

නිරුත්තිදීපනීපාඨ

ධම්මවිචය

පටුන

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

නිරුත්තිදීපනීපාඨ

ගන්ථාරම්භ

1.

චතුරාසීතිසහස්ස, ධම්මක්ඛන්ධාපභඞ්කරා;
ලොකම්හි යස්ස ජොතන්ති, නන්තවණ්ණපභස්සරා.

2.

අනන්තවණ්ණං සම්බුද්ධං, වන්දෙ නිරුත්තිපාරගුං;
සද්ධම්මඤ්චස්ස සඞ්ඝඤ්ච, විසුද්ධවණ්ණභාජනං.

3.

මොග්ගල්ලානො මහාඤාණී, නිරුත්තාරඤ්ඤකෙසරී;
නදි බ්‍යාකරණංනාදං, සොගතාරඤ්ඤබ්‍යාපනං.

4.

තස්සත්ථං දීපයිස්සාමි, නානාරාසිංවිභාජයං;
ඔගාය්හ සද්දසත්ථානි, නවඞ්ගං සත්ථුසාසනන්ති.

1. සන්ධිකණ්ඩ

සඤ්ඤාරාසි

ගරුසඤ්ඤාරාසි

වණ්ණො, සරො, සවණ්ණො, දීඝො, රස්සො, බ්‍යඤ්ජනො, වග්ගො, නිග්ගහීතං.

1. අආදයො තිතාලීසං [තිතාලීස (බහූසු)] **වණ්ණා** [ක. 2; රූ. 2; නී. 1, 2].

අආදයො බින්දන්තා තෙචත්තාලීසක්ඛරා **වණ්ණා** නාම හොන්ති.

අ, ආ, ඉ, **ඊ,** උ, ඌ, එත, එ, ඔත, ඔ. ක, ඛ, ග, ඝ, ඞ, ච, ඡ, ජ, ඣ, ඤ, ට, ඨ, ඩ, ඪ, ණ, ත, ථ, ද, ධ, න, ප, ඵ, බ, භ, ම, ය, ර, ල,ව ස, හ, ළ, අං. අත්ථං වණ්ණෙන්ති පකාසෙන්තීති වණ්ණා, **අක්ඛරා**ති ච වුච්චන්ති, නාමපඤ්ඤත්තිරූපත්තා නක්ඛරන්ති ඛයවයං න ගච්ඡන්තීති අක්ඛරා. ‘‘නාමගොත්තං න ජීරතී’’ති [සං. නි. 1.76] හි වුත්තං.

2. දසාදො සරා [ක. 3; රූ. 3; නී. 3].

තෙසු වණ්ණෙසු ආදිම්හි දස වණ්ණා **සරා** නාම හොන්ති. සයමෙව ලද්ධසරූපා හුත්වා රාජන්ති විරොචන්තීති සරා.

3. ද්වෙ ද්වෙ සවණ්ණා.

තෙසු සරෙසු ද්වෙ ද්වෙසරා **සවණ්ණා** නාම හොන්ති.

අ, ආ අවණ්ණො, ඉ, ඊ ඉවණ්ණො, උ, ඌ උවණ්ණො, එත, එ එතවණ්ණො, ඔත, ඔ ඔතවණ්ණො. සමානො වණ්ණො සුති එතෙසන්ති සවණ්ණා, **සරූපා**ති ච වුච්චන්ති, සමානං රූපං සුති එතෙසන්ති සරූපා.

4. පුබ්බො රස්සො [ක. 4; රූ. 4; නී. 4.22].

ද්වීසු ද්වීසු සවණ්ණෙසු යො යො පුබ්බො හොති, සො සො **රස්සො** නාම හොති. රස්සෙන කාලෙන වත්තබ්බාති රස්සා, රස්සකාලො නාම අක්ඛිදලානං උම්මිසනනිම්මිසනසමකාලො.

තත්ථ එත, ඔත ඉති ද්වෙ එකපදසංයොගෙ පරෙ ක්වචි ලබ්භන්ති. එට්ඨී, සෙට්ඨො, ඔට්ඨො, සොත්ථි.

එකපදසංයොගෙති කිං? පදන්තරසංයොගෙ පරෙ රස්සා මා හොන්තූති. මං වෙ ත්වං නිබණං වනෙ, [ජා. 2.22.5] පුත්තො ත්‍යාහං මහාරාජ [ජා. 1.1.7].

ක්වචීති කිං? එකපදසංයොගෙපි වග්ගන්තෙසු වා ය, ර, ල, වෙසු වා පරෙසු රස්සා මා හොන්තූති. එන්ති, සෙන්ති, එය්‍යා, භාසෙය්‍යා, මෙණ්ඩො, සොණ්ඩො.

5. පරො දීඝො [ක. 5; රූ. 5; නී. 5].

ද්වීසු ද්වීසු සවණ්ණෙසු යො යො පරො හොති, සො සො **දීඝො** නාම හොති. දීඝෙන කාලෙන වත්තබ්බාති දීඝා, දීඝකාලො නාම රස්සෙහි දිගුණකාලො.

6. කාදයො බ්‍යඤ්ජනා [ක. 6; රූ. 8; නී. 6].

තෙසු වණ්ණෙසු කාදයො බින්දන්තා වණ්ණා **බ්‍යඤ්ජනා** නාම හොන්ති. අත්ථං බ්‍යඤ්ජයන්තීති බ්‍යඤ්ජනා. තෙ පන සුද්ධා අද්ධමත්තිකා, රස්සයුත්තා දියද්ධමත්තිකා, දීඝයුත්තා තියද්ධමත්තිකා.

7. පඤ්චපඤ්චකා වග්ගා [ක. 7; රූ 9; නී. 7].

තෙසු බ්‍යඤ්ජනෙසු කාදි-මන්තා පඤ්චබ්‍යඤ්ජනපඤ්චකා **වග්ගා** නාම හොන්ති.

කාදි පඤ්චකො කවග්ගො, චාදි චවග්ගො, ටාදි ටවග්ගො, තාදි තවග්ගො, පාදි පවග්ගො. සෙසා **අවග්ගා**ති සිද්ධං. වණ්ණුද්දෙසෙ එකට්ඨානිකානං බ්‍යඤ්ජනානං වග්ගෙ සමූහෙ නියුත්තාති වග්ගා.

8. බින්දු නිග්ගහීතං [ක. 8; රූ. 10; නී. 8].

අන්තෙ බින්දුමත්තො වණ්ණො **නිග්ගහීතං** නාම. නිග්ගය්හ ගය්හති උච්චාරියතීති නිග්ගහීතං.

ගරුසඤ්ඤාරාසි නිට්ඨිතො.

බ්‍යඤ්ජනවුත්තිරාසි

ඨානං, කරණං, පයතනං [රූ. 2 (පිට්ඨෙ); නී 6 (පිට්ඨෙ); 23 (සුත්තඞ්කෙ)].

ඡ ඨානානි – කණ්ඨට්ඨානං, තාලුට්ඨානං, මුද්ධට්ඨානං, දන්තට්ඨානං, ඔට්ඨට්ඨානං, නාසිකට්ඨානං. තෙසු බ්‍යත්තං වදන්තෙන යත්ථ ''අක්ඛ''න්ති වුච්චති, තං කණ්ඨට්ඨානං. යත්ථ ''ඉච්ඡ''න්ති, තං තාලුට්ඨානං. යත්ථ

‘‘රට්ඨ’’න්ති, තං මුද්ධට්ඨානං. යත්ථ ‘‘සත්ථ’’න්ති, තං දන්තට්ඨානං. යත්ථ ‘‘පුප්ඵ’’න්ති වුච්චති, තං ඔට්ඨට්ඨානං. නාසපදෙසො නාසිකට්ඨානං.

කත්ථචි පන උරට්ඨානං, සිරට්ඨානං, ජිව්හාමූලට්ඨානන්තිපි ආගතං. තත්ථ සිරට්ඨානං නාම මුද්ධට්ඨානමෙව. ජිව්හාමූලට්ඨානං පන සබ්බවණ්ණානං සාධාරණන්ති වදන්ති.

කරණං චතුබ්බිධං – ජිව්හාමූලං, ජිව්හොපග්ගං, ජිව්හග්ගං, සකට්ඨානන්ති.

පයතනං චතුබ්බිධං – සංවුටං, විවටං, ඵුට්ඨං, ඊසංඵුට්ඨන්ති. තත්ථ කරණානං සකසකට්ඨානෙහි සද්ධිං සංවරණාදිකො විසෙසාකාරො සංවුටාදි නාම.

තත්ථ කණ්ඨපදෙසානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සඞ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නා අවණ්ණ, කවග්ග, හකාරා **කණ්ඨජා** නාම. තාලුම්හි ජිව්හාමජ්ඣසඞ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නා ඉවණ්ණ, චවග්ග, යකාරා **තාලුජා** නාම. මුඛබ්භන්තරමුද්ධම්හි ජිව්හොපග්ගසඞ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නා ටවග්ග, ර, ළකාරා **මුද්ධජා** නාම. උපරි දන්තපන්තියං ජිව්හග්ගසඞ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නා තවග්ග, ල, සකාරා **දන්තජා** නාම. ඔට්ඨද්වයසඞ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නා උවණ්ණ, පවග්ගා **ඔට්ඨජා** නාම. නිග්ගහීතං **නාසිකජං** නාම. පඤ්චවග්ගන්තා පන නාසිකට්ඨානෙපි සකට්ඨානෙපි ජායන්ති. එකාරො **කණ්ඨතාලුජො**. ඔකාරො **කණ්ඨොට්ඨජො**. වකාරො **දන්තොට්ඨජො**. අපිච ඉවණ්ණුවණ්ණා කණ්ඨෙපි ජායන්තියෙව. යදා හකාරො වග්ගන්තෙහි වා ය, ර, ල, වෙහි වා යුත්තො හොති, තදා **උරජොති** වදන්ති. පඤ්හො, තුණ්හි, න්හාතො, ව්‍ම්හිතො, ගය්හතෙ, වුල්හතෙ, අව්හානං.

කණ්ඨං සංවරිත්වා උච්චාරිතො අකාරො **සංවුටො** නාම. සකසකට්ඨාන, කරණානි විවරිත්වා උච්චාරිතා සෙසසරා ච ස, හකාරා ච **විවටා** නාම. තානියෙව ගාළ්හං ඵුසාපෙත්වා උච්චාරිතා පඤ්චවග්ගා **ඵුට්ඨා** නාම. ථොකං ඵුසාපෙත්වා උච්චාරිතා ය, ර, ල, වා **ඊසංඵුට්ඨා** නාම. තත්ථ ඔට්ඨජෙසු තාව පවග්ගං වදන්තානං ඔට්ඨද්වයස්ස ගාළ්හං ඵුසනං ඉච්ඡිතබ්බං. කස්මා? ඵුට්ඨපයතනිකත්තා පවග්ගස්ස. උවණ්ණං වදන්තානං පන ඔට්ඨද්වයස්ස විවරණං ඉච්ඡිතබ්බං. කස්මා? විවටපයතනිකත්තා උවණ්ණස්ස. එස නයො සෙසෙසු සබ්බෙසූති.

චූළනිරුත්තියං පන සබ්බෙ රස්සසරා සංවුටා නාම, සබ්බෙදීඝසරා විවටා නාමාති වුත්තං. තථා සද්දසාරත්ථජාලිනියං, කත්ථචි සක්කටගන්ථෙ ච. ඉදං යුත්තතරං. අඤ්ඤට්ඨානිකබ්‍යඤ්ජනෙහි යුත්තා සරා අත්තනො ඨාන, කරණානි ජහන්තාපි පයතනං න ජහන්ති. තස්මා නානාවණ්ණානං සංසග්ගෙ පයතනානං සංසග්ගභෙදොපි වෙදිතබ්බොති. තත්ථ ‘‘සුණාතු

මෙ''ති වදන්තො යදි ණා-කාරං ජිව්හග්ගෙන දන්තට්ඨානෙ කත්වා වදෙය්‍ය, දන්තජො නා-කාරො එව භවෙය්‍ය. තු-කාරඤ්ච ජිව්හොපග්ගෙන මුද්ධට්ඨානෙ කත්වා වදෙය්‍ය, මුද්ධජො ටු-කාරො එව භවෙය්‍ය. එවඤ්ච සති අක්ඛරවිපත්ති නාම සියා. එස නයො සෙසෙසු මුද්ධජදන්තජෙසු. තස්මා කම්මවාචං සාවෙන්තෙහි නාම ඨාන, කරණ, පයතනෙසු සුට්ඨු කුසලෙහි භවිතබ්බන්ති.

> සිථිලඤ්ච, ධනිතඤ්ච, දීඝං, රස්සං, ගරුං, ලහුං;
> නිග්ගහීතං, විමුත්තඤ්ච, සම්බන්ධඤ්ච, වවත්ථිතං [නී. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16-19, 20, 21 සුත්තෙසු පස්සිතබ්බං].

මුදුනා වචීපයොගෙන වත්තබ්බා වග්ගපඨම, තතිය, පඤ්චමා **සිථිලා** නාම. ථද්ධෙන වචීපයොගෙන වත්තබ්බා වග්ගදුතිය, චතුත්ථා **ධනිතා** නාම. **දීඝ, රස්සා** පුබ්බෙ වුත්තා. දීඝා චෙව සංයොගපුබ්බා ච නිග්ගහීතන්තා ච **ගරුකා** නාම. සෙසා **ලහුකා** නාම. යථා සද්දසහිතො වාතො මුඛසිද්දෙන බහි අනික්ඛම්ම නාසසොතාභිමුඛො හොති, තථා මුඛං අවිවටං කත්වා වත්තබ්බං බ්‍යඤ්ජනං **නිග්ගහීතං** නාම. තෙන යුත්තානි සබ්බබ්‍යඤ්ජනානි නිග්ගහීතන්තානි නාම. සෙසා **විමුත්තා** නාම. පදසන්ධිවසෙන වත්තබ්බං **සම්බන්ධං** නාම. පදච්ඡෙදං කත්වා වත්තබ්බං **වවත්ථිතං** නාම.

බ්‍යඤ්ජනවුත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

ලහුසඤ්ඤාරාසි

ඛො, ලො, පො, සො, ගො.

9. **යුවණ්ණා** [ඉයුවණ්ණා (බහූසු)] **ඣලා නාමස්සන්තෙ** [ක. 58; රූ. 29; නී. 205].

අනිත්ථිලිඞ්ගස්ස නාමස්ස අන්තෙ ඉවණ්ණුවණ්ණා කමෙන ඣලසඤ්ඤා හොන්ති.

10. **පිත්ථියං** [ක. 59; රූ. 182; නී. 206].

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ නාමස්සන්තෙ ඉවණ්ණුවණ්ණා පසඤ්ඤා හොන්ති.

11. **සා** [ක. 60; රූ. 177; නී. 207].

සො

, ආ ඉති ද්විපදං. ඉත්ථිලිඞ්ගෙ ආකාරො සසඤ්ඤො හොති.

12. **ගො ස්‍යාලපනෙ** [ක. 57; රූ. 71; නී. 214].

ආලපනෙ සි ගසඤ්ඤො හොති.

ලහුසඤ්ඤාරාසි නිට්ඨිතො.

සඞ්කෙතරාසි

13. විධි විසෙසනං යං තස්ස [චං. 1.1.6; පා. 1.1.72; විධිබ්බිසෙසනන්තස්ස (බහූසු)].

සුත්තෙ යං විසෙසනං දිස්සති, තස්ස විධි ඤාතබ්බො.

‘අතො යොනං ටාටෙ’. නරා, නරෙ. යොනන්ති විසෙසනං. ටාටෙති විධි.

14. සත්තමියං පුබ්බස්ස [රූ. 8 (පිට්ඨෙ); චං. 1.1.7; පා. 1.1.66].

සත්තමීනිද්දෙසෙ පුබ්බවණ්ණස්සෙව විධි ඤාතබ්බො.

‘සරො ලොපො සරෙ’. ලොකග්ගො [අප. ථෙර 1.12.57].

15. පඤ්චමියං පරස්ස [චං. 1.1.8; පා. 1.1.67].

පඤ්චමීනිද්දෙසෙ පරස්සෙව විධි ඤාතබ්බො.

‘අතො යොනං ටාටෙ’. නරා, නරෙ.

16. ආදිස්ස [චං. 1.1.9; පා. 1.1.54].

පරස්ස සිස්සමානො [දිස්සමානො (මූ)] විධි ආදිවණ්ණස්ස ඤාතබ්බො.

‘ර සඞ්ඛ්‍යාතො වා’. තෙරස.

17. ඡට්ඨීයන්තස්ස [චං. 1.1.10; පා. 1.1.52].

ඡට්ඨීනිද්දෙසෙ තදන්තස්ස විධි ඤාතබ්බො.

‘රාජස්සි නාම්හි’. රාජිනා.

18. ඞානුබන්ධො [චං. 1.1.11; පා. 1.1.53].

ඞානුබන්ධො ආදෙසො ඡට්ඨීනිද්දිට්ඨස්ස අන්තස්ස ඤාතබ්බො.

‘ගොස්සාවඞ’. ගවස්සං.

19. ටානුබන්ධොනෙකවණ්ණො සබ්බස්ස [චං. 1.1.12; පා. 1.1.55; ටානුබන්ධානෙකවණ්ණා සබ්බස්ස (බහූසු)].

යො ච ටානුබන්ධො ආදෙසො, යො ච අනෙකවණ්ණො ආදෙසො, තදුභයං ඡට්ඨීනිද්දිට්ඨස්ස සබ්බස්සෙව වණ්ණසමුදායස්ස ඤාතබ්බං.

ටානුබන්ධෙ තාව –

‘ඉමස්සානිත්ථියං ටෙ’. එසු.

අනෙකවණ්ණෙ –

‘අනිමි නාම්හි’. අනෙන, ඉමිනා.

20. **ඤකානුබන්ධා ආද්‍යන්තා** [චං. 1.1.13; පා. 1.1.46].

ඤානුබන්ධො ආගමො ච කානුබන්ධො ආගමො ච කමෙන ඡට්ඨීනිද්දිට්ඨස්ස ආදිම්හි ච අන්තෙ ච ඤාතබ්බො.

ඤානුබන්ධෙ –

‘බ්‍රූතො තිස්සිඤ’. බ්‍රවිති.

කානුබන්ධෙ –

‘භූස්ස වුක’. බභූව.

21. **මානුබන්ධො සරානමන්තා පරො** [චං. 1.1.14; පා. 1.1.47].

මානුබන්ධො ආගමො සරානං අන්තසරම්හා පරො හොති.

‘නජ්ජායො ස්වාම’. නජ්ජායො සන්දන්ති. ‘මං වා රුධාදීනං’. රුන්ධති. ‘ජර සදානමීම වා’. ජීරති, සීදති.

ඉමස්මිං බ්‍යාකරණෙ අනෙකසරතා නාම නදී, පුරිස ඉච්චාදීසු ලිඞ්ගපදෙසු එව අත්ථි, ගමු, පචඉච්චාදීසු ධාතුපදෙසු නත්ථි. සබ්බධාතුයො බ්‍යඤ්ජනන්තා එව හොන්ති, ධාත්වන්තලොපකිච්චං නත්ථි. තස්මා නජ්ජායොති එත්ථ ඊ-කාරො අන්තසරො නාම. තතො ‘නජ්ජායො ස්වාම’ ඉති සුත්තෙන ආ-කාරාගමො. රුන්ධතීති එත්ථ පන උ-කාරො අන්තසරො නාම, තතො ‘‘මං වා රුධාදීන’’න්ති සුත්තෙන බින්දාගමො. එවං ජීරති, සීදති ඉච්චාදීසු. මුම්මපොත්ථකෙසු පන ‘‘මානුබන්ධො පදානමන්තා පරො’’ති පාඨො, සො සීහළපොත්ථකෙහි න සමෙති.

22. **විප්පටිසෙධෙ** [චං. 1.1.16; පා. 1.4.2].

සමානවිසයානං ද්වින්නං විධීනං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිසෙධරහිතෙ ඨානෙ යෙභුයොන පරො විධි ඔකාසං ලභති.

චත්තාරොමෙ භික්ඛවෙ ධම්මා [අඞ්ගුත්තරනිකායෙ] -එත්ථ චත්තාරිමෙති පුබ්බලොපෙ සම්පත්තෙ පරලොපො ඔකාසං ලභති.

23. සඞ්කෙතො නාවයවොනුබන්ධො [චං. 1.1.5].

යො වණ්ණො පයොගස්ස අවයවො න හොති, සුත්තෙසු සඞ්කෙතමත්තො හොති, සො **අනුබන්ධො** නාම.

‘ගොස්සාච’. ගවස්සං-එතෙන පදරූපවිධානෙ අනුබන්ධො උපයොගං න ගච්ඡතීති ඤාපෙති.

24. වණ්ණපරෙන සවණ්ණොපි.

වණ්ණසද්දො පරො එතස්මාති වණ්ණපරො, වණ්ණපරෙන රස්සසරෙන සවණ්ණොපි ගය්හති සයඤ්ච, අවණ්ණොති වුත්තෙ ආ-කාරොපි ගය්හති අ-කාරො චාති වුත්තං හොති. එවං ඉවණ්ණුවණ්ණෙසු.

25. න්තුවන්තුමන්තාවන්තුතවන්තුසම්බන්ධී [න්තු වන්තුමන්ත්වාවන්තුතවන්තු සම්බන්ධී (බහූසු)].

න්තුඉති වුත්තෙ වන්තු, මන්තු, ආවන්තු, තවන්තූනං සම්බන්ධීභූතො න්තුකාරො ගය්හති.

‘න්තන්තූනං න්තො යොම්හි පඨමෙ’. ගුණවන්තො, සතිමන්තො, යාවන්තො, භුත්තවන්තො.

සඞ්කෙතරාසි නිට්ඨිතො.

සන්ධිවිධාන

අථ සන්ධිවිධානං දීපියතෙ.

ලොපො, දීඝො, රස්සො, වුද්ධි, ආදෙසො, ආගමො, ද්විභාවො, විපල්ලාසො.

ලොපරාසි

26. සරො ලොපො සරෙ [ක. 12; රූ. 13; නී. 30].

ලුප්පතීති ලොපො. සරෙ පරෙ සරූපො වා අසරූපො වා පුබ්බො සරො ලොපො හොති.

සරූපෙ තාව –

අවණ්ණෙ-ලොකග්ගො [අප. ථෙර 1.12.57], භවාසවො, [ධ. ස. 1102] අවිජ්ජාසවො [ධ. ස. 1102], අවිජ්ජානුසයො [විභ. 949].

ඉවණ්ණෙ-මුනින්දො, මුනීරිතො, වරවාදීරිතො, ඉත්ථින්ද්‍රියං [විභ. 219].

උවණ්ණෙ-බහූපකාරො [ජා. 1.22.588], බහුකා ඌමි බහූමි, සරභුයා ඌමි සරභූමි, සරභුයා උදකං සරභූදකං.

අසරූපෙ –

සොතින්ද්‍රියං [විභ. 219], කාමුපාදානං, භවෙසනා [දී. නි. 3.305], භවොඝො [ධ. ස. 1156], සො තුණ්හස්ස [පාරා. 381], දිට්ඨානුසයො [විභ. 949], දිට්ඨුපාදානං, දිට්ඨෙකට්ඨං, දිට්ඨොඝො [ධ. ස. 1156], මුදින්ද්‍රියං [මහාව. 9], පුත්තා මත්ථි [ධ. ප. 62], උරස්ස දුක්ඛො [පාචි. 402], අසන්තෙත්ථ න දිස්සන්ති [ධ. ප. 304] ඉච්චාදි.

ඉති පුබ්බලොපරාසි.

27. **පරො ක්වචි** [ක. 13; රූ. 15; නී. 31].

පුබ්බසරම්හා සරූපො වා අසරූපො වා පරො සරො ක්වචි ලොපො හොති.

සරූපෙ තාව –

තං කදාස්සු භවිස්සති [ජා. 2.22.144 ආදයො; තං කුදස්සු], කුදාස්සු නාම දුම්මෙධො, දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සති [ධ. ප. 376], යදාස්ස සීලං පඤ්ඤඤ්ච [ජා. 2.22.1474], තදාස්සු කණ්හං යුඤ්ජන්ති [ජා. 1.1.29] -කණ්හන්ති මහාකණ්හගොණං, තණ්හාස්ස විප්පහීනා, මාස්සු කුජ්ඣ රථෙසභ, සත්ථාහාරකං වාස්ස පරියෙසෙය්‍ය [පාරා. 167, 171], ආගතාත්ථ තුම්හෙ, සොතුකාමාත්ථ තුම්හෙ, මායොයා එවරූපමකාසි, පපං අවින්දුං [ජා. 1.1.2] - පවඩ්ඪං ආපං ලභිංසුත්‍යත්ථො, නාලං කබළං පදාතවෙ [ජා. 1.1.27] - ප+ආදාතවෙති ඡෙදො, ගණ්හිතුන්තත්ථො, රූප්පතීති රූපං, බුජ්ඣතීති බුද්ධො-දීඝො, අග්ගීව තප්පති, ඉත්ථීව ගච්ඡති, නදීව සන්දති, මාතුපට්ඨානං, පිතුපට්ඨානං, යෙතෙ ධම්මා ආදිකල්‍යාණා [චූළව. 399] ඉච්චාදි.

අසරූපෙ –

ඉතිස්ස [පාචි. 465], ඉතිපි [පාරා. 1], අස්සමණීසි [පාරා. 135], අකතඤ්ඤූසි [ධ. ප. 383], වන්දෙහං, සොහං, යස්සදානි [මහාව. 242], ඡායාව අනපායිනී [ධ. ප. 2], මාදිසෙසු කථාව කා, කින්නුමාව සමණියො මධුවා මඤ්ඤති බාලො [ධ. ප. 69], චක්ඛුන්ද්‍රියං [විභ. 219], ද්වෙමෙ

භික්ඛවෙ ධම්මා [අ. නි. 2.3], තයොමෙ භික්ඛවෙ ධම්මා [අ. නි. 3.17] ඉච්චාදි.

ක්වචීති කිං? කතමා චානන්ද අනිච්චසඤ්ඤා [අ. නි. 10.60].

ඉති පරලොපරාසි.

28. න ද්වෙ වා.

ද්වෙ පුබ්බපරසරා ක්වචි ලොපා න හොන්ති වා.

අප්පමාදො අමතං පදං [ධ. ප. 21], කො ඉමං පථවිංවිචෙස්සති [ධ. ප. 44].

ක්වචිත්වෙව? සොතින්ද්‍රියං [විභ. 219], චක්ඛුන්ද්‍රියං [විභ. 219],

වාති කිං? කොමං වසලිං පරාමසිස්සති.

ඉතො පට්ඨාය යාවසන්ධිකණ්ඩාවසානා යුත්තට්ඨානෙසු සබ්බත්ථ ක්වචිසද්දො, වාසද්දො ච වත්තන්තෙ. තත්ථ ක්වචිසද්දො නානාපයොගං දස්සෙති. වාසද්දො එකපයොගස්ස නානාරූපං දස්සෙති. ලොපනිසෙධො.

29. පරසරස්ස.

නිග්ගහීතම්හා පරසරස්ස ක්වචි ලොපො හොති වා.

ත්වංසි [පෙ. ව. 47; ජා. 2.22.764], චන්දංව විමලං සුද්ධං [ධ. ප. 413; සු. නි. 642], චක්කංව වහතො පදං [ධ. ප. 1], හලංදානි පකාසිතුං [මහාව. 8], කින්ති වදෙය්‍යං, චීවරන්ති, පත්තන්ති, භික්ඛුන්ති.

ඉති සරලොපරාසි.

30. සංයොගාදි ලොපො.

සංයොගස්ස ආදිභූතො බ්‍යඤ්ජනො ක්වචි ලොපො හොති වා.

පුප්ඵංසා උප්පජ්ජති [පාරා. 36] – ඉධ පුබ්බසුත්තෙන සරලොපො, එවංස තෙ ආසවා පහීනා හොන්ති [ම. නි. 1.24], සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං, සාජීවො ගරහිතො මම [මි. ප. 6.1.5] - අස්ස+ආජීවොති ඡෙදො, භවෙය්‍යාති අත්ථො.

තීසු බ්‍යඤ්ජනෙසු සරූපානං ද්වින්නං ආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො – අගාාගාරං [පාචි. 326], අගාාභිතො, වුත්‍යස්ස, විත්‍යානුභූයතෙ, එකසතං

ඛත්‍යා [ජා. 2.22.594], රතො‍යා, රත්‍යා, රත්‍යං, සක්වාහං මාරිස දෙවානමින්දො [සං. නි. 1.268], ඉච්චාදි.

සරූපානන්ති කිං? තිත්ථ්‍යා පුථුසො වදන්ති [සු. නි. 897], චතුත්ථ්‍යන්තං, ඡට්ඨ්‍යන්තං, චක්ඛ්වාබාධං, චත්ථ්වෙත්ථ.

ඉති බ්‍යඤ්ජනලොපරාසි.

31. **ලොපො.**

නිග්ගහීතස්ස ක්වචි ලොපො හොති වා.

සරෙ පරෙ තාව –

එවාහං චින්තයිත්වාන [බු. වං. 2.27], පුප්ඵදානං අදාසහං-අදාසිං+අහන්ති ඡෙදො, බින්දුලොපො, පුන පුබ්බසරලොපො, තුය්හත්ථාය මහාමුනි, තුය්හෙවෙතං දුක්කටං [දී. නි. 2.178], තාසාහං සන්තිකෙ [පාචි. 709], තෙසාහං එවං වදාමි, පඤ්චන්නෙතං ධම්මානං අධිවචනං, ඡන්නෙතං ධම්මානං අධිවචනං, සමණ ත්වෙව පුච්ඡාමි [ජා. 2.22.253 සමණ තෙව], බ්‍රාහ්මණ ත්වෙව පුච්ඡාමි [ජා. 2.22.258 බ්‍රාහ්මණ තෙව] -ත්වං+එවාති ඡෙදො, විදූනග්ගමිති.

බ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ –

තං තුය්හමූලෙ පටිදෙසෙමි.

ගාථායං –

අරියසච්චානදස්සනං [බු. පා. 5.11], එතං බුද්ධාන සාසනං [ධ. ප. 183], ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච [ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා].

මාගමෙ පරෙ –

ගරුළො උරගාමිව [ජා. 1.4.124 සුපණ්ණො], ධම්මො අරහතාමිව [දී. නි. 2.348], ආලොකො පස්සතාමිව [සු. නි. 769], බකො කක්කටකාමිව [ජා. 1.1.38], නභං තාරකිතාමිව [ජා. 2.22.1989 තාරාචිතාමිව], පදුමං හත්ථගතාමිව [ජා. 2.22.2336] -එතෙසු මාගමෙ බින්දුලොපො, බ්‍යඤ්ජනෙ පුබ්බසරදීඝො ච.

තථා සංඋපසග්ගස්ස බින්දුලොපෙ අන්තසරදීඝො –

සාරාගො, සාරත්තො, අවිසාහාරො, සාරම්භො, සාරද්ධො, සාකෙතං නගරං, සාධාරණං, සං අස්ස අත්ථීති සාමී.

සමාසෙ තුමන්තම්හි නිච්චං –

කත්තුකාමො, ගන්තුකාමො ඉච්චාදි.

ඉති බින්දුලොපරාසි.

32. ස්‍යාදිලොපො පුබ්බස්සෙකස්ස.

විච්ඡායං එකස්ස විභත්‍යන්තස්ස පදස්ස ද්විත්තෙ කතෙ පුබ්බපදස්ස ස්‍යාදිලොපො හොති.

එකෙකං, එකෙකානි, එකෙකෙන, එකෙකස්ස ඉච්චාදි.

මාගමෙ –

එකමෙකං, එකමෙකානි ඉච්චාදි.

ඉති ස්‍යාදිලොපරාසි.

අප්පවිධානමුච්චතෙ.

33. තදමිනාදීනි [චං. 5.2.1.27; පා. 6.3.109; මු. 2.34; කා. 2.27].

මහාවුත්තිසුත්තමිදං, තදමිනාදීනි පදරූපානි ඉමිනා නිපාතනෙන සිජ්ඣන්තීති අත්ථො.

සරලොපො බ්‍යඤ්ජනෙ –

ලාබු=අලාබු, පිධානං=අපිධානං, ද්වාරං පිදහිත්වා=අපිදහිත්වා, ගිනි=අග්ගිනි, රත්නං=රතනං, න්හානං=නහානං, අස්නාති=අසනාති, හන්ති=හනති, හන්ති කුද්ධො පුථුජ්ජනො [අ. නි. 7.64], ඵලං වෙ කදලිං හන්ති [අ. නි. 4.68], සක්කාරො කාපුරිසං හන්ති. කත්ථචි බහුවචනම්පි දිස්සති. වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හන්ති නෙසං වරං වරං [ජා. 2.22.2370].

ඉවණ්ණලොපෙ –

ආරාමරුක්ඛචෙත්‍යානි=චෙතියානි [ධ. ප. 188], අථත්ථෙකසතං ඛත්‍යා [ජා. 2.22.594] =ඛත්තියා, තිථ්‍යා පුථුසො වදන්ති [සු. නි. 897]. තිථ්‍යා පුථුසො නිවිට්ඨා [සු. නි. 898] =තිත්ථියා. විද්ධස්තො=විද්ධංසිතො, උත්‍රස්තො=උත්‍රාසිතො, ස්නෙහො=සිනෙහො, ක්ලෙසවත්ථූනි=කිලෙසවත්ථූනි, ක්‍රියා=කිරියා, ප්ලවන්ති=පිලවන්ති.

උවණ්ණලොපෙ –

පද්ධානි=පදුමානි, උස්මා=උසුමා ඉච්චාදි.

සංයොගාදිබ්‍යඤ්ජනලොපො ච –

පුත්තානඤ්හි වධො දුඛො, මාතිසො ලභතෙ දුඛං, අප්පස්සාදා කාමා දුඛා, නත්ථි කාමපරං දුඛං [ජා. 2.19.118], සෙඛො=සෙක්ඛො, අපෙඛා=අපෙක්ඛා, උපසම්පදාපෙඛො=උපසම්පදාපෙක්ඛො [මහාව. 70] ඉච්චාදි.

සරෙන සහ බ්‍යඤ්ජනලොපො –

පටිසඞ්ඛා යොනිසො [අ. නි. 6.58], අක්ඛාති=අක්ඛායති, ගන්ධං සාති=සායති, අභිඤ්ඤා=අභිඤ්ඤාය, පරිඤ්ඤා=පරිඤ්ඤාය, අධිට්ඨා=අධිට්ඨාය, පතිට්ඨා=පතිට්ඨාය, ආවීකතා හිස්ස ඵාසු [මහාව. 134], අස්සවනතා ධම්මස්ස පරිහායන්ති [මහාව. 8], විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති [පට්ඨා. 3.1.98], දසාහපරමතා ධාරෙතබ්බං [පාරා. 462], නායං බ්‍රාහ්මණභොජනත්ථා, තිලොදනො හෙහිති [ජා. 1.8.1], විසසෙනොව ගාරය්හො, යස්සත්ථා රුක්ඛරොපකා [ජා. 1.3.54] =විසසෙනොවාති එවංනාමකො රාජා එව, යස්සත්ථා දූරමායන්ති [ජා. 1.3.28] – යස්සාති උදරස්ස, පිතු අත්ථා චන්දවතී [ජා. 1.9.66], උපාදාරූපං, අනුපාදා විමුත්තො, සද්ධාපබ්බජිතො, උපනිධාපඤ්ඤත්ති. සංවිධාවහාරො, යාති=යායති, වාති=වායති, නිබ්බාති=නිබ්බායති, නිබ්බන්ති=නිබ්බායන්ති, පහාති=පහායති, සප්පතිස්සො=සප්පතිස්සයො, සුභදො=සුභද්‍රයො=සබ්බත්ථ යලොපො,

මුබරො=මුඛබරො, වාචාකරණො=වාක්කරණො, වාචාපථො=බ්‍යප්පථො=වාස්ස බ්‍යත්තං, රස්සත්තඤ්ච, එවං බ්‍යාබො=එවං විය බො=විස්ස බ්‍යත්තං, දීඝො ච යලොපො ච.

ලොලුපො, මොමුහො, කුක්කුචො, සුසුබො, රොරුවොඉච්චාදීසු පන අතිසයත්ථදීපනත්ථං පදද්විත්තං කත්වා පුබ්බපදෙසු අක්ඛරලොපො.

පදලොපො ආදිමජ්ඣන්තෙසු –

දත්තො=දෙවදත්තො, අස්සෙහි යුත්තො රථො=අස්සරථො, රූපභවො=රූපං, අරූපභවො=අරූපං ඉච්චාදි.

ලොපරාසි නිට්ඨිතො.

දීඝ, රස්සරාසි

අථ දීඝ, රස්සා දීපියන්තෙ.

34. **සෙසා දීඝා.**

පක්ඛිත්තමිදං සුත්තං. ලුත්තෙහි වා ආදෙසකතෙහි වා වණ්ණෙහි සෙසා රස්සසරා ක්වචි දීඝා හොන්ති වා.

පුබ්බලුත්තෙ තාව –

තත්‍රායමාදි භවතිං [ධ. ප. 375], තත්‍රාභිරතිමිච්ඡෙය්‍ය [ධ. ප. 88; සං. නි. 5.198], බුද්ධානුස්සති, සද්ධීධ විත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨං [සු. නි. 183], අනාගාරෙහි චූභයං [ධ. ප. 404; සු. නි. 633], ධම්මූපසංහිතා [දී. නි. 2.349], තථූපමං ධම්මවරං අදෙසයි [ඛු. පා. 6.13], තෙසං වූපසමො සුඛො [දී. නි. 2.221] ඉච්චාදි.

පරලුත්තෙ –

අජිතාති භගවා අවොච [සු. නි. 1039, 1041], සුමෙධො සාජාතො වාති, රූප්පතීති රූපං [සං. නි. 3.79], බුජ්ඣතීති බුද්ධො, සාධූතිපතිස්සුණිත්වා [ධ. ප. අට්ඨ. 1.4 කාළයක්ඛිනීවත්ථු], කිංසූධ විත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨං [සු. නි. 184] ඉච්චාදි.

බින්දුලුත්තෙ –

තාසාහං [පාචි. 709], තෙසාහං [ජා. 2.22.313].

ආදෙසෙසු –

ම්‍යායංධම්මො [මහාව. 7], ස්වාහං [පෙ. ව. 485], විත්‍යානුභූයතෙ ඉච්චාදි.

යදිපි ඉමානි රූපානි බ්‍යඤ්ජනෙ උපරිසුත්තෙන සිජ්ඣන්ති, ලුත්තාදෙසෙසු පන නිච්චමිව දීඝසිද්ධිඤාපනත්ථං ඉදං සුත්තං පක්ඛිත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

35. **බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝරස්සා** [ක. 25, 26; නී. 35, 36, 64, 71, 165, 179].

බ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ රස්සදීඝානං ක්වචි දීඝ, රස්සා හොන්ති වා. තත්ථ දීඝවිධි නාම ගාථාවසෙන වා ආගමවසෙන වා වචනසුඛවසෙන වා බුද්ධිසුඛවසෙන වා හොති.

තත්ථ ගාථාවසෙන තාව –

මධුවාමඤ්ඤති බාලො [ධ. ප. 69], ඛන්තී ච සොවචස්සතා [ඛු. පා. 5.10], එවං ගාමෙ මුනී චරෙ [ධ. ප. 49], සක්කො උජූ ච සුහුජූ ච [ඛු. පා. 9.1] ඉච්චාදි.

ආගමෙ –

උරගාමිව [ජා. 1.7.30], අරහතාමිව [දී. නි. 2.348], පස්සතාමිව [සු. නි. 769] ඉච්චාදි. ගාථාවසෙනාතිපි යුජ්ජති.

වචනසුඛඤ්ච බුද්ධිසුඛඤ්ච පුරිමෙ සෙසදීසෙපි ලබ්භති.

තත්ථ වචනසුඛෙ –

ඡාරත්තං මානත්තං [චූළව. 97], පකට්ඨං වචනං පාවචනං, පාසාදො, පාකාරො, පාවස්සි මෙඝො, නගරං පාවිසි, පාවෙක්ඛි, පාරිසුද්ධි, පාටිපදො, චතුරාසීතිසහස්සානි [ධ. ස. අට්ඨ. 584] ඉච්චාදි.

බුද්ධිසුඛං නාම පදච්ඡෙදඤාණසුඛං. තත්ථ –

සාත්ථං සබ්‍යඤ්ජනං [පාරා. 1], සාත්ථිකා ධම්මදෙසනා, චක්ඛුමාස්ස යථා අන්ධො ඉච්චාදි.

බින්දුලුත්තෙ පන සාරාගො, සාරත්තො ඉච්චාදීනි පුබ්බෙ උද්ධටානියෙව.

ඉති දීඝරාසි.

රස්සසන්ධිම්හි ගාථාවසෙන තාව –

යිට්ඨංවහුතංව ලොකෙ [ධ. ප. 108], භොවාදි නාම සො හොති [ධ. ප. 396; සු. නි. 625], යථාභාවි ගුණෙන සො ඉච්චාදි.

ආගමෙ ය, ර, දාගමෙසු පුබ්බරස්සො –

යථයිදං [අ. නි. 1.1-4], තථයිදං, යථරිව අම්හාකං භගවා, තථරිව භික්ඛුසඞ්ඝො, සම්මදෙව සමාචරෙ [සං. නි. 1.112], සම්මදක්ඛාතො මයා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො [සං. නි. 5.194] ඉච්චාදි.

සංයොගරස්සො නාම බහුලං ලබ්භති –

අක්කමො, පරක්කමො, අක්ඛාතො, අඤ්ඤා, අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අඤ්ඤාතං භගවා, අඤ්ඤාතං සුගත, අත්ථරණං, අප්ඵොටෙති, අල්ලියති, අච්ඡින්දති, අස්සාදො, ආභස්සරො, පභස්සරො, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, ඣානස්ස ලාභිම්හි වසිම්හි [පාරා. 203-204].

තා, තොපච්චයෙසුපි රස්සො –

කතඤ්ඤුතා, අත්ථඤ්ඤුතා, ධම්මඤ්ඤුතා, කඤ්ඤතො, නදිතො, වධුතො.

සමාසෙ –

ඉත්ථිපුමං, ඉත්ථිලිඞ්ගං, ඉත්ථිභාවො, සබ්බඤ්ඤුබුද්ධො ඉච්චාදි.

ඉති රස්සරාසි.

දීඝ, රස්සරාසි නිට්ඨිතො.

වුද්ධිරාසි

අථ වුද්ධිසන්ධි දීපියතෙ.

36. යුවණ්ණානමෙඔ ලුත්තා [ක. 14; රූ. 16; නී. 34].

ලුත්තා පුබ්බසරම්හා වා පරසරම්හා වා සෙසානං ඉවණ්ණුවණ්ණානං කමෙන එ, ඔආදෙසා හොන්ති වා.

පරඉවණ්ණෙ –

බන්ධුස්සෙව සමාගමො, අතෙව මෙ අච්ඡරියං [ජා. 2.22.1988], වාතෙරිතං, ජිනෙරිතං.

පරඋවණ්ණෙ –

ගඞ්ගොදකං, පත්තං වොදකං කත්වා [චූළව. 376], සඞ්ඛායං [සු. නි. 754] නොපෙති වෙදගූ [මහානි. 6], උදකොමිව ජාතං.

ක්‍රියාපදෙසු –

වෙති, අපෙති, උපෙති, අපෙක්ඛා, උපෙක්ඛා ඉච්චාදි.

පුබ්බඉවණ්ණෙ –

රථෙසභො, ජනෙසභො, මුනෙලයො ඉච්චාදි- තත්ථ රථීනං ආසභො ජෙට්ඨකොති රථෙසභො, රථීනන්ති රථවන්තානං රථාරුළ්හානං යොධානන්ති අත්ථො. ජනීනං ආසභො ජනෙසභො, ජනීනන්ති ජනවන්තානං ඉස්සරානං. මුනීනං ආලයො විහාරො මුනෙලයො.

පුබ්බඋවණ්ණෙ –

සුන්දරා ඉත්ථී සොත්ථී, සුන්දරො අත්ථො යස්සාති සොත්ථී, රස්සත්තං, මඞ්ගලං.

වුද්ධිරාසි නිට්ඨිතො.

ආදෙසසන්ධි

අථාදෙසසන්ධි දීපියතෙ.

37. **යවා සරෙ** [ක. 18, 19, 21, 45; නී. 44, 46, 47, 51, 58].

සරෙ පරෙ ඉවණ්ණුවණ්ණානං ය, වාදෙසා හොන්ති වා.

ඉවණ්ණෙ –

පටිසන්ථාරවුත්යස්ස [ධ. ප. 376], සබ්බා විත්යානුභූයතෙ, ක්යාහං අපරජ්ඣාමි [පාරා. 383] – ඉධ පඨමං බින්ධුලොපො, සුත්‍යා ච පණ්ඩිත්‍යාත්‍යත්ථ, සුත්‍යා ච පණ්ඩිත්‍යාත්‍යම්හා [ජා. 2.21.149], ඤාතො සෙනාපතීත්‍යාහං [ජා. 2.21.94], ඉච්චෙතං කුසලං [පාරා. 411], ඉච්චස්ස වචනීයං [දීඝනිකායෙ], පච්චුත්තරිත්වා, පච්චාහරති [පාරා. 305-307], පච්චෙති, පච්චයො, අච්චෙති, අච්චයො [දී. නි. 1.251], අච්චායං මජ්ඣිමො ඛණ්ඩො [ජා. 1.7.33] – අතිරෙකො අයං මජ්ඣිමො ඛණ්ඩොත්‍යත්ථො, අපුච්චණ්ඩතා – අපුතිඅණ්ඩතාත්‍යත්ථො, ජච්චන්ධො, ජච්චසානකො, ජච්චෙළකො, අබ්භුග්ගච්ඡති, අබ්භෙති, අබ්භොකාසො [දී. නි. 1.191], අජ්ඣොකාසො අජ්ඣාගමා ඉච්චාදි.

වාත්වෙව? ඉතිස්ස මුහුත්තම්පි [පාචි. 465], අතිසිගණො, අධීරිතං.

එත්ථ ච ඉච්චෙතන්තිආදීසු ඉමිනා සුත්තෙන ඉති, පති, අතිපුති, ජාති, අභි, අධිසද්දානං ඉවණ්ණස්ස යත්තං, ‘තවග්ග, වරණාන’…න්ති සුත්තෙන යම්හි තවග්ගස්ස චත්තං, ‘වග්ග, ල, සෙහි තෙ’ති සුත්තෙන යස්ස පුබ්බරූපත්තං, අභි, අධිසද්දෙසු පන ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙස’…න්ති සුත්තෙන වග්ගචතුත්ථානං තතියත්තං.

උවණ්ණෙ –

චක්ඛ්වාබාධමාගච්ඡති, පාත්වාකාසි [ම. නි. 2.308], වත්ථ්වෙත්ථ විහිතං නිච්චං, ද්වාකාරො [මහාව. 9], මධ්වාසවො [පාචි. 328], අන්වයො, අන්වෙති, ස්වාක්ඛාතො [මහාව. 26, 62], ස්වාකාරො [මහාව. 9], බහ්වාබාධො ඉච්චාදි.

38. **එඔනං** [ක. 17, 18; රූ. 19, 20; නී. 43, 44].

සරෙ පරෙ එ, ඔනං ය, වාදෙසො හොති වා.

ක්‍යස්ස බ්‍යපථයො අස්සු [සු. නි. 967], ක්‍යස්සු ඉධ ගොචරා [සු. නි. 967] -කෙ+අස්ස පුග්ගලස්සාති අත්ථො, බ්‍යපථයොති වචනපථා, යථා

නාමං තථා ඣස්ස-වෙ+අස්සාති ඡෙදො, ත්‍යාහං එවං වදෙය්‍යං [ම. නි. 1.30], ත්‍යස්ස පහීනා හොන්ති, පුත්තො ත්‍යාහං මහාරාජ [ජා. 1.1.7], පබ්බත්‍යාහං ගන්ධමාදනෙ [ජා. 2.22.397], අධිගතො ඛො ම්‍යායං ධම්මො [මහාව. 7], ය්‍යස්ස විප්පටිසාරජා, ය්‍යස්ස තෙ හොන්ති අනත්ථකාමා, ය්‍යස්සු මඤ්ඤාමි සමණෙ-එත්ථ ච අවිසිට්ඨෙපි වචනසද්දෙ යෙ+අස්සාති පදච්ඡෙදබුද්ධිසුඛත්ථං 'ය්‍යස්සා'ති පොත්ථකාරොපනං යුජ්ජතියෙව, යථා තං? 'යදාස්ස සීලං පඤ්ඤඤ්ච' [ජා. 2.22.1474] ඉච්චාදීසු විය, ක්වත්ථොසි ජීවිතෙන මෙ, යාවතක්වස්ස කායො, තාවතක්වස්ස බ්‍යාමො [දී. නි. 2.35], අථ ඛ්වස්ස, අත්ථි ඛ්වෙතං බ්‍රාහ්මණ, යත්වාධිකරණං [දී. නි. 1.213], ය්වාහං, ස්වාහං ඉච්චාදි.

වාත්වෙව? සො අහං විචරිස්සාමි [සු. නි. 194], සො අහං භන්තෙ.

39. යුවණ්ණානමියඞුවඞ [මොග. 5-136 (යුවණ්ණාන මිය ඞු ව ඞ සරෙ)].

සරෙ පරෙ ඉවණ්ණුවණ්ණන්තානං පදානං ඉයඞ, උවඞාදෙසා හොන්ති වා. ඞානුබන්ධො අන්තාදෙසත්ථො. එවං සබ්බත්ථ.

ඉධ එකෙකස්ස පදස්ස රූපද්වයං වුච්චතෙ.

ඉවණ්ණෙ –

තියන්තං ත්‍යන්තං – තත්ථ තියන්තන්ති ඉමිනා සුත්තෙන සිද්ධං, ත්‍යන්තන්ති 'යවා සරෙ'ති සුත්තෙන. එවං සෙසෙසු. අග්ගියාගාරෙ අග්‍යාගාරෙ, චතුත්ථියත්ථෙ [මහාව. 37] චතුත්ථ්‍යත්ථෙ, පඤ්චමියත්ථෙ පඤ්චම්‍යත්ථෙ, පටිවියාකාසො පටිබ්‍යාකාසො, වියඤ්ජනං බ්‍යඤ්ජනං, වියාකතො බ්‍යාකතො, වියාකංසු බ්‍යාකංසු, වියත්තො බ්‍යත්තො, වියූළ්හො බ්‍යූළ්හො, ධම්මං අධියෙති අජ්ඣෙති, පතියෙති පච්චෙති පත්තියායති වා, පරියඞ්කො පල්ලඞ්කො, විපරියාසො විපල්ලාසො, ඉධ එකරූපං හොති – පරියත්ති, පරියත්තො, පරියායො, පල්ලඞ්කොඉච්චාදීසු පරිසද්දෙ රස්ස ලත්තං කත්වා ඉස්ස 'යවා සරෙ'ති යත්තෙ කතෙ යස්ස පුබ්බරූපත්තං.

උවණ්ණෙ –

භික්ඛුවාසනෙ, සයම්භුවාසනෙ, ඉධපි රූපද්වයං ලබ්භති – දුවඞ්ගිකං=ද්වඞ්ගිකං, භුවාදිගණො=භ්වාදිගණො ඉච්චාදි.

40. විතිස්සෙවෙ වා [රූ. 33 (පිට්ඨෙ)].

එවසද්දෙ පරෙ ඉතිසද්දස්ස ඉ-කාරස්ස වො හොති වා.

ඉත්වෙව චොරො අඞ්ගුලිමාලො, සමුද්දොත්වෙව සඞ්ඛ්‍යං [උදා. 45] ගච්ඡති, මහාඋදකක්ඛන්ධොත්වෙව සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡති, මහාසම්මතොත්වෙව පඨමං අක්ඛරං නිබ්බත්තං [දී. නි. 3.131], ඉසිගිලිත්වෙව සමඤ්ඤා අහොසි [ම. නි. 3.133].

වාති කිං? ඉච්චෙවත්ථො, සමුද්දොතෙව සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡති.

සුත්තවිභත්තෙන එවසද්දෙ පරෙ අඤ්ඤති-කාරස්ස වත්තං. විලපත්වෙව සො දිජො [ජා. 1.6.103], අනුසෙත්වෙවස්ස කාමරාගො, අනුසෙත්වෙවස්ස රූපරාගො – අනුසෙති+එව+අස්සාති ඡෙදො, හොත්වෙව කාරියසන්නිට්ඨානං, හොතෙව වා.

41. එඔනම වණ්ණෙ [ක. 27; රූ 39; නී. 66, 163-4].

සරබ්‍යඤ්ජනභූතෙ වණ්ණෙ පරෙ එ, ඔනං අත්තං හොති වා. තත්ථ එස්ස අත්තං යෙභුය්‍යෙන ම, දාගමෙස්වෙව හොති.

අකරම්හස තෙ කිච්චං [ජා. 1.4.29] – අකරම්හසෙත්‍යත්ථො, දිස්වා යාචකමාගතෙ [ජා. 1.7.58; 2.22.2261], දිස්වා පණ්ඩිතමාගතෙ [ජා. 2.22.783], යමාහු නත්ථි වීරියන්ති [ජා. 2.18.162] – යෙ+ආහුත්‍යත්ථො. කදස්සු – කෙ+අස්සු, යදෙව තෙ ජාතිනිස්සිතා, තදෙව තෙ ජරානිස්සිතායෙ+එව, තෙ+එවාති ඡෙදො, ස්වෙ භවො ස්වාතනං [පාරා. 22] – බ්‍යඤ්ජනෙ දීඝො.

ඔම්හි –

ස සීලවා [ධ. ප. 84], ස පඤ්ඤවා, ස වෙ කාසාවමරහති [ධ. ප. 10], එස අත්ථො, එස ධම්මො [ධ. ප. 5], දින්නමාසි ජනින්දෙන [ජා. 2.22.2161 (දින්නම්හාති ජනින්දෙන)] – දින්නො+ආසීති ඡෙදො, මග්ගමත්ථි [විභ. අට්ඨ. 189] – මග්ගො+අත්ථි, අග්ගමක්ඛායති [අ. නි. 1.47], පච්චයාකාරමෙව ච [විභ. අට්ඨ. 225], සඞ්ඝො පබ්බතම්ව, සද්දො විච්චිටම්ව, භියෝ‍යා භවො භිය්‍යත්තනං, පාතො අසනං පාතරාසො, පාතමනුසිට්ඨො, කකුසන්ධ කොණාගමනො, ථෙර වාදානමුත්තමො – කකුසන්ධොති ච ථෙරොති ච ඡෙදො, ථෙරවාදොති අත්ථො.

සුත්තවිභත්තෙන අනිමිත්තෙපි හොති. තුවඤ්ච ධනුසෙඛ ච [ජා. 1.16.239], පච්චයමහාපදෙසො හෙස, එකකොට්ඨාසො එස, අභිලාපමත්තභෙදො එස ඉච්චාදි.

42. ගොස්සාවඞ [ක. 22, 78; රූ. 28; නී. 52, 229].

සරෙ පරෙ ගොස්ස අන්තස්ස අවඞ හොති.

ගො ච අස්සො ච ගවාස්සං.

සුත්තවිභත්තෙන බ්‍යඤ්ජනෙපි. සගවචණ්ඩො [අ. නි. 4.108], පරගවචණ්ඩො.

අප්පවිධානමුච්චතෙ.

මහාවුත්තිනා අවණ්ණස්ස උත්තං, ඔත්තඤ්ච –

පුථුජ්ජනො, පුථුභූතො-පුථූති වා එකො පාටිපදිකො, පුථුනා පුථූනීතිපි දිස්සති, අපෙක්ඛියානො අපෙක්ඛියානඅපෙක්ඛිත්වාත්‍යත්ථො. එවං අනුමොදියානො, මරීචිකූපමං අභිසම්බුද්ධානො, මා මං පිසාචා ඛාදන්තු, ජීව ත්වං සරදොසතං [ජා. 1.2.9], රත්තිදිවොව සො දිබ්බො, මානුසං සරදොසතං-වස්සසතන්ත්‍යත්ථො, අනුයන්ති දිසොදිසං [දී. නි. 3.281], සම්පතන්ති දිසොදිසං-තං තං දිසන්ත්‍යත්ථො, පරොසතං, පරොසහස්සං, අඤ්ඤොඤ්ඤං අඤ්ඤමඤ්ඤං, පොනොපුඤ්ඤං පුනප්පුනං, පොනොබ්භවිකා තණ්හා-පුනොති වා එකො නිපාතො, පුනො තස්ස මහෙසිනො, පුනො පත්තං ගහෙත්වාන, න ච දානි පුනො අත්ථි, මම තුය්හඤ්ච සඞ්ගමො, න පුනො අමතාකාරං, පස්සිස්සාමි මුඛං තව [අප. ථෙරී 2.2.235].

ඉවණ්ණස්ස අත්තං, උත්තං, එත්තඤ්ච –

තදමිනාපෙතං පරියායෙන වෙදිතබ්බං-තං එතං අත්ථජාතං ඉමිනා පරියායෙන වෙදිතබ්බන්ති අත්ථො, සකිං ආගච්ඡති සීලෙනාති සකදාගාමී, ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථත්තං, එවුමං – එවං+ඉමන්ති ඡෙදො, ත්වං නො සත්ථා මහාමුනෙ, අත්ථධම්මවිදූ ඉසෙ.

උවණ්ණස්ස ඉත්තං, ඔත්තඤ්ච –

මාතිතො [දී. නි. 1.303], පිතිතො, මාතිපක්ඛො, පිතිපක්ඛො, මාතිසො [ජා. 2.19.118], පිතිසො, මත්තිකං ධනං [පාරා. 34], පෙත්තිකං ධනං, අපි නො ලච්ඡසි, කච්චි නො තුම්හෙ යාපෙථ, කථං නො තුම්හෙ යාපෙථ, සොතුකාමත්ථ නො තුම්හෙ භික්ඛවෙ, න නො සමං අත්ථි [ඛු. පා. 6.3], න හි නො සඞ්කරන්තෙන [ම. නි. 3.272], නත්ථි නො කොචි පරියායො [ජා. 1.5.110 (න හි නො කොචි පරියායො)] – ඉමෙසු තීසු නුසද්දො එකංසත්ථෙ, සොසිතො සොතත්තො චෙව [ජා. 1.1.94 සොතත්තො සොසින්දො චෙව; ම. නි. 1.157] – සුට්ඨු සීතලො සුට්ඨු සන්තත්තොත්‍යත්ථො, ජම්බුනදියා ජාතං ජම්බොනදං.

එස්ස ඉත්තං –

ඔකන්දාමසී භූතානි, පබ්බතානි වනානි ච [ජා. 2.22.2173] – අවකන්දාමසෙත්‍යත්ථො, යං කරොමසි බ්‍රහ්මුනො, තදජ්ජ තුය්හං දස්සාම [දී.

නි. 2.370], ඉධ හෙමන්තගිම්හිසු [ධ. ප. 286], බුද්ධපච්චෙකබුද්ධිසු, චෙතෙහි චෙතපුත්තිහි [චරියා. 1.106] – චෙතපුත්තෙහි සද්ධින්ත්‍යත්ථො.

ඔස්ස උත්තං –

මනුඤ්ඤං, න තෙනත්ථං අබන්ධිසු [ජා. 1.6.7] – සො තෙන වචනෙන අත්ථං න අබන්ධි න ලභීත්‍යත්ථො. අච්හායන්තු සු යුද්ධෙන [ජා. 2.22.871] – සො පහාරවචනෙන මං අච්හයන්තොත්‍යත්ථො. අපි නු හනුකා සන්තා [ජා. 1.1.146] – නො හනුකා එකන්තං භින්නා දුක්ඛපත්තාත්‍යත්ථො.

විකාරසන්ධිපි ආදෙසසන්ධිරූපත්තා ඉධ සඞ්ගය්හති.

ඉති සරාදෙසරාසි.

කවග්ගතො පට්ඨාය වග්ගාවග්ගබ්‍යඤ්ජනානං ආදෙසො දීපියතෙ.

43. වග්ගලසෙහි තෙ.

පඤ්චවග්ගෙහි ච ල, සෙහි ච පරස්ස ය-කාරස්ස ක්වචි තෙ එව වග්ග ල, සා හොන්ති වා යථාක්කමං, ය-කාරො පුබ්බරූපත්තං ආපජ්ජතීති වුත්තං හොති.

නිපච්චතීති නිපකො, නිපකස්ස භාවො නෙපක්කං, විපාකො එව වෙපක්කං, වත්තබ්බන්ති වාක්කං, වාක්‍යං වා. පමුඛෙ සාධු පාමොක්ඛං – යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ කතෙ ආදිදුතියස්ස පඨමත්තං, සුභගස්ස භාවො සොභග්ගං, දොභග්ගං, භුඤ්ජිතබ්බන්ති භොග්ගං, යුඤ්ජිතබ්බන්ති යොග්ගං, කුක්කුචභාවො කුක්කුච්චං, වත්තබ්බන්ති වාච්චං, වුච්චතෙ, පච්චතෙ, වණිජානං කම්මං වාණිජ්ජං, භුඤ්ජිතබ්බන්ති භොජ්ජං, යුඤ්ජිතබ්බන්ති යොජ්ජං.

44. තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා [ක. 269, 41; නී. 104, 106, 119, 121-5].

ආදෙසභූතෙ වා විභත්තිභූතෙ වා පච්චයභූතෙ වා ය-කාරෙ පරෙ තවග්ගානංච, ර, ණානඤ්ච චවග්ග, බ, ය, ඤාදෙසා හොන්ති වා යථාක්කමං.

පොක්ඛරඤ්ඤො, පොක්ඛරඤ්ඤා, පොක්ඛරඤ්ඤං, සමණස්ස භාවො සාමඤ්ඤං, එවං බ්‍රහ්මඤ්ඤං, ඉච්චෙතං කුසලං [පාරා. 411] ඉච්චාදීනි ‘යවා සරෙ’ති සුත්තෙ උදාහටානි.

පණ්ඩිතස්ස භාවො පණ්ඩිච්චං, සන්තස්ස භාවො සච්චං, තථස්ස භාවොතච්ඡං, යජ්ජෙවං-යදි+එවං, නජ්ජො, නජ්ජා, නජ්ජං, සුහදස්ස භාවො සොහජ්ජං, වත්තබ්බන්ති වජ්ජං, ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති [ධ. ස. 160],

උපසම්පජ්ජති, අජ්ඣොකාසො, බොජ්ඣඞ්ගො, බොජ්ඣා, බොධියා වා, බුජ්ඣිතබ්බන්ති බොජ්ඣං, බුජ්ඣති, පොනොපුඤ්ඤං, ඵනතො සම්භූතං ඵඤ්ඤං.

පවග්ගෙ යස්ස පුබ්බරූපං –

වප්පතෙ, ලුප්පතෙ, අබ්භුග්ගතො, අබ්භොකාසො, උසභස්ස භාවො ඔසබ්භං, ලභියතෙති ලබ්භං, ලබ්භතෙ, ගාමෙ හිතං ගම්මං, ඔපම්මං, සොබුම්මං, ආගම්ම, උපගම්ම, ගමියතෙති ගම්මො, එවං දම්මො, රම්මො, ගම්මතෙ, රම්මතෙ.

‘තවග්ග වරණාන…’න්ති ඉමිනා සුත්තෙන යම්හි රස්ස යත්තං –

කයාතෙ කරියතෙ, අයො අරියො.

‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති ලතො යස්ස පුබ්බරූපං –

පල්ලඞ්කො, විපල්ලාසො, කොසල්ලං, පත්තකල්ලං.

‘තවග්ගවරණාන…’න්ති යම්හි වස්ස බත්තං –

පුථබ්‍යා, පුථබ්‍යං, භාතු අපච්චං භාතබ්‍යො, කොරබ්‍යො, දිවෙ භවං දිබ්බං දිබ්‍යං.

‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති සතො යස්ස පුබ්බරූපං –

රහසි භවං රහස්සං, සොමනස්සං, දොමනස්සං, සොවචස්සං, දොවචස්සං-මනොගණත්තා මජ්ඣෙ සාගමො, භාසිතබ්බන්ති භස්සං, ආදිස්ස=ආදිසිත්වා, උද්දිස්ස=උද්දිසිත්වා, උපවස්ස=උපවසිත්වා, සම්වුස්ස=සම්වුසිත්වා, තුස්සති, දුස්සති, නස්සතිඉච්චාදි.

45. **තථනරානං ටඨණලා** [රූ. 3 (පිට්ඨෙ)].

තාදීනං ටාදිආදෙසා හොන්ති වා.

තස්ස ටත්තං –

පටිභඤ්ඤති, පටග්ගි දාතබ්බො, පටිච්ඡන්නො, පටිප්පන්නො, බ්‍යාවටො, උදාහටො, දුක්කටං ඉච්චාදි.

ථස්ස ඨත්තං –

පීළනට්ඨො [පටි. ම. 1.17], සඞ්ඛතට්ඨො [පටි. ම. 1.17], අට්ඨිංකත්වා සුණෙය්‍ය [ජා. 2.17.92], අට්ඨකථා ඉච්චාදි.

නස්ස ණත්තං –

ගාමං නෙතීති ගාමණි, සෙනං නෙතීති සෙනාණි, පණිධි, පණිධානං, පණිහිතං, පණාමො, පරිණාමො, ඔණාමො, උණ්ණාමො, කරණීයං, කරණං, ඤාණං, තාණං, පමාණං, සරණං, ගහණං ඉච්චාදි.

රස්ස ලත්තං –

පලිඝො, පලිබොධො, පලිපන්නො, පල්ලඞ්කො, තලුණො තරුණො, කලුනං පරිදෙවයි [ජා. 2.22.2151], මහාසාලො, අට්ඨසාලිනී, නයසාලිනී ඉච්චාදීනි.

ඉදානි මහාවුත්තිවිධානමුච්චතෙ.

කස්ස ඛත්තං –

නික්ඛමති, නික්ඛන්තො, නෙක්ඛමො, රාජකිච්චං කරොතීති ඛත්තා, කත්තා වා.

දත්තඤ්ච –

සදත්ථපසුතො සියා [ධ. ප. 166].

යත්තඤ්ච –

සයං රට්ඨං හිත්වාන, පුප්ඵදානං දදාතීති පුප්ඵදානියො පුප්ඵදානිකො, සිප්පලිවනෙ වසතීති සිප්පලිවනියො සිප්පලිවනිකො, කුමාරියා කුමාරිකා.

ඛස්ස ගත්තං –

එළමූගො එළමූඛො.

ගස්ස කත්තං –

ලුජ්ජතීති ලොකො, ආරොග්‍යං අභිසජ්ජෙතීති භිසක්කො, කුලූපකො කුලූපගො, ඛීරූපකො ඛීරූපගො, ගීවූපකං ගීවූපගං.

ඝස්ස හත්තං –

සීඝජවතාය සීහො.

චස්ස ඡත්තං –

විනිච්ඡයො, අච්ඡරියං, මච්ඡරියං, රංසියො නිච්ඡරන්ති-නිගච්ඡන්තීති අත්ථො.

ඵස්ස සත්තං –

අත්ථි සාහස්ස ජීවිතං [ජා. 2.22.314] -ඵාහං+අස්සාති ඡෙදො, සළායතනං.

ජස්ස දත්තං –

පරසෙනං ජිනාතීතිපස්සෙනදී-මහාවුත්තිනා සරලොපො, රස්ස පරරූපං.

යත්තඤ්ච –

නිස්සාය ජායතීති නියො, නියකො වා, නියං පුත්තං.

ඤස්සණත්තං –

පණ්ණත්ති පඤ්ඤත්ති, පණ්ණාසං පඤ්ඤාසං. පණ්ණවීසති පඤ්චවීසති.

නත්තඤ්ච –

නාමමත්තං න නායති, අනිමිත්තා න නායරෙ [විසුද්ධි. අට්ඨ. 1.228] – න පඤ්ඤායන්තීති අත්ථො.

තස්ස කත්තං –

නියකො නියතො.

ථත්තඤ්ච –

නිත්ථිණ්ණො, නිත්ථරණං, නෙත්ථාරං.

නත්තඤ්ච –

ජිනො, පිනො, ලිනො, පටිසල්ලිනො, පළිනො, මලිනො, සුපිනො, පහීනො, ධුනො, පුනො, ලුනො, ආහුනං, පාහුනං.

දස්ස ඩත්තං –

ඵවඩාහො, දිසාඩාහො, කායඩාහො.

ළත්තඤ්ච –

පරිළාහො, ආගන්ත්වා ඵවං දහන්ති එත්ථාති ආළහනං, සුසානං.

තත්තඤ්ච –

සුගතො, තථාගතො, කුසිතො, උදති පසවතීති උතු.

ධස්ස දත්තං –

එකමිදාහං භික්ඛවෙ සමයං [ම. නි. 1.501] -ඉධාති වා නිපාතො.

හත්තඤ්ච –

සාහු දස්සනමරියානං [ධ. ප. 206], සංහිතං, විහිතං, පිහිතං, අභිහිතං, සන්නිහිතං, පණිහිතං, සද්දහති, විදහති, පිදහති.

නස්ස ඤත්තං –

උපඤ්ඤාසො=උපන්‍යාසො, ඤායො=න්‍යායො-නිච්චං එති ඵලං එතෙනාති ඤායො, ඤෙය්‍යං=නෙය්‍යං.

යත්තඤ්ච –

ථෙනස්ස කම්මං ථෙය්‍යං, ථෙරාධිනන්ති ථෙරාධෙය්‍යං, පාතිමොක්ඛං, පරාධෙය්‍යකං දුක්ඛං.

පස්ස ඵත්තං –

නිප්ඵජ්ජති, නිප්ඵත්ති, නිප්ඵන්නං.

බත්තඤ්ච –

සම්බහුලං=සම්පහුලං, බහුසන්තො න හරති [සු. නි. 98] =පහු සන්තො න හරති.

භස්ස ඵත්තං –

අනන්තං සබ්බතොපඵං [දී. නි. 1.499].

මස්ස පත්තං –

චිරප්පවාසිං [ධ. ප. 219], හත්ථිප්පභින්නං [ධ. ප. 326].

යස්ස වත්තං –

දීඝාවු කුමාරො [මහාව. 459] =දීඝායු කුමාරො, ආයුං ධාරෙතීති ආවුධං=ආයුධං, ආයු අස්ස අත්ථීති අත්ථෙ ‘ආවුසො’ති නිපාතො, කසාවො=කසායො, කාසාවං=කාසායං, සාලිං ලුනාතීති සාලිලායකො, තිණලායකො.

ලස්ස රත්තං –

නීලං ජලං එත්ථාති නෙරඤ්ජරා, ජලං ගණ්හිතුං අලන්ති අරඤ්ජරො, සස්සතං පරෙති, උච්ඡෙදං පරෙති-පලෙතීති අත්ථො.

වස්ස පත්තං –

පිපාසති පිවාසති.

බත්තඤ්ච –

බ්‍යාකතො, බ්‍යත්තො, බ්‍යඤ්ජනං, සීලබ්බතං, නිබ්බානං, නිබ්බුතං, දිබ්බං, දිබ්බති, සිබ්බති, කුබ්බති, කුබ්බන්තො, ක්‍රුබ්බති, ක්‍රුබ්බන්තො, අසෙවිතබ්බත්තා වාරෙතබ්බොති බාලො, පබ්බජිතො, පබ්බජ්ජා ඉච්චාදි.

සස්ස ඡත්තං –

උච්ඡිට්ඨං-අවසිට්ඨන්ත්‍යත්ථො, ‘‘දිබ්බා සද්දා නිච්ඡරන්ති, රංසියො [වි. ව. 730] නිච්ඡරන්තී’’ති එත්ථාපි සස්ස ඡත්තං ඉච්ඡන්ති.

තත්තඤ්ච –

උත්තිට්ඨපත්තං උපනාමෙන්ති [මහාව. 64], ‘‘උත්තිට්ඨෙ නප්පමජ්ජෙය්‍යා’’ ති එත්ථ පන උද්දිස්ස තිට්ඨනං උත්තිට්ඨන්ති අත්ථො. ‘‘උද්දිස්ස අරියා තිට්ඨන්ති, එසා අරියාන යාචනා [ජා. 1.7.59]’’ති වුත්තං.

හස්ස ඝත්තං –

නිච්චං දහති එත්ථාති නිදාඝො, ලඝු ලහු.

ළස්ස ඩත්තං –

ගරුඩො ගරුළො.

ඉති බ්‍යඤ්ජනාදෙසරාසි.

මිස්සකාදෙසො වුච්චතෙ.

අවස්ස උත්තං –

උද්ධම්මො, උබ්බිනයො, උප්පථො, උම්මග්ගො, උඞ්කා අවඞ්කා, උඞ්කාතං අවඞ්කාතං, උජ්ඣානසඤ්ඤී.

ඔත්තඤ්ච –

ඔනද්ධො, ඔකාසො, ඔවාදො, ඔලොකනං ඉච්චාදි.

වස්ස ඔත්තං –

උපොසථො – උපවසථොති ධීති, නොනීතං නවනීතං, නිවත්ථකොචො නිවත්ථකවචො, කො තෙ බලං මහාරාජ, කො නු තෙ රථමණ්ඩලං [ජා. 2.22.1880] – ක්වති අත්ථො. කො තෙ දිට්ඨො වා සුතො වා, වානරො ධම්මිකො ඉති, කො නුමෙ ගොතමසාවකා ගතා-ක්ව නු+ඉමෙති ඡෙදො, සොණ්ණං සුවණ්ණං ඉච්චාදි.

කුස්ස ක්‍රුත්තං –

ක්‍රුබ්බති කුබ්බති.

ත්තස්ස ත්‍රත්තං –

අත්‍රජො පුත්තො, ඛෙත්‍රජො පුත්තො අත්තජො, ඛෙත්තජො, ගොත්‍රභූ, වත්‍රභූ, චිත්‍රං, විචිත්‍රං, චිත්තං, විචිත්තං, උත්‍රස්තමිදං චිත්තං [සං. නි. 1.98], උත්‍රාසී පලායි [සං. නි. 1.249], යාත්‍රා ච මෙ භවිස්සති [ම. නි. 1.23] ඉච්චාදි.

දස්ස ද්‍රත්තං –

ඉන්ද්‍රියං, සුඛො උදයො යස්සාති සුඛුද්‍රයං, දුක්ඛුද්‍රයං කම්මං [ම. නි. 2.109], පථවී උන්ද්‍රියාති [සං. නි. 1.158] – භිජ්ජතීත්‍යත්ථො, මිත්තද්‍රුබ්භො මිත්තද්දුබ්භො.

ද්දස්ස ද්‍රත්තං –

භද්‍රං භද්දං, අස්සො භද්‍රො [ධ. ප. 143], සදා භද්‍රානි පස්සති [දී. නි. 2.153], සබ්බෙ භද්‍රානි පස්සන්තු [ජා. 1.2.105], භද්‍රානි භද්‍රානි යානානි යොජෙත්වා, ලුද්‍රං [දී. නි. 2.43] ලුද්දං.

බස්ස බ්‍රත්තං –

බ්‍රහාවනං, බ්‍රහන්තං වා වනප්පතිං [ජා. 1.1.14], බ්‍රහ්මා, බ්‍රාහ්මණො – බාහිතපාපත්තා අරහා බ්‍රාහ්මණොති වුච්චති, බ්‍රහ්මුනො අපච්චන්ති ජාතිබ්‍රාහ්මණො වුච්චති.

ව, වීනං බ්‍යත්තං –

බ්‍යයො=වයො-විනාසොත්‍යත්ථො, කිච්චාකිච්චෙසු බ්‍යාවටො=වාවටො, පඞ්කෙ බ්‍යසන්නො=විසන්නො, බ්‍යම්හිතො=විම්හිතො, බ්‍යම්හං=විමානං-මානස්ස මිහත්තං.

ක්ඛස්ස ච්ඡත්තං –

අච්ඡි=අක්ඛි, සච්ඡි=සක්ඛි-සහ අක්ඛිනා වත්තතීති අත්ථෙ නිපාතො, පච්චක්ඛන්ති අත්ථො. නිබ්බානං සච්ඡිකරොති [මි. ප. 5.3.12], මච්ඡිකා=මක්ඛිකා, ලච්ඡී=ලක්ඛී-සිරීති අත්ථො.

මහාවුත්තිනා අක්ඛරසංඛිත්තං හොති –

ආචෙරො ආචරියො, න මාතාපිතරසංවඩ්ඪො, අනාචෙරකුලෙ වසං [ජා. 1.1.9], ආචෙරම්හි සුසික්ඛිතා [ජා. 1.7.82], බ්‍රහ්මචෙරො බ්‍රහ්මචරියො, තිණ්හං තිඛිණං, තණ්හා තසිණා, සුණ්හා සුණිසා, අභිණ්හං අභික්ඛණං, පණ්හො පුබ්බණ්හො, පණ්හෙ වජ්ජෙඛො මහොසධො [ජා. 1.15.324], සුරාමෙරයො-සුරාමෙරෙයො, සුරාමෙරයපානානි, යො නරො අනුයුඤ්ජති [ධ. ප. 247]. කම්මධාරයො= කම්මධාරෙයො, පාටිහීරං පාටිහෙරං පාටිහාරියං, අච්ඡෙරං අච්ඡරියං, මච්ඡෙරං මච්ඡරං මච්ඡරියං ඉච්චාදි.

අක්ඛරවඩ්ඪිපි හොති –

එකච්චියො එකච්චෙයො එකච්චො, මාතියො මච්චො, කිච්චයං කිච්චං, පණ්ඩිතියං පණ්ඩිච්චං, සුවාමි සාමි, සුවාමිනි සාමිනි, සුවකෙහි පුත්තෙහි සකෙහි පුත්තෙහි, සත්තවො සත්තො, ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො [ජා. 2.21.76], එවං උත්තමසත්තවො [ජා. 2.21.79] ඉච්චාදි.

ඉති මිස්සකාදෙසරාසි.

බින්දාදෙසො දීපියතෙ.

46. වග්ගෙ වග්ගන්තො [ක. 31; රූ. 49; නී. 138-9].

වග්ගබ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ නිග්ගහීතස්ස සකවග්ගන්තබ්‍යඤ්ජනාදෙසො හොති වා.

දීපඞ්කරො, සඞ්ඛාරො, සඞ්ගහො, සඤ්චාරො, සඤ්ජාතො, සණ්ඨිතං, අත්තන්තපො, පරන්තපො, අමතන්දදො, පුරින්දදො, සන්ධි, සන්නිධි, සම්පත්ති, සම්බුද්ධො, සම්භවො, සම්භාරො, සම්භින්නො, සම්මතො ඉච්චාදීසු නිච්චං, තඞ්කරො, තංකරො ඉච්චාදීසු අනිච්චං, බුද්ධං සරණං ගච්ඡාමි [ඛු. පා. 1.සරණත්තය], න තං කම්මං කතං සාධු ඉච්චාදීසු [ධ. ප. 67] නත්ථි.

මහාවුත්තිවිධානමුච්චතෙ.

වග්ගාවග්ගෙසු බ්‍යඤ්ජනෙසු පරෙසු නිග්ගහීතං පරරූපං ගච්ඡති –

සක්කරොති, සක්කතො, සක්කාරො, සක්කච්චං, තක්කත්තා, තක්කරො, තක්ඛණං තඞ්ඛණං තං ඛණං, තග්ගතිකං තං ගතිකං, තන්නින්නො, තප්පොණො, තප්පබ්භාරො, තප්පධානො, එතප්පරමො, යග්ගුණො යංගුණො, තල්ලෙණා, මල්ලෙණා, සල්ලෙඛො, පටිසල්ලීනො, තබ්බණ්ණනා තංවණ්ණනා, තස්සමො තංසමො, ඉදප්පච්චයතා, චිරප්පවාසිං, හත්ථිප්පභින්නං ඉච්චාදි. ඉමස්මිං ගන්ථෙ එකත්ථ සිද්ධම්පි තං තං රූපං තත්ථ තත්ථ පුනප්පුනම්පි විධියාති ඤාණවිචිත්තත්ථං.

47. **මයදා සරෙ** [ක. 34, 35; රූ. 34, 52; නී. 142-5].

සරෙ පරෙ නිග්ගහීතස්ස ක්වචි ම, ය, දා හොන්ති වා.

තත්ථ දාදෙසො ය, ත, එතසද්දෙහි නපුංසකෙ දිස්සති –

යදබ්‍රවි [ජා. 1.2.143], තදනිච්චං [ම. නි. 2.19], එතදවොච සත්ථා [සු. නි. ද්වයතානුපස්සනාසුත්ත].

සමාසෙ පන දාදෙසො තිලිඞ්ගෙ දිස්සති –

යදනන්තරං, තදනන්තරං, එතදත්ථා කථා [අ. නි. 2.68]. එතදත්ථා මන්තනා [අ. නි. 2.68] -තත්ථ යස්ස අත්ථස්ස වා යස්ස පදස්ස වා යස්සා කථාය වා අනන්තරං යදනන්තරං.

ක්වචිත්වෙව? යමෙතං වාරිජං පුප්ඵං, අදින්නං උපසිඞ්ඝසි [ජා. 1.6.115].

මාදෙසො ය, ත, එතසද්දෙහි පුමිත්ථිලිඞ්ගෙසු දිස්සති –

යමාහු දෙවෙසු සුජම්පතීති [ජා. 1.15.54], තමත්ථං පකාසෙන්තො සත්ථා [ජා. අට්ඨ. 1.20.35], එතමත්ථං විදිත්වා [මහාව. 2-3].

අඤ්ඤසද්දෙහි පන ද්වෙ ආදෙසා තිලිඞ්ගෙ දිස්සන්ති –

සකදාගාමී, එවමෙතමභිඤ්ඤාය [සු. නි. 1221] ඉච්චාදි.

යාදෙසො ඉදංසද්දෙ පරෙ තසද්දම්හා එව ක්වචි දිස්සති –

තයිදං න සාධු [ජා. 2.22.279], තයිදං න සුට්ඨු [ජා. 2.22.279].

48. **යෙවහිසු ඤො**

ය, එව, හිසද්දෙසු පරෙසු නිග්ගහීතස්ස ඤො හොති. යස්ස පුබ්බරූපත්තං.

ආනන්තරිකඤ්ඤමාහු [ඛු. පා. 6.5] – ආනන්තරිකං + යං + ආහුති ඡෙදො, යඤ්ඤදෙව-යං + යං + එව, තඤ්ඤෙව තං+එව, පුරිසඤ්ඤෙව, පච්චත්තඤ්ඤෙව, තඤ්හි, පුරිසඤ්හි, අත්ථසඤ්හිතො අත්ථසංහිතො, ධම්මසඤ්හිතො ධම්මසංහිතො.

49. **යෙ සංස්ස** [ක. 33; රූ. 51; නී. 141].

යම්හි පරෙ සං උපසග්ගස්ස නිග්ගහීතස්ස ඤො හොති. යස්ස පුබ්බරූපත්තං.

සඤ්ඤොගො සංයොගො, සඤ්ඤුත්තො සංයුත්තො. සංයොජනං සංයොජනං, සඤ්ඤමො සංයමො, සඤ්ඤතො සංයතො, සඤ්ඤමති සංයමති, සඤ්ඤාචිකා සංයාචිකා කුටිං [පාරා. 348] ඉච්චාදි.

ඉති බින්දාදෙසරාසි.

ආදෙසසන්ධිරාසි නිට්ඨිතො.

ආගමසන්ධි

අථාගමසන්ධි දීපියතෙ.

මහාවුත්තිනා සරාගමො –

අ –

පණ්ණසාලං අමාපෙත්වා [ජා. 2.22.1913], පණ්ණසාලං අමාපිය [ජා. 1.1.148] – මාපෙත්වා ඉච්චෙවත්ථො, න වාපි අපුනප්පුනං, හත්ථිබොන්දිං පවෙක්ඛාමි [ජා. 1.1.148] -පුනප්පුනං ඉච්චෙවත්ථො, නත්ථි ලොකෙ අනාමතං [ජා. 1.2.31] – අමත පුබ්බං ඨානන්ති අත්ථො, අනවජ්ජං, අනමතග්ගො, ජච්චන්ධො, ජච්චබධිරො, ජච්චමූගො, ජච්චපණ්ඩකො.

ආ –

අඩ්ඪෙ ආජායරෙ කුලෙ [සං. නි. 1.49], මනුස්සෙසු පච්චාජාතො, ආපූරති තස්ස යසො [පරි. 386].

ඉ –

ධම්මිකථං කත්වා [පාරා. 39], සරන්තා සපන්ති ගච්ඡන්තීති සරිසපා.

ඊ –

කබළීකාරො, මනසීකාරො, මනසීකරොති, තප්පාකටීකරොති, දූරීභූතො, අබ්‍යයීභාවො.

උ –

ඤාතිපරිජිනස්ස භාවො ඤාතිපාරිජුඤ්ඤං, එවං භොගපාරිජුඤ්ඤං- පරිජිනස්සාති පරිහානස්ස, පරික්ඛයස්ස.

ඔ –

පරොසතං, සරදොසතං, දිසොදිසං [ධ. ප. 42] ඉච්චාදි.

‘අතිප්පගො ඛො තාව පිණ්ඩාය චරිතු’ [දී. නි. 3.1] න්ති එත්ථ පාතොත්ථො පගොසද්දො එව.

ඉති සරාගමරාසි.

50. වනතරගාවාගමා

සරෙ පරෙව න, ත, ර, ගා ච ම, ය, දා ච ආගමා හොන්ති.

ගො, තො, දො, නො, මො, යො, රො, වො,

තත්ථ ගො –

අරියෙහි පුථගෙවායං ජනොති පුථුජ්ජනො [මහානිද්දෙසෙ], ඉධ පන පගොසද්දො එව, පගෙව වුත්‍යස්ස, පගෙව මනුස්සිත්ථියාති [පාරා. 55].

තො –

අජ්ජතග්ගෙ [දී. නි. 1.250], තස්මාතිහ [ම. නි. 1.29], කතමො නාම සො රුක්ඛො, යස්ස තෙවං ගතං ඵලං [ජා. 2.18.10] -තෙවන්ති එවං.

දො –

උදග්ගො, උදබ්බහි, උදපාදි, උදයො, උදාහටො, උදිතො, උදීරිතො, දූහතො වුට්ඨානං [පටිසම්භිදාමග්ගෙ; විසුද්ධිමග්ගෙ], දූහයානි විචෙය්‍ය පණ්ඩරානි [සු. නි. 531], තොදෙය්‍ය, කප්පා දූභයො [සු. නි. 1131] – ද්වෙ ඉසයොති අත්ථො. කිඤ්චිදෙව, කොචිදෙව, කිස්මිඤ්චිදෙව, යාවදෙව, තාවදෙව, වලුත්තෙ-යාවදෙ, තාවදෙති සිද්ධං, පුනදෙව, සකිදෙව, සම්මදෙව- දාගමෙ රස්සො, සම්මදක්ඛාතො [සං. නි. 5.195], සම්මදඤ්ඤා විමුත්තො [ම. නි. 2.234], බහුදෙව රත්තිං [අ. නි. 3.101], අහුදෙව භයං [දී. නි. 1.159] ඉච්චාදි.

නො –

ඉතො නායති, චිරං නායති, කම්මෙ සාධු කම්මනියං කම්මඤ්ඤං, අත්තනො ඉදං අත්තනියං, අද්ධානං ඛමතීති අද්ධනියං, ලොභස්ස හිතං ලොභනියං ලොභනෙය්‍යං, දොසනියං දොසනෙය්‍යං, මොහනියං මොහනෙය්‍යං, ඔඝනියං, යොගනියං, ගන්ථනියං, නිද්ධුනනං, නිද්ධුනනකො, සඤ්ජානනං, සඤ්ජානනකො, සඤ්ඤාපනකො ඉච්චාදි.

මො –

ලහුමෙස්සති [ධ. ප. 369], ගරුමෙස්සති, මග්ගමත්ථි [විභ. අට්ඨ. 189], අග්ගමක්ඛායති [අ. නි. 4.34], උරගාමිව [ජා. 1.7.30], අරහතාමිව [දී. නි. 2.348] ඉච්චාදීනි. තථා කෙන තෙ ඉධ මිජ්ඣති [පෙ. ව. 181], රූපානි මනුපස්සති [ධ. ස. අට්ඨ. 596], ආකාසෙ මභිපූජයෙ, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස [ම. නි. 3.40], එකමෙකස්ස [පාරා. අට්ඨ. 1.23], සමණමචලො [අ. නි. 4.87], අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා [සං. නි. 4.250] ඉච්චාදි.

යො –

නයිමස්ස විජ්ජා මයමත්ථි [ජා. 1.3.25], යථයිදං [අ. නි. 1.21-22], තථයිදං, ඡයිමෙ ධම්මා [අ. නි. 6.11], නවයිමෙ ධම්මා [අ. නි. 9.9], දසයිමෙ ධම්මා [අ. නි. 10.16], මමයිදං, සොයෙව, තෙයෙව, තංයෙව තඤ්ඤෙව, තෙහියෙව, තෙසංයෙව තෙසඤ්ඤෙව, තස්මියෙව, බුද්ධොයෙව, බුද්ධෙසුයෙව, බොධියායෙව කාරණා [චරියා. 1.65], හොතියෙව, අත්ථියෙව ඉච්චාදි. තියන්තං, අග්ගියාගාරෙ, චතුත්ථියත්ථෙ ඉච්චාදීනි ඉවණ්ණන්තරූපානි යාගමෙනාපි සිජ්ඣන්තියෙව.

රො –

නිරන්තරං, නිරත්ථකං, නිරාහාරො, නිරාබාධො, නිරාලයො, නිරින්ධනො අග්ගි, නිරීහකං, නිරුදකං, නිරුත්ති, නිරුත්තරො, නිරූමිකා නදී, නිරොජං, දුරතික්කමො, දුරභිසම්භවො, දුරාසදා බුද්ධා [අප. ථෙර 1.40.270], දුරාඛ්‍යාතො ධම්මො [දී. නි. 3.166], දුරාගතං, දුරුත්තං වචනං [අ. නි. 5.140], පාතුරහොසි [මහාව. 8], පාතුරහු [ජා. 1.14.202], පාතුරහෙසුං [අ. නි. 3.71], පාතරාසො, පුනරෙති, ධීරත්ථු [ජා. 1.1.13], චතුරඞ්ගිකං ඣානං [ධ. ස. 168], චතුරාරක්ඛා, චතුරාසීතිසහස්සානි, චතුරිද්ධිලාභො, චතුරොසා, වුද්ධිරෙසා [දී. නි. 1.251], පථවීධාතුරෙවෙසා [ම. නි. 3.348-349], ආපොධාතුරෙවෙසා [ම. නි. 3.350], සබ්භිරෙව සමාසෙථ, නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං, විජ්ජුරිව අබ්භකූටෙ, ආරග්ගෙරිව, උසභොරිව [සු. නි. 29], යථරිව, තථරිව [දී. නි. 1.263] -රාගමෙ රස්සො. එත්ථ ච යථා ''අතිරිව කල්‍යරූපා [සු. නි. 688], අතිවිය ලාභග්ගයසග්ගපත්තො, පරංවිය මත්තාය'' ඉච්චාදීසු ඉව, වියසද්දා එවත්ථෙ

වත්තන්ති, තථා ‘‘යථරිව, තථරිව, වරම්භාකං භුසාමිව [ජා. 1.3.108], නෙතං අජ්ජතනාමිව’’ ඉච්චාදීසු ඉවසද්දො එවත්ථෙ වත්තති.

වො –

දුවඞ්ගුලං, දුවඞ්ගිකං, තිවඞ්ගුලං, තිවඞ්ගිකං, පාගුඤ්ඤවුජුතා, වුසිතං, වුත්තං, වුච්චතෙ, ආසනා වුට්ඨාති [පාචි. 547], වුට්ඨානං, වුට්ඨහිත්වා, භික්ඛුවාසනෙ, පුථුවාසනෙ, සයම්භුවාසනෙ ඉච්චාදීනි උවණ්ණන්තරූපානි වාගමෙනාපි සිජ්ඣන්තියෙව.

51. ඡා ළො.

සරෙ පරෙ ඡම්හා ළාගමො හොති.

ඡළඞ්ගං, ඡළායතනං, ඡළාසීතිසහස්සානි [පෙ. ව. 374], අත්ථස්ස ද්වාරා පමුඛා ඡළෙතෙ [ජා. 1.1.84], ඡළෙවානුසයා හොන්ති [අභිධම්මත්ථසඞ්ගහ], ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා [බු. වං. 3.5].

මහාවුත්තිවිධානමුච්චතෙ.

සරෙ පරෙ මනාදීහි සාගමො –

මනසිකාරො, මානසිකො, චෙතසිකො, අබ්‍යග්ගමනසො නරො [අ. නි. 1.30], පුත්තො ජාතො අචෙතසො, උරෙ භවො ඔරසො ඉච්චාදි.

සරෙ පරෙ බහුලං හාගමො –

මාහෙවං ආනන්ද [දී. නි. 2.95], නොහෙතං භන්තෙ [දී. නි. 1.185-186], නොහිදං භො ගොතම [දී. නි. 1.263], නහෙවං වත්තබ්බෙ [කථා. 1], හෙවං වත්තබ්බෙ, හෙවං වදති, උජූ ච සුහුජූ ච [ඛු. පා. 9.1], සුහුට්ඨිතං සුඛණො ඉච්චාදි.

ඉති බ්‍යඤ්ජනාගමරාසි.

52. නිග්ගහීතං [ක. 35; රූ. 21 (පිට්ඨෙ); නී. 56].

නිග්ගහීතං ක්වචි ආගතං හොති වා.

උපවස්සං ඛො පන [පාරා. 653], නවං පන භික්ඛුනා චීවරලාභෙන [පාචි. 368], අප්පමාදො අමතං පදං [ධ. ප. 21], චක්ඛුං උදපාදි [මහාව. 15], අණුංථූලානි [ධ. ප. 265], කත්තබ්බං කුසලං බහුං [ධ. ප. 53], අවංසිරා පතන්ති [ජා. 1.11.35], යදත්ථො, තදත්ථො, එතදත්ථො, තක්කත්තා, තක්කරො ඉච්චාදීනි පුබ්බෙ වුත්තානෙව, තථා තංසම්පයුත්තො, තබ්බොහාරො, තබ්බහුලො ඉච්චාදි.

ඉති බින්දාගමරාසි.

මහාවුත්තිනා පදානං අන්තෙ ගත, ජාත, අන්ත සද්දා ආගමා හොන්ති.

රූපගතං [ම. නි. 2.133] වෙදනාගතං [ම. නි. 2.133], සඤ්ඤාගතං [ම. නි. 2.133], ගූථගතං [ම. නි. 2.119], මුත්තගතං [ම. නි. 2.119], දිට්ඨිගතං [මහාව. 66], අත්ථජාතං [පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා], ධම්මජාතං, සුත්තන්තො [කථා. 226], වනන්තො, සම්මාකම්මන්තො, මිච්ඡාකම්මන්තො ඉච්චාදි.

ආගමසන්ධිරාසි නිට්ඨිතො.

ද්විභාවසන්ධි

අථ ද්විභාවසන්ධි දීපියතෙ.

ද්විභාවො තිවිධො. තත්ථ පක්කමො, පරක්කමො ඉච්චාදි **බ්‍යඤ්ජනද්විත්තං** නාම. රුක්ඛං රුක්ඛං සිඤ්චති ඉච්චාදි **විභත්‍යන්තපදද්විත්තං** නාම. තිතික්ඛා, තිකිච්ඡා, ජගමා, ජගමු ඉච්චාදි **ධාතුපදද්විත්තං** නාම.

53. සරම්හා ද්වෙ [ක. 28; රූ. 40; නී. 67].

සරම්හා පරස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස ක්වචි ද්වෙ රූපානි හොන්ති.

තත්ථ සරම්හා ප, පති, පටීනං පස්ස ද්විත්තං –

අප්පමාදො, ඉධප්පමාදො, විප්පයුත්තො, සම්මප්පධානං, අප්පතිවත්තියං ධම්මචක්කං [මහාව. 17], සුප්පතිට්ඨිතො, අප්පටිපුග්ගලො, විප්පටිසාරො, සුප්පටිපන්නො ඉච්චාදි.

සරම්හාති කිං? සම්පයුත්තො.

කී, කුධ, කමු, කුස, ගහ, ඤුත, ඤා, සි, සු, සම්භූ, සර, සස ඉච්චාදීනං ධාතූනඤ්ච, උ, දු, නිපුබ්බානං පදානඤ්ච ආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ද්විත්තං.

කී –

වික්කිනාති, වික්කයො, ධනක්කීතො.

කුධ –

අක්කුද්ධො, අක්කොධො.

කමු –

අභික්කමති, අභික්කමො, අභික්කන්තො, අක්කමති, අක්කමො, අක්කන්තො, පරක්කමති, පරක්කමො, වික්කමති, වික්කමො, ඔක්කමති, ඔක්කන්තො.

කුස –

අක්කොසති, අක්කොසො.

ගහ –

පග්ගණ්හාති, පග්ගහො, විග්ගහො, පරිග්ගහො, අනුග්ගහො.

ජුත –

උජ්ජොතති, විජ්ජොතති.

ඤා –

අඤ්ඤා, පඤ්ඤා, අභිඤ්ඤා, පරිඤ්ඤා, විඤ්ඤාණං, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං, රත්තඤ්ඤූ, අත්ථඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූ.

සි –

අතිස්සයො, භූමස්සිතො, ගෙහස්සිතො.

සු –

අප්පස්සුතො, බහුස්සුතො, විස්සුතො, අස්සවො, අනස්සවො.

සම්භ –

පස්සම්භති, පස්සද්ධි, පස්සද්ධො.

සර –

අනුස්සරති, අනුස්සති, අනුස්සරො.

සස –

අස්සසති, අස්සසන්තො, අස්සාසො, පස්සාසො.

සජ –

විස්සජ්ජෙති, විස්සජ්ජන්තො, විස්සග්ගො.

වජ –

පරිච්චජති, පරිච්චජන්තො, පරිච්චාගො ඉච්චාදි.

උපුබ්බෙ –

උක්කංසති, උක්කංසො, උග්ගහො, උච්චාරෙති, උච්චාරො, උච්චයො, සමුච්චයො, උජ්ජලො, සමුජ්ජලො, උණ්ණමති, උත්තරති ඉච්චාදි.

දුපුබ්බෙ –

දුක්කටං, දුක්කරං, දුග්ගති, දුච්චරිතං, දුත්තරො, දුද්දමො, දුන්නයො, දුප්පොසො, දුබ්බලො, දුම්මග්ගො, දුල්ලභො ඉච්චාදි.

නිපුබ්බෙ –

නික්කමො, නික්ඛන්තො, නිග්ගතො, නිච්චොරො, නිජ්ජරො, නිද්දොසො, නිප්පාපො, නිම්මිතො, නිම්මානො, නියානං, නිල්ලොලො, නිබ්බානං, නිස්සයො ඉච්චාදි.

තික, තය, තිංසානං තස්ස ද්විත්තං –

කුසලත්තිකං, වෙදනත්තිකං, වත්ථුත්තයං, රතනත්තයං, ද්වත්තිංසං, තෙත්තිංසං.

චතු, ඡෙහි පරබ්‍යඤ්ජනස්ස ද්විත්තං –

චතුබ්බිධං, චතුද්දස, චතුද්දිසං, චතුප්පදං, ඡබ්බිධං, ඡන්නවුති.

වා ත්වෙව? චතුසච්චං, ඡසතං.

සන්තස්ස සත්තෙ පරබ්‍යඤ්ජනස්ස නිච්චං ද්විත්තං –

සජ්ජනො, සප්පුරිසො, සද්ධම්මො, සන්තස්ස භාවො සත්තා, සබ්භාවො.

වස්ස බත්තෙ බස්ස ද්විත්තං –

සීලබ්බතං, නිබ්බානං, නිබ්බුතං ඉච්චාදි පුබ්බෙ වුත්තමෙව.

වත, වටු ඉච්චාදීනං අන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස ද්විත්තං –

වත්තති, පවත්තති, නිවත්තති, සංවත්තති, වට්ටති, විවට්ටති.

සංම්භා අනුනො නස්ස ද්විත්තං –

සමන්නාගතො, සමන්නාහාරො, සමන්නෙසති.

අඤ්ඤත්‍රපි –

සීමං සම්මන්නෙය්‍ය [මහාව. 139], සීමං සම්මන්නිතුං [මහාව. 138], සීමං සම්මන්නති [මහාව. 139], සම්පටිච්ඡන්නං, චීවරචෙතාපන්නං, චතුන්නං, පඤ්චන්නං.

ඉති සදිසද්විත්තරාසි.

54. **චතුත්ථදුතියෙස්වෙසං තතියපඨමා** [ක. 44, 29; රූ. 24; නී. 57, 68, 74, 77-8, 80, 82-3, 91, 122].

වග්ගෙ චතුත්ථ, දුතියෙසු පරෙසු කමෙන තතිය, පඨමා එසං චතුත්ථ, දුතියානං ද්විභාවං ගච්ඡන්ති, දුතියභාවං ගච්ඡන්තීති අත්ථො. ‘සරම්හා ද්වෙ’ති සුත්තෙන වා ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ඉච්චාදීහි වා දුතිය, චතුත්ථානම්පි සදිසත්තෙ ජාතෙ පුන ඉමිනා සුත්තෙන ආදිදුතියස්ස පඨමත්තං, ආදිචතුත්ථස්ස තතියත්තඤ්ච ජාතං.

තත්ථ කවග්ගෙ –

ආක්ඛාතං, පක්ඛිත්තං, පක්ඛෙපො, රූපක්ඛන්ධො, වෙදනාක්ඛන්ධො, ධාතුක්ඛොභො, ආයුක්ඛයො, නක්ඛමති.

‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති සුත්තවිධානෙ –

පමුඛෙ සාධු පාමොක්ඛං, පග්ඝරති, උග්ඝොසති, නිග්ඝොසො.

චවග්ගෙ –

අච්ඡාදෙති, අච්ඡින්දති-සංයොගෙ රස්සත්තං, පච්ඡාදෙති, පච්ඡින්දති, සෙතච්ඡත්තං, රුක්ඛච්ඡායා, තථස්ස භාවො තච්ඡං, රථස්ස හිතා රච්ඡා, පජ්ඣායති, උජ්ඣායති, නිජ්ඣායති, පඨමජ්ඣානං, දුතියජ්ඣානං, අජ්ඣොකාසො, බොජ්ඣඞ්ගො, දුම්මෙධස්ස භාවො දුම්මෙජ්ඣං, බුජ්ඣති, බුජ්ඣිතබ්බං, බොජ්ඣං, පටිවිජ්ඣ, පටිවිජ්ඣිය, පටිවිජ්ඣිත්වා ඉච්චාදි.

ටවග්ගෙ –

යත්‍රට්ඨිතං, තත්‍රට්ඨිතො, උට්ඨිතො, නිට්ඨිතො, ථලට්ඨො, ජලට්ඨො, වුඩ්ඪො ඉච්චාදි.

තවග්ගෙ –

සුමනත්ථෙරො, යසත්ථෙරො, අවත්ථා, අවත්ථානං, විත්ථාරො, අභිත්ථුතො, විත්ථම්භිතො, උද්ධරති, උද්ධරණං, උද්ධටං, නිද්ධාරෙති, නිද්ධාරණං, නිද්ධාරිතං, නිද්ධනො, නිද්ධුතො, නිද්ධොතො ඉච්චාදි.

පවග්ගෙ –

විප්ඵරති, විප්ඵරණං, විප්ඵාරො, අප්ඵොටෙති, මහප්ඵලං, නිප්ඵලං, මධුප්ඵාණිතං, විබ්භමති, විබ්භමො, උබ්භතං, නිබ්භයං, දුබ්භරො, සබ්භාවො, උසභස්ස භාවො ඔසබ්භං, ලබ්භති, ආරබ්භො, ආරබ්භ, ආරබ්භිත්වා ඉච්චාදි.

ඉධපි උ, දු, නිතො පරපදානං ආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ද්විත්තං විසෙසතො ඉච්ඡන්ති.

ඉති විසදිසද්විත්තරාසි.

55. විච්ඡාභික්ඛඤ්ඤෙසු ද්වෙ [චං. 6.3-1; පා. 8.1.1, 4].

විච්ඡායං අභික්ඛඤ්ඤෙ ච අනෙකත්ථස්ස එකපදස්ස ද්වෙ රූපානි හොන්ති. භින්නෙ අත්ථෙ ක්‍රියාය වා දබ්බෙන වා ගුණෙන වා බ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා **විච්ඡා**. පුනප්පුනක්‍රියා **අභික්ඛඤ්ඤං**.

විච්ඡායං තාව –

රුක්ඛං රුක්ඛං සිඤ්චති. ගාමෙ ගාමෙ සතංකුම්භා, ගාමො ගාමො රමණියො, ගෙහෙ ගෙහෙ ඉස්සරො, රසං රසං භක්ඛයති, ක්‍රියං ක්‍රියං ආරභතෙ.

ආනුපුබ්බියෙපි විච්ඡාව ගම්‍යතෙ –

මූලෙ මූලෙ ථූලා, අග්ගෙ අග්ගෙ සුඛුමා, ජෙට්ඨං ජෙට්ඨං අනුපවෙසෙථ, ඉමෙසං දෙවසිකං මාසකං මාසකං දෙහි, මඤ්ජූසකරුක්ඛො පුප්ඵං පුප්ඵං පුප්ඵති, ඉමෙ ජනා පඨං පඨං අච්චෙන්ති, සබ්බෙ ඉමෙ අඩ්ඪා, කතරා කතරා ඉමෙසං අඩ්ඪතා, කතමා කතමා ඉමෙසං අඩ්ඪතා.

අභික්ඛඤ්ඤෙ –

භත්තං පචති පචති, අපුඤ්ඤං පසවති පසවති, භුත්වා භුත්වා නිප්පජ්ජන්ති, පටං පටං කරොති, පටපටායති, එකමෙකං, එකමෙකානි ඉච්චාදීසු විච්ඡාසු පුබ්බපදෙ ස්‍යාදිලොපො.

56. සබ්බාදීනං වීතිහාරෙ.

අතික්කම්ම හරණං අතිහාරො, න අතිහාරො වීතිහාරො, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අන්තොයෙව හරණන්තිඅත්ථො, වීතිහාරත්ථෙ

ගම්‍යමානෙ සබ්බාදීනං සබ්බනාමානං ද්වෙ රූපානි හොන්ති, පුබ්බස්සෙකස්ස ච ස්‍යාදිලොපො.

ඉමෙ ද්වෙ ජනා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස උපකාරකා, ඉතරීතරස්ස උපකාරකා, අඤ්ඤමඤ්ඤං පස්සන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස දෙන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අපෙන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ධනං, අඤ්ඤමඤ්ඤෙ නිස්සිතා.

57. යාවතාතාවං සම්භමෙ [චං. 6.3.14; පා. 8.1.12; යාවබොධං සම්භමෙ (බහූසු)].

යං පරිමාණමස්සාති යාවං. තං පරිමාණමස්සාති තාවං. පුනප්පුනං භමනං පවත්තනං **සම්භමො.** තුරිතෙන වචීපයොගෙන තං තං උපායදීපනං සම්භමො, ආමෙඩිතමෙව වුච්චති, සම්භමෙ ගම්‍යමානෙ යාවතා යත්තකෙන පදෙන සො අත්ථො පඤ්ඤායති, තත්තකං පදං පයුජ්ජතෙ, ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා තදුත්තරිං වා උදීරියතෙත්‍යත්ථො. යථාබොධං සම්භමෙතිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො.

භයෙ, කොධෙ, පසංසායං, තුරිතෙ, කොතූහලෙ’ච්ඡරෙ.

හාසෙ, සොකෙ, පසාදෙ ච, කරෙ ආමෙඩිතං බුධො.

තත්ථ භයෙ –

සප්පො සප්පො, චොරො චොරො –

කොධෙ –

විජ්ඣ විජ්ඣ, පහර පහර.

පසංසායං –

සාධු සාධු.

තුරිතෙ –

ගච්ඡ ගච්ඡ.

කොතූහලෙ –

ආගච්ඡ ආගච්ඡ.

අච්ඡරෙ –

අහො බුද්ධො අහො බුද්ධො.

හාසෙ –

අභික්කමථ වාසෙට්ඨා අභික්කමථ වාසෙට්ඨා [දී. නි. 2.210].

සොකෙ –

කහං එකපුත්තක කහං එකපුත්තක [සං. නි. 4.120].

පසාදෙ –

අභික්කන්තං භො ගොතම අභික්කන්තං භො ගොතම [ම. නි. 2.106] ඉච්චාදි. තික්ඛත්තුංඋදානං උදානෙසි ''නමො තස්ස භගවතො'' [ම. නි. 2.357] ඉච්චාදි.

ඉති පදවාක්‍යද්විත්තරාසි.

ද්විභාවසන්ධිරාසි නිට්ඨිතො.

විපල්ලාසසන්ධි

අථ විපල්ලාසසන්ධි දීපියතෙ.

පදක්ඛරානං පුබ්බාපරවිපරියායො **විපල්ලාසො.**

58. හස්ස විපල්ලාසො.

යම්හි පරෙ හස්ස පුබ්බාපරවිපල්ලාසො හොති වා.

දය්හති, සඞ්ගය්හති, සන්නය්හති, වුය්හති, දුය්හති, මුය්හති.

වාත්වෙව? සඞ්ගණ්හියති, එවං සඞ්ගය්හ සඞ්ගණ්හිත්වා, ආරුය්හ ආරුහිත්වා, ඔගාය්හ ඔගාහිත්වා. පසය්හ පසහිත්වා.

59. වෙ වා [රූ. 40 (පිට්ඨෙ)].

වම්හි පරෙ හස්ස විපල්ලාසො හොති වා.

බව්හාබාධො බහ්වාබාධො, බව්හෙත්ථ න්හායතී ජනො [උදා. 9] =බහ්වෙත්ථ න්හායතී ජනො.

මහාවුත්තිවිධානං වුච්චතෙ.

ය, රානං විපල්ලාසො –

කුටි මෙ කයිරති [පාරා. 358], වචනං පයිරුදාහාසි, ගරුං පයිරුපාසති, වන්දාමි තෙ අයිරෙ පසන්නචිත්තො [ජා. 2.17.54] -යස්ස ද්විත්තං.

නිග්ගහීතස්ස විපල්ලාසො –

නිරයම්හි අපච්චිසුං [ජා. 2.22.60], තෙ මෙ අස්සෙ අයාචිසුං [ජා. 2.22.1863]. ඉමා ගාථා අභාසිසුං.

සරානම්පි විපල්ලාසො –

හඤ්ඤයොවාපි කොචි නං [ජා. 2.22.1193] – හඤ්ඤෙයාති යීති, අමූලමූලං ගන්ත්වා-මූලමූලං අගන්ත්වාති අත්ථො. එවං පරත්‍ර. අනොකාසං කාරාපෙත්වා [පාරා 389], අනිමිත්තං කත්වා, සද්ධං න භුඤ්ජතීති අසද්ධභොජී, දිස්වා පදමනුත්තිණ්ණං [ජා. 1.1.20] – උත්තිණ්ණං අදිස්වාති අත්ථො.

පදානම්පි විපල්ලාසො –

නවං පන භික්ඛුනා චීවරලාභෙන, නාගකඤ්ඤා චරිතං ගණෙන [ජා. 1.15.268] -නාගකඤ්ඤාගණෙන චරිතන්ති යීති.

ඉති විපල්ලාසරාසි.

60. බහුලං [චං. 1.1.130; පා. 3.3.113].

සන්ධිවිධානං නාම බහුලං හොති, යෙභුයොන හොතීති අත්ථො. අධිකාරසුත්තං. යාවගන්ථපරියොසානා යුත්තට්ඨානෙසු සබ්බත්ථ වත්තතෙ. එතෙන සබ්බසද්දසුත්තෙසු අනිට්ඨනිවත්ති ච ඉට්ඨපරිග්ගහො ච කතො හොති.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානදීපනියං

සන්ධිකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

2. නාමකණ්ඩ

විභත්තිරාසි

අථ ලිඞ්ගම්හා ස්‍යාදිවිභත්තිවිධානං දීපියතෙ.

ලිඞ්ගං, නාමං, පාටිපදිකන්ති අත්ථතො එකං, දබ්බාභිධානස්ස පුරිසාදිකස්ස පකතිරූපස්සෙතං නාමං. තඤ්හි සත්තන්නං විභත්තීනං වසෙන විභාගං පත්වා කිඤ්චි විසදරූපං හොති, කිඤ්චි අවිසදරූපං, කිඤ්චි මජ්ඣිමරූපන්ති එවං තිවිධෙන ලිඞ්ගරූපෙන යුත්තත්තා **ලිඞ්ග**න්ති වුච්චති.

තදෙව කිඤ්චි සද්දලිඞ්ගානුරූපං, කිඤ්චි අත්ථලිඞ්ගානුරූපඤ්ච පරිණමන්තං පවත්තති, තස්මා **නාම**න්ති ච වුච්චති.

තදෙව ධාතු, පච්චය, විභත්තිපදෙහි චෙවසද්දපදත්ථකපදෙහි ච ‘විසුං භූතං පද’න්ති කත්වා **පාටිපදික**න්ති ච වුච්චති.

තත්ථ **ධාතුපදං** නාම බ්‍රූ, භූ, හූඉච්චාදි.

පච්චයපදං නාම ණ, තබ්බ, අනීය ඉච්චාදි.

විභත්තිපදං නාම සි, යො, අං, යො,ති, අන්ති ඉච්චාදි.

සද්දපදත්ථකපදානි නාම රාජස්ස, සඛස්ස, පුමස්ස ඉච්චාදීනි. එත්ථ ච රාජස්සඉච්චාදීනි සද්දසුත්තෙ සද්දපදත්ථකානි හොන්ති, පයොගෙ අත්ථපදත්ථකානි. ධාතුපච්චයවිභත්තිපදානි පන නිච්චං සද්දපදත්ථකානි එව හොන්ති, සද්දසුත්තෙස්වෙව ච ලබ්භන්ති, න පයොගෙති, ඉදං ද්වින්නං නානත්තං.

යදිඑවං භුස්ස, බ්‍රූස්ස, භූතො, හූතො, ණෙ, තබ්බෙ, සිම්හි, තිම්හි ඉච්චාදිනා තෙහි කථං විභත්තුප්පත්ති හොතීති? අනුකරණපදානි නාම තානි අත්ථීස්ස, කරොතිස්ස ඉච්චාදීනි විය, තස්මා තානි ච රාජස්ස ඉච්චාදීනි ච අනුකරණලිඞ්ගභාවෙන එත්ථ සඞ්ගය්හන්ති, න එකන්තලිඞ්ගභාවෙනාති. එවඤ්ච කත්වා ‘ධාතු- පච්චය, විභත්තිවජ්ජිතමත්ථවං ලිඞ්ග’න්ති අවොචුං. තත්ථ අත්ථවන්ති අත්ථපදත්ථකං වුච්චති, රාජස්සඉච්චාදිකං සද්දපදත්ථකං විවජ්ජෙති, එතෙන අත්ථපදත්ථකෙ සති තද්ධිත, සමාස, කිතකපදානම්පි එකන්තලිඞ්ගභාවං සාධෙන්ති. න හි තෙසං ලිඞ්ගනාමබ්‍යපදෙසකිච්චං අත්ථි, යානි ච නාමස්ස විසෙසනානි භවිතුං අරහන්ති, තානි උපසග්ග, නිපාතපදානි ත්වාන්තාදිපදානි ච ඉධ විසෙසනනාමභාවෙන සඞ්ගය්හන්තීති.

61. ද්වෙ ද්වෙකානෙකෙසු නාමස්මා සි යො අංයො නා හි ස නං ස්මාහි සනංස්මිංසු [ක. 55; රූ. 63; නී. 200].

එකස්මිං අත්ථෙ ච අනෙකෙසු අත්ථෙසු ච පවත්තා නාමස්මා ද්වෙ ද්වෙ සි, යො...පෙ.... ස්මිං, සුවිභත්තියො හොන්ති.

විභජන්තීති විභත්තියො, එකමෙකං පකතිනාමපදං නානාරූපවිභාගවසෙන කත්තු, කම්මාදිනානාඅත්ථවිභාගවසෙන එකත්ත, බහුත්තසඞ්ඛ්‍යාවිභාගවසෙන ච විභජන්තීති අත්ථො. සි, ලො ඉති **පඨමා** නාම...පෙ.... ස්මිං, සු ඉති **සත්තමී** නාම. ද්වීසු ද්වීසු පුබ්බං පුබ්බං ‘එකස්මිං අත්ථෙ පවත්තං වචන’න්ති **එකවචනං** නාම. පරං පරං ‘අනෙකෙසු අත්ථෙසු පවත්තං වචන’න්ති **අනෙකවචනං** නාම. **බහුවචනන්ති** ච **පුථුවචනන්ති** ච එතස්ස නාමං. සබ්බමිදං ඉමිනා සුත්තෙන සිද්ධං.

62. පඨමාත්ථමත්තෙ [ක. 284; රූ. 65; නී. 577; චං. 2.1.93; පා. 2.3.46].

කත්තු, කම්මාදිකං බාහිරත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා ලිඞ්ගත්ථමත්තෙ පවත්තා නාමස්මා පඨමාවිභත්ති හොති.

අයං මම පුරිසො, ඉමෙ මම පුරිසා.

63. ආමන්තනෙ [ක. 285; රූ. 70; නී. 578; චං. 2.1.94; පා. 2.3.47].

ආමන්තනං වුච්චති ආලපනං. ආමන්තනවිසයෙ ලිඞ්ගත්ථමත්තෙ පවත්තා නාමස්මා පඨමාවිභත්ති හොති.

භො පුරිස, භොන්තො පුරිසා.

64. කම්මෙ දුතියා [ක. 297; රූ. 76, 284; නී. 580; චං. 2.1.43; පා. 1.4.49-51].

නාමස්මා කම්මත්ථෙ දුතියාවිභත්ති හොති.

පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සන්ති.

65. කත්තුකරණෙසු තතියා [ක. 286, 288; රූ. 83; නී. 591, 594; චං. 2.1.62, 63; පා. 2.3.18].

නාමස්මා කත්තරි ච කරණෙ ච තතියාවිභත්ති හොති.

පුරිසෙන කතං, පුරිසෙහි කතං, පුරිසෙන කුලං සොභති, පුරිසෙහි කුලං සොභති.

66. චතුත්ථී සම්පදානෙ [ක. 293; රූ 85, 301; නී. 605; චං. 2.1.73; පා. 2.3.13].

නාමස්මා සම්පදානත්ථෙ චතුත්ථීවිභත්ති හොති.

පුරිසස්ස දෙති, පුරිසානං දෙති.

67. පඤ්චමියාවධිස්මිං [ක. 295; රූ. 89, 307; නී. 607 චං. 2.1.81; පා. 2.3.28; 1.4.24 පඤ්චම්‍යවධිස්මා (බහුසු)].

අවධි වුච්චති අපාදානං. නාමස්මා අවධිඅත්ථෙ පඤ්චමීවිභත්ති හොති.

පුරිසස්මා අපෙති, පුරිසෙහි අපෙති.

68. ඡට්ඨී සම්බන්ධෙ [ක. 30; රූ. 92, 315; නී. 609; චං. 2.1.95; පා. 2.3.50].

නාමස්මා සම්බන්ධත්ථෙ ඡට්ඨීවිභත්ති හොති.

පුරිසස්ස ධනං, පුරිසානං ධනං.

69. සත්තමියාධාරෙ [ක. 312; රූ. 94, 319; නී. 630; චං. 2.1.88; පා. 2.3.36; 1.3.45].

නාමස්මා ආධාරත්ථෙ සත්තමීවිභත්ති හොති.

පුරිසස්මිං තිට්ඨති, පුරිසෙසු තිට්ඨති.

විභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

ඉත්ථිපච්චයරාසි

70. ඉත්ථියමත්වා [ක. 237; රූ. 176; නී. 466; චං. 2.3.15; පා. 4.1.4].

ඉත්ථියං+අතො+ආ ති ඡෙදො. අකාරන්තනාමම්හා ඉත්ථියං ආපච්චයො හොති.

අභාසිතපුමෙහි කෙහිචි සඤ්ඤාසද්දෙහි නිච්චං –

කඤ්ඤා, පඤ්ඤා, සඤ්ඤා, නාවා, සාලා, තණ්හා, ඉච්ඡා, භික්ඛා, සික්ඛා, ගීවා, ජිව්හා, වීසා, තිංසා, චත්තාලීසා, පඤ්ඤාසා ඉච්චාදි.

භාසිතපුමෙහිපි සබ්බනාමෙහි තබ්බා, නීය, තපච්චයන්තෙහි ච නිච්චං –

සබ්බා, කතරා, කතමා, අනුභවිතබ්බා, අනුභවනීයා, ගතා, ජාතා, භූතා, හුතා ඉච්චාදි.

අඤ්ඤෙහි පන අනිච්චං –

කල්‍යාණා, කල්‍යාණී, සුන්දරා, සුන්දරී, සොභණා, සොභණී, කුම්භකාරා, කුම්භකාරී, කුම්භකාරිනී, අත්ථකාමා, අත්ථකාමී, අත්ථකාමිනී, පරිබ්බාජිකා, පරිබ්බාජිකිනී, එකාකා, එකාකිනී, දීපනා, දීපනී ඉච්චාදි.

සුත්තවිභත්තෙන සමාසෙ මාතු, ධීතු ඉච්චාදීහි ආපච්චයො හොති. නන්දමාතා, උත්තරමාතා, දෙවධීතා, රාජධීතා, අස්සමණී හොති අසක්‍යධීතරා ඉච්චාදි.

එත්ථ ච 'ඉත්ථියං'න්ති කත්ථචි සද්දමත්තස්ස වා, කත්ථචි අත්ථමත්තස්ස වා ඉත්ථිභාවෙ ජොතෙතබ්බෙති අත්ථො. එවඤ්ච සති ඉත්ථිපච්චයාපි ස්‍යාදයො විය ජොතකමත්තා එව හොන්ති, න වාචකාති සිද්ධං හොති.

71. නදාදීහි ඊ [ක. 238; රූ. 187; නී. 467; නදාදිතො වී (බහූසු)].

නදාදීහි ඉත්ථියං ඊහොති. ඝානුබන්ධො 'න්තන්තූනංඊම්හි තො වා'ති එත්ථ විසෙසනත්ථො.

නදී, මහී, ඉත්ථී, කුමාරී, තරුණී, වාසෙට්ඨී, ගොතමී, කච්චානී, කච්චායනී, මාණවී, සාමණෙරී, නාවිකී, පඤ්චමී, ඡට්ඨී, චතුද්දසී, පඤ්චදසී, සහස්සී, දසසහස්සී, සතසහස්සී, කුම්භකාරී, මාලකාරී, චක්ඛුකරණී, ඤාණකරණී, ධම්මදීපනී ඉච්චාදි.

72. න්තන්තූනං ඊම්හි තො වා [ක. 239, 241; රූ. 190, 191; නී. 468, 471].

න්ත, න්තූනං තො හොති වා ඊම්හි පරෙ.

ගච්ඡතී, ගච්ඡන්තී, සතී, සන්තී, භවිස්සතී, භවිස්සන්තී, ගුණවතී, ගුණවන්තී, සතිමතී, සතිමන්තී, සබ්බාවතී, සබ්බාවන්තී, යාවතී, යාවන්තී, තාවතී, තාවන්තී, භුත්තවතී, භුත්තවන්තී.

73. ගොතො වා [ක. 238; රූ. 187; නී. 467].

ගොසද්දම්හා ඉත්ථියං වී හොති වා.

ගාවී.

වාති කිං? ගොකාණා පරියන්තචාරිනීති පාළි. තත්ථ කාණාති අන්ධා.

74. යක්ඛාදීහිනී ච [ක. 238, 240; රූ. 287, 193; නී. 467, 469; යක්ඛාදිත්විනී ච (බහූසු)].

යක්ඛාදීහි අකාරන්තෙහි ඉත්ථියං වී ච හොති ඉනී ච.

යක්ඛී, යක්ඛිනී, නාගී, නාගිනී, මහිංසී, මහිංසිනී, මිගී, මිගිනී, සීහී, සීහිනී, දීපී, දීපිනී, බ්‍යග්ඝී, බ්‍යග්ඝිනී, කාකී, කාකිනී, කපොතී, කපොතිනී, මානුසී, මානුසිනී ඉච්චාදි.

75. ආරාමිකාදීහි [ක. 240; රූ. 193; නී. 469].

ආරාමිකාදීහි අකාරන්තෙහි ඉත්ථියං ඉනී හොති.

ආරාමිකිනී, අන්තරායිකිනී, නාවිකිනී, ඔලුම්බිකිනී, පංසුකූලිකිනී, පරිබ්බාජිකිනී, රාජිනී, එකාකිනී ඉච්චාදි.

සඤ්ඤායං –

මානුසිනී මානුසා වා, අඤ්ඤත්‍ර මානුසී සම්පත්ති.

76. සරණ්‍යාදයො [ක. 240; රූ. 193; නී. 469].

සරණීඉච්චාදයො ඉත්ථියං නීපච්චයන්තා සිජ්ඣන්ති.

සරණී, වෙත්‍රණී, පොක්ඛරණී-එසු නස්ස ණත්තං. ආචරිනීයලොපො, ආචරියා වා.

77. මාතුලාදිත්වානී භරියායං [ක. 98; රූ. 189; නී. 261].

මාතුලාදීහි අකාරන්තෙහි භරියායං ආනී හොති.

මාතුභාතා මාතුලො, තස්ස භරියා මාතුලානී, එවං වරුණානී, ගහපතානී, ආචරියානී, ඛත්තියානී.

'බහුලා'ධිකාරා ඛත්තියී ඛත්තියා ච.

78. යුවණ්ණෙහි නී.

ඉවණ්ණන්තෙහි උවණ්ණන්තෙහි ච ඉත්ථියං නී හොති.

ඡත්තපාණිනී, දණ්ඩපාණිනී, දණ්ඩිනී, ඡත්තිනී, හත්ථිනී, මාලිනී, මායාවිනී, මෙධාවිනී, පියපසංසිනී, බ්‍රහ්මචාරිනී, භයදස්සාවිනී, අත්ථකාමිනී, හිතචාරිනී, භික්ඛුනී, ඛත්තියබන්ධුනී, පටුනී, පරචිත්තවිදූනී, මත්තඤ්ඤුනී, අත්ථඤ්ඤුනී, ධම්මඤ්ඤුනී ඉච්චාදි.

79. තිම්හාඤ්ඤත්ථෙ [ක්තිම්හාඤ්ඤත්තෙ (බහූසු), මොග්ගල්ලානෙ 31 සුත්තඞ්කෙ].

අඤ්ඤපදත්ථසමාසෙ තිපච්චයන්තම්හා ඉත්ථියං නී හොති.

අභිංසාරතිනී, ධම්මරතිනී, වච්ඡගිද්ධිනී, පුත්තගිද්ධිනී, මුට්ඨස්සතිනී, මිච්ඡාදිට්ඨිනී, සම්මාදිට්ඨිනී, අත්තගුත්තිනී ඉච්චාදි.

අඤ්ඤත්ථෙති කිං? ධම්මෙ රති ධම්මරති.

80. **යුවාති**.

යුවතො ඉත්ථියන්ති හොති.

යුවති.

එත්ථ ච ‘ති’ ඉති සුත්තවිභත්තෙන වීස, තිංසතොපිති හොති වා. වීසති, වීසං, තිංසති, තිංසං.

81. **උපමා සංහිත සහිත සඤ්ඤත සහ සඵ වාමලක්ඛණාදිතූරුත්වූ** [චං. 2.3.79; පා. 4.1.69, 70 තූරුතූ (බහුසු)].

ලක්ඛණාදිතො+ඌරුතො+ඌති ඡෙදො.

අඤ්ඤපදත්ථසමාසෙ උපමාදිපුබ්බා ඌරුසද්දම්හා ඉත්ථියං ඌ හොති.

නාගස්ස නාසා විය ඌරූ යස්සාති නාගනාසූරූ, සංහිතා සම්බන්ධා ඌරූ යස්සාති සංහිතොරූ, සහිතා එකබද්ධා ඌරූ යස්සාති සහිතොරූ, සඤ්ඤතා අලොලා ඌරූ යස්සාති සඤ්ඤතොරූ, ඌරුයා [ඌරුනා?] සහ වත්තතීති සහොරූ, සඵො වුච්චති ඛුරො, සංසිලිට්ඨතාය සඵභූතා ඌරූ යස්සාති සඵොරූ, වාමා සුන්දරා ඌරූ යස්සාති වාමොරූ, ලක්ඛණසම්පන්නා ඌරූ යස්සාති ලක්ඛණොරූ.

සුත්තවිභත්තෙන බ්‍රහ්මබන්ධූති සිජ්ඣති.

‘‘සවෙ මං නාගනාසූරූ, ඔලොකෙය්‍ය පභාවතී’’ති [ජා. 2.20.14] ච ‘‘එකා තුවං තිට්ඨසි සහිතූරූ’’ති [ජා. 1.16.297] ච ‘‘සඤ්ඤතූරූ මහාමායා, කුමාරි චාරුදස්සනා’’ති [ජා. 2.17.109] ච ‘‘වාමොරූ සජ මං භද්දෙ’’ති [දී. නි. 2.348] ච ‘‘කාරණං නප්පජානාමි, සම්මත්තො ලක්ඛණූරුයා’’ති [දී. නි. 2.348] ච ‘‘ගාරය්හස්සං බ්‍රහ්මබන්ධුයා’’ති [ජා. 2.22.2109] ච පාළිපදානි දිස්සන්ති.

තත්ථ ‘සජා’ති ආලිඞ්ගාහි, ‘ගාරය්හස්ස’න්ති අහං ගාරය්හො භවෙය්‍යං.

එත්ථ ච තාපච්චයන්තා සභාවඉත්ථිලිඞ්ගා එව – ලහුතා, මුදුතා, ගාමතා, ජනතා, දෙවතා ඉච්චාදි.

තථා තිපච්චයන්තා – ගති, මති, රත්ති, සති, තුට්ඨී, දිට්ඨී, ඉද්ධි, සිද්ධි ඉච්චාදි, තථා යාගු, ධාතු, ධෙනු, කණ්ඩු, කච්ඡු, මාතු, ධීතු, දුහිතු ඉච්චාදි, ජම්බූ, වධූ, චමූ, සුතනූ, සරබූ ඉච්චාදි ච. සක්කතගන්ථෙසු පන සුතනූ, සරබූ ඉච්චාදීසුපි ඌපච්චයං විදහන්ති.

තත්ථ ඉත්ථිලිඞ්ගභූතා සබ්බෙ ‘ඉවණ්ණුවණ්ණා පිත්ථිය’න්ති සුත්තෙන නිච්චං පසඤ්ඤා හොන්ති. ‘ආකාරො ච සා’ති සුත්තෙන නිච්චං සසඤ්ඤො.

ඉත්ථිපච්චයරාසි නිට්ඨිතො.

ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි

ඉත්ථිලිඞ්ගං ඡබ්බිධං ආකාරන්තං, ඉකාරන්තං, ඊකාරන්තං, උකාරන්තං, ඌකාරන්තං, ඔකාරන්තං. තත්ථ කඤ්ඤාසද්දම්හා අත්ථමත්තෙ පඨමා.

82. **ගසීනං** [ක. 220; රූ. 74; නී. 447].

කෙනචි සුත්තෙන අලද්ධවිධීනං ගසීනං ලොපො හොතීති සිලොපො.

කඤ්ඤා තිට්ඨති.

83. **ජන්තුහෙත්වීඝපෙහි වා** [ක. 118; රූ. 146; නී. 293].

ජන්තු, හෙතූහි ච පුන්නපුංසකෙසු ඊකාරන්තෙහි ච ඝතො ච පසඤ්ඤෙහි ඉවණ්ණුවණ්ණෙහි ච යොනං ලොපො හොති වා.

කඤ්ඤා තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤායො තිට්ඨන්ති.

ආමන්තනත්ථෙ පඨමා, ‘ගොසාලපනෙ’ති ගසඤ්ඤා.

84. **සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ** [ක. 114, 193; රූ. 122, 178; නී. 288; සබ්‍රහ්මාදිතෙ (බහුසු)].

ඝතො ච බ්‍රහ්මාදිතො ච ගස්ස එ හොති වා. ආදිසද්දෙන ඉසි, මුනි, රෙවතී, කත්තු, බත්තුඉච්චාදිතොපි.

හොති කඤ්ඤෙ, හොති කඤ්ඤා, හොතියො කඤ්ඤායො, හොතී කඤ්ඤායො, ‘‘උට්ඨෙහි පුත්තික පබ්බජ්ජා දුක්කරා පුත්තික’’ ඉති ථෙරීපාළි [ථෙරීගා. 465], තස්මා ගෙ පරෙ මහාවුත්තිනා රස්සොපි යුජ්ජති. කුසජාතකෙ ‘‘න මෙ අකාසි වචනං, අත්ථකාමාය පුත්තිකෙ’’තිපි [ජා. 2.20.47] අත්ථි.

කම්මත්ථෙ දුතියා, ‘සරො ලොපො සරෙ’ති පුබ්බසරලොපො.

කඤ්ඤං පස්සති, කඤ්ඤා පස්සති, කඤ්ඤායො පස්සති.

කත්තරි තතියා.

85. **සපතෙකස්මිං නාදීනං යයා** [ක. 111, 112; රූ. 179, 183 නී. 283, 284].

සතො ච පසඤ්ඤෙහි ඉවණ්ණුවණ්ණෙහි ච එකත්තෙ පවත්තානං නාදීනං පඤ්චන්නං එකවචනානං කමෙන ය, යා හොන්ති.

කඤ්ඤාය කතං, කඤ්ඤාහි කතං. එත්ථ ච සතොපි යාආදෙසො දිස්සති. ''තෙ ච තත්ථ නිසීදිත්වා, තස්ස රුක්ඛස්ස ඡායයා'' [ජා. 1.14.182] ති ච ''සමන්තා පරිවාරිංසු, තස්ස රුක්ඛස්ස ඡායයා'' [ජා. 1.14.189] ති ච පාළි, තථා ''සක්ඛරොපමයා වදෙ'' [සච්චසඞ්ඛෙප 176 ගාථා], ''බාලදාරකලීලයා''ති [විභාවිනී 154] ච දිස්සන්ති. මහාවුත්තිනා සස්ස රස්සො.

86. **ස්මාහිස්මිංනංම්හාහිම්හි වා** [ක. 99; රූ. 81].

තෙසං කමෙන ම්හා, හි, ම්හි හොන්ති වා. එතෙ ආදෙසා ගාථාසු බහුලං දිස්සන්ති.

කඤ්ඤාහි කතං, කඤ්ඤාහි කතං.

සම්පදානෙ චතුත්ථී, කඤ්ඤාය දෙති, කඤ්ඤානං දෙති, කඤ්ඤාය ආභතං වත්ථං, කඤ්ඤානං ආභතං වත්ථං.

අපාදානෙ පඤ්චමී, කඤ්ඤාය අපෙති, කඤ්ඤම්හා අපෙතිරස්සත්තං, කඤ්ඤාහි කඤ්ඤාහි අපෙති.

සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී, කඤ්ඤාය සන්තකං, කඤ්ඤානං සන්තකං.

ඔකාසෙ සත්තමී, කඤ්ඤාය තිට්ඨති.

87. **යං** [ක. 116; රූ. 180; නී. 443].

සතො ච පසඤ්ඤෙහි ඉවණ්ණුවණ්ණෙහි ච ස්මිංනො යං හොති වා.

කඤ්ඤායං තිට්ඨති, කඤ්ඤාය තිට්ඨති, කඤ්ඤාසු තිට්ඨති.

සද්ධා මෙධා පඤ්ඤා විජ්ජා, චින්තා මන්තා වීණා තණ්හා.

ඉච්ඡා මුච්ඡා එජා මායා, මෙත්තා මත්තා සික්ඛා භික්ඛා.

ජඞ්ඝා ගීවා ජිව්හා වාචා, ඡායා ආසා ගඞ්ගානාවා.

ගාථා සෙනා ලෙඛා සාඛා, මාලා වෙලා පූජා ඛිඩ්ඩා.

පිපාසා වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා තසිණාපජා.

දෙවතා වට්ටකා ගොධා, බලාකා පරිසා සභා.

ඌකා සෙඵාලිකා ලඞ්කා, සලාකා වාලිකා සිඛා.

විසාඛා විසිඛා සාඛා, ගච්ඡා වඤ්ඣා ජටා ඝටා.

ජෙට්ඨා සොණ්ඩා විතණ්ඩා ච, වරුණා වනිතා ලතා.

කථා නිද්දා සුධා රාධා, වාසනා සීසපා පපා.

පභා සීමා ඛමා ජායා, ඛත්තියා සක්ඛරා සුරා.

දොලා තුලා සිලා ලීලා, ලාලෙ’ලා මෙඛලා කලා.

වළවා’ ලම්බුසා මූසා, මඤ්ජූසා සුලසා දිසා.

නාසා ජුණ්හා ගුහා ඊහා, ලසිකා වසුධාදයො.

88. **නම්බාදීහි** [නම්බාදීහි (බහූසු)].

ගසඤ්ඤෙහි අම්බ, අන්න, අම්මඉච්චෙතෙහි ගස්ස එ න හොති.

89. **රස්සො වා**.

අම්බාදීනං රස්සො හොති වා ගෙ පරෙ.

හොති අම්බ, හොති අම්බා, හොති අන්න, හොති අන්නා, හොති අම්ම, හොති අම්මා, සෙසං කඤ්ඤාසමං.

එත්ථ විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

90. **ති සභාපරිසාය**.

සභාපරිසාහි ස්මිංනොති හොති. ‘සො ස්සංස්සාස්සාය තීසූ’ති සුත්තෙන තිම්හි රස්සො.

සභති, සභාය, සභායං, සභාසු, පරිසති, පරිසාය, පරිසායං, පරිසාසු, තමද්දස මහාබ්‍රහ්මා, නිසින්නං සම්හි පරිසති, ඉති භගවා තස්මිං පරිසති සුවණ්ණවණ්ණං කායං විවරි [ම. නි. 1.359].

නන්දමාතා, රාජධීතාඉච්චාදීසු 'සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ'ති සස්ස එත්තං.

අච්ඡරියං නන්දමාතෙ, අබ්භුතං නන්දමාතෙ [අ. නි. 7.53], භොති දෙවධීතෙ, භොති සක්‍යධීතරෙ-මහාවුත්තිනා සමාසෙ ස්‍යාදීසු ආරත්තං රස්සත්තඤ්ච. ල්තුපච්චයන්තා පන යෙභුය්‍යෙන තීසු ලිඞ්ගෙසු සමානරූපා හොන්ති, ''අත්ථධම්මං පරිපුච්ඡිතා ච උග්ගහෙතා ච ධම්මානං සොතා ච පයිරුපාසිතා චා''ති ථෙරීපාළි. තථා ක්වචි ගච්ඡන්තාදිසද්දාපි. තමොඛන්ධං පදාලයං, එවං දුබ්භාසිතං භණං ඉච්චාදි-තත්ථ පදාලයන්ති පදාලයන්තී, භණන්ති භණන්තීති අත්ථො.

වීසා, තිංසා, චත්තාලීසා, පඤ්ඤාසා ඉච්චෙතෙ සඞ්ඛ්‍යාරාසිම්හි ආගමිස්සන්ති.

ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඉකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි

'ගසීන'න්ති සිලොපො. රත්ති තිට්ඨති, රත්තියො තිට්ඨන්ති.

'ජන්තුහෙත්වා'දිසුත්තෙන යොලොපෙ –

91. යොලොපනීසු දීඝො [ක. 88; රූ. 147; නී. 245].

තිලිඞ්ගෙ යොනං ලොපෙ ච නිආදෙසෙ ච රස්සානං දීඝො හොති.

රත්තී තිට්ඨන්ති.

92. යෙ පස්සිවණ්ණස්ස.

විභත්තිභූතෙ විභත්තාදෙසභූතෙ ච යකාරෙ පරෙ පසඤ්ඤස්ස ඉවණ්ණස්ස ලොපො හොති. ගාථාසුයෙව ඉදං විධානං දට්ඨබ්බං.

රත්‍යො තිට්ඨන්ති [රූ. 84 පිට්ඨෙ] -සන්ධිවසෙන ආදිතකාරලොපො.

63. අයුනං වා දීඝො [ක. 88; රූ. 147; නී. 245].

ගෙ පරෙ තිලිඞ්ගෙ අඉඋනං දීඝො හොති වා.

හෙ රත්තී, හෙ රත්ති. බහුවචනෙ හෙ රත්තී, හෙ රත්තියො, හෙ රත්‍යො.

අංවචනෙ 'පරො ක්වචී'ති සුත්තෙන පරසරෙ ලුත්තෙ නිග්ගහීතං පුබ්බෙ ඉවණ්ණුවණ්ණෙසු තිට්ඨති.

රත්තිං, තථා ඉත්ථිං, ධෙනුං, වධුං, අග්ගිං, දණ්ඩිං, භික්ඛුං, සයම්භුං ඉති. රත්තියං, ‘බුජ්ඣස්සු ජිනබොධිය’න්ති පාළි [බු. වං. 2.182], රත්තිනං වා, ‘යාවන්තො පුරිසස්සත්ථං, ගුය්හං ජානන්ති මන්තින’න්තිපාළි [ජා. 1.15.335].

රත්තී, රත්තියො, රත්‍යො-‘සපතෙකස්මිං නාදීනං යයා’ති නාදීනං යා හොති, රත්තියා, යකාරෙ පරෙ ඉවණ්ණලොපො, රත්‍යා.

94. **සුනංහිසු** [ක. 89; රූ. 87; නී. 246].

සු, නං, හිසු රස්සානං දීඝො හොති.

රත්තීහි, රත්තීභි, රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීනං, රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීහි, රත්තීභි, රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීනං, රත්තියා, රත්‍යා, රත්තියං, රත්‍යං, රත්තීසු.

එත්ථ ගරූ සු, නං, හිසු දීඝත්තං අනිච්චං ඉච්ඡන්ති, තං ගාථාසු යුජ්ජති.

පත්ති යුත්ති වුත්ති කිත්ති, මුත්ති තිත්ති ඛන්ති කන්ති.

සන්ති තන්ති සිද්ධි සුද්ධි, ඉද්ධි වුද්ධි බුද්ධි බොධි.

භූමි ජාති පීති සුති, නන්දි සන්ධි සාණි කොටි.

දිට්ඨි වුඩ්ඪි තුට්ඨි යට්ඨි, පාළි ආළි නාළි කෙළි.

සති මති ගති මුති, ධීති යුවති විකති.

රති රුචි රස්මි අසනි වසනි ඔසධි අඞ්ගුලි ධූලි දුන්දුභි

දොණි අටවි ඡවිආදයො රත්තාදි.

එත්ථ විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

95. **රත්තාදීහි ටො ස්මිංනො** [ක. 69; රූ. 186; නී. 218, 219; රත්‍යාදීහි ටො ස්මිනො (බහූසු) රත්‍යාදීහි (කත්ථචි)].

රත්තිසද්ද, ආදිසද්දෙහි ස්මිංනො ටො හොති වා.

දිවා ච රත්තො ච [බු. පා. 6.2; ජා. 1.9.92], ආදො, ආදිම්හි, පාදාදො, පාදාදිම්හි, ගාථාදො, ගාථාදිම්හි-ආදිසද්දො පන පුල්ලිඞ්ගොයෙව, රත්තිං භොජනං භුඤ්ජති, ආදිං තිට්ඨතීති ආධාරත්ථෙ දුතියාව, රත්‍යො අමොසා ගච්ඡන්ති [ජා. 2.22.105], තිණලතානි ඔසධ්‍යො [ජා. 2.22.2174], තතො රත්‍යා විවසානෙ [ජා. 2.22.1689], න ජච්චා වසලො හොති, න ජච්චා හොති

බ්‍රාහ්මණො [සු. නි. 142] -ජච්චාති ජාතියා, න නිකත්‍යා සුඛමෙධති [ජා. 1.1.38], ඛන්ත්‍යා භියො‍යා න විජ්ජති [සං. නි. 1.250].

නාඤ්ඤත්‍ර බොජ්ඣා තපසා [සං. නි. 1.98], යථෙව ඛලතී භූම්‍යා, භූම්‍යායෙව පතිට්ඨති [ජා. 2.22.1522], මහාවුත්තිනා මාති, පිතිසද්දා නාදීහි සද්ධිං මත්‍යා, පෙත්‍යාති සිජ්ඣන්ති, මත්‍යා ච පෙත්‍යා ච එතං ජානාමිමාතිතො පිතිතොති අත්ථො, මත්‍යා ච පෙත්‍යා ච කතං සුසාධු [ජා. 2.18.61] -කතන්ති කතං නාමං, සුසාධූති අතිසුන්දරං. ‘අනුඤ්ඤාතො අහං මත්‍යා, සඤ්චත්තො පිතරා අහ’න්ති [ජා. 2.22.29] පාළිපදානි. ‘මාතීනං දොහළො නාම ජනින්ද වුච්චතී’ [ජා. 2.22.1347] ති ච පාළි, වීසති, තිංසති, සට්ඨී, සත්තති, අසීති, නවුති, කොටි, පකොටි ඉච්චෙතෙ සඞ්ඛ්‍යාරාසිම්හි ආගමිස්සන්ති.

ඉකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඊකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි

96. සිම්හි නානපුංසකස්ස [ක. 85; රූ. 150; නී. 239 මොග-දු. 66; සිස්මිං (බහූසු)].

සිම්හි පරෙ අනපුංසකස්ස පුමිත්ථීනං දීඝස්ස රස්සො න හොති.

ඉත්ථී තිට්ඨති, ඉත්ථී තිට්ඨන්ති.

97. එකවචනයොස්වඝොනං [ක. 84; රූ. 144; නී. 237, 238].

ඝො ච ඔ ච ඝො, න ඝො අඝො. එකවචනෙසු ච යොසු ච පරෙසු ඝ, ඔවජ්ජිතානං සබ්බෙසං දීඝානං රස්සො හොති.

ඉත්ථියො තිට්ඨන්ති, ඉථ්‍යො තිට්ඨන්ති.

98. ගෙ වා [ක. 245, 246; රූ. 152, 73; නී. 476-9].

ගෙ පරෙ ඝ, ඔවජ්ජිතානං සබ්බෙසං දීඝානං රස්සො හොති වා.

භොති ඉත්ථි, භොති ඉත්ථී, භොතියො ඉත්ථී, භොතියො ඉත්ථියො, භොතියො ඉථ්‍යො, ඉත්ථිං පස්සති.

99. යං පීතො [ක. 223; රූ. 188; නී. 450].

යො පසඤ්ඤො ඊකාරො, තතො අංවචනස්ස යං හොති වා.

ඉත්ථියං පස්සති, එත්ථ ච යන්ති සුත්තවිභත්තෙන ‘‘බුජ්ඣිස්සු ජිනබොධිය’’න්ති [බු. වං. 2.182] සිජ්ඣති. ඉත්ථී පස්සති, ඉත්ථියො

පස්සති, ඉථියො පස්සති, ඉත්ථියා, ඉථියා, ඉත්ථීහි, ඉත්ථීහි, ඉත්ථියා, ඉථියා, ඉත්ථීනං, ඉත්ථියා, ඉත්ථිම්හා, ඉථියා, ඉත්ථීහි, ඉත්ථීහි, ඉත්ථියා, ඉථියා, ඉත්ථීනං, ඉත්ථියා, ඉථියා, ඉත්ථියං, ඉථියං, ඉත්ථිම්හි, ඉත්ථීසු.

නදී සන්දති, නදී සන්දන්ති, නදියො සන්දන්ති.

ඉවණ්ණලොපෙ සන්ධිසුත්තෙන යකාරෙ පරෙ තවග්ගස්ස චවග්ගො, යස්ස ච පුබ්බරූපං [ක. 98; රූ. 87 පිට්ඨෙ; නී. 104; 262-3-4]. නජ්ජො සන්දන්ති [ක. 98; රූ. 87 පිට්ඨෙ; නී. 104; 262-3-4], නාදොසකවචනෙසු නජ්ජා කතං, නජ්ජා දෙති, නජ්ජා අපෙති, නජ්ජා සන්තකං, නජ්ජා තිට්ඨති, නජ්ජං තිට්ඨති, සෙසරූපානි ඉත්ථිසදිසානි.

එවං ගච්ඡතී ගච්ඡන්තී, සතී සන්තී, අසතී අසන්තී, මහතී මහන්තී, බ්‍රහ්මතී බ්‍රන්තී, භොතී භොන්තී, භවිස්සතී භවිස්සන්තී, ගමිස්සතී ගමිස්සන්තී, ගුණවතී ගුණවන්තී, සීලවතී සීලවන්තී, සතිමතී සතිමන්තී, සිරිමතී සිරිමන්තී, කතවතී කතවන්තී, භුත්තාවතී භුත්තාවන්තී, සබ්බාවතී සබ්බාවන්තී, යාවතී යාවන්තී, තාවතී තාවන්තී. කම්හි ආගමෙ රස්සො, යාවතිකා, තාවතිකා.

ගාවී, යක්ඛී, යක්ඛිනී, ආරාමිකිනී, දණ්ඩපාණිනී, දණ්ඩිනී, භික්ඛුනී, පරචිත්තවිදුනී, මුට්ඨස්සතිනී, සරණී, පොක්ඛරණී, ආචරිනී, මාතුලානී, ගහපතානී ඉච්චාදයො. නදාදි.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

100. **නජ්ජා යොස්වාම** [නී. 262].

යොසු පරෙසු නදියා අන්තෙ ආමආගමො හොති වා.

නජ්ජායො සන්දන්ති [සං. නි. 3.224], නජ්ජායො සුපතිත්ථායො [ජා. 2.22.1414] ති පාළි, නිමිජාතකෙ පන නජ්ජොනුපරියායති, නානාපුප්ඵදුමායුතාති ච නජ්ජො චානුපරියාතීති [ජා. 2.22.537] ච පාළි, තත්ථ මහාවුත්තිනා සිස්ස ඔත්තං.

උට්ඨෙහි රෙවතෙ සුපාපකම්මෙ [වි. ව. 863], දාසා ච දාසෙ‍‍ය්‍යා ච, අනුජීවිනො [ජා. 1.10.101], බාරාණස්‍යං මහාරාජ, කාකරාජා නිවාසකො [ජා. 1.3.124], බාරාණස්‍යං අහු රාජා [ජා. 1.16.178], රඤ්ඤො මනො උම්මාදන්ත්‍යා නිවිට්ඨො, උම්මාදන්ත්‍යා රමිත්වාන, සිවිරාජා තතො සියං [ජා. 2.18.70], දාරකෙව අහං නෙස්සං. බ්‍රාහ්මණ්‍යා පරිවාරකෙ [ජා. 2.22.2111]. තථා යොසු පොක්ඛරඤ්ඤො. නාදීසු පථබ්‍යා, පුථබ්‍යා, පොක්ඛරඤ්ඤා. ස්මිංම්හි පථබ්‍යා, පථබ්‍යං, පුථබ්‍යා, පුථබ්‍යං, පොක්ඛරඤ්ඤා, පොක්ඛරඤ්ඤං, වෙත්‍රඤ්ඤා, වෙත්‍රඤ්ඤං [වෙ ත්‍රරඤ්ඤා, (නිස්සය)] ඉච්චාදීනි දිස්සන්ති.

ඊකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි

සිලොපො, ධෙනු ගච්ඡති, ධෙනුයො ගච්ඡන්ති, යොලොපෙ දීඝො, ධෙනූ ගච්ඡන්ති, භොති ධෙනු, භොති ධෙනූ, භොතියො ධෙනුයො, භොතියො ධෙනූ, ධෙනුං පස්සති, ධෙනුයො පස්සති, ධෙනූ පස්සති, ධෙනුයා, ධෙනූහි, ධෙනූභි, ධෙනුයා, ධෙනූනං, ධෙනුයා, ධෙනුම්හා, ධෙනූහි, ධෙනූභි, ධෙනුයා, ධෙනූනං, ධෙනුයා, ධෙනුයං, ධෙනුම්හි, ධෙනූසු.

එවං යාගු, කාසු, දද්දු, කණ්ඩු, කච්ඡු, රජ්ජු, කරෙණු, පියඞ්ගු, සස්සු ඉච්චාදයො. ධෙන්වාදි.

ධාතුසද්දො පන පාළිනයෙ ඉත්ථිලිඞ්ගො, සද්දසත්ථනයෙ පුම්ත්ථිලිඞ්ගො.

මාතු, ධීතු, දුහිතුසද්දා ඉත්ථි ලිඞ්ගා, තෙසං රූපං පිතාදිගණෙ ආගමිස්සති.

උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඌකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි

වධූ ගච්ඡති, වධූ ගච්ඡන්ති, යොසු රස්සො, වධුයො ගච්ඡන්ති, භොති වධු, භොති වධූ, භොතියො වධූ, වධුයො, වධුං, වධූ, වධුයො, වධුයා, වධූහි, වධූභි, වධුයා, වධූනං, වධුයා, වධුම්හා, වධූහි, වධූභි, වධුයා, වධූනං, වධුයා, වධුයං, වධූසු. එවං ජම්බූ, සරභූ, සුතනූ, නාගනාසූරූ, සංහිතොරූ, වාමොරූ, ලක්ඛණූරූ, බ්‍රහ්මබන්ධූ, භූ, චමූ ඉච්චාදයො. වධාදි.

සාහං ගන්ත්වා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤූ වීතමච්ඡරාති [වි. ව. 634] ච කොධනා අකතඤ්ඤූ චාති [ජා. 1.1.63] ච පාළියො, තස්මා නීපච්චයං විනාපි ක්වචි ඌකාරන්තකිතකසද්දා ඉත්ථිලිඞ්ගා භවන්ති.

ඌකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඔකාරන්තරාසි

ගොසද්දො ද්විලිඞ්ගො. තස්ස රූපානි කානිචි ද්වියත්ථවසෙන ඉත්ථියම්පි වත්තන්ති පුමෙපි වත්තන්ති මිස්සකෙපි වත්තන්ති, කානිචි ඉත්ථියං කානිචි පුමෙ. ඉධ පන සබ්බානි යානි සමොධානෙත්වා දීපියන්තෙ.

සිලොපො, ගොගච්ඡති-එත්ථ ච ගොති අභින්නසද්දලිඞ්ගත්තා ගොණොතිපි යුජ්ජති, ගාවීතිපි යුජ්ජති.

101. ගොස්සාගසිහිනංසු ගාවගවා [ක. 73-5; රූ. 169, 170, 174; නී. 224].

ග, සි, හි, නංවජ්ජිතාසු විභත්තීසු ගොසද්දස්ස ගාව, ගවාදෙසා හොන්ති.

102. උභගොහි ටො [ක. 205; රූ. 160; නී. 421].

උභ, ගොහි යොනං ටො හොති.

ගාවො, ගවො, හෙ ගො, හෙ ගාවො, හෙ ගවො, ගාවං, ගවං.

103. ගාවුම්හි [ක. 76; රූ 171, 226].

අංම්හි ගොස්ස ගාවු හොති වා.

ගාවුං, ගාවො, ගවො, ගාවෙන, ගවෙන.

104. නාස්සා.

ගොස්ස ගාව, ගවාදෙසතො නාවචනස්ස ආ හොති වා.

ගාවා, ගවා, ගොහි, ගොභි, ගාවස්ස, ගවස්ස.

105. ගවං සෙන.

සෙන සහ ගොස්ස ගවං හොති වා.

ගවං, ගොනං.

106. ගුන්නඤ්ච නංනා [ක. 81; රූ. 172; නී. 230].

නංනා සහ ගොස්ස ගුන්නඤ්ච හොති ගවඤ්ච.

ගුන්නං, ගවං, ගාවස්මා, ගවස්මා, ගාවම්හා, ගවම්හා, ගාවා, ගවා, ගොහි, ගොභි, ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගොනං, ගුන්නං, ගවං, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගාවෙ, ගවස්මිං, ගවම්හි, ගවෙ, ගොසු, ගාවෙසු, ගවෙසු.

යොසු ගාව, ගවාදෙසෙ කතෙ අතො යොනං ටා, ටෙ ච හොන්ති, උසභා රුක්ඛා ගාවියො ගවා ච [ජා. 1.1.77]. බලගවා දම්මගවා වා ගඞ්ගාය පාරං අගමිංසු. අථාපරෙ පතාරෙසි බලගාවෙ දම්මගාවෙ [ම. නි. 1.352 (ථොකං විසදිසං)] ති පාළිපදානි.

එත්ථ ච ගාවො නො පරමා මිත්තා, යාසු ජායන්ති ඔසධා [සු. නි. 298] ති ච, ගවා ඛීරං, ඛීරම්හා දධි, දධිම්හා නවනීතං, නවනීතම්හා සප්පි, සප්පිම්හා

සප්පිමණ්ඩොති ච ඉත්ථියං වත්තන්ති. ගාවියො ගවාති ච බලගවා දම්මගවා බලගවෙ දම්මගවෙති [ම. නි. 1.351] ච ගාවුං වා තෙ දම්මිං ගාවිං වා තෙ දම්මීති ච ගවංච සිඞ්ගිනො සිඞ්ගන්ති [ජා. 1.12.39] ච පුමෙ භවන්ති. අතිත්ථෙනෙව ගාවො පතාරෙසි, අථ ඛො තා ගාවො මජ්ඣෙ ගඞ්ගාය අනයබ්‍යසනං ආපජ්ජිංසු [ම. නි. 1.350] ති ච අන්නදා බලදා චෙතා, වණ්ණදා සුඛදා ච තා, එතමත්ථවසං ඤත්වා, නාස්සු ගාවො හනිංසු තෙති [සු. නි. 298] ච භද්දවසෙන ඉත්ථියං අත්ථවසෙන මිස්සකෙ වත්තන්ති. ගුන්නං චෙ තරමානානං, ගවං චෙ තරමානානං, උජුං ගච්ඡති පුඞ්ගවො, සබ්බා තා උජුං ගච්ඡන්තීති [ජා. 1.4.135; 2.18.104] ච මිස්සකෙ එව. බලගව, දම්මගවසද්දා ජරග්ගව, පුඞ්ගව, සගව, පරගව, දාරගවසද්දා විය අකාරන්තා සමාසසද්දාතිපි යුජ්ජති.

මිස්සකට්ඨානෙසු පන ඉත්ථිබහුලත්තා තා ගාවො එතා ගාවොතිආදිනා ඉත්ථිලිඞ්ගමෙව දිස්සති.

ඉති ඔකාරන්තරාසි.

ඉත්ථිලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

පුල්ලිඞ්ගරාසි

අකාරන්ත පුල්ලිඞ්ගපුරිසාදිරාසි

අථ පුල්ලිඞ්ගානි දීපියන්තෙ.

සත්තවිධං පුල්ලිඞ්ගං – අදන්තං, ආදන්තං, ඉදන්තං, ඊදන්තං, උදන්තං, ඌදන්තං, ඔදන්තං.

107. සිස්සො [ක. 104; රූ. 66; නී. 272].

අතො සිස්ස ඔ හොති පුමෙ.

පුරිසො තිට්ඨති.

108. අතො යොනං ටාටෙ [ක. 107; රූ. 69; නී. 275, 277].

අතො පඨමායොනං දුතියායොනඤ්ච කමෙන ටා, ටෙ හොන්ති පුං, නපුංසකෙසු. ටානුබන්ධො සබ්බාදෙසත්ථො.

පුරිසා තිට්ඨන්ති.

‘ගසීන’න්ති සිලොපො, භො පුරිස, ‘අයුනං වා දීඝො’ති දීඝො, භො පුරිසා, භොන්තො පුරිසා, පුරිසං, පුරිසෙ.

109. **අතෙන** [ක. 103; රූ. 79; නී. 271].

අතො නාවචනස්ස එනාදෙසො හොති පුං, නපුංසකෙසු.

පුරිසෙන.

110. **සුහිස්වස්සෙ** [ක. 101; රූ. 80; නී. 68].

සු, හිසු පරෙසු අස්ස එ හොති පුං, නපුංසකෙසු.

පුරිසෙහි, පුරිසෙභි.

111. **සුළ සස්ස** [ක. 61; රූ. 86; නී. 208].

සස්ස ආදිම්හි සාගමො හොති. උකාරො උච්චාරණත්ථො, ළකාරානුබන්ධො ආදිම්හීති දීපනත්ථො.

පුරිසස්ස, 'සුනංහිසූ'ති දීඝො. පුරිසානං, පුරිසස්මා, පුරිසම්හා.

112. **ස්මාස්මිංනං** [ක. 108; රූ. 90; නී. 276].

අතො ස්මා, ස්මිංනං කමෙන ටා, ටෙ හොන්ති පුං, නපුංසකෙසු.

පුරිසා, පුරිසෙහි, පුරිසෙභි, පුරිසස්ස, පුරිසානං, පුරිසස්මිං, පුරිසම්හි, පුරිසෙ, පුරිසෙසු.

එවං බුද්ධො, ධම්මො, සඞ්ඝො, සක්කො, දෙවො, සත්තො, නරො, ගොණො, පුඞ්ගවො, ජරග්ගවො, සගවො, පරගවො, රාජගවො, මාතුගාමො, ඔරොධො, දාරොඉච්චාදි.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

113. **ක්වචෙ වා** [නී. 277].

අතො සිස්ස ක්වචි එ හොති වා පුං, නපුංසකෙසු.

පුමෙ තාව –

වනප්පගුම්බෙ යථ ඵුස්සිතග්ගෙ [ඛු. පා. 6.13; සු. නි. 236], "කෙ ගන්ධබ්බෙ රක්ඛසෙ ච නාගෙ, කෙ කිම්පුරිසෙ චාපි මානුසෙ. කෙ පණ්ඩිතෙ සබ්බකාමදදෙ. දීඝරත්තං භත්තා මෙ භවිස්සති" [ජා. 2.22.1352]. නත්ථි අත්තකාරෙ නත්ථි පරකාරෙ නත්ථි පුරිසකාරෙ [දී. නි. 1.168], එකෙ එකත්ථෙ, සමෙ සමභාගෙ, නහෙවං වත්තබ්බෙ [කථා. 1], කෙ ඡවෙ සිඞ්ගාලෙ, කෙ ඡවෙ පාථිකපුත්තෙ [දී. නි. 3.29-31] ඉච්චාදි.

නපුංසකෙ පන –

භොගවතී නාම මන්දිරෙ, නගරෙ නිම්මිතෙ කඤ්චනමයෙ [ජා. 2.22.1370] ඉච්චාදි.

වාති කිං? වනප්පගුම්බො.

ක්වචීති කිං? පුරිසො.

මහාවුත්තිනා පඨමායොනඤ්ච ක්වචි ටෙ හොති. බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සන්ති [දී. නි. 1.168], ක්වචි යොනං පකති හොති, වනෙ වාළමිගා චෙව, අච්ඡකොකතරච්ඡයො, බහූහි පරිපන්ථයො [ජා. 2.22.255], කායස්ස බ්‍යපථයො අස්සු ඉච්චාදි.

114. දිවාදිතො [ක. 206; රූ. 165].

දිවාදීහි ස්මිංනො ටි හොති.

දිවි-දෙවලොකෙතාසත්ථො.

ආදිසද්දෙන අස භුවි, නිච්චං වාගමො. අයාසද්දම්හා මහාවුත්තිනා ආලපනෙ ග, යොනං ටො හොති වා. භො අයෝ‍යා අය්‍ය වා, භොන්තො අයෝ‍යා අය්‍යා වා. සෙසං පුරිසසමං.

පුරිසාදිරාසි නිට්ඨිතො.

මනොගණරාසි

මනො, මනා, භො මන, භො මනා, භොන්තො මනා.

115. මනාදීහි ස්මිංසංනාස්මානං සිසොඔසාසා [ක. 181-2, 184; රූ. 95-97; නී. 373-4, 376-7].

තෙහි ස්මිං, ස, අං, නා, ස්මානං කමෙන සි, සො, ඔ, සා, සා හොන්ති වා.

මනං, මනො, මනෙ, මනෙන, මනසා, මනෙහි, මනෙභි, මනස්ස, මනසො, මනානං, මනස්මා, මනම්හා, මනසා, මනා, මනෙහි, මනෙභි, මනස්ස, මනසො, මනානං, මනස්මිං, මනම්හි, මනසි, මනෙ, මනෙසු.

තමො, තපො, තෙජො, සිරො, උරො, වචො, රජො, ඔජො, අයො, පයො, වයො, සරො, යසො, චෙතො, ඡන්දො, රධතා, අහො ඉච්චාදි **මනොගණො**.

ඉදං **මනොගණලක්ඛණං**. ක්‍රියාකම්මෙ ඔදන්තො, නාදීනං සාදිතා, සමාසතද්ධිතමජ්ඣෙ ඔදන්තො වාති.

යො වෙ දස්සන්ති වත්වාන, අදානෙ කුරුතෙ මනො [ජා. 1.15.61], කස්සපස්ස වචො සුත්වා, තපො ඉධ පක්‍රුබ්බති [සං. නි. 1.204], චෙතො පරිච්ච ජානාති [දී. නි. 1.242], සිරො තෙ බාධයිස්සාමි ඉච්චාදි.

මනසා චෙ පසන්නෙන [ධ. ප. 2], විප්පසන්නෙන චෙතසා [ජා. 2.22.551], වචසා මනසා චෙව, වන්දා මෙ තෙ තථාගතෙ [පරිත්තපාළි ආටානාටියසුත්ත]. එකූනතිංසො වයසා [දී. නි. 2.214], තෙජසා යසසා ජලං [වි. ව. 857], තපසා උත්තමො සත්තො, සතෙන වා භුඤ්ජස්සු පයසා වා, වන්දාමි සිරසා පාදෙ [ජා. 2.20.68], යෙ එතා උපසෙවන්ති, ඡන්දසා වා ධනෙන වා [ජා. 2.21.350], උරසා පනුදිස්සාමි [ජා. 2.22.1833], අයසා පටිකුජ්ඣිතො [අ. නි. 3.36] ඉච්චාදි.

න මය්හං මනසො පියො [ජා. 1.10.11], චෙතසො පරිවිතක්කො උදපාදි [පාරා. 18], චෙතසො සමන්නාහාරො, සාධු බලු පයසො පානං, සාවිත්ති ඡන්දසො මුඛං [ම. නි. 2.400] ඉච්චාදි.

සාධුකං මනසි කරොථ [දී. නි. 2.3], එතමත්ථං චෙතසි සන්නිධාය, සිරසි අඤ්ජලිං කත්වා [අප. ථෙර 1.41.82], උරසිලොමො, පාපං අකාසි රහසි ඉච්චාදි.

මනොධාතු, මනොමයං, තමොඛන්ධං පදාලයි, තපොධනො, තෙජොධාතු, සිරොරුහා කෙසා, සරොරුහං පදුමං, රජොහරණං වත්ථං, ඔජොහරණා සාඛා, අයොපත්තො, වයොගුණා අනුපුබ්බං ජහන්ති, යසොධරා දෙවී, චෙතොයුත්තා ධම්මා, ඡන්දොවිචිතිපකරණං, රහොගතො චින්තෙසි, අහොරත්තානමච්චයෙ [සං. නි. 1.112] ඉච්චාදි.

මහාවුත්තිනා අහම්හා ස්මිංනො නි ච උ ච හොති, තදහනි, තදහු. රහම්හා ස්මිංනො ඔ හොති, මාතුගාමෙන සද්ධිං එකො එකාය රහො නිසීදති [පාරා. 452], රහො තිට්ඨති, රහො මන්තෙති.

මනොගණරාසි නිට්ඨිතො.

මනාදිගණරාසි

116. **කොධාදීහි**.

එතෙහි නාවචනස්ස සා හොති වා.

කොධසා, කොධෙන, අත්ථසා, අත්ථෙන.

117. **නාස්ස සා** [ක. 181; රූ. 95; නී. 373].

පදාදීහි නාවචනස්ස සා හොති වා.

පදසා, පදෙන, බිලසා, බිලෙන.

118. **පදාදීහි සි**.

පදාදීහි ස්මිංනො සි හොති වා.

පදසි, පදෙ, බිලසි, බිලෙ.

තත්ථ කොධාදිකො පුල්ලිඞ්ගො, පදාදිකො නපුංසකො. තත්ථ කෙචි සද්දා සමාස, තද්ධිතමජ්ඣෙ ඔදන්තා හොන්ති [ක. 183; රූ. 48; නී. 375], ආපොධාතු, ආපොමයං, වායොධාතු, වායොමයං, ජීව ත්වං සරදොසතං [ජා. 1.2.9], අනුයන්ති දිසොදිසං [දී. නි. 3.281] ඉච්චාදි.

කෙචි නාස්ස සාදෙසං ලභන්ති, කොධසා උසුනා විජ්ඣි [ජා. 2.22.352], දළ්හං ගණ්හාහි ථාමසා [ජා. 1.7.30], පදසාව අගමාසි, මාකාසි මුඛසා පාපං, සච්චෙන දන්තො දමසා උපෙතො-දමසාති ඉන්ද්‍රියදමනෙන, සුචිං පණීතං රසසා උපෙතං [ජා. 1.7.18], වෙගසා ගන්ත්වාන, ආයුසා එකපුත්තමනුරක්ඛෙ [ඛු. පා. 9.7] ඉච්චාදි.

කෙචි ස්මිංනො සාාදෙසං ලභන්ති, පදසි, බිලසි ඉච්චාදි.

කෙහිචි මහාවුත්තිනා නා, ස්මානං සො හොති, අත්ථසො, අක්ඛරසො, සුත්තසො, බ්‍යඤ්ජනසො, හෙතුසො, යොනිසො, උපායසො, ඨානසො, දීඝසො, ඔරසො, බහුසො, පුථුසො, මත්තසො, භාගසො ඉච්චාදි.

‘‘පදසො ධම්මං වාචෙය්‍ය [පාචි. 45], බිලසො විභජිත්වා නිසින්නො අස්ස’’ [දී. නි. 2.378] ඉච්චාදීසු පන විච්ඡායං සොපච්චයො.

යදා පන සමාසන්තෙ මහාවුත්තිනා සාාදීසු විභත්තීසු සාගමො හොති, තදා පුරිසාදිගණොපි හොති, බ්‍යාසත්තමනසො, අබ්‍යග්ගමනසො [අ. නි. 3.29], පුත්තො ජාතො අචෙතසො [ජා. 2.22.4], සුමෙධසො [අ. නි. 4.62], භූරිමෙධසො [සු. නි. 1137] ඉච්චාදි.

ඉති මනාදිගණරාසි.

ගුණවාදිගණරාසි

119. **න්තුස්ස** [ක. 124; රූ. 98; නී. 299].

සිම්හි න්තුස්ස ටා හොති.

ගුණවා තිට්ඨති.

120. **ය්වාදො න්තුස්ස** [ක. 92; රූ. 100; නී. 249].

යොආදීසු න්තුස්ස අත්තං හොති.

ගුණවන්තා තිට්ඨන්ති.

121. **න්තන්තූනං න්තො යොම්හි පඨමෙ** [ක. 92; රූ. 100; නී. 249].

පඨමෙ යොම්හි සවිභත්තීනං න්ත, න්තූනං න්තො හොති.

ගුණවන්තො තිට්ඨන්ති.

122. **ටටාඅං ගෙ** [ක. 126; රූ. 101; නී. 301-2].

ගෙ පරෙ සවිභත්තීනං න්ත, න්තූනං ට, ටා, අං හොන්ති.

හො ගුණව, හො ගුණවා, හො ගුණවං, හොන්තො ගුණවන්තා, හොන්තො ගුණවන්තො, ගුණවන්තං, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තෙන.

123. **තොතාතිතා සස්මාස්මිංනාසු** [ක. 127, 187; රූ. 102, 108; නී. 303, 386].

ස, ස්මා, ස්මිං, නාසු සවිභත්තීනං න්ත, න්තූනං කමෙන තො, තා,ති, තා හොන්ති වා.

ගුණවතා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතො.

124. **නංම්හි තං වා** [ක. 128; රූ. 104; නී. 304].

නංම්හි සවිභත්තීනං න්ත, න්තූනං තං හොති වා.

ගුණවන්තානං, ගුණවතං, ගුණවන්තස්මා, ගුණවන්තම්හා, ගුණවන්තා, ගුණවතා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතො, ගුණවන්තානං, ගුණවතං, ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තම්හි, ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තෙසු.

එවං භගවා, සීලවා, පඤ්ඤවා, බලවා, ධනවා, වණ්ණවා, භොගවා, සුතවා ඉච්චාදි. එත්ථ ච ආලපනෙ භගවාති නිච්චං දීඝො.

සබ්බාවා, සබ්බාවන්තො, සබ්බාවන්තං, සබ්බාවන්තෙ, සබ්බාවන්තෙන, සබ්බාවතා, සබ්බාවන්තෙහි…පෙ…. සබ්බාවන්තෙසු.

එවං යාවා, යාවන්තො, තාවා, තාවන්තො, එත්තාවා, එත්තාවන්තො, කිංවා, කිංවන්තො, කිත්තාවා, කිත්තාවන්තො ඉච්චාදි. තථා භොජනං භුත්තවා, භුත්තවන්තො, ධම්මං බුද්ධවා, බුද්ධවන්තො, කම්මං කතවා, කතවන්තො ඉච්චාදි ච.

සතිමා, සතිමන්තා, සතිමන්තො, භො සතිම, භො සතිමා, භො සතිමං, භොන්තො සතිමන්තා, භොන්තො සතිමන්තො, සතිමන්තං, සතිමන්තෙ, සතිමන්තෙන, සතිමතා, සතිමන්තෙහි, සතිමන්තෙභි, සතිමන්තස්ස, සතිමතො, සතිමන්තානං, සතිමතං, සතිමන්තස්මා, සතිමන්තම්හා, සතිමන්තා, සතිමතා, සතිමන්තෙහි, සතිමන්තෙභි, සතිමන්තස්ස, සතිමතො, සතිමන්තානං, සතිමතං, සතිමන්තස්මිං, සතිමන්තම්හි, සතිමති, සතිමන්තෙ, සතිමන්තෙසු.

එවං මතිමා, ගතිමා, පාපිමා, ජාතිමා, භාණුමා, ආයුමා, ආයස්මා, සිරිමා, හිරිමා, ධිතිමා, කිත්තිමා, ඉද්ධිමා, ජුතිමා, මුතිමා, ධුතිමා, බුද්ධිමා, චක්ඛුමා, බන්ධුමා, ගොමා ඉච්චාදි.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

125. **හිමවතො වා ඔ** [ක. 94; රූ. 105; නී. 252].

සිම්හි හිමවන්තසද්දස්ස ඔ හොති වා. 'ගසීන'න්ති ලොපො.

හිමවන්තො පබ්බතො [ධ. ප. 304], හිමවා පබ්බතො.

126. **න්තස්ස ච ට වංසෙ** [ක. 93; රූ. 106; නී. 251].

අං, සෙසු න්තස්ස ච න්තුස්ස ච සබ්බස්ස ට හොති වා.

''අජ්ඣොගාහෙත්වා හිමව''න්ති [අප. ථෙර 2.47.59] පාළි. සතිමං, බන්ධුමං, ගුණවස්ස, සතිමස්ස, බන්ධුමස්ස.

මහාවුත්තිනා ක්වචි සිම්හි ගෙ ච පරෙ න්තුස්ස අත්තං හොති, ''අතුලො නාම නාමෙන, පඤ්ඤවන්තො ජුතින්ධරො''ති [බු. වං. 21.10] ච ''ගතිමන්තො සතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච යො ඉසී''ති [ථෙරගා. 1052] ච ''චක්ඛුමන්තො මහායසො''ති ච ''තුය්හං පිතා මහාවීර, පඤ්ඤවන්ත ජුතින්ධරා''ති [අප. ථෙරී 2.2.389] ච පාළී.

පඨමායොම්හි ක්වචි න්තුස්ස ට හොති, වග්ගුමුදාතීරියා පන භික්ඛූ වණ්ණවා හොන්ති [පාරා. 194], එථ තුම්හෙ ආවුසො සීලවා හොථ [අ. නි. 5.114], චක්ඛුමා අන්ධකා හොන්ති, යෙ ඉත්ථීනං වසං ගතා [ජා. අට්ඨ. 2.3.36], සංසුද්ධපඤ්ඤා කුසලා මුතිමා භවන්ති [සු. නි. 887 (සංසුද්ධපඤ්ඤා කුසලා මුතීමා)].

ඉති ගුණවාදිගණරාසි.

ගච්ඡන්තාදිගණරාසි

127. න්තස්සං සිම්හි [ක. 186; රූ. 107; නී. 382-4; ‘තස්සං’ (බහූසු)].

සිම්හි න්තස්ස අං හොති වා. සිලොපො.

ගච්ඡං, ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තො, භො ගච්ඡ, භො ගච්ඡා, භො ගච්ඡං, භොන්තො ගච්ඡන්තා, භොන්තො ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ, ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙභි, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තම්හා, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙභි, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තම්හි, ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙ, ගච්ඡන්තෙසු.

එවං කරං, කුබ්බං, චරං, චවං, ජයං, ජහං, ජානං, ජීරං, දදං, දහං, ජුහං, සුණං, පචං, සරං, භුඤ්ජං, මුඤ්චං, සයං, සරං, හරං, තිට්ඨං, භවිස්සං, කරිස්සං, ගමිස්සං ඉච්චාදි.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

‘න්තස්ස ච ට වංසෙ’ති අං, සෙසු න්තස්ස ටත්තං, යං යඤ්හි රාජ භජති, සන්තං වා යදි වා අසං. සීලවන්තං විසීලං වා, වසං තස්සෙව ගච්ඡති [ජා. 1.15.181]. කිච්චානුකුබ්බස්ස කරෙය්‍ය කිච්චං [ජා. 1.2.145] – අනුකුබ්බස්සාති පුන කරොන්තස්ස.

මහාවුත්තිනා පඨමායොම්හි ච සවිභත්තිස්ස න්තස්ස අං හොති, අපි නු තුම්හෙ එකන්තසුඛං ලොකං ජානං පස්සං විහරථ [දී. නි. 1.425], කසං ඛෙත්තං බීජං වපං, ධනං වින්දන්ති මාණවා [ථෙරීගා. 112], භරන්ති මාතාපිතරො, පුබ්බෙ කතමනුස්සරං [අ. නි. 5.39].

128. මහන්තාරහන්තානං ටා වා [නී. 387, 712].

සිම්හි එතෙසං න්තස්ස ටා හොති වා.

මහා, මහං, මහන්තො, මහන්තා, මහන්තො, භො මහ, භො මහා, භො මහං, භොන්තො මහන්තා, භොන්තො මහන්තො, මහන්තං.

‘න්තස්ස ච ට වංසෙ’ති අංම්හි න්තස්ස ටත්තං, ‘‘සුමහං පුරං, පරික්ඛිපිස්ස’’න්ති [ජා. 2.22.792] පාළි-සුට්ඨු මහන්තං බාරාණසිපුරන්ති අත්ථො. සෙසං ගච්ඡන්තසමං.

අරහා තිට්ඨති. ‘න්තස්සං සිම්හී’ති සිම්හි න්තස්ස අං, අරහං සුගතො ලොකෙ [සං. නි. 1.161], අරහං සම්මාසම්බුද්ධො [පාරා. 1], අරහන්තා, අරහන්තො, අරහන්තං, අරහන්තෙ, අරහන්තෙන, අරහතා, අරහන්තෙහි, අරහන්තෙභි, අරහන්තස්ස, අරහතො, අරහන්තානං, අරහතං ඉච්චාදි.

මහාවුත්තිනා බ්‍රහ්මන්තස්ස ච න්තස්ස ටා හොති සිම්හි, බ්‍රහා, බ්‍රහන්තො, බ්‍රහන්තා, බ්‍රහන්තො, බ්‍රහන්තං, බ්‍රහන්තෙ ඉච්චාදි.

‘‘සා පරිසා මහා හොති, සා සෙනා දිස්සතෙ මහා’’ති [ජා. 2.22.771] ච ‘‘මහා භන්තෙ භූමිචාලො’’ති [අ. නි. 8.70] ච ‘‘මහා තෙ උපාසක පරිච්චාගො’’ති [ජා. අට්ඨ. 4.13.අකිත්තිජාතකවණ්ණනා] ච ‘‘මහා මෙ භයමාගත’’න්ති ච ‘‘බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා’’ති [ජා. අට්ඨ. 1.1.මහාසීලවජාතකවණ්ණනා] ච ‘‘මහාස්ස හොන්ති පරිවාරා බ්‍රාහ්මණගහපතිකා, මහාස්ස හොන්ති පරිවාරා භික්ඛූ භික්ඛුනියො’’ති [දී. නි. 3.204] ච ‘‘මහා වහන්ති දුදිට්ඨිං, සඞ්කප්පා රාගනිස්සිතා’’ති ච පාළී. අත්‍ර මහාසද්දො නිපාතපටිරූපකොපි සියා.

129. භූතො.

භූධාතුසිද්ධතො න්තස්ස අං හොති සිම්හි. සුද්ධෙ නිච්චං, උපපදෙ අනිච්චං.

භවං තිට්ඨති, සම්පත්තිං අනුභවං, අනුභවන්තො, තණ්හං අභිභවං, අභිභවන්තො, දුක්ඛං පරිභවං, පරිභවන්තො තිට්ඨති, භවන්තා, භවන්තො, භෙ භවන්ත, භෙ භවන්තා, භෙ භවන්තො, භෙ භව, භෙ භවා, භෙ භවං. ‘‘කච්චි භවං අභිරමසි අරඤ්ඤෙ’’ති [ජා. 2.18.18] පාළි.

භෙ භවන්තා, භෙ භවන්තො, භවන්තං, භවන්තෙ, භවන්තෙන, භවතා, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි, භවන්තස්ස, භවතො, භවන්තානං, භවතං, භවන්තස්මා, භවන්තම්හා, භවන්තා, භවතා, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි, භවන්තස්ස, භවතො, භවන්තානං, භවතං, භවන්තස්මිං, භවන්තම්හි, භවති, භවන්තෙ, භවන්තෙසු.

130. භවතො වා භොන්තො ගයොනාසෙ [ක. 243; රූ. 8, 110; නී. 484].

ග, යො, නා, සෙසු භවන්තස්ස භොන්තො හොති වා. සුත්තවිභත්තෙන අං, හි, නං, ස්මාදීසු ච.

භොන්තා, භොන්තො, භෙ භොන්ත, භෙ භොන්තා, භෙ භොන්තො, භොන්තං, භොන්තෙ, භොන්තෙන, භොතා, භොන්තෙහි, භොන්තෙභි, භොන්තස්ස, භොතො, භොන්තානං, භොතං, භොන්තස්මා, භොන්තම්හා,

හොන්තා, හොතා, හොන්තෙභි, හොන්තෙහි, හොන්තස්ස, හොතො, හොන්තානං, හොතං, හොන්තස්මිං, හොන්තම්හි, හොති, හොන්තෙ, හොන්තෙසු.

භො, භන්තෙති ද්වෙ වුද්ධිඅත්ථෙ සිද්ධා ආමන්තනත්ථෙ නිපාතා එව, තෙහි පරං ග, යොනං ලොපො, ඉතො භො සුගතිං ගච්ඡ [ඉතිවු. 83], උම්මුජ්ජභො පුථුසිලෙ, කුතො නු ආගච්ඡථ භො තයො ජනා [ජා. 1.9.87], පස්සථ භො ඉමං කුලපුත්තං, එහි භන්තෙ ඛමාපෙහි, සො තෙ භික්ඛූ ඛමාපෙසි ‘‘ඛමථ භන්තෙ’’ති. තථා භද්දන්තෙ, භද්දන්තාති ද්වෙ ‘‘තුය්හං භද්දං හොතු, තුම්හාකං භද්දං හොතූ’’ති අත්ථෙ සිද්ධා ආමන්තනනිපාතාව, ‘‘භද්දන්තෙ’’ති තෙ භික්ඛූ භගවතො පච්චස්සොසුං [සං. නි. 1.249], තං වො වදාමි භද්දන්තෙ, යාවන්තෙත්ථ සමාගතා [ජා. 1.7.108]. භද්දන්ත, භදන්තසද්දා පන පුරිසාදිගණිකා එව.

සන්තසද්දො පන සප්පුරිසෙ විජ්ජමානෙ සමානෙ ච පවත්තො ඉධ ලබ්භති. සමෙති අසතා අසං [ජා. 1.2.16]. සං, සන්තො, සන්තා, සන්තො, භොසන්ත, භොසන්තා, භොස, භො සා, භො සං වා, භොන්තො සන්තා, භොන්තො සන්තො. යං යඤ්හි රාජ භජති, සන්තං වා යදි වා අසං [ජා. 1.15.180]. සන්තෙ, සන්තෙන, සතා.

131. **සතො සබ්බ භෙ** [ක. 185; රූ. 112; නී. 378].

භෙ පරෙ සන්තස්ස සබආදෙසො හොති වා.

සන්තෙභි, සන්තෙහි, සබ්භි, සන්තස්ස, සතො, සන්තානං, සතං, සන්තස්මා, සන්තම්හා, සන්තා, සතා, සන්තෙභි, සන්තෙහි, සබ්භි, සන්තස්ස, සතො, සන්තානං, සතං, සන්තස්මිං, සන්තම්හි, සති, සන්තෙ, සන්තෙසු. සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ, දූරෙසන්තො පකාසෙන්ති [ධ. ප. 304], චත්තාරො පුග්ගලා සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මිං [අ. නි. 4.85], පහූසන්තො න භරති [සු. නි. 91].

භෙදෙ නිරොධෙ ච පවත්තො සන්තො පුරිසාදිගණාදිකො, දීඝං සන්තස්ස යොජනං [ධ. ප. 61], සන්තා හොන්ති සමිතා නිරුද්ධා ඉච්චාදි.

ඉති ගච්ඡන්තාදිගණරාසි.

රාජාදියුවාදිගණරාසි

132. **රාජාදියුවාදීහා** [ක. 189; රූ. 113; නී. 390-1].

රාජාදීහි යුවාදීහි ච සිස්ස ආ හොති.

රාජා ගච්ඡති.

133. යොනමානො [ක. 190; රූ. 114; නී. 392].

රාජාදීහි යුවාදීහි ච යොනං ආනො හොති වා.

රාජානො.

වාති කිං? චතුරො ච මහාරාජා.

භො රාජ, භො රාජා, භොන්තො රාජානො.

134. වංම්හානඞ [ක. 188; රූ. 115; නී. 393].

රාජාදීනං යුවාදීනඤ්ච ආනඞ හොති වා අංම්හි.

රාජානං, රාජං, රාජානො, චතුරො ච මහාරාජෙ [පෙ. ව. 11].

135. නාස්මාසු රඤ්ඤා [ක. 137, 270; රූ. 116, 120; නී. 316, 542].

නා, ස්මාසු රාජස්ස රඤ්ඤා හොති වා.

රඤ්ඤා, රාජෙන.

136. රාජස්සි නාම්හි [නී. 316].

නාම්හි රාජස්ස ඉ හොති.

රාජිනා.

137. සුනංහිස්වු [ක. 169; රූ. 117; නී. 357].

සු, නං, හිසු රාජස්ස උ හොති වා.

රාජූහි, රාජූහි, රාජෙහි, රාජෙහි.

138. රඤ්ඤොරඤ්ඤස්සරාජිනො සෙ [ක. 139; රූ. 118; නී. 314].

සෙපරෙ සවිභත්තිස්ස රාජස්ස රඤ්ඤො, රඤ්ඤස්ස, රාජිනො හොන්ති වා.

රඤ්ඤො, රඤ්ඤස්ස, රාජිනො.

වාති කිං? රාජස්ස.

රාජූනං, රාජානං.

139. රාජස්ස රඤ්ඤං [ක. 136; රූ. 119; නී. 315].

නාංම්හි රාජස්ස රඤ්ඤං හොති වා.

රඤ්ඤං, රාජස්මා, රාජම්හා, රඤ්ඤා, රාජූහි, රාජූභි, රාජෙහි, රාජෙභි, රඤ්ඤො, රඤ්ඤස්ස, රාජිනො, රාජස්ස වා, රාජූනං, රාජානං, රඤ්ඤං.

140. ස්මිංම්හි රඤ්ඤෙරාජිනි [ක. 138; රූ. 121; නී. 317].

ස්මිංම්හි සවිභත්තිස්ස රාජස්ස රඤ්ඤෙ, රාජිනි හොන්ති වා.

රඤ්ඤෙ, රාජිනි, රාජස්මිං, රාජම්හි, රාජූසු, රාජෙසු.

141. සමාසෙ වා.

සමාසට්ඨානෙ සබ්බෙ තෙ ආදෙසා විකප්පෙන හොන්ති.

චත්තාරො මහාරාජා [දී. නි. 2.336], චත්තාරො මහාරාජානො [අ. නි. 3.37], දෙවරාජානං, දෙවරාජං, දෙවරාජානො, දෙවරාජෙ, චත්තාරො ච මහාරාජෙ, මණිම්හි පස්ස නිම්මිතං [ජා. 2.22.1394], කාසිරඤ්ඤා, කාසිරාජෙන, දෙවරාජූහි, දෙවරාජෙහි, කාසිරඤ්ඤො, කාසිරාජස්ස, දෙවරාජූනං, දෙවරාජානං…පෙ…. කාසිරඤ්ඤෙ, කාසිරාජෙ, දෙවරාජූසු, දෙවරාජෙසු.

මහාවුත්තිනා රාජතො යොනං ඉනො හොති, ‘‘සමන්තපාසාදිකා නාම, සොළසාසිංසු රාජිනො, එකූනතිංසෙ කප්පම්හි, ඉතො සොළසරාජිනො [අප. ථෙර 1.12.54-55 (එකූනතිංසකප්පම්හි, ඉතො සොළසරාජානො)], කුසරාජං මහබ්බලං [ජා. 2.20.67], සාලරාජංව පුප්ඵිතං [අප. ථෙර 1.42.86], උළුරාජංව සොභිතං, චතුරො ච මහාරාජෙ [පෙ. ව. 11], යුධඤ්චයො අනුඤ්ඤාතො, සබ්බදත්තෙන රාජිනා [ජා. 1.11.81], තදා අදාසි මං තාතො, බිම්බිසාරස්ස රාජිනො [අප. ථෙරී. 2.2.326], නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ, පථවී සම්පකම්පථ’’ ඉච්චාදීනි පාළිපදානි.

බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මානො, භො බ්‍රහ්ම, භො බ්‍රහ්මා. ‘සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ’ති ගස්ස එත්තං, භො බ්‍රහ්මෙ, භොන්තො බ්‍රහ්මානො, බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානො.

142. නාම්හි [ක. 198; රූ. 123; නී. 410].

නාම්හි බ්‍රහ්මස්ස උ හොති වා.

බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මෙන, බ්‍රහ්මෙහි, බ්‍රහ්මෙභි.

143. බ්‍රහ්මස්සු වා [ක. 198; රූ. 123; නී. 410].

ස, නංසු බ්‍රහ්මස්ස උ හොති වා.

144. **ඛලා සස්ස නො** [ක. 117; රූ. 124; නී. 292].

ඛ, ලතො සස්ස නො හොති.

බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මූනං, බ්‍රහ්මානං.

145. **ස්මා නාව බ්‍රහ්මා ච** [ක. 270; රූ. 120; නී. 542].

අත්තා'තුමෙහි ච බ්‍රහ්මතො ච ස්මාස්ස නා විය රූපං හොති.

බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මස්මා, බ්‍රහ්මම්හා, බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මූනං, බ්‍රහ්මානං. 'කම්මාදිතො'ති සුත්තෙන ස්මිංනො නි හොති, බ්‍රහ්මස්මිං, බ්‍රහ්මම්හි, බ්‍රහ්මනි, බ්‍රහ්මෙ, බ්‍රහ්මෙසු.

අත්තා, අත්තානො, භො අත්ත, භො අත්තා, භොන්තො අත්තානො, අත්තානං, අත්තං, අත්තානො. 'නාස්සෙනො'ති විකප්පෙන නාස්ස එනත්තං, අත්තනා, අත්තෙන.

146. **සුහිස්වනක** [ක. 211; රූ. 126; නී. 439;. සුහිසුනක (බහූසු)].

සු, හිසු අත්තා'තුමානං අන්තො අනක හොති.

අත්තනෙහි, අත්තනෙභි, අත්තෙහි, අත්තෙභි.

147. **නොත්තාතුමා** [ක. 213; රූ. 127; නී. 440].

අත්තා'තුමතො සස්ස නො හොති.

අත්තනො, අත්තස්ස, අත්තානං, අත්තස්මා, අත්තම්හා, අත්තා, අත්තනා, අත්තනෙහි, අත්තනෙභි, අත්තෙහි, අත්තෙභි, අත්තනො, අත්තස්ස, අත්තානං, අත්තස්මිං, අත්තම්හි, අත්තනි, අත්තෙ, අත්තෙසු, අත්තනෙසු.

සමාසෙ පන පුරිසාදිරූපං හොති, පහිතො අත්තා එතෙනාති පහිතත්තො, පහිතත්තා, පහිතත්තං, පහිතත්තෙ, පහිතත්තෙන, පහිතත්තෙහි, පහිතත්තෙභි, පහිතත්තස්ස, පහිතත්තානං, පහිතත්තස්මා, පහිතත්තම්හා, පහිතත්තා, පහිතත්තෙහි, පහිතත්තෙභි, පහිතත්තස්ස, පහිතත්තානං, පහිතත්තස්මිං, පහිතත්තම්හි, පහිතත්තෙ, පහිතත්තෙසු.

ආතුමා, ආතුමානො, ආතුමානං, ආතුමං, ආතුමානො, ආතුමනා, ආතුමෙන, ආතුමනෙහි, ආතුමනෙභි, ආතුමනො, ආතුමස්ස, ආතුමානං ඉච්චාදි.

සබා තිට්ඨති.

148. **ආයො නො ච සබා** [ක. 191; රූ. 130; නී. 394].

සබතො යොනං ආයො ච නො ච හොන්ති වා ආනො ච.

සබානො, සබායො.

149. **නොනාසෙස්වි** [ක. 194; රූ. 131; නී. 407].

නො, නා, සෙසු සබන්තස්ස ඉ හොති වා.

සබිනො.

සුත්තවිභත්තෙන ත්තපච්චයම්හි ඉත්තං, ''සබිත්තං කරෙය්‍යාථ, සබිත්තං න කරෙය්‍යා''ති [ථෙරගා. 1017 (සබිතං)] පාළි.

150. **යොස්වංහිස්මානංස්වාරඞ** [ක. 195-6; රූ. 133-4; නී. 408-9; යොස්වංහිසුවාරඞ (බහූසු)].

යොසු අං, හි, ස්මා, නංසු සබන්තස්ස ආරඞ හොති. 'ටොටෙ වා'ති සුත්තෙන ආරාදෙසතො යොනං කමෙන ටො, ටෙ හොන්ති.

සබාරො තිට්ඨන්ති. 'සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ'ති ගස්ස විකප්පෙන එත්තං, හො සබ, හො සබා, හො සබෙ, හරෙ සබා කිස්ස මං ජහාසි [ජා. 1.6.94].

''සබි, සබීති ද්වයං ඉත්ථියං සිද්ධ''න්ති වුත්තියං වුත්තං.

හොන්තො සබානො, හොන්තො සබායො, හොන්තො සබිනො, හොන්තො සබාරො, සබානං, සබාරං, සබං, සබානො, සබායො, සබිනො, සබාරෙ, සබාරො, සබිනා, සබාරෙන, සබෙන, සබාරෙහි, සබාරෙභි, සබෙහි, සබෙභි, සබිස්ස, සබිනො, සබාරානං, සබානං.

151. **ස්මානංසු වා** [ක. 194, 170; රූ. 120, 131; නී. 407, 542].

ස්මා, නංසු සබන්තස්ස ඉ හොති වා.

සබීනං, සබිස්මා, සබිම්හා, සබා, සබිනා, සබාරස්මා, සබාරම්හා, සබාරා, සබාරෙහි, සබාරෙභි, සබෙහි, සබෙභි, සබිස්ස, සබිනො, සබාරානං, සබානං, සබීනං.

152. **ටෙ ස්මිංනො** [ක. 192; රූ. 135].

සබතො ස්මිංනො ටෙ හොති. නිච්චත්ථමිදං සුත්තං.

සඛෙ, සඛාරෙසු, සඛෙසු. ‘‘නෙතාදිසා සඛා හොන්ති, ලබ්භා මෙ ජීවතො සඛා’’ති [ජා. 1.7.9] පාළි. පුරිසාදිනයෙන යොනං විධි.

සමාසෙ පන සබ්බං පුරිසාදිරූපං ලබ්භති, ‘‘සබ්බමිත්තො සබ්බසඛො, පාපමිත්තො පාපසඛො’’ති [දී. නි. 3.253] ච පාළි. පාපසඛො, පාපසඛා, පාපසඛං, පාපසඛෙ, පාපසඛෙන, පාපසඛෙහි, පාපසඛෙභි...පෙ.... පාපසඛස්මිං, පාපසඛම්හි, පාපසඛෙ, පාපසඛෙසු.

යුවා ගච්ඡති.

153. **යොනං නොනෙ වා** [ක. 155, 157; රූ. 137, 140; නී. 335, 343].

යුව, පුමාදීහි පඨමා, දුතියායොනං කමෙන නො, නෙ හොන්ති වා.

154. **නොනානෙස්වා** [ක. 157; රූ. 140; නී. 343].

නො, නා, නෙසු යුවාදීනං අන්තො ආ හොති වා.

යුවානො, යුවානා, යුවා, හෙ යුව, හෙ යුවා, හෙ යුවානො, හෙ යුවා වා, යුවානං, යුවං, යුවානෙ, යුවෙ, යුවෙන, යුවානා.

155. **යුවාදීනං සුහිස්වානඞ** [ක. 157; රූ. 140; නී. 337-9, 343].

යුව, පුමාදීනං අන්තො ආනඞ හොති වා සු, හිසු.

යුවානෙහි, යුවෙහි, යුවානෙභි, යුවෙභි, යුවස්ස.

156. **යුවා සස්සිනො**.

යුවතො සස්ස ඉනො හොති වා.

යුවිනො, යුවානං, යුවස්මා, යුවම්හා.

157. **ස්මාස්මිංනං නානෙ** [ක. 156-7-8; රූ. 140-2-3].

යුව, පුමාදීහි ස්මා, ස්මිංනං නා, නෙ හොන්ති වා. ‘නොනානෙස්වා’ති නාම්හි ආත්තං.

යුවානා, යුවානෙහි, යුවානෙභි, යුවෙහි, යුවෙභි, යුවස්ස, යුවිනො, යුවානං, යුවස්මිං, යුවම්හි, යුවෙ, යුවානෙ, යුවානෙසු, යුවෙසු.

රූපසිද්ධියං පන ‘‘මඝව, යුවාදීනමන්තස්ස ආනාදෙසො හොති වා සබ්බාසු විභත්තීසු’’ති [රූ. 140; නී. 343] වුත්තං.

පුමා, පුමානො, හෙ පුම, හෙ පුමා.

158. ගස්සං [ක. 153; රූ. 138; නී. 333].

පුමතො ගස්ස අං හොති වා.

හෙ පුමං, හෙ පුමානො, පුමානං, පුමං, පුමානෙ, පුමෙ.

159. නාම්හි [ක. 159; රූ. 139; නී. 340].

නාම්හි පුමන්තස්ස ආ හොති වා.

පුමානා, පුමෙන.

160. පුමකම්මථාමද්ධානං වා සස්මාසු ච [ක. 157, 159; රූ. 139, 140; නී. 338, 140].

නාම්හි ච ස, ස්මාසු ච පුම, කම්ම, ථාමද්ධානං අන්තො උ හොති වා.

පුමුනා, පුමානෙහි, පුමානෙභි, පුමෙහි, පුමෙභි, පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං, පුමස්මා, පුමම්හා, පුමානා, පුමුනා, පුමානෙහි, පුමානෙභි, පුමෙහි, පුමෙභි, පුමුනො, පුමස්ස, පුමානං, පුමස්මිං, පුමම්හි, පුමෙ.

161. පුමා [ක. 156; රූ. 142; නී. 336].

පුමතො ස්මිංනො නෙ හොති වා. 'නොනානෙස්වා'ති පුමන්තස්ස ආත්තං.

පුමානෙ.

162. සුම්හා ච [ක. 158; රූ. 143; නී. 339].

සුම්හි පුමන්තස්ස ආ ච හොති ආනෙ ච.

පුමානෙසු, පුමාසු, පුමෙසු.

සි, යොනං පුරිසාදිවිධි ච හොති, ''යථා බලාකයොනිම්හි, න විජ්ජති පුමො සදා [අප. ථෙර 1.1.511], සොළසිත්ථිසහස්සානං, න විජ්ජති පුමො තදා [චරියා 3.49], ඉත්ථී හුත්වා ස්වජ්ජ පුමොම්හි දෙවො [දී. නි. 2.354], ථියො තස්ස පජායන්ති, න පුමා ජායරෙ කුලෙ''ති [ජා. 1.8.54] පාළී.

මඝවසද්දො යුවසද්දසදිසොති රූපසිද්ධියං [රූ. 66] වුත්තං, ගුණවාදිගණිකොති සද්දනීතියං [නී. පද. 220] ඉච්ඡිතො. අසන්ති දුක්ඛං

පාපඤ්ච වුච්චති, න අසං මසං, සුඛං පුඤ්ඤඤ්ච, මසො ඉති පුරාණං නාමං අස්ස අත්ථීති මසවාති [සං. නි. 1.259] අත්ථො පාළියං දිස්සති.

ථාමසද්දො පුරිසාදිගණො, ථාමෙන, ථාමුනා, ථාමස්ස, ථාමුනො, ථාමස්මා, ථාමම්හා, ථාමා, ථාමුනා, ථාමස්ස, ථාමුනො. සෙසං පුරිසසමං.

අද්ධා වුච්චති කාලො. නාදොකවචනෙසු-දීඝෙන අද්ධුනා, අද්ධනා, අද්ධෙන, දීඝස්ස අද්ධුනො, අද්ධුස්ස, අද්ධස්ස, අද්ධුනා, අද්ධුම්හා, අද්ධුස්මා, අද්ධා, අද්ධම්හා, අද්ධස්මා, අද්ධුනො, අද්ධුස්ස, අද්ධස්ස, අද්ධනි, අද්ධෙ, අද්ධම්හි, අද්ධස්මින්ති චූළමොග්ගල්ලානෙ ආගතං. සෙසං යුවසදිසං.

උපද්ධවාචකො අද්ධසද්දො ඉධ න ලබ්භති, එකංසත්ථවාචකො ච නිපාතො එව. ‘‘අද්ධානමග්ගප්පටිපන්නො’’තිආදීසු අද්ධානසද්දො පන විසුං සිද්ධො නපුංසකලිඞ්ගොව.

මුද්ධසද්දෙ ‘‘මුද්ධා තෙ ඵලතු සත්තධා, මුද්ධා මෙ ඵලතු සත්තධා’’ ඉච්චාදීසු [ජා. 1.16.295; ධ. ප. අට්ඨ. 1.තිස්සත්ථෙරවත්ථු] සිරො වුච්චති, ‘‘පබ්බතමුද්ධනිට්ඨිතො’’ ඉච්චාදීසු [දී. නි. 2.70] මත්ථකං වුච්චති, තදුභයං ඉධ ලබ්භති, ස්මිංවචනෙ මුද්ධනීති සිද්ධං, සෙසං යුවසමං. බාලවාචකො පන පුරිසනයො. හත්ථමුට්ඨිවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො.

අස්මා වුච්චති පාසාණො, උස්මා වුච්චති කායග්ගි, භිස්මා වුච්චති භයානකො මහාකායො.

තත්ථ අස්මසද්දෙ ‘‘තං තෙ පඤ්ඤාය භින්දාමි, ආමං පක්කංව අස්මනා [සු. නි. 445], මා ත්වං චන්දෙ ඛලි අස්මනී’’ති පාළී. සෙසං යුවසමං. උස්මා, භිස්මාසද්දාපි යුවසදිසාති වදන්ති.

චූළමොග්ගල්ලානෙ මුද්ධ, ගාණ්ඩීවධන්ව, අණිම, ලඝිමාදයො ච අස්මසදිසාති වුත්තං.

යත්ථ සුත්තවිධානං න දිස්සති, තත්ථ මහාවුත්තිනා වා සුත්තවිභත්තෙන වා රූපං විධියති.

ඉති රාජාදියුවාදිගණරාසි.

අකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි

‘ගසීන’න්ති සිලොපො, සා තිට්ඨති.

‘එකවචනයොස්වඝොන’න්ති යොසු ච එකවචනෙසු ච රස්සො, ‘අතො යොන’මිච්චාදිනා විධානං, සා තිට්ඨන්ති.

163. සාස්සංසෙ චානඞ.

අං, සෙසු ගෙ ච සාසද්දස්සආනඞ හොති.

භො සාන, භොන්තො සා, සං, සානං, සෙ, සෙන, සාභි, සාභි, සස්ස, සානස්ස, සානං, සස්මා, සම්හා, සා, සාභි, සාභි, සස්ස, සානස්ස, සානං, සස්මිං, සම්හි, සෙ, සාසු.

අථ වා ‘සාස්සංසෙ චානඞ’ඉති සුත්තෙ චසද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථොපි හොතීතිකත්වා සිතො සෙසාසු විභත්තීසුපි ආනඞ හොති වා, මහාවුත්තිනා ච ආනාදෙසතො යොනං ඔ.

සා ගච්ඡති, සානො ගච්ඡන්ති, සා වා, හෙ ස, හෙ සා, හෙ සාන, හෙ සා, හෙ සානො, සං, සානං, සෙ, සානෙ ඉච්චාදි.

සද්දනීතිරූපං වුච්චතෙ –

සා තිට්ඨති, සා තිට්ඨන්ති, සානො තිට්ඨන්ති, භො සා, භොන්තො සා, සානො, සානං, සානෙ, සානා, සානෙභි, සානෙභි, සාස්ස, සානං, සානා, සානෙභි, සානෙභි, සාස්ස, සානං, සානෙ, සානෙසූති [නීති. පද. 211].

වත්තහා වුච්චති සත්තො [සක්කො (අමරකොස, 1-145 ගාථායං)].

164. වත්තහා සනංනං නොනානං.

වත්තහතො සස්ස නො හොති, නංවචනස්ස නානං හොති.

වත්තහානො දෙති, වත්තහානානං දෙති. සෙසං යුවසද්දසමං.

සද්දනීතියං පන නා, සෙසු වත්තහිනා, වත්තහිනොති [නීති. පද. 219; (තත්ථ නාම්හි වත්තහානාති දිස්සති)] වුත්තං.

දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මානො. ‘‘සික්ඛිතා දළ්හධම්මිනො’’තිපි [සං. නි. 1.209] පාළි. භො දළ්හධම්මා, භොන්තො දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මානො, දළ්හධම්මිනො, දළ්හධම්මානං, දළ්හධම්මානෙ, දළ්හධම්මිනා, දළ්හධම්මෙහි. සෙසං පුරිසසමං. එවං පච්චක්ඛධම්මාති. විවටච්ඡදසද්දෙ පන නාම්හි ඉත්තං නත්ථි, සෙසං දළ්හධම්මසමං. පාළියං පන ‘‘දළ්හධම්මොති විස්සුතො’’ති [ජා. 2.22.300] ච ‘‘ලොකෙ විවටච්ඡදො’’ති [දී. නි. 1.258] ච දිට්ඨත්තා එතෙ සද්දා පුරිසරූපා අකාරන්තාපි යුජ්ජන්ති.

වුත්තසිරා වුච්චති නවවොරොපිතකෙසො, වුත්තසිරා බ්‍රාහ්මණො, වුත්තසිරා, වුත්තසිරානො, වුත්තසිරානං, වුත්තසිරානෙ, වුත්තසිරානා, වුත්තසිරානෙහි. සෙසං පුරිසසමං. පාළියං පන ‘‘කාපටිකො මාණවො වුත්තසිරො’’තිපි [ම. නි. 2.426] දිස්සති.

රහා වුච්චති පාපධම්මො. රහා, රහා, රහිනො, රහානං, රහිනෙ, රහිනා, රහිනෙහි, රහිනෙහි, රහස්ස, රහිනො, රහානං…පෙ.… රහානෙ, රහානෙසූති [නීති. පද. 217] සබ්බං සද්දනීතියං වුත්තං, ඉධ පන මහාවුත්තිනා සිද්ධං.

ඉති ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි.

ඉකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි

‘ගසීන’න්ති ලොපො, මුනි ගච්ඡති.

165. ලොපො [ක. 118; රූ. 146; නී. 293].

ඣ, ලතො යොනං ලොපො හොති. ‘යොලොපනීසු දීඝො’ති දීඝො.

මුනී ගච්ඡන්ති.

166. යොසු ඣිස්ස පුමෙ [ක. 96; රූ. 148; නී. 259].

පුල්ලිඞ්ගෙ යොසු ඣසඤ්ඤස්ස ඉ-කාරස්ස ට හොති වා.

මුනයො ගච්ඡන්ති.

ඣිස්සාති කිං? රත්තියො, දණ්ඩිනො.

පුමෙති කිං? අට්ඨීනි.

භො මුනි, ‘අයුනං වා දීඝො’ති දීඝො, භො මුනී, භොන්තො මුනී, භොන්තො මුනයො, මුනිං, මුනී, මුනයො, මුනිනා, මුනීහි, මුනීභි, මුනිස්ස, මුනිනො, මුනීනං, මුනිස්මා, මුනිම්හා.

167. නා ස්මාස්ස [ක. 215; රූ. 41; නී. 442].

ඣ, ලතො ස්මාස්ස නා හොති වා.

මුනිනා, මුනීහි, මුනීභි, මුනිස්ස, මුනිනො, මුනීනං, මුනිස්මිං, මුනිම්හි, මුනීසු.

ඉසි ගච්ඡති, ඉසී, ඉසයො, භො ඉසි, භො ඉසී, භොන්තො ඉසී, භොන්තො ඉසයො ඉච්චාදි.

අග්ගි ජලති, අග්ගී, අග්ගයො, භො අග්ගි, භො අග්ගී, භොන්තො අග්ගී, භොන්තො අග්ගයො ඉච්චාදි.

එවං කුච්ඡි, මුට්ඨි, ගණ්ඨි, මණි, පති, අධිපති, ගහපති, සෙනාපති, නරපති, යති, ඤාති, සාති, වත්ථි, අතිථි, සාරථි, බොන්දි, ආදි, උපාදි, නිධි, විධි, ඔධි, බ්‍යාධි, සමාධි, උදධි, උපධි, නිරුපධි, ධනි, සෙනානි, කපි, දීපි, කිමි, තිමි, අරි, හරි, ගිරි, කලි, බලි, සාලි, අඤ්ජලි, කවි, රවි, අසි, මසි, කෙසි, පෙසි, රාසි, අහි, වීහිඉච්චාදයො.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

මහාවුත්තිනා අකතරස්සෙහිපි කෙහිචි ඣසඤ්ඤෙහි යොනං නො හොති, ''ඡ මුනිනො අගාරමුනිනො, අනගාරමුනිනො, සෙඛමුනිනො, අසෙඛමුනිනො, පච්චෙකමුනිනො, මුනිමුනිනො''ති [මහානි. 14] ච ''ඤාණුපපන්නා මුනිනො වදන්ති''ති ච ''එකමෙකාය ඉත්ථියා, අට්ඨට්ඨ පතිනො සියු''න්ති ච [ජා. 2.21.344] ''පතිනො කිරම්හාකං විසිට්ඨනාරීන'' [වි. ව. 323] න්ති ච ''හංසාධිපතිනො ඉමෙ''ති [ජා. 2.21.38] ච සුත්තපදානි දිස්සන්ති.

ගාථාසු 'සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ'ති මුනිතො ගස්ස එත්තඤ්ච හොති, පොරොහිච්චො තවං මුනෙ [අප. ථෙර 1.1.540], ධම්මදස්සො තවං මුනෙ [අප. ථෙර 1.1.540], චිරං ජීව මහාවීර, කප්පං තිට්ඨ මහාමුනෙ [අප. ථෙර 1.2.168], පටිග්ගණ්හ මහාමුනෙ [අප. ථෙර 1.41.83]. තුය්හත්ථාය මහාමුනෙති [අප. ථෙර 1.3.345].

තෙහියෙව අංවචනස්ස නඤ්ච හොති, තමාහු එකං මුනිනං චරන්තං [සු. නි. 210], මුනිනං මොනපථෙසු සික්ඛමානං [ජා. 1.8.44], පිතරං පුත්තගිද්ධිනං [ජා. 2.22.2377], සබ්බකාමසමිද්ධිනං [ජා. 1.13.103].

ඉසිසද්දෙ පන –

168. **ටෙ සිස්සිසිස්මා** [ටෙ සිස්සස්මා (මූලපාඨෙ)].

ඉසිම්හා සිස්ස ටෙ හොති වා.

යො නො'ජ්ජ විනයෙ කඞ්ඛං, අත්ථධම්මවිදූ ඉසෙ [ජා. 2.22.1164]. 'සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ'ති ගස්ස එත්තඤ්ච හොති, නිසීදාහි මහාඉසෙ [ජා. 2.20.114], ත්වං නො'සි සරණං ඉසෙ [ජා. 2.22.1326], පුත්තො උප්පජ්ජතං ඉසෙ [ජා. 1.14.104].

169. **දුතියස්ස යොස්ස**.

ඉසිම්හා දුතියස්ස යොස්ස ටෙ හොති වා.

සමණෙ බ්‍රාහ්මණෙ වන්දෙ, සම්පන්නචරණෙ ඉසෙ [ජා. 1.16.314].

සමාසෙ පන මහෙසි ගච්ඡති, මහෙසී ගච්ඡන්ති, මහෙසයො, මහෙසිනො. අංවචනෙ මහෙසිනන්ති සිජ්ඣති. ‘‘සඞ්ගායිංසු මහෙසයො [වි. ව. ගන්ථාරම්භකථා පෙ. ව. ගන්ථාරම්භකථා], වානමුත්තා මහෙසයො’’ති [අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ 113 පිට්ඨෙ] ච ‘‘න තං සම්මග්ගතා යඤ්ඤං, උපයන්ති මහෙසිනො, එතං සම්මග්ගතා යඤ්ඤං, උපයන්ති මහෙසිනො [සං. නි. 1.120], පහන්තා මහෙසිනො කාමෙ, යෙන තිණ්ණා මහෙසිනො’’ති ච ‘‘මහෙසිං විජිතාවින’’න්ති [ම. නි. 2.459] ච ‘‘සඞ්ඝඤ්චාපි මහෙසිනං, කුඤ්ජරංව මහෙසිනං, උපගන්ත්වා මහෙසිනං [බු. වං. 9.1], ඛිප්පං පස්ස මහෙසිනං [ජා. 2.19.70], කතකිච්චං මහෙසින’’න්ති [ජා. 2.19.102] ච සුත්තපදානි දිස්සන්ති.

අග්ගිසද්දෙ –

170. **සිස්සග්ගිතො නි** [ක. 95; රූ. 145; නී. 254; ‘සිස්සාග්ගිතො නි’ (බහූසු)].

අග්ගිතො සිස්ස නි හොති වා.

අග්ගි ජලති, අග්ගිනි ජලති, අග්ගී ජලන්ති, අග්ගයො ඉච්චාදි.

පාළියං පන ‘‘අග්ගි, ගිනි, අග්ගිනී’’ති තයො අග්ගිපරියායා දිස්සන්ති – ‘‘රාගග්ගි, දොසග්ගි, මොහග්ගී’’ති [අ. නි. 7.46] ච ‘‘ඡන්නා කුටි ආහිතො ගිනි, විවටා කුටි නිබ්බුතො ගිනි [සු. නි. 19], මහාගිනි සම්පජ්ජලිතො [ථෙරගා. 702 (ථොකං විසදිසං)], යස්මා සො ජායතෙ ගිනී’’ති [ජා. 1.10.58] ච ‘‘අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්තී’’ති [සු. නි. 675] ච. තෙසං විසුං විසුං රූපමාලා ලබ්භති.

සෙට්ඨී, පති, අධිපති, සෙනාපති, අතිථී, සාරථිසද්දෙහි ච යොනං නො හොති, අංවචනස්ස නං හොති වා, සෙට්ඨිනො, සෙට්ඨීනං, පතිනො, පතිනං, අධිපතිනො, අධිපතිනං, සෙනාපතිනො, සෙනාපතිනං, අතිථිනො, අතිථීනං, සාරථිනො, සාරථිනන්ති. ගහපතයො, ජානිපතයො ඉච්චාදීනි නිච්චරූපානි දිස්සන්ති.

ආදිසද්දෙ –

‘රත්ථ්‍යාදීහි ටො ස්මිංනො’ති ස්මිංනො ටො හොති, ආදිස්මිං, ආදිම්හි, ආදො, ගාථාදො, පාදාදො. ‘‘ආදිං, ගාථාදිං, පාදාදිං’’ ඉච්චාදීසු පන ආධාරත්ථෙ දුතියා එව ‘‘ඉමං රත්තිං, ඉමං දිවසං, පුරිමං දිසං, පච්ඡිමං දිසං, තං ඛණං, තං ලයං, තං මුහුත්තං’’ ඉච්චාදීසු විය.

ඉදානි සමාසෙ ඣිස්ස ටාදෙසාභාවො වුච්චති.

171. ඉතොඤ්ඤත්ථෙ පුමෙ.

පුමෙ අඤ්ඤපදත්ථසමාසෙ ඉ-කාරම්හා පඨමා, දුතියායොනං කමෙන නො, නෙ හොන්ති වා. සුත්තවිභත්තෙන උත්තරපදත්ථසමාසෙපි ක්වචි යොනං නො, නෙ හොන්ති.

පඨමායොම්හි –

මිච්ඡාදිට්ඨිනො, සම්මාදිට්ඨිනො, මුට්ඨස්සතිනො, උපට්ඨිතස්සතිනො, අසාරෙ සාරමතිනො [ධ. ප. 11], නිම්මානරතිනො දෙවා, යෙ දෙවා වසවත්තිනො [සං. නි. 1.168], අට්ඨෙතෙ චක්කවත්තිනො, ධම්මෙ ධම්මානුවත්තිනො [සං. නි. 5.34], සග්ගං සුගතිනො යන්ති [ධ. ප. 126], තොමර’ඞ්කුසපාණිනො [ජා. 2.22.223], දණ්ඩමුග්ගරපාණිනො, අරියවුත්තිනො, නිපකා සන්තවුත්තිනො ඉච්චාදි.

දුතියායොම්හි –

මුට්ඨස්සතිනෙ, උපට්ඨිතස්සතිනෙ, අරියවුත්තිනෙ, තොමර’ඞ්කුසපාණිනෙ [ජා. 2.22.190] ඉච්චාදි.

වාත්වෙව? මිච්ඡාදිට්ඨී ජනා ගච්ඡන්ති, මිච්ඡාදිට්ඨී ජනෙ පස්සති.

ගරූ පන ‘‘තොමර’ඞ්කුසපාණයො, අත්ථෙ විසාරදමතයො’’ති [ක. 253] රූපානි ඉධ ඉච්ඡන්ති.

අඤ්ඤත්ථෙති කිං? මිච්ඡාදිට්ඨියො ධම්මා, මිච්ඡාදිට්ඨියො ධම්මෙ.

පුමෙති කිං? මිච්ඡාදිට්ඨිනියො ඉත්ථියො, මිච්ඡාදිට්ඨීනි කුලානි.

172. නෙ ස්මිංනො ක්වචි [නී. 453].

පුමෙ අඤ්ඤත්ථෙ ඉතො ස්මිංනො ක්වචි නෙ හොති.

කතඤ්ඤුම්හි ච පොසම්හි, සීලවන්තෙ අරියවුත්තිනෙ [ජා. 1.10.78]. සබ්බකාමසමිද්ධිනෙ කුලෙ, ඡත්තපාණිනෙ, දණ්ඩපාණිනෙ, තොමර’ඞ්කුසපාණිනෙ [ජා. 2.22.190] ඉච්චාදි.

සුත්තවිභත්තෙන ඊතොපි ස්මිංනො ක්වචි නෙ හොති, මාතඞ්ගස්මිං යසස්සිනෙ [ජා. 2.19.96], දෙවවණ්ණිනෙ, බ්‍රහ්මවණ්ණිනෙ, අරහන්තම්හි තාදිනෙ [ථෙරගා. 1182] ඉච්චාදි.

ඉකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි

ඊකාරන්තෙ 'සිම්හි නා'නපුංසකස්සා'ති සුත්තෙන සිම්හි රස්සත්තං නත්ථි, 'ගෙ වා'ති ගෙ පරෙ විකප්පෙන රස්සො, යොසු ච අං, නා, ස, ස්මා, ස්මිං සු ච 'එකවචනයොස්වඝොන'න්ති නිච්චං රස්සො, දණ්ඩී ගච්ඡති. 'ජන්තු හෙතු' ඉච්චාදිසුත්තෙන විකප්පෙන යොනං ලොපො, දණ්ඩී ගච්ඡන්ති.

පක්ඛෙ –

173. **යොනං නොනෙ පුමෙ** [ක. 225; රූ. 151; නී. 452, 453].

පුමෙ ඣසඞ්ඛම්හා ඊ-කාරතො පඨමා, දුතියායොනං කමෙන නො, නෙ හොන්ති වා.

දණ්ඩිනො ගච්ඡන්ති, හොදණ්ඩි, හො දණ්ඩී, හොන්තො දණ්ඩිනො, දණ්ඩිං.

174. **නං ඣීතො** [ක. 224; රූ. 153; නී. 451].

පුමෙ ඣසඞ්ඛම්හා ඊ-කාරතො අංවචනස්ස නං හොති වා.

දණ්ඩිනං.

175. **නො වා** ['නො' (බහූසු)].

පුමෙ ඣීතො දුතියායොස්ස නො හොති වා.

දණ්ඩී, දණ්ඩිනො, දණ්ඩිනෙ, දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි, දණ්ඩීභි, දණ්ඩිස්ස, දණ්ඩිනො, දණ්ඩීනං, දණ්ඩිස්මා, දණ්ඩිම්හා, දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි, දණ්ඩීභි, දණ්ඩිස්ස, දණ්ඩිනො, දණ්ඩීනං, දණ්ඩිස්මිං, දණ්ඩිම්හි.

176. **ස්මිංනො නිං** [ක. 226; රූ. 154; නී. 416].

ඣීතො ස්මිංනො නි හොති වා.

දණ්ඩිනි.

'නෙ ස්මිංනො ක්වචී'ති විභත්තසුත්තෙන ස්මිංනො නෙ ච හොති, දණ්ඩිනෙ, දණ්ඩීසු.

එවං චක්කී, පක්ඛී, සුඛී, සිඛී, චාගී, භාගී, භොගී, යොගී, සඞ්ඝී, වාචී, ධජී, භජී, කුට්ඨී, රට්ඨී, දායී, ඤාණී, පාණී, ගණී, ගුණී, චම්මී, ධම්මී, සීඝයායී, පාපකාරී, බ්‍රහ්මචාරී, මායාවී, මෙධාවී, භුත්තාවී, භයදස්සාවී, යසස්සී,

තෙජස්සී, ඡත්තී, පත්තී, දන්තී, මන්තී, සත්තුසාතී, සීහනාදී, සාමී, පියප්පසංසී. අත්ථදස්සී, ධම්මදස්සී ඉච්චාදයො. ගාමණී, සෙනානී, සුධී ඉච්චාදීසු පන ස්මිංනො නිත්තං නත්ථි.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

මහාවුත්තිනා යොසු ඣී-කාරස්සපි ක්වචි ටත්තං හොති,

‘‘හංසා කොඤ්චා මයූරා ච, හත්ථයො පසදා මිගා;
සබ්බෙ සීහස්ස භායන්ති, නත්ථි කායස්මිං තුල්‍යතා [ජා. 1.2.103].

පුරිසාලූ ච හත්ථයො, සඤ්ඤතා බ්‍රහ්මචාරයො [අ. නි. 6.37], අපචෙ බ්‍රහ්මචාරයො’’ති දිස්සන්ති. තත්ථ ‘හත්ථයො’ති හත්ථිනො, ‘පුරිසාලූ’ති පුරිසලොලා බලවාමුඛයක්ඛිනියො, ‘බ්‍රහ්මචාරයො’ති බ්‍රහ්මචාරිනො, ‘අපචෙ’ති පූජෙය්‍ය.

සුස්සපි ක්වචි නෙසු හොති, සුසුඛං වත ජීවාම, වෙරිනෙසු අවෙරිනො [ධ. ප. 197], වෙරිනෙසු මනුස්සෙසු, විහරාම අවෙරිනො. තත්ථ ‘වෙරිනෙසූ’ති වෙරීචිත්තවන්තෙසු.

සමාසෙපි පඨමායොස්ස නොත්තං, දුතියායොස්ස නොත්තං නෙත්තඤ්ච හොති. තත්ථ ද්වෙ නොත්තානි පාකටානි. නෙත්තං පන වුච්චතෙ, ‘‘අස්සමණෙ සමණමානිනෙ [අ. නි. 8.10], නරෙ පාණාතිපාතිනෙ [ඉතිවු. 93], මඤ්ජුකෙ පියභාණිනෙ [ජා. 2.22.1721], මාලධාරිනෙ [ජා. 2.22.1727], කාසිකුත්තමධාරිනෙ [ජා. 2.22.195], වණ්ණවන්තෙ යසස්සිනෙ [දී. නි. 2.282], චාපහත්ථෙ කලාපිනෙ, උභො හස්සරවණ්ණිනෙ [ජා. 2.21.111], බ්‍රාහ්මණෙ දෙවවණ්ණිනෙ, සමුද්දධරනි පාණිනෙ [අප. ථෙරී 2.3.137], එවං ජරා ච මච්චු ච, අධිවත්තන්ති පාණිනෙ’’ති [සං. නි. 1.136] දිස්සන්ති. තත්ථ ‘හස්සරවණ්ණිනෙ’ති පභස්සරවණ්ණවන්තෙ. ස්මිංනො නෙත්තෙ පන ‘‘මාතඞ්ගස්මිං යසස්සිනෙ’’ ඉච්චාදීනි [ජා. 2.19.96] පුබ්බෙ වුත්තානෙව.

ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි

භික්ඛාදිගණරාසි

‘ගසීන’න්ති සිලොපො, භික්ඛු. යොනං ලොපෙ දීඝො, භික්ඛූ.

පක්ඛෙ –

177. **ලා යොනං වො පුමෙ** [ක. 119; රූ. 155; නී. 294].

පුමෙ ලසඤ්ඤෙහි උවණ්ණෙහි යොනං වො හොති වාති යොනං වො.

178. **වෙවොසු ලුස්ස** [ක. 97; රූ. 156; නී. 260].

පුමෙ වෙ, වොසු පරෙසු ලසඤ්ඤස්ස උ-කාරස්ස ට හොති.

භික්ඛවො.

ලුස්සාති කිං? සයම්භුවො.

භො භික්ඛු, භො භික්ඛූ, භොන්තො භික්ඛූ.

179. **පුමාලපනෙ වෙවො** [ක. 116; රූ. 157; නී. 291].

පුමෙ ආලපනෙ ලසඤ්ඤම්හා උ-කාරතො යොස්ස වෙ, වො හොන්ති වා.

භොන්තො භික්ඛවෙ, අථ ඛො භගවා භික්ඛූ ආමන්තෙසි ''භික්ඛවො''ති [ම. නි. 1.1], දෙවකායා අභික්කන්තා, තෙ විජානාථ භික්ඛවො [දී. නි. 2.334], භික්ඛුං, භික්ඛූ, භික්ඛවො, භික්ඛුනා. 'සුනංහිසූ'ති දීඝො, භික්ඛූහි, භික්ඛූභි, භික්ඛුස්ස, භික්ඛුනො, භික්ඛූනං, භික්ඛුස්මා, භික්ඛුම්හා, භික්ඛුනා, භික්ඛූහි, භික්ඛූභි, භික්ඛුස්ස, භික්ඛුනො, භික්ඛූනං, භික්ඛුස්මිං, භික්ඛුම්හි, භික්ඛූසු.

එවං මඩ්කු, මච්චු, උච්ඡු, පටු, භාණු, සෙතු, කෙතු, සත්තු, සින්ධු, බන්ධු, කාරු, නෙරු, මෙරු, රුරු, වෙළු ඉච්චාදයො.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

හෙතු, ජන්තු, කුරුසද්දෙසු 'ජන්තුහෙතු' ඉච්චාදිසුත්තෙන විකප්පෙන යොනං ලොපො, හෙතු ධම්මො, හෙතූ ධම්මා, අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච.

180. **යොම්හි වා ක්වචි** [ක. 97; රූ. 156; නී. 260].

යොසු ලසඤ්ඤිනො උ-කාරස්ස ක්වචි ට හොති වා.

අතීතෙ හෙතයො පඤ්ච.

වාති කිං? හෙතුයො.

ක්වචීති කිං? භික්ඛවො.

භො හෙතු, භො හෙතූ, භොන්තො හෙතූ, හෙතවො, හෙතයො, හෙතුයො වා, හෙතුං, හෙතූ, හෙතවො, හෙතයො, හෙතුයො වා. සෙසං භික්ඛුසමං.

ජන්තු ගච්ඡති, ජන්තූ, ජන්තයො, ජන්තුයො වා.

181. **ජන්තාදිතො නො ච** [ක. 119; රූ. 155; නී. 294; 'ජන්ත්වාදිතො' (බහූසු)].

පුමෙ ජන්තාදිතො යොනං නො ච හොති වො ච.

ජන්තුනො, ජන්තවො, භොජන්තු, භොජන්තූ, භොන්තො ජන්තූ, ජන්තයො, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො, ජන්තුං, ජන්තූ, ජන්තයො, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. සෙසං භික්ඛුසමං.

කුරු, කුරූ, කුරයො, කුරූයො, කුරූනො, කුරවොති සබ්බං ජන්තුසමං.

''අජ්ජෙව තං කුරයො පාපයාතු [ජා. 2.22.1632], නන්දන්ති තං කුරයො දස්සනෙන [ජා. 2.22.1641], අජ්ජෙව තං කුරයො පාපයාමී''ති [ජා. 2.22.1634] දිස්සන්ති.

මහාවුත්තිනා ලතොපි අංවචනස්ස ක්වචි නං හොති, ''කිමත්ථිනං භික්ඛුනං ආහු, භික්ඛුනමාහු මග්ගදෙසිං, භික්ඛුනමාහු මග්ගජීවිං, බුද්ධං ආදිච්චබන්ධුන''න්ති දිස්සන්ති, තථා ''රොගනිඩ්ඩං පභඞ්ගුනං, භොගානඤ්ච පභඞ්ගුනං [ධ. ප. 139], විඤ්ඤාණඤ්ච විරාගුන''න්ති ච. තත්ථ 'කිමත්ථින'න්ති කිංසභාවං, 'මග්ගදෙසි'න්ති මග්ගං දෙසෙන්තං, 'මග්ගජීවි'න්ති මග්ගෙ ජීවන්තං, 'රොගනිඩ්ඩ'න්ති රොගානං කුලාවකභූතං, 'පභඞ්ගුන'න්ති පභිජ්ජනසීලං, 'විරාගුන'න්ති විරජ්ජනසීලං. කත්ථචි පඨමන්තම්පි දිස්සති, තත්ථ නාගමො.

ඉති භික්ඛාදිගණරාසි.

සත්ථාදිගණරාසි

සත්ථාදිරාසි

182. **ල්තුපිතාදීනමා සිම්හි** [ක. 299; රූ. 158; නී. 411].

සිම්හි පරෙ ල්තුපච්චයන්තානං සත්ථු, කත්තුඉච්චාදීනං පිතාදීනඤ්ච උ-කාරො ආ හොති. 'ගසීන'න්ති ලොපො.

සත්ථා.

183. **ල්තුපිතාදීනමසෙ** [ක. 200; රූ. 159; නී. 412].

සම්හා අඤ්ඤස්මිං විභත්තිගණෙ පරෙ ල්තු, පිතාදීනං උ-කාරො ආරඩ හොති.

184. **ආරඩස්මා** [ක. 205; රූ. 160; නී. 421].

ආරඩතො යොනං වො හොති.

සත්ථාරො.

185. **ගෙ අ ච** [ක. 246; රූ. 73; නී. 476, 478-9].

ගෙ පරෙ ල්තු, පිතාදීනං උ-කාරො හොති අ ච ආ ච. හොසත්ථ, හො සත්ථා, හොන්තො සත්ථාරො, සත්ථාරං.

186. **ටොටෙ වා** [ක. 205; රූ. 260; නී. 421].

ආරඩතො යොනං කමෙන ටො, ටෙ හොන්ති වා. එත්ථ ච වාසද්දො සබ්බසද්දෙ විකප්පනත්ථො තත්ථ විධ්‍යන්තරසබ්භාවා. පුන ටොග්ගහණං ලහුභාවත්ථං.

සත්ථාරො, සත්ථාරෙ.

187. **ටා නාස්මානං** [ක. 207, 270; රූ. 161, 120; නී. 42, 542].

ආරඩතො නා, ස්මානං ටා හොති.

සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙභි.

188. **ලොපො** [ක. 203; රූ. 162; නී. 418].

ල්තු, පිතාදීහි සලොපො හොති වා.

සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො.

189. **නංම්හි වා** [ක. 201; රූ. 163; නී. 416].

නංම්හි පරෙ ල්තු, පිතාදීනං උ-කාරො ආරඩ හොති වා. ඉමෙසං මහානාම තිණ්ණං සත්ථාරානං එකා නිට්ඨා උදාහු පුථු නිට්ඨාති [අ. නි. 3.127]. සත්ථූනං.

190. **ආ** [ක. 202; රූ. 164; නී. 417].

නංම්හි පරෙ ල්තු, පිතාදීනං උ-කාරො ආ හොති වා.

සත්ථානං, සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙභි, සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථූනං, සත්ථාරානං, සත්ථානං.

191. **ටි ස්මිංනො** [ක. 206; රූ. 165; නී. 422].

ආරඩ්ඪතො ස්මිංනො ටි හොති.

192. **රස්සාරඩ** [ක. 208; රූ. 166; නී. 424].

ස්මිංම්හි පරෙ ආරඩ්ඪකතො රස්සො හොති.

සත්ථරි, සත්ථාරෙසු.

බහුලාධිකාරා නා, ස්මාසු සත්ථුනාති ච සුම්හි සත්ථූසූති ච සිද්ධං. ''ධම්මරාජෙන සත්ථුනා, පූජං ලබ්භති හත්තුසූ''ති [ජා. 2.22.1517] පාළි. 'හත්තුසූ'ති සාමීසු, 'හත්තාසූ'තිපි පාඨො.

'ල්තුපිතාදීනමසෙ'ති අසෙග්ගහණෙන තොම්හි ආරඩ හොති [නී. 414], ''සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡන්ති, සත්ථාරතො සත්ථාරං සටෙන්තී''ති [මහානි. 27] පාළි.

එවං කත්තා, හත්තා, ගන්තා, ජෙතා, ජනෙතා, ඡෙත්තා, ඡෙදිතා, විඤ්ඤාතා, විඤ්ඤාපෙතා, උට්ඨාතා, උට්ඨාපෙතා, තරිතා, තාරෙතා, දාතා, දාපෙතා, සන්ධාතා, සන්ධාපෙතා, නෙතා, නෙත්තා, පොසෙතා, භෙත්තා, යාතා, වත්තා, සෙතා, හන්තා, සකමන්ධාතා, මහාමන්ධාතා ඉච්චාදයො.

විසෙසවිධානමුච්චතෙ.

මහාවුත්තිනා යොනං ආ හොති, අවිතක්කිතා ගබ්භමුපවජන්ති [ජා. 1.13.138 (විසදිසං)], තෙ භික්ඛූ බ්‍රූහෙතා සුඤ්ඤාගාරානං.

අමච්චවාචීහි කත්තු, බත්තුසද්දෙහි ගස්ස එත්තං, උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො [ජා. 2.22.1690], නත්ථි භො බත්තෙ පරොලොකො [දී. නි. 2.408].

ගෙ පරෙ ආරඩ ච හොති, පුච්ඡාම කත්තාර අනොමපඤ්ඤ, ''කත්තාරං අනොමපඤ්ඤ''න්තිපි [ජා. 1.10.28] යුජ්ජති.

අංම්හි පරෙ පුබ්බස්සරලොපො ච හොති, අනුකම්පකං පාණසමම්පි හත්තුං ජහන්ති ඉත්ථියො. ''සො පතීතො පමුත්තෙන, හත්තුනා හත්තුගාරවො''ති [ජා. 2.21.48] දිට්ඨත්තා කත්තුනා, ගන්තුනා ඉච්චාදීනිපි යුජ්ජන්ති.

නෙත්තුම්හා ස්මිංනො එත්තං [නී. 430], නෙත්තෙ උජුං ගතෙ සති [ජා. 1.4.133], එතෙ සද්දා තීසු ලිඞ්ගෙසු සමානරූපා හොන්ති, කත්තා ඉත්ථී, කත්තා පුරිසො, කත්තා කුලං ඉච්චාදි.

ඉති සත්ථාදිරාසි.

පිතාදිරාසි

පිතා ගච්ඡති.

193. පිතාදීනමනත්තාදීනං [ක. 209; රූ. 168; නී. 425; 'පිතාදීනමනත්වාදීනං' (බහූසු)].

නත්තාදිවජ්ජිතානං පිතාදීනං ආරඩකතො රස්සො හොති.

පිතරො, හො පිත, හො පිතා, හොන්තො පිතරො. පිතරං, පිතුං වා. ''මාතුං පිතුඤ්ච වන්දිත්වා''ති [ජා. 2.22.1859] දිස්සති.

පිතරො, පිතරෙ, පිතරා, පිතුනා, පිතරෙභි, පිතරෙහි, පිතූභි, පිතූහි, පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතූනං, පිතරානං, පිතරා, පිතුනා, පිතරෙභි, පිතරෙහි, පිතූභි, පිතූහි, පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතූනං, පිතරානං, පිතානං, පිතුස්මිං, පිතුම්හි, පිතරි, පිතරෙසු, පිතූසු.

අනඤ්ඤො ඤාතිනං හොති, දෙවානං පිතුනඤ්ච සො [ජා. 2.22.126], මාතාපිතූනං අච්චයෙන, ධම්මං චර මහාරාජ, මාතාපිතූසු ඛත්තිය [ජා. 2.17.39].

එවං භාතා, භාතරො, ජාමාතා, ජාමාතරොඉච්චාදි.

අනත්තාදීනන්ති කිං? නත්තා, නත්තාරො, නත්තාරං, නත්තාරො, නත්තාරෙ ඉච්චාදි. තථා පනත්තුසද්දොපි.

මාතු, ධීතු, දුහිතුසද්දා පන ඉත්ථිලිඞ්ගා එව, මාතා, මාතරො, හොති මාත, හොති මාතා, හොති මාතෙ වා, ''අච්ඡරියං නන්දමාතෙ, අබ්භුතං නන්දමාතෙ''ති [අ. නි. 7.53] දිස්සති. 'සබ්‍රහ්මාදිත්වෙ'ති ගස්ස එත්තං. හොතියො මාතරො, මාතරං, මාතුං, මාතරො, මාතරෙ, මාතුයා, මාතරා, මාතරෙභි, මාතරෙහි, මාතූභි, මාතූහි, මාතු, මාතුස්ස, මාතුයා. ''මාතුස්ස සරති, පිතුස්ස සරතී''ති [රූ. 169; නී. 160 පිට්ඨෙ] සත්ථෙ දිස්සති. ''බුද්ධමාතුස්ස සක්කාරං, කරොතු සුගතොරසො''ති [අප. ථෙරී. 2.2.259] ච දිස්සති. මාතූනං, මාතානං, මාතරානං. පඤ්චමීරූපං තතියාසමං. ඡට්ඨීරූපං චතුත්ථීසමං. මාතුස්මිං, මාතුම්හි, මාතරි, මාතුයා, මාතුයං, මාතරෙසු, මාතූසු. එවං ධීතු, දුහිතුසද්දා.

විසෙසවිධිම්හි ගාථාසු මහාවුත්තිනා මාතු, පිතුසද්දෙහි නාදීනං පඤ්චන්නං එකවචනානං යා හොති, ස්මිංනො පන යඤ්ච හොති, අන්තලොපො ච. මත්‍යා කතං, මත්‍යා දෙති, මත්‍යා අපෙති, මත්‍යා ධනං, මත්‍යා ඨිතං. මත්‍යං ඨිතං. එවං පෙත්‍යා කතංඉච්චාදි, ඉධ වුද්ධි.

අනුඤ්ඤාතො අහං මත්‍යා, සඤ්චත්තො පිතරා අහං [ජා. 2.22.29]. මත්‍යා ච පෙත්‍යා ච කතං සුසාධු [ජා. 2.18.61], අහඤ්හි ජානාමි ජනින්ද එතං, මත්‍යා ච පෙත්‍යා ච [ජා. 2.18.59], සබ්බං පුබ්බෙපි වුත්තමෙව.

සත්ථු, පිතාදීනං සමාසෙ විධානං සමාසකණ්ඩෙ ආගමිස්සති.

ඉති පිතාදිරාසි.

ඉති සත්ථාදිගණරාසි.

උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඌකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි

‘ගසීන’න්ති ලොපො, සයම්භූ ගච්ඡති. ‘ලොපො’ති යොනං ලොපො, සයම්භූ ගච්ඡන්ති.

පක්ඛෙ –

‘ජන්තාදිතො නො වා’ති යොනං වො, නො, සයම්භුවො, සයම්භුනො.

‘ගෙ වා’ති ගෙ පරෙ විකප්පෙන රස්සො, භො සයම්භු, භො සයම්භූ, භොන්තො සයම්භූ, සයම්භුවො, සයම්භුනො.

‘එකවචනයොස්වඝොන’න්ති අමාදීසු එකවචනෙසු නිච්චං රස්සො, සයම්භුං, ගාථායං ‘සයම්භුන’න්තිපි යුජ්ජති.

සයම්භූ, සයම්භුවො, සයම්භුනො. සයම්භුනා, සයම්භූහි, සයම්භූභි, සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භූනං. සයම්භුස්මා, සයම්භුම්හා, සයම්භුනා, සයම්භූහි, සයම්භූභි, සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භූනං. සයම්භුස්මිං, සයම්භුම්හි, සයම්භූසු.

එවං අභිභූ, පරාභිභූ, වෙස්සභූ, ගොත්‍රභූ, වත්‍රභූ ඉච්චාදි. සෙසෙසු පන යොනං නො එව ලබ්භති, චිත්තසහභුනො ධම්මා [ධ. ස. දුකමාතිකා 61].

194. **කූතො** [ක. 119; රූ. 155; නී. 294].

පුමෙ කූපච්චයන්තෙහි යොනං නො හොති වා.

සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුනො. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

විඤ්ඤූ, වදඤ්ඤූ, අත්ථඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූ, මත්තඤ්ඤූ, විදූ. ඉධ කූසද්දෙන රූපච්චයන්තාපි ගය්හන්ති, වෙදගූ, පාරගූ. තථා භීරූ, පභඞ්ගූ, විරාගූඉච්චාදි ච.

ඌකාරන්තපුල්ලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

ඔකාරන්තො පන ගොසද්දො එව, සො පුබ්බෙ වුත්තොයෙව.

පුල්ලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

නපුංසකලිඞ්ගරාසි

අකාරන්තනපුංසක චිත්තාදිරාසි

අථ නපුංසකලිඞ්ගං දීපියතෙ. තං පන පඤ්චවිධං අදන්තං, ඉදන්තං ඊදන්තං, උදන්තං, ඌදන්තන්ති.

195. අං නපුංසකෙ [ක. 125; රූ. 198; නී. 300].

නපුංසකෙ අතො සිස්ස අං හොති.

චිත්තං.

196. යොනං නි [ක. 218; රූ. 196; නී. 445].

නපුංසකෙ අතො යොනං නි හොති. ‘යොලොපනීසූ’ති නිම්හි දීඝො.

චිත්තානි.

197. නීනං වා [ක. 107; රූ. 69; නී. 275; ‘නීන වා’ (බහූසු)].

අතො නීනං ටා, ටෙ හොන්ති වා.

චිත්තා, හෙ චිත්ත, හෙ චිත්තා, හෙ චිත්තානි, හෙ චිත්තා වා, චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ, චිත්තෙන. සෙසං පුරිසසමං.

එවං දකං, උදකං, සුඛං, දුක්ඛං, මුඛං, අඞ්ගං, ලිඞ්ගං, සිඞ්ගං, අසං, සච්චං, නච්චං, රජ්ජං, පජ්ජං, අම්බුජං, ධඤ්ඤං, ඵඤ්ඤං, අරඤ්ඤං, පුඤ්ඤං, කිලිට්ඨං, පිට්ඨං, භණ්ඩං, තුණ්ඩං, ඤාණං, තාණං, ලෙණං, කරණං, චරණං, ඡත්තං, ඛෙත්තං, නෙත්තං, අමතං, සොතං, පීඨං, වත්ථං, පදං, ගදං, ආවුධං, කානනං, ඝානං, ඣානං, දානං, ධනං, වනං, පාපං, දුමං, හදයං, චීරං, චීවරං, කුලං, මූලං, බලං, මඞ්ගලං, භිසං, සීසං, ලොහංඉච්චාදයො.

ඉති චිත්තාදිරාසි.

කම්මාදිරාසි

කම්මසද්දෙ –

198. **නාස්සෙනො** [ක. 103; රූ. 79; නී. 271].

කම්මාදීහි නාස්ස එනො හොති වා.

කම්මෙන, කම්මනා.

‘පුමකම්මථාමද්ධාන’න්ති සුත්තෙන නා, ස්මාසු උත්තං, කම්මුනා, කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මස්මා, කම්මම්හා, කම්මනා, කම්මුනා, කම්මස්ස, කම්මුනො.

199. **කම්මාදිතො** [ක. 197; රූ. 125; නී. 404].

කම්මාදීහි ස්මිංනො නි හොති වා.

කම්මස්මිං, කම්මම්හි, කම්මනි, කම්මෙ. සෙසං චිත්තසමං.

කම්ම චම්ම සම්ම අස්ම වෙස්ම අද්ධ මුද්ධ අහ බ්‍රහ්ම අත්තආතුමා කම්මාදි. කම්මනි, චම්මනි. ‘‘කිං ඡන්දො කිමධිප්පායො, එකො සම්මසි සම්මනී’’ති [ජා. 1.16.1] ච ‘‘කිං පත්ථයං මහාබ්‍රහ්මෙ, එකො සම්මසි සම්මනී’’ති [ජා. 1.13.83] ච ‘‘මා ත්වං චන්දෙ බලි අස්මනී’’ති ච ‘‘තමද්දස මහාබ්‍රහ්මා, නිසින්නං සම්හි වෙස්මනී’’ති ච දිස්සන්ති. අද්ධනි, මුද්ධනි, අහනි, බ්‍රහ්මනි, අත්තනි, ආතුමනි, සබ්බමෙතං පුබ්බෙපි වුත්තමෙව ච. තත්ථ ‘සම්මසී’ති අච්ඡසි, ‘සම්මනී’ති ගිම්හකාලෙ ආතපෙ වා, ‘අස්මනී’ති පාසාණෙ, ‘වෙස්මනී’ති ඝරෙ.

ඉති කම්මාදිරාසි.

200. **අං නපුංසකෙ** [ක. 125; රූ. 198; නී. 300; ‘අංඞං නපුංසකෙ’ (බහූසු)?].

නපුංසකෙ සිම්හි න්තුස්ස අං හොති වා. සිලොපො.

ගුණවං කුලං.

පක්ඛෙ –

සිම්හි මහාවුත්තිනා න්තුස්ස අන්තො අ හොති, තතො සිස්ස අං හොති, ගුණවන්තං කුලං.

'ය්වාදො න්තුස්සා'ති ය්වාදීසු න්තුස්සන්තස්ස අත්තං, ගුණවන්තානි, ගුණවන්තා, හෙ ගුණව, හෙ ගුණවා, හෙ ගුණවන්තානි, හෙ ගුණවන්තා, ගුණවං, ගුණවන්තං, ගුණවන්තානි, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තෙන, ගුණවතා කුලෙන. සබ්බං පුල්ලිඞ්ගසමං.

සතිමං කුලං, සතිමන්තං කුලං ඉච්චාදි.

ගච්ඡං කුලං, ගච්ඡන්තං කුලං, ගච්ඡන්තානි කුලානි ඉච්චාදි.

ඉති අකාරන්තනපුංසකරාසි.

ඉකාරන්තනපුංසකරාසි

අට්ඨි තිට්ඨති, අට්ඨී තිට්ඨන්ති.

201. ඣලා වා [ක. 217; රූ. 199; නී. 444].

නපුංසකෙ ඣ, ලතො යොනං නි හොති වා. 'යොලොපනීසූ'ති දීඝො.

අට්ඨීනි, හෙ අට්ඨි, හෙ අට්ඨී, හෙ අට්ඨීනි, හෙ අට්ඨී වා, අට්ඨිං, අට්ඨිනං, අට්ඨීනි, අට්ඨී, අට්ඨිනා, අට්ඨීහි, අට්ඨීහි. සෙසං මුනිසමං.

සමාසෙපි සම්මාදිට්ඨි කුලං, සම්මාදිට්ඨීනි කුලානි ඉච්චාදි, යොනං නො, නෙ නත්ථි.

ස්මිංම්හි සම්මාදිට්ඨිස්මිං, සම්මාදිට්ඨිම්හි, සම්මාදිට්ඨිනි, සම්මාදිට්ඨිනෙ කුලෙ, අරියවුත්තිනෙ කුලෙ ඉති වත්තබ්බං.

එවං අක්ඛි, අච්ඡි, සත්ථි, දධි, වාරි ඉච්චාදයො.

ඉති ඉකාරන්තනපුංසකරාසි.

ඊකාරන්තනපුංසකරාසි

ඊකාරන්තෙ 'එකවචනයොස්වඝොන'න්ති සුත්තෙන සිම්හි රස්සො, දණ්ඩි කුලං, දණ්ඩීනි කුලානි, යොනං ලොපෙ දණ්ඩී.

'ගෙ වා'ති රස්සො, හෙ දණ්ඩි, හෙ දණ්ඩී වා, හෙ දණ්ඩීනි, හෙ දණ්ඩී, දණ්ඩිං, දණ්ඩිනං, දණ්ඩීනි, දණ්ඩී, දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි, දණ්ඩීහි. පුල්ලිඞ්ගසමං.

සමාසෙපි සීඝයායි චිත්තං, සීඝයායීනි, සීඝයායී, හෙ සීඝයායි, හෙ සීඝයායී වා, හෙ සීඝයායීනි, හෙ සීඝයායී, සීඝයායිං, සීඝයායිනං, සීඝයායීනි ඉච්චාදි.

එවං සුඛකාරි දානං, චක්කී, පක්ඛී, සුඛී, සිඛී ඉච්චාදයො කුලසම්බන්ධිනො ච වෙදිතබ්බා.

ඉති ඊකාරන්තනපුංසකරාසි.

උකාරන්තනපුංසකරාසි

ආයු තිට්ඨති, ‘ඣලා වා’ති යොනං නිත්තෙ ලොපෙ ච දීඝො, ආයූනි, ආයූ, හෙ ආයු, හෙ ආයූ, හෙ ආයූනි, හෙ ආයූ, ආයුං, ආයුනං, ආයූනි, ආයූ. සෙසං භික්ඛුසමං.

ආයුසද්දො පුල්ලිඞ්ගෙපි වත්තති, ‘‘පුනරායු ච මෙ ලද්ධො [දී. නි. 2.369], ආයුඤ්ච වො කීවතකො නු සම්ම [ජා. 1.15.205], ආයු නු ඛීණො මරණඤ්ච සන්තිකෙ, න චායු ඛීණො මරණඤ්ච දූරෙ’’ති පාළිපදානි.

එවං චක්ඛු, හිඞ්ගු, සිග්ගු, ජතු, වත්ථු, මත්ථු, මධු, ධනු, තිපු, දාරු, වසු, අස්සු ඉච්චාදයො.

202. අම්බාදීහි [ක. 217; රූ. 199; නී. 444; ‘අම්බාදීහි’ (බහූසු)].

අම්බු, පංසුඉච්චාදීහි ස්මිංනො නි හොති වා.

ඵලං පතති අම්බුනි, පුප්ඵං යථා පංසුනි ආතපෙ ගතං. සෙසං ආයුසමං. චිත්තගු, වහගු, දිගු ඉච්චාදයොපි උකාරන්තපකතිකා එවාති.

ඉති උකාරන්තනපුංසකරාසි.

ඌකාරන්තනපුංසකරාසි

සිම්හි රස්සො, ගොත්‍රභු ඤාණං, ගොත්‍රභූනි, ගොත්‍රභූ, හෙ ගොත්‍රභු, හෙ ගොත්‍රභූ, හෙ ගොත්‍රභූනි, හෙගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභුං, ගොත්‍රභුනං, ගොත්‍රභූනි, ගොත්‍රභූ. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං. එවං සයම්භු ඤාණං, අභිභු ඣානං ඉච්චාදි.

ඉති ඌකාරන්තනපුංසකරාසි.

නපුංසකලිඞ්ගරාසි නිට්ඨිතො.

සබ්බාදිරාසි

අථ සබ්බනාමානි දීපියන්තෙ.

සබ්බ, කතර, කතම, උභය, ඉතර, අඤ්ඤ, අඤ්ඤතර, අඤ්ඤතම, පුබ්බ, පර, අපර, දක්ඛිණ, උත්තර, අධර, ය, ත, තය, එත, ඉම, අමු, කිං, එක, උභ, ද්වි,ති, චතු, තුම්හ, අම්හ ඉමානි අට්ඨවීසති සබ්බනාමානි නාම. සබ්බෙසං ලිඞ්ගත්ථානං සාධාරණානි නාමානි සබ්බනාමානි.

තත්ථ **සබ්බ**සද්දො සකලත්ථො.

කතර, කතමසද්දා පුච්ඡනත්ථා.

උභයසද්දො ද්වින්නං අවයවානං සමුදායත්ථො.

ඉතරසද්දො එකතො වුත්තස්ස පටියොගීවචනො.

අඤ්ඤසද්දො යථාධිගතම්හා අපරවචනො.

අඤ්ඤතර, අඤ්ඤතමසද්දා අනියමත්ථා.

පුබ්බාදයො සද්දා දිසා, කාලාදිවවත්ථානවචනා.

යසද්දො අනියමත්ථවචනො.

ත, ත්‍යසද්දා පරම්මුඛෙ දූරවචනා.

එතසද්දො පරම්මුඛෙ සමීපවචනො, සම්මුඛෙ දූරවචනො. අට්ඨකථායං පන ‘‘එතෙති චක්ඛුපථං අතික්කමිත්වා දූරගතෙ සන්ධායාහා’’ති [ජා. අට්ඨ 4.15.104] වුත්තං, තස්මා තසද්දත්ථෙපි වත්තති.

ඉමසද්දො සම්මුඛෙ සමීපවචනො.

අමුසද්දො දූරවචනො. සමීප, දූරතා ච පරිකප්පබුද්ධිවසෙනාපි හොති.

කිංසද්දො පුච්ඡනත්ථො.

එකසද්දො සඞ්ඛ්‍යාත්ථො අඤ්ඤත්ථො ච.

උභසද්දො ද්විසද්දපරියායො.

තත්ථ ත්‍යසද්දොපි බහුලං දිස්සති. ඛිඩ්ඩා පණිහිතා ත්‍යාසු, රති ත්‍යාසු පතිට්ඨිතා, බීජානි ත්‍යාසු රුහන්ති [ජා. 2.21.120], කථං නු විස්සසෙ ත්‍යම්හි [ජා. 1.16.288], අථ විස්සසතෙ ත්‍යම්හිඉච්චාදි [ජා. 2.22.1474].

‘ඉත්ථියමත්වා’ති ආපච්චයො, සසඤ්ඤා, සිලොපො, සබ්බා ඉත්ථී, සබ්බා, සබ්බායො, හෙ සබ්බෙ, හෙ සබ්බා, හෙ සබ්බායො, සබ්බං, සබ්බා, සබ්බායො, සබ්බාය, සබ්බාහි, සබ්බාහි, සබ්බාය.

203. **සපාසස්ස ස්සා වා** [ක. 179, 62; රූ. 204, 206; නී. 365, 209].

ස, පසඤ්ඤෙහි සබ්බනාමෙහි සස්ස ස්සා හොති වා.

204. **සොස්සංස්සාස්සායංතිංසු** [ක. 66; රූ. 205; නී. 213].

ස්සමාදීසු සො රස්සො හොති.

සබ්බස්සා.

205. **සංසානං** [ක. 168; රූ. 203; නී. 353, 368].

සබ්බාදීහි නංවචනස්ස සං, සානං හොන්ති.

සබ්බාසං, සබ්බාසානං, සබ්බාය, සබ්බාහි, සබ්බාභි, සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං, සබ්බාසානං, සබ්බාය, සබ්බායං.

206. **ස්මිංනො ස්සං** [ක. 179, 62; රූ. 204, 206; නී. 365, 209].

සබ්බාදීහි ස්මිංනො ස්සං හොති වා.

සබ්බස්සං, සබ්බාසු.

සද්දනීතියං නා, ස්මා, ස්මිංනම්පි ස්සාදෙසො වුත්තො [නී. 366]. ‘‘තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං [පාරා. 443], කස්සාහං කෙන හායාමී’’ති [පාරා. 290] පාළි. ඉධ පන සුත්තවිභත්තෙන සාධියති. සබ්බස්සා කතං, සබ්බස්සා අපෙති, සබ්බස්සා ඨිතං.

සබ්බො පුරිසො.

207. **යොනමෙට** [ක. 164; රූ. 200; නී. 347].

අකාරන්තෙහි සබ්බාදීහි යොනං එට හොති.

සබ්බෙ පුරිසා.

අතොත්වෙව? සබ්බා ඉත්ථියො, අමූ පුරිසා.

හෙ සබ්බ, හෙ සබ්බා, හෙ සබ්බෙ, සබ්බං, සබ්බෙ, සබ්බෙන.

208. **සබ්බාදීනං නංම්හි ච** [ක. 102; රූ. 202; නී. 270].

නංම්හි ච සු, හිසු ච සබ්බාදීනං අස්ස එ හොති.

සබ්බෙහි, සබ්බෙභි, සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං, සබ්බස්මා, සබ්බම්හා, සබ්බෙහි, සබ්බෙභි, සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං, සබ්බස්මිං, සබ්බම්හි, සබ්බෙසු.

චූළනිරුත්තියං පන ස්මා, ස්මිංනං ආ, එත්තං වුත්තං, සබ්බා අපෙති, සබ්බෙ පතිට්ඨිතන්ති. ‘‘සබ්බා ච සවති, සබ්බථා සවතී’’ති ච ‘‘තායාහං මන්තෙ පරත්ථද්ධො’’ති [ජා. 2.22.835] ච පාළි. තත්ථ ‘තායාහ’න්ති තෙ+අහං, තස්මිං මන්තෙති අත්ථො.

සබ්බනාමෙහි චතුත්ථියා ආයාදෙසොපි දිස්සති, ‘‘යාය නො අනුකම්පාය, අම්හෙ පබ්බාජයී මුනි. සො නො අත්ථො අනුප්පත්තො’’ති [ථෙරගා. 176] ච ‘‘යායෙව ඛො පනත්ථාය ආගච්ඡෙය්‍යාථ, තමෙව අත්ථං සාධුකං මනසි කරෙය්‍යාථා’’ති ච [දී. නි. 1.263] ‘‘නෙව මය්හං අයං නාගො, අලං දුක්ඛාය කායචී’’ති [ජා. 2.22.870] ච පාළී.

සබ්බං චිත්තං.

209. **සබ්බාදීහි**.

සබ්බාදීහි නිස්ස ටා න හොති.

සබ්බානි, සබ්බං, සබ්බානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

බහුලාධිකාරා ක්වචි නිස්ස ටා, ටෙපි හොන්ති. පාළියං පන නිස්ස ටා, ටෙපි දිස්සන්ති- ‘‘යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඞ්කවරමාභුජෙ. නිමිත්තානි පදිස්සන්ති, තානි අජ්ජ පදිස්සරෙ [බු. වං. 2.82]. කිං මාණවස්ස රතනානි අත්ථි, යෙ තං ජිනන්තො හරෙ අක්ඛධුත්තො’’ති [ජා. 2.22.1390]. එවං කතර, කතමසද්දාපි ඤෙය්‍යා.

උභයසද්දෙ ඉත්ථී, පුමෙසු උභයා, උභයොති පඨමෙකවචනරූපං අප්පසිද්ධං. මහාවුත්තිනා යොනං ටො වා හොති, උභයො ඉත්ථියො, උභයං ඉත්ථිං, උභයො ඉත්ථියො, උභයාය, උභයාහි, උභයාහි. සෙසං සබ්බසමං.

උභයො පුරිසා, උභයෙ පුරිසා, උභයං, උභයො, උභයෙ, උභයෙන, උභයෙහි, උභයෙහි, උභයස්ස, උභයෙසං, උභයෙසානං. සබ්බසමං.

උභයං කුලං තිට්ඨති, උභයානි, උභයං, උභයානි. සබ්බසමං. ‘‘එකරත්තෙන උභයො, තුවඤ්ච ධනුසෙඛ ච [ජා. 1.16.239], තොදෙය්‍ය, කප්පා උභයො, ඉධෙකරත්තිං උභයො වසෙම, උභයෙ දෙවමනුස්සා, උභයෙ වසාමසෙ’’ති පාළි.

210. **ස්සංස්සාස්සායෙසිතරෙකඤ්ඤෙතිමානමි** [ක. 63; රූ. 217; නී. 210; ‘ස්සංස්සාස්සායෙස්විතරෙකඤ්ඤෙහිමානමි’ (බහූසු)].

ස්සමාදීසු ඉතරා, එකා, අඤ්ඤා, එතා, ඉමාසද්දානං ඉ හොති.

ඉතරිස්සා කතං, ඉතරිස්සා දෙති, ඉතරිස්සා අපෙති, ඉතරිස්සා ධනං, ඉතරිස්සා, ඉතරිස්සං ඨිතං. සෙසං සබ්බසමං.

අඤ්ඤා, අඤ්ඤා, අඤ්ඤායො, අඤ්ඤං, අඤ්ඤා, අඤ්ඤායො, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාහි, අඤ්ඤාභි, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාසං, අඤ්ඤාසානං, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාහි, අඤ්ඤාභි, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාසං, අඤ්ඤාසානං, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤායං, අඤ්ඤිස්සං, අඤ්ඤාසු. සෙසලිඞ්ගෙසු සබ්බසමං.

‘‘අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො හොතී’’ති [පාරා. 73] පාළි, ඉධ සුත්තවිභත්තෙන සිජ්ඣති. සෙසං අඤ්ඤතර, අඤ්ඤතමෙසු සබ්බසමං.

ඉති සබ්බාදිඅට්ඨකරාසි.

පුබ්බා ඉත්ථී, පුබ්බා, පුබ්බායො, පුබ්බං, පුබ්බා, පුබ්බායො, පුබ්බාය, පුබ්බස්සා, පුබ්බාහි, පුබ්බාභි, පුබ්බාය, පුබ්බස්සා, පුබ්බාසං, පුබ්බාසානං, සත්තමියං පුබ්බාය, පුබ්බස්සා, පුබ්බායං, පුබ්බස්සං, පුබ්බාසු.

211. **පුබ්බාදීහි ඡහි** [ක. 164; රූ. 200; නී. 347; චං. 2.1.15; පා. 1.1.34].

තෙහි ඡහි යොනං එට හොති වා.

පුබ්බෙ, පුබ්බා, පරෙ, පරා, අපරෙ, අපරා, දක්ඛිණෙ, දක්ඛිණා, උත්තරෙ, උත්තරා, අධරෙ, අධරා. තත්ථ ‘පුබ්බෙ පුබ්බා’ති පුරත්ථිමදිසාභාගා, තත්‍රට්ඨකා වා අත්ථා, පුරාතනා වා සත්තා සඞ්ඛාරා ච. ‘‘පුබ්බබුද්ධා, පුබ්බදෙවා, පුබ්බාචරියා’’තිආදීසු ‘‘පුබ්බෙ බුද්ධා පුබ්බබුද්ධා, පුබ්බා බුද්ධා වා පුබ්බබුද්ධා’’තිආදිනා අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවං සෙසෙසු.

පුබ්බෙසං, පුබ්බෙසානං, පරෙසං, පරෙසානං, අපරෙසං, අපරෙසානං, දක්ඛිණෙසං, දක්ඛිණෙසානං, උත්තරෙසං, උත්තරෙසානං, අධරෙසං, අධරෙසානං. සෙසං ඤෙය්‍යං.

පුබ්බාදීහීති කිං? සබ්බෙ.

ඡහීති කිං? යෙ, තෙ.

212. **නාඤ්ඤඤ්ච නාමප්පධානා** [චං. 2.1.10; පා. 1.1.27-29].

සුද්ධනාමභූතා ච සමාසෙ අප්පධානභූතා ච සබ්බාදිතො පුබ්බෙ වුත්තං සබ්බාදිකාරියං අඤ්ඤඤ්ච උපරි වුච්චමානං සබ්බාදිකාරියං න හොති. තත්ථ සුද්ධනාමභූතං සබ්බාදිනාම න ජානාතීති අත්ථෙන බාලවාචකො අඤ්ඤසද්දො, ආජානාතීති අත්ථෙන මජ්ඣෙධමග්ගඵලඤාණවාචකො අඤ්ඤසද්දො, අරහත්තඵලඤාණවාචකො අඤ්ඤසද්දො, ‘පුබ්බො

ලොහිත’න්තිආදීසු පුබ්බසද්දො, අතිරෙකපරමාදිවාචකො පරසද්දො, දිසාකාලාදිතො අඤ්ඤෙසු අත්ථෙසු පවත්තා දක්ඛිණු’ත්තරසද්දා ච සඞ්ඛ්‍යාත්ථවාචිතො අඤ්ඤො එකසද්දො චාති සබ්බමෙතං සුද්ධනාමං නාම, තතො සබ්බාදිකාරියං නත්ථි.

අප්පධානෙ දිට්ඨපුබ්බ, ගතපුබ්බ, පියපුබ්බ ඉච්චාදි. තත්ථ පුබ්බෙ දිට්ඨො දිට්ඨපුබ්බො බුද්ධො පුරිසෙන. පුබ්බෙ දිට්ඨො යෙනාති වා දිට්ඨපුබ්බො පුරිසො බුද්ධං. එවං ගතපුබ්බො මග්ගො පුරිසෙන, ගතපුබ්බො වා පුරිසො මග්ගං. පියා වුච්චති භරියා, පියා පුබ්බා පුරාණා එතස්සාති පියපුබ්බො, පියො වුච්චති පති, පියො පුබ්බො යස්සාති පියපුබ්බා. එතෙහි ච සබ්බාදිකාරියං නත්ථි.

213. **තතියත්ථයොගෙ** [නී. 350; චං. 2.1.11; පා. 1.1.30].

තතියත්ථෙන පදෙන යොගෙ සබ්බාදිකාරියං නත්ථි.

මාසෙන පුබ්බානං මාසපුබ්බානං.

214. **චත්ථසමාසෙ** [ක. 166; රූ. 209; නී. 349; චං. 2.1.11; පා. 1.1.31].

චත්ථසමාසො වුච්චති ද්වන්දසමාසො, තස්මිං සබ්බාදිකාරියං නත්ථි.

දක්ඛිණා ච උත්තරා ච පුබ්බා ච දක්ඛිණුත්තරපුබ්බා, දක්ඛිණුත්තරපුබ්බානං.

චත්ථෙති කිං? දක්ඛිණස්සා ච පුබ්බස්සා ච යා අන්තරදිසාති දක්ඛිණපුබ්බා, දක්ඛිණා ච සා පුබ්බා චාති දක්ඛිණපුබ්බා, දක්ඛිණපුබ්බස්සා, දක්ඛිණපුබ්බස්සං.

215. **වෙට** [ක. 165; රූ. 208; නී. 348; චං. 2.1.13; පා. 1.1.32].

චත්ථසමාසෙ යොනං එට හොති වා.

කතරකතමෙ, කතරකතමා, ඉතරිතරෙ, ඉතරිතරා, අඤ්ඤමඤ්ඤෙ, අඤ්ඤමඤ්ඤා, පුබ්බපරෙ, පුබ්බපරා, පුබ්බාපරෙ, පුබ්බාපරා ඉච්චාදි.

ඉමෙසු පුබ්බාදීසු ස්මා, ස්මිංනං ආ, එත්තං හොති, පුබ්බා, පුබ්බෙ, පරා, පරෙ, අපරා, අපරෙ, දක්ඛිණා, දක්ඛිණෙ, උත්තරා, උත්තරෙ, අධරා, අධරෙ.

ඉති පුබ්බාදිඡක්කරාසි.

යා ඉත්ථී, යා, යායො, යං, යා, යායො, යාය, යස්සා, යාහි, යාහි, යාය, යස්සා, යාසං, යාසානං, යාය, යස්සා, යාහි, යාහි, යාය, යස්සා, යාසං, යාසානං, යාය, යස්සා, යායං, යස්සං, යාසු.

යො පුරිසො, යෙ, යං, යෙ, යෙන, යෙහි, යෙභි, යස්ස, යෙසං, යෙසානං, යස්මා, යම්හා, යෙහි, යෙභි, යස්ස, යෙසං, යෙසානං, යස්මිං, යම්හි, යෙසු.

යං චිත්තං, යානි චිත්තානි, යං, යානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

216. **ත්‍යතෙතානං තස්ස සො** [ක. 174; රූ. 211; නී. 360].

අනපුංසකානංත්‍ය, ත, එතසද්දානං තබ්‍යඤ්ජනස්ස සො හොති සිම්හි. සිලොපො.

සා ඉත්ථී, තා, තායො, ඉත්ථියො, තං, තා, තායො, තාය.

217. **ස්සා වා තෙතිමාමූහි** [ක. 179, 62; රූ. 204, 206; නී. 365-6, 209].

ස, පසඤ්ඤෙහි තා, එතා, ඉමා, අමුසද්දෙහි නාදීනං පඤ්චන්නං එකවචනානං ස්සා හොති වා. රස්සො.

තස්සා කතං, තාහි, තාභි, තාය, තස්සා.

218. **තාස්සි වා** [ක. 64; රූ. 216; නී. 211].

ස්සං, ස්සා, ස්සායෙසු සසඤ්ඤස්ස තාසද්දස්ස ඉ හොති වා.

තිස්සා.

219. **තෙතිමාතො සස්ස ස්සාය** [ක. 65; රූ. 215; නී. 212].

තා, එතා, ඉමාහි සස්ස ස්සායාදෙසො හොති වා.

තස්සාය, තිස්සාය, තාසං, තාසානං, තාය, තස්සා, තස්සාය, තිස්සාය, තාසං, තාසානං, තාය, තායං, තස්සා, තස්සං, තිස්සා, තිස්සං, තාසු.

සො පුරිසො, තෙ පුරිසා, තං, තෙ, තෙන, තෙහි, තෙභි, තස්ස, තෙසං, තෙසානං, තස්මිං, තම්හි, තෙසු.

තං චිත්තං, තානි චිත්තානි, තං, තානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

220. **තස්ස නො සබ්බාසු** [ක. 175; රූ. 212; නී. 361].

ය්වාදීසු සබ්බාසු විභත්තීසු තස්ස නො හොති.

නෙ පුරිසා, නං, නෙ, නෙහි, නෙහි, නෙසං, නෙසානං, නෙහි, නෙහි, නෙසං, නෙසානං, නම්හි, නෙසු.

එත්ථ ච ‘සබ්බාසූ’ති වුත්තෙපි යා යා විභත්ති ලබ්භති, තං තං ඤත්වා යොජෙතබ්බා.

නං චිත්තං, නෙහි, නෙහි. පුල්ලිඞ්ගසමං.

221. ට **සස්මාස්මිංස්සායස්සංස්සාසංම්හාම්හිස්විමස්ස** ච [ක. 176; රූ. 213; නී. 362].

සාදීසු තස්ස ච ඉමස්ස ච ට හොති වා.

අස්සා ඉත්ථියා කතං, අස්සා, අස්සාය දෙති. සංම්හි දීඝො [නී. 368] – ආසං ඉත්ථීනං, නාසං කුජ්ඣන්ති පණ්ඩිතා [ජා. 1.1.65], අස්සා අපෙති, අස්සා, අස්සාය ධනං, ආසං ධනං, ‘‘අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති, නො පටික්කමො’’ති [සං. නි. 5.196] එත්ථ ‘සාන’න්ති වෙදනානං, මහාවුත්තිනා තස්ස සත්තං. අස්සා, අස්සං ඨිතං.

අස්ස පුරිසස්ස, ආසං පුරිසානං. නෙවාසං කෙසා දිස්සන්ති, හත්ථපාදා ච ජාලිනො [ජා. 2.22.2221]. අස්මා, අම්හා, අස්ස, ආසං, අස්මිං, අම්හි.

අස්ස චිත්තස්ස. පුල්ලිඞ්ගසමං.

එසා ඉත්ථී, එතා, එතායො, එතං, එතා, එතායො, එතාය, එතස්සා, එතිස්සා කතං.

එසො පුරිසො, එතෙ, එතං, එතෙ, එතෙන.

එතං චිත්තං, එතානි, එතං, එතානි, එතෙන. සබ්බං තසද්දසමං ඨපෙත්වා නත්තං, ටත්තඤ්ච.

222. **සිම්හානපුංසකස්සායං** [ක. 172; රූ. 218; නී. 306-7; ‘සිම්හ…’ (බහූසු)].

සිම්හි නපුංසකතො අඤ්ඤස්ස ඉමස්ස අයං හොති. සිලොපො.

අයං ඉත්ථී, ඉමා, ඉමායො, ඉමං, ඉමා, ඉමායො, ඉමාය, ඉමස්සා, ඉමිස්සා, ඉමාහි, ඉමාහි, ඉමාය, ඉමස්සා, ඉමස්සාය, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමිස්සං, අස්සා, අස්සාය, ඉමාසං, ඉමාසානං, ආසං. පඤ්චමීරූපං තතියාසමං, ඡට්ඨීරූපං චතුත්ථීසමං. ඉමාය, ඉමායං, ඉමස්සා, ඉමස්සාය, ඉමස්සං, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමිස්සං, අස්සා, අස්සං, ඉමාසු.

අයං පුරිසො, ඉමෙ, ඉමං, ඉමෙ.

223. නාම්හිනිමි [ක. 171; රූ. 219; නී. 357; ‘නාම්හනිම්හි’ (බහූසු)].

නාම්හි අනිත්ථිලිඞ්ගෙ ඉමස්ස අන, ඉමිආදෙසා හොන්ති.

ඉමිනා, අනෙන, ඉමෙහි, ඉමෙභි.

224. ඉමස්සානිත්ථියං ටෙ [ක. 170; රූ. 220; නී. 356].

අනිත්ථිලිඞ්ගෙ ඉමස්ස ටෙ හොති වා සු, නං, හිසු.

එහි, එභි, ඉමස්ස, අස්ස, ඉමෙසං, ඉමෙසානං, එසං, එසානං, ඉමස්මා, ඉමම්හා, අස්මා, අම්හා, ඉමෙහි, ඉමෙභි, එහි, එභි, ඉමස්ස, අස්ස, ඉමෙසං, ඉමෙසානං, එසං, එසානං, ඉමස්මිං, ඉමම්හි, අස්මිං, අම්හි, ඉමෙසු, එසු.

‘‘අනම්හි භද්දෙ සුසොණෙ, කින්නු ජග්ඝසි සොභනෙ’’ති [ජා. 1.5.130 (අනම්හි කාලෙ සුසොණි)] පාළි- ‘අනම්හී’ති ඉමස්මිං ඨානෙ, මහාවුත්තිනා ස්මිංම්හි අනාදෙසො.

ඉමං චිත්තං.

225. ඉමස්සිදං වා [ක. 129; රූ. 222; නී. 305].

නපුංසකෙ අං, සිසු ඉමස්ස තෙහි අං, සීහි සහ ඉදං හොති වා.

ඉදං චිත්තං, ඉමානි චිත්තානි, ඉමං, ඉදං, ඉමානි, ඉමිනා, අනෙන. සබ්බං පුල්ලිඞ්ගසමං.

ඉධ මිස්සකරූපං වුච්චති –

යා, සා ඉත්ථී, යා, තා ඉත්ථියො, යං, තං ඉත්ථිං, යා, එසා ඉත්ථී, යා, එතා ඉත්ථියො, යං, එතං ඉත්ථිං, යා, අයං ඉත්ථී, යා, ඉමා ඉත්ථියො, යං, ඉමං ඉත්ථිං, යො, සො පුරිසො, යෙ, තෙ පුරිසාඉච්චාදයො.

‘‘ස ඛො සො කුමාරො වුද්ධිමන්වායා’’ති එත්ථ සො සො කුමාරොති, ‘එසෙ සෙ එකෙ එකත්ථෙ’ති එත්ථ එසො සො එකො එකත්ථොති වත්තබ්බං. තත්ථ පුබ්බං පුබ්බං අත්ථපදං, පරං පරං බ්‍යඤ්ජනමත්තං. ‘‘අයං සො සාරථී එතී’’ති [ජා. 2.22.51] එත්ථ පන ද්වෙපි විසුං විසුං අත්ථපදානි එවාති. යං, තං, ඉදන්ති ඉමෙ සද්දා නිපාතරූපාපි හුත්වා පාළිවාක්‍යෙසු සඤ්චරන්ති සබ්බලිඞ්ගවිභත්තීසු අභින්නරූපාති.

226. ඉමෙතානමෙනාන්වාදෙසෙ දුතියායං [නී. 375-6 පිට්ඨෙ; පා. 2.4.34].

අන්වාදෙසො වුච්චති අනුකථනං, පුනකථනං, අන්වාදෙසඨානෙ ඉම, එතානං එනාදෙසො හොති දුතියාවිභත්තීසු.

ඉමං භික්ඛුං විනයං අජ්ඣාපෙහි, අථො එනං භික්ඛුං ධම්මං අජ්ඣාපෙහි, ඉමෙ භික්ඛූ විනයං අජ්ඣාපෙහි, අථො එනෙ භික්ඛූ ධම්මං අජ්ඣාපෙහි, එතං භික්ඛුං විනයං අජ්ඣාපෙහිඉච්චාදිනා වත්තබ්බං. තමෙනං භික්ඛවෙ නිරයපාලා [අ. නි. 3.36], යත්වාධිකරණමෙනං භික්ඛුං ඉච්චාදීසුපි [දී. නි. 1.213] අනුකථනමෙව.

227. මස්සාමුස්ස [ක. 173; රූ. 223; නී. 359].

සිම්හි අනපුංසකස්ස අමුස්ස මස්ස සො හොති.

අසු ඉත්ථී, අමු වා, අමූ, අමුයො, අමුං, අමූ, අමුයො, අමුයා, අමුස්සා, අමූහි, අමූභි, අමුයා, අමුස්සා, අමූසං, අමූසානං, අමුයා, අමුස්සා, අමූහි, අමූභි, අමුයා, අමුස්සා, අමූසං, අමූසානං, අමුයා, අමුයං, අමුස්සා, අමුස්සං, අමූසු.

අසු පුරිසො, අමු වා.

228. ලොපොමුස්මා [ක. 118; රූ. 146; නී. 293].

අමුතො යොනං ලොපො හොති. වො, නොපවාදොයං [ක. 119; රූ. 155; නී. 294].

අමූ, අමුං, අමූ, අමුනා, අමූහි, අමූභි.

229. න නො සස්ස.

අමුතො සස්ස නො න හොති.

අමුස්ස.

මහාවුත්තිනා සම්හි මුස්ස දුත්තං, අදුස්ස. පාළියං ‘‘දුස්ස මෙ ඛෙත්තපාලස්ස, රත්තිං භත්තං අපාභත’’න්ති [ජා. 1.4.62] එත්ථ ගාථාවසෙන අ-කාරලොපො. අමූසං, අමූසානං, අමුස්මා, අමුම්හා, අමූහි, අමූභි, අමුස්ස, අදුස්ස, අමූසං, අමූසානං, අමුස්මිං, අමුම්හි, අමූසු.

230. අමුස්සාදුං [ක. 130; රූ. 225; නී. 308].

නපුංසකෙ අං, සිසු අමුස්ස තෙහි සහ අදුං හොති වා.

අමුං චිත්තං, අදුං චිත්තං, අමූනි, අමුං, අදුං, අමූනි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං. ‘සකත්ථෙ’ති සුත්තෙන කපච්චයෙ කතෙ සබ්බාදිරූපං නත්ථි. අමුකා කඤ්ඤා, අමුකා, අමුකායො. අමුකො පුරිසො, අමුකා පුරිසා. අමුකං චිත්තං, අමුකානි චිත්තානි ඉච්චාදි.

231. **කෙ වා.**

කෙ පරෙ අමුස්ස මස්ස සො හොති වා.

අසුකා ඉත්ථී, අසුකා, අසුකායො. අසුකො පුරිසො, අසුකා පුරිසා. අසුකං කුලං, අසුකානි කුලානි. සබ්බං කඤ්ඤා, පුරිස, චිත්තසමං.

‘ඉත්ථියමත්වා’ති එත්ථ ‘ඉත්ථියං ආ’ති විභත්තසුත්තෙන කිංසද්දතො ඉත්ථියං ආපච්චයො.

232. **කිංස්ස කො** [ක. 227-9; රූ. 270, 226; නී. 456-7-8? ‘කිස්ස කො සබ්බාසු’ (බහූසු)].

සබ්බෙසු විභත්තිපච්චයෙසු කිංස්ස කො හොති.

කා ඉත්ථී, කා, කායො, කං, කා, කායො, කාය, කස්සා ඉච්චාදි සබ්බසමං. කො පුරිසො, කෙ පුරිසා, කං, කෙ, කෙන, කෙහි, කෙභි, කස්ස.

233. **කි සස්මිංසු වානිත්ථියං.**

අනිත්ථිලිඞ්ගෙ ස, ස්මිංසු කිංසද්දස්ස කි හොති වා.

කිස්ස, කෙසං, කෙසානං, කස්මා, කම්හා, කෙහි, කෙභි, කස්ස, කිස්ස, කෙසං, කෙසානං, කස්මිං, කම්හි, කිස්මිං, කිම්හි, කෙසු.

234. **කිමංසිසු නපුංසකෙ** [‘කිමංසිසු සහ නපුංසකෙ’ (බහූසු)].

නපුංසකෙ අං, සිසු කිංසද්දස්ස තෙහි අංසීහි සහ කිං හොති.

කිං චිත්තං, කානි, කිං, කං වා, කානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං. ඉදං පුච්ඡනත්ථස්ස සුද්ධකිංසද්දස්ස රූපං.

‘චි’ඉතිනිපාතෙන යුත්තෙ පන එකච්චත්ථං වා අප්පත්ථං වා වදති. කාචි ඉත්ථී, කාචි ඉත්ථියො, කිඤ්චි ඉත්ථිං, කාචි, කායචි, කාහිචි, කායචි, කස්සාචි, කාසඤ්චි, කුතොචි, කාහිචි. සත්තමියං - කායචි, කත්ථචි, කාසුචි.

කොචි පුරිසො, කෙචි, කිඤ්චි, කෙචි, කෙනචි, කෙහිචි, කස්සචි, කෙසඤ්චි, කිස්මිඤ්චි, කිම්හිචි, කත්ථචි, කෙසුචි.

කිඤ්චි කුලං, කානිචි කුලානි, කිඤ්චි, කානිචි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

පුන යසද්දෙන යුත්තෙ සකලත්ථං වදති. යා කාචි ඉත්ථී, යාකාචි ඉත්ථියො.

යො කොචි පුරිසො, යෙ කෙචි, යං කිඤ්චි, යෙ කෙචි යෙන කෙනචි, යෙහි කෙහිචි, යස්ස කස්සචි, යෙසං කෙසඤ්චි යතො කුතොචි, යෙහි කෙහිචි, යස්ස කස්සචි, යෙසංකෙසඤ්චි, යස්මිං කිස්මිඤ්චි, යම්හි කිම්හිචි, යත්ථ කත්ථචි, යෙසු කෙසුචි.

යං කිඤ්චිචිත්තං, යානි කානිචි, යං කිඤ්චි, යානි කානිචි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

සඞ්ඛ්‍යාරාසි

එකසද්දො සඞ්ඛ්‍යත්ථෙ පවත්තො එකවචනන්තොව, අඤ්ඤත්ථෙ පවත්තො එකබහුවචනන්තො.

තත්ථ සඞ්ඛ්‍යත්ථෙ – එකා ඉත්ථී, එකං, එකාය, එකිස්සා ඉච්චාදි. පුන්නපුංසකෙසු එකවචනෙසු පුරිස, චිත්තරූපමෙව.

අඤ්ඤත්ථෙ – එකා ඉත්ථී, එකා ඉත්ථියො, එකං, එකා, එකාය, එකිස්සා, එකාහි, එකාහි ඉච්චාදි.

එකො පුරිසො, එකෙ, එකං, එකෙ, එකෙන, එකෙහි, එකෙහි, එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං. පුල්ලිඞ්ග සබ්බසමං.

එකං කුලං, එකානි කුලානි, එකං කුලං, එකානි කුලානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

කපච්චයෙ පරෙ සබ්බාදිරූපං නත්ථි.

‘‘එකිකා සයනෙ සෙතු, යා තෙ අම්බෙ අවාහරි [ජා. 1.4.175]. එකාකිනී ගහට්ඨාහං, මාතුයා පරිචොදිතා’’ති [අප. ථෙරී 2.3.188] පාළි, එකකො පුරිසො, එකකං, එකකෙන. එකකං කුලං ඉච්චාදි එකවචනන්තමෙව, එකකානං බහුත්තෙ වත්තබ්බෙ ද්වෙ එකකා, ද්වෙ එකකෙ, ද්වීහි එකකෙහීති ලබ්භති. ‘‘පඤ්චාලො ච විදෙහො ච, උභො එකා භවන්තු තෙ’’ති පාළි. ඉමිනා නයෙන බහුවචනම්පි ලබ්භති. ‘එකා’ති මිස්සකා.

පටිසෙධයුත්තෙ පන අනෙකා ඉත්ථියො, අනෙකාසං ඉත්ථීනං. අනෙකෙ පුරිසා, අනෙකෙසං පුරිසානං. අනෙකානි කුලානි, අනෙකෙසං කුලානං. පාළියං පන ‘‘නෙකානි ධඤ්ඤගණානි, නෙකානි ඛෙත්තගණානි, නෙකානං ධඤ්ඤගණානං, නෙකානං ඛෙත්තගණානා’’න්තිපි අත්ථි.

එකච්ච, එකච්චිය, කති, බහුසද්දාපි ඉධ වත්තබ්බා. එකච්චා ඉත්ථී, එකච්චා, එකච්චායොති සබ්බං කඤ්ඤාසමං.

එකච්චො පුරිසො.

135. එකච්චාදීහ්‍යතො [‘එකච්චාදීහතො’ (බහූසු)].

අකාරන්තෙහි එකච්චාදීහි යොනං ටෙ හොති.

එකච්චෙ පුරිසා, එකච්චෙ පුරිසෙ. සෙසං පුරිසසමං. ආදිසද්දෙන අප්පෙකච්ච, එකතිය, උභාදයො සඞ්ගය්හන්ති. අප්පෙකච්චෙ පුරිසා, එකතියෙ පුරිසා, උභෙ පුරිසා.

එකච්චං චිත්තං.

236. න නිස්ස ටා.

එකච්චාදීහි නිස්ස ටා න හොති.

එකච්චානි චිත්තානි. සෙසං චිත්තසමං.

එකච්චිය, එකච්චෙය්‍ය, එකතියසද්දා කඤ්ඤා, පුරිස, චිත්තනයා. ‘‘ඉත්ථීපි හි එකච්චියා, සෙය්‍යා පොස ජනාධිප [සං. නි. 1.127]. සච්චං කිරෙවමාහංසු, නරා එකච්චියා ඉධ. කට්ඨං නිප්ලවිතං සෙය්‍යො, න ත්වෙවෙකච්චියො නරො’’ති [ජා. 1.1.73] ච ‘‘පරිවාරිතා මුඤ්චරෙ එකච්චෙය්‍යා’’ති ච ‘‘න විස්සසෙ එකතියෙසූ’’ති ච පාළී – තත්ථ ‘නිප්ලවිත’න්ති උදකතො උබ්භතං.

කතිසද්දො බහුවචනන්තොව.

237. ටිකතිම්හා [රූ. 120 පිට්ඨෙ].

කතිම්හා යොනං ටි හොති.

කති ඉත්ථියො, කති පුරිසා, කති පුරිසෙ, කති චිත්තානි. කතිහි ඉත්ථීහි, කතිහි පුරිසෙහි, කතිහි චිත්තෙහි.

238. බහුකතීනං [‘බහු කතින්නං’ (බහූසු)].

නංම්හි බහු, කතීනං අන්තෙ නුක හොති.

කතින්නං ඉත්ථීනං, කතින්නං පුරිසානං, කතින්නං චිත්තානං, අයං නාගමො බහුලං න හොති, ‘කතිනං තිථීනං පූරණී කතිමී’ති ච දිස්සති. ‘‘බහූනං වස්සසතානං, බහූනං වස්සසහස්සාන’’න්ති ච ‘‘බහූනං

කුසලධම්මානං, බහූනං අකුසලධම්මාන''න්ති ච ''බහූනං වත අත්ථාය, උප්පජ්ජිංසු තථාගතා''ති [වි. ව. 807] ච පාළී.

කතිසු ඉත්ථීසු, කතිසු පුරිසෙසු, කතිසු චිත්තෙසු.

බහුසද්දෙ ද්වීසු නංවචනෙසු බහුන්නං, බහුන්නන්ති වත්තබ්බං. සෙසං ධෙනු, භික්ඛු, ආයුසදිසං.

කපච්චයෙ කඤ්ඤා, පුරිස, චිත්තසදිසං, බහූ ඉත්ථියො, බහුකා ඉත්ථියො. බහූ පුරිසා, බහවො පුරිසා, බහුකා පුරිසා. බහූනි චිත්තානි, බහුකානි චිත්තානි ඉච්චාදිනා වත්තබ්බං. බහූනං සමුදායාපෙක්ඛනෙ සති එකවචනම්පි ලබ්භති, ''බහුජනස්ස අත්ථාය බහුජනස්ස හිතාය, බහුනො ජනස්ස අත්ථාය හිතායා''ති [අ. නි. 1.141] පාළි.

උභසද්දො බහුවචනන්තොව, 'උභගොහි ටො'ති යොනං ටො, උභො ඉත්ථියො, පුරිසා, කුලානි ගච්ඡන්ති, උභො ඉත්ථියො, පුරිසා, කුලානි පස්සති.

239. **සුහිසුභස්සො** [නී. 313 (රූ. 109 පිට්ඨෙ)].

සු, හිසු උභස්ස අන්තො ඔ හොති.

උභොහි, උභොසු.

240. **උභින්නං** [ක. 86; නීරූ. 227; නී. 341].

උභම්හා නංවචනස්ස ඉන්නං හොති.

උභින්නං. සබ්බත්ථ ඉත්ථී, පුරිස, කුලෙහි යොජෙතබ්බං.

241. **යොම්හි ද්වින්නං දුවෙද්වෙ** [ක. 132; රූ. 228; නි. 310].

යොසු සවිභත්තිස්ස ද්විස්ස දුවෙ, ද්වෙ හොන්ති. 'ද්වින්න'න්ති වචනං ද්විස්ස බහුවචනන්තනියමත්ථං.

ද්වෙ ඉත්ථියො, ද්වෙ පුරිසා, ද්වෙ පුරිසෙ, ද්වෙ චිත්තානි, දුවෙ ඉත්ථියො, දුවෙ පුරිසා, දුවෙ පුරිසෙ, දුවෙ චිත්තානි, ද්වීහි, ද්වීහි.

242. **නංම්හි නුක ද්වාදීනං සත්තරසන්නං** [ක. 67; නී. 229; නී. 214].

නංම්හි පරෙ ද්වාදීනං අට්ඨාරසන්තානං සත්තරසන්නං සඞ්ඛ්‍යානං අන්තෙ නුක හොති. උ-කාරො උච්චාරණත්ථො. කානුබන්ධං දිස්වා අන්තෙති ඤායති.

ද්වින්නං.

243. **දුවින්නං නංම්හි** [ක. 132; රූ. 228; නී. 244].

නංම්හි සවිභත්තිස්ස ද්විස්ස දුවින්නං හොති වා.

දුවින්නං, ද්වීහි, ද්වීභි, ද්වින්නං, දුවින්නං, ද්වීසු. මහාවුත්තිනා සුම්හි දුවෙ හොති, නාගස්ස දුවෙසු දන්තෙසු නිම්මිතා [වි. ව. 706], චක්කානි පාදෙසු දුවෙසු වින්දති [දී. නි. 3.205]. එවඤ්ච සති දුවෙහි, දුවෙභීතිපි සිද්ධමෙව හොති, අයං ද්විසද්දො උභසද්දො විය අලිඞ්ගො.

244. **තිස්සො චතස්සො යොම්හි සවිභත්තීනං** [ක. 133; රූ. 230; නී. 311].

ඉත්ථියං යොසු සවිභත්තීනන්ති, චතුන්නං තිස්සො, චතස්සො හොන්ති.

තිස්සො ඉත්ථියො, චතස්සො ඉත්ථියො.

මහාවුත්තිනා හිසු ච තිස්ස, චතස්සා හොන්ති, ‘‘තිස්සෙහි චතස්සෙහි පරිසාහි, චතස්සෙහි සහිතො ලොකනායකො’’ති පාළි. තීහි, තීභි ඉත්ථීහි, චතූහි, චතූභි, චතුබ්භි ඉත්ථීහි.

245. **නංම්හි තිචතුන්නමිත්ථියං තිස්සචතස්සා** [දී. නි. 3.205].

ඉත්ථියං නංම්හිති, චතුන්නං තිස්ස, චතස්සා හොන්ති.

තිස්සන්නං ඉත්ථීනං, චතස්සන්නං ඉත්ථීනං, තිණ්ණං ඉත්ථීනං, චතුන්නං ඉත්ථීනං, සමණො ගොතමො චතුන්නං පරිසානං සක්කතො හොති, චතුන්නං පරිසානං පියො හොති මනාපොති [දී. නි. 1.304], තිස්සෙහි, චතස්සෙහි, තීහි, තීභි, චතූහි, චතූභි, චතුබ්භි, තිස්සන්නං, චතස්සන්නං, තිණ්ණං, චතුන්නං, තීසු, චතූසු.

පාළියං ‘‘චතස්සෙහී’’ති දිට්ඨත්තා තිස්සෙසු, චතස්සෙසූතිපි දිට්ඨමෙව හොති.

246. **පුමෙ තයො චත්තාරො** [ක. 133; රූ. 230; නී. 311].

පුල්ලිඞ්ගෙ යොසු සවිභත්තීනන්ති, චතුන්නං තයො, චත්තාරො හොන්ති.

තයො පුරිසා, තයො පුරිසෙ, චත්තාරො පුරිසා, චත්තාරො පුරිසෙ.

247. **චතුරො චතුස්ස** [ක. 78, 205, 31; රූ. 160; නී. 234; ‘චතුරො වා චතුස්ස’ (බහූසු)].

පුමෙ සවිභත්තිස්ස චතුසද්දස්ස චතුරො හොති.

චතුරො පුරිසා, චතුරො පුරිසෙ. කථං චතුරො නිමිත්තෙ නාදස්සිං, චතුරො ඵලමුත්තමෙති? ‘‘ලිඞ්ගවිපල්ලාසා’’ති වුත්තියං වුත්තං, තීහි, තීහි, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි.

248. **ඉණ්ණංඉණ්ණන්නං තිතො ඣා** [ක. 87; රූ. 231; නී. 243; ‘ණ්ණංණ්ණන්නංතිකො ඣා’ (බහූසු)].

ඣසඤ්ඤම්හා තිම්හා නංවචනස්ස ඉණ්ණං, ඉණ්ණන්නං හොන්ති.

තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, චතුන්නං, තීහි, තීහි, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, චතුන්නං, තීසු, චතූසු.

249. **තීණිචත්තාරි නපුංසකෙ** [ක. 133; රූ. 230; නී. 311].

නපුංසකෙ යොසු සවිභත්තීනන්ති, චතුන්නං තීණි, චත්තාරි හොන්ති.

තීණි චිත්තානි, චත්තාරි චිත්තානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසමං.

වචනසිලිට්ඨත්තෙ පන සති විසදිසලිඞ්ගවචනානම්පි පදානං අඤ්ඤමඤ්ඤසංයොගො හොති, චත්තාරො සතිපට්ඨානා [දී. නි. 3.145], චත්තාරො සම්මප්පධානා [දී. නි. 3.145], තයොමහාභූතා, තයො මහාභූතෙ [පට්ඨා. 1.1.58], සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති මං [ධු. 3.6], සබ්බෙ කඤ්ඤා උපෙන්ති මං [ධු. 3.6], සබ්බෙ රතනා උපෙන්ති මං [ධු. 3.6], සබ්බෙ යානා උපෙන්ති මං [ධු. 3.6], අවිජ්ජාය සති සඞ්ඛාරා හොන්ති, සඞ්ඛාරෙසු සති විඤ්ඤාණං හොති [සං. නි. 2.50] ඉච්චාදි.

ගාථාසු විපල්ලාසාපි බහුලං දිස්සන්ති, අඤ්ඤෙ ධම්මානි දෙසෙන්ති, එවං ධම්මානි සුත්වාන, සතඤ්ච ධම්මානි සුකිත්තිතානි සුත්වා, අත්ථානි චින්තයිත්වාන, උත්තමත්ථානි තයි ලභිම්හා, කිං ත්වං අත්ථානි ජානාසි, ඉච්ඡෙය්‍යාමි භන්තෙ සත්තපුත්තානි, සිවිපුත්තානි අව්හය [ජා. 2.22.2235], පුත්තදාරානි පොසෙන්ති, බලීබද්දානි සොළස ඉච්චාදි.

ඉධ සෙසසඞ්ඛ්‍යානාමානි දීපියන්තෙ.

250. **ට පඤ්චාදීහි චුද්දසහි** [ක. 134; රූ. 251; නී. 247].

පඤ්චාදීහි අට්ඨාරසන්තෙහි සඞ්ඛ්‍යාසද්දෙහි යොනං ට හොති.

පඤ්ච ඉත්ථියො, පඤ්ච පුරිසා, පුරිසෙ, පඤ්ච චිත්තානි, ඡ ඉත්ථියො.

ළාගමෙ පන ''ඉත්ථිභාවා න මුච්චිස්සං, ඡළානි ගතියො ඉමා''ති පාළි.

ඡ පුරිසා, ඡ පුරිසෙ, ඡ චිත්තානි. එවං සත්ත, අට්ඨ, නව, දස, එකාදස...පෙ.... අට්ඨාරස.

251. **පඤ්චාදීනං චුද්දසන්නම** [ක. 90; රූ. 252; නී. 247].

සු, නං, හිසු පඤ්චාදීනං චුද්දසන්නං අස්ස අත්තමෙව හොති, න එත්තං වා දීඝත්තං වා හොති.

පඤ්චහි, පඤ්චන්නං, පඤ්චසු, ඡහි, ඡන්නං, ඡසු, සත්තහි, සත්තන්නං, සත්තසු, අට්ඨහි, අට්ඨන්නං, අට්ඨසු, නවහි, නවන්නං, නවසු, දසහි, දසන්නං, දසසු, එකාදසහි, එකාදසන්නං, එකාදසසු...පෙ.... අට්ඨාරසහි, අට්ඨාරසන්නං, අට්ඨාරසසු.

එතෙ සබ්බෙ අලිඞ්ගා බහුවචනන්තා එව.

'ඉත්ථියමත්වා'ති වීස, තිංස, චත්තාලීස, පඤ්ඤාසෙහි ආපච්චයො, මහාවුත්තිනා සිම්හි රස්සො සිලොපො ච, 'නිග්ගහීත'න්ති විකප්පෙන නිග්ගහීතාගමො, විකප්පෙන අංලොපො, නාදීනං එකවචනානං යාදෙසො, වීස ඉත්ථියො, වීසං ඉත්ථියො, වීස පුරිසා, වීසං පුරිසා, වීස පුරිසෙ, වීසං පුරිසෙ, වීස චිත්තානි, වීසං චිත්තානි, වීසාය ඉත්ථීහි කම්මං කතං, වීසාය පුරිසෙහි කම්මං කතං, වීසාය කුලෙහි කම්මං කතං, වීසාය ඉත්ථීනං, පුරිසානං, කුලානං, සත්තමියං වීසාය ඉත්ථීසු, පුරිසෙසු, කුලෙසු.

තිපච්චයෙ වීසති, තිංසතිසද්දාපි සට්ඨි, සත්තති, අසීති, නවුතිසද්දා විය නිච්චං ඉත්ථි ලිඞ්ගෙකවචනන්තා එව, සි, අංලොපො, වීසති ඉත්ථියො, වීසති පුරිසා, පුරිසෙ, වීසති කුලානි, වීසතියා ඉත්ථීහි, ඉත්ථීනං, පුරිසෙහි, පුරිසානං, කුලෙහි, කුලානං, වීසතියා, වීසතියං ඉත්ථී, පුරිස, කුලෙසු, එවං යාවනවුතියා වෙදිතබ්බා. වග්ගභෙදෙ පන සති බහුවචනම්පි විකප්පෙන දිස්සති, ද්වෙ වීසතියො ඉච්චාදි.

සතං, සහස්සං, දසසහස්සං, සතසහස්සං, දසසතසහස්සන්ති ඉමෙ නපුංසකලිඞ්ගායෙව. සඞ්ඛ්‍යෙය්‍යපධානෙ පන ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ සහස්සී, දසසහස්සී, සතසහස්සීති ඉත්ථිලිඞ්ගං භවති. වග්ගභෙදෙ පන ද්වෙ සතානි, තීණි සතානි, ද්වෙ සහස්සානි, තීණි සහස්සානි ඉච්චාදීනි භවන්ති. කොටි, පකොටි, කොටිපකොටි, අක්ඛොභිණීසද්දා ඉත්ථිලිඞ්ගා එව. සෙසං සබ්බං යාවඅසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යා නපුංසකමෙව.

සහස්සං **කාසි** නාම, දසසහස්සං **නහුතං** නාම, සතසහස්සං **ලක්ඛං** නාම.

දුවිධං පධානං සඞ්ඛ්‍යාපධානං, සඞ්ඛ්‍යෙය්‍යපධානඤ්ච. පුරිසානං වීසති හොති, පුරිසානං නවුති හොති, පුරිසානං සතං හොති, සහස්සං හොති ඉච්චාදි **සඞ්ඛ්‍යාපධානං** නාම, වීසති පුරිසා, නවුති පුරිසා, සතං පුරිසා, සහස්සං පුරිසා ඉච්චාදි **සඞ්ඛ්‍යෙය්‍යපධානං** නාම.

එත්ථපි වීසතිසද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගෙකවචනො එව. සත, සහස්සසද්දා නපුංසකෙකවචනා එව. සඞ්ඛ්‍යාසද්දානං පන පදවිධානඤ්ච ගුණවිධානඤ්ච සමාසකණ්ඩෙ ආගමිස්සති.

සඞ්ඛ්‍යාරාසි නිට්ඨිතො.

252. **සිම්හාහං** [ක. 149; රූ. 232; නී. 319; ‘සිම්හහං’ (බහූසු)].

සිම්හි සවිභත්තිස්ස අම්හස්ස අහං හොති.

අහං ගච්ඡාමි.

253. **මයමස්මාම්හස්ස** [ක. 121; රූ. 233; නී. 296].

යොසු සවිභත්තිස්ස අම්හස්ස කමෙන මයං, අස්මා හොන්ති වා.

මයං ගච්ඡාම, අස්මෙ පස්සාමි.

පක්ඛෙ –

‘යොනමෙට’ ඉති විධි, අම්හෙ ගච්ඡාම.

254. **තුම්හස්ස තුවංත්වංම්හි ච** [ක. 146; රූ. 236; නී. 324; ‘තුම්හස්ස තුවංත්වමම්හිච’ (බහූසු)].

සිම්හි ච අංම්හි ච සවිභත්තිස්ස තුම්හස්ස තුවං, ත්වං හොන්ති.

තුවං බුද්ධො තුවං සත්ථා, තුවං මාරාභිභූ මුනි [ථෙරගා. 839], ත්වං නො සත්ථා අනුත්තරො, තුම්හෙ ගච්ඡථ, තුවං පස්සති, ත්වං පස්සති.

255. **අංම්හි තං මං තවං මමං** [ක. 143-4; රූ. 234-5; නී. 322].

අංම්හි සවිභත්තීනං තුම්හා’ම්හානං තං, මං, තවං, මමං හොන්ති.

මං පස්සති, මමං පස්සති, තං පස්සති, තවං පස්සති, අම්හෙ පස්සති, තුම්හෙ පස්සති.

256. **දුතියායොම්හි වා** [ක. 162; රූ. 237; නී. 345; ‘දුතියෙ යොම්හි වා’ (බහූසු)].

දුතියායොම්හි සවිභත්තීනං තුම්හා'ම්හානං ඛානුබන්ධා අං, ආකංආදෙසා හොන්ති වා.

අම්හං, අම්හාකං පස්සති, තුම්හං, තුම්හාකං පස්සති.

257. නාස්මාසු තයාමයා [ක. 145, 270; රූ. 238, 120; නී. 323, 542].

නා, ස්මාසු සවිභත්තීනං තුම්හා'ම්හානං තයා, මයා හොන්ති.

මයා කතං, තයා කතං, මයා අපෙති, තයා අපෙති.

258. තයාතයීනං ත්ව වා තස්ස [ක. 210; රූ. 239; නී. 435].

තයා, තයීනං තස්ස ත්ව හොති වා.

ත්වයා කතං, ත්වයා අපෙති, අම්හෙහි කතං, තුම්හෙහි කතං.

259. තවමමතුය්හංමය්හං සෙ [ක. 141-2; රූ. 241-2; නී. 321].

සම්හි සවිභත්තීනං තුම්හා'ම්හානං තවාදයො හොන්ති.

මම දීයතෙ, මය්හං දීයතෙ, තව දීයතෙ, තුය්හං දීයතෙ.

260. නංසෙස්වස්මාකංමමං [නී. 438].

නං, සෙසු සවිභත්තිස්ස අම්හස්ස කමෙන අස්මාකං, මමං හොන්ති.

මමං දීයතෙ, අස්මාකං දීයතෙ.

261. ඛංඛාකං නංම්හි [ක. 161; රූ. 244; නී. 344].

නංම්හි සවිභත්තීනං තුම්හා'ම්හානං ඛානුබන්ධා අං, ආකංආදෙසා හොන්ති වා.

අම්හං දීයතෙ, අම්හාකං දීයතෙ, තුම්හං දීයතෙ, තුම්හාකං දීයතෙ. පඤ්චමියං මයා, තයා, ත්වයා, පුබ්බෙ වුත්තාව.

262. ස්මාම්හි ත්වම්හා.

ස්මාම්හි සවිභත්තිස්ස තුම්හස්ස ත්වම්හා හොති.

ත්වම්හා අපෙති, අම්හෙහි, තුම්හෙහි, මම, මමං, මය්හං, තව, තුය්හං, අම්හං, අම්හාකං, අස්මාකං, තුම්හං, තුම්හාකං.

263. **ස්මිංම්හි තුම්හම්හානං තයිමයි** [ක. 139; රූ. 245; නී. 318].

ස්මිංම්හි සවිභත්තීනං තුම්හා’ම්හානං තයි, මයි හොන්ති.

තයි, මයි, ත්වත්තෙ ත්වයි, අම්හෙසු, තුම්හෙසු.

264. **සුම්හාම්හස්සාස්මා** [නී. 438].

සුම්හි අම්හස්ස අස්මා හොති.

අස්මාසු.

මහාවුත්තිනා යො, හිසු අම්හස්ස අස්මාදෙසො, යොනං එත්තඤ්ච, අස්මා ගච්ඡාම, අස්මෙ පස්සති, අස්මාභි කතං, අස්මාකං දීයතෙ, අස්මාභි අපෙති, අස්මාකං ධනං, අස්මාසු ඨිතං. ‘‘අස්මාභිජප්පන්ති ජනා අනෙකා’’ති [ජා. 1.7.68] පාළි-අස්මෙ අභිජප්පන්ති පත්ථෙන්තීති අත්ථො. ‘‘අස්මාභි පරිචිණ්ණොසි, මෙත්තචිත්තා හි නායකා’’ති [අප. ථෙරී 2.2.230] ථෙරීපාළි – ‘පරිචිණ්ණො’ති පරිචාරිතො.

චතුත්ථියං අස්මාකං අධිපන්නානං, ඛමස්සු රාජකුඤ්ජර [ජා. 2.21.181] – ‘අධිපන්නාන’න්ති දුක්ඛාභිභූතානං.

ඡට්ඨියං එසස්මාකං කුලෙ ධම්මො [ජා. 1.4.147], එසා අස්මාකං ධම්මතා.

සත්තමියං යං කිච්චං පරමෙ මිත්තෙ, කතමස්මාසු තං තයා. පත්තා නිස්සංසයං ත්වම්හා, භත්තිරස්මාසු යා තව [ජා. 2.21.81] – තත්ථ ‘යං කිච්ච’න්ති යං කම්මං කත්තබ්බං, තව අස්මාසු යා භත්ති, තාය මයං ත්වම්හා නිස්සංසයතං පත්තාති අත්ථො.

265. **අපාදාදො පදතෙකවාක්‍යෙ** [චං. 6.3.15; පා. 8.1.17, 18].

අපාදාදිම්හි පවත්තානං පදතො පරෙසං එකවාක්‍යෙ ඨිතානං තුම්හා’ම්හානං විධි හොති. අධිකාරසුත්තමිදං.

266. **යොනංහිස්වපඤ්චම්‍යා වොනො** [ක. 147, 151; රූ. 246, 250; නී. 325, 329, 330].

පඤ්චමීවජ්ජිතෙසු යො, නං, හිසු පරෙසු අපාදාදොපවත්තානං පදතො පරෙසං එකවාක්‍යෙ ඨිතානං සවිභත්තීනං තුම්හා’ම්හසද්දානං වො, නො හොන්ති වා.

ගච්ඡථ වො, ගච්ඡථ තුම්හෙ, ගච්ඡාම නො, ගච්ඡාම අම්හෙ, පස්සෙය්‍යාථ වො, පස්සෙය්‍යාථ තුම්හෙ, පස්සෙය්‍යාම නො, පස්සෙය්‍යාම අම්හෙ, දීයතෙ වො, දීයතෙ තුම්හාකං, දීයතෙ නො, දීයතෙ අම්හාකං, ධනං වො, ධනං තුම්හාකං, ධනං නො, ධනං අම්හාකං, කතං වො පුඤ්ඤං, කතං තුම්හෙහි පුඤ්ඤං, කතං නො පුඤ්ඤං, කතං අම්හෙහි පුඤ්ඤං.

අපඤ්චම්‍යාති කිං? නිස්සටං තුම්හෙහි, නිස්සටං අම්හෙහි.

අපාදාදොත්වෙව? බලඤ්ච භික්ඛූනමනුප්පදින්නං, තුම්හෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පකං [ඛු. පා. 7.12].

පදතොත්වෙව? තුම්හෙ ගච්ඡථ, අම්හෙ ගච්ඡාම.

එකවාක්‍යෙත්වෙව? දෙවදත්තො තිට්ඨති ගාමෙ, තුම්හෙ තිට්ඨථ නගරෙ.

සවිභත්තීනන්ත්වෙව? අරහති ධම්මො තුම්හාදිසානං.

267. **තෙමෙ නාසෙ** [ක. 148, 150; රූ. 247, 249; නී. 326, 328; චං. 6.3.17; පා. 8.1.21].

නා, සෙසු තාදිසානං සවිභත්තීනං තුම්හ, අම්හසද්දානං තෙ, මෙ හොන්ති වා.

කතං තෙ පුඤ්ඤං, කතං තයා පුඤ්ඤං, කතං මෙ පුඤ්ඤං, කතං මයා පුඤ්ඤං, දින්නං තෙ වත්ථං, දින්නං තුය්හං වත්ථං, දින්නං මෙ වත්ථං, දින්නං මය්හං වත්ථං, ඉදං තෙ රට්ඨං, ඉදං තව රට්ඨං, ඉදං මෙ රට්ඨං, ඉදං මම රට්ඨං.

268. **අන්වාදෙසෙ** [චං. 6.3.20; පා. 8.1.23].

අන්වාදෙසට්ඨානෙ තුම්හා'ම්හසද්දානං වො, නො, තෙ, මෙආදෙසා නිච්චං භවන්ති පුනබ්බිධානා.

ගාමො තුම්හාකං පරිග්ගහො, අථො නගරම්පි වො පරිග්ගහො. එවං සෙසෙසු.

269. **සපුබ්බා පඨමන්තා වා** [‘සංපුබ්බා පඨමන්ථා වා’ (මූලපාඨෙ) චං. 6.1.21; පා. 8.1.26].

සංවිජ්ජති පුබ්බපදං අස්සාති සපුබ්බං, සපුබ්බා පඨමන්තපදම්හා පරෙසං සවිභත්තීනං තුම්හා'ම්හසද්දානං වො, නො, තෙ, මෙආදෙසා විකප්පෙන හොන්ති අන්වාදෙසට්ඨානෙපි.

ගාමෙ පටො තුම්හාකං, අථො නගරෙ කම්බලං වො, අථො නගරෙ කම්බලං තුම්හාකං වා. එවං සෙසෙසු.

270. **න චවාහාහෙවයොගෙ** [චං. 6.3.22; පා. 8.1.24].

ච, වා, හ, අහ, එවසද්දෙහි යොගෙ තුම්හා'ම්හානං වො, නො, තෙ, මෙආදෙසා න හොන්ති.

ගාමො තව ච මම ච පරිග්ගහො, ගාමො තව වා මම වා පරිග්ගහො ඉච්චාදි.

චාදියොගෙති කිං? ගාමො ච තෙ පරිග්ගහො, නගරඤ්ච මෙ පරිග්ගහො.

271. **දස්සනත්ථෙනාලොචනෙ** [චං. 6.3.23; පා. 8.1.25].

ආලොචනං ඔලොකනං, ආලොචනතො අඤ්ඤස්මිං දස්සනත්ථෙ පයුජ්ජමානෙ තුම්හා'ම්හානං වො, නො, තෙ, මෙආදෙසා න හොන්ති.

ගාමො තුම්හෙ උද්දිස්ස ආගතො, ගාමො අම්හෙ උද්දිස්ස ආගතො – 'ගාමො'ති ගාමවාසී මහාජනො.

අනාලොචනෙති කිං? ගාමො වො පස්සති, ගාමො නො පස්සති.

272. **ආමන්තනපුබ්බං අසන්තංව** ['ආමන්තණං පුබ්බමසන්තංව' (බහූසු) චං. 6.3.24; පා. 8.1.72].

ආමන්තනභූතං පුබ්බපදං අසන්තං විය හොති, පදතොති සඞ්ඛ්‍යං න ගච්ඡති.

දෙවදත්ත! තව පරිග්ගහො.

273. **න සාමඤ්ඤවචනමෙකත්ථෙ** [චං. 6.3.25; පා. 8.1.73].

තුල්‍යාධිකරණභූතෙ පදෙ සති පුබ්බං සාමඤ්ඤවචනභූතං ආමන්තනපදං අසන්තං විය න හොති, පදතොති සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡති.

මාණවක ජටිල! තෙ පරිග්ගහො.

සාමඤ්ඤවචනන්ති කිං? මාණවක දෙවදත්ත! තුය්හං පරිග්ගහො.

එකත්ථෙති කිං? දෙවදත්ත! යඤ්ඤදත්ත! තුම්හාකං පරිග්ගහො.

274. **බහූසු වා** [චං. 6.3.26; පා. 8.1.74].

බහූසු ජනෙසු පවත්තමානං සාමඤ්ඤවචනභූතම්පි ආමන්තනපදං එකත්ථෙ පදෙ සති අසන්තං විය න හොති වා.

බ්‍රාහ්මණා ගුණවන්තො වො පරිග්ගහො, බ්‍රාහ්මණා ගුණවන්තො තුම්හාකං පරිග්ගහො.

සබ්බාදිරාසි නිට්ඨිතො.

විභත්තිපච්චයන්තරාසි

අථ විභත්තිපච්චයා දීපියන්තෙ.

විභත්‍යත්ථානං ජොතකත්තා විභත්තිට්ඨානෙ ඨිතා පච්චයා විභත්තිපච්චයා.

275. තො පඤ්චම්‍යා [ක. 248; රූ. 260; නී. 493; චං. 4.3.6; පා. 5.4.45].

පඤ්චමියා විභත්තියා අත්ථෙ තොපච්චයො හොති.

තොම්හි දීඝානං රස්සො, කඤ්ඤතො, රත්තිතො, ඉත්ථීතො, ධෙනුතො. මහාවුත්තිනා තොම්හි මාතාපිතූනං ඉත්තං, මාතිතො, පිතිතො, වධුතො, පුරිසතො, මුනිතො, දණ්ඩිතො, භික්ඛුතො, සත්ථාරතො, කත්තුතො, ගොත්‍රභුතො, සබ්බතො, යතො, තතො.

ඉම, එත, කිංසද්දෙහි තො.

276. ඉතොතෙත්තොකුතො [‘ඉතො තෙත්තො කතො’ (බහූසු) චං. 4.3.8; පා. 7.2.104].

ඉතො, අතො, එත්තො, කුතොති එතෙ සද්දා තොපච්චයන්තා නිපච්චන්තෙ.

ඉමම්හා ඉමෙහීති වා ඉතො, එතස්මා එතෙහීති වා අතො, එත්තො, කස්මා කෙහීති වා කුතො. එත්ථ ච ඉමම්හා, ඉමෙහීතිආදිකං අත්ථවාක්‍යං දිස්වා පකතිලිඞ්ගං වෙදිතබ්බං. ඉමිනා සුත්තෙන ඉමස්ස ඉත්තං, එතස්ස අත්තං එත්තඤ්ච, ‘සරම්හා ද්වෙ’ති එසරම්හා ද්විත්තං, කිංසද්දස්ස කුත්තං. එස නයො සෙසෙසු නිපාතනෙසු.

277. අභ්‍යාදීහි [පා. 5.3.9].

අභිආදීහි තො හොති, පුනබ්බිධානා’පඤ්චම්‍යත්ථෙපීතිපි සිද්ධං.

අභිතො ගාමං ගාමස්ස අභිමුඛෙති අත්ථො.

පරිතො ගාමං ගාමස්ස සමන්තතොති අත්ථො.

උභතො ගාමං ගාමස්ස උභොසු පස්සෙසූති අත්ථො.

පච්ඡතො, හෙට්ඨතො, උපරිතො.

278. **ආදයාදීහි** [චං. 4.3.9; පා. 5.4.44].

ආදිපභුතීහි අපඤ්චමායත්ථෙපි තො හොති.

ආදිතො, මජ්ඣතො, පුරතො, පස්සතො, පිට්ඨිතො, ඔරතො, පරතො, පච්ඡතො, පුරත්ථිමතො, දක්ඛිණතොඉච්චාදීසු බහුලං සත්තමායත්ථෙ දිස්සති.

තථා තතියත්ථෙපි රූපං අත්තතො සමනුපස්සති [සං. නි. 3.44], පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො විපස්සති ඉච්චාදි.

යතොනිදානං [සු. නි. 275], යත්වාධිකරණං, යතොදකං තදාදිත්තමිච්චාදීසු [ජා. 1.9.58] පඨමත්ථෙ ඉච්ඡන්ති.

ඉතො එහි, ඉතො බලාකෙ ආගච්ඡ, චණ්ඩො මෙ වායසො සඛා ඉච්චාදීසු දුතියත්ථෙ.

පරතොඝොසො, නාදිට්ඨා පරතො දොසං ඉච්චාදීසු ඡට්ඨ්යත්ථෙ.

279. **සබ්බාදිතො සත්තම්යා ත්‍රත්ථා** [ක. 249; රූ. 266; නී. 494; චං. 4.1.10; පා. 5.3.10].

සබ්බාදිනාමකෙහි සබ්බනාමෙහි සත්තමියා අත්ථෙ ත්‍ර, ත්ථා හොන්ති.

සබ්බස්මිං සබ්බෙසූති වා සබ්බත්‍ර, සබ්බත්ථ, සබ්බස්සං සබ්බාසු වාතිපි. එවං කතරත්‍ර, කතරත්ථ, අඤ්ඤත්‍ර, අඤ්ඤත්ථ ඉච්චාදි.

යත්‍ර, යත්ථ, තත්‍ර, තත්ථ.

280. **කත්ථෙත්ථකුත්‍රාත්‍රක්වෙහිධ** [ක. 251; රූ. 269; නී. 499; චං. 4.1.11; පා. 5.3.11, 12].

කත්ථ, එත්ථ, කුත්‍ර, අත්‍ර, ක්ව, ඉහ, ඉධාති එතෙ සද්දාත්ථ, ත්‍ර,ව හ, ධාපච්චයන්තා සත්තමායත්ථෙ සිජ්ඣන්ති.

කස්මිං කෙසූති වා කත්ථ, කුත්‍ර, ක්ව. ‘කුව’න්තිපි සිජ්ඣති, ‘‘කුවං සත්තස්ස කාරකො, කුවං සත්තො සමුප්පන්නො [සං. නි. 1.171], කුවං අසිස්සං, කුවං ඛාදිස්ස’’න්ති පාළි.

එතස්මිං එතෙසූති වා එත්ථ, අත්‍ර, ඉමස්මිං ඉමෙසූති වා ඉහ, ඉධ.

281. **ධි සබ්බා වා** [ක. 250; රූ. 268; නී. 502].

සබ්බසද්දම්හා සත්තම්‍යත්ථෙ ධි හොති වා.

නමො තෙ බුද්ධ වීර’ත්ථු, විප්පමුත්තොසි සබ්බධි [සං. නි. 1.90].

282. **යා හිං** [ක. 255; රූ. 275; නී. 504].

යම්හා සත්තම්‍යත්ථෙ හිං හොති.

යහිං.

283. **තා හඤ්ච** [ක. 253; රූ. 273; නී. 501].

තම්හා සත්තම්‍යත්ථෙ හිං හොති හඤ්ච.

තහිං, තහං. දුතියත්ථෙපි දිස්සති ‘‘තහං තහං ඔලොකෙන්තො ගච්ඡතී’’ති.

284. **කිංස්ස කුකඤ්ච** [ක. 251, 227-8-9; රූ. 226, 270-1-2; නී. 500, 456-7, 460].

කිංම්හා සත්තම්‍යත්ථෙ හිං, තං හොති. කිංස්ස කුත්තං කත්තඤ්ච හොති.

කුහිං ගච්ඡති, කුහං ගච්ඡති. කහං එකපුත්තක කහං එකපුත්තක [සං. නි. 2.63]. කුහිඤ්චි, කුහිඤ්චනන්ති ද්වෙ චි, චන-නිපාතන්තා සිජ්ඣන්ති.

ඉති සාමඤ්ඤසත්තම්‍යන්තරාසි.

කාලසත්තම්‍යන්තං වුච්චතෙ.

285. **සබ්බෙකඤ්ඤයතෙහි කාලෙදා** [ක. 257; රූ. 276; නී. 505].

සබ්බ, එක, අඤ්ඤ, ය, තසද්දෙහි කාලෙ දා හොති.

සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බදා, එකස්මිං කාලෙ එකදා, අඤ්ඤස්මිං කාලෙ අඤ්ඤදා, යස්මිං කාලෙ යදා, තස්මිං කාලෙ තදා.

286. **කදාකුදාසදාඅධුනෙදානි** [ක. 257-8-9; රූ. 276-8-9; නී. 505-6-7].

එතෙපි සත්තම්‍යත්ථෙ කාලෙ දා, ධුනා, දානිපච්චයන්තා සිජ්ඣන්ති.

කිංස්මිං කාලෙ කදා, කුදා, සබ්බස්මිං කාලෙ සදා, ඉමස්මිං කාලෙ අධුනා, ඉදානි.

287. **අජ්ජසජ්ජුපරජ්ජෙතරහිකරහා** [ක. 259; රූ. 279, 423; නී. 507].

එතෙපි කාලෙ ජ්ජ, ජ්ජු, රහි, රහ පච්චයන්තා සිජ්ඣන්ති.

ඉමස්මිං කාලෙ අජ්ජ, ඉමස්මිං දිවසෙතායත්ථො.

සමානෙ කාලෙ සජ්ජු-‘සමානෙ’ති විජ්ජමානෙ. න හි පාපං කතං කම්මං, සජ්ජු ඛීරංව මුච්චති [ධ. ප. 71], සජ්ජුකං පාහෙසි – තත්ථ ‘සජ්ජූ’ති තස්මිං දිවසෙ.

අපරස්මිං කාලෙ අපරජ්ජු, පුනදිවසෙති අත්ථො.

ඉමස්මිං කාලෙ එතරහි, කිංස්මිං කාලෙ කරහ. කුතොචි, ක්වචි, කත්ථචි, කුහිඤ්චි, කදාචි, කරහචිසද්දා පන චි-නිපාතන්තා හොන්ති, තථා යතො කුතොචි, යත්ථ කත්ථචි, යදා කදාචීති. කිඤ්චනං, කුහිඤ්චනං, කුදාචනන්ති චන-නිපාතන්තාති.

විභත්තිපච්චයන්තරාසි නිට්ඨිතො.

අබ්‍යයපදානි

උපසග්ගපදරාසි

අථ අබ්‍යයපදානි දීපියන්තෙ.

ඡබ්බිධානි අබ්‍යයපදානි උපසග්ගපදං, නිපාතපදං, විභත්තිපච්චයන්තපදං, අබ්‍යයීභාවසමාසපදං, අබ්‍යයතද්ධිතපදං, ත්වාදිපච්චයන්තපදන්ති. බ්‍යයො වුච්චති විකාරො, නානාලිඞ්ගවිභත්තිවචනෙහි නත්ථි රූපබ්‍යයො එතෙසන්ති අබ්‍යයා, අසඞ්ඛ්‍යාති ච වුච්චන්ති.

තත්ථ විභත්තිපච්චයන්තපදතො පුන විභත්තුප්පත්ති නාම නත්ථි. අබ්‍යයීභාවසමාසම්හි විභත්තීනං විධි සමාසකණ්ඩෙ වක්ඛති, තස්මා තානි ද්වෙ ඨපෙත්වා සෙසානි චත්තාරි ඉධ වුච්චන්තෙ.

288. **අසඞ්ඛ්‍යෙහි සබ්බාසං** [චං. 2.1.38; පා. 2.4.82].

අසඞ්ඛ්‍යෙහි පදෙහි යථාරහං සබ්බාසං විභත්තීනං ලොපො හොති, කෙහිචි පදෙහි පඨමාය ලොපො, කෙහිචි පදෙහි දුතියාය ලොපො…පෙ…. කෙහිචි සත්තමියා, කෙහිචි ද්වින්නං, කෙහිචි තිස්සන්නං…පෙ…. කෙහිචි සත්තන්නන්ති වුත්තං හොති.

තත්ථ ආවුසො, භො, භන්තෙඉච්චාදීහි ආමන්තනනිපාතෙහි අත්ථි, නත්ථි, සක්කා, ලබ්භා, සියා, සියුං, සාධු, තුණ්හීඉච්චාදීහි ච පඨමාය ලොපො.

චිරං, චිරස්සං, නිච්චං, සතතං, අභිණ්හං, අභික්ඛණං, මුහුත්තං ඉච්චාදීහි අච්චන්තසංයොගලක්ඛණෙ දුතියාය.

යථා, තථා, සබ්බථා, සබ්බසො, මුසා, මිච්ඡාඉච්චාදීහි තතියාය.

කාතුං, කාතවෙ ඉච්චාදීහි චතුත්ථියා.

සමන්තා, සමන්තතො, දීඝසො, ඔරසොඉච්චාදීහි පඤ්චමියා.

පුරෙ, පුරා, පච්ඡා, උද්ධං, උපරි, අධො, හෙට්ඨා, අන්තරා, අන්තො, රහො, ආවි, භියො, සුවෙඉච්චාදීහි සත්තමියා ලොපො.

නමොසද්දම්හා ''නමො තෙ බුද්ධ වීර'ත්ථු''ති එත්ථ පඨමාය. ''නමො කරොහි නාගස්සා''ති එත්ථ දුතියාය.

සයංසද්දම්හා ''කුසූලො සයමෙව භිජ්ජතෙ''ති එත්ථ පඨමාය. ''සයං කතං සුඛදුක්ඛ''න්ති [දී. නි. 3.191, 193] එත්ථ තතියාය, ඉච්චාදිනා යථාරහවිභාගො වෙදිතබ්බො.

ඉති, එවංසද්දෙහි පයොගානුරූපං සත්තන්නං විභත්තීනං ලොපං ඉච්ඡන්ති.

උපසග්ගෙහිපි අත්ථානුරූපං තංතංවිභත්තිලොපො.

රූපසිද්ධියං පන ''තෙහි පඨමෙකවචනමෙව භවතී''ති [රූ. 131 (පිට්ඨෙ)] වුත්තං.

තත්ථ ''අභික්කමති, අභිධම්මො'' ඉච්චාදීසු ධාතුලිඞ්ගානි උපෙච්ච තෙසං අත්ථං නානාප්පකාරං කරොන්තා සජ්ජන්ති සඞ්ඛරොන්තීති උපසග්ගා. තෙ හි ක්වචි තදත්ථං විසිට්ඨං කරොන්ති ''ජානාති, පජානාති, සඤ්ජානාති, අවජානාති, අභිජානාති, පරිජානාති, සුසීලො, දුස්සීලො, සුවණ්ණො, දුබ්බණ්ණො, සුරාජා, දුරාජා'' ඉච්චාදීසු.

ක්වචි තදත්ථං නානාප්පකාරං කත්වා විභජ්ජන්ති ''ගච්ඡති, ආගච්ඡති, උග්ගච්ඡති, ඔගච්ඡති''ඉච්චාදීසු.

ක්වචි තදත්ථං බාධෙත්වා තප්පටිවිරුද්ධෙ වා තදඤ්ඤස්මිං වා අත්ථෙ තානි යොජෙන්ති.

තත්ථ තප්පටිවිරුද්ධෙ –

ජෙති, පරාජෙති, ඔමුඤ්චති, පටිමුඤ්චති, ගිලති, උග්ගිලති, නිම්මුජ්ජති, උම්මුජ්ජති, ධම්මො, උද්ධම්මොඉච්චාදි.

තදඤ්ඤස්මිං –

දදාති, ආදදාති, දධාති, විධෙති, පිධෙති, නිධෙති, සන්ධියති, සද්දහති, අභිධාතිඉච්චාදි.

ක්වචි පන පදසොභණං කත්වා තදත්ථං අනුවත්තන්ති, ''විජ්ජති, සංවිජ්ජති, ලභති, පටිලභති'' ඉච්චාදි.

තෙ වීසති හොන්ති-ප, ආ, උ, ඔ, දු, නි, වි, සු, සං, අති, අධි, අනු, අප, අපි, අභි, අව, උප, පති, පරා, පරි.

කච්චායනෙ පන ඔසද්දො අවකාරියමත්තන්ති තං අග්ගහෙත්වා නීසද්දං ගණ්හාති, ඉධ පන නීසද්දො නිස්ස දීඝමත්තන්ති තං අග්ගහෙත්වා ඔසද්දං ගණ්හාති.

තත්ථ ප –

පකාරත්ථෙ-පඤ්ඤා. ආදිකම්මෙ-විප්පකතං. පධානෙ-පණීතං. ඉස්සරියෙ-පභූ. අන්තොභාවෙ-පක්ඛිත්තං, පස්සාසො. වියොගෙ-පවාසො. තප්පරෙ-පාචරියො. තදනුබන්ධෙ-පුත්තො, පපුත්තො, නත්තා, පනත්තා. භුසත්ථෙ-පවඩ්ඪො. සම්භවෙ-පභවති. තිත්තියං-පහුතං අන්නං. අනාවිලෙ-පසන්නො. පත්ථනායං-පණිධානං.

ආ –

අභිමුඛෙ-ආගච්ඡති. උද්ධංකම්මෙ-ආරොහති. මරියාදායං-ආපබ්බතා ඛෙත්තං. අභිවිධිම්හි-ආබ්‍රහ්මලොකා කිත්තිසද්දො. පත්තියං-ආපන්නො. ඉච්ඡායං-ආකඞ්ඛා. පරිස්සජනෙ-ආලිඞ්ගති. ආදිකම්මෙ-ආරම්භො. ගහණෙ-ආදීයති. නිවාසෙ-ආවසථො. සමීපෙ-ආසන්නං. අව්හානෙ-ආමන්තනං.

උ –

උග්ගතෙ-උග්ගච්ඡති. උද්ධංකම්මෙ-උට්ඨාති. පධානෙ-උත්තරො. වියොගෙ-උපවාසො. සම්භවෙ-උබ්භූතො. අත්ථලාභෙ-රූපස්ස උප්පාදො. සත්තියං-උස්සහති ගන්තුං. සරූපඛ්‍යානෙ-උද්දෙසො.

ඔ –

අන්තොභාවෙ-ඔවරකො, ඔරොධො. අධොකම්මෙ-ඔක්ඛිත්තො. නිග්ගහෙ-ඔවාදො. අන්තරෙ, දෙසෙ ච-ඔකාසො. පාතුභාවෙ-ඔපපාතිකො. යෙසු අත්ථෙසු අවසද්දො වත්තති, තෙසුපි ඔසද්දො වත්තති.

දු –

අසොභණෙ-දුග්ගන්ධො. අභාවෙ-දුබ්භික්ඛං, දුස්සීලො, දුප්පඤ්ඤො. කුච්ඡිතෙ-දුක්කටං. අසමිද්ධියං-දුසස්සං. කිච්ඡෙ-දුක්කරං. විරූපෙ-දුබ්බණ්ණො, දුම්මුඛො.

නි –

නිස්සෙසෙ-නිරුත්ති. නිග්ගතෙ-නියයානං. නීහරණෙ-නිද්ධාරණං. අන්තොපවෙසනෙ-නිඛාතො. අභාවෙ-නිම්මක්ඛිකං. නිසෙධෙ-නිවාරෙති. නික්ඛන්තෙ-නිබ්බානං. පාතුභාවෙ-නිම්මිතං. අවධාරණෙ-විනිච්ඡයො. විභජ්ජනෙ-නිද්දෙසො. උපමායං-නිදස්සනං. උපධාරණෙ-නිසාමෙති. අවසානෙ-නිට්ඨිතං. ඡෙකෙ-නිපුණො.

වි –

විසෙසෙ-විපස්සති. විවිධෙ-විචිත්තං. විරුද්ධෙ-විවාදො. විගතෙ-විමලො. වියොගෙ-විප්පයුත්තො. විරූපෙ-විප්පටිසාරො.

සු –

සොභණෙ-සුග්ගති. සුන්දරෙ-සුමනො. සම්මාසද්දත්ථෙ-සුගතො. සමිද්ධියං-සුභික්ඛං. සුඛත්ථෙ-සුකරො.

සං –

සමොධානෙ-සන්ධි. සම්මා, සමත්ථෙසු-සමාධි, සම්පයුත්තො. සමන්තභාවෙ-සංකිණ්ණො. සඞ්ගතෙ-සමාගමො, සඞ්ඛෙපෙ-සමාසො. භුසත්ථෙ-සාරත්තො. සහත්ථෙ-සංවාසො, සම්භොගො. අප්පත්ථෙ-සමග්ඝො. පභවෙ-සම්භවො. අභිමුඛෙ-සම්මුඛං. සඞ්ගහෙ-සඞ්ගය්හති. පිදහනෙ-සංවුතො. පුනප්පුනකම්මෙ-සන්ධාවති, සංසරති. සමිද්ධියං-සම්පන්නො.

අති –

අතික්කමෙ-අතිරොචති, අච්චයො, අතීතො. අතික්කන්තෙ-අච්චන්තං. අතිස්සයෙ-අතිකුසලො. භුසත්ථෙ-අතිකොධො. අන්තොකම්මෙ-මඤ්චං වා පීඨං වා අතිහරිත්වා ඨපෙති.

අධි –

අධිකෙ-අධිසීලං. ඉස්සරෙ-අධිපති, අධිබ්‍රහ්මදත්තෙ පඤ්චාලා. උපරිභාවෙ-අධිසෙති. පරිභවනෙ-අධිභූතො. අජ්ඣායනෙ-අජ්ඣෙති, බ්‍යාකරණමධීතෙ. අධිට්ඨානෙ-නවකම්මං අධිට්ඨාති, චීවරං අධිට්ඨාති, ඉද්ධිවිකුබ්බනං අධිට්ඨාති. නිච්ඡයෙ-අධිමුච්චති. පාපුණනෙ-භොගක්ඛන්ධං අධිගච්ඡති, අමතං අධිගච්ඡති.

අනු –

අනුගතෙ-අන්වෙති. අනුප්පවිඡින්නෙ-අනුසයො. පච්ඡාසද්දත්ථෙ-අනුරථං. පුනප්පුනභාවෙ-අන්වඩ්ඪමාසං, අනුසංවච්ඡරං. යොග්‍යභාවෙ-අනුරූපං.කනිට්ඨභාවෙ-අනුබුද්ධො, අනුථෙරො. සෙසං කාරකකණ්ඩෙ වක්ඛති.

අප –

අපගතෙ-අපෙති, අපායො. ගරහෙ-අපගබ්භො, අපසද්දො. වජ්ජනෙ-අපසාලාය ආයන්ති. පූජායං-වුඩ්ඪ-මපචායන්ති. පදුස්සනෙ-අපරජ්ඣති.

අපි –

සම්භාවනෙ-අපිපබ්බතං භින්දෙය්‍ය, මෙරුම්පි විනිවිජ්ඣෙය්‍ය. අපෙක්ඛායං-අයම්පි ධම්මො අනියතො. සමුච්චයෙ-ඉතිපි අරහං, ඡවිම්පි දහති, චම්මම්පි දහති, මංසම්පි දහති. ගරහායං-අපි අම්හාකං පණ්ඩිතක. පුච්ඡායං-අපි භන්තෙ භික්ඛං ලභිත්ථ, අපි නු තුම්හෙ සොතුකාමාත්ථ.

අභි –

අභිමුඛෙ-අභික්කන්තො. විසිට්ඨෙ-අභිඤ්ඤා. අධිකෙ-අභිධම්මො. උද්ධංකම්මෙ-අභිරූහති. කුලෙ-අභිජාතො. සාරුප්පෙ-අභිරූපො. වන්දනෙ-අභිවාදෙති. සෙසං කාරකකණ්ඩෙ වක්ඛති.

අව –

අධොභාගෙ-අවක්ඛිත්තො. වියොගෙ-අවකොකිලං වනං. පරිභවෙ-අවජානාති. ජානනෙ-අවගච්ඡති. සුද්ධියං-වොදායති, වොදානං. නිච්ඡයෙ-අවධාරණං. දෙසෙ-අවකාසො. ථෙය්‍යෙ-අවහාරො.

උප –

උපගමෙ-උපනිසීදති. සමීපෙ-උපචාරො, උපනගරං. උපපත්තියං-සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. සදිසෙ-උපමාණං, උපමෙය්‍යං. අධිකෙ-උපඛාරියං

දොණො. උපරිභාවෙ – උපසම්පන්නො, උපචයො. අනසනෙ-උපවාසො. දොසක්ඛානෙ-පරං උපවදති. සඤ්ඤායං-උපධා, උපසග්ගො. පුබ්බකම්මෙ-උපක්කමො, උපහාරො. පූජායං-බුද්ධං උපට්ඨාති. ගය්හාකාරෙ-පච්චුපට්ඨානං. භුසත්ථෙ-උපාදානං, උපායාසො, උපනිස්සයො.

පති –

පතිගතෙ-පච්චක්ඛං. පටිලොමෙ-පටිසොතං. පටියොගිම්හි-පටිපුග්ගලො. නිසෙධෙ-පටිසෙධො. නිවත්තෙ-පටික්කමති. සදිසෙ-පටිරූපකං. පටිකම්මෙ-රොගස්ස පටිකාරො. ආදානෙ-පටිග්ගණ්හාති. පටිබොධෙ-පටිවෙධො. පටිච්චෙ-පච්චයො. සෙසං කාරකකණ්ඩෙ වක්ඛති.

පරා –

පරිහානියං-පරාභවො. පරාජයෙ-පරාජිතො. ගතියං-පරායනං. වික්කමෙ-පරක්කමො. ආමසනෙ-පරාමසනං.

පරි –

සමන්තභාවෙ-පරිවුතො, පරික්ඛිත්තො, පරික්ඛාරො. පරිච්ඡෙදෙ-පරිඤ්ඤෙය්‍යං, පරිජානාති. වජ්ජනෙ-පරිහරති. පරිහාරො. ආලිඞ්ගනෙ-පරිස්සජති. නිවාසනෙ-වත්ථං පරිදහති. පූජායං-පාරිචරියා. භොජනෙ-පරිවිසති. අභිභවෙ-පරිභවති. දොසක්ඛානෙ-පරිභාසති. සෙසං කාරකකණ්ඩෙ වක්ඛති.

නීසද්දො පන නීහරණ, නීවරණාදීසු වත්තති, නීහරණං, නීවරණංඉච්චාදි.

ඉති උපසග්ගපදරාසි.

නිපාතපදරාසි

නිච්චං එකරූපෙන වාක්‍යපථෙ පතන්තීති **නිපාතා**. පදානං ආදි, මජ්ඣා'වසානෙසු නිපතන්තීති නිපාතාතිපි වදන්ති.

අසත්වවාචකා වාදිසද්දා නිපාතා නාම. තෙ පන විභත්තියුත්තා, අයුත්තා චාති දුවිධා හොන්ති. තත්ථ විභත්තියුත්තා පුබ්බෙ දස්සිතා එව. චාදයො අයුත්තා නාම. තෙ පන අනෙකසතප්පභෙදා හොන්ති. නිඝණ්ටුසත්ථෙසු ගහෙතබ්බාති.

අබ්‍යයතද්ධිතපච්චයපදරාසි

අබ්‍යයතද්ධිතපච්චයන්තා නාම යථා, තථා, එකධා, එකජ්ඣං, සබ්බසො, කථං, ඉත්ථං ඉච්චාදයො. තෙහි තතියාලොපො.

ත්වාදිපච්චයන්තපදරාසි

ත්වාදිපච්චයන්තා නාම කත්වා, කත්වාන, කාතුන, කාතුං, කාතවෙ, දක්ඛිතායෙ, හෙතුයෙ, ආදාය, උපාදාය, විචෙය්‍ය, විනෙය්‍ය, සක්කච්ච, ආහච්ච, උපසම්පජ්ජ, සමෙච්ච, අවෙච්ච, පටිච්ච, අතිච්ච, ආගම්ම, ආරබ්භඉච්චාදයො. තෙසු ත්වා, ත්වානන්තෙහි පඨමාලොපො. තුං, තවෙ, තායෙ, තුයෙපච්චයන්තෙහි චතුත්ථීලොපොති.

ධාතවො පච්චයා චෙව, උපසග්ගනිපාතකා.

අනෙකත්ථාව තෙ පටි-සම්භිදා ඤාණගොචරා.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානදීපනියා

නාමකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

3. කාරකකණ්ඩ

පඨමාවිභත්තිරාසි

අථ නාමවිභත්තීනං අත්ථභෙදා වුච්චන්තෙ.

කස්මිං අත්ථෙ පඨමා?

289. පඨමත්ථමත්තෙ [චං. 2.1.93; පා. 2.3.46].

නාමස්ස අභිධෙය්‍යමත්තෙ පඨමාවිභත්ති හොති.

රුක්ඛො, මාලා, ධනං.

එත්ථ ච මත්තසද්දෙන කත්තු, කම්මාදිකෙ විභත්‍යත්ථෙ නිවත්තෙති. තස්මා අත්ථමත්තන්ති ලිඞ්ගත්ථොයෙව වුච්චති.

තත්ථ අනුච්චාරිතෙ සති සුණන්තස්ස අවිදිතො අත්ථො ලීනත්ථො නාම. තං ලීනමත්ථං ගමෙති බොධෙතීති **ලිඞ්ගං,** උච්චාරිතපදං.

තං පන පකතිලිඞ්ගං, නිප්ඵන්නලිඞ්ගන්ති දුවිධං. තත්ථ විභත්තිරහිතං පකතිලිඞ්ගං ඉධාධිප්පෙතං ලිඞ්ග, විභත්තීනං විසුං විසුං විභාගට්ඨානත්තා.

ලීනං අඞ්ගන්ති ලිඞ්ගං. තත්ථ ‘ලීන’න්ති අපාකටං. ‘අඞ්ග’න්ති අවයවො. **ලිඞ්ගං, නාමං, පාටිපදිකන්**ති අත්ථතො එකං.

ලිඞ්ගස්ස අත්ථො පරමත්ථො, පඤ්ඤත්තිඅත්ථොති දුවිධො. තථා විසෙසනත්ථො, විසෙස්‍යත්ථොති.

තත්ථ විසෙසනත්ථො නාම සකත්ථො, තස්ස තස්ස සද්දස්ස පටිනියතො පාටිපුග්ගලිකත්ථොති වුත්තං හොති. සොයෙව තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ ආදිම්හි සද්දුප්පත්තියා චිරකාලඤ්ච සද්දපවත්තියා නිබද්ධකාරණත්තා නිමිත්තත්ථොති ච වුච්චති. සො සුති, ජාති, ගුණ, දබ්බ, ක්‍රියා, නාම, සම්බන්ධවසෙන සත්තවිධො හොති.

විසෙස්‍යත්ථො නාම සාමඤ්ඤත්ථො, බහුනිමිත්තානං සාධාරණත්ථොති වුත්තං හොති, සොයෙව තංතංනිමිත්තයොගා නෙමිත්තකත්ථොති ච වුච්චති, සො ජාති, ගුණ, දබ්බ, ක්‍රියා, නාමවසෙන පඤ්චවිධො. ගො, සුක්කො, දණ්ඩී, පාචකො, තිස්සොති.

තත්ථ ගොසද්දො යදා ජාතිමත්තං වදති ගො ජාතීති, තදා සුති විසෙසනං. යදා දබ්බං වදති ගො ගච්ඡතීති, තදා සුති ච ජාති ච විසෙසනං.

සුක්කසද්දො යදා ගුණමත්තං වදති සුක්කො ගුණොති, තදා සුති විසෙසනං. යදා ගුණවිසෙසං වදති ගොස්ස සුක්කොති, තදා සුති ච ගුණජාති ච විසෙසනං. යදා ගුණවන්තං දබ්බං වදති සුක්කො ගොති, තදා සුති ච ගුණජාති ච ගුණවිසෙසො ච සම්බන්ධො ච විසෙසනං.

දණ්ඩීසද්දො යදා ජාතිමත්තං වදති දණ්ඩී ජාතීති, තදා සුති ච දබ්බඤ්ච විසෙසනං. යදා දබ්බවන්තං දබ්බං වදති දණ්ඩී පුරිසොති, තදා සුති ච දබ්බඤ්ච ජාති ච සම්බන්ධො ච විසෙසනං.

පාචකසද්දො යදා ජාතිමත්තං වදති පාචකො ජාතීති, තදා සුති ච ක්‍රියා ච විසෙසනං. යදා ක්‍රියානිප්ඵාදකං දබ්බං වදති පාචකො පුරිසොති, තදා සුති ච ක්‍රියා ච ජාති ච ක්‍රියාකාරකසම්බන්ධො ච විසෙසනං.

තිස්සසද්දො යදා නාමමත්තං වදති තිස්සො නාමන්ති, තදා සුති විසෙසනං. යදා නාමවන්තං දබ්බං වදති, තිස්සො භික්ඛූති, තදා සුති ච නාමජාති ච සම්බන්ධො ච විසෙසනං.

සබ්බත්ථ යං යං වදතීති වුත්තං, තං තං විසෙසාන්ති ච දබ්බන්ති ච වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච සුති නාම සද්දසභාවා එව හොති, සද්දපක්ඛිකා එව. සබ්බො සද්දො පඨමං සත්තාභිධායකොති ච ඤාසෙ වුත්තං. තස්මා සබ්බත්ථ සුතිට්ඨානෙ සත්තා එව යුත්තා වත්තුන්ති. සත්තාති ච තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වොහාරමත්තෙනපි ලොකෙ විජ්ජමානතා වුච්චති, තං තං සද්දං සුණන්තස්ස ච ඤාණං තංතදත්ථස්ස අත්ථිතාමත්තං සබ්බපඨමං ජානාති, තතො පරං ජාතිසද්දෙ ජාතිං ජානාති. ගුණසද්දෙ ගුණන්ති එවමාදි සබ්බං වත්තබ්බං. ලිඞ්ග, සඞ්ඛ්‍යා, පරිමාණානිපි විසෙසනත්ථෙ සඞ්ගය්හන්ති.

තත්ථ ලිඞ්ගං නාම යෙ ඉත්ථි, පුරිසානං ලිඞ්ග, නිමිත්ත, කුත්තා'කප්පා නාම අභිධම්මෙ වුත්තා, යෙ ච නපුංසකානං ලිඞ්ග, නිමිත්ත, කුත්තා'කප්පා නාම අවුත්තසිද්ධා, යෙ ච සද්දෙසු චෙව අත්ථෙසු ච විසදා'විසදාකාර, මජ්ඣිමාකාරා සන්දිස්සන්ති, සබ්බමෙතං ලිඞ්ගං නාම.

එවං විසෙසන, විසෙස්‍යවසෙන දුවිධො අත්ථො පුබ්බෙ වුත්තස්ස සද්දලිඞ්ගස්ස අත්ථො නාම, සො සලිඞ්ගො, සසඞ්ඛ්‍යො, සපරිමාණො චාති තිවිධො හොති.

තත්ථ සලිඞ්ගො යථා? සඤ්ඤා, ඵස්සො, චිත්තං. කඤ්ඤා, පුරිසො, කුලං. මාලා, රුක්ඛො, ධනන්ති.

සසඞ්ඛ්‍යො යථා? එකො, ද්වෙ, තයො, බහූ ඉච්චාදි.

සපරිමාණො යථා? විදත්ථි, හත්ථො, දොණො, ආළ්හකං ඉච්චාදි.

අපි ච සුද්ධො, සංසට්ඨොති දුවිධො ලිඞ්ගත්ථො. තත්ථ කම්මාදිසංසග්ගරහිතො සුද්ධො නාම. සො සලිඞ්ගො, සසඞ්ඛ්‍යො, සපරිමාණො, උපසග්ගත්ථො, නිපාතත්ථො, පාටි-පදිකත්ථොති ඡබ්බිධො. අත්ථි, සක්කා, ලබ්භාඉච්චාදි ඉධ පාටිපදිකං නාම. තුන, ත්වාන, ත්වා, තවෙ, තුං, බත්තුංපච්චයන්තාපි නිපාතෙසු ගය්හන්ති.

සංසට්ඨො වුත්තසංසට්ඨො, අවුත්තසංසට්ඨොති දුවිධො. තත්ථ වුත්තසංසට්ඨො චතුබ්බිධො සමාසෙන වුත්තසංසට්ඨො, තද්ධිතෙන, ආඛ්‍යාතෙන, කිතෙනාති. තත්ථ සමාසෙන වුත්තො ඡකාරකසම්බන්ධවසෙන සත්තවිධො, භාවෙන සද්ධිං අට්ඨවිධො වා, තථා තද්ධිතෙන වුත්තො. ආඛ්‍යාතෙන වුත්තො කත්තු, කම්ම, භාවවසෙන තිවිධො. කිතෙන වුත්තො ඡකාරක, භාවවසෙන සත්තවිධො. සබ්බො සුද්ධො චෙව වුත්තසංසට්ඨො ච පඨමාය විසයො.

අවුත්තසංසට්ඨොපි කත්තුසංසට්ඨො, කම්මසංසට්ඨොතිආදිනා අනෙකවිධො. සො දුතියාදීනං එව විසයොති. එත්ථ ච විභත්තියා විනා කෙවලො සද්දො පයොගං නාරහතීති කත්වා පයොගාරහත්ථමෙව ඡබ්බිධෙ සුද්ධෙ චතුබ්බිධෙ ච වුත්තසංසට්ඨෙ පඨමා පයුජ්ජති, න අත්ථජොතනත්ථං.

කෙනචි වාචකෙන අවුත්තානි පන කම්මාදීනි විභත්තීහි විනා විදිතානි න හොන්තීතිකත්වා අත්ථජොතනත්ථම්පි කම්මාදීසු දුතියාදයො පයුජ්ජන්ති. තස්මා අත්ථමත්තෙති ඉධ දෙසන්තරාවච්ඡෙදකෙ විසයමත්තෙ භුම්මං. කම්මෙ දුතියාඉච්චාදීසු පන නිප්ඵාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ භුම්මන්ති එවං ද්වින්නං භුම්මානං නානත්තං වෙදිතබ්බන්ති.

290. ආමන්තනෙ [ක. 285; රූ. 70; නී. 578; චං. 2.1.94; පා. 2.3.47; ආමන්තණෙ (බහූසු)].

පගෙව සිද්ධස්ස වත්ථුනො නාමෙන වා නිපාතෙන වා අත්තනො අභිමුඛීකරණං ආමන්තනං නාම. අධිකාමන්තනෙ අත්ථමත්තෙ පඨමා හොති. එත්ථ ච ආමන්තනපදං නාම ක්‍රියාපෙක්ඛං න හොති, තස්මා කාරකසඤ්ඤං න ලභති.

තං පන දුවිධං සාදරා’නාදරවසෙන. එහි සම්ම, එහි ජෙති.

තථා සජීව, නිජ්ජීවවසෙන, හො පුරිස, වදෙහි හො සඞ්ඛ, වදෙහි හො සඞ්ඛ [දී. නි. 2.426]. උම්මුජ්ජ හො පුප්ඵසිලෙ, උම්මුජ්ජ හො පුප්ඵසිලෙති [සං. නි. 4.358].

තථා පච්චක්ඛා’පච්චක්ඛවසෙන, හො පුරිස, කහං එකපුත්තක, කහං එකපුත්තකාති [සං. නි. 2.63; ධ. ප. අට්ඨ. 1.2].

තථා නියමා’නියමවසෙන, භො පුරිස, අච්ඡරියං වත භො අබ්භුතං වත භො [දී. නි. 2.192]. යත්‍ර හි නාම සඤ්ඤී සමානොතිආදි [දී. නි. 2.192]. ඉදං ආමන්තනං නාම පගෙව සිද්ධෙ එව හොති, න විධාතබ්බෙ, න හි පගෙව රාජභාවං වා භික්ඛුභාවං වා අප්පත්තං ජනං ‘‘භො රාජා’’ති වා ‘‘භො භික්ඛූ’’ති වා ආමන්තෙන්තීති.

පඨමාවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

දුතියාවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ දුතියා?

291. **කම්මෙ දුතියා** [ක. 297; රූ. 284; නී. 580; චං. 2.1.43; පා. 1.4.49-51].

කම්මත්ථෙ දුතියා හොති. කරියතෙති කම්මං, තං නිබ්බත්තිකම්මං, විකතිකම්මං, පත්තිකම්මන්ති තිවිධං හොති.

තත්ථ **නිබ්බත්තිකම්මං** යථා? ඉද්ධිමා හත්ථිවණ්ණං මාපෙති, රාජා නගරං මාපෙති, මාතා පුත්තං විජායති, බීජං රුක්ඛං ජනෙති, කම්මං විපාකං ජනෙති, ආහාරො බලං ජනෙති, ජනො පුඤ්ඤං කරොති, පාපං කරොති, බුද්ධො ධම්මං දෙසෙසි, විනයං පඤ්ඤපෙසි, භික්ඛු ඣානං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති ඉච්චාදි.

විකතිකම්මං යථා? ගෙහං කරොති, රථං කරොති, ඝටං කරොති, පටං වායති, ඔදනං පචති, භත්තං පචති, කට්ඨං අඞ්ගාරං කරොති, සුවණ්ණං කටකං කරොති, ගෙහං ඣාපෙති, රුක්ඛං ඡින්දති, පාකාරං භින්දති, වීහයො ලුනාති, පාණං හනති, භත්තං භුඤ්ජති ඉච්චාදි.

පත්තිකම්මං යථා? ගාමං ගච්ඡති, ගෙහං පවිසති, රුක්ඛං ආරොහති, නදිං තරති, ආදිච්චං පස්සති, ධම්මං සුණාති, බුද්ධං වන්දති පයිරුපාසති ඉච්චාදි.

පකතිකම්මං, විකතිකම්මන්ති දුවිධං. සුවණ්ණං කටකං කරොති, කට්ඨං අඞ්ගාරං කරොති, පුරිසං ඨිතං පස්සති, පුරිසං ගච්ඡන්තං පස්සති, භික්ඛුං පස්සති සතං, සම්පජානං, අභික්කමන්තං, පටික්කමන්තං, ආලොකෙන්තං, විලොකෙන්තං, සමිඤ්ජෙන්තං, පසාරෙන්තං.

එත්ථ ‘පුරිසං, භික්ඛු’න්ති **පකතිකම්මං,** ‘ඨිතං, සතං’ඉච්චාදීනි **විකතිකම්මානි**.

ධාතුකම්මං, කාරිතකම්මන්ති දුවිධං. ගාමං ගච්ඡති, පුරිසං ගාමං ගමෙති.

ධාතුකම්මඤ්ච ද්විකම්මිකධාතූනං දුවිධං පධානකම්මං, අප්පධානකම්මන්ති. අජපාලො අජං ගාමං නෙති, පුරිසො භාරං ගාමං වහති, හරති, ගාමං සාඛං කඩ්ඪති, ගාවිං ඛීරං දොහති, බ්‍රාහ්මණං කම්බලං යාචති, බ්‍රාහ්මණං භත්තං භික්ඛති, ගාවියො වජං අවරුන්ධති, භගවන්තං පඤ්හං පුච්ඡති, රුක්ඛං ඵලානි ඔචිනාති, සිස්සං ධම්මං බ්‍රවීති, භගවා භික්ඛූ එතදවොච [උදා. 23 (ථොකං විසදිසං)], සිස්සං ධම්මං අනුසාසති ඉච්චාදි.

එත්ථ ච ‘අජං, ඛීරං’ ඉච්චාදි පධානකම්මං නාම කත්තාරා පරිග්ගහෙතුං ඉට්ඨතරත්තා. ‘ගාමං, ගාවිං’ඉච්චාදි අප්පධානකම්මං නාම තථා අනිට්ඨතරත්තා.

තත්ථ පධානකම්මං කථිතකම්මං නාම, කම්මභාවෙ ථිරකම්මන්ති වුත්තං හොති. අප්පධානකම්මං අකථිතකම්මං නාම, අථිරකම්මන්ති වුත්තං හොති. තඤ්හි කදාචි සම්පදානං හොති, කදාචි අපාදානං, කදාචි සාමි, කදාචි ඔකාසො. යථා – සො මං දකාය නෙති, ගාවිතො ඛීරං දොහති, ගාවියා ඛීරං දොහති, ගාවියං ඛීරං දොහති ඉච්චාදි.

කම්මෙ දුතියාති වත්තතෙ.

292. **ගතිබොධාහාරසද්දත්ථා කම්මක භජ්ජාදීනං පයොජ්ජෙ** [ක. 300; රූ. 286; නී. 587; චං. 2.1.44; පා. 1.4.52].

නිච්චවිධිසුත්තමිදං. ගමනත්ථානං බොධනත්ථානං ආහාරත්ථානං සද්දත්ථානං අකම්මකානං භජ්ජාදීනඤ්ච ධාතූනං පයොජ්ජෙ කම්මනි දුතියා හොති. එත්ථ ච පයොජ්ජකම්මං නාම කාරිතකම්මං වුච්චති.

පුරිසො පුරිසං ගාමං ගමයති, සාමිකො අජපාලං අජං ගාමං නයාපෙති, ආචරියො සිස්සං ධම්මං බොධෙති, පුරිසො පුරිසං භත්තං භොජෙති, ආචරියො සිස්සං ධම්මං පාඨෙති, පුරිසො පුරිසං සයාපෙති, අච්ඡාපෙති, උට්ඨාපෙති, පුරිසො පුරිසං ධඤ්ඤං භජ්ජාපෙති, කොට්ටාපෙති, උද්ධරාපෙති.

එතෙසමීති කිං? පුරිසො පුරිසෙන ඔදනං පාචෙති.

එත්ථ ච ගමනත්ථාදීනං පයොජ්ජෙ තතියාපි රූපසිද්ධියං [141 පිට්ඨෙ] සද්දනීතියඤ්ච [සුත්ත-148 පිට්ඨෙ] වුත්තා. සද්දනීතියං තතියාපයොගෙපි කම්මත්ථමෙව ඉච්ඡති. ඤාසාදීසු කත්වත්ථං ඉච්ඡන්ති.

යදා පන පඨමං පයොජකං අඤ්ඤො දුතියො පයොජෙති, තදා පඨමො පයොජ්ජො නාම. තස්මිං තතියාඑවාති වුත්තියං වුත්තං. අත්තනා විප්පකතං කුටිං පරෙහි පරියොසාපෙති [පාරා. 363].

293. **හරාදීනං වා** [ක. 300; රූ. 286; නී. 587; චං. 2.1.45; පා. 1.4.53].

හරාදීනං පයොජ්ජෙ කම්මනි විකප්පෙන දුතියා හොති.

සාමිකො පුරිසං භාරං හාරෙති පුරිසෙන වා, පුරිසං ආහාරං අජ්ඣොහාරෙති පුරිසෙන වා, පුරිසං කම්මං කාරෙති පුරිසෙන වා, රාජා පුරිසං අත්තානං දස්සෙති පුරිසෙන වා, පුරිසං බුද්ධං වන්දාපෙති පුරිසෙන වා.

194. **න ඛාදාදීනං** [ක. 300; රූ. 286; නී. 587; චං. 2.1.47; පා. 1.4.57].

ඛාදාදීනං පයොජ්ජෙ කම්මනි න දුතියා හොති.

සාමිකො පුරිසෙන ඛජ්ජං ඛාදාපෙති, අද-භක්ඛනෙ, භත්තං ආදෙති, සාමිකො දාසෙන පුරිසං අව්හාපෙති, සද්දායාපෙති, කන්දයති, නාදයති. එත්ථ ච 'සද්දායාපෙතී'ති සද්දං කාරාපෙති, නාමධාතු චෙසා. කන්ද, නදාපි සද්දත්ථායෙව.

295. **වහිස්සානියන්තුකෙ** [ක. 300; රූ. 286; නී. 587; චං. 2.1.48; පා. 1.4.52].

වහිස්සාති ධාතුනිද්දෙසො ඉ-කාරො, නියාමෙති පයොජෙතීති නියන්තා, නත්ථි නියන්තා එතස්සාති අනියන්තුකො. යස්ස අඤ්ඤෙන පයොජකෙන කිච්චං නත්ථි, සයමෙව ඤත්වා වහති, සො අනියන්තුකො නාම, වහධාතුස්ස තාදිසෙ අනියන්තුකෙ පයොජ්ජෙ කම්මනි දුතියා න හොති.

සාමිකො දාසෙන භාරං වාහෙති.

අනියන්තුකෙති කිං? බලීබද්දෙ භාරං වාහෙති.

296. **භක්ඛිස්සාහිංසායං** [ක. 300; රූ. 286; නී. 587; චං. 2.1.49; පා. 1.4.5].

භක්ඛිතුං ඉච්ඡන්තස්ස භක්ඛාපනං හිංසා නාම න හොති, අනිච්ඡන්තස්ස භක්ඛාපනං හිංසා නාම, භක්ඛධාතුස්ස පයොජ්ජෙ කම්මනි අහිංසාවිසයෙ දුතියා න හොති.

සාමිකො පුරිසෙන මොදකෙ භක්ඛාපෙති.

අහිංසායන්ති කිං? බලීබද්දෙ සස්සං භක්ඛාපෙති. එත්ථ 'සස්ස'න්ති ථූලතරං සස්සන්ති වදන්ති.

පාළියං ‘‘සබ්බෙසං විඤ්ඤාපෙත්වාන [අප. ථෙර 1.1.438], තොසෙන්ති සබ්බපාණිනං [අප. ථෙර 1.1.300]. ථෙරස්ස පත්තො දුතියස්ස ගාහෙතබ්බො’’ ඉච්චාදිනා [පාරා. 615] පයොජ්ජෙ ඡට්ඨීපි දිස්සති.

297. ඣාදීහි යුත්තා [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.50; පා. 2.3.2].

ධීඉච්චාදීහි නිපාතොපසග්ගෙහි යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

ධී බ්‍රාහ්මණස්ස හන්තාරං [ධ. ප. 389], ධීරත්ථු’මං පූතිකායං [ජා. 1.3.129], ධීරත්ථු තං ධනලාභං [ජා. 1.4.36], ධීරත්ථු බහුකෙ කාමෙ. තතියාපි දිස්සති, ධීරත්ථු ජීවිතෙන මෙ [ජා. 2.17.135]. අන්තරා ච රාජගහං අන්තරා ච නාළන්දං [දී. නි. 1.1], අභිතො ගාමං වසති, පරිතොගාමං වසති, නදිං නෙරඤ්ජරං පති [සු. නි. 427], එතෙසු ඡට්ඨ්‍යත්ථෙ දුතියා.

තථා පටිභාති මං භගවා [උදා. 45; සං. නි. 1.217], අපිස්සු මං තිස්සො උපමායො පටිභංසු [ම. නි. 1.374], පටිභාතු තං භික්ඛු ධම්මො භාසිතුං [මහාව. 258]. පටිභන්තු තං චුන්ද බොජ්ඣඞ්ගා [සං. නි. 3.79] – ‘ම’න්ති මම, ‘ත’න්ති තව, සම්පදානත්ථෙ දුතියා. ‘ම’න්ති මමඤාණෙ, ‘ත’න්ති තවඤාණෙතිපි වණ්ණෙසුං. න උපායමන්තරෙන අත්ථස්ස සිද්ධි, නත්ථි සමාදානමන්තරෙන සික්ඛාපටිලාභො, නෙවිධ න හුරං න උභයමන්තරෙන, එසෙවන්තො දුක්ඛස්ස [ම. නි. 3.393; උදා. 74]. තත්ථ ‘අන්තරෙනා’ති නිපාතපදමෙතං, වජ්ජෙත්වාත්‍යත්ථො. පුබ්බෙන ගාමං, දක්ඛිණෙන ගාමං, උත්තරෙන ගාමං, ගාමස්ස පුබ්බෙති අත්ථො.

උපසග්ගපුබ්බානං අකම්මකධාතූනං පයොගෙ ආධාරෙ දුතියා, පථවිං අධිසෙස්සති, ගාමං අධිතිට්ඨති, රුක්ඛං අජ්ඣාවසති, මඤ්චං වා පීඨං වා අභිනිසීදෙය්‍ය වා අභිනිපජ්ජෙය්‍ය වා [පාචි. 130], ගාමං උපවසති, ගාමං අනුවසති, පබ්බතං අධිවසති, ඝරං ආවසති, අගාරං අජ්ඣාවසති [දී. නි. 1.258; පාරා. 519], උපොසථං උපවසති, කාමාවචරං උපපජ්ජති, රූපාවචරං උපපජ්ජති, අරූපාවචරං උපපජ්ජති, සක්කස්ස සහබ්‍යතං උපපජ්ජති, නිපන්නං වා උපනිපජ්ජෙය්‍ය [දී. නි. 3.282], නිසින්නං වා උපනිසීදෙය්‍ය [දී. නි. 3.282], ඨිතං වා උපතිට්ඨෙය්‍ය [දී. නි. 3.282] ඉච්චාදි.

තප්පාන, චාරෙපි දුතියා, නදිං පිවති, සමුද්දං පිවති, ගාමං චරති, අරඤ්ඤං චරති, නදියං, ගාමෙති අත්ථො.

කාල, දිසාසුපි ආධාරෙ එව දුතියා, තං ඛණං, තං මුහුත්තං, තං කාලං, එකමන්තං [ඛු. පා. 5.1], එකං සමයං [ඛු. පා. 5.1; දී. නි. 1.1], පුබ්බණ්හසමයං [පාරා. 16], සායන්හසමයං, තං දිවසං, ඉමං රත්තිං [දී. නි. 3.285], දුතියම්පි, තතියම්පි, චතුත්ථං වා පඤ්චමං වා අප්පෙති, තතො පුබ්බං, තතො පරං, පුරිමං දිසං [දී. නි. 2.336], දක්ඛිණං දිසං [දී. නි. 2.336], පච්ඡිමං

දිසං [දී. නි. 2.336], උත්තරං දිසං [දී. නි. 2.336], ඉමා දස දිසායො, කතමං දිසං තිට්ඨති නාගරාජා [ජා. 1.16.104], ඉමාසු දිසාසු කතමාය දිසාය තිට්ඨති ඡද්දන්තනාගරාජාති අත්ථොඉච්චාදි.

298. **ලක්ඛණිත්ථම්භූතවිච්ඡාස්වභිනා** [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.54; පා. 1.4.90, 91; 2.3.8].

ලක්ඛණාදීසු අත්ථෙසු පවත්තෙන අභිනා යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

ලක්ඛීයති ලක්ඛිතබ්බං අනෙනාති **ලක්ඛණං**. අයං පකාරො ඉත්ථං, ඊදිසො විසෙසොති අත්ථො. ඉත්ථං භූතො පත්තොති **ඉත්ථම්භූතො**. භින්නෙ අත්ථෙ බ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා **විච්ඡා**.

තත්ථ ලක්ඛණෙ –

රුක්ඛමභි විජ්ජොතතෙ විජ්ජු, රුක්ඛං අභි බ්‍යාපෙත්වා විජ්ජොතතෙති අත්ථො, විජ්ජොභාසෙන බ්‍යාපිතො රුක්ඛො විජ්ජුප්පාදස්ස ලක්ඛණං සඤ්ඤාණං හොති.

ඉත්ථම්භූතෙ –

සාධු දෙවදත්තො මාතරමභි, මාතරං අභි විසිට්ඨං කත්වා සාධූති අත්ථො, දෙවදත්තො සක්කච්චං මාතුපට්ඨානෙ අග්ගපුරිසොති වුත්තං හොති. තං ඛො පන භවන්තං ගොතමං එවං කල්‍යාණො කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගතො [පාරා. 1]. එත්ථ ච ‘අබ්භුග්ගතො’ති අභි විසිට්ඨං කත්වා උග්ගතොති අත්ථො, අයං කිත්තිසද්දො භොතො ගොතමස්ස සකලලොකග්ගභාවං පකාසෙත්වා උග්ගතොති වුත්තං හොති, කිත්තිසද්දසම්බන්ධෙ පන තස්ස ඛො පන භොතො ගොතමස්සාති අත්ථො.

විච්ඡායං –

රුක්ඛං රුක්ඛං අභි විජ්ජොතතෙ චන්දො, බ්‍යාපෙත්වා විජ්ජොතතෙත්‍යත්ථො.

එත්ථ ච ලක්ඛණාදිඅත්ථා අභිසද්දෙන ජොතනීයා පිණ්ඩත්ථා එව, න වචනීයත්ථා, බ්‍යාපනාදිඅත්ථා එව වචනීයත්ථාති.

299. **පතිපරීහි භාගෙ ච** [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.55; පා. 1.4.90].

ලක්ඛණි'ත්ථම්භූත, විච්ඡාසු ච භාගෙ ච පවත්තෙහි පති, පරීහි යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

ලක්ඛණෙ –

රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ විජ්ජු, රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ විජ්ජු. තත්ථ 'පතී'ති පටිච්ච, 'පරී'ති ඵරිත්වා.

ඉත්ථම්භූතෙ –

සාධු දෙවදත්තො මාතරං පති, සාධු දෙවදත්තො මාතරං පරි.

විච්ඡායං –

රුක්ඛං රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ චන්දො, රුක්ඛං රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ චන්දො.

භාගෙ –

තං දීයතු, යදෙත්ථ මං පති සියා, තං දීයතු, යදෙත්ථ මං පරි සියා. තත්ථ 'පතී'ති පටිච්ච, 'පරී'ති පරිච්ච, උද්දිස්සාති අත්ථො, 'ඨපිත'න්ති පාඨසෙසො. එත්ථ මං උද්දිස්ස යං වත්ථු ඨපිතං සියා, තං මෙ දීයතූත්‍යත්ථො, එතෙසු බහූසු භාගෙසු යො මම භාගො, සො මය්හං දීයතූති වුත්තං හොතීති.

300. අනුනා [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.56; පා. 1.4.84, 90].

ලක්ඛණි'ත්ථම්භූත, විච්ඡාසු ච භාගෙ ච පවත්තෙන අනුනා යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

ලක්ඛණෙ –

රුක්ඛං අනු විජ්ජොතතෙ විජ්ජු, රුක්ඛං අනු ඵරිත්වාති අත්ථො. චතුරාසීතිසහස්සානි, සම්බුද්ධමනුපබ්බජුං [බු. වං. 21.5], 'සම්බුද්ධ'න්ති බොධිසත්තං, අනු ගන්ත්වා පබ්බජිංසූති අත්ථො, විපස්සිබොධිසත්තෙ පබ්බජිතෙ සති තානිපි චතුරාසීතිකුලපුත්තසහස්සානි පබ්බජිංසූති වුත්තං හොති. සච්චක්‍රියමනු වුට්ඨි පාවස්සි, 'අනූ'ති අන්වාය, පටිච්චාති අත්ථො, සච්චක්‍රියාය සති සච්චක්රියහෙතු දෙවො පාවස්සීති වුත්තං හොති. ''හෙතු ච ලක්ඛණං භවතී''ති වුත්තියං වුත්තං. සච්චක්‍රියාය සහෙවාතිපි යුජ්ජති. ''සහ සච්චෙ කතෙ මය්හ''න්ති [චරියා. 3.82] හි වුත්තං.

ඉත්ථම්භූතෙ –

සාධු දෙවදත්තො මාතරමනු. තත්ථ ‘අනූ’ති අන්වාය පටිච්ච.

විච්ඡායං –

රුක්ඛං රුක්ඛං අනු විජ්ජොතතෙ චන්දො. තත්ථ ‘අනූ’ති අනු ඵරිත්වා.

භාගෙ –

යදෙත්ථ මං අනු සියා, තං දීයතු. තත්ථ ‘අනූ’ති අන්වාය. සෙසං වුත්තනයමෙව.

301. **සහත්ථෙ** [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.57; පා. 1.4.85].

සහත්ථෙ අනුනා යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

පබ්බතං අනු තිට්ඨති [පබ්බතමනුසෙනා තිට්ඨති (මොග්ගල්ලානවුත්තියං)]. නදිං අන්වාවසිතා බාරාණසී. ‘අනූ’ති අනුගන්ත්වා, නදියා සහ ආබද්ධා තිට්ඨතීති වුත්තං හොති.

302. **හීනෙ** [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.58; පා. 1.4.86].

හීනෙ පවත්තෙන අනුනා යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

අනු සාරිපුත්තං පඤ්ඤවන්තො, අනුගතා පච්ඡතො ගතාති අත්ථො, සබ්බෙ පඤ්ඤවන්තො සාරිපුත්තතො හීනාති වුත්තං හොති.

303. **උපෙන** [ක. 299; රූ. 288; නී. 582, 586; චං. 2.1.59; පා. 1.4.87].

හීනෙ උපෙන යුත්තා ලිඞ්ගම්හා දුතියා හොති.

උප සාරිපුත්තං පඤ්ඤවන්තො, උපෙච්ච ගතා සමීපෙ ගතාති අත්ථො, හීනාත්වෙව වුත්තං හොති.

එත්ථ ච අභිඉච්චාදයො කම්මප්පවචනීයාති සද්දසත්ථෙසු වුත්තා. තත්ථ පකාරෙන වුච්චතීති **පවචනීයං**, පකාරො ච ලක්ඛණි’ත්ථම්භූත, විච්ඡාදිකො පිණ්ඩත්ථො වුච්චති, **කම්මන්ති** බ්‍යාපනාදික්‍රියා, කම්මං පවචනීයං යෙහි තෙ **කම්මප්පවචනීයා**.

තත්ථ බ්‍යාපනාදික්‍රියාවිසෙසවාචීහි උපසග්ගෙහි සම්බන්ධෙසති කම්මත්ථෙ දුතියා හොති, අසම්බන්ධෙ පන ආධාර, සාම්‍යාදිඅත්ථෙසු හොති, ලක්ඛණාදයො පන සාමත්ථියසිද්ධා පිණ්ඩත්ථා එවාති.

304. කාලද්ධානමච්චන්තසංයොගෙ [ක. 298; රූ. 287; නී. 581; පා. 2.3.5]

කාලස්ස වා අද්ධුනො වා දබ්බ, ගුණ, ක්‍රියාහි අච්චන්තං නිරන්තරං සංයොගෙ කාල’ද්ධානවාචීහි ලිඞ්ගෙහි පරං දුතියා හොති.

කාලෙ –

සත්තාහං ගවපානං, මාසං මංසොදනං, සරදං රමණීයා නදී, සබ්බකාලං රමණීයං නන්දනං, මාසං සජ්ඣායති, වස්සසතං ජීවති, තයො මාසෙ අභිධම්මං දෙසෙති.

අද්ධානෙ –

යොජනං වනරාජි, යොජනං දීඝො පබ්බතො, කොසං සජ්ඣායති.

අච්චන්තසංයොගෙති කිං? මාසෙ මාසෙ භුඤ්ජති, යොජනෙ යොජනෙ විහාරො.

එත්ථ ච ක්‍රියාවිසෙසනම්පි කත්තාරා සාධෙතබ්බත්තා කම්මගතිකං හොති, තස්මා තම්පි ‘කම්මෙ දුතියා’ති එත්ථ කම්මසද්දෙන ගය්හති.

සුඛං සෙති, දුක්ඛං සෙති, සීඝං ගච්ඡති, ඛිප්පං ගච්ඡති, දන්ධං ගච්ඡති, මුදුං පචති, ගරුං ඵස්සති, ලහුං ඵස්සති, සන්නිධිකාරකං භුඤ්ජති, සම්පරිවත්තකං ඔතාපෙති, කායප්පචාලකං ගච්ඡති [පාචි. 590], හත්ථප්පචාලකං ගච්ඡති, සීසප්පචාලකං ගච්ඡති [පාචි. 594-595], සුරුසුරුකාරකං භුඤ්ජති [පාචි. 627], අවගණ්ඩකාරකං භුඤ්ජති [පාචි. 622], පිණ්ඩුක්ඛෙපකං භුඤ්ජති [පාචි. 620], හත්ථනිද්ධුනකං භුඤ්ජති [පාචි. 623], හත්ථනිල්ලෙහකං භුඤ්ජති [පාචි. 628], චන්දිමසූරියා සමං පරියායන්ති, විසමං පරියායන්ති ඉච්චාදි.

දුතියාවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

තතියාවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ තතියා?

305. කත්තුකරණෙසු තතියා [ක. 286, 288; රූ. 291, 293; නී. 591, 594; චං. 2.1.62-3; පා. 2.3.18].

කත්තරි කරණෙ ච තතියා හොති. කත්තාති ච කාරකොති ච අත්ථතො එකං ‘‘කරොතීති **කත්තා,** කරොතීති **කාරකො**’’ති, තස්මා ‘‘කත්තුකාරකො’’ති වුත්තෙ ද්වින්නං පරියායසද්දානං වසෙන අයමෙව

ක්‍රියං එකන්තං කරොති, සාමී හුත්වා කරොති, අත්තප්පධානො හුත්වා කරොතීති විඤ්ඤායති, තතො ක්‍රියා නාම කත්තුනො එව බ්‍යාපාරො, න අඤ්ඤෙසන්ති ච, අඤ්ඤෙ පන ක්‍රියාසාධනෙ කත්තුනො උපකාරකත්තා කාරකා නාමාති ච, තථා අනුපකාරකත්තා අකාරකා නාමාති ච විඤ්ඤායන්තීති.

තත්ථ කත්තා තිවිධො සයංකත්තා, පයොජකකත්තා, කම්මකත්තාති.

තත්ථ ධාත්වත්ථං සයං කරොන්තො **සයංකත්තා** නාම, පුරිසො කම්මං කරොති.

පරං නියොජෙන්තො **පයොජකකත්තා** නාම, පුරිසො දාසං කම්මං කාරෙති.

කම්මකත්තා නාම පයොජ්ජකකත්තාපි වුච්චති, පුරිසො දාසෙන කම්මං කාරෙති දාසස්ස වා, යො ච අඤ්ඤෙන කතං පයොගං පටිච්ච කම්මභූතොපි සුකරත්තා වා කම්මභාවෙන අවත්තුකාමතාය වා අජානනතාය වා වඤ්චෙතුකාමතාය වා කත්තුභාවෙන වොහරීයති, සො **කම්මකත්තා** නාම, කුසූලො සයමෙව භිජ්ජති, සටො සයමෙව භිජ්ජති. අපිච සුකරො වා හොතු දුක්කරො වා, යො කම්මරූපක්‍රියාපදෙ පඨමන්තො කත්තා, සො කම්මකත්තාති වුච්චති. සද්දරූපෙන කම්මඤ්ච තං අත්ථරූපෙන කත්තා චාති කම්මකත්තා, කුසූලො භිජ්ජති, සටො භිජ්ජති, පච්චති මුනිනො භත්තං, ථොකං ථොකං සරෙ සරෙ ඉච්චාදි.

එත්ථ ච සද්දත්ථො දුවිධො පරමත්ථො, පඤ්ඤත්තත්ථොති. තත්ථ **පරමත්ථො** එකන්තෙන විජ්ජමානොයෙව. **පඤ්ඤත්තත්ථො** පන කොචි විජ්ජමානොති සම්මතො. යථා? රාජපුත්තො, ගොවිසාණං, චම්පකපුප්ඵන්ති. කොචි අවිජ්ජමානොති සම්මතො. යථා? වඤ්ඣාපුත්තො, සසවිසාණං, උදුම්බරපුප්ඵන්ති. සද්දො ච නාම වත්තිච්ඡාපටිබද්ධවුත්තී හොති, වත්තමානො ච සද්දො අත්ථං න දීපෙතීති නත්ථි, සඞ්කෙතෙ සති සුණන්තස්ස අත්ථවිසයං බුද්ධිං න ජනෙතීති නත්ථීති අධිප්පායො. ඉති අවිජ්ජමානසම්මතොපි අත්ථො සද්දබුද්ධීනං විසයභාවෙන විජ්ජමානො එව හොති. ඉතරථා 'වඤ්ඣාපුත්තො'ති පදං සුණන්තස්ස තදත්ථවිසයං චිත්තං නාම න පවත්තෙය්‍යාති, සද්දබුද්ධීනඤ්ච විසයභාවෙන විජ්ජමානො නාම අත්ථො සද්දනානාත්තෙ බුද්ධිනානාත්තෙ ච සති නානා හොති, විසුං විසුං විජ්ජමානො නාම හොතීති අධිප්පායො. එවං සද්දබුද්ධිවිසයභාවෙන විජ්ජමානඤ්ච නානාභූතඤ්ච අත්ථං පටිච්ච කාරකනානාත්තං ක්‍රියාකාරකනානාත්තඤ්ච හොති, න පන සභාවතො විජ්ජමානමෙව නානාභූතමෙව ච අත්ථන්ති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. තස්මා ''සංයොගො ජායතෙ'' ඉච්චාදීසු සද්දබුද්ධීනං නානාත්තසිද්ධෙන අත්ථනානාත්තෙන ද්වින්නං සද්දානං ද්වින්නං අත්ථානඤ්ච ක්‍රියාකාරකතාසිද්ධි වෙදිතබ්බාති.

කයිරතෙ අනෙනාති **කරණං,** ක්‍රියාසාධනෙ කත්තුනො සහකාරීකාරණන්ති වුත්තං හොති. තං දුවිධං අජ්ඣත්තිකකරණං, බාහිරකරණන්ති.

තත්ථ කත්තුනො අඞ්ගභූතං කරණං **අජ්ඣත්තිකං** නාම, පුරිසො චක්ඛුනා රූපං පස්සති, මනසා ධම්මං විජානාති, හත්ථෙන කම්මං කරොති, පාදෙන මග්ගං ගච්ඡති, රුක්ඛො ඵලභාරෙන ඔණමති.

කත්තුනො බහිභූතං **බාහිරං** නාම, පුරිසො යානෙන ගච්ඡති, ඵරසුනා [පරසුනා (සක්කතගන්ථෙසු)] ඡින්දති, රුක්ඛො වාතෙන ඔණමති.

306. සහත්ථෙන [ක. 287; රූ. 296; නී. 592; චං. 2.1.65; පා. 2.3.19].

සහසද්දස්ස අත්ථො යස්ස සොති සහත්ථො, සහත්ථෙන සද්දෙන යුත්තා ලිඞ්ගම්හා තතියා හොති. සහසද්දස්ස අත්ථො නාම සමවායත්ථො.

සො තිවිධො **දබ්බසමවායො, ගුණසමවායො, ක්‍රියාසමවායොති.** පුත්තෙන සහ ධනවා පිතා, පුත්තෙන සහ ථූලො පිතා, පුත්තෙන සහ ආගතො පිතා. සහ, සද්ධිං, සමං, නානා, විනාඉච්චාදිකො සහත්ථසද්දො නාම.

නිසීදි භගවා සද්ධිං භික්ඛුසඞ්ඝෙන [මහාව. 59], සහස්සෙන සමං මිතා [සං. නි. 1.32], පියෙහි නානාභාවො විනාභාවො [දී. නි. 2.183, 207], සඞ්ඝො සහ වා ගග්ගෙන විනා වා ගග්ගෙන උපොසථං කරෙය්‍ය [මහාව. 167].

307. ලක්ඛණෙ [රූ. 147 පිට්ඨෙ; නී. 598; චං. 2.1.66; පා. 2.3.21].

ලක්ඛණං වුච්චති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණං, තස්මිං තතියා හොති.

අස්සුපුණ්ණෙහි නෙත්තෙහි, පිතරං සො උදික්ඛති [ජා. 2.22.2123]. බ්‍රහ්මභූතෙන අත්තනා විහරති [අ. නි. 3.67], අසම්භින්නෙන විලෙපනෙන රාජානමද්දක්ඛි, තිදණ්ඩකෙන පරිබ්බාජකමද්දක්ඛි, ඌනපඤ්චබන්ධනෙන පත්තෙන අඤ්ඤං පත්තං චෙතාපෙති [පාරා. 612 (ථොකං විසදිසං)], භික්ඛු පාසාදිකෙන අභික්කන්තෙන පටික්කන්තෙන ආලොකිතෙන විලොකිතෙන සමිඤ්ජිතෙන පසාරිතෙන ගාමං පිණ්ඩාය පාවිසි, සා කාළී දාසී භින්නෙන සීසෙන ලොහිතෙන ගලන්තෙන පතිවිස්සකානං උජ්ඣාපෙසි [ම. නි. 1.226], උක්ඛිත්තකාය අන්තරඝරෙ ගච්ඡන්ති [පාචි. 584], පල්ලත්ථිකාය අන්තරඝරෙ නිසීදන්ති [පාචි. 599].

අඞ්ගවිකාරොපි ඉධ සඞ්ගය්හති [ක. 291; රූ. 299; නී. 603], අක්ඛිනා කාණං පස්සති, 'අක්ඛී'ති ඉදං 'කාණ'න්ති පදෙ විසෙසනං, විකලෙන

චක්ඛුඅඞ්ගෙන සො කාණො නාම හොති. හත්ථෙන කුණිං පස්සති, පාදෙන ඛඤ්ජං පස්සති.

308. **හෙතුම්හි** [ක. 289; රූ. 297; නී. 601].

හිනොති පවත්තති ඵලං එතෙනාති හෙතු, තස්මිං තතියා හොති.

අන්නෙන වසති, විජ්ජාය සාධු, කම්මුනා වත්තති ලොකො, කම්මුනා වත්තති පජා [ම. නි. 2.460; සු. නි. 659 (වත්තතී පජා)]. කම්මුනා වසලො හොති, කම්මුනා හොති බ්‍රාහ්මණො [සු. නි. 136]. කෙනට්ඨෙන [ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා], කෙන නිමිත්තෙන, කෙන වණ්ණෙන [සං. නි. 1.234] කෙන පච්චයෙන, කෙන හෙතුනා [ජා. 2.22.2097], කෙන කාරණෙන [ජා. අට්ඨ. 4.15 මාතඞ්ගජාතකවණ්ණනා] ඉච්චාදි.

එත්ථ ච කරණං තිවිධං ක්‍රියාසාධකකරණං, විසෙසනකරණං, නානාත්තකරණන්ති.

තත්ථ **ක්‍රියාසාධකං** පුබ්බෙ වුත්තමෙව.

විසෙසනකරණං යථා? ආදිච්චො නාම ගොත්තෙන, සාකියො නාම ජාතියා [සු. නි. 425]. ගොත්තෙන ගොතමො නාථො [අප. ථෙර 1.1.253 (විසදිසං)], සාරිපුත්තොති නාමෙන [අප. ථෙර 1.1.251], විස්සුතො පඤ්ඤවා ච සො, ජාතියා ඛත්තියො බුද්ධො [දී. නි. 2.92], ජාතියා සත්තවස්සිකො [මි. ප. 6.4.8], සිප්පෙන නළකාරො සො, එකූනතිංසො වයසා [දී. නි. 2.214], විජ්ජාය සාධු, තපසා උත්තමො, සුවණ්ණෙන අභිරූපො, පකතියා අභිරූපො, පකතියා භද්දකො, යෙභුය්‍යෙන මත්තිකා [පාචි. 86], ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙති, සමෙන ධාවති, විසමෙන ධාවති, සුඛෙන සුඛිතො හොමි, පාමොජ්ජෙන පමුදිතො [බු. වං. 2.78]. ද්විදොණෙන ධඤ්ඤං කිණාති, සහස්සෙන අස්සෙ වික්කිණාති, අත්තනාව අත්තානං සම්මන්නති [පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා (සම්මන්නි)] ඉච්චාදි.

නානාත්තකරණං යථා? කිං මෙ එකෙන තිණ්ණෙන, පුරිසෙන ථාමදස්සිනා [බු. වං. 2.56]. කිං තෙ ජටාහි දුම්මෙධ, කිං තෙ අජිනසාටියා [ධ. ප. 394]. අලං තෙ ඉධ වාසෙන [පාරා. 436], අලං මෙ බුද්ධෙන [පාරා. 52], කින්නුමෙබුද්ධෙන [පාරා. 52], න මමත්ථො බුද්ධෙන [පාරා. 52], මණිනා මෙ අත්ථො [පාරා. 344], වදෙය්‍යාථ භන්තෙ යෙනත්ථො, පානීයෙන [පාණියෙන (මූ.)] අත්ථො, මූලෙහි භෙසජ්ජෙහි අත්ථො [මහාව. 263], සෙය්‍යොන අත්ථිකො, මහග්ඝෙන අත්ථිකො, මාසෙන පුබ්බො, පිතරා සදිසො, මාතරා සමො, කහාපණෙන ඌනො, ධනෙන විකලො, අසිනා

කලහො, වාචාය කලහො, ආචාරෙන නිපුණො, වාචාය නිපුණො, ගුළෙන මිස්සකො, තිලෙන මිස්සකො, වාචාය සඛිලො ඉච්චාදි.

තථා කම්මා’වධි, ආධාර’ච්චන්තසංයොග, ක්‍රියාපවග්ගාපි නානාත්තකරණෙ සඞ්ගය්හන්ති.

කම්මෙ තාව –

තිලෙහි ඛෙත්තෙ වප්පති, තන්තවායෙහි චීවරං වායාපෙති, සූනඛෙහි ඛාදාපෙන්ති ඉච්චාදි.

අවධිම්හි –

සුමුත්තා මයං තෙන මහාසමණෙන [චූළව. 437], මුත්තොම්හි කාසිරාජෙන, චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා [සං. නි. 4.85], ඔත්තප්පති කායදුච්චරිතෙන [අ. නි. 5.2], හිරීයති කායදුච්චරිතෙන [අ. නි. 5.2], ජිගුච්ඡති සකෙන කායෙන, පථබ්‍යා එකරජ්ජෙන, සග්ගස්ස ගමනෙන වා. සබ්බලොකාධිපච්චෙන, සොතාපත්තිඵලං වරං [ධ. ප. 178] ඉච්චාදි.

ආධාරෙ –

තෙන ඛණෙන තෙන ලයෙන තෙන මුහුත්තෙන [මහාව. 17], තෙන සමයෙන [පාරා. 1], කාලෙන ධම්මස්සවනං [ඛු. පා. 5.9]. සො වො මමච්චයෙන සත්ථා [දී. නි. 2.216], තිණ්ණං මාසානං අච්චයෙන [දී. නි. 2.168; උදා. 51], පුබ්බෙන ගාමං, දක්ඛිණෙන ගාමං, පුරත්ථිමෙන ධතරට්ඨො, දක්ඛිණෙන විරූළ්හකො පච්ඡිමෙන විරූපක්ඛො [දී. නි. 2.336], යෙන භගවා තෙනුපසඞ්කමි [ඛු. පා. 5.1] ඉච්චාදි.

අච්චන්තසංයොගෙ –

මාසෙන භුඤ්ජති, යොජනෙන ධාවති ඉච්චාදි.

ක්‍රියාපවග්ගො නාම ක්‍රියාය සීඝතරං නිට්ඨාපනං, තස්මිං ජොතෙතබ්බෙ තතියා, එකාහෙනෙව බාරාණසිං පාපුණි, තීහි මාසෙහි අභිධම්මං දෙසෙසි, නවහි මාසෙහි විහාරං නිට්ඨාපෙසි, ගමනමත්තෙන ලභති, ඔට්ඨපහටමත්තෙන පගුණං අකාසි.

තතියාවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

චතුත්ථීවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ චතුත්ථී?

309. සම්පදානෙ චතුත්ථී [ක. 293; රූ. 301; නී. 605; චතුත්ථී සම්පදානෙ (බහූසු), චං. 2.1.73; පා. 2.3.13].

සම්පදානෙ චතුත්ථී හොති. සම්මා පදීයතෙ අස්සාති සම්පදානං, සම්පටිච්ඡකන්ති වුත්තං හොති.

තං **වත්ථුසම්පටිච්ඡකං, ක්‍රියාසම්පටිච්ඡක**න්ති දුවිධං. භික්ඛුස්ස චීවරං දෙති, බුද්ධස්ස සිලාඝතෙ.

පුන අනිරාකරණං, අනුමති, ආරාධනන්ති තිවිධං හොති. තත්ථ න නිරාකරොති න නිවාරෙතීති **අනිරාකරණං,** දියමානං න පටික්ඛිපතීති අත්ථො. අසති හි පටික්ඛිපනෙ සම්පටිච්ඡනං නාම හොතීති. කායචිත්තෙහි සම්පටිච්ඡනාකාරං දස්සෙත්වා පටිග්ගණ්හන්තං සම්පදානං **අනුමති** නාම. විවිධෙහි ආයාචනවචනෙහි පරස්ස චිත්තං ආරාධෙත්වා සම්පටිච්ඡන්තං **ආරාධනං** නාම. බොධිරුක්ඛස්ස ජලං දෙති, භික්ඛුස්ස අන්නං දෙති, යාචකස්ස අන්නං දෙති.

ක්‍රියාසම්පටිච්ඡකං නානාක්‍රියාවසෙන බහුවිධං.

තත්ථ රොචනක්‍රියායොගෙ –

තඤ්ච අම්හාකං රුච්චති චෙව ඛමති ච [ම. නි. 1.179; ම. නි. 2.435], පබ්බජ්ජා මම රුච්චති [ජා. 2.22.43], කස්ස සාදුං න රුච්චති, න මෙ රුච්චති භද්දන්තෙ, උලූකස්සාභිසෙචනං [ජා. 1.3.60]. ගමනං මය්හං රුච්චති, මායස්මන්තානම්පි සඞ්ඝභෙදො රුච්චිත්ථ [පාරා. 418], යස්සායස්මතො න ඛමති, ඛමති සඞ්ඝස්ස [පාරා. 438], භත්තං මය්හං ඡාදෙති, භත්තමස්ස නච්ඡාදෙති [චූළව. 282], තෙසං භික්ඛූනං ලූඛානි භොජනානි නච්ඡාදෙන්ති [මහාව. 261 (ථොකං විසදිසං)]. තත්ථ ‘ඡාදෙතී’ති ඉච්ඡං උප්පාදෙතීති අත්ථො.

ධාරණප්පයොගෙ –

ඡත්තගාහො රඤ්ඤො ඡත්තං ධාරෙති, සම්පතිජාතස්ස බොධිසත්තස්ස දෙවා ඡත්තං ධාරයිංසු.

බුද්ධස්ස සිලාඝතෙ, ථොමෙතීති අත්ථො, තුය්හං හනුතෙ, තුණ්හිභාවෙන වඤ්චෙතීති අත්ථො, භික්ඛුනී භික්ඛුස්ස භුඤ්ජමානස්ස පානීයෙන වා විධූපනෙන වා උපට්ඨාති [පාචි. 816 (විසදිසං)]. දුතියාපි හොති, රඤ්ඤො උපට්ඨාති, රාජානං උපට්ඨාති, අහං හොතිං උපට්ඨිස්සං [ජා. 2.22.1934], අහං තං උපට්ඨිස්සාමි, මාතාපිතුඋපට්ඨානං [ඛු. පා. 5.6], තුය්හං සපතෙ, සපස්සු මෙ වෙපචිත්ති [සං. නි. 1.253], සපථම්පි තෙ සම්ම අහං කරොමි [ජා. 2.21.407], තව මයි සද්දහනත්ථං සච්චං කරොමීති

අත්ථො, රඤ්ඤො සතං ධාරෙති, ඉධ කුලපුත්තො න කස්සචි කිඤ්චි ධාරෙති [අ. නි. 4.62], තස්ස රඤ්ඤො මයං නාගං ධාරයාම. තත්ථ 'රඤ්ඤො සතං ධාරෙතී'ති සතං බලිධනං වා දණ්ඩධනං වා නිදෙතීති [නිධෙතීති, නිධෙම (කෙචි)] අත්ථො, ''ඉණං කත්වා ගණ්හාතී''ති ච වදන්ති. 'ධාරයාමා'ති පුන නිදෙම [නිධෙතීති, නිධෙම (කෙචි)], තුය්හං සද්දහති, මය්හං සද්දහති, සද්දහාසි සිඞ්ගාලස්ස, සුරාපීතස්ස බ්‍රාහ්මණ [ජා. 1.1.113].

දෙවාපි තෙ පිහයන්ති තාදිනො [ධ. ප. 94 (තස්ස පිහයන්ති)], දෙවාපි තෙසං පිහයන්ති, සම්බුද්ධානං සතීමතං [ධ. ප. 181], 'පිහයන්තී'ති පුනප්පුනං දට්ඨුං පත්ථෙන්තීති අත්ථො. දුතියාපි හොති, සචෙ මං පිහයසි, ධනං පිහෙති, හිරඤ්ඤං පිහෙති, සුවණ්ණං පිහෙති. තතියාපි දිස්සති, රූපෙන පිහෙති, සද්දෙන පිහෙති ඉච්චාදි.

තස්ස කුජ්ඣ මහාවීර [ජා. 1.4.49], මා මෙ කුජ්ඣ රථෙසභ [ජා. 2.22.1696 (කුජ්ඣි)], යදිහං තස්ස කුප්පෙය්‍යං, මාතු කුප්පති, පිතු කුප්පති, යො අප්පදුට්ඨස්ස නරස්ස දුස්සති [ධ. ප. 125; සු. නි. 667; ජා. 1.5.94], දුහයති දිසානං මෙඝො, පූරෙති විනාසෙති වාති අත්ථො, අකාලෙ වස්සන්තො හි විනාසෙති නාම, යො මිත්තානං න දුබ්භති [ජා. 2.22.19], අදුට්ඨස්ස තුවං දුබ්භි [ජා. 1.16.295], මිත්තානං න දුබ්භෙය්‍ය, තිත්ථියා ඉස්සන්ති සමණානං, උස්සූයන්ති දුජ්ජනා ගුණවන්තානං, පතිවිස්සකානං උජ්ඣාපෙසි [ම. නි. 1.226 (උජ්ඣාපෙසි)], මා තුම්හෙ තස්ස උජ්ඣායිත්ථ [උදා. 26 (විසදිසං)], මහාරාජානං උජ්ඣාපෙතබ්බං විරචිතබ්බං වික්කන්දිතබ්බං, ක්‍යාහං අය්‍යානං අපරජ්ඣාමි [පාරා. 383] අය්‍යො වා, රඤ්ඤො අපරජ්ඣති රාජානං වා, ආරාධො මෙ රාජා හොති.

පති, ආපුබ්බස්ස සු-ධාතුස්ස අනු, පතිපුබ්බස්ස ච ගී-ධාතුස්ස යොගෙ සම්පදානෙ චතුත්ථී. තත්‍ර ඛො භගවා භික්ඛූ ආමන්තෙසි ''භික්ඛවො''ති, ''භද්දන්තෙ''ති තෙ භික්ඛූ භගවතො පච්චස්සොසුං [අ. නි. 1.1]. එත්ථ ච පුබ්බවාක්‍යෙ ආමන්තනක්‍රියාය කත්තා භගවා, සො පරවාක්‍යෙ පච්චාසුයොගෙ සම්පදානං හොති, 'පච්චස්සොසු'න්ති භද්දන්තෙති පටිවචනං අදංසූති අත්ථො. භික්ඛූ බුද්ධස්ස ආසුණන්ති, රාජා බිම්බිසාරො පිලින්දවච්ඡත්ථෙරස්ස ආරාමිකං පටිස්සුත්වා [මහාව. 270], අමච්චො රඤ්ඤො බිම්බිසාරස්ස පටිස්සුත්වා [මහාව. 270], සම්පටිච්ඡිත්වාති අත්ථො, භික්ඛූ ජනං ධම්මං සාවෙති, ජනො තස්ස භික්ඛුනො අනුගිණාති පටිගිණාති, සාධුකාරං දෙතීති අත්ථො.

ආරොචනත්ථයොගෙ –

ආරොචයාමි වො භික්ඛවෙ [ම. නි. 1.416], පටිවෙදයාමි වො භික්ඛවෙ [ම. නි. 1.416], ආමන්තයාමි වො භික්ඛවෙ [දී. නි. 2.218 (විසදිසං)], ධම්මං වො දෙසෙස්සාමි [ම. නි. 3.105], භික්ඛූනං ධම්මං දෙසෙති, යථා නො භගවා

බ්‍යාකරෙය්‍ය, නිරුත්තිං තෙ පවක්ඛාමි, අහං තෙ ආචික්ඛිස්සාමි, අහං තෙ කිත්තයිස්සාමි, භික්ඛූනං එතදවොච.

310. **තදත්ථෙ** [ක. 277; රූ. 303; නී. 554].

තස්සා තස්සා ක්‍රියාය අත්ථොති තදත්ථො, තදත්ථෙ සම්පදානෙ චතුත්ථී හොති.

311. **සස්සාය චතුත්ථියා** [ක. 109; රූ. 304; නී. 279-80].

අකාරන්තතො චතුත්ථීභූතස්ස සස්ස ආයො හොති වා.

විනයො සංවරත්ථාය, සංවරො අවිප්පටිසාරත්ථාය, අවිප්පටිසාරො පාමුජ්ජත්ථාය, පාමුජ්ජං පීතත්ථාය, පීති පස්සද්ධත්ථාය, පස්සද්ධි සුඛත්ථාය, සුඛං සමාධත්ථාය, සමාධි යථාභූතඤාණදස්සනත්ථාය, යථාභූතඤාණදස්සනං නිබ්බිදත්ථාය, නිබ්බිදා විරාගත්ථාය, විරාගො විමුත්තත්ථාය, විමුත්ති විමුත්තිඤාණදස්සනත්ථාය, විමුත්තිඤාණදස්සනං අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථාය [පරි. 366], අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සානං [ම. නි. 1.50], අලං කුක්කුච්චාය [පාරා. 38], අලං සම්මොහාය, පාකාය වජති, යුද්ධාය ගච්ඡති, ගාමං පිණ්ඩාය පාවිසිං [පාචි. 902].

තුමත්ථොපි තදත්ථෙ සඞ්ගය්හති, අලං මිත්තෙ සුඛාපෙතුං, අමිත්තානං දුඛාය ච [ජා. 2.17.13]. ලොකානුකම්පාය බුද්ධො ලොකෙ උප්පජ්ජති, අලං ඵාසුවිහාරාය, අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය නිබ්බානාය සංවත්තති [මහාව. 13].

අලමත්ථයොගෙ –

අලං මල්ලො මල්ලස්ස, අරහති මල්ලො මල්ලස්ස, අලං තෙ ඉධ වාසෙන [පාරා. 436], අලං තෙ හිරඤ්ඤසුවණ්ණෙන, කිං මෙ එකෙන තිණ්ණෙන [බු. වං. 2.56], කිං තෙ ජටාහි දුම්මෙධ, කිං තෙ අජිනසාටියා [ධ. ප. 394].

මඤ්ඤනාපයොගෙ අනාදරෙ අපාණිස්මිංයෙව චතුත්ථී, කට්ඨස්ස තුවං මඤ්ඤෙ, කලිඞ්ගරස්ස [කළිඞ්ගරස්ස, කළඞ්ගරස්ස (ක.)] තුවං මඤ්ඤෙ, ජීවිතං තිණායපි න මඤ්ඤති.

අනාදරෙති කිං? සුවණ්ණං තං මඤ්ඤෙ.

අපාණිස්මින්ති කිං? ගද්‍රභං තුවං මඤ්ඤෙ.

ගත්‍යත්ථානං නයනත්ථානඤ්ච ධාතූනං කම්මනි චතුත්ථී, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති [ධ. ප. 174], යො මං දුකාය නෙති [ජා. 1.6.97], නිරයායුපකඩ්ඪති [ධ. ප. 311], මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය [චූළව. 111].

ආසීසනක්‍රියායොගෙ –

ආයු භවතො හොතු, භද්දං තෙ හොතු, භද්දමත්ථු තෙ [ජා. 1.8.15; ජා. 2.17.1], කුසලං තෙ හොතු, අනාමයං තෙ හොතු, සුඛං තෙ හොතු, අත්ථං තෙ හොතු, හිතං තෙ හොතු, කල්‍යාණං තෙ හොතු, ස්වාගතං තෙ හොතු, සොත්ථි තෙ හොතු සොත්ථි ගබ්භස්ස [ම. නි. 2.351], මඞ්ගලං තෙ හොතු.

සම්මුතියොගෙ කම්මත්ථෙ [ඡට්ඨී], ඉත්ථන්නාමස්ස භික්ඛුනො රූපියඡඩ්ඩකස්ස සම්මුති [පාරා. 590], පත්තගාහාපකස්ස සම්මුතිඉච්චාදි [පාරා. 614].

ආවිකරණාදියොගෙ –

තුය්හඤ්චස්ස ආවි කරොමි, තස්ස මෙ සක්කො පාතුරහොසි, තස්ස පහිණෙය්‍ය, භික්ඛූනං දූතං පාහෙසි, කප්පති භික්ඛූනං ආයොගො, වට්ටති භික්ඛූනං ආයොගො, පත්ථොදනො ද්වින්නං තිණ්ණං නප්පහොති, එකස්ස පහොති, එකස්ස පරියත්තො, උපමං තෙ කරිස්සාමි [ම. නි. 1.258; ජා. 2.19.24], අඤ්ජලිං තෙ පග්ගණ්හාමි [ජා. 2.22.327], තථාගතස්ස ඵාසු හොති, ආවිකතා හිස්ස ඵාසු [මහාව. 134], ලොකස්ස අත්ථො, ලොකස්ස හිතං, මණිනා මෙ අත්ථො [පාරා. 344], න මමත්ථො බුද්ධෙන [පාරා. 52], නමත්ථු බුද්ධානං නමත්ථු බොධියා [ජා. 1.2.17], විපස්සිස්ස ච නමත්ථු [දී. නි. 3.277], නමො කරොහි නාගස්ස [ම. නි. 1.249], නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම [අප. ථෙර 1.2.129]. සොත්ථි පජානං [දී. නි. 1.274], සුවත්ථි පජානං ඉච්චාදි.

චතුත්ථීවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

පඤ්චමීවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ පඤ්චමී?

312. **පඤ්චමාවධිස්මිං** [ක. 295; රූ. 307; නී. 607; චං. 2.1.81; පා. 2.3.28; 1.4.24].

අවධියති වවත්ථියති පදත්ථො එතස්මාති අවධි, තස්මිං පඤ්චමී හොති, අවධීති ච අපාදානං වුච්චති.

අපනෙත්වා ඉතො අඤ්ඤං ආදදාති ගණ්හාතීති **අපාදානං**. තං තිවිධං නිද්දිට්ඨවිසයං, උපාත්තවිසයං, අනුමෙය්‍යවිසයන්ති.

තත්ථ යස්මිං අපාදානවිසයභූතො ක්‍රියාවිසෙසො සරූපතො නිද්දිට්ඨො හොති, තං **නිද්දිට්ඨවිසයං**. යථා? ගාමා අපෙන්ති මුනයො, නගරා නිග්ගතො රාජා.

යස්මිං පන සො පාඨසෙසං කත්වා අජ්ඣාහරිතබ්බො හොති, තං **උප්පාටවිසයං**. යථා? වලාහකා විජ්ජොතතෙ විජ්ජු, අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජිතොති [මහාව. 30]. එත්ථ හි 'නික්ඛමිත්වා'ති පදං අජ්ඣාහරිතබ්බං.

යස්මිං පන සො නිද්දිට්ඨො ච න හොති, අජ්ඣාහරිතුඤ්ච න සක්කා, අථ ඛො අත්ථතො අනුමානවසෙන සො විඤ්ඤෙය්‍යො හොති, තං **අනුමෙය්‍යවිසයං**. යථා? මාථුරා පාටලිපුත්තකෙහි අභිරූපතරා, සීලමෙව සුතා සෙය්‍යො [ජා. 1.5.65], මයා භියො න විජ්ජති, අග්ගොහමස්මි ලොකස්ස, ජෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස, සෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස ඉච්චාදි [ම. නි. 3.207]. ක්‍රියං විනා කාරකං නාම න සිජ්ඣතීතිකත්වා උක්කංසනක්‍රියා එත්ථ අනුමෙතබ්බා හොති. එවං ක්‍රියාපදරහිතෙසු දූරයොගාදීසුපි අවිනාභාවික්‍රියානුමානං වෙදිතබ්බං.

පුන චලා'චලවසෙන දුවිධං.

චලං යථා? පුරිසො ධාවතා අස්සා පතති, ද්වෙ මෙණ්ඩා යුජ්ඣිත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤතො අපසක්කන්ති. එත්ථ ච යදි චලං සියා, කථං අවධි නාම භවෙය්‍ය. අච්චුතිලක්ඛණො හි අවධීති? වුච්චතෙ-ද්වෙ මෙණ්ඩා සකසකක්‍රියාය චලන්ති, ඉතරීතරක්‍රියාය අවධී හොන්තීති නත්ථි එත්ථ අවධිලක්ඛණවිරොධොති.

අචලං යථා? ගාමා අපෙන්ති මුනයො, නගරා නිග්ගතො රාජා.

පුන **කායසංසග්ගපුබ්බකං, චිත්තසංසග්ගපුබ්බකන්ති** දුවිධං හොති, ගාමා අපෙන්ති මුනයො, චොරා භයං ජායතෙ. එත්ථ ච ''කිංච දූරො ඉතො ගාමො, ඉතො සා දක්ඛිණා දිසා [දී. නි. 3.279]. ඉතො එකනවුතිකප්පෙ''ති [දී. නි. 2.4] ආදීසු වදන්තස්ස චිත්තසංසග්ගපුබ්බකම්පි වෙදිතබ්බං. ''න මාතා පුත්තතො භායති, න ච පුත්තො මාතිතො භායති, භයා භීතො න භාසසී''ති [ජා. 2.21.138] පාළි. අත්ථි තෙ ඉතො භයං [ම. නි. 2.350], නත්ථි තෙ ඉතො භයං, යතො ඛෙමං තතො භයං [ජා. 1.9.58], චොරා භායති, චොරා භීතො. ඡට්ඨී ච, චොරස්ස භායති, චොරස්ස භීතො. දුතියා ච, ''කථං පරලොකං න භායෙය්‍ය, එවං පරලොකං න භායෙය්‍ය, භායසි මං සමණ [සු. නි. සූචිලොමසුත්ත], නාහං තං භායාමි [සු. නි. සූචිලොමසුත්ත], භායිතබ්බං න භායති, නාහං භායාමි භොගිනං [ජා. 2.22.835], න මං මිගා උත්තසන්ති''ති [ජා. 2.22.307] පාළිපදානි දිස්සන්ති. තත්ථ ''භොගින'න්ති නාගං, චොරා තසති උත්තසති චොරස්ස වා, සබ්බෙ තසන්ති දණ්ඩස්ස [ධ. ප. 129], පාපතො ඔත්තප්පති ජිගුච්ඡති හරායති පාපෙන වා.

යතො කිඤ්චි සිප්පං වා විජ්ජං වා ධම්මං වා ගණ්හාති, තස්මිං අක්ඛාතරි පඤ්චමී, උපජ්ඣායා අධීතෙ, උපජ්ඣායා සිප්පං ගණ්හාති, ද්වාසීති බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො. චතුරාසීතිසහස්සානි, යෙමෙ ධම්මා පවත්තිනො [ථෙරගා. 1027].

යතො සුණාති, තස්මිං පඤ්චමී, ඡට්ඨී ච, ඉතො සුත්වා, ඉමස්ස සුත්වා වා, යම්හා ධම්මං විජානෙය්‍ය, සම්මාසම්බුද්ධදෙසිතං [ධ. ප. 392].

යතො ලභති, තස්මිං පඤ්චමී, සඞ්ඝතො ලභති, ගණතො ලභති.

යතො පරාජයති, යතො පභවති, යතො ජායති, තස්මිං පඤ්චමී, බුද්ධස්මා පරාජයන්ති අඤ්ඤතිත්ථියා, පාළියං පන පරාජියොගෙ අපාදානං පාඨසෙසවසෙන ලබ්භති, තස්මිං ඛො පන සඞ්ගාමෙ දෙවා ජිනිංසු, අසුරා පරාජිනිංසු. එත්ථ දෙවෙහි පරාජිනිංසූති පාඨසෙසො. ‘‘මයං ජිතාම්හා අම්බකාය. හිමවන්තා පභවන්ති පඤ්ච මහානදියො [අ. නි. අට්ඨ. 3.8.19], අයං භාගීරථී ගඞ්ගා, හිමවන්තා පභාවිතා’’ති පාළි [අප. ථෙර 1.1.255], චොරා භයං ජායතෙ, කාමතො ජායතෙ භයං [ධ. ප. 215], ජාතං සරණතො භයං [ජා. 1.1.36; 1.2.13; 1.9.56, 57, 59], යංකිඤ්චි භයං වා වෙරං වා උපද්දවො වා උපසග්ගො වා ජායති, සබ්බං තං බාලතො ජායති, නො පණ්ඩිතතො, කාමතො ජායතී සොකො [ධ. ප. 214], උභතො සුජාතො පුත්තො [දී. නි. 1.311], උරස්මා ජාතො, උරෙ ජාතො වා, චීවරං උප්පජ්ජෙය්‍ය සඞ්ඝතො වා ගණතො වා ඤාතිමිත්තතො වා [පාරා. 500 (ථොකං විසදිසං)].

අඤ්ඤත්ථානං යොගෙ පඤ්චමී, තතො අඤ්ඤං, තතො පරං [මහාව. 346], තතො අපරෙන සමයෙන [පාරා. 195].

උපසග්ගානං යොගෙ පන –

313. **අපපරීහි වජ්ජනෙ** [ක. 272; රූ. 309; නී. 558, 568; චං. 2.1.82; පා. 1.4.88; 2.3.10].

වජ්ජනෙ පවත්තෙහි අප, පරීහි යොගෙ පඤ්චමී හොති.

අපපබ්බතා වස්සති දෙවො, පරිපබ්බතා වස්සති දෙවො, අපසාලාය ආයන්ති වාණිජා, පරිසාලාය ආයන්ති වාණිජා, පබ්බතං සාලං වජ්ජෙත්වාති අත්ථො. කච්චායනෙ පන ‘‘උපරිපබ්බතා දෙවො වස්සතී’’ති පාඨො [පොරාණපාඨො], පරිපබ්බතාති යුත්තො. උපරියොගෙ පන සත්තමීයෙව දිස්සති – ‘‘තස්මිං උපරිපබ්බතෙ [ම. නි. 3.216; ජා. 1.8.16], උපරිපාසාදෙ [දී. නි. 2.408], උපරිවෙහාසෙ, උපරිවෙහාසකුටියා’’ති, [පාචි. 130] තත්ථ පබ්බතස්ස උපරි උපරිපබ්බතන්ති අත්ථො.

314. පටිනිධිපටිදානෙසු පතිනා [ක. 272; රූ. 309; නී. 558, 568; චං. 2.1.83; පා. 2.3.11; 1.4.9.2].

පටිනිධි නාම පටිබිම්බඨපනං, පටිදානං නාම පටිභණ්ඩදානං තෙසු පවත්තෙන පතිනා යොගෙ පඤ්චමී හොති.

බුද්ධස්මා පති සාරිපුත්තො ධම්මං දෙසෙති, තෙලස්මා පති ඝතං දෙති.

315. රිතෙ දුතියා ච [ක. 272; රූ. 309; නී. 558, 568; චං. 2.1.84; පා. 2.3.29].

රිතෙසද්දෙන යොගෙ පඤ්චමී හොති දුතියා ච.

රිතෙ සද්ධම්මා, රිතෙ සද්ධම්මං.

316. විනාඤ්ඤත්‍රෙහි තතියා ච [ක. 272; රූ. 309; නී. 558, 568; චං. 2.1.85; පා. 2.3.32; 'විනාඤ්ඤත්‍ර තතියාච' (බහූසු)].

වජ්ජනෙ පවත්තෙහි විනා, අඤ්ඤත්‍රසද්දෙහි යොගෙ පඤ්චමී, දුතියා, තතියා ච හොන්ති.

විනා සද්ධම්මා, විනා සද්ධම්මං, විනා සද්ධම්මෙන, අඤ්ඤත්‍ර සද්ධම්මා, අඤ්ඤත්‍ර සද්ධම්මං, අඤ්ඤත්‍ර සද්ධම්මෙන.

317. පුථුනානාහි ච [ක. 272; රූ. 309; නී. 558, 568; චං. 2.1.86; පා. 2.3.32; 'පුථනානාහි ච' (බහූසු)].

වජ්ජනෙ පවත්තෙහි පුථු, නානාසද්දෙහි ච යොගෙ පඤ්චමී, තතියා ච හොන්ති.

පුථගෙව ජනස්මා, පුථගෙව ජනෙන, නානා සද්ධම්මා, නානා සද්ධම්මෙන, පියෙහි මනාපෙහි නානාභාවො විනාභාවො [දී. නි. 2.183; චූළව. 437]. ''තෙ භික්ඛූ නානාකුලා පබ්බජිතා''ති එත්ථ පන නානාප්පකාරත්ථො නානාසද්දො, න වජ්ජනත්ථො, එත්ථ ච වජ්ජනත්ථො නාම වියොගත්ථො අසම්මිස්සත්ථො.

මරියාදා'භිවිධීසු පවත්තෙහි ආසද්ද, යාවසද්දෙහි යොගෙපි පඤ්චමී, දුතියා ච.

තත්ථ යස්ස අවධිනො සම්බන්ධිනී ක්‍රියා, තං බහිකත්වා පවත්තති, සො **මරියාදො**. යථා? ආපබ්බතා ඛෙත්තං තිට්ඨති ආපබ්බතං වා, යාවපබ්බතා ඛෙත්තං තිට්ඨති යාවපබ්බතං වා.

යස්ස සම්බන්ධිනී ක්‍රියා, තං අන්තොකත්වා බ්‍යාපෙත්වා පවත්තති, සො **අභිවිධි**. යථා? ආභවග්ගා භගවතො කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගතො ආභවග්ගං වා, භවතො ආභවග්ගං ධම්මතො ආගොත්‍රභුං සවන්තීති ආසවා, යාවභවග්ගා යාවභවග්ගං වා, තාවදෙව යාවබ්‍රහ්මලොකා සද්දො අබ්භුග්ගතො.

ආරබ්භෙ, සහත්ථෙ ච පඤ්චමී, යතොහං භගිනි අරියාය ජාතියා ජාතො [ම. නි. 2.351], යතො පට්ඨායාති අත්ථො. යතො සරාමි අත්තානං, යතො පත්තොස්මි විඤ්ඤුතං [ජා. 2.22.307]. යතො පට්ඨාය, යතො පභුති.

සහත්ථෙ –

සහ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණප්පටිලාභා, සහ පරිනිබ්බානා [දී. නි. 2.220], සහ දස්සනුප්පාදා.

''උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතාන''න්ති [සං. නි. 2.20], එත්ථ භාවලක්ඛණෙ පඤ්චමී.

''සහත්ථා දානං දෙති, සහත්ථා පටිග්ගණ්හාතී''ති එත්ථ කරණෙ.

''අජ්ජතග්ගෙ පාණුපෙතං [දී. නි. 1.250], තදග්ගෙ ඛො වාසෙට්ඨ''ඉච්චාදීසු [දී. නි. 3.130], ආරබ්භෙ සත්තමී.

''යත්වාධිකරණං [දී. නි. 1.213], යතොනිදානං [සු. නි. 275], තතොනිදානං'' ඉච්චාදීසු [ම. නි. 1.238] වාක්‍යෙ ඉච්ඡිතෙ සති හෙත්වත්ථෙ පඤ්චමී, සමාසෙ ඉච්ඡිතෙ සති අත්ථමත්තෙ පඤ්චමී.

ද්වින්නං කාරකානං ක්‍රියානඤ්ච මජ්ඣෙ පවත්තකාලද්ධානවාචීහි පඤ්චමී, ලුද්දකො පක්ඛස්මා මිගං විජ්ඣති, කොසා කුඤ්ජරං විජ්ඣති. එත්ථ ච ලුද්දකො සකිං මිගං විජ්ඣිත්වා පක්ඛබ්භන්තරම්හි න විජ්ඣි, පක්ඛෙ පරිපුණ්ණෙ පුන විජ්ඣති, පක්ඛසද්දො ද්වින්නං විජ්ඣනවාරානං මජ්ඣෙ කාලවාචී හොති, ද්වෙපි විජ්ඣනක්‍රියා කාරකෙහි සහෙව සිජ්ඣන්තීති කාරකානඤ්ච මජ්ඣෙති වුච්චති. වුත්තියං පන ''අජ්ජ භුත්වා දෙවදත්තො ද්විහෙ භුඤ්ජිස්සති, ද්විහා භුඤ්ජිස්සති, අත්‍රට්ඨො'යමිස්සාසො කොසෙ ලක්ඛං විජ්ඣති, කොසා ලක්ඛං විජ්ඣතී''ති [මොග. 79] එවං සත්තමීවසෙන පරිපුණ්ණවාක්‍යම්පි වුත්තං. පාළියං ''අනාපත්ති ඡබ්බස්සා කරොති [පාරා. 564], අතිරෙකඡබ්බස්සා කරොතී''ති [පාරා. 564], ''ඡබ්බස්සානී''තිපි පාඨො.

රක්ඛනත්ථානං යොගෙ –

යඤ්ච වත්ථුං ගුත්තං ඉච්ඡියතෙ, යතො ච ගුත්තං ඉච්ඡියතෙ, තත්ථ පඤ්චමී, යවෙහි ගාවො රක්ඛති වාරෙති, තණ්ඩුලා කාකෙ රක්ඛති වාරෙති,

තං මං පුඤ්ඤා නිවාරෙසි, පාපා චිත්තං නිවාරයෙ [ධ. ප. 116], න නං ජාති නිවාරෙති, දුග්ගත්‍යා ගරහාය වා [සු. නි. 141 (න නෙ)]. රාජතො වා චොරතො වා ආරක්ඛං ගණ්හන්තු.

අන්තරධානත්ථයොගෙ –

යස්ස අදස්සනං ඉච්ඡියති, තස්මිං පඤ්චමී, උපජ්ඣායා අන්තරධායති සිස්සො, නිලීයතීති අත්ථො. පාළියං පන යස්ස අදස්සනං ඉච්ඡියති, තස්මිං ඡට්ඨී එව- ‘‘අන්තරධායිස්සාමි සමණස්ස ගොතමස්ස, අන්තරධායිස්සාමි සමණස්ස ගොතමස්සා’’ති. ‘‘න සක්ඛි මෙ අන්තරධායිතු’’න්ති පාළි, ‘අන්තරධායිස්සාමී’ති අන්තරිතෙ අචක්ඛුවිසයෙ ඨානෙ අත්තානං ඨපෙස්සාමීත්‍යත්ථො, නිලීයිස්සාමීති වුත්තං හොති.

යස්මිං ඨානෙ අන්තරධායති, තස්මිං සත්තමී එව දිස්සති, අතිඛිප්පං ලොකෙ චක්ඛු අන්තරධායිස්සති [දී. නි. 2.224 (විසදිසං)], ජෙතවනෙ අන්තරධායිත්වා, බ්‍රහ්මලොකෙ අන්තරධායිත්වා, මද්දකුච්ඡිස්මිං අන්තරධායිත්වා, තත්ථෙවන්තරධායී [සං. නි. 1.1] ඉච්චාදි. ‘‘භගවතො පුරතො අන්තරධායිත්වා’’ති එත්ථපි තොසද්දො සත්තම්‍යත්ථෙ එව. ‘‘සක්කො නිමිස්ස රඤ්ඤො සම්මුඛෙ අන්තරහිතො’’ති පාළි. ‘ධජතවනෙ අන්තරධායිත්වා’ති ජෙතවනෙ අඤ්ඤෙසං අදස්සනං කත්වා, අඤ්ඤෙසං අචක්ඛුවිසයං කත්වාති අත්ථො. ‘‘අන්ධකාරො අන්තරධායති, ආලොකො අන්තරධායති, සද්ධම්මො අන්තරධායති, සාසනං අන්තරධායති’’ ඉච්චාදීසු පන ඡට්ඨී, සත්තමියො යථාසම්භවං වෙදිතබ්බා.

දූරත්ථයොගෙ –

කිංච දූරො ඉතො ගාමො, කච්චි ආරා පමාදම්හා [සු. නි. 156], අථො ආරා පමාදම්හා [සු. නි. 157], ගාමතො අවිදූරෙ, ආරකා තෙ මොඝපුරිසා ඉමස්මා ධම්මවිනයා, ආරකා තෙහි භගවා, කිලෙසෙහි ආරකාති අරහං, ආරා සො ආසවක්ඛයා [ධ. ප. 253]. දුතියා ච තතියා ච ඡට්ඨී ච, ආරකා ඉමං ධම්මවිනයං ඉමිනා ධම්මවිනයෙන වා, ආරකා මන්දබුද්ධීනං [විසුද්ධි ටී. 1.130].

දූරත්ථෙ –

දූරතොව නමස්සන්ති, අද්දසා ඛො භගවන්තං දූරතොව ආගච්ඡන්තං [දී. නි. 1.409], කින්නු තිට්ඨථ ආරකා, තස්මා තිට්ඨාම ආරකා. දුතියා ච තතියා ච, දූරං ගාමං ආගතො, දූරෙන ගාමෙන ආගතො, දූරා ගාමා ආගතො ඉච්චෙවත්ථො, දූරං ගාමෙන වා.

අන්තිකත්ථයොගෙ –

අන්තිකං ගාමා, ආසන්නං ගාමා, සමීපං ගාමා. දුතියා ච තතියා ච ඡට්ඨී ච, අන්තිකං ගාමං, අන්තිකං ගාමෙන, අන්තිකං ගාමස්ස.

කාලද්ධානං පරිමාණවචනෙ –

ඉතො මථුරාය චතූසු යොජනෙසු සඞ්කස්සං, රාජගහතො පඤ්චචත්තාලීසයොජනෙ සාවත්ථී, ඉතො එකනවුතිකප්පෙ [දී. නි. 2.4], ඉතො එකතිංසෙ කප්පෙ [දී. නි. 2.4], ඉතො සත්තමෙ දිවසෙ, ඉතො තිණ්ණං මාසානං අච්චයෙන පරිනිබ්බායිස්සාමි [දී. නි. 2.168; උදා. 51] ඉච්චාදි.

පමාණත්ථෙ –

ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච යොජනං, පරික්ඛෙපතො නවයොජනසතපරිමාණො මජ්ඣිමදෙසො පරික්ඛෙපෙන වා, දීඝසො නවවිදත්ථියො [පාචි. 548], යොජනං ආයාමෙන යොජනං විත්ථාරෙන යොජනං උබ්බෙධෙන සාසපරාසි [සං. නි. 2.129] ඉච්චාදි.

ත්වාලොපෙපි පඤ්චමී. එත්ථ ච ත්වාලොපො නාම පරිපුණ්ණවාක්‍යෙ ලද්ධබ්බස්ස ත්වාන්තපදස්ස අපරිපුණ්ණවාක්‍යෙ නත්ථි භාවො, යඤ්ච පදං ත්වාන්තපදෙ සති කම්මං වා හොති අධිකරණං වා. තං ත්වාන්තපදෙ අසති පදන්තරෙ අවධි හොති, තස්මිං පඤ්චමී, පාසාදා වා පාසාදං සඞ්කමෙය්‍ය [සං. නි. 1.132], හත්ථික්ඛන්ධා වා හත්ථික්ඛන්ධං සඞ්කමෙය්‍ය [සං. නි. 1.132] ඉච්චාදි. එත්ථ ච පඨමං එකං පාසාදං අභිරූහිත්වා පුන අඤ්ඤං පාසාදං සඞ්කමෙය්‍යාති වා පඨමං එකස්මිං පාසාදෙ නිසීදිත්වා පුන අඤ්ඤං පාසාදං සඞ්කමෙය්‍යාති වා එවං පරිපුණ්ණවාක්‍යං වෙදිතබ්බං. ''අන්ධකාරා වා අන්ධකාරං ගච්ඡෙය්‍ය, තමා වා තමං ගච්ඡෙය්‍යා''ති [සං. නි. 1.132] පාළි. තථා රථියා රථියං විචරති, ගාමා ගාමං විචරති, වනා වනං විචරති, විහාරතො විහාරං ගච්ඡති, පරිවෙණතො පරිවෙණං ගච්ඡති, භවතො භවං ගච්ඡති, කුලතො කුලං ගච්ඡති ඉච්චාදි. තථා විනයා විනයං පුච්ඡති, අභිධම්මා අභිධම්මං පුච්ඡති, විනයා විනයං කථෙති, අභිධම්මා අභිධම්මං කථෙති. එත්ථපි පඨමං එකං විනයවචනං පුච්ඡිත්වා වා එකස්මිං විනයවචනෙ ඨත්වා වා පුන අඤ්ඤං විනයවචනං පුච්ඡතීති පරිපුණ්ණවාක්‍යං වෙදිතබ්බං. වුත්තියං පන ''පාසාදං ආරුය්හ පෙක්ඛති, පාසාදා පෙක්ඛති, ආසනෙ පවිසිත්වා පෙක්ඛති, ආසනා පෙක්ඛතී''ති වුත්තං.

දිසත්ථයොගෙ දිසත්ථෙ ච පඤ්චමී, ඉතො සා පුරිමා දිසා [දී. නි. 3.278], ඉතො සා දක්ඛිණා දිසා [දී. නි. 3.278], අවීචිතො උපරි, උද්ධං පාදතලා, අධො කෙසමත්ථකා [දී. නි. 2.377; ම. නි. 1.110].

දිසත්ථෙ –

පුරිමතො ගාමස්ස, දක්ඛිණතො ගාමස්ස, උපරිතො පබ්බතස්ස, හෙට්ඨතො පාසාදස්ස, පුරත්ථිමතො, දක්ඛිණතො, යතො ඛෙමං, තතො භයං [ජා. 1.9.58], යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං [ධ. ප. 374] ඉච්චාදි.

පුබ්බාදියොගෙපි පඤ්චමී, පුබ්බෙව මෙ සම්බොධා [අ. නි. 3.104], ඉතො පුබ්බෙ, තතො පුබ්බෙ, ඉතො පරා පච්චන්තිමා ජනපදා [මහාව. 259], තතො පුරෙ, තතො පච්ඡා, තතො උත්තරි [පාරා. 499] ඉච්චාදි.

විභත්තත්ථෙ ච පඤ්චමී ඡට්ඨී ච. විභත්ති නාම පගෙව විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස කෙනචි අධිකෙන වා හීනෙන වා භාගෙන තදඤ්ඤතො පුථක්කරණං, මාථුරා පාටලිපුත්තකෙහි අභිරූපතරා, යතො පණීතතරො වා විසිට්ඨතරො වා නත්ථි, අත්තදන්තො තතො වරං [ධ. ප. 322], ඡන්නවුතීනං පාසණ්ඩානං පවරං යදිදං සුගතවිනයො, සදෙවකස්ස ලොකස්ස, සත්ථා ලොකෙ අනුත්තරො, අග්ගොහමස්මි ලොකස්ස [ම. නි. 3.207], ජෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස [ම. නි. 3.207], සෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස [ම. නි. 3.207], පඤ්ඤවන්තා නාම සාරිපුත්තතො හීනා සාරිපුත්තස්ස වා, තතො අධිකං වා ඌනං වා න වට්ටති ඉච්චාදි.

විරමණත්ථයොගෙ –

ආරතී විරතී පාපා [ඛු. පා. 5.8], පාණාතිපාතා වෙරමණී [ඛු. පා. 2.1] ඉච්චාදි.

සුද්ධත්ථයොගෙ –

ලොභනීයෙහි ධම්මෙහි සුද්ධො ඉච්චාදි.

මොචනත්ථයොගෙ පඤ්චමී තතියා ච, සො පරිමුච්චති ජාතියා ජරාය මරණෙන සොකෙහි පරිදෙවෙහි දුක්ඛෙහි දොමනස්සෙහි උපායාසෙහි, පරිමුත්තො සො දුක්ඛස්මාති වදාමි [සං. නි. 3.29], මොක්ඛන්ති මාරබන්ධනා [ධ. ප. 37], න තෙ මුච්චන්ති මච්චුනා ඉච්චාදි, සබ්බත්ථ අවධිඅත්ථො වෙදිතබ්බො.

හෙත්වත්ථෙ –

කස්මා හෙතුනා, කෙන හෙතුනා, කස්මා නු තුම්හං කුලෙ දහරා න මියාරෙ [ජා. 1.10.92 (මීයරෙ)], තස්මාතිහ භික්ඛවෙ [සං. නි. 2.157]. දුතියා තතියා ඡට්ඨී ච, කිංකාරණං [ජා. අට්ඨ. 6.22.උමඞ්ගජාතකවණ්ණනා], යත්වාධිකරණං [දී. නි. 1.213], යතොනිදානං [සු. නි. 275], තතොනිදානං [ම. නි. 1.238], කෙන කාරණෙන [ජා. අට්ඨ.

4.20.මාතඞ්ගජාතකවණ්ණනා], තං කිස්සහෙතු [ම. නි. 1.2], කිස්ස තුම්හෙ කිලමථ ඉච්චාදි.

විවෙචනත්ථයොගෙ –

විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි [දී. නි. 1.226], විවිත්තො පාපකා ධම්මා.

බන්ධනත්ථයොගෙ –

318. **පඤ්චමීණෙ වා** [ක. 296; රූ. 314; නී. 608; චං. 2.1.69; පා. 2.3.24].

ඉණභූතෙ හෙතුම්හි පඤ්චමී හොති වා.

සතස්මා බන්ධො නරො සතෙන වා.

319. **ගුණෙ** [චං. 2.1.70; පා. 2.3.25].

අජ්ඣත්තභූතො හෙතු ගුණො නාම, අගුණොපි ඉධ ගුණොත්වෙව වුච්චති, තස්මිං පඤ්චමී හොති වා.

ජළත්තා බන්ධො නරො ජළත්තෙන වා, අත්තනො බාලත්තායෙව බන්ධොති අත්ථො, පඤ්ඤාය බන්ධනා මුත්තො, වාචාය මරති, වාචාය මුච්චති, වාචාය පියො හොති, වාචාය දෙස්සො, ඉස්සරියා ජනං රක්ඛති රාජා ඉස්සරියෙන වා, සීලතො නං පසංසන්ති [අ. නි. 4.6] සීලෙන වා, හුත්වා අභාවතො අනිච්චා, උදයබ්බයපීළනතො දුක්ඛා, අවිජ්ජානිරොධා සඞ්ඛාරනිරොධො [උදා. 2], සඞ්ඛාරනිරොධා විඤ්ඤාණනිරොධො [උදා. 2], චතුන්නං අරියසච්චානං අනඤ්ඤා අප්පටිවෙධා දීඝමද්ධානං සංසරන්ති [දී. නි. 2.186 (විසදිසං)] ඉච්චාදි.

පඤ්හා, කථනෙසුපි පඤ්චමී, කුතො භවං, අහං පාටලිපුත්තතො ඉච්චාදි.

ථොකත්ථෙපි අසත්වවචනෙ පඤ්චමී, සත්වං වුච්චති දබ්බං, ථොකා මුච්චති ථොකෙන වා, මුච්චනමත්තං හොතීති වුත්තං හොති ‘‘නදිං තරන්තො මනං වුළ්හො’’ති [මහාව. 148] එත්ථ විය. අප්පමත්තකා මුච්චති අප්පමත්තකෙන වා, කිච්ඡා මුච්චති කිච්ඡෙන වා, කිච්ඡා ලද්ධො පියො පුත්තො [ජා. 2.22.353], කිච්ඡා මුත්තා’ම්හ දුක්ඛස්මා, යාම දානි මහොසධ [ජා. 2.22.700].

අසත්වවචනෙති කිං? පච්චති මුනිනො භත්තං, ථොකං ථොකං සරෙ සරෙති [ථෙරගා. 248 (කුලෙ කුලෙ)].

‘‘අනුපුබ්බෙන මෙධාවී, ථොකං ථොකං ඛණෙ ඛණෙ [ධ. ප. 239]’’ ඉච්චාදීසු ක්‍රියාවිසෙසනෙ දුතියා.

අකත්තරිපි පඤ්චමී, තස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා උස්සන්නත්තා විපුලත්තා තථාගතො සුප්පතිට්ඨිතපාදො හොති [දී. නි. 3.201]. එත්ථ ච ‘අකත්තරී’ති අකාරකෙ ඤාපකහෙතුම්හීති වදන්ති. ඤාසෙ පන ‘‘අකත්තරීති හෙත්වත්ථෙ සඞ්ගණ්හාති. යත්ථ හි කත්තුබුද්ධි සඤ්ජායතෙ, සොව කත්තා න හොතීති වත්තුං සක්කා’’ති වුත්තං. එතෙන කත්තුසදිසො ජනකහෙතු අකත්තා නාමාති දීපෙති, කම්මස්ස කතත්තාඉච්චාදි ච ජනකහෙතු එවාති.

භියාත්ථයොගෙ –

යොධ සීතඤ්ච උණ්හඤ්ච, තිණා භියෙ‍ා න මඤ්ඤති [දී. නි. 3.253], සුඛා භියෙ‍ා සොමනස්සං [දී. නි. 2.287], බන්තා‍ා භියෙ‍ා න විජ්ජති [සං. නි. 1.250], මයා භියෙ‍ා න විජ්ජති, සොතුකාමාත්ථ තුම්හෙ භික්ඛවෙ භියෙ‍ාසොමත්තාය පුබ්බෙනිවාසකථං, අත්තමනො ත්වං හොහි පරං විය මත්තාය, අහම්පි අත්තමනො හොමි පරං විය මත්තාය.

පඤ්චමීවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

ඡට්ඨීවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ ඡට්ඨී?

320. ඡට්ඨී සම්බන්ධෙ [ක. 301; රූ. 315; නී. 609; චං. 2.1.95; පා. 2.3.50].

ද්වින්නං සම්බන්ධීනං කෙනචි පකාරෙන ආයත්තභාවො සම්බන්ධො නාම, සම්බන්ධෙ ජොතෙතබ්බෙ විසෙසනසම්බන්ධිම්හි ඡට්ඨී හොති.

තත්ථ ක්‍රියාකාරකසඤ්ජාතො අස්සෙදම්භාවහෙතුකො සම්බන්ධො නාමාති වුත්තං. තත්ථ ද්වෙ සම්බන්ධිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං තංතංක්‍රියං කරොන්ති, තං දිස්වා ‘‘ඉමෙ අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධිනො’’ති ජානන්තස්ස ද්වින්නං කාරකානං ද්වින්නං ක්‍රියානඤ්ච සංයොගං නිස්සාය සම්බන්ධොපි විදිතො හොති, එවං සම්බන්ධො ක්‍රියාකාරකසඤ්ජාතො, ‘ඉමස්ස අය’න්ති එවං පවත්තබුද්ධියා හෙතුභූතත්තා අස්සෙදම්භාවහෙතුකො ච.

තත්ථ සම්බන්ධො තිවිධො සාමිසම්බන්ධො, නානාත්තසම්බන්ධො, ක්‍රියාකාරකසම්බන්ධොති.

තත්ථ ‘සාමී’ති යස්ස කස්සචි විසෙසනසම්බන්ධිනො නාමං, තස්මා විසෙස්‍යපදත්ථස්ස තංතංවිසෙසනභාවෙන සම්බන්ධො **සාමිසම්බන්ධො** නාම.

සො විසෙස්‍යපදත්ථභෙදෙන අනෙකවිධො.

තත්ථ තස්ස මාතා, තස්ස පිතාඉච්චාදි **ජනකසම්බන්ධො** නාම.

තස්සා පුත්තො, තස්සා ධීතා ඉච්චාදි **ජඤ්ඤසම්බන්ධො** නාම.

තස්ස භාතා, තස්ස භගිනී ඉච්චාදි **කුලසම්බන්ධො** නාම.

සක්කො දෙවානමින්දො [සං. නි. 1.248] ඉච්චාදි **සාමිසම්බන්ධො** නාම.

පහූතං මෙ ධනං සක්ක [ජා. 1.15.72], භික්ඛුස්ස පත්තචීවරං ඉච්චාදි **සංසම්බන්ධො** නාම.

අම්බවනස්ස අවිදූරෙ, නිබ්බානස්සෙව සන්තිකෙ [ධ. ප. 32] ඉච්චාදි **සමීපසම්බන්ධො** නාම.

සුවණ්ණස්ස රාසි, භික්ඛූනං සමූහො ඉච්චාදි **සමූහසම්බන්ධො** නාම.

මනුස්සස්සෙව තෙ සීසං [ජා. 1.4.81], රුක්ඛස්ස සාඛා ඉච්චාදි **අවයවසම්බන්ධො** නාම.

සුවණ්ණස්ස භාජනං, අලාබුස්ස කටාහං, භට්ඨධඤ්ඤානං සත්තු ඉච්චාදි **විකාරසම්බන්ධො** නාම.

යවස්ස අඞ්කුරො, මෙඝස්ස සද්දො, පුප්ඵානං ගන්ධො, ඵලානං රසො, අග්ගිස්ස ධූමො ඉච්චාදි **කාරියසම්බන්ධො** නාම.

ඛන්ධානං ජාති, ඛන්ධානං ජරා, ඛන්ධානං භෙදො [සං. නි. 2.1] ඉච්චාදි **අවත්ථාසම්බන්ධො** නාම.

සුවණ්ණස්ස වණ්ණො, වණ්ණො න ඛීයෙථ තථාගතස්ස [දී. නි. අට්ඨ. 1.304], බුද්ධස්ස කිත්තිසද්දො, සිප්පිකානං සතං නත්ථි [ජා. 1.1.113], තිලානං මුට්ඨි ඉච්චාදි **ගුණසම්බන්ධො** නාම.

පාදස්ස උක්ඛිපනං, හත්ථස්ස සමිඤ්ජනං, ධාතූනං ගමනං ඨානං ඉච්චාදි **ක්‍රියාසම්බන්ධො** නාම.

චාතුමහාරාජිකානං ඨානං ඉච්චාදි **ඨානසම්බන්ධො** නාම. එවමාදිනා නයෙන සාමිසම්බන්ධො අනෙකසහස්සප්පභෙදො, සො ච ක්‍රියාසම්බන්ධාභාවා කාරකො නාම න හොති. යදි එවං ‘‘පාදස්ස උක්ඛිපනං’’ ඉච්චාදි ක්‍රියාසම්බන්ධො නාමාති ඉදං න යුජ්ජතීති? වුච්චතෙ – ක්‍රියාසම්බන්ධාභාවාති ඉදං සාධකභාවෙන සම්බන්ධාභාවං සන්ධාය වුත්තං, සිද්ධාය පන ක්‍රියාය සම්බන්ධං සන්ධාය ක්‍රියාසම්බන්ධො නාම වුත්තොති.

නානාත්තසම්බන්ධෙ පන නානාඅත්ථෙසු ඡට්ඨී හොති. තත්ථ ණී, ආවීපච්චයානං කම්මෙ නිච්චං ඡට්ඨී, ඣානස්ස ලාභී, චීවරස්ස ලාභී, ධනස්ස ලාභී, ආදීනවස්ස දස්සාවී, අත්ථි රූපානං දස්සාවී, අත්ථි සමවිසමස්ස දස්සාවී, අත්ථි තාරකරූපානං දස්සාවී, අත්ථි චන්දිමසූරියානං දස්සාවී.

තු, අක, අන, ණපච්චයානං යොගෙ ක්වචි කම්මත්ථෙ ඡට්ඨී.

තුපච්චයෙ තාව –

තස්ස භවන්ති වත්තාරො [ම. නි. 2.173], සහසා කම්මස්ස කත්තාරො, අමතස්ස දාතා [ම. නි. 1.203], භින්නානං සන්ධාතා [දී. නි. 1.9, 164], සහිතානං වා අනුප්පදාතා [දී. නි. 1.9, 164] ඉච්චාදි.

ක්වචීති කිං? ගම්භීරඤ්ච කථං කත්තා [අ. නි. 7.37], ගාධං කත්තා නොවසිතා [අ. නි. 4.107], කාලෙන ධම්මීකථං භාසිතා, සරසි ත්වං එවරූපං වාචං භාසිතා, පරෙසං පුඤ්ඤං අනුමොදෙතා, බුජ්ඣිතා සච්චානි [මහානි. 192] ඉච්චාදි.

අකපච්චයෙ –

කම්මස්ස කාරකො නත්ථි, විපාකස්ස ච වෙදකො [විසුද්ධි 2.689], අවිසංවාදකො ලොකස්ස [දී. නි. 1.9] ඉච්චාදි.

ක්වචීති කිං? මහතිං මහිං අනුසාසකො, ජනං අහෙඨකො, කටං කාරකො, පසවො ඝාතකො ඉච්චාදි.

අනපච්චයෙ –

පාපස්ස අකරණං සුඛං [ධ. ප. 61], භාරස්ස උක්ඛිපනං, හත්ථස්ස ගහණං, හත්ථස්ස පරාමසනං, අඤ්ඤතරස්ස අඞ්ගස්ස පරාමසනං [පාරා. 270] ඉච්චාදි.

ක්වචීති කිං? භගවන්තං දස්සනාය [උදා. 23] ඉච්චාදි.

ණපච්චයෙ –

අච්ඡරියො අරජකෙන වත්ථානං රාගො, අගොපාලකෙන ගාවීනං දොහො, අප්පපුඤ්ඤෙන ලාභානං ලාභො, හත්ථස්ස ගාහො, පත්තස්ස පටිග්ගාහො ඉච්චාදි.

ත්වාපච්චයෙපි ක්වචි කම්මනි ඡට්ඨී, අලජ්ජීනං නිස්සාය, ආයස්මතො නිස්සාය වච්ඡාමි, චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො [ධ. ස. 596-599 (උපාදාය)] ඉච්චාදි.

කත්තරි ත, තවන්තු, තාවී, මාන'න්තානං යොගෙ පන කම්මනි දුතියා එව, සුඛකාමො විහාරං කතො, ගාමං ගතො, ඔදනං භුත්තවා භුත්තාවී, කම්මං කුරුමානො, කම්මං කරොන්තො ඉච්චාදි.

ක්වචි ඡට්ඨීපි දිස්සති, ධම්මස්ස ගුත්තො මෙධාවී [ධ. ප. 257] ඉච්චාදි.

සර, ඉසු, චින්ත, ඉස, දයධාතූනං කම්මනි ඡට්ඨී වා, මාතුස්ස සරති, මාතරං සරති, පිතුස්ස සරති, පිතරං සරති, න රජ්ජස්ස සරිස්සසි [ජා. 2.22.1721], න තෙසං කොචි සරති, සත්තානං කම්මපච්චයා [බු. පා. 7.2], ආපත්තිපරියන්තං නස්සරති, රත්තිපරියන්තං නස්සරති [චූළව. 157], පුත්තස්ස ඉච්ඡති පුත්තං වා, මාතුස්ස චින්තෙති මාතරං වා, ථෙරස්ස අජ්ඣෙසති ථෙරං වා, තෙලස්ස දයති තෙලං වා, රක්ඛතීති අත්ථො.

කරධාතුස්ස අභිසඞ්ඛරණත්ථවාචිනො කම්මෙ ඡට්ඨී, උදකස්ස පටිකුරුතෙ උදකං වා, කණ්ඩස්ස පටිකුරුතෙ කණ්ඩං වා ඉච්චාදි.

තපච්චයෙ පූජනත්ථාදිධාතූනං කත්තරි ඡට්ඨී වා, රඤ්ඤො සම්මතො රඤ්ඤා වා, ගාමස්ස පූජිතො ගාමෙන වා, රඤ්ඤො සක්කතො රඤ්ඤා වා, රඤ්ඤො අපචිතො රඤ්ඤා වා, රඤ්ඤො මානිතො [දී. නි. 1.303] රඤ්ඤා වා, තථා සුප්පටිවිද්ධා බුද්ධානං ධම්මධාතු, අමතං තෙසං පරිභුත්තං, යෙසං කායගතාසති පරිභුත්තා [අ. නි. 1.603], අමතං තෙසං විරද්ධං, යෙසං කායගතාසති විරද්ධා [අ. නි. 1.603].

තිපච්චයෙපි ක්වචි කත්තරි ඡට්ඨී වා, සොභණා කච්චායනස්ස පකති කච්චායනෙන වා, සොභණා බුද්ධඝොසස්ස පකති බුද්ධඝොසෙන වා ඉච්චාදි.

පූජනත්ථානං පූරණත්ථානඤ්ච කරණෙ ඡට්ඨී, පුප්ඵස්ස බුද්ධං පූජෙති පුප්ඵෙන වා, ඝතස්ස අග්ගිං ජුහොති ඝතෙන වා, පත්තං උදකස්ස පූරෙත්වා, පූරං නානාප්පකාරස්ස අසුචිනො [දී. නි. 2.377], බාලො පූරති පාපස්ස [ධ. ප. 121], ධීරො පූරති පුඤ්ඤස්ස [ධ. ප. 121] පූරති ධඤ්ඤානං වා මුග්ගානං වා මාසානං වා ඉච්චාදි. තතියා වා, ඛෙමා නාම පොක්ඛරණී, පුණ්ණා හංසෙහි තිට්ඨති.

තබ්බ, රුජාදියොගෙ පන සම්පදානෙ චතුත්ථී එව, යක්ඛසෙනාපතීනං උජ්ඣාපෙතබ්බං වික්කන්දිතබ්බං විරවිතබ්බං [දී. නි. 3.283 (විසදිසං)], දෙවදත්තස්ස රුජ්ජති, රජකස්ස වත්ථං දදාති ඉච්චාදි.

භයත්ථාදීනං අපාදානෙ බහුලං ඡට්ඨී, කිං නු ඛො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමි, සබ්බෙ තසන්ති දණ්ඩස්ස, සබ්බෙ භායන්ති මච්චුනො [ධ. ප. 129], භීතො චතුන්නං ආසීවිසානං [සං. නි. 4.238], මා භික්ඛවෙ පුඤ්ඤානං භායිත්ථ [උදා. 22], සඞ්ඛාතුං නොපි සක්කොමි, මුසාවාදස්ස ඔත්තපං [සං. නි. 1.184] ඉච්චාදි. තත්ථ ‘ඔත්තප’න්ති ඔත්තප්පන්තො. තථා අග්ගොහමස්මි ලොකස්ස, ජෙට්ඨොහමස්මි ලොකස්ස [ම. නි. 3.207] ඉච්චාදි ච.

කුසල, කොවිද, පසාදත්ථානං ආධාරෙ ඡට්ඨී, කුසලා නච්චගීතස්ස [ජා. 2.22.94], කුසලො ත්වං රථස්ස අඞ්ගපච්චඞ්ගානං [ම. නි. 2.87], අමච්චෙ තාත ජානාහි, ධීරෙ අත්ථස්ස කොවිදෙ [ජා. 1.17.13], නරා ධම්මස්ස කොවිදා [ජා. 1.1.37], මග්ගාමග්ගස්ස කොවිදා, ‘‘කෙචි ඉද්ධීසු කොවිදා’’තිපි අත්ථි, සන්ති යක්ඛා බුද්ධස්ස පසන්නා [දී. නි. 3.276 (විසදිසං)], ධම්මස්ස පසන්නා, සඞ්ඝස්ස පසන්නා, බුද්ධෙ පසන්නා, ධම්මෙ පසන්නා, සඞ්ඝෙ පසන්නා වා. තථා චෙතොපරියඤාණස්ස, වසී හොමි මහාමුනි. ඣානස්ස වසිම්හි ඉච්චාදි.

321. **ඡට්ඨී හෙත්වත්ථෙහි** [රූ. 163 පිට්ඨෙ; නී. 650; චං. 2.1.71; පා. 2.3.26].

හෙත්වත්ථෙහි යොගෙ හෙතුම්හි ඡට්ඨී හොති.

තං කිස්ස හෙතු [ම. නි. 1.2; චං. 2.1.96; පා. 2.3.72], අඞ්ගවරස්ස හෙතු, උදරස්ස හෙතු, උදරස්ස කාරණා [පාරා. 228] ඉච්චාදි.

322. **තුල්‍යත්ථෙන වා තතියා** [නී. 638].

තුල්‍යත්ථෙන යොගෙ ඡට්ඨී හොති තතියා වා.

තුල්‍යො පිතු පිතරා වා, සදිසො පිතු පිතරා වා. ඉති නානාත්තසම්බන්ධො.

ක්‍රියාකාරකසම්බන්ධො නාම කාරකානං ක්‍රියාය සහ සාධක, සාධ්‍යභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛතා අවිනාභාවිතා වුච්චති, න හි ක්‍රියං විනා කාරකං නාම සිජ්ඣති, න ච කාරකං විනා ක්‍රියා නාම සිජ්ඣතීති, සා පන ඡට්ඨීවිසයො න හොතීති.

ඡට්ඨීවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

සත්තමීවිභත්තිරාසි

කස්මිං අත්ථෙ සත්තමී?

323. **සත්තම්යාධාරෙ** [ක. 302; රූ. 313; නී. 630; චං. 2.1.88; පා. 1.3.45].

ආධාරො, ඔකාසො, අධිකරණන්ති අත්ථතො එකං, ආධාරත්ථෙ සත්තමී හොති. කත්තුකම්මට්ඨං ක්‍රියං භුසො ධාරෙතීති **ආධාරො**.

කටෙ නිසීදති පුරිසො, ථාලියං ඔදනං පචති. තත්ථ කටො කත්තුභූතෙ පුරිසෙ ඨිතං නිසීදනක්‍රියං ධාරෙති, ථාලී කම්මභූතෙ තණ්ඩුලෙ ඨිතං පචනක්‍රියං ධාරෙති.

සො චතුබ්බිධො බ්‍යාපිකාධාරො, ඔපසිලෙසිකාධාරො, සාමීපිකාධාරො, වෙසයිකාධාරොති.

තත්ථ යස්මිං ආධෙය්‍යවත්ථු සකලෙ වා එකදෙසෙ වා බ්‍යාපෙත්වා තිට්ඨති, සො **බ්‍යාපිකො**. යථා? තිලෙසු තෙලං තිට්ඨති, උච්ඡූසු රසො තිට්ඨති, ජලෙසු ඛීරං තිට්ඨති, දධිම්හි සප්පි තිට්ඨතීති.

යස්මිං ආධෙය්‍යවත්ථු අල්ලීයිත්වා වා තිට්ඨති, අධිට්ඨිතමත්තං හුත්වා වා තිට්ඨති, සො **ඔපසිලෙසිකො**. යථා? උක්ඛලියං ආචාමො තිට්ඨති, ඝටෙසු උදකං තිට්ඨති, ආසනෙ නිසීදති භික්ඛු, පරියඞ්කෙ රාජා සෙති.

යො පන අත්ථො ආධෙය්‍යස්ස අවත්ථුභූතොපි තදායත්තවුත්තිදීපනත්ථං ආධාරභාවෙන වොහරියති, සො **සාමීපිකො** නාම. යථා? ගඞ්ගායං ඝොසො තිට්ඨති, සාවත්ථියං විහරති භගවාති [අ. නි. 1.1].

යො ච අත්ථො අත්තනා විනා ආධෙය්‍යස්ස අඤ්ඤත්ථත්තං ක්‍රියං සම්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා ආධාරභාවෙන වොහරියති, යො ච ආධෙය්‍යස්ස අනඤ්ඤාභිමුඛභාවදීපනත්ථං ආධාරභාවෙන වොහරියති, සො **වෙසයිකො** නාම. යථා? ආකාසෙ සකුණා පක්ඛන්ති, භූමීසු මනුස්සා චරන්ති, උදකෙ මච්ඡා චරන්ති, භගවන්තං පාදෙසු වන්දති, පාදෙසු පතිත්වා රොදති, පාපස්මිං රමතී මනො [ධ. ප. 116], පසන්නො බුද්ධසාසනෙති [ධ. ප. 368].

324. **නිමිත්තෙ** [ක. 310; රූ. 324; නී. 641; චං. 2.1.89; පා. 2.3.36].

නිමිනන්ති සඤ්ජානන්ති එතෙනාති **නිමිත්තං,** නෙමිත්තකසභාවිනො සඤ්ඤාණකාරණස්සෙතං නාමං, තස්මිං නිමිත්තෙ සත්තමී හොති.

දීපි චම්මෙසු හඤ්ඤතෙ, කුඤ්ජරො දන්තෙසු හඤ්ඤතෙ, මුසාවාදෙ පාචිත්තියං [පාචි. 2], ඔමසවාදෙ පාචිත්තියං [පාචි. 14] ඉච්චාදි.

325. යම්භාවො භාවලක්ඛණං [ක. 313; රූ. 327; නී. 644; චං. 2.1.90; පා. 2.3.37; 'යබ්භා වො' (බහූසු)].

යාදිසො භාවො යම්භාවො, ලක්ඛියති එතෙනාති ලක්ඛණං, භාවන්තරස්ස ලක්ඛණං **භාවලක්ඛණං,** යම්භාවො භාවන්තරස්ස ලක්ඛණං හොති, තස්මිං භාවෙ ගම්‍යමානෙ සත්තමී හොති, ඡට්ඨීපි දිස්සති.

අචිරපක්කන්තස්ස සාරිපුත්තස්ස බ්‍රාහ්මණො කාලමකාසි [ම. නි. 2.452 (විසදිසං)], අප්පමත්තස්ස තෙ විහරතො ඉත්ථාගාරොපි තෙ අප්පමත්තො විහරිස්සති [සං. නි. 1.129 (විසදිසං)] ඉච්චාදි.

ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති [සං. නි. 2.21], අචිරපක්කන්තෙ භගවති බ්‍රාහ්මණො කාලමකාසි, සබ්බෙ මග්ගා විවජ්ජන්ති, ගච්ඡන්තෙ ලොකනායකෙ [ම. නි. අට්ඨ. 2.22]. ගාවීසු දුය්හමානාසු ගතො, ගාවීසු දුද්ධාසු ආගතො ඉච්චාදි.

ක්වචි පඨමාපි බහුලං දිස්සති, ගච්ඡන්තො සො භාරද්වාජො, අද්දසා අච්චුතං ඉසිං [ජා. 2.22.2007 (අද්දසස)]. යායමානො මහාරාජා, අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ [ජා. 2.22.566] ඉච්චාදි.

පුබ්බණ්හසමයෙ ගතො, සායන්හසමයෙ ආගතො ඉච්චාදි වෙසයිකාධාරො එව.

තථා අකාලෙ වස්සතී තස්ස, කාලෙ තස්ස න වස්සති [ජා. 1.2.88; 1.8.48]. ඉතො සතසහස්සම්හි, කප්පෙ උප්පජ්ජි නායකො [අප. ථෙර 2.54.28] ඉච්චාදි.

326. ඡට්ඨී චානාදරෙ [ක. 305; රූ. 323; නී. 633; චං. 2.1.91; පා. 2.3.38].

'අනාදරො'ති ද්වින්නං ලක්ඛණ, ලක්ඛිතබ්බක්‍රියානං එකප්පහාරෙන පවත්තියා අධිවචනං, අනාදරභූතෙ භාවලක්ඛණෙ ගම්‍යමානෙ සත්තමී ඡට්ඨී ච හොති.

මච්චු ගච්ඡති ආදාය, පෙක්ඛමානෙ මහාජනෙ. ආකොටයන්තො සො නෙති, සිවිරාජස්ස පෙක්ඛතො [ජා. 2.22.2122 (තෙනෙති)]. අකාමකානං මාතාපිතූනං රුදන්තානං පබ්බජි, අනගාරියුපෙතස්ස, විප්පමුත්තස්ස තෙ සතො. සමණස්ස න තං සාධු, යදඤ්ඤමනුසොචති [ජා. 1.7.107 (යං පෙතමනුසොචසි)].

327. **යතො නිද්ධාරණං** [ක. 304; රූ. 322; නී. 632; චං. 2.1.92; පා. 2.3.41].

ජාති, ගුණ, ක්‍රියා, නාමෙහි සමුදායතො එකදෙසස්ස පුථක්කරණං **නිද්ධාරණං,** යතො තං නිද්ධාරණං ජායති, තස්මිං සමුදායෙ ඡට්ඨී, සත්තමියො හොන්ති.

ජාතියං තාව –

මනුස්සානං ඛත්තියො සූරතමො, මනුස්සෙසු ඛත්තියො සූරතමො.

ගුණෙ –

කණ්හා ගාවීනං සම්පන්නඛීරතමා, කණ්හාගාවීසු සම්පන්නඛීරතමා.

ක්‍රියායං –

අද්ධිකානං ධාවන්තො සීඝතමො, අද්ධිකෙසු ධාවන්තො සීඝතමො.

නාමෙ –

ආයස්මා ආනන්දො අරහතං අඤ්ඤතරො, අරහන්තෙසු අඤ්ඤතරො ඉච්චාදි.

ඉධ නානාත්තසත්තමී වුච්චතෙ.

කම්මත්ථෙ සත්තමී, භික්ඛූසු අභිවාදෙන්ති [පාරා. 517], පුත්තං මුද්ධනි චුම්බිත්වා, පුරිසං නානාබාහාසු ගහෙත්වා [සං. නි. 2.63] ඉච්චාදි.

අථ වා 'මුද්ධනි, බාහාසූ'ති ආධාරෙ එව භුම්මං. යථා? රුක්ඛං මූලෙ ඡින්දති, රුක්ඛං ඛන්ධෙ ඡින්දති, පුරිසං සීසෙ පහරති, භගවන්තං පාදෙසු වන්දති.

කරණෙ ච සත්තමී, හත්ථෙසු පිණ්ඩාය චරන්ති [මහාව. 119], පත්තෙසු පිණ්ඩාය චරන්ති, පථෙසු ගච්ඡන්ති, සොපි මං අනුසාසෙය්‍ය, සම්පටිච්ඡාමි මත්ථකෙ [මි. ප. 6.4.8].

සම්පදානෙ ච සත්තමී, සඞ්ඝෙ දින්නෙ මහප්ඵලං, සඞ්ඝෙ ගොතමී දදෙය්‍යාසි, සඞ්ඝෙ දින්නෙ අහඤ්චෙව පූජිතො භවිස්සාමි [ම. නි. 3.376], විචෙය්‍ය දානං දාතබ්බං, යත්ථ දින්නං මහප්ඵලං [පෙ. ව. 329]. එතෙසු පන විසයසත්තමීපි යුජ්ජති.

අපාදානෙ ච සත්තමී, ගදලීසු ගජෙ රක්ඛන්තිඉච්චාදි.

සාමිස්සරාදියොගෙ පන ඡට්ඨී සත්තමී ච හොති, ගුන්නං සාමි, ගොසු සාමි, ගුන්නං ඉස්සරො, ගොසු ඉස්සරො, ගුන්නං අධිපති, ගොසු අධිපති, ගුන්නං දායාදො, ගොසු දායාදො, ගුන්නං සක්ඛි, ගොසු සක්ඛි, ගුන්නං පතිභූ, ගොසු පතිභූ, ගුන්නං පසුතො, ගොසු පසුතො, ආයුත්තො කටකරණස්ස, ආයුත්තො කටකරණෙති, එතෙසු පන සම්බන්ධෙ ඡට්ඨී, විසයාධාරෙ සත්තමී. ඤාණස්මිං පසන්නො, ඤාණස්මිං උස්සුක්කොති විසයාධාරෙ සත්තමී. ඤාණෙන පසන්නො, ඤාණෙන උස්සුක්කොති කරණෙ තතියා.

328. **සත්තමයාධිකෙ** [ක. 314; රූ. 328; නී. 645; චං. 2.1.60; පා. 2.3.9; 1.4.87].

අධිකභාවත්ථෙ උපෙන යුත්තා ලිඞ්ගම්හා සත්තමී හොති.

උප ඛාරියං දොණො, උප නික්ඛෙ කහාපණං, අතිරෙකදොණො ඛාරී, අතිරෙකකහාපණං නික්ඛන්ති වුත්තං හොති.

329. **සාමිත්තෙධිනා** [චං. 2.1.61; පා. 2.3.9; 1.4.97].

සාමිභාවත්ථෙ අධිනා යුත්තා ලිඞ්ගම්හා සත්තමී හොති.

අධි බ්‍රහ්මදත්තෙ පඤ්චාලා, අධි පඤ්චාලෙසු බ්‍රහ්මදත්තො, අධි දෙවෙසු බුද්ධො. තත්ථ ‘අධි බ්‍රහ්මදත්තෙ පඤ්චාලා’ති බ්‍රහ්මදත්තිස්සරා පඤ්චාලරට්ඨවාසිනොති වදන්ති, ‘පඤ්චාලා’ති වා ජනපදනාමත්තා බහුවචනං, කදාචි පඤ්චාලරාජා බ්‍රහ්මදත්තෙ කාසිරඤ්ඤෙ ඉස්සරො, කදාචි බ්‍රහ්මදත්තො පඤ්චාලරඤ්ඤෙ ඉස්සරොති අත්ථො.

330. **සබ්බාදිතො සබ්බා** [චං. 2.1.72; පා. 2.3.27].

හෙත්වත්ථෙහි යොගෙ සබ්බාදීහි සබ්බනාමෙහි හෙත්වත්ථෙ සබ්බා විභත්තියො හොන්ති.

කිං කාරණං, කෙන කාරණෙන [ජා. අට්ඨ. 4.15 මාතඞ්ගජාතකවණ්ණනා], කිං නිමිත්තං, කෙන නිමිත්තෙන, කිං පයොජනං, කෙන පයොජනෙන, කෙනට්ඨෙන [ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා], කෙන වණ්ණෙන [සං. නි. 1.234], කිමත්ථං, කුතො නිදානං [පාරා. 42], කිස්ස හෙතු [පාරා. 39], කස්මිං නිදානෙ, එතස්මිං නිදානෙ [පාරා. 42], එතස්මිං පකරණෙ [පාරා. 42] ඉච්චාදි.

සත්තමීවිභත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානදීපනියා

කාරකකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

4. සමාසකණ්ඩ

අථ යුත්තත්ථානං ස්‍යාද්‍යන්තපදානං එකත්ථීභාවො වුච්චතෙ. එකත්ථීභාවොති ච ඉධ සමාසො වුච්චති. සො ච සමාසො ඡබ්බිධො අබ්‍යයීභාවො, තප්පුරිසො, කම්මධාරයො, දිගු, බහුබ්බීහි, ද්වන්දොති.

අබ්‍යයීභාවසමාස

තත්ථ අබ්‍යයීභාවො පඨමං වුච්චතෙ. බ්‍යයො වුච්චති විකාරො, නත්ථි බ්‍යයො එතස්සාති අබ්‍යයො, අබ්‍යයො හුත්වා භවතීති **අබ්‍යයීභාවො,** නානාලිඞ්ග, විභත්ති, වචනෙසු රූපවිකාරරහිතො හුත්වා භවතීති අත්ථො, සබ්බලිඞ්ග,-විභත්ති, වචනෙසුපි යෙභුය්‍යෙන එකරූපෙන පවත්තතීති වුත්තං හොති.

අබ්‍යයන්ති වා උපසග්ගනිපාතානං එව නාමං, අයං පන පකති අබ්‍යයං න හොති, අසඞ්ඛ්‍යෙහි සහ එකත්ථතාවසෙන අබ්‍යයං හොති, ඉති අනබ්‍යයම්පි අබ්‍යයං භවතීති අබ්‍යයීභාවො.

331. **ස්‍යාදිස්‍යාදිනෙකත්ථං** [ක. 316; රූ. 331; නී. 675; චං. 2.2.1; පා. 2.1.4].

අධිකාරසුත්තමිදං. ස්‍යාදි වුච්චති ස්‍යාද්‍යන්තපදං, ‘ස්‍යාදිනා’ති ස්‍යාද්‍යන්තපදෙන, එකො අත්ථො යස්ස තං එකත්ථං, ස්‍යාදිපදං ස්‍යාදිපදෙන සහ එකත්ථං හොතීති අත්ථො.

එත්ථ ච ‘ස්‍යාදී’ති වචනෙන උපසග්ග, නිපාතෙහි සද්ධිං සබ්බානි නාමිකපදානි නාමපටිරූපකානි ච සඞ්ගණ්හාති, ත්‍යාද්‍යන්තපදානි නිවත්තෙති.

තත්ථ නාමපටිරූපකානි නාම ‘යෙවාපනකධම්මා’ ඉච්චාදීනි. තථා සඤ්ඤාසද්දභාවං පත්තානි ‘‘අත්ථිපච්චයො, නත්ථිපච්චයො, අත්ථිඛීරා බ්‍රාහ්මණී, අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤො, මක්ඛලිගොසාලො’’ ඉච්චාදීසු ‘අත්ථි’ ඉච්චාදීනි.

‘එකත්ථ’න්ති එතෙන ද්වන්දසමාසෙපි පදානං එකකත්තු, එකකම්මාදිභාවෙන එකත්ථීභාවො වුත්තො හොතීති.

332. **අසඞ්ඛ්‍යං විභත්තිසම්පත්තිසමීපසාකල්‍යාභාවයථාපච්ඡායුගපදත්ථෙ** [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.2; පා. 2.1.6].

‘අසඞ්ඛ්‍ය’න්ති උපසග්ගපදං නිපාතපදඤ්ච වුච්චති. තං ද්වයම්පි හි එකත්ත, බහුත්තසඞ්ඛ්‍යං පටිච්ච රූපවිකාරරහිතත්තා ‘අසඞ්ඛ්‍ය’න්ති වුච්චති. විභත්‍යත්ථෙ, සම්පත්‍යත්ථෙ, සමීපත්ථෙ, සාකල්‍යත්ථෙ, අභාවත්ථෙ,

යථාත්ථෙ, පච්ඡාත්ථෙ, යුගපදත්ථෙ පවත්තං අසඞ්ඛ්‍යං නාම ස්‍යාදිපදං අඤ්ඤෙන ස්‍යාදිපදෙන සහ එකත්ථං හොති. අයඤ්ච සමාසො අන්වත්ථවසෙන ‘අසඞ්ඛේ‍යා’ති ච ‘අබ්‍යයීභාවො’ති ච වුච්චති.

විභත්‍යත්ථෙ තාව –

අධිත්ථී. එත්ථ ච අධිතො සි, තස්ස ‘අසඞ්ඛේ‍යහි සබ්බාස’න්ති සුත්තෙන ලොපො, ඉත්ථිතො සු, ‘අධි ඉත්ථීසූ’ති වාක්‍යං, තස්ස ච අත්ථං කථෙන්තෙන නිච්චසමාසත්තා අඤ්ඤපදෙන විග්ගහො කාතබ්බො ‘‘ඉත්ථීසු පවත්තා කථා’’ති වා ‘‘ඉත්ථීසු පවත්තො වචනපථො’’ති වා ‘‘ඉත්ථීසු පවත්තං වචන’’න්ති වා, තතො පුරිමසුත්තෙන එකත්ථසඤ්ඤා, ඉමිනා සුත්තෙන අසඞ්ඛේ‍යකත්ථසඤ්ඤා ච කරියතෙ, එකත්ථසඤ්ඤාය පන කතාය වාක්‍යත්ථාය පයුත්තානං විභත්තීනං අත්ථො එකත්ථපදෙන වුත්තො හොති, තදා විභත්තියො වුත්තත්ථා නාම.

ඉදානි වුත්තත්ථානං අප්පයොගාරහත්තා ලොපවිධානමාහ.

333. එකත්ථතායං [ක. 316; රූ. 331; නී. 675; චං. 2.1.39; පා. 2.4.71; 1.2.45, 46].

එකො අත්ථො යෙසං තානි එකත්ථානි, ‘අත්ථො’ති චෙත්ථ පදන්තරෙ කත්තු, කම්මාදිභාවෙන විධෙය්‍යො පධානත්ථො එව වෙදිතබ්බො. තථා හි ‘රාජපුත්තො’ති එත්ථ පුත්තසද්දත්ථො එව තථාවිධෙය්‍යො හොති, න රාජසද්දත්ථො, සබ්බඤ්ච වචනවාක්‍යං නාම විධෙය්‍යත්ථෙහි එව සිජ්ඣති, නො අඤ්ඤථා, යස්මා ච ‘රාජපුත්තො’ති එතං පුත්තසද්දත්ථස්සෙව නාමං හොති, න රාජසද්දත්ථස්ස, තස්මා එකො පධානභූතො පුත්තසද්දත්ථො එව තෙසං ද්වින්නං සද්දානං අත්ථො නාම හොති, න රාජසද්දත්ථොති, එකත්ථානං භාවො එකත්ථතා, එකත්ථීභාවොති වුත්තං හොති. සො තිවිධො සමාසො, තද්ධිතො, ධාතුපච්චයන්තො චාති. තිස්සං තිවිධායං එකත්ථතායං සබ්බාසං වුත්තත්ථානං ස්‍යාදිවිභත්තීනං ලොපො හොතීති ඉමිනා සුස්ස ලොපො. බහුලාධිකාරත්තා පන අලුත්තසමාසොපි දිස්සති.

334. තං නපුංසකං [ක. 320; රූ. 335; නී. 698; චං. 2.2.15; පා. 2.4.18].

තං අසඞ්ඛ්‍යං නාම එකත්ථං නපුංසකං හොතීති ඉමිනා අධිත්ථීසද්දස්ස නපුංසකභාවං කත්වා තතො ස්‍යාද්‍යුප්පත්ති.

335. ස්‍යාදීසු රස්සො [ක. 342; රූ. 337; නී. 734; චං. 2.2.84; පා. 1.2.47].

නපුංසකස්ස එකත්ථස්ස රස්සො හොති ස්‍යාදීසු විභත්තීසූති ඉමිනා ඊකාරස්ස රස්සො.

336. පුබ්බස්මාමාදිතො [ක. 343; රූ. 338; නී. 375; චං. 2.1.40; පා. 1.1.41].

පුබ්බඅමාදි නාම පුබ්බපදත්ථපධානභූතො අසඞ්ඛ්‍යසමාසො වුච්චති, තතො පරාසං සබ්බාසං විභත්තීනං ලොපො හොති, ආදිසද්දෙන චෙත්ථ පඨමාවිභත්තිපි ගය්හති. අථ වා අමාදි වුච්චති තප්පුරිසො, තතො පුබ්බං නාම අසඞ්ඛ්‍යසමාසො, ඉති අමාදිතො පුබ්බභූතා අසඞ්ඛ්‍යෙකත්ථා පරාසං සබ්බාසං විභත්තීනං ලොපො හොතීති ඉමිනා අධිත්ථීසද්දතො සබ්බවිභත්තීනං ලොපො.

අධිත්ථි තිට්ඨති, ඉත්ථීසු පවත්තා කථා තිට්ඨතීති අත්ථො. අධිත්ථි තිට්ඨන්ති, ඉත්ථීසු පවත්තා කථායො තිට්ඨන්තීති අත්ථො. එස නයො සෙසවිභත්තීසු සෙසවචනෙසු සෙසලිඞ්ගෙසු ච. එවං සබ්බලිඞ්ගෙසු සබ්බවිභත්තීසු සබ්බවචනෙසු ච එකෙනෙව රූපෙන තිට්ඨති, තස්මා අයං සමාසො රූපවිකාරරහිතත්තා ‘අබ්‍යයීභාවො’ති වුච්චති.

එත්ථ ච විභත්‍යත්ථො නාම ‘‘අධිත්ථි, බහිගාමං, උපරිගඞ්ග’’ මිච්චාදීසු සම්පත්‍යාදීහි විසෙසත්ථෙහි රහිතො කෙවලො විභත්තීනං අත්ථො වුච්චති. විග්ගහෙ පන ‘‘කථා, පවත්තා’’ ඉච්චාදීනි සමාසසාමත්ථියෙන විදිතානි අත්ථපදානි නාම, අධිසද්දස්ස අත්ථපදානීතිපි වදන්ති. එවං අධිකුමාරි, අධිවධු, අධිජම්බුඉච්චාදි.

අත්තනි පවත්තො ධම්මො, පවත්තා වාධම්මාති අත්ථෙ විභත්තීනං ලොපෙ කතෙ අධිඅත්තසද්දස්ස නපුංසකභාවං කත්වා තතො ස්‍යාද්‍යුප්පත්ති, ‘පුබ්බස්මාමාදිතො’ති ස්‍යාදීනං ලොපෙ සම්පත්තෙ –

337. නාතොමපඤ්චමියා [ක. 341; රූ. 336; නී. 733; චං. 2.1.41; පා. 2.4.83; මු. 4.3.374].

අකාරන්තම්හා අසඞ්ඛ්‍යෙකත්ථා පරං සබ්බාසං විභත්තීනං ලොපො න හොති, පඤ්චමීවජ්ජිතානං විභත්තීනං අං හොති.

අජ්ඣත්තං ධම්මො ජායති, අජ්ඣත්තං ධම්මා ජායන්ති, අජ්ඣත්තං ධම්මං පස්සති, අජ්ඣත්තං ධම්මෙ පස්සන්ති.

අපඤ්චමියාති කිං? අජ්ඣත්තා අපෙති, අජ්ඣත්තෙහි අපෙති.

338. වා තතියාසත්තමීනං [ක. 341; රූ. 336; නී. 733; චං. 2.1.42; පා. 2.4.84; මු. 4.3.375].

අකාරන්තම්හා අසඞ්ඛ්‍යෙකත්ථා පරං තතියා, සත්තමීනං විකප්පෙන අං හොති.

අජ්ඣත්තං ධම්මෙන වත්තති අජ්ඣත්තෙන වා, අජ්ඣත්තං ධම්මෙහි වත්තති අජ්ඣත්තෙහි වා, අජ්ඣත්තං ධම්මස්ස දෙති, අජ්ඣත්තං ධම්මානං දෙති, අජ්ඣත්තා ධම්මා අපෙති, අජ්ඣත්තෙහි ධම්මෙහි අපෙති, අජ්ඣත්තං ධම්මස්ස සන්තකං, අජ්ඣත්තං ධම්මානං සන්තකං, අජ්ඣත්තං ධම්මෙ තිට්ඨති අජ්ඣත්තෙ වා, අජ්ඣත්තං ධම්මෙසු තිට්ඨති අජ්ඣත්තෙසු වා. එත්ථ ච 'අජ්ඣත්තං ධම්මො'ති අජ්ඣත්තභූතො ධම්මො, 'අජ්ඣත්තං ධම්මා'ති අජ්ඣත්තභූතා ධම්මා ඉච්චාදිනා අත්ථො වෙදිතබ්බො. අත්තානං අධිකිච්ච පවත්තො පවත්තාති වා වුත්තෙපි අත්තස්ස ආධාරභාවො සිජ්ඣතියෙව. එවං අධිචිත්තං, අත්තනි විසුං විසුං පවත්තං පවත්තානි වා පච්චත්තං. එත්ථ ච ''අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තං වුට්ඨාති, බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තං වුට්ඨාතී''ති [ධ. ස. අට්ඨ. 350; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.32] පාඨො අත්ථි, තස්මා පඤ්චමියා අංභාවවජ්ජනං අප්පකත්තාති දට්ඨබ්බං. ''අජ්ඣත්තා ධම්මා, බහිද්ධා ධම්මා''ති [ධ. ස. තිකමාතිකා 20] පාඨො අත්ථි, තස්මා පඨමාදීනම්පි විකප්පො ලබ්භතීති.

සම්පත්තිඅත්ථෙ –

සම්පන්නං බ්‍රහ්මං සබ්‍රහ්මං, 'බ්‍රහ්ම'න්ති වෙදො වුච්චති. එත්ථ ච 'අකාලෙ සකත්ථස්සා'ති සුත්තෙන සහසද්දස්ස සාදෙසො, භික්ඛානං සමිද්ධි සුභික්ඛං, 'ස්‍යාදීසු රස්සො'ති සුත්තෙන කතනපුංසකස්ස රස්සත්තං.

සමීපෙ –

නගරස්ස සමීපං උපනගරං, කුම්භස්ස සමීපං උපකුම්භං, මණිකාය සමීපං උපමණිකං, වධුයා සමීපං උපවධු, ගුන්නං සමීපං උපගු, 'ගොස්සූ'ති සුත්තෙන ඔස්ස උත්තං.

සාකල්‍යෙ –

තිණෙන සහ සකලං සතිණං, තිණෙන සද්ධිං සකලං වත්ථුං අජ්ඣොහරතීති අත්ථො. සහසද්දස්ස සාදෙසො.

අභාවෙ –

මක්ඛිකානං අභාවො නිම්මක්ඛිකං, දරථානං අභාවො නිද්දරථං, භික්ඛානං අභාවො දුබ්භික්ඛං, අභාවත්ථොපි දුසද්දො අත්ථි. යථා? දුස්සීලො දුප්පඤ්ඤොති. එත්ථ ච 'සම්පන්නං බ්‍රහ්ම'න්තිආදිනා සද්දබ්‍යාකරණෙසු අත්ථවචනං සද්දත්ථවිභාවනමත්තං. සුත්තන්තෙසු පන ඉමෙසං පදානං යුත්තං අභිධෙය්‍යත්ථං ඤත්වා තදනුරූපං අත්ථවචනම්පි වෙදිතබ්බං.

යථාසද්දත්ථෙ –

රූපස්ස සභාවස්ස යොග්‍යං අනුරූපං, අත්තානං අත්තානං පටිච්ච පවත්තං පච්චත්තං, අඩ්ඪමාසං අඩ්ඪමාසං අනුගතං අන්වඩ්ඪමාසං, ඝරං ඝරං අනුගතං අනුඝරං, වස්සං වස්සං අනුගතං අනුවස්සං, ජෙට්ඨානං අනුපුබ්බං අනුජෙට්ඨං, සත්තියා අනුරූපං යථාසත්ති, බලස්ස අනුරූපං යථාබලං, කමස්ස අනුරූපං යථාක්කමං. එවං යථාසඞ්ඛ්‍යං, යථාලාභං. සොතස්ස පටිලොමං පටිසොතං, පටිවාතං, පටිසද්දං.

පච්ඡාපදත්ථෙ –

රථස්ස පච්ඡා අනුරථං.

යුගභූතො පදත්ථො යුගපදත්ථො, සහභාවීඅත්ථද්වයස්සෙතං නාමං. තත්ථ අසනිඵලෙන සහ පවත්තං චක්කං සචක්කං, ගදාවුධෙන යුගළපවත්තං වාසුදෙවස්ස චක්කාවුධන්තිපි වදන්ති [යුගපදත්ථෙ සචක්කං නිධෙහි, (මොග්ගල්ලානවුත්තියං). චක්කෙන යුගපත ධෙහි සචක්කං, (මුග්ධබොධවුත්තියං). හෙ බිසණ්හු! චක්කෙන සහ යුගපදෙකකාලෙ ගදං ධාරය. (මුග්ධබොධටීකායං 226 පිට්ඨෙ)], සහස්ස සත්තං.

339. යථා නතුල්‍යෙ [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.3; පා. 2.1.7].

තුල්‍යතො අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙ පවත්තො යථාසද්දො ස්‍යාදිනා සහ එකත්ථො හොති [මොග්ගල්ලානෙ අඤ්ඤථාවුත්ති දස්සිතා].

යථාසත්ති, යථාබලං, යථාක්කමං, යෙ යෙ වුඩ්ඪා යථාවුඩ්ඪං, වුඩ්ඪානං පටිපාටි වා යථාවුඩ්ඪං.

නතුල්‍යෙති කිං? යථා දෙවදත්තො, තථා යඤ්ඤදත්තො.

340. යාවාවධාරණෙ [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.4; පා. 2.1.8].

අවධාරණං වුච්චති පරිච්ඡින්දනං, අවධාරණෙ පවත්තො යාවසද්දො ස්‍යාදිනා සහ එකත්ථො භවති.

යත්තකං අත්ථො වත්තතීති යාවදත්ථං, දාගමො. යත්තකං ජීවො වත්තතීති යාවජීවං, යත්තකං ආයු වත්තතීති යාවතායුකං, තකාර, කකාරා ආගමා.

341. පරාපාබහිතිරොපුරෙපච්ඡා වා පඤ්චම්‍යා [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.7; පා. 2.1.12, 13; 'පය්‍යපා…' (බහුසු)].

පරි, අප, ආඉච්චාදයො සද්දා පඤ්චම්‍යන්තෙන ස්‍යාදිනා සහ එකත්ථා භවන්ති වා.

පබ්බතතො පරි සමන්තා වස්සීති දෙවො පරිපබ්බතං පරිපබ්බතා වා, පබ්බතං වජ්ජෙත්වා වස්සීති අත්ථො. පබ්බතතො බහිද්ධා අපපබ්බතං අපපබ්බතා වා, පාටලිපුත්තතො බහිද්ධා වස්සීති දෙවො ආපාටලිපුත්තං ආපාටලිපුත්තා වා, ආකුමාරෙහි කච්චායනස්ස යසො වත්තතීති ආකුමාරං ආකුමාරා වා, ආභවග්ගා භගවතො යසො වත්තතීති ආභවග්ගං ආභවග්ගා වා, ආපාණකොටියා සරණගමනං වත්තතීති ආපාණකොටිකං, කාගමො. ගාමතො බහි බහිගාමං බහිගාමා වා, එවං බහිනගරං, බහිලෙණං, පබ්බතතො තිරො තිරොපබ්බතං තිරොපබ්බතා වා, එවං තිරොපාකාරං, තිරොකුට්ටං. එත්ථ ච ‘තිරො’ති පරභාගො වුච්චති. හත්තම්හා පුරෙ පුරෙභත්තං පුරෙභත්තා වා, අරුණම්හා පුරෙ පුරාරුණං පුරාරුණා වා, භත්තස්ස පච්ඡා පච්ඡාභත්තං පච්ඡාභත්තා වා.

342. සමීපායාමෙස්වනු [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.9; පා. 2.1.15, 16].

සමීපෙ ආයාමෙ ච පවත්තො අනුසද්දො ස්‍යාදිනා සහ එකත්ථො භවති වා.

වනස්ස සමීපං අනුවනං, අසනි අනුවනං ගතා, ගඞ්ගං අනුයාතා අනුගඞ්ගං, බාරාණසී.

343. ඔරෙ පරි පටි පාරෙ මජ්ඣෙ හෙට්ඨුද්ධාධොන්තො වා ඡට්ඨියා [ක. 319; රූ. 330; නී. 696; චං. 2.2.11; පා. 2.1.18; ‘ඔරෙපරි…’ (බහුසු)].

ඔරාදයො සද්දා ඡට්ඨියන්තෙන ස්‍යාදිනා සහ එකත්ථා භවන්ති වා.

එත්ථ ච ඔරෙ, පාරෙ, මජ්ඣෙසද්දෙසු ‘තදමිනාදීනී’ති සුත්තෙන එකාරො, ගඞ්ගාය ඔරං ඔරෙගඞ්ගං, සිඛරස්ස උපරි උපරිසිඛරං. එවං උපරිපාසාදං, උපරිමඤ්චං, උපරිපබ්බතං, සොතස්ස පටිලොමං පටිසොතං. එවං පටිවාතං, යමුනාය පාරං පාරෙයමුනං, ගඞ්ගාය මජ්ඣං මජ්ඣෙගඞ්ගං, පාසාදස්ස හෙට්ඨා හෙට්ඨාපාසාදං, හෙට්ඨාමඤ්චං, ගඞ්ගාය උද්ධං උද්ධංගඞ්ගං, ගඞ්ගාය අධො අධොගඞ්ගං, පාසාදස්ස අන්තො අන්තොපාසාදං. එවං අන්තොගාමං, අන්තොනගරං, අන්තොවස්සං.

වාති කිං? ගඞ්ගාඔරං, මජ්ඣෙසමුද්දස්මිං ඉච්චාදි.

344. තිට්ඨග්වාදීනි [ක. 319; රූ. 330; නී. 697; චං. 2.2.10; පා. 2.1.17].

තිට්ඨගුඉච්චාදීනි අසඞ්ඛ්‍යකත්ථෙ සිජ්ඣන්ති.

තිට්ඨන්ති ගාවො යස්මිං කාලෙ තිට්ඨගු, වහන්ති ගාවොයස්මිං කාලෙ වහගු, ‘ගොස්සූ’ති සුත්තෙන ඔස්ස උත්තං. ආයතිං යවො යස්මිං කාලෙති ආයතියවො, ඛලෙ යවො යස්මිං කාලෙති ඛලෙයවං. පුබ්බපදෙ

විභත්තිඅලොපො. ලූනා යවා යස්මිං කාලෙති ලූනයවං, එත්ථ ‘ලූනා’ති ලාවිතා, ලූයමානා යවා යස්මින්ති ලූයමානයවං ඉච්චාදි.

තථා පාතො නහානං යස්මිං කාලෙති පාතනහානං. එවං සායනහානං, පාතො කම්මකරණකාලො යස්මින්ති පාතකාලං. එවං සායකාලං, පාතො වස්සති මෙඝො යස්මින්ති පාතමෙඝං. එවං සායමෙඝං, පාතො ගන්තබ්බො මග්ගො යස්මින්ති පාතමග්ගං. එවං සායමග්ගං ඉච්චාදි. මහාවුත්තිනා පාතොසද්දස්ස පාතත්තං. එත්ථ ච ‘තිට්ඨගු’ ඉච්චාදීනි විග්ගහත්ථවසෙන අඤ්ඤපදත්ථෙ සිද්ධානි විය දිස්සන්ති, අඤ්ඤපදස්ස පන ලිඞ්ගාදීනං වසෙන තෙසං රූපවිකාරො නාම නත්ථි, තස්මා අබ්‍යයරූපත්තා ඉධ ගහිතානි, සබ්බඤ්චෙතං අසඞ්ඛ්‍යසමාසපදං නාම නපුංසකං එව හොති, රස්සන්තමෙව හොති. සබ්බවිභත්තීනඤ්ච අකාරන්තම්හා බහුලං අං හොති, ඉකාරූකාරන්තෙහි ලොපො හොති.

අබ්‍යයීභාවසමාසො නිට්ඨිතො.

තප්පුරිසසමාස

දුතියාතප්පුරිස

අථ අමාදිසමාසො වුච්චතෙ, සො තප්පුරිසොති ච වුච්චති. තස්ස පුරිසො තප්පුරිසො, තප්පුරිසසද්දෙන සදිසත්තා අයං සමාසො **තප්පුරිසොති** වුච්චති. යථා හි තප්පුරිසසද්දො විසෙසනපදත්ථං ජහිත්වා විසෙස්‍යපදත්ථෙ තිට්ඨති, එවං අයං සමාසොපීති.

345. අමාදි [ක. 327; රූ. 351; නී. 704; චං. 2.2.16].

අමාදිවිභත්තියුත්තං ස්‍යාද්‍යන්තපදං පඨමන්තෙන ස්‍යාද්‍යන්තපදෙන සහ එකත්ථං භවති, අයඤ්ච සමාසො අන්වත්ථවසෙන ‘‘අමාදිසමාසො’’ති ච ‘‘තප්පුරිසසමාසො’’ති ච වුච්චති. ඉමිනා අමාදිසහිතස්ස වාක්‍යස්ස අමාදෙකත්ථසඤ්ඤං කත්වා වුත්තත්ථානං විභත්තීනං ලොපො, තතො එකත්ථපදන්තෙ ස්‍යාද්‍යුප්පත්ති හොති.

සො පන සමාසො දුතියාතප්පුරිසො, තතියාතප්පුරිසො, චතුත්ථීතප්පුරිසො, පඤ්චමීතප්පුරිසො, ඡට්ඨීතප්පුරිසො, සත්තමීතප්පුරිසොති ඡබ්බිධො. එකමෙකස්මිඤ්චෙත්ථ ‘‘නිච්චසමාසො, අනිච්චසමාසො’’ති ච ‘‘ලුත්තසමාසො, අලුත්තසමාසො’’ති ච දුවිධො.

තත්ථ දුතියාතප්පුරිසො කත්තුවාචකෙසු ගත, නිස්සිත,-අතීත, අතික්කන්ත, පත්ත, ආපන්නඉච්චාදීසු පරෙසු හොති.

ගාමං ගතොති ගාමගතො ගාමං ගතො වා. එවං අරඤ්ඤගතො, භූමිගතො, රාජානං නිස්සිතොති රාජනිස්සිතො. එවං අත්ථනිස්සිතො, ධම්මනිස්සිතො. භවං අතීතො භවාතීතො. එවං භයාතීතො, කාලාතීතො, ඛණාතීතො, පමාණං අතික්කන්තොති පමාණාතික්කන්තො, සුඛං පත්තොති සුඛප්පත්තො. එවං දුක්ඛප්පත්තො, සොතං ආපන්නොති සොතාපන්නො. එවං නිරොධසමාපන්නො, අද්ධානමග්ගං පටිපන්නොති අද්ධානමග්ගප්පටිපන්නො, රුක්ඛං ආරූළ්හොති රුක්ඛාරූළ්හො, රථාරූළ්හො, ඔඝං තිණ්ණොති ඔඝතිණ්ණො ඔඝං තිණ්ණො වා ඉච්චාදි.

කම්මූපපදවිහිතෙහි කිතන්තපදෙහි පන නිච්චසමාසොයෙව, කුම්භං කරොතීති කුම්භකාරො, රථකාරො, පත්තං ගණ්හාතීති පත්තග්ගාහො, අත්ථං කාමෙතීති අත්ථකාමො, ධම්මකාමො, විනයං ධාරෙතීති විනයධරො, ධම්මධරො, බ්‍රහ්මං චරති සීලෙනාති බ්‍රහ්මචාරී, භවපාරං ගච්ඡති සීලෙනාති භවපාරගූ, සබ්බං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤූ, අත්ථඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූඉච්චාදි.

බහුලාධිකාරත්තා ත, තවන්තු, තාවී, අන්ත, මාන, තුන, ත්වාන, ත්වා, තුං, තවෙපච්චයන්තෙසු පරෙසු සමාසො න හොති, වස්සං වුත්ථො, ඔදනං භුත්තො, ඔදනං භුත්තවා, ඔදනං භුත්තාවී, ධම්මං සුණන්තො, ධම්මං සුණමානො ධම්මං සොතුන, ධම්මං සුත්වාන, ධම්මං සුත්වා, ධම්මං සොතුං, ධම්මං සොතවෙ.

ඉති දුතියාතප්පුරිසො.

තතියාතප්පුරිස

තතියාතප්පුරිසො කම්මවාචකෙසු කිතන්තෙසු ච සම්පන්න, සහගතාදීසු ච පුබ්බ, සදිස, සම, ඌනත්ථ, කලහ, නිපුණ,-මිස්සක, සඛිලාදීසු ච පරෙසු හොති.

බුද්ධෙන භාසිතො බුද්ධභාසිතො. එවං බුද්ධදෙසිතො, බුද්ධපඤ්ඤත්තො, බුද්ධරක්ඛිතො, සත්ථාරා වණ්ණිතො සත්ථුවණ්ණිතො, විඤ්ඤූහි ගරහිතො විඤ්ඤුගරහිතො, විඤ්ඤුපසත්ථො, ඉස්සරෙන කතං ඉස්සරකතං, අත්තනා කතං සයංකතං, පරෙහි කතං පරංකතං, ඛින්දාගමො. සුකෙහි ආහටං සුකාහටං, රඤ්ඤා හතො රාජහතො, රොගෙන පීළිතො රොගපීළිතො, අග්ගිනා දඩ්ඪො අග්ගිදඩ්ඪො, සප්පෙන දට්ඨො සප්පදට්ඨො, සල්ලෙන විද්ධො සල්ලවිද්ධො, ඉච්ඡාය අපකතො අභිභූතො ඉච්ඡාපකතො.

සීලෙන සම්පන්නො සීලසම්පන්නො. එවං සුඛසහගතං, ඤාණසම්පයුත්තං, මිත්තසංසග්ගො, පියසම්පයොගො, පියවිප්පයොගො,

ජාතියා අන්ධො ජච්චන්ධො, ගුණහීනො, ගුණවුඩ්ඪො, චතුවග්ගෙන සඞ්ඝෙන කරණීයං කම්මං චතුවග්ගකරණීයං. එවං පඤ්චවග්ගකරණීයං, කාකෙහි පෙය්‍යා කාකපෙය්‍යා, නදී.

එකක්ඛරෙසු පරපදෙසු නිච්චසමාසො, උරෙන ගච්ඡතීති උරගො, පාදෙන පිවතීති පාදපො ඉච්චාදි.

ක්වචි මජ්ඣෙපදලොපො, ගුළෙන සංසට්ඨො ඔදනො ගුළොදනො. එවං ඛීරොදනො, අස්සෙන යුත්තො රථො අස්සරථො. එවං ආජඤ්ඤරථො, මග්ගෙන සම්පයුත්තං චිත්තං මග්ගචිත්තං, ජම්බුයා පඤ්ඤාතො දීපො ජම්බුදීපො, එකෙන අධිකා දස එකාදස ඉච්චාදි.

පුබ්බාදීසු – මාසෙන පුබ්බො මාසපුබ්බො, මාතරා සදිසො මාතුසදිසො. එවං මාතුසමො, පිතුසමො, එකෙන ඌනා වීසති එකූනවීසති, සීලෙන විකලො සීලවිකලො, අසිනා කලහො අසිකලහො, වාචාය නිපුණො වාචානිපුණො. එවං යාවකාලිකසම්මිස්සං, වාචාසඛිලො, සත්ථාරා සදිසො සත්ථුකප්පො, පුඤ්ඤෙන අත්ථො පුඤ්ඤත්ථො, පුඤ්ඤෙන අත්ථිකො පුඤ්ඤත්ථිකො. එවං සෙය්‍යත්ථිකො, මහග්ඝත්ථිකො, ගුණෙන අධිකො ගුණාධිකො ඉච්චාදි.

බහුලාධිකාරා ක්වචි සමාසො න හොති, එරසුනා ඡින්නං, කාකෙහි පාතබ්බා, දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා ඉච්චාදි.

ඉති තතියාතප්පුරිසො.

චතුත්ථීතප්පුරිස

චතුත්ථීතප්පුරිසො තදත්ථෙ වා අත්ථ, හිත, දෙය්‍යාදීසු වා පරෙසු හොති.

කඨිනස්ස දුස්සං කඨිනදුස්සං, කඨිනත්ථාය ආභටං දුස්සන්ති අත්ථො. එවං කඨිනචීවරං, කඨිනාය දුස්සං, කඨිනාය චීවරන්තිපි යුජ්ජති, කඨිනත්ථාරායාති අත්ථො. චීවරාය දුස්සං චීවරදුස්සං. එවං චීවරමූලං [චීවරමූල්‍යං (රූ. නී.)], සඞ්ඝස්ස ආභටං භත්තං සඞ්ඝභත්තං, සඞ්ඝත්ථාය වා පටියත්තං භත්තං සඞ්ඝභත්තං. එවං ආගන්තුකභත්තං, ගමිකභත්තං, ගිලානභත්තං.

සඞ්ඝස්ස අත්ථො සඞ්ඝත්ථො, ලොකස්ස හිතො ලොකහිතො, බුද්ධස්ස දෙය්‍යං බුද්ධදෙය්‍යං, බුද්ධස්ස පණාමො බුද්ධප්පණාමො. එවං බුද්ධථොමනා, බුද්ධුපට්ඨානං, සුත්තස්ස අනුලොමං සුත්තානුලොමං. එවං සුත්තානුරූපං, සුත්තානුකූලං, සුත්තානුගුණං, ඨානස්ස අරහං ඨානාරහං, රඤ්ඤො අරහං රාජාරහං. එවං රාජග්ඝං, රාජදෙය්‍යං, කත්තුං කාමෙතීති කත්තුකාමො. එවං ගන්තුකාමො, කථෙතුකාමො, දට්ඨුකාමො, සොතුකාමො. එත්ථ ච තුමන්තස්ස අසඞ්ඛ්‍යත්තා ‘අසඞ්ඛ්‍යෙහි සබ්බාස’න්ති

තතො නිච්චං චතුත්ථීලොපො හොති, සමාසෙ කතෙ නිච්චං නිග්ගහීතලොපො ච. ‘‘සඞ්ඝස්ස දාතබ්බං, සඞ්ඝස්ස දාතුං’’ ඉච්චාදීසු සමාසො න හොති.

ඉති චතුත්ථීතප්පුරිසො.

පඤ්චමීතප්පුරිස

පඤ්චමීතප්පුරිසො අපගමන, භය, විරති, මොචනාදිඅත්ථෙසු පරෙසු හොති.

මෙථුනා අපෙතොති මෙථුනාපෙතො, පලාසතො අපගතොති පලාසාපගතො, නගරම්හා නිග්ගතොති නගරනිග්ගතො, පිණ්ඩපාතතො පටික්කන්තොති පිණ්ඩපාතප්පටික්කන්තො. එවං ගාමනික්ඛන්තො, රුක්ඛපතිතො, සාසනම්හා චුතොති සාසනචුතො, ආපත්තියා වුට්ඨානං ආපත්තිවුට්ඨානං, උදකතො උග්ගතො උදකුග්ගතො, භවතො නිස්සටො භවනිස්සටො, බන්ධසඞ්ගහතො නිස්සටන්ති බන්ධසඞ්ගහනිස්සටං, චොරම්හා භීතොති චොරභීතො, පාපතො භායති සීලෙනාති පාපභීරුකො, පාපතො ජිගුච්ඡති සීලෙනාති පාපජිගුච්ඡී, වට්ටතො නිබ්බින්දතීති වට්ටනිබ්බින්නො, කායදුච්චරිතතො විරති කායදුච්චරිතවිරති. එවං වචීදුච්චරිතවිරති, බන්ධනා මුත්තො බන්ධනමුත්තො. එවං බන්ධනමොක්ඛො, කම්මතො සමුට්ඨිතං කම්මසමුට්ඨිතං. එවං කම්මජාතං, කම්මසම්භූතං, කම්මනිබ්බත්තං, ලොකතො අග්ගො ලොකග්ගො. එවං ලොකජෙට්ඨො, ලොකුත්තමො, සබ්බෙහි ජෙට්ඨො සබ්බජෙට්ඨො, සබ්බෙහි කනිට්ඨො සබ්බකනිට්ඨො. එවං සබ්බහීනො, සබ්බපච්ඡිමො, උක්කට්ඨතො උක්කට්ඨොති උක්කට්ඨුක්කට්ඨො, ඔමකතො ඔමකොති ඔමකොමකො.

ක්වචි නිච්චසමාසො හොති, මාතිතො ජාතො මාතුජො. එවං පිතුජො, කම්මජං, චිත්තජං, උතුජං ඉච්චාදි.

ඉති පඤ්චමීතප්පුරිසො.

ඡට්ඨීතප්පුරිස

රඤ්ඤො පුත්තො රාජපුත්තො. එවං රාජපුරිසො, බුද්ධසාවකො, සමුද්දඝොසො, ධඤ්ඤානං රාසි ධඤ්ඤරාසි, මත්තිකාය පත්තොති මත්තිකාපත්තො, විකාරසම්බන්ධෙ ඡට්ඨී, මත්තිකාමයපත්තොති අත්ථො. එවං සුවණ්ණකටාහං, සුවණ්ණභාජනං, පානීයස්ස ථාලකං පානීයථාලකං.

සමාසමජ්ඣෙ ඊ, ඌනං බහුලං රස්සත්තං, දණ්ඩිනො කුලං දණ්ඩිකුලං, හත්ථිපදං, ඉත්ථිරූපං, නදිකූලං, නදිතීරං, භික්ඛුනීනං සඞ්ඝො භික්ඛුනිසඞ්ඝො, ජම්බුයා සාඛා ජම්බුසාඛා ඉච්චාදි.

අන්ත, මාන, නිද්ධාරණීය, පූරණ, භාව, සුහිතත්ථෙහි සමාසො න හොති, මමං අනුකුබ්බන්තො, මමං අනුකුරුමානො, ගුන්නං කණ්හා සම්පන්නඛීරතමා. විභත්තාවධිඡට්ඨියා පන හොතියෙව, නරානං උත්තමො නරුත්තමො, නරසෙට්ඨො, නරවරො, ගණානං උත්තමො ගණුත්තමො, ද්විපදානං උත්තමො ද්විපදුත්තමො ඉච්චාදි. සිස්සානං පඤ්චමො සිස්සො, කප්පස්ස තතියො භාගො, පක්ඛස්ස අට්ඨමී, පටස්ස සුක්කතා, රූපස්ස ලහුතා, රූපස්ස මුදුතා, රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා. ක්වචි හොති, කායලහුතා, චිත්තලහුතා, බුද්ධසුබුද්ධතා. ධම්මසුධම්මතා, ඵලානං සුහිතො, ඵලානං තිත්තො, ඵලානං අසිතො, කරණත්ථෙ ඡට්ඨී.

''භට්ටො රඤ්ඤො පුත්තො දෙවදත්තස්සා''ති එත්ථ 'රාජපුත්තො'ති න හොති අඤ්ඤමඤ්ඤානපෙක්ඛත්තා. ''දෙවදත්තස්ස කණ්හා දන්තා''ති එත්ථ 'දෙවදත්තකණ්හදන්තා'ති න හොති අඤ්ඤසාපෙක්ඛත්තා [නී. 690]. අඤ්ඤසාපෙක්ඛත්තෙපි නිච්චං සම්බන්ධීපෙක්ඛසද්දානං සමාසො හොති වාක්‍යෙ විය සමාසෙපි සම්බන්ධස්ස විදිතත්තා. වුත්තඤ්ච ''සතිපි සාපෙක්ඛත්තෙ ගමකත්තා සමාසො හොතී''ති [ක. 328; රූ. 352; නී. 691], දෙවදත්තගුරුකුලං, රාජදාසීපුත්තො, දෙවදාසීපුත්තො ඉච්චාදි. තත්ථ දෙවදත්තස්ස ගුරු දෙවදත්තගුරු, තස්ස කුලං දෙවදත්තගුරුකුලන්ති විග්ගහො. ගුරුනො කුලං ගුරුකුලං, දෙවදත්තස්ස ගුරුකුලං දෙවදත්තගුරුකුලන්තිපි වදන්ති. ''රඤ්ඤො මාගධස්ස බිම්බිසාරස්ස පුත්තො''ති එත්ථපි අඤ්ඤසාපෙක්ඛත්තා 'බිම්බිසාරපුත්තො'ති න හොති, රඤ්ඤො ගො ච අස්සො ච පුරිසො චාති අත්ථෙ 'රාජගවස්සපුරිසා'ති හොති ද්වන්දතො පුබ්බපදස්ස ද්වන්දපදෙහිපි පච්චෙකං සම්බන්ධස්ස විදිතත්තා. තථා ද්වන්දතො පරපදස්සපි, නරානඤ්ච දෙවානඤ්ච සාරථි නරදෙවසාරථී.

ඉති ඡට්ඨීතප්පුරිසො.

සත්තමීතප්පුරිස

සත්තමීතප්පුරිසෙ රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා. එත්ථ ච කාරකානං ක්‍රියාසාධනලක්ඛණත්තා ක්‍රියාපදෙහෙව සම්බන්ධො හොති, තස්මා අක්‍රියවාචකෙන පරපදෙන සද්ධිං සමාසෙ ජාතෙ මජ්ඣෙ අනුරූපං ක්‍රියාපදං විඤ්ඤායති, යථා 'අස්සෙන යුත්තො රථො අස්සරථො' ඉති 'රූපෙ සඤ්ඤා'ති රූපෙ උප්පන්නා සඤ්ඤාති අත්ථො. චක්ඛුස්මිං විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, ධම්මෙ රතො ධම්මරතො. එවං ධම්මරුචි, ධම්මගාරවො, දානෙ අජ්ඣාසයො දානජ්ඣාසයො. එවං දානාධිමුත්ති, වට්ටෙ භයං වට්ටභයං, වට්ටදුක්ඛං, ගාමෙ සූකරො ගාමසූකරො, වනමහිංසො, සමුද්දමච්ඡො, ඉත්ථීසු ධුත්තො ඉත්ථිධුත්තො, ඉත්ථිසොණ්ඩො.

උපපදකිතන්තෙසු නිච්චසමාසො [නී. 682], වනෙ චරතීති වනචරො, කාමාවචරො, කුච්ඡිම්හි සයතීති කුච්ඡිස්සයො, ගබ්භෙ සෙතීති ගබ්භසෙය්‍යො, ථලෙ තිට්ඨතීති ථලට්ඨො, ජලට්ඨො, පබ්බතට්ඨො, පඞ්කෙ ජාතං පඞ්කජං. එවං අත්‍රජො, ඛෙත්‍රජො ඉච්චාදි. ඉධ න හොති [නී. 681], භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො, ආසනෙ නිසින්නො, ආසනෙ නිසීදිතබ්බං.

ඉති සත්තමීතප්පුරිසො.

ලුත්තතප්පුරිස

තප්පුරිසපදානං මහාවුත්තිසුත්තෙන ක්වචි විපල්ලාසො.

උපරිගඞ්ගා, හෙට්ඨානදී, අන්තොවිහාරො, අන්තොසමාපත්ති, හංසානං රාජා රාජහංසො හංසරාජා වා, මාසස්ස අඩ්ඪං අඩ්ඪමාසං, කහාපණස්ස අඩ්ඪං අඩ්ඪකහාපණං, අඩ්ඪමාසං, රත්තියා අඩ්ඪං අඩ්ඪරත්තං. එවං පුබ්බරත්තං, පරරත්තං, ඉස්ස අත්තං. කායස්ස පුබ්බභාගො පුබ්බකායො, පරකායො, අහස්ස පුබ්බො පුබ්බණ්හො, මජ්ඣණ්හො, සායන්හො, පුබ්බෙදිට්ඨො දිට්ඨපුබ්බො, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බො ථෙරො, තථාගතො දිට්ඨපුබ්බො ථෙරෙන ඉච්චාදි.

ඉති ලුත්තතප්පුරිසො.

අලුත්තතප්පුරිස

ඉදානි අලුත්තතප්පුරිසා වුච්චන්තෙ.

දීපඞ්කරො, පභඞ්කරො, අමතන්දදො, පුරින්දදො, වෙස්සන්තරො, අත්තන්තපො, පරන්තපො, රණඤ්ජහො, ජුතින්ධරො, විජ්ජන්ධරො, දස්සනෙනපහාතබ්බධම්මො, කුතොජො, තතොජො, ඉතොජො, භයතො උපට්ඨානං භයතුපට්ඨානං, කටත්තාකම්මං, කටත්තාරූපං, පරස්සපදං, අත්තනොපදං, දෙවානමින්දො, දෙවානංපියතිස්සො, ගවම්පතිත්ථෙරො, පුබ්බෙනිවාසො, මජ්ඣෙකල්‍යාණං, දූරෙරූපං, සන්තිකෙරූපං, දූරෙනිදානං, සන්තිකෙනිදානං, අන්තෙවාසිකො, ජනෙසුතො, කාමෙසුමිච්ඡාචාරො ඉච්චාදි [ක. 327; රූ. 351; නී. 686].

ඉති අලුත්තතප්පුරිසො.

සබ්බො චායං අමාදිතප්පුරිසො අභිධෙය්‍යවචනො පරපදලිඞ්ගො ච.

අමාදිතප්පුරිසො නිට්ඨිතො.

කම්මධාරයසමාස

අථ කම්මධාරයසඞ්ඛිතො පඨමාතප්පුරිසො වුච්චතෙ.

කම්මමිව ද්වයං ධාරෙතීති **කම්මධාරයො.** යථා කම්මං ක්‍රියඤ්ච පයොජනඤ්ච ද්වයං ධාරෙති කම්මෙ සති තස්ස ද්වයස්ස සම්භවතො, තථා අයං සමාසො එකස්ස අත්ථස්ස ද්වෙ නාමානි ධාරෙති ඉමස්මිං සමාසෙ සති එකත්ථජොතකස්ස නාමද්වයස්ස සම්භවතොති [ක. 324; රූ. 339; නී. 702].

අපි ච කත්තබ්බන්ති කම්මං, ධාරෙතබ්බන්ති ධාරියං, කම්මඤ්ච තං ධාරියඤ්චාති කම්මධාරියං, යංකිඤ්චි හිතකම්මං, කම්මධාරියසද්දසදිසත්තා සබ්බො චායං සමාසො **කම්මධාරයො**ති වුච්චති ඉස්ස අත්තං කත්වා. යථා හි කම්මධාරියසද්දො එකස්ස අත්ථස්ස ද්වෙ නාමානි ධාරෙති, තථා අයං සමාසොපීති. සො එව උත්තරපදත්ථපධානතාසඞ්ඛාතෙන තප්පුරිසලක්ඛණෙන යුත්තත්තා ‘තප්පුරිසො’ති ච වුච්චති. භින්නපවත්තිනිමිත්තානං ද්වින්නං පදානං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන එකස්මිං අත්ථෙ පවත්ති තුල්‍යාධිකරණතා නාම, තෙන තුල්‍යාධිකරණලක්ඛණෙන යුත්තත්තා ‘තුල්‍යාධිකරණසමාසො’ති ච වුච්චති. සො එව ච විසෙසනපදවසෙන ගුණවිසෙසදීපනත්තා ‘විසෙසනසමාසො’ති ච වුච්චති. තස්මිං විසෙසනසමාසෙ –

346. **විසෙසනමෙකත්ථෙන** [ක. 324; රූ. 339; නී. 702; චං. 2.2.18; පා. 2.1.57].

විසෙසනභූතං ස්‍යාද්‍යන්තපදං එකත්ථෙන විසෙස්‍යභූතෙන ස්‍යාද්‍යන්තපදෙන සද්ධිං එකත්ථං හොති.

එත්ථ ච විසෙසීයති දබ්බං විසිට්ඨං කරීයති එතෙනාති විසෙසනං. එකො අත්ථො යස්සාති එකත්ථං, ‘එකො’ති සමානො, ‘අත්ථො’ති අභිධෙය්‍යත්ථො, නෙමිත්තකත්ථො, සොයෙව ද්වින්නං පවත්තිනිමිත්තානං අධිට්ඨානට්ඨෙන ‘අධිකරණ’න්ති ච වුච්චති. පවත්තිනිමිත්තානඤ්ච අධිට්ඨානත්තෙ සති පදානම්පි අධිට්ඨානතා සිද්ධා හොති. ඉති එකත්ථන්ති තුල්‍යාධිකරණං, සමානාධිකරණන්ති වුත්තං හොති, තෙන එකත්ථෙන. ‘එකත්ථං හොතී’ති එකත්ථීභූතං හොතීති අත්ථො.

සො ච සමාසො නවවිධො විසෙසනපුබ්බපදො, විසෙසනුත්තරපදො, විසෙසනොභයපදො, උපමානුත්තරපදො, සම්භාවනාපුබ්බපදො, අවධාරණපුබ්බපදො, නනිපාතපුබ්බපදො, කුනිපාතපුබ්බපදො, පාදිපුබ්බපදො චාති.

තත්ථ **විසෙසනපුබ්බපදො** යථා? මහාපුරිසො, මහානදී, මහබ්භයං. එත්ථ ච ‘‘සා සෙනා දිස්සතෙ මහා [ජා. 2.22.771], බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා’’ති [ජා. අට්ඨ. 1.1.මහාසීලවජාතකවණ්ණනා] පාළි දිස්සති. තස්මා සමාසෙපි

තිලිඞ්ගෙ නිපාතරූපො මහාසද්දො යුජ්ජති. මහා ච සො පුරිසො චාති මහාපුරිසො, මහා ච සා නදී චාති මහානදී, මහා ච තං භයඤ්චාති මහබ්භයං, ද්විත්තං සංයොගෙ ච රස්සත්තං. මහාසද්දවෙවචනෙන මහන්තසද්දෙනපි වාක්‍යං දස්සෙතුං යුජ්ජති, මහන්තො පුරිසො මහාපුරිසො, මහන්තී නදී මහානදී, මහන්තං භයං මහබ්භයන්ති. ච, තසද්දෙහි ච සද්ධිං පරිපුණ්ණං කත්වා දස්සෙතුං යුජ්ජති, මහන්තො ච සො පුරිසො චාති මහාපුරිසො, මහන්තී ච සා නදී චාති මහානදී, මහන්තඤ්ච තං භයඤ්චාති මහබ්භයන්ති. මහන්තසද්දො වා මහා හොති, 'ට න්තන්තූන'න්ති සුත්තෙන උත්තරපදෙ පරෙ න්තස්ස සබ්බස්ස අත්තං, මහාවුත්තිනා දීඝො ච.

එත්ථ ච ද්වීහි චසද්දෙහි ද්වින්නං පදානං සකත්ථනානාත්තං දීපෙති. තංසද්දෙන සකත්ථනානාත්තෙපි සකත්ථානං අධිකරණභූතස්ස දබ්බත්ථස්ස එකත්තං දීපෙති. ඉමස්මිං බ්‍යාකරණෙ විසුං රූපවිධානකිච්චං නාම නත්ථි, තංතංසුත්තවිධානඤ්ච තදනුරූපං දස්සිතවිග්ගහවාක්‍යඤ්ච දිස්වා තස්ස තස්ස සිද්ධපදස්ස අත්ථබ්‍යඤ්ජනවිනිච්ඡයෙ ඤාතෙ රූපවිධානකිච්චං සිද්ධං හොති, සන්තො ච සො පුරිසො චාති සප්පුරිසො, සෙතහත්ථී, නීලුප්පලං, ලොහිතචන්දනං.

විසදිසලිඞ්ග, වචනාපි සද්දා එකත්ථා හොන්ති, විනයො ච සො පරියත්ති චාති විනයපරියත්ති, විනයො ච සො පිටකඤ්චාති විනයපිටකං, අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො, අවිජ්ජා ච සා නීවරණඤ්චාති අවිජ්ජානීවරණං. එවං ඉත්ථිරතනං, සීලඤ්ච තං ගුණො චාති සීලගුණො, සීලඤ්ච තං පතිට්ඨා චාති සීලපතිට්ඨා ඉච්චාදි.

තථා වීසති ච සා පුරිසා චාති වීසතිපුරිසා, සතඤ්ච තං පුරිසා චාති සතපුරිසා, සඞ්ඛාරා ච තෙ පච්චයො චාති සඞ්ඛාරපච්චයො, අඞ්ගා ච තෙ ජනපදඤ්චාති අඞ්ගජනපදං, මගධා ච තෙ රට්ඨඤ්චාති මගධරට්ඨං. එවං කාසිරට්ඨං ඉච්චාදි.

ඉධ න හොති [රූ. 341; නී. 681], පුණ්ණො මන්තානිපුත්තො, චිත්තො ගහපති, සක්කො දෙවරාජා, බ්‍රහ්මා සහම්පති ඉච්චාදි.

ක්වචි නිච්චසමාසො, කණ්හසප්පො, ලොහිතමාලං ඉච්චාදි.

විසෙසනුත්තරපදො යථා? සාරිපුත්තත්ථෙරො, බුද්ධඝොසාචරියො, ආචරියගුත්තිලො වා, මහොසධපණ්ඩිතො, පුරිසුත්තමො, පුරිසවරො, පුරිසවිසෙසො ඉච්චාදි.

විසෙසනොභයපදො යථා? ඡින්නඤ්ච තං පරූළ්හඤ්චාති ඡින්නපරූළ්හං, සීතඤ්ච තං උණ්හඤ්චාති සීතුණ්හං, ඛඤ්ජො ච සො ඛුජ්ජො චාති ඛඤ්ජඛුජ්ජො. එවං අන්ධබධිරො, කතඤ්ච තං අකතඤ්චාති කතාකතං, ඡිද්දාවඡිද්දං, ඡින්නභින්නං, සිත්තඤ්ච තං සම්මට්ඨඤ්චාති

සිත්තසම්මට්ඨං, සන්තස්ස භාවො සච්චං, අඛෙමට්ඨෙන දුක්ඛඤ්ච තං අවිපරීතට්ඨෙන සච්චඤ්චාති දුක්ඛසච්චං ඉච්චාදි.

උපමානුත්තරපදො යථා? සීහො වියාති සීහො, මුනි ච සො සීහො චාති මුනිසීහො. එවං මුනිපුඞ්ගවො, බුද්ධනාගො, බුද්ධාදිච්චො, රංසි වියාති රංසි, සද්ධම්මො ච සො රංසි චාති සද්ධම්මරංසි. එවං විනයසාගරො, සමණපදුමො, සමණපුණ්ඩරීකො ඉච්චාදි.

සම්භාවනාපුබ්බපදො යථා? හෙතු හුත්වා පච්චයො හෙතුපච්චයො. එවං ආරම්මණපච්චයො, මනුස්සභූතො, දෙවභූතො, ධම්මො ඉති සඞ්ඛාතො ධම්මසඞ්ඛාතො, ධම්මසම්මතො, ධම්මසඤ්ඤිතො, ධම්මලක්ඛිතො, එව ඉති සඞ්ඛාතො සද්දො එවසද්දො. එවං චසද්දො, වාසද්දො, අරියභූතො සඞ්ඝො අරියසඞ්ඝො. එවං බුද්ධමුනි, පච්චෙකමුනි ඉච්චාදි. එත්ථ ච සම්භාවනා නාම සාමඤ්ඤභූතස්ස උත්තරපදත්ථස්ස දළ්හං කත්වා ඨොමනා සරූපවිසෙසදීපනා, න ගුණමත්තදීපනාති අධිප්පායො. ගරූ පන ''ධම්මො ඉති බුද්ධි ධම්මබුද්ධි. එවං ධම්මසඤ්ඤා, අනිච්චසඤ්ඤා, ධාතුසඤ්ඤා, මාතුසඤ්ඤා, පාණසඤ්ඤිතා, අත්තදිට්ඨී'' ඉච්චාදීනිපි එත්ථ ආහරන්ති, ඉමානි පන ''සරණං ඉති ගතො උපගතො සරණඞ්ගතො''ති පදං විය ඉතිලුත්තානි පඨමාතප්පුරිසපදානි නාම යුජ්ජන්තීති [රූ. 343; නී. 702].

අවධාරණපුබ්බපදො යථා? ගුණො එව ධනං න මණිසුවණ්ණාදීති ගුණධනං. එවං සද්ධාධනං, සීලධනං, චක්ඛු එව ද්වාරං න ගාමද්වාරාදීති චක්ඛුද්වාරං. එවං චක්ඛුවත්ථු, චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛායතනං, චක්ඛුධාතු, ඛන්ධා එව භාරා ඛන්ධභාරා. එත්ථ ච යදි හරිතබ්බට්ඨෙන භාරා නාම සියුං, පඤ්චක්ඛන්ධා එව භාරා නාම සියුං, න සීසභාර, අංසභාරාදයො. ඛන්ධා හි නිච්චභාරා හොන්ති, ඉතරෙ තාවකාලිකා, ඛන්ධමූලිකා චාති. එවං අතිසයත්ථසම්භාවනත්ථං ඛන්ධා එව භාරාති අවධාරණවාක්‍යං පයුජ්ජති, න සීසභාරාදීනං සබ්බසො භාරභාවපටික්ඛිපනත්ථන්ති. එවං සබ්බත්ථ, අවිජ්ජා එව මලං න කංසමලාදිකන්ති අවිජ්ජාමලං, අවිජ්ජා එව ආසවො න මධ්වාසවාදිකොති අවිජ්ජාසවො. එවං තණ්හාසල්ලං, පඤ්ඤාසත්ථං, පඤ්ඤාලොකො, පඤ්ඤාපජ්ජොතො, රාගග්ගි, දොසග්ගි, මොහග්ගි ඉච්චාදි. ගරූ පන ''ධනං වියාති ධනං, සද්ධා එව අරියානං ධනං සද්ධාධනං, සත්ථං වියාති සත්ථං, පඤ්ඤා එව සත්ථං පඤ්ඤාසත්ථ''න්ති යොජෙන්ති, එවං සති අතිසයසම්භාවනත්ථො න සිජ්ඣති [රූ. 343; නී. 702].

347. **නනිපාතපුබ්බපදෙ නඋ** [ක. 326; රූ. 341; නී. 707].

ඤානුබන්ධො පටිසෙධම්හා අඤ්ඤනකාර නිවත්තනත්ථො, නඋඉච්චෙතං ස්‍යාදයන්තං අඤ්ඤෙන ස්‍යාදයන්තෙන සහ එකත්ථං හොති. ඉමිනා නඤෙ කත්ථසඤ්ඤං කත්වා –

348. ට නඋස්ස [ක. 333; රූ. 344; නී. 717; චං. 2.2.20; පා. 2.2.6; ‘‘නඋ’’ (බහූසු)].

උත්තරපදෙ පරෙ නඋඉච්චෙතස්ස ටානුබන්ධො අ හොතීති නස්ස අත්ථං.

න බ්‍රාහ්මණො අබ්‍රාහ්මණො. එත්ථ සියා – කිං විජ්ජමානස්ස වායං නිසෙධො, උදාහු අවිජ්ජමානස්ස වාති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි විජ්ජමානස්ස නිසෙධො, එවං සති ලොකෙ විජ්ජමානා සබ්බෙ බ්‍රාහ්මණා අබ්‍රාහ්මණා නාම භවෙය්‍යුං. තස්මා ‘‘ඉධ ජනො න බ්‍රාහ්මණො, තත්ථ ජනො න බ්‍රාහ්මණො’’තිආදිනා දෙසාදිනියමං විනා ලොකෙ විජ්ජමානස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස නිසෙධො න යුජ්ජති, අථ ලොකෙ අවිජ්ජමානස්ස නිසෙධො, එවඤ්ච සති කිං අවිජ්ජමානස්ස නිසෙධෙන නිසෙධනීයස්සෙව අවිජ්ජමානත්තාති? වුච්චතෙ – තංසදිසාදිඅත්ථෙසු තබ්බොහාරස්සෙවායං නිසෙධො. තථා හි බ්‍රාහ්මණසදිසෙ අබ්‍රාහ්මණෙ කෙසඤ්චි බ්‍රාහ්මණසඤ්ඤා සණ්ඨාති, සඤ්ඤානුරූපඤ්ච බ්‍රාහ්මණවොහාරො තස්මිං පවත්තති, එවං පවත්තස්ස අබ්‍රාහ්මණෙ බ්‍රාහ්මණවොහාරස්ස අයං පටිසෙධො හොති. යථා තං? ලොකස්මිං බාලජනානං මිච්ඡාසඤ්ඤාවසෙන මිච්ඡාවොහාරො පවත්තතියෙව ‘‘රූපං අත්තා, වෙදනා අත්තා’’ ඉච්චාදි, තෙසං තස්ස මිච්ඡාභාවබ්‍යාපනත්ථං පටිසෙධො යොජියති ‘‘රූපං අනත්තා, වෙදනා අනත්තා’’ [මහාව. 20] ඉච්චාදි. එත්තාවතා සුද්ධබ්‍රාහ්මණසද්දස්සපි මිච්ඡාවසෙන තංසදිසෙ අත්ථෙ පවත්තිසම්භවො සිද්ධො හොති, නකාරස්ස ච තදත්ථජොතකමත්තතා සිද්ධා හොති, එවඤ්ච සති උත්තරපදත්ථපධානතාසඞ්ඛාතං තප්පුරිසලක්ඛණම්පි ඉධ න විරුජ්ඣති, තස්මා අබ්‍රාහ්මණොති බ්‍රාහ්මණසදිසොති වුත්තං හොති. එස නයො තදඤ්ඤ, තබ්බිරුද්ධ, තදභාවත්ථාදීසු.

තත්ථ තදඤ්ඤත්ථෙ –

සඞ්ඛතා ධම්මා අසඞ්ඛතා ධම්මා [ධ. ස. දුකමාතිකා 8]. එත්ථ ච න සඞ්ඛතා අසඞ්ඛතා, සඞ්ඛතධම්මෙහි අඤ්ඤෙ ධම්මාති අත්ථො.

තබ්බිරුද්ධෙ –

අකුසලො, කුසලපටිපක්ඛො ධම්මොති අත්ථො.

තදභාවෙ –

න කත්වා අකත්වා, කරණෙන සබ්බසො විනාති අත්ථො.

දුවිධො පටිසෙධො පසජ්ජපටිසෙධො, පයිරුදාසපටිසෙධො චාති.

තත්ථ අත්තනා යුත්තපදත්ථං පසජ්ජ ලග්ගෙත්වා පටිසෙධෙතීති **පසජ්ජපටිසෙධො,** තදභාවමත්තජොතකො නකාරො, ක්‍රියාමත්තනිසෙධොති වුත්තං හොති. අකත්වා, අකාතුං, අකරොන්තො, න කරොති, න කාතබ්බං ඉච්චාදි.

පසජ්ජමත්තෙ අට්ඨත්වා තංසදිසාදිකෙ පරිතොභාගෙ උග්ගය්හ නිසෙධෙතබ්බං අත්ථං අසති ඛිපති ඡඩ්ඩෙතීති **පයිරුදාසො,** තංසදිසාදිජොතකො, දබ්බනිසෙධොති වුත්තං හොති. අබ්‍රාහ්මණො ඉච්චාදි. එවං අසමණො, අසක්‍යපුත්තියො, අමිත්තො, මිත්තධම්මවිධුරොති අත්ථො.

349. අන සරෙ [ක. 334; රූ. 345; නී. 718; චං. 5.2.119; පා. 6.3.105].

සරෙ පරෙ නඋඉච්චෙතස්ස අන හොති.

න අරියො අනරියො, අරියධම්මවිමුඛොති අත්ථො. න ආවාසො අනාවාසො, න ඉස්සරො අනිස්සරො. න ඊති අනීති, ‘ඊතී’ති උපද්දවො, න යුත්තො උපායො අනුපායො, න ඌමි අනූමි, න යුත්තා එසනා අනෙසනා, න යුත්තො ඔකාසො අනොකාසො, න අතික්කම්ම අනතික්කම්ම, අනාදාය, අනොලොකෙත්වා ඉච්චාදි.

බහුලාධිකාරා අයුත්තත්ථානම්පි සමාසො හොති [ක. 336; රූ. 347; නී. 689], පුන න ගායිතබ්බාති අපුනගෙය්‍යා, ගාථා, චන්දං න උල්ලොකෙන්තීති අචන්දමුල්ලොකිකානි, මුඛානි, සූරියං න පස්සන්තීති අසූරියපස්සා, රාජකඤ්ඤා, සද්ධං න භුඤ්ජති සීලෙනාති අසද්ධභොජී. එවං අලවණභොජී, අත්ථං න කාමෙන්තීති අනත්ථකාමා. එවං අහිතකාමා, ඔකාසං න කාරෙසීති අනොකාසංකාරෙත්වා. එවං අනිමිත්තංකත්වා, මූලමූලං න ගච්ඡතීති අමූලමූලංගන්ත්වා ඉච්චාදි.

‘‘පුන ගායිතබ්බාති පුනගෙය්‍යා, න පුනගෙය්‍යා අපුනගෙය්‍යා. අත්ථං කාමෙන්තීති අත්ථකාමා, න අත්ථකාමා අනත්ථකාමා. අථ වා න අත්ථො අනත්ථො, අනත්ථං කාමෙන්තීති අනත්ථකාමා’’ ඉච්චාදිනා වාක්‍ය යොජිතෙ පන යුත්තසමාසා හොන්ති. ගරූ පන ‘‘අත්ථං න කාමෙන්ති අනත්ථමෙව කාමෙන්තීති අනත්ථකාමා, හිතං න කාමෙන්ති අහිතමෙව කාමෙන්තීති අහිතකාමා, ඵාසුං න කාමෙන්ති අඵාසුමෙව කාමෙන්තීති අඵාසුකාමා’’ති යොජෙසුං, ද්වාධිප්පායපදං නාමෙතං.

කුනිපාතපුබ්බපදෙ නිච්චසමාසත්තා අඤ්ඤපදෙන විග්ගහො, ඛුද්දකා නදී කුන්නදී, ඛුද්දකො සොම්භො කුසොම්භො, ඛුද්දකං වනං කුබ්බනං.

350. සරෙ කද කුස්සුත්තරත්ථෙ [ක. 335; රූ. 346; නී. 719].

සරාදිකෙ උත්තරපදෙ පරෙ උත්තරපදත්ථෙ වත්තමානස්ස කුනිපාතස්ස කදි හොති.

කුච්ඡිතං අන්නං කදන්නං, කුච්ඡිතං අසනං කදසනං, කුච්ඡිතො අරියො කදරියො, මච්ඡරී.

සරෙති කිං? කුපුත්තා, කුදාරා, කුදාසා.

උත්තරත්ථෙති කිං? කුච්ඡිතො ඔට්ඨො යස්සාති කුඔට්ඨො.

351. **කාප්පත්ථෙ** [ක. 336; රූ. 347; නී. 720].

උත්තරපදෙ පරෙ උත්තරපදත්ථෙ ඨිතස්ස අප්පත්ථෙ වත්තමානස්ස කුනිපාතස්ස කා හොති වා.

අප්පකං ලවණං කාලවණං. එවං කාපුප්ඵං.

පාදිපුබ්බපදො ච නිච්චසමාසොව, පකට්ඨං වචනං පාවචනං, දීඝත්තං, පකට්ඨං හුත්වා නීතං පණීතං, පමුඛං හුත්වා ධානං පධානං. එවං පට්ඨානං, විවිධා මති විමති, අධිකො දෙවො අධිදෙවො, අතිරෙකො විසෙසො වා ධම්මො අභිධම්මො, සුන්දරො ගන්ධො සුගන්ධො, කුච්ඡිතො ගන්ධො දුග්ගන්ධො. සොභණං කතං සුකතං, කුච්ඡිතං කතං දුක්කටං, විපරීතො පථො උප්පථො. එවං උම්මග්ගො, උද්ධම්මො, උබ්බිනයොඉච්චාදි.

අයම්පි කම්මධාරයසමාසො අභිධෙය්‍යවචනො පරපදලිඞ්ගො ච.

කම්මධාරයසමාසො නිට්ඨිතො.

දිගුසමාස

අථ දිගුසඞ්ඛාතො පඨමාතප්පුරිසො වුච්චතෙ.

ද්වෙ ගාවො දිගු, සඞ්ඛ්‍යාපුබ්බත්තෙන නපුංසකෙකත්තෙන ච දිගුසද්දසදිසත්තා සබ්බො වායං සමාසො **දිගූ**ති වුච්චති.

352. **සඞ්ඛ්‍යාදි** [ක. 321; රූ. 349; නී. 699].

සමාහාරෙකත්ථෙ සඞ්ඛ්‍යාපුබ්බකං එකත්ථං නපුංසකං හොති, සමාහාරවචනෙනෙව එකත්තඤ්ච සිද්ධං.

ද්වෙ ගාවො දිගු, ‘ගොස්සූ’ති සුත්තෙන ඔස්ස උත්තං, තයො ලොකා තිලොකං, තයො ලොකා ඤාණස්මිං සමාහටා සම්පිණ්ඩිතාති තිලොකං, තිණ්ණං ලොකානං සමාහාරොති තිලොකං, තයො ච තෙ ලොකා චාති තිලොකං. එවං තිභවං, තිපුරිසං, තීණි මලානි තිමලං, තිරතනං, තිස්සො

සඤ්ඤායොතිසඤ්ඤං, ‘ස්‍යාදීසු රස්සො’ති රස්සත්තං. චත්තාරො පථා චතුප්පථං, චත්තාරි සච්චානි චතුසච්චං, චතස්සො දිසා චතුද්දිසං. එවං පඤ්චසික්ඛාපදං, සළායතනං, සත්තාහං, අට්ඨපදං, නවලොකුත්තරං, දසසික්ඛාපදං, සතයොජනං, සහස්සයොජනං ඉච්චාදි.

ඉමස්මිං **සමාහාරදිගුම්හි** සබ්බං නපුංසකමෙව රස්සන්තමෙව එකවචනන්තමෙව චාති.

අසමාහාරදිගු [රූ. 350 නී. 703] යථා? එකො පුග්ගලො එකපුග්ගලො, තයො භවා තිභවා, චතස්සො දිසා චතුද්දිසා ඉච්චාදි.

සඞ්ඛ්‍යාඨානෙ පන [ක. 392; රූ. 418; නී. 831] ද්වෙ සතානි ද්විසතං. එවං තිසතං, චතුසතං, පඤ්චසතං, ඡසතං, සත්තසතං, අට්ඨසතං, නවසතං, දසසතං, ද්විසහස්සං, තිසහස්සං, චතුසහස්සං, පඤ්චසහස්සං, දසසහස්සං.

ද්වෙ සතසහස්සානි ද්විසතසහස්සං. එවං ‘‘තිසතසහස්සං, චතුසතසහස්සං, පඤ්චසතසහස්ස’’න්ති වා ‘‘ද්විසතානි, ද්වෙ සතානි, තිසතානි, තීණි සතානි, චතුසතානි, චත්තාරි සතානි, ද්විසහස්සානි, ද්වෙ සහස්සානි, තිසහස්සානි, තීණි සහස්සානි, ද්විසතසහස්සානි, ද්වෙ සතසහස්සානී’’ති වා එවං වචනද්වයඤ්ච වාක්‍යඤ්ච වෙදිතබ්බං. එවං සතසහස්සෙපීති.

එත්ථ සියා – දිගු නාම සඞ්ඛ්‍යාපුබ්බමෙව සියා, ඉමෙසු ච සබ්බං සඞ්ඛ්‍යාපදමෙව හොතීති? දිගුම්හි පුබ්බං සඞ්ඛ්‍යාපදමෙව සියා, පරපදං පන සඞ්ඛ්‍යාපදම්පි අඤ්ඤම්පි යුජ්ජතීති.

දිගුසමාසො නිට්ඨිතො.

බහුබ්බීහිසමාස

අථ බහුබ්බීහිසමාසො වුච්චතෙ.

බහවො වීහයො යස්මිං දෙසෙ සොයං බහුබ්බීහි, තාදිසො ගාමො වා දෙසො වා ජනපදො වා, බහුබ්බීහිසද්දසදිසත්තා සබ්බො චායං සමාසො **බහුබ්බීහීති** වුච්චති. යථා හි බහුබ්බීහිසද්දො සමාසපදත්ථෙ අතික්කම්ම ගාම, දෙස, ජනපදඉච්චාදීනං අඤ්ඤෙසං පදානං අත්ථෙසු තිට්ඨති, තථා අයං සමාසොපි. අඤ්ඤපදත්ථපධානො හි බහුබ්බීහිසමාසො.

සො සඞ්ඛෙපෙන දුවිධො තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො, අතග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො චාති.

තත්ථ ‘ගුණො’ති අප්පධානභූතො සමාසපදානං අත්ථො, සො අඤ්ඤපදත්ථස්ස විසෙසනභූතත්තා තස්ස අඤ්ඤපදත්ථස්ස ගුණොති

අත්ථෙන තග්ගුණොති වුච්චති, විඤ්ඤාතබ්බොති විඤ්ඤාණො, අඤ්ඤපදත්ථො, තග්ගුණං අමුඤ්චිත්වා තග්ගුණෙන සහෙව විඤ්ඤාණො අඤ්ඤපදත්ථො යස්මින්ති තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො, න තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො අතග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො, යත්ථ සමාසපදත්ථො අවයවභාවෙන වා සහවිධෙය්‍යභාවෙන වා අඤ්ඤපදත්ථෙ අන්තොගධො හොති, සො **තග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො**. යථා? ඡින්නහත්ථො පුරිසො, බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඞ්ඝස්ස භත්තං දෙති, සපුත්තදාරො ආගතො, පාදයො උපසග්ගා නාමාති.

එත්ථ ච 'බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඞ්ඝස්ස භත්තං දෙතී'ති භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ච භත්තං දෙති, පමුඛභූතස්ස බුද්ධස්ස ච භත්තං දෙතීති අත්ථො. 'සපුත්තදාරො ආගතො'ති පුත්තදාරා ච ආගතා, පුරිසො ච ආගතොති අත්ථො. 'පාදයො උපසග්ගා නාමා'ති ප-කාරො ච උපසග්ගො නාම, පරාදයො ච උපසග්ගා නාමාති අත්ථො. එවං යොජනාරහතා අඤ්ඤපදත්ථෙන සහ සමාසපදත්ථස්ස විධෙය්‍යතා නාමාති.

අතග්ගුණසංවිඤ්ඤාණො යථා? දින්නසුඞ්කො රාජා දානං දෙති, පබ්බතාදීනි ඛෙත්තානි කස්සති ඉච්චාදි. ඉමෙසු පන සමාසපදත්ථො අවිධෙය්‍යො, අඤ්ඤපදත්ථො එව විධෙය්‍යො.

පඨමාබහුබ්බීහි

පඨමාබහුබ්බීහි, දුතියාබහුබ්බීහි, තතියාබහුබ්බීහි, චතුත්ථීබහුබ්බීහි, පඤ්චමීබහුබ්බීහි, ඡට්ඨීබහුබ්බීහි, සත්තමීබහුබ්බීහි චාති සත්තවිධො.

තත්ථ **පඨමාබහුබ්බීහි** සහපුබ්බපද, උපමානපුබ්බපද, සඞ්ඛ්‍යොභයපද, දිසන්තරාළත්ථ, බ්‍යතිහාරලක්ඛණවසෙන පඤ්චවිධො.

තත්ථ –

353. වානෙකමඤ්ඤත්ථෙ [ක. 328; රූ. 352; නී. 708].

අනෙකං ස්‍යාද්‍යන්තපදං අඤ්ඤපදස්ස අත්ථෙ විකප්පෙන එකත්ථං හොති.

සහ විතක්කෙනාති සවිතක්කො, විතක්කෙන සහ යො වත්තතීති වා සවිතක්කො, සමාධි.

එත්ථ ච 'සහ විතක්කෙනා'ති එත්ථ පඨමාවිභත්තියා අත්ථභූතො අඤ්ඤපදත්ථො වාක්‍යසාමත්ථියෙන සිජ්ඣති. න හි ක්‍රියාකාරකරහිතං වාක්‍යං නාම සම්භවති, ඉමිනා සුත්තෙන සහපද, විතක්කපදානං සමාධිසඞ්ඛාතෙන අඤ්ඤපදත්ථෙන එකත්ථීභාවො හොති, එකත්ථීභාවෙ ච හොන්තෙ වාක්‍යෙ ඨිතානං අඤ්ඤපදානං විභත්තිනඤ්ච සබ්බෙ අත්ථා

එකත්ථභූතෙන සමාසෙන වුත්තා නාම හොන්ති, අඤ්ඤපදානි ච විභත්තියො ච වුත්තත්ථා නාම, වුත්තත්ථානඤ්ච අත්ථරහිතත්තා පයොගකිච්චං නත්ථි, තස්මා 'එකත්ථතාය'න්ති සුත්තෙන විභත්තීනං ලොපො, එවං සබ්බසමාසෙසු වාක්‍යාදිස්සමානානං ය, ත, එත, ඉම, ඉති, එව, ඉව, විය, ච, වාඉච්චාදීනං අඤ්ඤපදානං මහාවුත්තිසුත්තෙන ලොපො, විභත්තීනඤ්ච ලොපෙ සති සරන්තානං බ්‍යඤ්ජනන්තානඤ්ච සමාසපදානං සයමෙව පකතිභාවො, ඉධ පන 'සහස්ස සොඤ්ඤත්ථෙ'ති සුත්තෙන සහසද්දස්ස සත්තං, තතො ස්‍යාද්‍යුප්පත්ති, සවිතක්කො සමාධි, සවිතක්කා සමාධයො, සවිතක්කා පඤ්ඤා, සවිතක්කා පඤ්ඤායො, සවිතක්කං ඣානං, සවිතක්කානි ඣානානි ඉච්චාදිනා සබ්බලිඞ්ග, විභත්ති, වචනෙහි යොජෙත්වා පයොගසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

උපමානපුබ්බපදො යථා? කායබ්‍යාමානං සමපමාණත්තා නිග්‍රොධො ඉව පරිමණ්ඩලො නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලො, නිග්‍රොධො ඉව වා පරිමණ්ඩලො යො හොතීති සො නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලො, රාජකුමාරො, සඞ්ඛො ඉව පණ්ඩරො සඞ්ඛපණ්ඩරො, කාකො ඉව සූරො කාකසූරො, සත්තානං පඤ්ඤාචක්ඛුපටිලාභකරණෙන තෙසං චක්ඛු විය භූතොති චක්ඛුභූතො, ලොකුත්තරධම්මපටිලාභකරණෙන තෙසං ධම්මො විය භූතොති ධම්මභූතො, නිච්චසොම්මහදයතාය බ්‍රහ්මා විය භූතොති බ්‍රහ්මභූතො, අන්ධො විය භූතො අයන්ති අන්ධභූතො ඉච්චාදි.

සඞ්ඛ්‍යොභයපදො යථා? ද්වෙ වා තයො වා පත්තා ද්විත්තිප්පත්තා, ඉධ වාසද්දායෙව අඤ්ඤපදානි නාම, අනියමභූතො තෙසං අත්ථො අඤ්ඤපදත්ථො නාම. ද්වීහං වා තීහං වා ද්වීහතීහං, ඡ වා පඤ්ච වා වාචා ඡප්පඤ්චවාචා. එවං සත්තට්ඨමාසා, එකයොජනද්වියොජනානි ඉච්චාදි.

දිසන්තරාළත්ථො යථා? දක්ඛිණස්සා ච පුබ්බස්සා ච යදන්තරාළං හොති සා දක්ඛිණපුබ්බා. එවං පුබ්බුත්තරා, පච්ඡිමුත්තරා, අපරදක්ඛිණා, මහාවුත්තිනා පුබ්බපදෙ රස්සත්තං. දක්ඛිණා ච සා පුබ්බා චාති දක්ඛිණපුබ්බා ඉච්චාදිනා කම්මධාරයොපි යුජ්ජති.

බ්‍යතිහාරලක්ඛණෙ [ක. 328; රූ. 352; නී. 708] –

354. තත්ථ ගහෙත්වා තෙන පහරිත්වා යුද්ධෙ සරූපං.

සත්තම්‍යන්තං තතියන්තඤ්ච සමානරූපං ස්‍යාද්‍යන්තපදං තත්ථ ගහෙත්වා තෙන පහරිත්වා යුද්ධෙ අඤ්ඤපදත්ථෙ එකත්ථං හොති වා.

355. ඞි වීතිහාරෙ [ක. 404; රූ. 370].

අඤ්ඤපදත්ථවිසයෙ ක්‍රියාබ්‍යතිහාරෙ ගම්‍යමානෙ පදන්තෙ ඞානුබන්ධො ඉපච්චයො හොති, එත්ථ ඉකාරො රස්සො එව.

356. ඞ් ස්මිංව [ක. 403; රූ. 354].

විපච්චයන්තෙ උත්තරපදෙ පරෙ පුබ්බපදන්තස්ස ආත්තං හොති.

කෙසෙසු ච කෙසෙසු ච ගහෙත්වා ඉදං යුද්ධං පවත්තතීති කෙසාකෙසි, දණ්ඩෙහි ච දණ්ඩෙහි ච පහරිත්වා ඉදං යුද්ධං පවත්තතීති දණ්ඩාදණ්ඩි. එවං මුට්ඨාමුට්ඨි, මුසලාමුසලි.

ඉති පඨමාබහුබ්බීහි.

දුතියාබහුබ්බීහි

ආගතා සමණා ඉමං සඞ්ඝාරාමං සොයං ආගතසමණො, සඞ්ඝාරාමො. එත්ථ ච සමාසපදස්ස අත්ථො දුවිධො වාච්චත්ථො, අභිධෙය්‍යත්ථො චාති.

තත්ථ සඞ්ඝාරාමස්ස සමණෙහි පත්තබ්බභාවසඞ්ඛාතා කම්මසත්ති වාච්චත්ථො නාම, සත්තිමන්තභූතො සඞ්ඝාරාමො අභිධෙය්‍යත්ථො නාම.

තත්ථ ආගතසමණසද්දො වාච්චත්ථමෙව උජුං වදති, න අභිධෙය්‍යත්ථං, ආගතසමණොති සුත්වා සමණෙහි පත්තබ්බභාවමත්තං ජානාති, සඞ්ඝාරාමදබ්බං න ජානාතීති වුත්තං හොති, තස්මා තස්සං අභිධෙය්‍යත්ථො අඤ්ඤෙන සඞ්ඝාරාමසද්දෙන ආචික්ඛියති, වාච්චත්ථස්ස පන තෙන උජුං වුත්තත්තා පුන වත්තබ්බාභාවතො දුතියාවිභත්තියා ආචික්ඛනකිච්චං නත්ථි, තස්මා සඞ්ඝාරාමපදෙ දුතියාවිභත්තිසම්භවො නත්ථි, ලිඞ්ගත්ථමත්තවිසයා පඨමාවිභත්ති එව පවත්තති, පුන පදන්තරසම්බන්ධෙ සති ‘‘සඞ්ඝාරාමං පස්සති ආගතසමණං, සඞ්ඝාරාමෙන ගාමො සොභති ආගතසමණෙන, සඞ්ඝාරාමස්ස පූජෙති ආගතසමණස්සා’’තිආදිනා තතො සබ්බා විභත්තියො පවත්තන්ති. එස නයො සබ්බෙසු වාචකපදෙසු නෙතබ්බොති.

ආගතසමණා සාවත්ථි, ආගතසමණං ජෙතවනං, ආගච්ඡන්ති සමණා ඉමන්ති වා ආගතසමණො, විහාරො. ආරූළ්හා වානරා ඉමං රුක්ඛන්ති ආරූළ්හවානරො, රුක්ඛො. සම්පත්තා ගාමිකා යං ගාමන්ති සම්පත්තගාමිකො. එවං පවිට්ඨගාමිකො ඉච්චාදි.

ඉති දුතියාබහුබ්බීහි.

තතියාබහුබ්බීහි

ජිතානි ඉන්ද්‍රියානි යෙනාති ජිතින්ද්‍රියො, සමණො. දිට්ඨො චතුසච්චධම්මො යෙනාති දිට්ඨධම්මො. එවං පත්තධම්මො, විදිතධම්මො, පරියොගාළ්හධම්මො, කතානි චතුමග්ගකිච්චානි යෙනාති කතකිච්චො, බහුවචනෙ සති කතානි කිච්චානි යෙහි තෙ කතකිච්චා, අරහන්තො. ධම්මෙන අධිගතා භොගා යෙනාති ධම්මාධිගතභොගො, පුරිසො. එවං

අධම්මාධිගතභොගො. එවං කත්තරි. කරණෙ පන ඡින්නො රුක්ඛො යෙනාති ඡින්නරුක්ඛො, ඵරසු ඉච්චාදි.

ඉති තතියාබහුබ්බීහි.

චතුත්ථීබහුබ්බීහි

දින්නො සුඞ්කො යස්ස රඤ්ඤො සොයං දින්නසුඞ්කො, උපනීතං භොජනං යස්සාති උපනීතභොජනො, නත්ථි තුලො එතස්සාති අතුලො, 'ට නඤ්ඤස්සා'ති න-කාරස්ස ටත්තං, නත්ථි පටිපුග්ගලො යස්සාති අප්පටිපුග්ගලො, නත්ථි සීලං අස්සාති දුස්සීලො, නත්ථි පටිසන්ධිපඤ්ඤා අස්සාති දුප්පඤ්ඤො, 'සපස්සන්තස්සාප්පධානස්සා'ති සුත්තෙන සසඤ්ඤස්ස ආස්ස රස්සත්තං. නත්ථි සීලං අස්සාති නිස්සීලො, නිප්පඤ්ඤො, අපඤ්ඤො, විරූපං මුඛං අස්සාති දුම්මුඛො. එවං දුම්මනො, දුබ්බණ්ණො, නත්ථි අත්තනො උත්තරො අධිකො යස්සාති අනුත්තරො, 'අන සරෙ'ති සුත්තෙන නස්ස අන.

ඉධ බාහිරත්ථබහුබ්බීහි නාම වුච්චති, සත්තාහං පරිනිබ්බුතස්ස අස්සාති සත්තාහපරිනිබ්බුතො, අචිරං පරිනිබ්බුතස්ස අස්සාති අචිරපරිනිබ්බුතො, මාසො ජාතස්ස අස්සාති මාසජාතො, ද්වෙමාසජාතො, එකො මාසො අභිසිත්තස්ස අස්ස රඤ්ඤොති එකමාසාභිසිත්තො, එකාහං මතස්ස අස්සාති එකාහමතං. එවං ද්වීහමතං, තීහමතං, එකාහං පටිච්ඡන්නාය අස්සාති එකාහප්පටිච්ඡන්නා. එවං ද්වීහප්පටිච්ඡන්නා, ආපත්ති. යොජනං ගතස්ස අස්සාති යොජනගතො, ද්වියොජනගතො ඉච්චාදි.

ඉති චතුත්ථීබහුබ්බීහි.

පඤ්චමීබහුබ්බීහි

නිග්ගතා ජනා අස්මා ගාමාති නිග්ගතජනො, අපගතං කාළකං ඉතොති අපගතකාළකො, පටො. අපගතකාළකං, වත්ථං. අපෙතං විඤ්ඤාණං යම්හාති අපෙතවිඤ්ඤාණං, මතසරීරං ඉච්චාදි.

ඉති පඤ්චමීබහුබ්බීහි.

ඡට්ඨීබහුබ්බීහි

ඡින්නො හත්ථො යස්ස සොති ඡින්නහත්ථො, හත්ථච්ඡින්නො, ජාතො ඡන්දො යස්සාති ජාතඡන්දො, ඡන්දජාතො, සඤ්ජාතං පීතිසොමනස්සං යස්සාති සඤ්ජාතපීතිසොමනස්සො, පීතිසොමනස්සසඤ්ජාතො, විසුද්ධං සීලං යස්සාති විසුද්ධසීලො, සීලවිසුද්ධො, මහන්තො කායො යස්සාති මහාකායො.

ඉධ උපමානපුබ්බපදො නාම වුච්චති, සුවණ්ණස්ස විය වණ්ණො යස්සාති සුවණ්ණවණ්ණො, බ්‍රහ්මුනො විය සරො යස්සාති බ්‍රහ්මස්සරො, නාගස්ස විය ගති අස්සාති නාගගති. එවං සීහගති, නාගවික්කමො, සීහවික්කමො, සීහස්ස විය හනු අස්සාති සීහහනු, එණිස්ස විය ජඞ්ඝා යස්සාති එණිජඞ්ඝො, උසභස්ස විය අස්ස ඛන්ධොති උසභක්ඛන්ධො ඉච්චාදි.

රූපං වුච්චති සභාවො, යාදිසං රූපං අස්සාති යථාරූපං. එවං තථාරූපං, එවං රූපං අස්සාති එවරූපං, බින්දුලොපො. එවං ආදි අස්සාති එවමාදි. තථා ඉච්චාදි, ඉච්චෙවමාදි, ඊදිසං නාමං යස්සාති ඉත්ථන්නාමො, එවංනාමො, කීදිසං නාමං යස්සාති කින්නාමො, ‘කොනාමො’ති එත්ථ මහාවුත්තිනා කිංසද්දස්ස කොත්තං.

කො සමුදයො යස්ස ධම්මස්සාති කිංසමුදයො, කා ජාති යස්සාති කිංජාතිකො, කිංනිදානං යස්සාති කිංනිදානො, කති වස්සානි යස්සාති කතිවස්සො, කො අත්ථො අස්සාති කිමත්ථං, වචනං. ‘ක්වත්ථො’ති මහාවුත්තිනා කිංසද්දස්ස කොත්තං, යාදිසො අත්ථො අස්සාති යදත්ථො, තාදිසො අත්ථො අස්සාති තදත්ථො, එදිසො අත්ථො යස්ස විනයස්සාති එතදත්ථො, විනයො. එතදත්ථා, විනයකථා. එතදත්ථං, සොතාවධානං ඉච්චාදි.

ඉති ඡට්ඨීබහුබ්බීහි.

සත්තමීබහුබ්බීහි

සම්පන්නානි සස්සානි යස්මිං ජනපදෙ සොයං සම්පන්නසස්සො, සුලභා භික්ඛා යස්මිං ජනපදෙ සොයං සුභික්ඛො, දුල්ලභා භික්ඛා යස්මින්ති දුබ්භික්ඛො, බහවො ගාමා අස්මිං ජනපදෙති බහුගාමො. එවං බහුජනො, ගාමො. නත්ථි ගාමඛෙත්තං යස්මිං අරඤ්ඤෙ තයිදං අගාමකං, සමාසන්තෙ කො. සංවිජ්ජන්ති මනුස්සා යස්මිං ගාමෙ සමනුස්සො, න විජ්ජන්ති මනුස්සා යස්මිං ගාමෙ අමනුස්සො ඉච්චාදි.

ඉති සත්තමීබහුබ්බීහි.

භින්නාධිකරණබහුබ්බීහි

භින්නාධිකරණබහුබ්බීහි නාම වුච්චති, එකරත්තිං වාසො අස්සාති එකරත්තිවාසො, සමානෙන ජනෙන සද්ධිං වාසො අස්සාති සමානවාසො, උභතො කම්මතො උප්පන්නං බ්‍යඤ්ජනද්වයං අස්සාති උභතොබ්‍යඤ්ජනො, අලුත්තසමාසො. එවං කණ්ඨස්මිං කාළො අස්සාති කණ්ඨෙකාළො, උරස්මිං ලොමානි අස්සාති උරසිලොමො, යස්ස හත්ථෙ පත්තො අත්ථීති පත්තහත්ථො. එවං අසිහත්ථො, දණ්ඩහත්ථො, ඡත්තං පාණිම්හි අස්සාති ඡත්තපාණි. එවං සත්ථපාණි, දණ්ඩපාණි, වජිරපාණි, දානෙ

අජ්ඣාසයො අස්සාති දානජ්ඣාසයො, දානාධිමුත්තිකො, බුද්ධෙසු භත්ති අස්සාති බුද්ධභත්තිකො, බුද්ධෙ ගාරවො අස්සාති බුද්ධගාරවො, ධම්මගාරවො ඉච්චාදි.

තිපදබහුබ්බීහි

තිපදබහුබ්බීහි නාම වුච්චති, පරක්කමෙන අධිගතා සම්පදා යෙහි තෙ පරක්කමාධිගතසම්පදා, ධම්මෙන අධිගතා භොගා යෙහි තෙ ධම්මාධිගතභොගා, ඔණීතො පත්තම්හා පාණි යෙන සො ඔණීතපත්තපාණි, සීහස්ස පුබ්බද්ධං විය කායො අස්සාති සීහපුබ්බද්ධකායො, මත්තා බහවො මාතඞ්ගා යස්මිං වනෙති මත්තබහුමාතඞ්ගං ඉච්චාදි.

බහුබ්බීහිසමාසො නිට්ඨිතො.

ද්වන්දසමාස

අථ ද්වන්දසමාසො දීපියතෙ.

ද්වෙ ච ද්වෙ ච පදානි ද්වන්දා, ද්වෙ ච ද්වෙ ච අත්ථා වා ද්වන්දා, මහාවුත්තිනා ද්වින්නං ද්විසද්දානං ද්වන්දාදෙසො. ද්වන්දසද්දසදිසත්තා සබ්බො වායං සමාසො **ද්වන්දො**ති වුච්චති.

අථ වා ද්වෙ අවයවා අන්දියන්ති බන්ධියන්ති එත්ථාති ද්වන්දො, යුගළස්සෙතං නාමං ''පාදද්වන්දං මුනින්දස්ස, වන්දාමි සිරසාමහ''න්ති එත්ථ විය, ඉධ පන පදයුගළං අත්ථයුගළඤ්ච ගය්හති. උභයපදත්ථපධානො හි ද්වන්දො.

එත්ථ සියා – යදි උභයපදත්ථප්පධානො ද්වන්දො, එවඤ්ච සති ද්වන්දෙ කථං එකත්ථීභාවලක්ඛණං සියාති? වුච්චතෙ – අභින්නවිධෙයාත්ථත්තා. වචනපථඤ්හි පත්වා කත්තුභාවකම්මභාවාදිකො විධෙයාත්ථො එව පදානං අච්චන්තප්පධානත්ථො හොති වචනවාක්‍යසම්පත්තියා පධානඞ්ගත්තා, සො ච විධෙයාත්ථො ද්වන්දෙපි අභින්නො එව හොති. තථා හි ''සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා ගච්ඡන්ති, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ පස්සති'' ඉච්චාදීසු ද්වෙ අත්ථා එකවිභත්තියා විසයා හුත්වා එකකත්තු, එකකම්මාදිභාවෙන එකත්තං ගච්ඡන්ති, එවං ද්වන්දෙපි ද්වින්නං තිණ්ණං බහුන්නං වා පදානං එකත්ථීභාවලක්ඛණං ලබ්භතියෙවාති.

357. චත්ථෙ [ක. 329; රූ. 357; නී. 709].

අනෙකං ස්‍යාද්‍යන්තපදං චසද්දස්ස අත්ථෙ එකත්ථං හොති වා.

එත්ථ ච සමුච්චයො, අන්වාචයො, ඉතරීතරයොගො, සමාහාරොති චත්තාරො චසද්දත්ථා හොන්ති.

තත්ථ **සමුච්චයො** යථා? චීවරඤ්ච පිණ්ඩපාතඤ්ච සෙනාසනඤ්ච දෙතීති. **අන්වාචයො** යථා? දානඤ්ච දෙති, සීලඤ්ච රක්ඛතීති. ඉමෙ ද්වෙ චසද්දත්ථා වාක්‍යද්වන්දෙ එව ලබ්භන්ති, න සමාසද්වන්දෙ පදානං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිරපෙක්ඛත්තාති වදන්ති. තං අන්වාචයෙ යුජ්ජති නානාක්‍රියාපෙක්ඛත්තා, සමුච්චයෙ පන ''චීවරඤ්ච පිණ්ඩපාතඤ්ච සෙනාසනඤ්ච දෙතී''ති වා ''චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනානි දෙතී''ති වා එවං ද්විධාපි යොජෙතුං යුජ්ජතියෙව ''ලාභී හොති චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරාන''න්ති [ම. නි. 1.65] පාළිදස්සනතො. අන්වාචයොපි වා සමාසද්වන්දෙ නො න ලබ්භති ''මාලාගන්ධවිලෙපනධාරණමණ්ඩනවිභූසනට්ඨානා''ති [දී. නි. 1.10] පාළිදස්සනතො. එවං පන යුජ්ජෙය්‍ය – චසද්දත්ථො එකක්‍රිය, නානාක්‍රියාපෙක්ඛනභෙදෙන දුවිධො හොති සමුච්චයො, අන්වාචයො චාති, තෙසු ච එකෙකො අවයවප්පධාන, සමුදායප්පධානභෙදෙන දුවිධො හොති ඉතරීතරයොගො, සමාහාරො චාති. තත්ථ ඉතරීතරයොගෙ අවයවප්පධානත්තා සබ්බවිභත්තීසු බහුවචනමෙව යුජ්ජති.

ද්වන්දෙ පණීතතරං පුබ්බෙ නිපතති. සාරිපුත්තො ච මොග්ගල්ලානො ච සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙහි ඉච්චාදි. එවං සමණබ්‍රාහ්මණා, බ්‍රාහ්මණගහපතිකා, ඛත්තියබ්‍රාහ්මණා, දෙවමනුස්සා, චන්දිමසූරියා.

අප්පක්ඛර, බහ්වක්ඛරෙසු අප්පක්ඛරං ක්වචි පුබ්බං හොති, ගාමනිගමා, ගාමජනපදා ඉච්චාදි.

ක්වචි ඉවණ්ණු'වණ්ණන්තා පුබ්බෙ හොන්ති, අග්ගි ච ධූමො ච අග්ගිධූමා, රත්තිදිවා, ධාතුලිඞ්ගානි.

අවණ්ණන්තෙසු සරාදිපදං පුබ්බං හොති, අත්ථො ච ධම්මො ච අත්ථධම්මා, ධම්මත්ථා වා ඉච්චාදි.

අයඤ්ච නියමො ද්විපදද්වන්දෙසු යෙභුය්‍යෙන ලබ්භති, බහුපදද්වන්දෙසු න ලබ්භති.

සමාහාරද්වන්දෙ –

358. **සමාහාරෙ නපුංසකං** [ක. 322; රූ. 359; නී. 700].

චත්ථෙ සමාහාරෙ එකත්ථපදං නපුංසකං හොති, එකවචනන්තත්තං පන සමාහාරවචනෙනෙව සිද්ධං, අයඤ්ච සමාහාරො පාණ්‍යඞ්ගාදීනං ද්වන්දෙසු නිච්චං ලබ්භති, රුක්ඛතිණාදීනං ද්වන්දෙසු විකප්පෙන ලබ්භති.

තත්ථ නිච්චලද්ධෙසු තාව පාණ්‍යඞ්ගද්වන්දෙ –

චක්ඛු ච සොතඤ්ච චක්ඛුසොතං, මුඛඤ්ච නාසිකා ච මුඛනාසිකං, ‘ස්‍යාදීසු රස්සො’ති රස්සත්තං. හනු ච ගීවා ච හනුගීවං. එවං කණ්ණනාසං, ඡවි ච මංසඤ්ච ලොහිතඤ්ච ඡවිමංසලොහිතං, නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපං, ජරා ච මරණඤ්ච ජරාමරණං. බහුලාධිකාරා ක්වචි විකප්පරූපම්පි දිස්සති, හත්ථා ච පාදා ච හත්ථපාදං, හත්ථපාදා වා ඉච්චාදි.

තූරියඞ්ගද්වන්දෙ –

නච්චඤ්ච ගීතඤ්ච වාදිතඤ්ච නච්චගීතවාදිතං. එවං සම්මතාළං, ‘සම්ම’න්ති කංසතාළං, ‘තාළ’න්ති හත්ථතාළං, සඞ්ඛො ච පණවො ච ඩිණ්ඩිමො ච සඞ්ඛපණවඩිණ්ඩිමං ඉච්චාදි.

යොග්ගඞ්ගද්වන්දෙ –

ඵාලො ච පාචනඤ්ච ඵාලපාචනං, යුගඤ්ච නඞ්ගලඤ්ච යුගනඞ්ගලං ඉච්චාදි.

සෙනඞ්ගද්වන්දෙ –

හත්ථිනො ච අස්සා ච හත්ථිඅස්සං. එවං රථපත්තිකං, අසි ච චම්මඤ්ච අසිචම්මං. ‘චම්ම’න්ති සරපරිත්තාණඵලකං, ධනු ච කලාපො ච ධනුකලාපං ඉච්චාදි.

ඛුද්දකපාණද්වන්දෙ –

ඩංසා ච මකසා ච ඩංසමකසං. එවං කුන්ථකිපිල්ලිකං [සු. නි. 607], කීටපටඞ්ගං ඉච්චාදි.

නිච්චවෙරිද්වන්දෙ –

අහි ච නකුලො ච අහිනකුලං, බිළාරො ච මූසිකා ච බිළාරමූසිකං, රස්සත්තං. කාකොලූකං, සප්පමණ්ඩූකං, නාගසුපණ්ණං ඉච්චාදි.

සභාගද්වන්දෙ –

සීලඤ්ච පඤ්ඤාණඤ්ච සීලපඤ්ඤාණං, සමථො ච විපස්සනා ච සමථවිපස්සනං, විජ්ජා ච චරණඤ්ච විජ්ජාචරණං. එවං සතිසම්පජඤ්ඤං, හිරිඔත්තප්පං, උද්ධච්චකුක්කුච්චං, ථිනමිද්ධං ඉච්චාදි.

විවිධවිරුද්ධද්වන්දෙ –

කුසලාකුසලං, සාවජ්ජානවජ්ජං, කණ්හසුක්කං, හීනපණීතං, ඡෙකබාලං ඉච්චාදි.

එකසඞ්ගීතිද්වන්දෙ –

දීඝො ච මජ්ඣිමො ච දීඝමජ්ඣිමං, අඞ්ගුත්තරසංයුත්තකං, ඛන්ධකවිභඞ්ගං ඉච්චාදි.

සඞ්ඛ්‍යාපරිමාණද්වන්දෙ –

එකකදුකං, දුකතිකං, තිකචතුක්කං, චතුක්කපඤ්චකං ඉච්චාදි.

පචනචණ්ඩාලද්වන්දෙ –

ඔරබ්භිකා ච සූකරිකා ච ඔරබ්භිකසූකරිකං. එවං සාකුණිකමාගවිකං, සපාකචණ්ඩාලං, වෙනරථකාරං, පුක්කුසඡවඩාහකං ඉච්චාදි.

ලිඞ්ගවිසභාගද්වන්දෙ –

ඉත්ථිපුමං, දාසිදාසං ඉච්චාදි.

දිසාද්වන්දෙ –

පුබ්බා ච අපරා ච පුබ්බාපරං. එවං දක්ඛිණුත්තරං, පුබ්බදක්ඛිණං, පුබ්බුත්තරං, අපරදක්ඛිණං, අපරුත්තරං.

නදීද්වන්දෙ –

ගඞ්ගායමුනං, මහිසරභු, සබ්බත්ථ නපුංසකත්තා අන්තෙ දීඝානං රස්සත්තං සත්තසු විභත්තීසු එකවචනන්තඤ්ච.

ඉති නිච්චසමාහාරරාසි.

විකප්පලද්ධෙසු [ක. 323; රූ. 360; නී. 701] තිණවිසෙසද්වන්දෙ –

උසීරානි ච බීරණානි ච උසීරබීරණං, උසීරබීරණා. එවං මුඤ්ජපබ්බජං, මුඤ්ජපබ්බජා, කාසකුසං, කාසකුසා.

රුක්ඛවිසෙසද්වන්දෙ –

ඛදිරො ච පලාසො ච ඛදිරපලාසං, ඛදිරපලාසා, ධවො ච අස්සකණ්ණො ච ධවස්සකණ්ණං, ධවස්සකණ්ණා, පිලක්ඛනිග්‍රොධං, පිලක්ඛනිග්‍රොධා,

අස්සත්ථකපිතනං [කපිත්ථනං (කත්ථචි)], අස්සත්ථකපිතනා, සාකසාලං, සාකසාලා.

පසුවිසෙසද්වන්දෙ –

ගජා ච ගවජා ච ගජගවජං, ගජගවජා, ගොමහිසං, ගොමහිසා, එණෙයාවරාහං, එණෙයාවරාහා, අජෙළකං, අජෙළකා, කුක්කුටසූකරං, කුක්කුටසූකරා, හත්ථිගවස්සවළවං, හත්ථිගවස්සවළවා.

සකුණවිසෙසද්වන්දෙ –

හංසබිලවං, හංසබිලවා, කාරණ්ඩවචක්කවාකං, කාරණ්ඩවචක්කවාකා, බකබලාකං, බකබලාකා.

ධනද්වන්දෙ –

හිරඤ්ඤසුවණ්ණං, හිරඤ්ඤසුවණ්ණා, මණි ච සඞ්ඛො ච මුත්තා ච වෙළුරියඤ්ච මණිසඞ්ඛමුත්තවෙළුරියං, මණිසඞ්ඛමුත්තවෙළුරියා, ජාතරූපරජතං, ජාතරූපරජතා.

ධඤ්ඤද්වන්දෙ –

සාලියවං, සාලියවා, තිලමුග්ගමාසං, තිලමුග්ගමාසා, නිප්ඵාවකුලත්ථං, නිප්ඵාවකුලත්ථා.

බ්‍යඤ්ජනානං ද්වන්දෙ –

මච්ඡමංසං, මච්ඡමංසා, සාකසූපං, සාකසූපා, ගබ්‍යමාහිසං, ගබ්‍යමාහිසා, එණෙයාවාරාහං, එණෙයාවාරාහා, මිගමායූරං, මිගමායූරා.

ජනපදද්වන්දෙ –

කාසිකොසලං, කාසිකොසලා, වජ්ජිමල්ලං, වජ්ජිමල්ලා, චෙතවංසං, චෙතවංසා, මජ්ඣඤ්ච සූරසෙනඤ්ච මජ්ඣසූරසෙනං, මජ්ඣසූරසෙනා, කුරුපඤ්චාලං, කුරුපඤ්චාලා.

ඉති විකප්පසමාහාරරාසි.

ද්වන්දසමාසො නිට්ඨිතො.

විසෙසවිධාන

ඉදානි පුබ්බෙ වුත්තානි අවුත්තානි ච ඡසු සමාසෙසු විසෙසවිධානානි වුච්චන්තෙ.

නපුංසකෙකත්තං, සමාසන්තරස්සො, පුම්භාවාතිදෙසො, සමාසන්තෙ ක, සමාසන්තෙ අ, නානාදෙසො, අබ්‍යයො, සඞ්ඛ්‍යා.

නපුංසකෙකත්තරාසි

තත්ථ සබ්බො අබ්‍යයීභාවො නපුංසකලිඞ්ගො එව, සමාහාරභූතා දිගු, ද්වන්දා නපුංසකා ච එකත්තසඞ්ඛ්‍යා ච.

359. ක්වචෙකත්තඤ්ච ඡට්ඨියා [ක. 327; රූ. 351; නී. 704; චං. 2.2.69-73; පා. 2.4.22-25].

ඡට්ඨීසමාසෙ ක්වචි නපුංසකත්තං එකත්තඤ්ච හොති.

ඡායා, සභාස්වෙවායං විධි, සලභානං ඡායා සලභච්ඡායං [...සභච්ඡායං (මූලපාඨෙ)]. එවං සකටච්ඡායං, සරච්ඡායං. ඉධ න හොති, රුක්ඛච්ඡායා, පබ්බතච්ඡායා. සභාසද්දෙ අමනුස්සසභාස්වෙවායං විධි, බ්‍රහ්මූනං සභා බ්‍රහ්මසභං. එවං දෙවසභං, ඉන්දසභං, යක්ඛසභං, රක්ඛසසතං. මනුස්සසභාසු නත්ථි, ඛත්තියසභා, රාජසභා ඉච්චාදි.

ක්වචීති කිං? රාජපරිසා.

ඉති නපුංසකෙකත්තරාසි.

සමාසන්තරස්සරාසි

'ස්‍යාදීසු රස්සො'ති සුත්තෙන අබ්‍යයීභාව, සමාහාරදිගු, ද්වන්දානං කස්සචි තප්පුරිසස්ස ච ස්‍යාදීසු රස්සො.

අබ්‍යයීභාවෙ –

උපමණිකං අධිත්ථි, උපවධු.

සමාහාරදිගුම්හි –

චතුද්දිසං, දසිත්ථි, දසවධු.

සමාහාරද්වන්දෙ –

මුඛනාසිකං, හනුගීවං.

තප්පුරිසෙ –

සලභච්ඡායං, බ්‍රහ්මසභං.

360. **සපස්සන්තස්සාප්පධානස්ස** [ක. 403; රූ. 354; නී. 858; චං. 2.2.86; පා. 1.2.48].

ස්‍යාදීසු අන්තභූතස්ස අප්පධානභූතස්ස ච සපස්ස රස්සො හොති.

බහුබ්බීහිම්හි –

බහුකඤ්ඤො, පොසො, බහුඉත්ථි, කුලං, බහුවධු, කුලං.

අබ්‍යයීභාවෙ –

උපමණිකං, අධිත්ථි, උපවධු.

අන්තස්සාති කිං? සද්ධාධනො, පුරිසො.

අප්පධානස්සාති කිං? රාජකඤ්ඤා, රාජකුමාරී, බ්‍රහ්මබන්ධු.

361. **ගොස්සු** [ක. 342; රූ. 337; නී. 722; චං. 2.2.85; පා. 1.2.48].

ස්‍යාදීසු අන්තභූතස්ස අප්පධානභූතස්ස ච ගොස්ස උ හොති.

තිට්ඨගු චිත්තගු.

අප්පධානස්සාති කිං? රාජගවො.

අන්තස්සාති කිං? ගොකුලං.

ඉති සමාසන්තරස්සරාසි.

පුම්භාවාතිදෙසරාසි

362. **ඉත්ථියං භාසිතපුමිත්ථී පුමාවෙකත්ථෙ** [ක. 331; රූ. 353; නී. 714; චං. 5.2.29; පා. 6.3.34].

‘එකත්ථෙ’ති තුල්‍යාධිකරණෙ, ඉත්ථියං වත්තමානෙ එකත්ථෙ උත්තරපදෙ පරෙ කදාචි භාසිතපුමො ඉත්ථිලිඞ්ගසද්දො පුමා ඉව හොති. චතුරඞ්ගමිදං විධානං, පුබ්බපදං ඉත්ථිලිඞ්ගඤ්ච භාසිතපුමඤ්ච සියා, පරපදං නියතිත්ථිලිඞ්ගඤ්ච පුබ්බපදෙන එකත්ථඤ්ච සියාති.

දීඝා ජඞ්ඝා යස්ස සො දීඝජඞ්ඝො, පුරිසො, දීඝජඞ්ඝා, ඉත්ථී, දීඝජඞ්ඝං, කුලං.

එත්ථ ච යෙ සද්දා කත්ථචි පුල්ලිඞ්ගරූපා හොන්ති, කත්ථචි ඉත්ථිපච්චයයුත්තා ඉත්ථිලිඞ්ගරූපා, තෙ **භාසිතපුමා** නාම. දීඝො මග්ගො, දීඝා රත්ති, ගතො පුරිසො, ගතා ඉත්ථී, කුමාරො, කුමාරී, බ්‍රාහ්මණො, බ්‍රාහ්මණී ඉච්චාදි.

යෙ පන ඉත්ථිපච්චයයුත්තා නිච්චං ඉත්ථිලිඞ්ගරූපා හොන්ති, තෙ භාසිතපුමා නාම න හොන්ති, කඤ්ඤා, පඤ්ඤා, සද්ධා, නදී, ඉත්ථී, පථවී ඉච්චාදි. තථා සභාවඉත්ථිලිඞ්ගාපි නියතපුන්නපුංසකලිඞ්ගාපි භාසිතපුමා න හොන්ති, දෙවතා, රත්ති, ධෙනු, වධූ, සක්කො, දෙවො, බ්‍රහ්මා, රතනං, සරණං ඉච්චාදි.

ඉධ පන දීඝසද්දො ‘‘දීඝො බාලාන සංසාරො’’ති [ධ. ප. 60] ආදීසු භාසිතපුමො, සො විසෙසාලිඞ්ගානුගතවසෙන ඉධ ඉත්ථිපච්චයයුත්තො ඉත්ථිලිඞ්ගසද්දො නාම. ඉමිනා සුත්තෙන පුම්භාවාතිදෙසෙ කතෙ තත්ථ ආපච්චයො අන්තරධායති, ‘සපස්සන්තස්සාප්පධානස්සා’ති සුත්තෙන සමාසන්තස්ස ආකාරස්ස රස්සත්තං, කුමාරී භරියා යස්ස සො කුමාරභරියො, ඊපච්චයනිවත්ති. යුවති ජායා යස්ස සො යුවජායො, තිපච්චයනිවත්ති. බ්‍රහ්මබන්ධූ භරියා යස්ස සො බ්‍රහ්මබන්ධුභරියො, ඌපච්චයනිවත්ති.

ඉත්ථියන්ති කිං? කුමාරී රතනං යස්ස සො කුමාරීරතනො, පුරිසො, ඉධ පරපදං ඉත්ථිලිඞ්ගං න හොති, තස්මා පුම්භාවාතිදෙසො න කාතබ්බො, යදි කරෙය්‍ය, කුමාරො රතනං යස්ස කුමාරරතනොති එවං අනිට්ඨත්ථො භවෙය්‍ය.

එකත්ථෙති කිං? කුමාරීසු භත්ති යස්ස සො කුමාරීභත්තිකො. එවං සමණීභත්තිකො, බ්‍රාහ්මණීභත්තිකො, සමාසන්තෙ කො, ඉධ පරපදං පුබ්බපදෙන එකත්ථං න හොති, තස්මා පුම්භාවාතිදෙසො න කාතබ්බො, යදි කරෙය්‍ය, කුමාරෙසු භත්ති යස්ස සො කුමාරභත්තිකොති එවං අනිට්ඨත්ථො භවෙය්‍ය.

ඉත්ථීති කිං? දට්ඨබ්බට්ඨෙන දිට්ඨී, ගාමණිකුලං දිට්ඨී යෙන සො ගාමණිදිට්ඨී, ඉධ ගාමණිසද්දො භාසිතපුමො හොති, ඉධ පන කුලවාචකත්තා නපුංසකලිඞ්ගෙ තිට්ඨති, ඉත්ථිපච්චයො නත්ථි, තස්මා පුම්භාවාතිදෙසකිච්චං නත්ථි.

භාසිතපුමොති කිං? සද්ධා පකති යස්ස සො සද්ධාපකතිකො. එවං පඤ්ඤාපකතිකො, ඉධ පුබ්බපදං නියතිත්ථිලිඞ්ගත්තා භාසිතපුමං න හොතීති. සද්ධාධනො, පඤ්ඤාධනො, සද්ධාධුරො පඤ්ඤාධුරො ඉච්චත්‍ර දුවඞ්ගවෙකල්ලං හොති.

කම්මධාරයම්හි [ක. 332; රූ. 343; නී. 716] පන ‘එකත්ථෙ’ති පදං විසුං එකං අඞ්ගං න හොති අනෙකත්ථස්ස ඉධ අසම්භවතො. දීඝා ච සා ජඞ්ඝා

වාති දීඝජඞ්ඝා, කුමාරී ච සා භරියා චාති කුමාරභරියා. එවං ඛත්තියකඤ්ඤා, බ්‍රාහ්මණකඤ්ඤා, යුවති ච සා භරියා චාති යුවභරියා, බ්‍රහ්මබන්ධූ ච සා භරියා චාති බ්‍රහ්මබන්ධුභරියා.

ඉත්ථියන්ති කිං? කුමාරී ච සා රතනඤ්චාති කුමාරීරතනං. එවං සමණීපදුමං.

ඉත්ථීති කිං? ගාමණිකුලඤ්ච තං දිට්ඨි චාති ගාමණිදිට්ඨි.

භාසිතපුමොති කිං? සද්ධාපකති, ගඞ්ගානදී, තණ්හානදී, පථවීධාතු.

සඤ්ඤාසද්දෙසු පන චතුරඞ්ගයුත්තෙපි විධානං න හොති, නන්දාදෙවී, නන්දාපොක්ඛරණී, කායගතාසති, පඨමාවිභත්ති, දුතියාවිභත්ති, පඤ්චමීවිභත්ති, ඡට්ඨීවිභත්ති ඉච්චාදි.

363. **ක්වචි පච්චයෙ** [ක. 332; රූ. 343; නී. 716; චං. 5.2.31; පා. 6.3.35].

පච්චයෙ පරෙ කදාචි භාසිතපුමො ඉත්ථිලිඞ්ගසද්දො ක්වචි පුමාව හොති.

ඛ්‍යත්තතරා, ඛ්‍යත්තතමා, එත්ථ ච ඛ්‍යත්තානං ඉත්ථීනං අතිසයෙන ඛ්‍යත්තාති ඛ්‍යත්තතරා, ඛ්‍යත්තතමාති අත්ථො. එවං පණ්ඩිතතරා, පණ්ඩිතතමා ඉච්චාදි.

364. **සබ්බාදයො වුත්තිමත්තෙ** [ක. 331; රූ. 353; නී. 714; චං. 5.2.41; පා. 6.3.35].

වුත්තිමත්තෙ ඨානෙ සබ්බාදිනාමකා සබ්බනාමසද්දා පුමාව හොන්ති.

සා පමුඛා යස්ස සො තප්පමුඛො. එවං තප්පධානො, තාය තාහි වා සම්පයුත්තො තංසම්පයුත්තො. සා එව පමුඛා තප්පමුඛා. එවං තප්පධානා, තස්සා මුඛං තම්මුඛං, තස්සං ගාථායං තාසු ගාථාසු වා තත්‍ර, තාය ගාථතො තාහි වා ගාථාහි තතො, තස්සං වෙලායං තදා ඉච්චාදි.

එත්ථ ච වුත්ති නාම සමාස, තද්ධිතා’ ඛ්‍යාදිධාතුපච්චයන්ත, විභත්තිපච්චයන්තානං නාමං.

ඉති පුම්භාවාතිදෙසරාසි.

සමාසන්තකපච්චයරාසි

365. **ළ්තිත්ථීයූහි කො** [ක. 338; රූ. 356; නී. 725; චං. 4.4.140; පා. 5.4.152].

අඤ්ඤපදත්ථවිසයෙ කත්තුඉච්චාදීහි ල්තුපච්චයන්තෙහි ඉත්ථියං ඊ, ඌකාරන්තෙහි ච බහුලං කපච්චයො හොති.

බහවො කත්තාරො යස්මිං දෙසෙ සො බහුකත්තුකො. එවං බහුවත්තුකො, බහුකා නදියො යස්මිං දෙසෙ සො බහුනදිකො. එවං බහුඉත්ථිකො, ගාමො, බහුඉත්ථිකා, සභා, බහුඉත්ථිකං, කුලං. එවං බහුකුමාරිකං, බහුබ්‍රහ්මබන්ධුකො.

එත්ථ ච 'බ්‍රහ්මබන්ධූ'ති රස්සපදං බ්‍රාහ්මණං වදති, දීඝපදං බ්‍රාහ්මණිං වදති, කපච්චයෙ පරෙ දීඝානං මහාවුත්තිනා රස්සත්තං ඉච්ඡන්ති.

බහුලන්ති කිං? බහුකත්තා, ගාමො.

366. **වාඤ්ඤතො** [ක. 338; රූ. 356; නී. 725; චං. 6.2.72; පා. 5.4.152].

අඤ්ඤපදත්ථවිසයෙ ල්තිත්ථියූහි අඤ්ඤතො අවණ්ණිවණ්ණුවණ්ණන්තෙහි බහුලං කපච්චයො හොති වා.

අවණ්ණන්තම්හා තාව –

අගාමකං, අරඤ්ඤං, බහුගාමකො, ජනපදො, සසොතකො, අසොතකො, සලොමකො, සපක්ඛකො, බහුමාලකො, බහුමාලො, බහුමායකො, බහුමායො.

ඉවණ්ණන්තම්හා –

සුන්දරා දිට්ඨි යස්ස සො සම්මාදිට්ඨිකො, සම්මාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිකො, මිච්ඡාදිට්ඨි, මතපතිකා, ඉත්ථී, සද්ධාපකතිකො, පඤ්ඤාපකතිකො, බහුහත්ථිකො, බහුදණ්ඩිකො.

උවණ්ණන්තම්හා –

සහෙතුකො, අහෙතුකො, සචක්ඛුකො, අචක්ඛුකො, සභික්ඛුකො, අභික්ඛුකො, දීඝායුකො, අප්පායුකො, බහුධෙනුකො, වජො, බහුරත්තඤ්ඤුකො, භික්ඛුසඞ්ඝො.

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ කම්හි පරෙ අකාරස්ස මහාවුත්තිනා වා 'අධාතුස්ස කෙ...'ති සුත්තෙන වා බහුලං ඉකාරත්තං හොති, බහුපුත්තිකා, ඉත්ථී, බහුපුත්තකා වා, එකපුත්තිකා, එකපුත්තකා ඉච්චාදි.

ඉති සමාසන්තකපච්චයරාසි.

සමාසන්තඅපච්චයරාසි

367. සමාසන්ත [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.52; පා. 5.4.68; ‘ත්ච’ (බහූසු)].

‘සමාසන්තො+අ’ ඉති ද්විපදමිදං, සමාසන්තො හුත්වා අපච්චයො හොතීති අත්ථො. අධිකාරසුත්තමිදං.

368. පාපාදීහි භූමියා [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.72; ...පෙ.... 5.4.75; ‘ගොදාවරීනං’ (බහූසු)].

පාපාදීහි පරාය භූමියා සමාසන්තො අ හොති, ‘භූමිසද්දස්සා’ති වත්තබ්බෙ නියතිත්ථිලිඞ්ගදස්සනත්ථං ‘භූමියා’ති වුත්තං. එවං අඞ්ගුත්‍යෙපි.

පාපානං භූමි පාපභූමං, පාපානං උප්පත්තිභූමිත්‍යාත්‍යො, ජාතියා භූමි ජාතිභූමං, සත්පුජාතරට්ඨං. එවං පච්ඡාභූමං, මජ්ඣිමදෙසෙ පච්ඡාභාගරට්ඨං.

369. සඞ්ඛ්‍යාහි [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.73; පා. 5.4.75].

සඞ්ඛ්‍යාහි පරාය භූමියා සමාසන්තො අ හොති.

ද්වෙ භූමියො එත්ථාති ද්විභූමො, ද්විභූමකො, පාසාදො, ද්විභූමිකො වා, තිස්සො භූමියො එතෙසන්ති වා තීසු භූමිසු පරියාපන්නාති වා තෙභූමකා, ධම්මා, චතුභූමකා, ධම්මා, තෙභූමිකා, චතුභූමිකා වා. දිගුම්හි-ද්වෙ භූමියො ද්විභූමං, තිස්සො භූමියො තිභූමං, චතස්සො භූමියො චතුභූමං ඉච්චාදි.

370. නදීගොධාවරීනං [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.73; පා. 5.4.75].

සඞ්ඛ්‍යාහි පරාසං නදී, ගොධාවරීනං සමාසන්තො අ හොති.

පඤ්ච නදියො පඤ්චනදං, පඤ්ච වා නදියො යස්මිං පදෙසෙ සො පඤ්චනදො, සත්ත ගොධාවරියො සත්තගොධාවරං.

371. අසඞ්ඛ්‍යෙහි චඞ්ගුල්‍යානඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යත්‍යෙසු [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.74; පා. 5.4.86].

අඤ්ඤත්‍යො ච අසඞ්ඛ්‍යත්‍යො ච අඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යත්ථා. තත්ථ ‘අඤ්ඤත්‍යො’ති අඤ්ඤපදත්‍යො බහුබ්බීහිසමාසො, ‘අසඞ්ඛ්‍යත්‍යො’ති අසඞ්ඛ්‍යත්ථසමාසො අබ්‍යයීභාවසමාසොති වුත්තං හොති, න අඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යත්ථා අනඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යත්ථා, අඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යත්ථවජ්ජිතෙසු සමාසෙසු අසඞ්ඛ්‍යෙහි උපසග්ගෙහි ච සඞ්ඛ්‍යාහි ච පරාය අඞ්ගුලියා සමාසන්තො අ හොති. චසද්දෙන ‘‘සුගතඞ්ගුලෙන, පමාණඞ්ගුලෙන’’ ඉච්චාදීනි සිජ්ඣන්ති.

අඞ්ගුලීහි නිග්ගතං නිරඞ්ගුලං, අඞ්ගුලියො අතික්කන්තං අච්චඞ්ගුලං, ඉමෙ ද්වෙ අමාදිසමාසා, ද්වෙ අඞ්ගුලියො සමාහටාති ද්වඞ්ගුලං.

අනඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යාත්ථෙසූති කිං? පඤ්ච අඞ්ගුලියො අස්මින්ති පඤ්චඞ්ගුලි, හත්ථො. අඞ්ගුලියා සමීපං උපඞ්ගුලි. ‘‘චතුරඞ්ගුලං කණ්ණං ඔසාරෙත්වා [මහාව. 66], අට්ඨඞ්ගුලං දන්තකට්ඨං, ද්වඞ්ගුලපරමං, චතුරඞ්ගුලපරමං, අට්ඨඞ්ගුලපරම’’න්තිආදීසු ‘අඞ්ගුල’න්ති අකාරන්තං පමාණවාචීසද්දන්තරං.

372. **දාරුම්හඞ්ගුල්‍යා** [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.97; පා. 5.4.114; ‘දාරුම්‍යඞ්ගුල්‍යා’ (බහූසු)].

දාරුසඞ්ඛාතෙ අඤ්ඤපදත්ථෙ පවත්තාය අඞ්ගුලියා සමාසන්තො අ හොති.

පඤ්ච අඞ්ගුලියො අස්සාති පඤ්චඞ්ගුලං, දාරු. එත්ථ ච අඞ්ගුලිපමාණාවයවො ධඤ්ඤාදීනං මානවිසෙසො ‘දාරු’ති වුච්චති.

373. **දීඝාහොවස්සෙකදෙසෙහි ච රත්‍යා** [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.75; පා. 5.4.87].

දීඝො ච අහො ච වස්සො ච එකදෙසො චාති ද්වන්දො, එකදෙසො නාම පුබ්බ, පරාදි, අනඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යාත්ථෙසු දීඝාදීහි ච අසඞ්ඛ්‍යෙහි ච සඞ්ඛ්‍යාහි ච පරාය රත්තියා සමාසන්තො අ හොති. චසද්දෙන ‘‘චිරරත්ත’’න්ති සිජ්ඣති.

දීඝා රත්තියො දීඝරත්තං, දීඝා රත්තිදිවපරංපරාත්‍යත්ථො. අහො ච රත්ති ච අහොරත්තං, වස්සෙන තෙමිතා රත්ති වස්සරත්තං, රත්තියා පුබ්බං පුබ්බරත්තං, රත්තියා පරං පරරත්තං, රත්තියා අඩ්ඪං අඩ්ඪරත්තං, රත්තිං අතික්කන්තො අතිරත්තො, ද්වෙ රත්තියො ද්විරත්තං. එවං තිරත්තං, චතුරත්තං, පඤ්චරත්තං, ඡාරත්තං, වාධිකාරත්තා ‘‘එකරත්තං, එකරත්තී’’ති සිජ්ඣති.

අනඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යාත්ථෙසූති කිං? දීඝා රත්ති එත්ථාති දීඝරත්ති, හෙමන්තො. රත්තියා සමීපං උපරත්ති.

374. **ගො ත්වචත්ථෙ චාලොපෙ** [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.77; පා. 5.4.92].

අචත්ථෙ ච අනඤ්ඤා’සඞ්ඛ්‍යාත්ථෙසු ච පවත්තා ගොසද්දම්හා අලොපට්ඨානෙ සමාසන්තො අ හොති.

රඤ්ඤො ගො රාජගවො, අත්තනො ගො සගවො, පරෙසං ගො පරගවො, පඤ්චගවො, පඤ්චගවං. එවං දසගවං.

අලොපෙති කිං? පඤ්චහි ගොහි කීතො පඤ්චගු. එත්ථ ච තෙන කීතොති එතස්මිං අත්ථෙ තද්ධිතපච්චයස්ස ලොපො, තෙන අයං අපච්චයො න හොති, ‘ගොස්සූ’ති ඔස්සුත්තං.

අවත්ථෙති කිං? ගවජා ච ගාවො ච ගවජගවො, යොම්හි ගොස්ස ගවත්තං.

අනඤ්ඤාසඞ්ඛ්‍යාත්ථෙසූති කිං? චිත්තගු, උපගු.

375. රත්තිදිව දාරගව චතුරස්සා [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.62; පා. 5.4.77].

එතෙ තයො සද්දා අඅන්තා නිපච්චන්තෙ.

රත්ති ච දිවා ච රත්තිදිවං, දාරා ච ගාවො ච දාරගවං, චතස්සො අස්සියො යස්ස සො චතුරස්සො, අපච්චයො, අස්සිස්ස ඉස්ස අත්තං.

376. ආයාමෙනුගවං [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.69; පා. 5.4.83].

ආයාමෙ ගම්‍යමානෙ අනුගවන්ති නිපච්චතෙ.

ගොහි අනුට්ඨිතං සකටං අනුගවං.

ආයාමෙති කිං? ගුන්නං පච්ඡා අනුගු.

377. අක්ඛිස්මාඤ්ඤත්ථෙ [ක. 337; රූ. 350; නී. 722; චං. 4.4.96; පා. 5.4.113].

අඤ්ඤපදත්ථෙ පවත්තා අක්ඛිම්හා සමාසන්තො අ හොති.

විසාලානි අක්ඛීනි යස්ස සො විසාලක්ඛො, විරූපානි අක්ඛීනි යස්ස සො විරූපක්ඛො, අනෙකසහස්සානි අක්ඛීනි යස්ස සො සහස්සක්ඛො, ලොහිතානි අක්ඛීනි යස්ස සො ලොහිතක්ඛො. එවං නීලක්ඛො, නීලක්ඛි වා. බහුලාධිකාරා අනඤ්ඤත්ථෙපි, අක්ඛීනං පටිමුඛං පච්චක්ඛං, අක්ඛීනං පරභාගො පරොක්ඛං, අක්ඛීනං තිරොභාගො තිරොක්ඛං. අක්ඛිසද්දෙන චෙත්ථ පඤ්චින්ද්‍රියානි ගය්හන්ති.

මහාවුත්තිනා ක්වචි සමාසන්තො අ, ආ, ඉපච්චයා හොන්ති.

තත්ථ අපච්චයෙ –

වායුනො සඛා වායුසඛො, වායුසඞ්ඛාතො සඛා අස්සාති වා වායුසඛො, අග්ගි, සබ්බෙසං පියා’පියමජ්ඣත්තානං සඛාති සබ්බසඛො, සබ්බෙ වා

සඛායො අස්සාති සබ්බසඛො, මෙත්තාවිහාරී. ‘‘සබ්බමිත්තො සබ්බසඛො’’ති [ථෙරගා. 648] පාළි. පාපානං සඛාති පාපසඛො, පාපා සඛාරො යස්සාති වා පාපසඛො. ‘‘පාපමිත්තො පාපසඛො’’ති [දී. නි. 3.253] පාළි. පහිතො පෙසිතො අත්තා යෙනාති පහිතත්තො, මජ්ඣිමො අත්තා සභාවො යස්සාති මජ්ඣත්තො, ඣාතං අජ්ඣත්තසන්තානං [සණ්ඨානං (මූලපාඨෙ)] යස්සාති ඣාතජ්ඣත්තො, සුහිතො අත්තා යස්සාති සුහිතත්තො, යතො සංයතො අත්තා යස්සාති යතත්තො, ඨිතො අත්තා අස්සාති ඨිතත්තොඉච්චාදි.

ආපච්චයෙ –

පච්චක්ඛො ධම්මො යස්සාති පච්චක්ඛධම්මා, ඡාදෙතීති ඡදො, මොහො, විවටො ඡදො යස්මින්ති විවටච්ඡදා, සම්මාසම්බුද්ධො.

ඉපච්චයෙ –

සුන්දරො ගන්ධො යස්සාති සුගන්ධි, කුච්ඡිතො ගන්ධො යස්සාති දුග්ගන්ධි, පූතිනො ගන්ධො යස්සාති පූතිගන්ධි, සුරභිනො ගන්ධො සුරභිගන්ධි. ‘‘සරීරස්ස සුගන්ධිනො, ගුණගන්ධියුත්තො අහ’’න්ති පාළි.

ඉති සමාසන්තඅපච්චයරාසි.

නානාදෙසරාසි

378. **උත්තරපදෙ** [ක. 333-334; රූ. 344-345; නී. 717-718].

උත්තරපදෙ පරෙ පුබ්බපදෙ විධි හොතීති අත්ථො. අධිකාරසුත්තමිදං.

‘‘අබ්‍රාහ්මණො, අනරියො, අභික්ඛුකො, අනන්තො’’ඉච්චාදීසු සමාසෙ උත්තරපදෙ පරෙ න-කාරස්ස අ, අන හොන්ති.

379. **නඛාදයො** [ක. 328; රූ. 352; නී. 708; චං. 5.2.95; පා. 6.3.75].

නඛාදයො සද්දා නපකතිකා සිජ්ඣන්ති.

නා’ස්ස ඛමත්ථීති නඛො, ‘ඛ’න්ති සුඛං, දුක්ඛඤ්ච, නා’ස්ස කුලමත්ථීති නකුලො, එවංනාමකො බ්‍රාහ්මණො, පුමස්ස සකං පුංසකං නත්ථි පුංසකං එතස්මින්ති නපුංසකො, ඛඤ්ජනං වෙකල්ලගමනං ඛත්තං, නත්ථි ඛත්තං එතස්සාති නක්ඛත්තං, කං වුච්චති සුඛං, තබ්බිරුද්ධත්තා අකං වුච්චති දුක්ඛං, නත්ථි අකං එතස්මින්ති නාකො, සග්ගො, න මුඤ්චතීති නමුචි, මාරො. න ගලති න චවතීති නගරං, ගෙහෙ වත්තබ්බෙ ‘අගාර’න්ති සිජ්ඣති.

380. **නගො වා පාණිනි** [ක. 333-334; රූ. 344-345; නී. 717-718; චං. 5.2.96; පා. 6.3.77; ‘නගො වාප්පාණිනි’ (බහූසු)].

අපාණිම්හි නගොති සිජ්ඣති වා.

න ගච්ඡන්තීති නගා, රුක්ඛා. නගා, පබ්බතා. අගා, රුක්ඛා, අගා, පබ්බතා.

අපාණිනීති කිං? අගො වසලො කිං තෙන. එත්ථ ‘අගො’ති දුග්ගතජනො, ‘වසලො’ති ලාමකො, ‘කිං තෙනා’ති නින්දාවචනං, ‘‘සීතෙනා’’තිපි පාඨො. එවං නෙකෙ, අනෙකෙ, නෙකානි, අනෙකානි ඉච්චාදි.

ඉති න-රාසි.

381. **සහස්ස සොඤ්ඤත්ථෙ** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.97; පා. 6.3.82].

අඤ්ඤපදත්ථෙ සමාසෙ උත්තරපදෙ පරෙ සහස්ස සො හොති වා.

පුත්තෙන සහ යො වත්තතීති සපුත්තො, සහපුත්තො.

අඤ්ඤත්ථෙති කිං? සහ කත්වා, සහ යුජ්ඣිත්වා.

382. **සඤ්ඤායං** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.98; පා. 6.3.78].

සඤ්ඤායං උත්තරපදෙ පරෙ සහස්ස සො හොති.

සහ ආයත්තං සායත්තං, සහ පලාසං සපලාසං, අගරුකාරස්සෙතං නාමං.

383. **අපච්චක්ඛෙ** [ක. 404; රූ. 307; නී. 859; චං. 5.2.99; පා. 6.3.80].

අපච්චක්ඛෙ ගම්‍යමානෙ උත්තරපදෙ පරෙ සහස්ස සො හොති.

ඔඩ්ඩියති එතායාති ඔඩ්ඩි, පාසො. ඔඩ්ඩියා සහ යො වත්තතීති සොඩ්ඩි, කපොතො. ඉධ ‘ඔඩ්ඩි’ අපච්චක්ඛා. ‘‘සාග්ගි කපොතො’’තිපි පාඨො, පිචුනා සහ වත්තතීති සපිචුකා, වාතමණ්ඩලිකා, සා ච අපච්චක්ඛා, උග්ගන්ත්වා ආකාසෙ පරිබ්භමන්තං පිචුසඞ්ඝාටං දිස්වා ඤාතබ්බා. ‘‘සපිසාචා වාතමණ්ඩලිකා’’තිපි පාඨො. එවං සරජා, වාතා, සරක්ඛසී, රත්ති.

384. **අකාලෙ සකත්ථස්ස** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.110; පා. 6.3.81].

සකත්ථප්පධානස්ස සහසද්දස්ස සො හොති අකාලෙ උත්තරපදෙ පරෙ.

සබ්‍රහ්මං, සචක්කං.

අකාලෙති කිං? සහ පුබ්බණ්හං, සහ පරණ්හං, සුනක්ඛත්තෙන සහ පවත්තං පුබ්බණ්හං, පරණ්හන්ති අත්ථො.

385. **ගන්ථන්තාධිකෙය්‍ය** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.101; පා. 6.3.79].

ගන්ථස්ස අන්තො ගන්ථන්තො. යථා තං කච්චායනගන්ථස්ස අන්තො උණාදිකප්පො, අධිකභාවො ආධික්‍යං, ගන්ථන්තෙ ච ආධික්‍යෙ ච වත්තමානස්ස සහසද්දස්ස සො හොති උත්තරපදෙ පරෙ.

සහ උණාදිනා’ යං අධියතෙති තං සොණාදි, සකලං කච්චායනං අධීතෙත්‍යත්ථො. සහ මුහුත්තෙන සකලං ජොතිං අධීතෙ සමුහුත්තං, ජොතීති නක්ඛත්තසත්ථං.

ආධික්‍යෙ – සදොණා, ඛාරී, සකහාපණං, නික්ඛං, සමාසකං, කහාපණං. නිච්චත්ථමිදං සුත්තං.

386. **සමානස්ස පක්ඛාදීසු වා** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.103-4; පා. 6.3.84-86].

පක්ඛාදීසු උත්තරපදෙසු සමානස්ස සො හොති වා.

සමානො පක්ඛො සහායො සපක්ඛො, සමානො පක්ඛො යස්සාති වා සපක්ඛො, සමානපක්ඛො වා. එවං සජාති, සමානජාති, සජනපදො, සරත්ති.

සමානො පති යස්සා සා සපති. එවං සනාභි, සබන්ධු, සබ්‍රහ්මචාරී, සනාමො. අවිහයං වුච්චති නාමං, චන්දෙන සමානං අවිහයං යස්ස සො චන්දසවිහයො, සගොත්තො, ඉන්දෙන සමානං ගොත්තං යස්ස සො ඉන්දසගොත්තො, සරූපං, සට්ඨානං. හරි වුච්චති සුවණ්ණං, හරිනා සමානො වණ්ණො යස්ස සො හරිස්සවණ්ණො, සස්ස ද්විත්තං. එවං සිඛිගීනික්ඛසවණ්ණො, සවයො, සධනො, සධම්මො, සජාතියො.

පක්ඛාදීසූති කිං? සමානසීලො.

387. **උදරෙ ඉයෙ** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859; චං. 5.2.105; පා. 6.3.88].

ඉයයුත්තෙ උදරෙ පරෙ සමානස්ස සො හොති වා.

සමානෙ උදරෙ ජාතො සොදරියො, සමානොදරියො.

ඉයෙති කිං? සමානොදරතා.

අඤ්ඤෙසුපි සමානස්ස සො හොති, චන්දෙන සමානා සිරී යස්ස තං චන්දස්සසිරීකං, මුඛං. එවං පදුමස්සසිරීකං, වදනං.

මහාවුත්තිනා සන්තාදීනඤ්ච සො හොති, සංවිජ්ජති ලොමං අස්සාති සලොමකො. එවං සපක්ඛකො, සංවිජ්ජන්ති ආසවා එතෙසන්ති සාසවා, සංවිජ්ජන්ති පච්චයා එතෙසන්ති සප්පච්චයා, සංවිජ්ජන්ති අත්තනො උත්තරිතරා ධම්මා එතෙසන්ති සඋත්තරා, සන්තො පුරිසො සප්පුරිසො. තථා සජ්ජනො, සද්ධම්මො, සන්තස්ස භාවො සබ්භාවො ඉච්චාදි.

ඉති ස-රාසි.

388. **ඉමස්සිදං** [ක. 129; රූ. 222; නී. 305].

උත්තරපදෙ පරෙ ඉමස්ස ඉදං හොති.

අයං අත්ථො එතස්සාති ඉදමත්ථී, සමාසන්තෙ ඊ, ඉදමත්ථිනො භාවො ඉදමත්ථිතා. අයං පච්චයො එතෙසන්ති ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයානං භාවො ඉදප්පච්චයතා. ‘‘ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතා’’තිපි යොජෙන්ති. ‘ඉද’න්ති නිපාතපදම්පි අත්ථි, ‘‘රූපඤ්ච හිදං භික්ඛවෙ අත්තා අභවිස්සා, වෙදනා ච හිදං. සඤ්ඤා ච හිදං. සඞ්ඛාරා ච හිදං භික්ඛවෙ අත්තා අභවිස්සංසු’’ ඉච්චාදි [මහාව. 20].

389. **පුං පුමස්ස වා** [ක. 82; රූ. 149].

උත්තරපදෙ පරෙ පුමස්ස පුං හොති වා.

පුමස්ස ලිඞ්ගං පුල්ලිඞ්ගං, පුමස්ස භාවො පුම්භාවො, පුමා ච සො කොකිලො චාති පුඞ්කොකිලො, පුමා ච සො ගො චාති පුඞ්ගවො, ‘ගො ත්වචත්ථෙ…’ති අපච්චයො, නපුංසකො.

වාති කිං? පුමිත්ථී.

390. **ට න්තන්තූනං** [ක. 126; රූ. 101; නී. 301].

උත්තරපදෙ පරෙ න්ත, න්තූනං ට හොති වා ක්වචි.

භවං පතිට්ඨො යෙසං තෙ භවංපතිට්ඨා, බින්දාගමො. භගවා මූලං යෙසං තෙ භගවංමූලකා, ධම්මා. එවං භගවංපටිසරණා, ධම්මා.

බහුලාධිකාරා තරාදීසු ච පරෙසු, මහන්තීනං අතිසයෙන මහාති මහත්තරී, රත්තඤ්ඤූනං මහන්තස්ස භාවො රත්තඤ්ඤුමහත්තං. එවං ජාතිමහත්තං, ගුණමහත්තං, පුඤ්ඤමහත්තං, අරහන්තස්ස භාවො අරහත්තං.

391. **අ** [ක. 642; රූ. 589; නී. 1269; චං. 5.2.106; පා. 6.3.89].

උත්තරපදෙ පරෙ න්ත, න්තූනං අ හොති.

භවන්තපතිට්ඨා, මයං, ගුණවන්තපතිට්ඨා, මයං.

392. **රීරික්ඛකෙසු** [ක. 642; රූ. 589; නී. 1269; චං. 5.2.107; පා. 6.3.89-90].

රී, රික්ඛ, කපච්චයන්තෙසු පරෙසු සමානස්ස සො හොති.

නිච්චසමාසත්තා අඤ්ඤපදෙන විග්ගහො, සංවිජ්ජතීති සමානො, පච්චක්ඛෙ විය චිත්තෙ උපලබ්භතීති අත්ථො. සමානො විය සො දිස්සතීති සදී, සදික්ඛො, සදිසො, සමානා විය තෙ දිස්සන්තීති සදිසා.

393. **න්තකිමිමානං ටාකීටී** [ක. 126; රූ. 101; නී. 301].

තෙසු පරෙසු න්තපච්චයන්තස්ස ච කිං, ඉමසද්දානඤ්ච කමෙන ටා, කී, ටී හොන්ති.

භවං විය සො දිස්සතීති භවාදී, භවාදික්ඛො, භවාදිසො, කො විය සො දිස්සතීති කීදී, කීදික්ඛො, කීදිසො, අයං විය සො දිස්සතීති ඊදී, ඊදික්ඛො, ඊදිසො.

394. **සබ්බාදීනමා** [ක. 642; රූ. 589; නී. 1269; චං. 5.2.108; පා. 6.3.91].

තෙසු පරෙසු සබ්බාදිනාමකානං ය, ත, එත, අඤ්ඤ, අම්හ, තුම්හසද්දානං අන්තො ආ හොති.

යාදී, යාදික්ඛො, යාදිසො, තාදී, තාදික්ඛො, තාදිසො, එතාදී, එතාදික්ඛො, එතාදිසො.

395. **වෙතස්සෙට** [ක. 642; රූ. 589; නී. 1269].

තෙසු පරෙසු එතස්ස එට හොති වා.

එදී, එදික්ඛො, එදිසො, අඤ්ඤාදී, අඤ්ඤාදික්ඛො, අඤ්ඤාදිසො, අම්හාදී, අම්හාදික්ඛො, අම්හාදිසො, තුම්හාදී, තුම්හාදික්ඛො, තුම්හාදිසො.

396. **තුම්හම්හානං තාමෙකස්මිං** [ක. 642; රූ. 589; නී. 1269].

තෙසු පරෙසු එකවචනෙ පවත්තානං තුම්හ’ම්හසද්දානං තා, මා හොන්ති වා.

අහං විය සො දිස්සතීති මාදී, මාදික්ඛො, මාදිසො, ත්වං විය සො දිස්සතීති තාදී, තාදික්ඛො, තාදිසො.

එකස්මින්ති කිං? අම්හෙ විය තෙ දිස්සන්තීති අම්හාදිනො, අම්හාදික්ඛා, අම්හාදිසා, තුම්හෙ විය තෙ දිස්සන්තීති තුම්හාදිනො, තුම්හාදික්ඛා, තුම්හාදිසා. එත්ථ ච උපමානත්ථස්සෙව එකත්තං ඉච්ඡීයති, තස්මා අහං විය තෙ දිස්සන්තීති මාදිසා ත්වං විය තෙ දිස්සන්තීති තාදිනො, තාදිසාතිපි යුජ්ජන්ති. ‘‘මාදිසා වෙ ජිනා හොන්ති, යෙ පත්තා ආසවක්ඛය’’න්ති [මහාව. 11] පාළි, ඉමානි පදානි උපරි කිතකණ්ඩෙපි ආගමිස්සන්ති.

397. තංමමඤ්ඤත්‍ර [ක. 143; රූ. 235; නී. 322].

රී, රික්ඛ, කපච්චයෙහි අඤ්ඤස්මිං උත්තරපදෙ පරෙ තුම්හ’ම්හානං තං, මංආදෙසා හොන්ති ක්වචි.

ත්වං ලෙණං යෙසං තෙ තංලෙණා, අහං ලෙණං යෙසං තෙ මංලෙණා [සං. නි. 4.359]. එවං තංදීපා, මංදීපා [සං. නි. 4.359], තංපටිසරණා, මංපටිසරණා.

398. මනාද්‍යාපාදීනමො මයෙ ච [ක. 183; රූ. 386; නී. 375].

උත්තරපදෙ මයපච්චයෙ ච පරෙ මනාදීනං ආපාදීනඤ්ච ඔ හොති.

මනොසෙට්ඨා, මනොමයා, රජොජල්ලං, රජොමයං, සබ්බො මනොගණො ඉධ වත්තබ්බො, ආපොධාතු, ආපොමයං. අනුයන්ති දිසොදිසං [දී. නි. 3.281], ජීව ත්වං සරදොසතං [ජා. 1.2.9].

399. පරස්ස සඞ්ඛ්‍යාසු [ක. 36; රූ. 47; නී. 130].

සඞ්ඛ්‍යාසු පරාසු පරස්ස ඔ හොති.

පරොසතං, පරොසහස්සං, පරොපණ්ණාස ධම්මා, ඉධ පරසද්දො ‘‘ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්ත’’න්ති එත්ථ විය අධිකත්ථවාචිසද්දන්තරං, න සබ්බනාමං.

400. ජනෙ පුථස්සු [ක. 49; රූ. 44; නී. 129].

ජනෙ පරෙ පුථස්ස උ හොති.

අරියෙහි පුථගෙවායං ජනොති පුථුජ්ජනො. අපි ච පාළිනයෙ පුථුසද්දොයෙව බහුලං දිස්සති, පුථු කිලෙසෙ ජනෙන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාසත්ථාරානං මුඛං උල්ලොකෙන්තීති පුථුජ්ජනා, පුථු නානාඔඝෙහි වුය්හන්තීති පුථුජ්ජනා [මහානි. 51, 94], සඤ්ඤානානාත්තපුථුත්තපභෙදං පටිච්ච තණ්හානානාත්තපුථුත්තපභෙදො හොති [ධ. ස. අට්ඨ. 1], ඉඩිස අඤ්ඤෙපි පුච්ඡස්සු, පුථූ සමණබ්‍රාහ්මණෙ [සං. නි. 1.246]. ගාමා ගාමං විචරිස්සං, සාවකෙ විනයං පුථූ, ආයතානි පුථූනි ච, පුථුනා විජ්ජුවණ්ණිනා

[ජා. 2.22.968], පුථුකායා පුථුභූතා ඉච්චාදි. තස්මා ‘‘පුථගෙව, පුථක්කරණෙ’’ ඉච්චාදීසු ථුස්ස උකාරස්ස අකාරො [අකාරොති?] යුජ්ජති.

401. **සො ඡස්සාහායතනෙසු වා** [ක. 374; රූ. 408; නී. 804].

අහෙ ච ආයතනෙ ච පරෙ ඡස්ස සො හොති වා.

ඡ අහානි සාහං. අත්ථි සාහස්ස ජීවිතං [ජා. 2.22.314], ‘සාහස්සා’ති සාහං+අස්සාති ඡෙදො. සළායතනං.

වාති කිං? ඡාහප්පටිච්ඡන්නා ආපත්ති [චූළව. 134], ඡ ආයතනානි.

402. **ල්තුපිතාදීනමාරඩ්ඪ** [ක. 200; රූ. 159; නී. 415; චං. 5.2.20; පා. 6.3.32].

සමාසුත්තරපදෙ පරෙ ල්තුපච්චයන්තානං පිතාදීනඤ්ච කමෙන ආරඩ, රඩ හොන්ති වා.

සත්ථුනො දස්සනං සත්ථාරදස්සනං. එවං කත්තාරනිද්දෙසො. මාතා ච පිතා ච මාතරපිතරො, මාතාපිතූසු සංවඩ්ඪො මාතාපිතරසංවඩ්ඪො.

වාති කිං? සත්ථුදස්සනං, කත්තු නිද්දෙසො, මාතාපිතරො.

403. **විජ්ජායොනිසම්බන්ධීනමා තත්‍ර චත්ථෙ** [ක. 199; රූ. 158; නී. 736; චං. 5.2.21; පා. 6.3.25].

චත්ථසමාසෙ විජ්ජාසම්බන්ධීනං යොනිසම්බන්ධීනඤ්ච ල්තුපිතාදීනං ආ හොති තෙස්වෙව පරෙසු.

මාතාපිතා, මාතාපිතරො ඉච්චාදි.

තත්‍රාති කිං? මාතුයා භාතා මාතුභාතා.

එත්ථ ච විජ්ජාසිප්පානි සික්ඛාපෙන්තා ආචරියා සිස්සානං විජ්ජාසම්බන්ධී මාතාපිතරො නාම.

404. **පුත්තෙ** [ක. 199; රූ. 158; නී. 736; චං. 5.2.22; පා. 6.3.25].

චත්තෙ පුත්තෙ පරෙ විජ්ජායොනිසම්බන්ධීනං ල්තුපිතාදීනං ආ හොති.

මාතාපුත්තා ගච්ඡන්ති, පිතාපුත්තා ගච්ඡන්ති. මහාවුත්තිනා තෙසඤ්ච ඉ හොති, මාතිපක්ඛො, පිතිපක්ඛො. මාතිසො ලභතෙ දුඛං [ජා. 2.19.118], පිතිසො ලභතෙ දුඛං, මාත්තිකං ධනං, පෙත්තිකං ධනං [පාරා. 34]. එත්ථ ච

මාතුයා සන්තකං මාත්තිකං, පිතුනො සන්තකං පෙත්තිකං, ද්විත්තං වුද්ධි ච. මාතිතො, පිතිතො, භාතා එව භාතිකො, භාතිකරාජා.

405. ජායාය ජායං පතිම්හි [ක. 339; රූ. 358; නී. 731; '...ජයං පතිම්හි' (බහූසු)].

පතිම්හි පරෙ ජායාසද්දස්ස ජායං හොති.

පුත්තං ජනෙතීති ජායා, ජායා ච පති ච ජායම්පතී [ජයම්පතී (බහූසු)]. අථ වා ''ජායම්පතී''ති ඉදං සන්ධිවිධිනාව සිද්ධං, තස්මා ''ජම්පතී''තිපාඨො සියා යථා ''දෙවරාජා සුජම්පතී' [සං. නි. 1.264]'ති, යථා ච සක්කතගන්ථෙසු ''දාරො ච පති ච දම්පතී''ති. ඉධ පන මහාවුත්තිනා පතිම්හි සුජාතාය සුජං හොති, දාරස්ස ච දං හොති, තථා ජායා ච පති ච ජම්පතීති නිට්ඨං ගන්තබ්බං.

යඤ්ච වුත්තියං ''ජානිපතීති පකත්‍යන්තරෙන සිද්ධං, තථා දම්පතී''ති වුත්තං. තත්ථ පුත්තං ජනෙතීති ජානී. ජානී ච පති ච ජානීපතීති යුජ්ජති. ''තුදම්පතී''ති පාඨො. කච්චායනෙ ච 'ජායාය තු දංජානි පතිම්හී'ති. තත්ථ තුසද්දො පදපූරණමත්තෙ යුජ්ජති.

406. සඤ්ඤායමුදොදකස්ස [ක. 404; රූ. 370; නී. 257; චං. 5.2.65; පා. 6.3.57].

සඤ්ඤායං ගම්‍යමානායං උත්තරපදෙ පරෙ උදකස්ස උදො හොති.

උදකං ධාරෙතීති උදධි, මහන්තං උදකං ධාරෙතීති මහොදධි, උදකං පිවන්ති එත්ථාති උදපානං, උදකං පිවන්ති එතායාති උදපාති.

407. කුම්භාදීසු වා [ක. 404; රූ. 370; නී. 257; චං. 5.2.69; පා. 6.3.59].

කුම්භාදීසු පරෙසු උදකස්ස උදො හොති වා.

උදකස්ස කුම්භො උදකුම්භො, උදකකුම්භො. එවං උදපත්තො, උදකපත්තො, උදබින්දු, උදකබින්දු. මහාවුත්තිනා ස්‍යාදීසුපි, ''නීලොදා පොක්ඛරණී''ති පාළි.

408. සොතාදීසු លොපො [ක. 404; රූ. 370; නී. 256].

සොතාදීසු පරෙසු උදකස්ස උස්ස លොපො හොති.

උදකස්ස සොතං දකසොතං, උදකෙ රක්ඛසො දකරක්ඛසො, උදකං ආසයො යෙසං තෙ දකාසයා, පාණා. මහාවුත්තිනා ස්‍යාදීසුපි, ''දකෙ දකාසයා සෙන්තී''ති [සං. නි. 3.78 (ථොකං විසදිසං)] පාළි.

409. පුබ්බාපරජ්ජසායමජ්ඣෙහාහස්ස ණ්හො [ක. 404; රූ. 370; න්හො (සී.)].

පුබ්බාදීහි පරස්ස අහස්ස ණ්හො හොති.

පුබ්බණ්හො, අපරණ්හො, අජ්ජණ්හො, සායණ්හො [සායන්හො], මජ්ඣණ්හො.

නානාදෙසරාසි නිට්ඨිතො.

අබ්‍යයරාසි

410. කුපාදයො නිච්චමස්‍යාදිවිධිම්හි [ක. 324; රූ. 339; චං. 2.2.24; පා. 2.2.18].

ස්‍යාදිවිධිතො අඤ්ඤත්ථ කුආදයො පාදයො ච සද්දා ස්‍යාද්‍යන්තෙන සහ නිච්චං එකත්ථා හොන්ති.

කුච්ඡිතො බ්‍රාහ්මණො කුබ්‍රාහ්මණො, ඊසකං උණ්හං කදුණ්හං, පාකටො හුත්වා භවතීති පාතුභූතො, ආවි [‘ආවි’පි දිස්සති] හුත්වා භවතීති ආවීභූතො, තුණ්හී භවතීති තුණ්හීභූතො, පමුඛො නායකො පනායකො, පකාරෙන කරිත්වා පකරිත්වා පකාරෙන කතං පකතං, පඨමං වා කතං පකතං, විරූපො පුරිසො දුප්පුරිසො. එවං දුක්කටං, සොභණො පුරිසො සුපුරිසො. එවං සුකතං, අභිධම්මො, අභිත්ථුතො, භුසං කළාරො ආකළාරො, භුසං බන්ධො ආබන්ධො ඉච්චාදි.

පාදයො පකතාද්‍යත්ථෙ පඨමාය එකත්ථා හොන්ති, පකතො ආචරියො පාචරියො. එවං පය්‍යකො, පරො අන්තෙවාසී පන්තෙවාසී, පරො පුත්තො පපුත්තො, පරො නත්තා පනත්තා.

අත්‍යාදයො අතික්කන්තාද්‍යත්ථෙ දුතියාය, මඤ්චං අතික්කන්තො අතිමඤ්චො. එවං අතිබාලො, අතිවෙලා.

අවාදයො කුට්ඨාද්‍යත්ථෙ තතියාය, කොකිලාය අවකුට්ඨං වනං අවකොකිලං, ‘අවකුට්ඨ’න්ති ඡඩ්ඩිතන්ති වදන්ති. එවං අවමයූරං.

පරියාදයො ගිලානාද්‍යත්ථෙ චතුත්ථියා, අජ්ඣායිතුං ගිලානො පරියජ්ඣෙනො.

න්‍යාදයො නික්ඛන්තාද්‍යත්ථෙ පඤ්චමියා, කොසම්බියා නික්ඛන්තො නික්කොසම්බි, වානතො නික්ඛන්තං නිබ්බානං.

අස්‍යාදිවිධිම්හීති කිං? රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ.

411. චී ක්‍රියත්ථෙහි [චං. 2.2.25; පා. 1.4.60, 61].

චීපච්චයන්තො සද්දො ක්‍රියත්ථෙහි සද්දෙහි සහ එකත්ථො හොති.

බලසා කිරිය බලීකිරිය, පාකටීකිරිය, පාකටීභූයා, පාකටීභවිය.

412. භූසනාදරානාදරාදීස්වෙහි සහ [චං. 2.2.27; පා. 1.4.63, 64].

අලමාදයො සද්දා භූසනාදීසු අත්ථෙසු එතෙහි ක්‍රියත්ථෙහි සහ එකත්ථා හොන්ති.

භූසනං අකාසීති අලංකිරිය, සමං ආදරං අකාසීති සක්කච්ච, අසමං අනාදරං අකාසීති අසක්කච්ච, බින්දුනො පරරූපත්තං.

භූසනාදීසූති කිං? අලං භුත්වා ගතො, ‘අල’න්ති පරියත්තං, සක්කත්වා ගතො, සොභණං කත්වාතායත්ථො. ‘‘කච්ච, කිරිය’’ ඉච්චාදිනා සංඛිත්තරූපෙහි උපපදෙන සහ සිද්ධෙහි එව එකත්ථසඤ්ඤා, න ‘‘කත්වා’’ ඉච්චාදිනා අසංඛිත්තරූපෙහි විසුං සිද්ධෙහීති අධිප්පායො.

413. අඤ්ඤෙ ච [ක. 324, 327; රූ. 339, 351; නී. 682-688, චං. 2.2.30, 33, 34, 37, 44; පා 1.4.67, 71, 72, 75, 76; 3.4.63].

අඤ්ඤෙ ච සද්දා ක්‍රියත්ථෙහි ත්‍යාදයන්තෙහි සහ බහුලං එකත්ථා හොන්ති.

අතිරෙකං අභවීති පරොභූයා. එවං තිරොභූයා, පරොකිරිය, තිරොකිරිය, උරසිකිරිය, මනසිකිරිය, මජ්ඣෙකිරිය, තුණ්හීභූයා.

ත්‍යාදිසද්දාපි සඤ්ඤාභාවං පත්තා නිපාතරූපා හොන්ති, ස්‍යාදිරූපා ච. තස්මා තෙපි ඉමස්මිං සුත්තෙ සඞ්ගය්හන්ති.

අත්ථිඛීරා ගාවී, නසන්තිපුත්තා ඉත්ථී, අත්ථි හුත්වා පච්චයො අත්ථිපච්චයො. එවං නත්ථිපච්චයො, අහොසි එව කම්මං අහොසිකම්මං, එහි ච පස්ස ච එහිපස්ස, එහිපස්ස ඉති විධානං අරහතීති එහිපස්සිකො, අයං තද්ධිතන්තසමාසො නාම. එවං පරත්ථ.

එහි භද්දන්තෙති වුත්තොපි න එතීති නඑහිභද්දන්තිකො [දී. නි. 1.394], තිට්ඨ භද්දන්තෙති වුත්තොපි න තිට්ඨතීති නතිට්ඨභද්දන්තිකො, එහි ස්වාගතං තුය්හන්ති වදනසීලො එහිස්වාගතිකො, එහිස්වාගතවාදී [පාරා. 432] වා, එහි භික්ඛූති වචනෙන සිද්ධා උපසම්පදා එහිභික්ඛූපසම්පදා, එවං පොරාණා ආහංසු වා, එවං පුරෙ ආසිංසු වාති එවං පවත්තං විධානං එත්ථ අත්ථීති ඉතිහාසො [දී. නි. 1.256], පුරාණගන්ථො, යං පුබ්බෙ අනඤ්ඤාතං, තං ඉදානි ඤස්සාමි ඉති පවත්තස්ස ඉන්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං,

අසුකො ඉති ආහ අසුකො ඉති ආහ, අසුකස්මිංවා ගන්ථෙ ඉති ආහ අසුකස්මිං ගන්ථෙ ඉති ආහාති එවං පවත්තවචනං ඉතිහිතිහං, අඤ්ඤාසි ඉති බ්‍යාකතො කොණ්ඩඤ්ඤො අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤො [මහාව. 8] ඉච්චාදි.

කෙචි පන ‘‘සච්ඡිකරොති, මනසිකරොති, පාකටීකරොති, ආවීකරොති, පාතුකරොති, අලඞ්කරොති, සක්කරොති, පභවති, පරාභවති’’ ඉච්චාදීනම්පි එකත්ථීභාවං වදන්ති. තුමන්තත්වන්තාදිකාපි එත්ථ සඞ්ගය්හන්ති, ගන්තුං කාමෙතීති ගන්තුකාමො, කත්තුකාමො, දට්ඨුකාමො, ගන්තුං මනො එතස්සාති ගන්තුමනො, සංවිධාය අවහාරො සංවිධාවහාරො, යලොපො. එවං උපාදාය උප්පන්නං රූපං උපාදාරූපං, අනුපාදාය විමුත්තො අනුපාදාවිමුත්තො, පටිච්චසමුප්පාදො, ආහච්චභාසිතො, උපහච්චපරිනිබ්බායී [පු. ප. 37], අවෙච්චප්පසාදො, ඡක්ඛත්තුපරමං, සත්තක්ඛත්තුපරමො [පු. ප. 31] ඉච්චාදි.

අබ්‍යයරාසි නිට්ඨිතො.

සඞ්ඛ්‍යාරාසි

ඉදානි සඞ්ඛ්‍යාරාසි වුච්චතෙ.

414. **විධාදීසු ද්විස්ස දු** [ක. 386; රූ. 410; නී. 811].

විධාදීසු පරෙසු ද්විස්ස දු හොති.

ද්වෙ විධා පකාරා යස්සාති දුවිධො, ද්වෙ පට්ටානි යස්සාති දුපට්ටං, චීවරං, දුවඞ්ගිකං, ඣානං ඉච්චාදි.

415. **දි ගුණාදීසු** [ක. 386; රූ. 410; නී. 811].

ගුණාදීසු ද්විස්ස දි හොති.

ද්වෙ ගුණා පටලා යස්සාති දිගුණා, සඞ්ඝාටි, ද්වෙ ගාවො දිගු, ද්වෙ රත්තියො දිරත්තං, ද්විරත්තං වා.

416. **තීස්ව** [ක. 383; රූ. 253; නී. 815].

තීසු පරෙසු ද්විස්ස අ හොති.

ද්වෙ වා තයො වා වාරා ද්වත්තික්ඛත්තුං, ද්වෙ වා තයො වා පත්තා ද්වත්තිපත්තා.

417. **ආ සඞ්ඛ්‍යායාසතාදොනඤ්ඤත්ථෙ** [ක. 383; රූ. 253; නී. 815; චං. 5.2.52; පා. 6.3.47].

අඤ්ඤපදත්ථවජ්ජිතෙ සමාසෙ සතාදිතො අඤ්ඤස්මිං සඞ්ඛ්‍යාපදෙ පරෙ ද්විස්සආ හොති.

ද්වෙ ච දස ච ද්වාදස, ද්වීහි වා අධිකා දස ද්වාදස, ද්වාවීසති, ද්වත්තිංස, රස්සත්තං.

අසතාදොති කිං? ද්විසතං, ද්විසහස්සං.

අනඤ්ඤත්ථෙති කිං? ද්වෙ දස යස්මින්ති ද්විදස.

418. **තිස්සෙ** [ක. 404; රූ. 370; චං. 5.2.53; පා. 6.3.48].

අනඤ්ඤත්ථෙ අසතාදො සඞ්ඛ්‍යාපදෙ පරෙ තිස්ස එ හොති.

තයො ච දස ච තෙරස, තීහි වා අධිකා දස තෙරස. එවං තෙවීසති, තෙත්තිංස.

419. **චත්තාලීසාදො වා** [ක. 404; රූ. 370; චං. 5.2.54; පා. 6.3.49].

චත්තාලීසාදීසු පරෙසු තිස්ස එ හොති වා.

තෙචත්තාලීසං, තිචත්තාලීසං, තෙපඤ්ඤාසං, තිපඤ්ඤාසං, තෙසට්ඨි, තිසට්ඨි, තෙසත්තති, තිසත්තති, තෙඅසීති, තිඅසීති, තෙනවුති, තිනවුති.

420. **ද්විස්සා ච** [ක. 404; රූ. 370 චං. 5.2.54; පා. 6.3.69].

චත්තාලීසාදො ද්විස්ස එ හොති වා ආ ච.

ද්වෙචත්තාලීසං, ද්වාචත්තාලීසං, ද්විචත්තාලීසං, ද්වෙපඤ්ඤාසං, ද්විපඤ්ඤාසං, ද්වාසට්ඨි, ද්වෙසට්ඨි, ද්වාසත්තති, ද්වෙසත්තති, ද්වාසීති, ද්වානවුති, ද්වෙනවුති. වාසද්දෙන පඤ්ඤාසම්හි ආත්තං, අසීතිම්හි එත්තඤ්ච නත්ථි.

421. **බාචත්තාලීසාදො වා** [ක. 380; රූ. 255; නී. 810].

අචත්තාලීසාදො පරෙ ද්විස්ස බා හොති වා.

බාරස, ද්වාදස, බාවීසති, ද්වාවීසති, බාත්තිංස, ද්වත්තිංස.

අචත්තාලීසාදොති කිං? ද්වාචත්තාලීසං.

422. **චතුස්ස චුචො දසෙ** [ක. 390; රූ. 256; නී. 826].

දසෙ පරෙ චතුස්ස චු, චො හොන්ති වා.

චුද්දස, චොද්දස, චතුද්දස.

423. **වීසතිදසෙසු පඤ්චස්ස පණ්ණපන්නා** [ක. 404; රූ. 370; නී. 814].

එසු පඤ්චස්ස පණ්ණ, පන්නා හොන්ති වා යථාක්කමං.

පණ්ණවීසති, පඤ්චවීසති, පන්නරස, පඤ්චදස.

424. **ඡස්ස සො** [ක. 374; රූ. 408; නී. 806].

දසෙ පරෙ ඡස්ස සො හොති.

සොළස.

425. **එකට්ඨානමා** [ක. 383; රූ. 253; නී. 815].

දසෙ පරෙ එක, අට්ඨානං ආ හොති.

එකාදස, අට්ඨාරස.

426. **ර සඞ්ඛ්‍යාතො වා** [ක. 381; රූ. 254; නී. 812].

එකාදිසඞ්ඛ්‍යම්හා පරස්ස දසස්ස ර හොති වා.

එකාරස, එකාදස, බාරස, ද්වාදස, පන්නරස, පඤ්චදස, සත්තරස, සත්තදස, අට්ඨාරස, අට්ඨාදස, බාදෙසෙ පන්නාදෙසෙ ච නිච්චං. ඉධ න හොති, චතුද්දස.

427. **ඡතීහි ළො ච** [ක. 379; රූ. 258; නී. 809].

ඡ, තීහි පරස්ස දස්ස ළො හොති රො ච.

සොළස, තෙරස, තෙළස.

428. **චතුත්ථතතියානමඩ්ඪුඩ්ඪතියා** [ක. 387; රූ. 411; නී. 819].

'අඩ්ඪුඩ්ඪතියා'ති අඩ්ඪා+උඩ්ඪතියාති ඡෙදො, අඩ්ඪම්හා පරෙසං චතුත්ථ, තතියානං උඩ්ඪ, තියා හොන්ති යථාක්කමං.

අඩ්ඪෙන චතුත්ථො අඩ්ඪුඩ්ඪො, අඩ්ඪෙන තතියො අඩ්ඪතියො.

සකත්ථෙ ණ්‍යම්හි අඩ්ඪතෙය්‍යො.

429. **දුතියස්ස සහ දියඩ්ඪදිවඩ්ඪා** [ක. 387; රූ. 411; නී. 819].

අඩ්ඪම්හා පරස්ස දුතියස්ස සහ අඩ්ඪෙන දියඩ්ඪ, දිවඩ්ඪා හොන්ති.

අඩ්ඪෙන දුතියො දියඩ්ඪො, දිවඩ්ඪො.

යථා ච එක, ද්වි,ති, චතු, පඤ්ච, ඡ, සත්ත, අට්ඨ, නව, දසසද්දා පච්චෙකං අත්තනො අත්ථෙසු නිපතන්ති, තථා වීසති, තිංසති, චත්තාලීස, පඤ්ඤාස, සට්ඨි, සත්තති, අසීති, නවුතිසද්දා පච්චෙකං අත්තනො අත්ථෙසු නිපතන්ති, දසසද්දස්ස කාරියා න හොන්ති, එවං සතසහස්සසද්දාපීති දට්ඨබ්බං.

තතො පරං පන දස සහස්සානි දසසහස්සං, ඉදං ‘නහුත’න්ති ච වුච්චති, සතං සහස්සානි සතසහස්සං, ඉදං ‘ලක්ඛ’න්ති ච වුච්චති, දස සතසහස්සානි දසසතසහස්සන්ති එවං දිගුසමාසවසෙන එතානි පදානි සිජ්ඣන්ති.

ද්වෙ සතානි ද්විසතං, තීණි සතානි තිසතං, ද්වෙ සහස්සානි ද්විසහස්සං, තීණි සහස්සානි තිසහස්සං ඉච්චාදීනි දිගුම්හි වුත්තානෙව.

ගණනපථෙ පන එකට්ඨානං, දසට්ඨානං, සතට්ඨානං, සහස්සට්ඨානං, දසසහස්සට්ඨානං, සතසහස්සට්ඨානං, දසසතසහස්සට්ඨානන්ති ඉමානි සත්ත ඨානානි කමෙන දසගුණිතානි හොන්ති. තත්ථ එකට්ඨානං නාම එකං, ද්වෙ, තීණි ඉච්චාදි. දසට්ඨානං නාම දස, වීසං, තිංසං ඉච්චාදි. සතට්ඨානං නාම සතං, ද්විසතං, තිසතං ඉච්චාදි. සහස්සට්ඨානං නාම සහස්සං, ද්විසහස්සං, තිසහස්සං ඉච්චාදි. එවං උපරිපි. එකමෙකස්මිඤ්ච ඨානෙ නව පදානි ච නව අන්තරනවන්තානි ච හොන්ති. අයං මූලභූමි නාම.

තදුත්තරි කොටිභූමි නාම. තත්ථපි එකට්ඨානං, දසට්ඨානං, සතට්ඨානංඉච්චාදීනි සත්ත ඨානානි හොන්ති. තත්ථ මූලභූමියා අන්තිමට්ඨානං ගහෙත්වා දසගුණිතෙ කතෙ කොටිභූමියං එකට්ඨානං හොති, ඉධපි සත්ත ඨානානි කමෙන දසගුණිතානියෙව, ඉධ දසකොටිසතසහස්සං අන්තිමට්ඨානං භවති.

තදුත්තරි පකොටිභූමි නාම. එත්ථපි සත්ත ඨානානි හොන්ති. තත්ථ කොටිභූමියා අන්තිමට්ඨානං ගහෙත්වා දසගුණිතෙ කතෙ පකොටිභූමියං එකට්ඨානං හොති, ඉධපි සත්ත ඨානානි දසගුණිතානියෙව, දසපකොටිසතසහස්සං අන්තිමට්ඨානං, ඉමිනා නයෙන සබ්බභූමීසු උපරූපරි භූමිසඞ්කන්ති ච ඨානභෙදො ච වෙදිතබ්බො.

අයං පනෙත්ථ භූමික්කමො-මූලභූමි, කොටිභූමි, පකොටිභූමි, කොටිපකොටිභූමි, නහුතභූමි, නින්නහුතභූමි, අක්ඛොභිණීභූමි [භිනී, හනීතිපි දිස්සන්ති], බින්දුභූමි, අබ්බුදභූමි, නිරබ්බුදභූමි, අහහභූමි, අබබභූමි, අටටභූමි, සොගන්ධිකභූමි, උප්පලභූමි, කුමුදභූමි, පුණ්ඩරීකභූමි, පදුමභූමි, කථානභූමි, මහාකථානභූමි, අසඞ්ඛෙය්‍යාභූමීති එකවීසති භූමියො සත්තචත්තාලීසසතං ඨානානි ච හොන්ති.

නිරයභූමීනං කමෙන පන අබ්බුදභූමි, නිරබ්බුදභූමි, අබබභූමි, අටටභූමි, අහහභූමි, කුමුදභූමි, සොගන්ධිකභූමි, උප්පලභූමි, පුණ්ඩරීකභූමි, පදුමභූමීති වත්තබ්බො. එත්ථ ච යස්මා පාළිභාසායං දසසතසහස්සං නාම සත්තමට්ඨානං නත්ථි, ඡ ඨානානි එව අත්ථි, තස්මා ගරූ අට්ඨකථාසු [සං. නි. 1.181] ආගතනයෙන සත්තමට්ඨානං උල්ලඞ්ඝෙත්වා ඡට්ඨට්ඨානතො උපරි භූමිසඞ්කන්තිං කථෙන්තා සතගුණිතං කත්වා කථෙන්ති, සතසහස්සානං සතං කොටි, කොටිසතසහස්සානං සතං පකොටි ඉච්චාදි.

තත්ථ සතසහස්සානං සතං නාම දසසතසහස්සානං දසකමෙව හොති, තස්මා තථා කථෙන්තාපි භූමීනං සබ්බට්ඨානානඤ්ච දසගුණසිද්ධිමෙව කථෙන්තීති වෙදිතබ්බං. යස්මා ච ගණනභූමිසඞ්ඛාතො ගණනපථො නාම නානාදෙසවාසීනං වසෙන නානාවිධො හොති, තස්මා දීපවංසෙ අක්ඛොභිණී, බින්දු, කථාන, මහාකථානානි වජ්ජෙත්වා පාළිනයෙන සත්තරස භූමියොව වුත්තා. කච්චායනෙ [ක. 394, 395; රූ. 416, 417] පුබ්බෙ දස්සිතා එකවීසති භූමියො, සක්කතගන්ථෙසු තතො සාධිකභූමියො, කත්ථචි පන මහාබලක්ඛන්ධපරියන්තා සට්ඨී භූමියොති ආගතා.

තත්ථ සකසකභූමිතො අතිරෙකවත්ථූනි ගණනපථවීතිවත්තානි නාම හොන්ති, යෙසං පන මූලභූමිමත්තං අත්ථි, තෙසං කොටිමත්තානිපි වත්ථූනි ගණනපථාතික්කන්තානි එව.

අපි ච ‘ගණනපථවීතිවත්ත’න්ති ච ‘ගණනපථාතික්කන්ත’න්ති ච ‘අසඞ්ඛෙය්‍ය’න්ති ච අත්ථතො එකං. තස්මා ඉධපි වීසති භූමියො එව අනුක්කමෙන දසගුණිතා ගණනපථා නාම හොන්ති. අසඞ්ඛෙය්‍යන්ති පන දසගුණවිනිමුත්තා ගණනපථාතික්කන්තභූමි එව වුච්චති. මහාකථානභූමාතික්කන්තතො පට්ඨාය හි අනන්තමහාපථවියා සබ්බපංසුචුණ්ණානිපි ඉධ අසඞ්ඛෙය්‍යභූමියං සඞ්ගය්හන්ති. ඉතරථා අසඞ්ඛෙය්‍යන්ති ච ගණනපථභූමීති ච විරුද්ධමෙතන්ති.

දීපවංසෙ ච ‘‘තතො උපරි අභූමි, අසඞ්ඛෙය්‍යන්ති වුච්චතී’’ති වුත්තං. තත්ථ ‘අභූමී’ති වචනෙන ගණනපථභූමි එව පටිසිද්ධා, න තු ගණනපථාතික්කන්තා විසුං අසඞ්ඛෙය්‍යභූමි නාම. චරියාපිටකසංවණ්ණනායම්පි [චරියා. අට්ඨ. නිදානකථා] අයමත්ථො වුත්තො. අසඞ්ඛෙය්‍යභූමියම්පි අසඞ්ඛෙය්‍යානං චූළ, මහාදිවසෙන අනෙකප්පභෙදො දක්ඛිණවිභඞ්ගසුත්තෙන [ම. නි. 3.370] දීපෙතබ්බො.

සද්දනීතියං [නී. 833] පන පාළිනයං ගහෙත්වා ‘‘වීසති අබ්බුදානි එකං නිරබ්බුදං නාම. වීසති නිරබ්බුදානි එකං අබබං නාම’’ ඉච්චාදිනා නිරබ්බුදාදීනං සඞ්ඛ්‍යානම්පි වීසතිමත්තගුණං නාම වුත්තං. තං න යුජ්ජති. නිරයෙසු හි වීසතිමත්තගුණෙන අබ්බුද, නිරබ්බුදාදීනං දසන්නං නිරයානං තානි නාමානි සිද්ධානි භවන්ති. ගරූ පන තානි නාමානි ගහෙත්වා

දසගුණසිද්ධෙසු ගණනපථෙසු පක්ඛිපිංසු, තස්මා නාමමත්තෙන සදිසානි භවන්ති, ගුණවිධි පන විසදිසොඑව.

එවඤ්චකත්වා පාළියම්පි බකබ්‍රහ්මාසුත්තෙ [සං. නි. 1.175] ''සතං සහස්සානං නිරබ්බුදානං, ආයුං පජානාමි තවාහං බ්‍රහ්මෙ''ති වුත්තං. එත්ථ ච යදි ගණනභූමිපථෙපි නිරබ්බුදානං වීසතිමත්තෙන අබබභූමි භවෙය්‍ය, එවං සති නිරබ්බුදානං සතසහස්සං නාම න වුච්චෙය්‍ය. ජාතකට්ඨකථායඤ්ච [ජා. අට්ඨ. 3.7.69] ''නිරබ්බුදසතසහස්සානං එකං අහහං නාම, එත්තකං බකස්ස බ්‍රහ්මුනො තස්මිංභවෙ අවසිට්ඨං ආයු''න්ති වුත්තං. තස්මා ඉමං ගණනභූමිපථං පත්වා වීසතිගුණං නාම නත්ථීති සිද්ධං හොති. අක්ඛොභිණී, බින්දු, කථාන, මහාකථානානිපි අඤ්ඤතො ගහෙත්වා පක්ඛිත්තානි සියුං. එවං පක්ඛිත්තානඤ්ච චුද්දසන්නං සඞ්ඛ්‍යානං කච්චායනෙ කමොක්කමතා පන පච්ඡාජාතා සියාති.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානබ්‍යාකරණදීපනියා

සමාසකණ්ඩො චතුත්ථො.

5. තද්ධිත

අථ තද්ධිතවිධානං දීපියතෙ.

තද්ධිතවුත්ති නාම විචිත්‍රා හොති, සාතිසයෙන විචිත්‍රඤාණහිතං වහති, තස්මා තෙසං තෙසං කුලපුත්තානං හිතන්ති **තද්ධිතං,** ඉමස්මිං කණ්ඩෙ සබ්බවිධානස්ස නාමං. තං පන අට්ඨවිධං හොති අපච්චං, අනෙකත්ථං, අස්සත්ථි, භාවකම්මං, පරිමාණං, සඞ්ඛ්‍යා, ඛුද්දකං, නානාත්තන්ති.

අපච්චරාසි

430. ණො වාපච්චෙ [ක. 344; රූ. 361; නී. 752; චං. 2.4.16; පා. 4.1.92; 'සරානමාදිස්සා…' (බහුසු)].

ඡට්ඨ්‍යන්තා නාමම්හා තස්ස අපච්චන්ති අත්ථෙ විකප්පෙන ණපච්චයො හොති. වාසද්දො වාක්‍ය, සමාසානං විකප්පනත්ථො, ඉතො පරං අනුවත්තතෙ, තෙන සබ්බත්ථ විකප්පවිධි සිජ්ඣති. ණානුබන්ධො වුද්ධ්‍යත්ථො, සො පයොගඅප්පයොගී. වසිට්ඨස්ස අපච්චන්ති අත්ථෙ ඉමිනා සුත්තෙන වසිට්ඨම්හා ණපච්චයො, සො සාමාත්ථඤ්ච අපච්චත්ථඤ්ච උභයං වදති, ඡට්ඨී ච අපච්චපදඤ්ච තෙන වුත්තත්ථා නාම හොන්ති, වසිට්ඨපදං පච්චයෙන සහ එකත්ථං හොති, උභයං එකතො හුත්වා පුත්තස්ස නාමං හොතීති අත්ථො. තතො 'එකත්ථතාය'න්ති ඡට්ඨියා ලොපො, අපච්චපදං පන වුත්තත්ථමත්තෙන ලුප්පති. තඤ්හි සුත්තෙ පධානභාවෙන නිද්දිට්ඨං හොති, න ඡට්ඨීති, මහාවුත්තිනා වා පදානං ලොපො. එවං සබ්බත්ථ.

431. පදානමාදිස්සායුවණ්ණස්සාඑඔ ණානුබන්ධෙ [ක. 405; රූ. 365; නී. 860].

පදානං ආදිභූතස්ස අකාරස්ස ච ඉවණ්ණු'වණ්ණස්ස ච ආ, එ, ඔ වුද්ධියො හොන්ති ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙති පදාදිඅ-කාරස්ස ආවුද්ධි, ස්‍යාද්‍යුප්පත්ති.

වාසිට්ඨො, පුරිසො, වාසිට්ඨී, ඉත්ථී, වාසිට්ඨං, කුලං, වසිට්ඨස්ස පුත්තො වාසිට්ඨො, වසිට්ඨස්ස ධීතා වාසිට්ඨී, වසිට්ඨස්ස කුලං වාසිට්ඨන්ති එවම්පි යොජෙතුං යුජ්ජති.

තත්ථ 'වසිට්ඨස්සා'ති එතෙන ගොත්තස්සෙව පිතුභූතං ආදිපුරිසං වදති. කස්මා? ගොත්තසද්දත්තා. එවඤ්හි සති තස්මිං ගොත්තෙ පච්චාජාතා සබ්බෙපි ජනා තස්ස අපච්චා නාම හොන්ති.

432. මජ්ඣෙ [ක. 404; රූ. 370; නී. 859].

මජ්ඣෙ පවත්තානං අ, යුවණ්ණානං ආ, එ, ඔවුද්ධියො හොන්ති වා ක්වචි.

වාසෙට්ඨො, වාසෙට්ඨී, වාසෙට්ඨං. වාසද්දෙන ‘‘වසිට්ඨස්ස පුත්තො ධීතා කුල’’න්ති වාක්‍යං වා ‘‘වසිට්ඨපුත්තො වසිට්ඨධීතා වසිට්ඨකුල’’න්ති සමාසං වා විකප්පෙති. එවං සබ්බත්ථ.

භරද්වාජස්ස අපච්චං භාරද්වාජො, විසාමිත්තස්ස [භාරද්වාජස්ස… වෙසාමිත්තස්ස… (රූ.)] අපච්චං වෙසාමිත්තො, ගොතමස්ස අපච්චං ගොතමො, කස්සපස්ස අපච්චං කස්සපො, වසුදෙවස්ස අපච්චං වාසුදෙවො. එවං බාලදෙවො.

උපගුස්ස අපච්චන්ති එත්ථ ‘උවණ්ණස්සාවඩ…’ති ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ උවණ්ණස්ස අවඩ හොති. ඔපගවො, ඔපගවී, ඔපගවං, මනුනො අපච්චං මානවො, භග්ගුනො අපච්චං භග්ගවො, පණ්ඩුනො අපච්චං පණ්ඩවො, උපවින්දුස්ස අපච්චං ඔපවින්දවො ඉච්චාදි.

433. වච්ඡාදිතො ණානණායනා [ක. 345; රූ. 366; නී. 754; පා. 4.1.93, 94, 162, 163].

ඡට්ඨ්‍යන්තෙහි වච්ඡාදීහි ගොත්තසද්දගණෙහි තස්ස අපච්චන්ති අත්ථෙ ණානුබන්ධා ආන, ආයනපච්චයා හොන්ති වා.

වච්ඡස්ස අපච්චං වච්ඡානො, වච්ඡායනො, වච්ඡානී, වච්ඡායනී, වච්ඡානං, වච්ඡායනං. එවං කච්චානො, කච්චායනො, කාතියානො, කාතියායනො, සාකටානො, සාකටායනො, කණ්හානො, කණ්හායනො, මොග්ගල්ලානො, මොග්ගල්ලායනො, අග්ගිවෙස්සානො [අග්ගිවෙස්සනොතිපි දිස්සති දී. නි. 1.176; ම. නි. 1.353 ආදයො], අග්ගිවෙස්සායනො, මුඤ්ජානො, මුඤ්ජායනො, කුඤ්ජානො, කුඤ්ජායනො ඉච්චාදි.

434. කත්තිකාවිධවාදීහි ණෙය්‍යණෙරා [ක. 346; රූ. 367; නී. 755; පා. 4.1.120, 123, 126, 127, 128, 129, 131].

ඡට්ඨ්‍යන්තෙහි කත්තිකාදීහි විධවාදීහි ච තස්ස අපච්චන්ති අත්ථෙ කමෙන ණානුබන්ධා එය්‍ය, එරපච්චයා හොන්ති වා.

ණෙය්‍යො – කත්තිකාය නාම දෙවධීතාය අපච්චං කත්තිකෙය්‍යො, විනතාය නාම දෙවියා අපච්චං වෙනතෙය්‍යො, රොහිණියා නාම දෙවියා අපච්චං රොහිණෙය්‍යො, භගිනියා අපච්චං භාගිනෙය්‍යො, නදියා නාම ඉත්ථියා අපච්චං නාදෙය්‍යො. එවං අන්තෙය්‍යො, ආහෙය්‍යො, කාමෙය්‍යො, සුචියා අපච්චං සොචෙය්‍යො, බාලාය අපච්චං බාලෙය්‍යො ඉච්චාදි.

ණෙරෙ – විධවාය අපච්චං වෙධවෙරො, විධවා නාම මතපතිකා ඉත්ථී. බන්ධුකියා අපච්චං බන්ධුකෙරො, නාළිකියා නාම ඉත්ථියා පුත්තො නාළිකෙරො, සමණස්ස උපජ්ඣායස්ස පුත්තො සාමණෙරො, සමණියා පවත්තිනියා ධීතා සාමණෙරී ඉච්චාදි.

435. ණාය දිච්චාදීහි [ක. 347; රූ. 368; නී. 756; චං. 2.4.2; පා. 4.1.85].

ඡට්ඨුන්තෙහි දිතිඉච්චාදීහි තස්ස අපච්චන්ති අත්ථෙ ණානුබන්ධො යපච්චයො හොති වා.

436. ලොපොවණ්ණිවණ්ණානං [ක. 261; රූ. 369; නී. 509].

යෙ පරෙ අවණ්ණස්ස ඉවණ්ණස්ස ච ලොපො හොතීති ණ්‍යම්හි පරෙ අවණ්ණි'වණ්ණානං ලොපො.

දිතියා නාම දෙවධීතාය අපච්චං දෙච්චො, අදිතියා අපච්චං ආදිච්චො.

තත්ථ ඉවණ්ණලොපෙ 'තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා'ති යම්හි පරෙ තවග්ගස්ස චවග්ගත්තං, පුන 'වග්ගලසෙහි තෙ'ති යස්ස පුබ්බරූපත්තං, කුණ්ඩනියා අපච්චං කොණ්ඩඤ්ඤො.

437. උවණ්ණස්සාවඞ සරෙ [ක. 348; රූ. 371; නී. 757].

සරෙ පරෙ උවණ්ණස්ස අවඞ හොතීති උවණ්ණස්ස අවත්තං. 'තවග්ගවරණාන...'න්ති සුත්තෙන වස්ස බත්තං, පුන 'වග්ගලසෙහි තෙ'ති සුත්තෙන යස්ස පුබ්බරූපත්තං, භාතුනො අපච්චං භාතබ්‍යො.

438. ආ ණි [ක. 347; රූ. 368; නී. 756; චං. 2.4.19; පා. 4.1.95].

රස්සා'කාරන්තතො අපච්චත්ථෙ ණානුබන්ධො රස්සි'පච්චයො හොති වා.

දක්ඛස්ස අපච්චං දක්ඛි. එවං දොණි, වාසවි, සක්‍යපුත්ති, නාටපුත්ති, දාසපුත්ති, දාරුනො අපච්චං දාරවි [විචාරෙතබ්බමිදං], වරුණස්ස අපච්චං වාරුණි. එවං කණ්ඩි, බාලදෙවි, පාවකි, ජිනදත්තස්ස අපච්චං ජෙනදත්ති, සුද්ධොදනි, අනුරුද්ධි ඉච්චාදි.

439. රාජතො ඤො ජාතියං [ක. 347; රූ. 368; නී. 756; චං. 2.4.70; පා. 4.1.137].

ජාතියං ගම්‍යමානායං රාජසද්දම්හා අපච්චත්ථෙ ඤපච්චයො හොති වා.

රඤ්ඤො අපච්චං රාජඤ්ඤො, රාජකුලස්ස පුත්තොති අත්ථො.

ජාතියන්ති කිං? රාජපුත්තො.

440. ඛත්තා යියා [ක. 347; රූ. 368; නී. 756; චං. 2.4.69; පා. 4.1.138].

ජාතියං ගම්‍යමානායං ඛත්තසද්දම්හා අපච්චත්ථෙ ය, ඉයපච්චයා හොන්ති.

ඛත්තකුලස්ස අපච්චං ඛත්‍යො, ඛත්තියො.

ජාතියන්ත්වෙව? ඛත්ති.

441. මනුතො ස්සසණ [ක. 348; රූ. 371; නී. 753; චං. 2.4.94, 95; පා. 4.1.161].

ජාතියං ගම්‍යමානායං මනුසද්දම්හා අපච්චත්ථෙ ස්ස, සණපච්චයා හොන්ති.

මනුනො අපච්චං මනුස්සො, මානුසො, මනු නාම කප්පෙ ආදිඛත්තියො මහාසම්මතරාජා, ඉත්ථියං මනුස්සී, මානුසී,

ජාතියන්ත්වෙව? මාණවො.

442. ජනපදනාමස්මා ජනඛත්තියා රඤ්ඤෙ ච ණො [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 2.4.96; පා. 4.1.168; “ජනපදනාමස්මා ඛත්තියා…” (බහූසු)].

ජනවාචිනා ච ඛත්තියවාචිනා ච ජනපදනාමම්හා රඤ්ඤෙ ච අපච්චෙ ච ණො හොති.

පඤ්චාලානං ජනානං රාජා පඤ්චාලො, පඤ්චාලස්ස ඛත්තියස්ස අපච්චං පඤ්චාලො. එවං කොසලො, මාගධො, ඔක්කාකො [දී. නි. 1.267].

ජනපදනාමස්මාති කිං? දසරථරඤ්ඤො පුත්තො දාසරථි [දාසරථී].

ජනඛත්තියාති කිං? පඤ්චාලස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස අපච්චං පඤ්චාලි.

443. ණ්‍ය කුරුසිවීහි [ක. 346; රූ. 367; නී. 755; චං. 2.4.101 …පෙ…. 4.1.172].

කුරු, සිවිසද්දෙහි අපච්චෙ රඤ්ඤෙ ච ණ්‍යො හොති.

කුරුරඤ්ඤො අපච්චං කොරබ්‍යො [ජා. 1.14.228, 232, 236], කුරුරට්ඨවාසීනං රාජා කොරබ්‍යො, කොරබ්බො, පුබ්බරූපත්තං, සිවිරඤ්ඤො අපච්චං සෙබ්‍යො, සිවිරට්ඨවාසීනං රාජා සෙබ්‍යො.

අපච්චරාසි නිට්ඨිතො.

අනෙකත්ථරාසි

444. **ණ රාගා තෙන රත්තං** [ක. 347; රූ. 368; නී. 756; චං. 3.1.1 …පෙ.… 4.2.1].

රජ්ජන්ති වත්ථං එතෙනාති රාගො, රජනවත්ථු, රාගවාචිම්හා තෙන රත්තන්ති අත්ථෙ ණො හොති.

කසාවෙන රත්තං වත්ථං කාසාවං [ධ. ප. 9], කාසායං වා. එවං කොසුම්භං, හලිද්දියා රත්තං හාලිද්දං, පාටඞ්ගෙන රත්තං පාටඞ්ගං, මඤ්ජිට්ඨං, කුඞ්කුමං ඉච්චාදි.

‘‘නීලං වත්ථං, පීතං වත්ථ’’න්තිආදීසු පන නීල, පීතාදිසද්දා ගුණසද්දත්තා පච්චයෙන විනා ගුණනිස්සයං දබ්බං වදන්ති. එවං සබ්බෙසු ගුණසද්ද, ජාතිසද්ද, නාමසද්දෙසු.

445. **නක්ඛත්තෙනින්දුයුත්තෙන කාලෙ** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.5; පා. 4.2.3].

ඉන්දුයුත්තෙන නක්ඛත්තෙන ලක්ඛිතෙ කාලෙ තන්නක්ඛත්තවාචීහි ණො හොති.

පුණ්ණචන්දයුත්තෙන ඵුස්සනක්ඛත්තෙන ලක්ඛිතා ඵුස්සා, රත්ති, ඵුස්සො, අහො. එවං මාඝො ඉච්චාදි.

නක්ඛත්තෙනාති කිං? ගරුගහෙන ලක්ඛිතා රත්ති.

ඉන්දුයුත්තෙනාති කිං? ඵුස්සෙන ලක්ඛිතො මුහුත්තො.

කාලෙති කිං? ඵුස්සෙන ලක්ඛිතා අත්ථසිද්ධි.

446. **සාස්ස දෙවතා පුණ්ණමාසී** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.18, 19 …පෙ.… 4.2.21-24].

සා අස්ස දෙවතා, සා අස්ස පුණ්ණමාසීති අත්ථෙ පඨමන්තා ණො හොති.

බුද්ධො අස්ස දෙවතාති බුද්ධො, යො බුද්ධං අත්තනො ආරක්ඛදෙවතං විය ගරුං කත්වා විචරති, නිරන්තරං වා ‘‘බුද්ධො බුද්ධො’’ති වාචං නිච්ඡාරෙති, තස්සෙතං නාමං. සුගතො අස්ස දෙවතාති සොගතො, මහින්දදෙවො අස්ස දෙවතාති මාහින්දො. එවං යාමො, සොමො, වාරුණො.

ඵුස්සී අස්ස පුණ්ණමාසීති ඵුස්සො, මාසො. එවං මාඝො, ඵග්ගුනො, චිත්තො, වෙසාඛො, ජෙට්ඨමූලො, ආසළ්හො, සාවණො, පොට්ඨපාදො, අස්සයුජො, කත්තිකො, මාගසිරො.

පුණ්ණමාසීති කිං? ඵුස්සී අස්ස පඤ්චමී තිථි.

447. **තමධීතෙ තං ජානාති කණිකා ච** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 3.1.37 …පෙ…. 4.2.59].

එතෙසු අත්ථෙසු දුතියන්තා ණො ච කො ච ණිකො චාති එතෙ පච්චයා හොන්ති.

ණම්හි – බ්‍යාකරණං අධීතෙ ජානාති වා වෙය්‍යාකරණො [දී. නි. 1.256]. පක්ඛෙ ‘‘වෙය්‍යාකරණිකො, බ්‍යඤ්ජනං අධීතෙ ජානාති වා වෙය්‍යඤ්ජනිකො’’ති ඉමානි ණිකෙන සිජ්ඣන්ති.

කම්හි-ඡන්දං අධීතෙ ජානාති වා ඡන්දො. එවං පදකො [දී. නි. 1.256], නාමකො.

ණිකම්හි-විනයං අධීතෙ ජානාති වා වෙනයිකො, සුත්තන්තිකො, ආභිධම්මිකො.

එත්ථ ච ‘වෙය්‍යාකරණො’ති පදෙ වියාකරණං අධීතෙති වාක්‍යං, ‘වෙය්‍යඤ්ජනිකො’ති පදෙ වියඤ්ජනං අධීතෙති. උපරි ‘දොවාරිකො, සොවග්ගික’න්ති පදෙසුපි ‘දුවාරෙ නියුත්තො, සුවග්ගාය සංවත්තතී’ති වාක්‍යං, අත්ථං කථෙන්තෙන පන දුවාර, සුවග්ගසද්දානං තද්ධිතභාවෙ එව සිද්ධත්තා ද්වාරෙති ච සග්ගායාති ච කථෙතබ්බො.

448. **තස්ස විසයෙ දෙසෙ** [ක. 352; රූ. 376; නී. 365; චං. 3.1.61; පා. 4.2.52, 53].

තස්ස දෙසරූපෙ විසයෙ ඡට්ඨ්‍යන්තා ණො හොති.

වූයම්ගා වසාතිනො නාම, වසාතීනං විසයො දෙසො වාසාතො. ඉධ අදෙසරූපත්තා ණො න හොති, චක්ඛුස්ස විසයො රූපං.

449. **නිවාසෙ තන්නාමෙ** [ක. 352; රූ. 376; නී. 365; චං. 3.1.64; පා. 4.2.69].

තන්නාමභූතෙ නිවාසෙ ඡට්ඨ්‍යන්තා ණො හොති.

සිවීනං නිවාසො දෙසො සෙබ්‍යො. වසං අදෙන්ති භක්ඛන්තීති වසාදා, බ්‍යග්ඝා සීහා වා, වසාදානං නිවාසො දෙසො වාසාදො.

450. අනුභවෙ [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.65; පා. 4.2.70].

සමීපෙ භවං අනුභවං, ‘‘අදූරභවෙ’’තිපි පාඨො, තන්නාමෙ අනුභවෙ දෙසෙ ඡට්ඨ්‍යන්තා ණො හොති.

විදිසාය අනුභවං වෙදිසං, නගරං, උදුම්බරස්ස අනුභවං ඔදුම්බරං, විමානං.

451. තෙන නිබ්බත්තෙ [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.66; පා. 4.2.68].

තන්නාමෙ තෙන නිබ්බත්තෙ දෙසෙ තතියන්තා ණො හොති.

කුසම්බෙන නාම ඉසිනා නිබ්බත්තා කොසම්බී, ඉත්ථියං ඊ, නගරී. එවං කාකන්දී, මාකන්දී, සහස්සෙන ධනෙන නිබ්බත්තා සාහස්සී, පරිඛා, අයඤ්ච තතියා හෙතුම්හි කත්තරි කරණෙ ච යථායොගං යුජ්ජති.

452. තමිධත්ථි [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.67; පා. 4.2.67].

තං ඉධ අත්ථීති අත්ථෙ තන්නාමෙ දෙසෙ පඨමන්තා ණො හොති.

උදුම්බරා අස්මිං දෙසෙ සන්තීති ඔදුම්බරො, බදරා අස්මිං දෙසෙ සන්තීති බාදරො. එවං පබ්බජො.

453. තත්‍ර භවෙ [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.2.48; පා. 4.2.133].

තත්‍ර භවත්ථෙ සත්තම්‍යන්තා ණො හොති.

උදකෙ භවො ඔදකො, මච්ඡො, උරසි භවො ඔරසො, පුත්තො, සාගමො. නගරෙ භවො නාගරො. එවං ජානපදො, මාගධො, කපිලවත්ථුම්හි භවො කාපිලවත්ථවො, ‘උවණ්ණස්සාවඞ…’ති උස්ස අවත්තං. කොසම්බියං භවො කොසම්බො, මිත්තෙ භවා මෙත්තා, පුරෙ භවා පොරී [දී. නි. 1.9], වාචා, මනස්මිං භවො මානසො. එත්ථ පන –

454. මනාදීනං සක [ක. 404; රූ. 370; නී. 859].

ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ මනාදීනං අන්තෙ සාගමො හොතීති සබ්බත්ථ මනොගණාදීනං අන්තෙ සාගමො.

මානසො, රාගො, මානසා, තණ්හා, මානසං, සුඛං. එවං චෙතසො, චෙතසා, චෙතසං. ක්වචි මනො එව මානසං, චෙතො එව චෙතසොතිපි යුජ්ජති.

455. **අජ්ජාදීහි තනො** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.15; පා. 4.2.105].

තත්‍ර භවොති අත්ථෙ අජ්ජාදීහි තනො හොති.

අජ්ජ භවො අජ්ජතනො, අත්ථො, අජ්ජත්තනී, විභත්ති, ද්විත්තං, අජ්ජතනං, හිතං, ස්වෙ භවො ස්වාතනො, මහාවුත්තිනා එස්ස ආත්තං. හියොා භවො හියත්තනො, හියාත්තනො, හියත්තනං, ඔස්ස අත්තං ද්විත්තඤ්ච.

456. **පුරාතො ණො ච** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765].

තත්‍ර භවොති අත්ථෙ පුරාසද්දම්හා ණො ච තනො ච හොන්ති.

පුරෙ භවො පුරාණො, ඉධ ණො අනුබන්ධො න හොති, පොරාණො වා, පුරාතනො.

457. **අමාත්වච්චො** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.2.13; පා. 4.2.104].

අමාසද්දම්හා භවත්ථෙ අච්චො හොති. ‘අමා’ති සහත්ථවාචී.

රාජකිච්චෙසු රඤ්ඤා සහ භවතීති අමච්චො [දී. නි. ටී. 1.339].

458. **මජ්ඣාදීහිමො** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767; චං. 3.2.82; පා. 4.3.8, 22; ‘මජ්ඣාදිත්විමො’ (බහූසු)].

මජ්ඣාදීහි භවත්ථෙ ඉමො හොති.

මජ්ඣෙ භවො මජ්ඣිමො. එවං අන්තිමො, හෙට්ඨිමො, උපරිමො, ඔරිමො, පච්ඡිමො, අබ්භන්තරිමො, පච්චන්තිමො, පුරත්ථිමො.

459. **කණ ණෙයා ණෙයාක යියා** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.2.4, 5, 6 ...පෙ.... 4.2.94, 95, 97, 119-130].

භවත්ථෙ සත්තමායන්තා එතෙ පඤ්ච පච්චයා හොන්ති.

කණ-කුසිනාරායං භවො කොසිනාරකො, මගධෙසු භවො මාගධකො, ආරඤ්ඤකො, විහාරො.

ණෙයා-ගඞ්ගායං භවො ගඞ්ගෙයොා, පබ්බතෙයොා, වනෙ භවො වානෙයොා.

ණෙය්‍යක-කොසලෙය්‍යකො, බාරාණසෙය්‍යකො, චම්පෙය්‍යකො, මිථිලෙය්‍යකො, ඉධ න වුද්ධි.

ය-ගාමෙ භවො ගම්මො, දිවෙ භවො දිබ්බො,

ඉය-ගාමියො, ගාමිකො, යස්ස කත්තං, උදරෙ භවො ඔදරියො, ඔදරිකො, දිවෙ භවො දිවියො, පඤ්චාලියො, බොධිපක්ඛියො, ලොකියො.

460. **ණිකො** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 3.2.40, 41, 42; පා. 4.2.126, 127, 128].

භවත්ථෙ සත්තමျන්තා ණිකො හොති.

සාරදිකො, දිවසො, සාරදිකා, රත්ති, සාරදිකං, පුප්ඵං. භවසද්දෙන චෙත්ථ අඤ්ඤෙපි අත්ථෙ උපලක්ඛෙති, පබ්බතතො පක්ඛන්දා නදී පබ්බතෙය්‍යා, කිමීනං කොසෙ ජාතං කොසෙය්‍යං, වත්ථං. එවං සිවෙය්‍යං, බාරාණසෙය්‍යං.

461. **තමස්ස සිප්පං සීලං පණ්‍යං පහරණං පයොජනං** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 3.4.49-66 …පෙ…. 4.4.47-65].

තමස්ස සිප්පං, තමස්ස සීලං, තමස්ස පණ්‍යං, තමස්ස පහරණං, තමස්ස පයොජනන්ති අත්ථෙසු පඨමන්තා ණිකො හොති.

සිප්පෙ – වීණාවාදනමස්ස සිප්පං වෙණිකො. එත්ථ ච වීණාසද්දෙන වීණාවාදනං වුච්චති. එකත්ථීභාවසාමත්ථියඤ්හෙතං. එවං සබ්බත්ථ. එවං මොදිඞ්ගිකො, පාණිවිකො, වංසිකො.

සීලෙ-පංසුකූලධාරණං අස්ස සීලං පංසුකූලිකො, පංසුකූලං ධාරෙතුං සීලමස්සාති වා පංසුකූලිකො. සීලසද්දෙන චෙත්ථ වත, ධම්ම, සාධුකාරාපි ගය්හන්ති, පංසුකූලං ධාරෙති සීලෙනාති පංසුකූලිකොතිපි යුජ්ජති. එවං තෙචීවරිකො, පිණ්ඩං පිණ්ඩං පතතීති පිණ්ඩපාතො, පිණ්ඩාචාරෙන ලද්ධභොජනං, පිණ්ඩපාතයාපනං අස්ස සීලන්ති පිණ්ඩපාතිකො, පිණ්ඩපාතෙන යාපෙතුං සීලඤ්ච වතඤ්ච ධම්මො ච ගරුකාරො ච අස්සාති පිණ්ඩපාතිකො.

‘පණ්‍ය’න්ති වික්කෙය්‍යවත්ථු වුච්චති, ගන්ධො පණ්‍යං අස්සාති ගන්ධිකො. එවං තෙලිකො, ගොළිකො.

පහරන්ති එතෙනාති පහරණං, ආවුධභණ්ඩං, චාපො පහරණමස්සාති චාපිකො. එවං තොමරිකො, මුග්ගරිකො.

පයොජනං වුච්චති ඵලං, උපධි පයොජනමස්සාති ඔපධිකං [අ. නි. 8.59], පුඤ්ඤං, සතං පයොජනමස්සාති සාතිකං. එවං සාහස්සිකං [ජා. 2.21.415].

462. **තං හන්තාරහති ගච්ඡතුඤ්ඡති චරති** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 3.4.27-43; පා. 4.4.28-46].

තං හන්ති, තං අරහති, තං ගච්ඡති, තං උඤ්ඡති, තං චරතීති අත්ථෙසු දුතියන්තා ණිකො හොති.

පක්ඛීහි පක්ඛිනො හන්තීති පක්ඛිකො. එවං සාකුණිකො [අ. නි. 2.263 (සාකුනිකොතිපි දිස්සති)], මායූරිකො, මච්ඡෙහි මච්ඡෙ හනතීති මච්ඡිකො. එවං ධෙනුකො, මගෙහි මගෙ හනතීති මාගවිකො, මජ්ඣෙ වාගමො. එවං හාරිණිකො, ‘හරිණො’ති මගො එව. සූකරිකො, ඉධ න වුද්ධි.

සතං අරහතීති සාතිකං. එවං සාහස්සිකං.

පරදාරං ගච්ඡතීති පාරදාරිකො, පරදාරිකො වා. එවං පථිකො, මග්ගිකො.

බදරෙ උඤ්ඡති ගවෙසතීති බාදරිකො. එවං ආමලකිකො.

ධම්මං චරතීති ධම්මිකො. එවං අධම්මිකො.

463. **තෙන කතං කීතං බන්ධං අභිසඞ්ඛතං සංසට්ඨං හතං හන්ති ජිතං ජයති දිබ්බති ඛණති තරති චරති වහති ජීවති** [ක. 350; රූ. 373; නී. 364; චං. 3.4.1-26; පා. 4.4.1-27].

තෙන කතං, තෙන කීතං…පෙ…. තෙන ජීවති ඉච්චත්ථෙසු තතියන්තා ණිකො හොති.

කායෙන කතං කායිකං. එවං වාචසිකං, මානසිකං, වාතෙන කතො වාතිකො, ආබාධො.

සතෙන මූලෙන කීතං භණ්ඩං සාතිකං. එවං සාහස්සිකං.

වරත්තාය යොත්තාය බන්ධිතො වාරත්තිකො, අයසා බන්ධිතො ආයසිකො, සාගමො. එවං පාසිකො.

සතෙන අභිසඞ්ඛතං සංසට්ඨං වා සාතිකං. එවං ගොළිකං, දාධිකං, මාරිචිකං.

ජාලෙන හතො ජාලිකො, මච්ඡො.

ජාලෙන හන්තීති ජාලිකො, ජාලකෙවට්ටො. එවං බාළිසිකො [සං. නි. 2.158].

අක්ඛෙහි ජිතං ධනං අක්ඛිකං. එවං සාලාකිකං.

අක්ඛෙහි ජයති දිබ්බතීති වා අක්ඛිකො.

ඛණිත්තියා ඛණතීති ඛාණිත්තිකො. එවං කුද්දාලිකො, ඉධ න වුද්ධි.

උළුම්පෙන තරතීති ඔළුම්පිකො, උළුම්පිකො වා. එවං නාවිකො [ජා. 2.20.149], ගොපුච්ඡිකො.

සකටෙන චරතීති සාකටිකො. එවං රථිකො, යානිකො, දණ්ඩිකො,

ඛන්ධෙන වහතීති ඛන්ධිකො. එවං අංසිකො, සීසිකො, ඉධ න වුද්ධි.

වෙතනෙන ජීවතීති වෙතනිකො. එවං භතිකො, කසිකො, කයිකො, වික්කයිකො, භතිකාදීසු න වුද්ධි.

464. තස්ස සංවත්තති [ක. 351; රූ. 374; නී. 765; චං. 3.4.67-69; පා. 4.4.66-68].

තස්ස සංවත්තතීති අත්ථෙ චතුත්ථ්‍යන්තා ණිකො හොති.

පුන භවාය සංවත්තතීති පොනොබ්භවිකො, පුනස්ස ඔත්තං, භස්ස ද්විත්තං, පොනොබ්භවිකා [මහාව. 14], තණ්හා, ලොකාය සංවත්තතීති ලොකිකො, සුට්ඨු අග්ගොති සග්ගො, සග්ගාය සංවත්තතීති සොවග්ගිකං [දී. නි. 1.163], පුඤ්ඤං. එවං දිට්ඨධම්මිකං, සම්පරායිකං.

465. තතො සම්භූතමාගතං [ක. 351; රූ. 374; නී. 765; චං. 3.3.49-51; ...පෙ.... 4.3.77-79].

තතො සම්භූතං, තතො ආගතං ඉච්චත්ථෙසු පඤ්චම්‍යන්තා ණිකො හොති.

මාතිතො සම්භූතං ආගතං වා මත්තිකං [පාරා. 34], ද්විත්තං රස්සො ච. එවං පෙත්තිකං. ණ්‍ය, ණියාපි දිස්සන්ති, සුරභිතො සම්භූතං සොරභ්‍යං, ථනතො සම්භූතං ථඤ්ඤං, පිතිතො සම්භූතො පෙත්තියො. එවං මත්තියො. ණ්‍යම්හි-මච්චො.

466. තත්ථ වසති විදිතො භත්තො නියුත්තො [ක. 351; රූ. 374; නී. 765; චං. 3.4.70-75 ...පෙ.... 4.4.69-74].

එතෙස්වත්ථෙසු සත්තම්‍යන්තා ණිකො හොති.

රුක්ඛමූලෙ වසතීති රුක්ඛමූලිකො. එවං ආරඤ්ඤිකො, සොසානිකො.

එත්ථ ච වසතීති සාමඤ්ඤවචනෙපි තස්සීල, තබ්බත, තද්ධම්ම, තස්සාධුකාරිතානං වසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො තද්ධිතපච්චයානං පසිද්ධත්ථදීපකත්තා. න හි රුක්ඛමූලෙ මුහුත්තමත්තං වසන්තො රුක්ඛමූලිකොති වොහරීයති.

ලොකෙ විදිතො ලොකිකො.

චතුමහාරාජෙසු භත්තා චාතුමහාරාජිකා [සං. නි. 5.1081].

ද්වාරෙ නියුත්තො දොවාරිකො. එවං භණ්ඩාගාරිකො, නවකම්මිකො, ඉධ න වුද්ධි. ‘‘ජාතිකියො, අන්ධකියො’’ ඉච්චාදීසු මහාවුත්තිනා කියො.

467. **තස්සිදං** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 3.3.85-102; පා. 4.3.120-133].

තස්ස ඉදන්ති අත්ථෙ ඡට්ඨ්‍යන්තා ණිකො හොති.

සඞ්ඝස්ස අයං සඞ්ඝිකො, විහාරො, සඞ්ඝිකා, භූමි, සඞ්ඝස්ස ඉදං සඞ්ඝිකං, භණ්ඩං. එවං පුග්ගලිකං, ගණිකං, මහාජනිකං, සක්‍යපුත්තස්ස එසොති සක්‍යපුත්තිකො. එවං නාටපුත්තිකො, දාසපුත්තිකො.

468. **ණිකස්සියො වා** [ක. 404; රූ. 370; නී. 756].

ණිකපච්චයස්ස ඉයො හොති වා.

සක්‍යපුත්තියො, සක්‍යපුත්තිකො ඉච්චාදි.

469. **ණො** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.3.85; පා. 4.3.120].

තස්සිදන්ති අත්ථෙ ඡට්ඨ්‍යන්තා ණො හොති.

කච්චායනස්ස ඉදං කච්චායනං, බ්‍යාකරණං. එවං සොගතං, සාසනං, මාහිංසං, මංසාදි.

470. **ගවාදීහි යො** [ක. 353; රූ. 378; නී. 781].

තස්සිදන්ති අත්ථෙ ගවාදීහි යො හොති.

471. **යම්හි ගොස්ස ච** [ක. 78; රූ. 31; නී. 229].

යවන්තෙ පච්චයෙ පරෙ ගොස්ස ච උවණ්ණානඤ්ච අවඞ හොතීති අවාදෙසො. ‘තවග්ගවරණාන…’න්ති සුත්තෙන වස්ස බත්තං, ගුන්නං ඉදං ගබ්‍යං, මංසාදි, දු වුච්චති රුක්ඛො, තස්ස ඉදං දබ්‍යං, දබ්බං, මූලාදි.

අනෙකත්ථරාසි නිට්ඨිතො.

අස්සත්ථිරාසි

472. තමෙත්ථස්සත්ථීති මන්තු [ක. 369; රූ. 403; නී. 793; චං. 4.2.98; පා. 5.2.94].

තං එත්ථ අත්ථි, තං අස්ස අත්ථීති අත්ථෙසු පඨමන්තා මන්තුපච්චයො හොති, ඉවණ්ණු'වණ්ණො'කාරෙහි මන්තු. තත්ථ ඉවණ්ණන්තෙහි නිච්චං, උපට්ඨිතා සති එතස්මිං අත්ථි, එතස්ස වා අත්ථීති සතිමා. එවං ගතිමා, මතිමා, ධිතිමා [සං. නි. 1.1952; ජා. 2.22.1451], අත්ථදස්සිමා [ජා. 2.22.1451], සිරිමා [ජා. අට්ඨ. 1.අවිදූරෙනිදානකථා] ඉච්චාදි.

උවණ්ණන්තෙහි පන –

473. ආයුස්සායස මන්තුම්හි [ක. 371; රූ. 404; නී. 797].

මන්තුම්හි පරෙ ආයුස්ස ආයසාදෙසො හොති.

දීඝං ආයු අස්මිං අත්ථි, අස්ස වා අත්ථීති ආයස්මා [මහානි. 49]. එවං චක්ඛුමා, බන්ධුමා, භාණුමා ඉච්චාදි.

බහූ ගාවො අස්මිං සන්ති, අස්ස වා සන්තීති ගොමා. චන්දිමා, පාපිමාපදෙසු ච මහාවුත්තිනා ඉමන්තුපච්චයං ඉච්ඡන්ති. තත්ථ චන්දසඞ්ඛාතං විමානං අස්ස අත්ථීති චන්දිමා [ධ. ප. 387], දෙවපුත්තො, උපචාරෙන පන විමානම්පි චන්දිමාති වුච්චති, දෙවපුත්තොපි චන්දොති වුච්චති. අති විය පාපො අජ්ඣාසයො අස්ස අත්ථීති පාපිමා [සං. නි. 1.137], මාරො. න හි අප්පකෙන පාපෙන පාපිමාති වුච්චති පහූතාදිවසෙන පසිද්ධෙ එව මන්තාදීනං පවත්තනතො. වුත්තඤ්හි වුත්තියං –

''පහූතෙ ච පසංසායං, නින්දායඤ්චාතිසායනෙ.

නිච්චයොගෙ ච සංසග්ගෙ, හොන්තිමෙ මන්තුආදයො''ති [මොග. 78].

තත්ථ පහූතෙ-ගොමා [සං. නි. 1.12], ධනවාති.

පසංසායං-ජාතිමා, ගුණවාති.

නින්දායං-වලිමාති.

අතිසායනෙ – බුද්ධිමා, වණ්ණවාති.

නිච්චයොගෙ-සතිමා, සීලවා, දණ්ඩීති.

සංසග්ගෙ – හලිද්දිමාති.

තථා විජ්ජමානෙහි එව සතිආදීහි සතිමා ඉච්චාදයො වුච්චන්ති, න අතීතෙහි අනාගතෙහි ච අවිජ්ජමානෙහි, කස්මා? අත්ථිසද්දෙන පච්චුප්පන්නෙන නිද්දිට්ඨත්තා. එවං පන සති කථං පුබ්බෙපි ත්වං සතිමා ආසි, අනාගතෙපි සතිමා භවිස්සසීති ඉදං සිද්ධන්ති? තදපි තදා විජ්ජමානාය එව සතියා සිද්ධන්ති.

ගො, අස්සො, මනුස්සො ඉච්චාදීසු ජාතිසද්දෙසු තෙසං දබ්බාභිධානසමත්ථත්තා මන්තාදයො න හොන්ති, තථා නීලො පටො, සුක්කො පටොඉච්චාදීසු ගුණසද්දෙසු තිස්සො, ඵුස්සොඉච්චාදීසු නාමසද්දෙසු ච. යෙසං පන දබ්බාභිධානසාමත්ථියං නත්ථි, තෙස්වෙව හොන්ති, බුද්ධිමා, පඤ්ඤවා, රූපවා, වණ්ණවා ඉච්චාදි.

374. ඉමියා [ක. 353; රූ. 378; නී. 768].

පඨමන්තා මන්ත්වත්ථෙ ඉම, ඉයා හොන්ති.

බහවො පුත්තා අස්ස අස්මිං වා සන්තීති පුත්තිමො, පත්ථටා කිත්ති අස්ස අස්මිං වා අත්ථීති කිත්තිමො. එවං එලිමො, ඛන්ධිමො, රුක්ඛිමො, පුත්තියො, කප්පිමො, කප්පියො, ජටිමො, ජටියො, ථිරං ගුණජාතං අස්ස අස්මිං වා අත්ථීති ථෙරියො, හානභාගො අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති හානභාගියො. එවං ඨිතිභාගියො, විසෙසභාගියො, නිබ්බෙධභාගියො ඉච්චාදි.

එත්ථ ච පාළියං චන්දිමා, පුත්තිමාසද්දානං සිම්හි රාජාදිගණරූපං දිස්සති, රත්තිමාභාති චන්දිමා [ධ. ප. 387], පුත්තෙහි නන්දති පුත්තිමාති [සං. නි. 1.12]. කිත්තිමාසද්දස්ස පන කිත්තිමස්ස කිත්තිමතොති රූපන්ති.

475. වන්ත්වාවණ්ණා [ක. 368; රූ. 402; නී. 792; චං. 6.3.35 …පෙ.… 8.2.9].

අවණ්ණභූතා පඨමන්තා මන්ත්වත්ථෙ වන්තු හොති.

නිච්චසීලවසෙන විසුද්ධං සීලං අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති සීලවා, පසත්ථො ගුණො අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති ගුණවා.

එවං සබ්බත්ථ පදත්ථානුරූපං මන්ත්වත්ථවිසෙසො වත්තබ්බො, පටිසන්ධිසහගතා පඤ්ඤා අස්ස අත්ථීති පඤ්ඤවා, පච්චයෙ පරෙ දීඝානං ක්වචි රස්සත්තං. විදති එතෙනාති විදො, ඤාණං, විදො එතස්ස අත්ථි, එතස්මිං වා විජ්ජතීති විද්වා, බ්‍යඤ්ජනෙ පුබ්බස්සරලොපො.

අවණ්ණාති කිං? සතිමා, බන්ධුමා.

බහුලාධිකාරා රස්මිවා, ලක්ඛිවා, යසස්සිවා, භයදස්සිවා, මස්සුවා, ගාණ්ඩීවධන්වාතිපි සිජ්ඣන්ති. තත්ථ ගාණ්ඩීවධනු අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති ගාණ්ඩීවධන්වා, බ්‍යඤ්ජනෙ පුබ්බස්සරලොපො.

476. **දණ්ඩාදීහිකඊ වා** [ක. 366; රූ. 400; නී. 790; චං. 4.2.118-121; පා. 5.2.115-6].

තෙහි මන්ත්වත්ථෙ ඉක, ඊ හොන්ති වා.

නිච්චං ගහිතො දණ්ඩො අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති දණ්ඩිකො, දණ්ඩී, දණ්ඩවා. එවං ගන්ධිකො, ගන්ධී, ගන්ධවා, රූපිකො, රූපී, රූපවා. ඉණසාමිකෙ වත්තබ්බෙ ධනා ඉකො, ධනිකො, අඤ්ඤත්‍ර ධනී, ධනවා, අත්ථිකො, අත්ථී, අත්ථවා.

එත්ථ ච අසන්නිහිතෙන අත්ථෙන අත්ථො අස්ස අත්ථීති අත්ථිකො, මහග්ඝෙන අත්ථිකො මහග්ඝත්ථිකො. එවං ධනත්ථිකො, පුඤ්ඤත්ථිකො, සෙය්‍යත්ථිකො, අයං අත්ථො එතස්සාති ඉදමත්ථී, පාඨවෙන අත්ථො අස්සාති පාඨවත්ථී. එවං ඡෙකත්ථී, කුසලත්ථීඉච්චාදීනි සිජ්ඣන්ති.

වණ්ණසද්දන්තා පන ඊයෙව හොති, බ්‍රහ්මුනො වණ්ණො සණ්ඨානං අස්ස අත්ථීති බ්‍රහ්මවණ්ණී. අථ වා බ්‍රහ්මුනො වණ්ණො බ්‍රහ්මවණ්ණො, බ්‍රහ්මවණ්ණො විය වණ්ණො යස්ස සො බ්‍රහ්මවණ්ණී. එවං බ්‍රහ්මවච්ඡසී, 'වච්ඡස'න්ති සීසං, තද්ධිතන්තසමාසපදං නාමෙතං. එවං දෙවවණ්ණී.

හත්ථ, දන්තාදීහි ජාතියං ඊ, හත්ථී, දන්තී, ගජො, දාඨී, කෙසරී, සීහො, අඤ්ඤත්‍ර හත්ථවා, දන්තවා. බ්‍රහ්මචාරිම්හි වත්තබ්බෙ වණ්ණතො ඊයෙව, වණ්ණී, අඤ්ඤත්‍ර වණ්ණවා. පොක්ඛරාදීහි දෙසෙ ඊයෙව, පොක්ඛරං වුච්චති කමලං, පොක්ඛරණී, පුන ඉත්ථියං නී, පුබ්බඊ-කාරස්ස අත්තං, උප්පලිනී, කුමුදිනී, භිසිනී, මුළාලිනී, සාලුකිනී, පදුමං එත්ථ දෙසෙ අත්ථීති පදුමී, තතො ඉත්ථියං නී, පදුමිනී, පුබ්බඊ-කාරස්ස රස්සත්තං, සබ්බං කමලාකරස්ස වා කමලගච්ඡස්ස වා නාමං, අඤ්ඤත්‍ර පොක්ඛරවා හත්ථී, ඉධ සොණ්ඩා පොක්ඛරං නාම.

සිඛී, සිඛාවා, මාලී, මාලාවා, සීලී, සීලවා, බලී, බලවා. සමාසන්තෙපි ඊ, නිද්දාසීලී, සභාසීලී, බාහුබලී, ඌරුබලී. සුඛ, දුක්ඛෙහි ඊයෙව, සුඛී, දුක්ඛී ඉච්චාදි.

477. **තපාදීහි සී** [ක. 365; රූ. 399; නී. 789; චං. 4.2.106; පා. 5.2.102; '... ස්සී' (බහූසු)].

තපාදීහි මන්ත්වත්ථෙ සී හොති වා.

තපො අස්ස අස්මිං වා විජ්ජතීති තපස්සී, ද්විත්තං. එවං යසස්සී, තෙජස්සී, මනො අස්ස අත්ථීති මනස්සී.

වාත්වෙව? යසවා.

478. ණො තපා [ක. 370; රූ. 405; නී. 795; චං. 4.2.106; පා. 5.2.103].

තපම්හා මන්ත්වත්ථෙ ණො හොති.

තපො අස්ස අත්ථීති තාපසො, ඉත්ථියං තාපසී.

479. මුඛාදිතො රො [ක. 367; රූ. 401; නී. 791; චං. 4.2.110, 111; පා. 5.2.106, 107].

මුඛාදීහි මන්ත්වත්ථෙ රො හොති.

අසංයතං මුඛං අස්ස අත්ථීති මුඛරො, සුසි අස්ස අත්ථීති සුසිරො, රුක්ඛො, ඌසො ඛාරො යස්මිං අත්ථීති ඌසරො, ඛාරභූමිප්පදෙසො, මධු රසො අස්ස අත්ථීති මධුරො, ගුළො, නගා එත්ථ සන්තීති නගරො, බහුපබ්බතප්පදෙසො, ‘‘නගර’’න්තිපි පාඨො, කුඤ්ජො වුච්චති හනු, කුඤ්ජරො, හත්ථී, උණ්ණතා දන්තා අස්ස සන්තීති දන්තුරො, හත්ථීයෙව, මහාවුත්තිනා අස්ස උත්තං.

480. තුන්දයාදීහි භො [ක. 364; රූ. 398; නී. 387; චං. 4.2.148; පා. 5.2.139].

තුන්දිඉච්චාදීහි මන්ත්වත්ථෙ භො හොති වා.

තුන්දි වුච්චති වුද්ධා නාභි, තුන්දිභො, වලියො එතස්මිං අත්ථීති වලිභො.

වාත්වෙව? තුන්දිමා.

481. සද්ධාදිත්ව [ක. 370; රූ. 405; නී. 795; චං. 4.2.105; පා. 5.2.101 (සද්දාදිච්භ?)].

සද්ධාදීහි මන්ත්වත්ථෙ අ හොති.

සද්ධා අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති සද්ධො. එවං පඤ්ඤො, සතො.

වාත්වෙව? පඤ්ඤවා, සතිමා.

482. ආල්වාභිජ්ඣාදීහි [ක. 359; රූ. 384; නී. 779; චං. 4.2.157; පා. 3.2.158].

අභිජ්ඣාදීහි මන්ත්වත්ථෙ ආලු හොති වා.

අභිජ්ඣා අධිකා අස්ස අත්ථීති අභිජ්ඣාලු, සීතලදුක්ඛං අධිකං අස්ස අත්ථීති සීතාලු, ධජා බහුලා අස්මිං රථෙ සන්තීති ධජාලු, දයා බහුලා අස්සාති දයාලු, පුරිසචිත්තං බහුලං අස්සාති පුරිසාලු, පුරිසලොලා ඉත්ථී.

වාත්වෙව? දයාවා.

483. **පිච්ඡාදිත්විලො** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; චං. 4.2.102, 103; පා. 5.2.99, 100].

පිච්ඡාදිතො මන්ත්වත්ථෙ ඉලො හොති වා.

පිච්ඡං තූලං අස්ස අත්ථි, තස්මිං වා විජ්ජතීති පිච්ඡිලො, පිච්ඡවා, තූලරුක්ඛො, පිච්ඡිලා සිප්පලි [සිප්පලී, සිම්බලී, සෙම්මලීතිපි දිස්සති], ඵෙනිලො [ඵෙණිලොතිපි දිස්සති], ඵෙනවා, අද්දාරිට්ඨකො, ජටිලො, ජටාවා, තාපසො, තුණ්ඩිලො, තුණ්ඩවා, අධිකා වාචා අස්ස අත්ථීති වාචාලො, මහාවුත්තිනා ඉලොපො.

484. **සීලාදිතො වො** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; චං. 4.2.113; පා. 5.2.109].

සීලාදීහි මන්ත්වත්ථෙ වො හොති.

නිච්චරක්ඛිතසීලං අස්ස අත්ථි, අස්මිං වා විජ්ජතීති සීලවො, පුරිසො, සීලවා, ඉත්ථී, කෙසා අතිදීඝා අස්මිං සන්තීති කෙසවො, කෙසවා, අපරිමාණා අණ්ණා උදකා අස්මිං සන්තීති අණ්ණවො, මහන්තං බලං අස්ස අත්ථීති බලවො, බලවා, බලවං. ගාණ්ඩී වුච්චති සන්ධි, බහවො ගාණ්ඩී අස්මිං අත්ථීති ගාණ්ඩීවං, ධනු [ගණ්ඩස්ස ගණ්ඩම්ගසිඞ්ගස්ස අයං ගාණ්ඩී, සො අස්ස අත්ථීති ගාණ්ඩීති ගාණ්ඩීවො. (පඤ්චිකාටීකා). ගාණ්ඩීමෙණ්ඩසිඞ්ගමස්ස අත්ථීති ගාණ්ඩීවං, ධනු. (පයොගසිද්ධි). ගාණ්ඩී ගන්ථි, සො අත්ථි අස්ස අස්මිං වා ගාණ්ඩීවො අජ්ජුනධනු, (මුග්ධබොධටීකා)], බහුකා රාජී අස්ස අත්ථීති රාජීවං, පඞ්කජං.

485. **මායාමෙධාහි වී** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; චං. 4.2.137; පා. 5.2.121].

එතෙහි මන්ත්වත්ථෙ වී හොති.

මායාවී, මෙධාවී.

486. **ඉස්සරෙ ආමྺුවාමී** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; චං. 4.2.143; පා. 5.2.126; ‘‘සිස්සරෙ…’’ (බහූසු)].

ඉස්සරභූතෙ මන්ත්වත්ථෙ ආමී, උවාමී හොන්ති.

ඉස්සරියට්ඨානභූතං සං අස්ස අත්ථීති සාමී, සුවාමී [සු. නි. 671], ඉත්ථියං සාමිනී, සුවාමිනී, බින්දුලොපො, කාගමෙ සාමිකො.

487. **ලක්ඛ්‍යා ණො අ ච** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; පා. 5.2.100].

ලක්ඛීම්හා මන්ත්වත්ථෙ ණො හොති, ඊකාරස්ස අත්තඤ්ච හොති.

ලක්ඛී සිරී එතස්ස අත්ථීති ලක්ඛණො.

488. **අඞ්ගා නො කල්‍යාණෙ** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; පා. 5.2.100].

කල්‍යාණෙ වත්තබ්බෙ අඞ්ගම්හා මන්ත්වත්ථෙ නො හොති.

කල්‍යාණං අඞ්ගං එතිස්සා ඉත්ථියා අත්ථීති අඞ්ගනා.

489. **සො ලොමා** [ක. 364; රූ. 398; නී. 787; චං. 4.2.104; පා. 5.2.100].

ලොමම්හා මන්ත්වත්ථෙ සපච්චයො හොති.

බහූනි ලොමානි අස්ස සන්තීති ලොමසො. එත්ථ ‘සො’ති සුත්තවිභාගෙන ‘‘සුමෙධසො, භූරිමෙධසො’’ ඉච්චාදීනිපි සිජ්ඣන්ති.

අස්සත්ථිරාසි නිට්ඨිතො.

භාව, කම්මරාසි

490. **තස්ස භාවකම්මෙසු ත්ත තා ත්තන ණ්‍ය ණෙය්‍යණිය ණ ඉයා** [ක. 360; රූ. 387; නී. 780; චං. 4.1.136-153; පා. 5.1.119-136].

තස්ස භාවො, තස්ස කම්මන්ති අත්ථෙ ඡට්ඨුන්තා එතෙ අට්ඨ පච්චයා බහුලං භවන්ති.

තත්ථ භවන්ති බුද්ධි, සද්දා එතස්මාති භාවො, සද්දානං අත්තනො අත්ථෙසු ආදිම්හි උප්පත්තිකාරණං, චිරකාලං පවත්තිකාරණඤ්ච. තත්ථ ආදිම්හි පවත්තිකාරණං **බ්‍යප්පත්තිනිමිත්තං** නාම. චිරකාලං පවත්තිකාරණං **පවත්තිනිමිත්තං** නාම. තදුභයම්පි ජාති, දබ්බ, ගුණ, ක්‍රියා, නාමවසෙන පඤ්චවිධං හොති.

තත්ථ ‘‘ගොස්ස භාවො ගොත්ත’’න්ති එත්ථ ගොජාති භාවො නාම.

‘‘දණ්ඩිනො භාවො දණ්ඩිත්ත’’න්ති එත්ථ දණ්ඩදබ්බං භාවො නාම.

‘‘නීලස්ස පටස්ස භාවො නීලත්ත’’න්ති එත්ථ නීලගුණො භාවො නාම.

‘‘පාචකස්ස භාවො පාචකත්ත’’න්ති එත්ථ පචනක්‍රියා භාවො නාම.

‘‘තිස්සනාමස්ස ජනස්ස භාවො තිස්සත්ත’’න්ති එත්ථ තිස්සනාමං භාවො නාම.

තත්ථ ගොස්ස භාවොති ගොසද්දං සුත්වා ගොදබ්බෙ ගොබුද්ධියා වා ගොදබ්බං දිස්වා තස්මිං දබ්බෙ ගොවොහාරස්ස වා පවත්තිකාරණන්ති අත්ථො. එවං සෙසෙසුපි යථානුරූපං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ත්තම්හි-ගොත්තං, දණ්ඩිත්තං, පාචකත්තං, තිස්සත්තං ඉච්චාදි.

තාම්හි-සඞ්ගණිකාරාමතා, නිද්දාරාමතා, භස්සාරාමතා ඉච්චාදි.

ත්තනම්හි-පුථුජ්ජනත්තනං, වෙදනත්තනං, ජාරත්තනං, ජායත්තනං ඉච්චාදි.

ණ්‍යම්හි-අලසස්ස භාවො ආලස්‍යං, සමණස්ස භාවො සාමඤ්ඤං, බ්‍රාහ්මණස්ස භාවො බ්‍රාහ්මඤ්ඤං, සීලසමාධිපඤ්ඤාගුණො සාමඤ්ඤඤ්ච බ්‍රාහ්මඤ්ඤඤ්ච නාම. තාපසස්ස භාවො තාපස්‍යං, නිපුණස්ස භාවො නෙපුඤ්ඤං, විපුලස්ස භාවො වෙපුල්ලං, රඤ්ඤො භාවො රජ්ජං, ආපබ්බතස්ස ඛෙත්තස්ස භාවො ආපබ්බත්‍යං, දායාදස්ස භාවො දායජ්ජං, විසමස්ස භාවො වෙසම්මං, සඛිනො භාවො සඛ්‍යං, වාණිජානං භාවො වාණිජ්ජං ඉච්චාදි.

ණෙය්‍යම්හි – සුචිස්ස භාවො සොචෙය්‍යං. එවං ආධිපතෙය්‍යං ඉච්චාදි.

ණියම්හි-ආලසියං, මදභාවො මදියං. එවං දක්ඛියං, පුරොහිතභාවො පොරොහිතියං, බ්‍යත්තස්ස භාවො වෙය්‍යත්තියං, බ්‍යාවටස්ස භාවො වෙය්‍යාවටියං, ඉමානි ද්වෙ පුබ්බෙ වෙය්‍යාකරණපදං විය සිද්ධානි.

ණම්හි-ගරුනො භාවො ගාරවො, පටුභාවො පාටවං ඉච්චාදි.

ඉයම්හි-අධිපතිභාවො අධිපතියං, පණ්ඩිතභාවො පණ්ඩිතියං, බහුස්සුතභාවො බහුස්සුතියං, නග්ගස්ස භාවො නග්ගියං, සූරභාවො සූරියං, වීරභාවො වීරියං ඉච්චාදි.

කම්මත්ථෙ කම්මං නාම ක්‍රියා, අලසස්ස කම්මං අලසත්තං, අලසතා, අලසත්තනං, ආලස්‍යං, ආලසෙය්‍යං, ආලසියං, ආලසං, අලසියං ඉච්චාදි.

491. බ්‍ය වද්ධදාසා වා [ක. 360; රූ. 387; නී. 780].

භාව, කම්මෙසු වද්ධ, දාසෙහි බ්‍යො හොති වා.

වද්ධස්ස භාවො කම්මං වා වද්ධබ්‍යං, වද්ධතා, දාසබ්‍යං, දාසතා, ‘වද්ධව’න්ති ඉධ ණෙ පරෙ වාගමො.

492. **නණ යුවා බො ච වයෙ** [ක. 361; රූ. 388; නී. 781; චං. 4.1.146; පා. 5.1.130; ‘...වස්ස’ (බහූසු)].

වයෙ ගම්‍යමානෙ භාව, කම්මෙසු යුවතො නණ හොති වා බාගමො ච.

යුවස්ස භාවො යොබ්බනං.

වාත්වෙව? යුවත්තං, යුවතා.

493. **අණ්වාදීහිමො** [ක. 360; රූ. 387; නී. 780; චං. 4.1.139; පා. 5.1.122; ‘අණ්වාදිත්විමො’ (බහූසු)].

තෙහි භාවෙ ඉමො හොති වා.

අණුනො භාවො අණිමා, ලඝුනො භාවො ලඝිමා.

494. **කස්සමහතමිමෙ කසමහා** [ක. 404; රූ. 370; නි. 859; ‘කස්සක...’?].

ඉමපච්චයෙ පරෙ කස්ස, මහන්තසද්දානං කමෙන කස, මහා හොන්ති.

කස්සකස්ස කම්මං කසිමා [(කිසමහතමිමෙ කසමහා. ඉමපච්චයෙ පරෙ කිස, මහන්ථසද්දානං කමෙන කස, මහා හොන්ථි. කිසස්ස භාවො කසිමා, මොග. 4-133)], මහන්තස්ස භාවො මහිමා. සුමනස්ස භාවො සොමනස්සං, ණ්‍යම්හි සාගමො, ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති යස්ස පරරූපත්තං. එවං දොමනස්සං, සුන්දරං වචො එතස්මින්ති සුවචො, සුවචස්ස භාවො සොවචස්සං. එවං දොවචස්සං.

‘‘ආරාමරාමණෙය්‍යකං, උය්‍යානරාමණෙය්‍යකං, භූමිරාමණෙය්‍යකං’’ ඉච්චාදීසු රමිතබ්බන්ති රමණං, රමණං එත්ථ අත්ථීති රාමණො, ආරාමො, ආරාමරාමණස්ස භාවො ආරාමරාමණෙය්‍යකං, ණෙය්‍යො, සකත්ථෙ ච කො [කථං රාමණියකත්ථි? සකත්ථෙ කන්ථා ණෙන සිද්ධං, (මොග. 4-59)], ආරාමසම්පත්ති, ආරාමසිරීති වුත්තං හොති. එවං සෙසෙසු.

භාව, කම්මරාසි නිට්ඨිතො.

පරිමාණරාසි

495. **තමස්ස පරිමාණං ණිකො ච** [ක. 351; රූ. 374; නී. 764; චං. 4.1.62; පා. 5.1.57, 58].

තං අස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ පඨමන්තා ණිකො හොති කො ච. පරිමීයතෙ අනෙනාති පරිමාණං.

දොණො පරිමාණමස්සාති දොණිකො. එවං ඛාරිකො, කුම්භිකො, අසීතිවස්සානි පරිමාණමස්සාති ආසීතිකො, වයො. එවං නාවුතිකො, උපඩ්ඪකායො පරිමාණමස්සාති උපඩ්ඪකායිකං, බිම්බොහනං, ද්වෙ පරිමාණමස්සාති දුකං. එවං තිකං, චතුක්කං, පඤ්චකං, ඡක්කං, ද්විත්තං. දසකං, සතකං.

496. **යතෙතෙහි ත්තකො** [ක. 391; රූ. 423; නී. 830; පා. 5.1.22, 23]

තමස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ ය, ත, එතසද්දෙහි සදිසද්විභූතො ත්තකො හොති.

යං පරිමාණමස්සාති යත්තකං. එවං තත්තකං.

497. **එතස්සෙට ත්තකෙ** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859].

ත්තකෙ පරෙ එතසද්දස්ස එට හොති.

එතං පරිමාණමස්සාති එත්තකං, යාව පරිමාණමස්සාති යාවත්තකං. එවං තාවත්තකං, එතාවත්තකං. ‘යතෙතෙහී’ති වචනෙන යාව, තාව, එතාවාපි ගය්හන්ති.

498. **සබ්බා ච ටාවන්තු** [ක. 391; රූ. 423; නී. 830; චං. 4.2.43; පා. 5.2.39; ‘සබ්බා චවන්තු’ (බහූසු)].

තමස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ ය, තෙ’තෙහි ච සබ්බතො ච ටාවන්තු හොති, එතස්ස ද්විත්තං.

සබ්බං පරිමාණං අස්සාති සබ්බාවන්තං, සබ්බාවා, අත්ථො, සබ්බාවන්තො, සබ්බාවන්තා, අත්ථා, සබ්බාවති, අත්ථෙ, සබ්බාවන්තෙසු, අත්ථෙසු, ඉත්ථියං සබ්බාවතී, සබ්බාවන්තී, පරිසා. එවං යාවා, යාවන්තා, යාවන්තො, තාවා, තාවන්තා, තාවන්තො, එත්තාවා, එත්තාවන්තා, එත්තාවන්තො ඉච්චාදි.

ක්වචි මහාවුත්තිනා එකස්ස ත-කාරස්ස ලොපො, යාවතකො කායො, තාවතකො බ්‍යාමො [දී. නි. 3.200], යාවතිකා යානස්ස භූමි.

499. **කිංම්හා රති රීව රීවතක රිත්තකා** [ක. 391; රූ. 423; නී. 830; චං. 4.2.45; පා. 5.2.41].

තං අස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ කිංසද්දතො එතෙ චත්තාරො පච්චයා භවන්ති.

500. **රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්ස** [ක. 539; රූ. 558; නී. 1124].

රානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ පදන්තසරාදිස්ස ලොපො හොති. ආදිසද්දෙන පදන්තබ්‍යඤ්ජනං ගය්හති, සුත්තවිභත්තෙන රීවන්තු, රිත්තාවන්තුපච්චයා ච හොන්ති.

කිං පරිමාණමස්සාති කති. පඤ්චක්ඛන්ධා කති කුසලා, කති අකුසලා [විභ. 151], කතිවස්සොසි ත්වං භික්ඛු, එකවස්සො අහං භගවා [මහාව. 78], කිං පරිමාණං අස්සාති කීවං, කිංච දූරො ඉතො ගාමො. එවං කීවතකං, කිත්තකං.

රීවන්තුම්හි – කීවන්තො හොන්තු යාචකා [ජා. 2.20.103] ති.

රිත්තාවන්තුම්හි – කිත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති [සං. නි. 3.82], කිත්තාවතා නු ඛො භන්තෙ රූපන්ති වුච්චති, කිත්තාවතා නු ඛො භන්තෙ මාරොති වුච්චති [සං. නි. 3.161].

පුබ්බසුත්තෙන ටාවන්තුම්හි – එත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, එත්තාවතා රූපන්ති වුච්චති, එත්තාවතා මාරොති වුච්චති.

501. **මානෙ මත්තො** [ක. 328; රූ. 352; නී. 708; චං. 4.2.38; පා. 5.2.37].

මීයතෙ එතෙනාති මානං, තං උම්මානං, පරිමාණන්ති දුවිධං, උද්ධං මානං උම්මානං, තදඤ්ඤං මානං පරිමාණං, ඉමස්මිං සුත්තෙ පන සාමඤ්ඤවචනත්තා දුවිධම්පි ලබ්භති, දුවිධෙ මානෙ පවත්තා හත්ථාදිසද්දම්හා තමස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ මත්තපච්චයො හොති.

හත්ථො පරිමාණං අස්සාති හත්ථමත්තං, ද්වෙ හත්ථා පරිමාණං අස්සාති ද්විහත්ථමත්තං, ද්වෙ අඞ්ගුලියො පරිමාණං අස්සාති ද්වඞ්ගුලමත්තං. එවං චතුරඞ්ගුලමත්තං, විදත්ථිමත්තං, යොජනමත්තං, තීණි යොජනානි පරිමාණං අස්සාති තියොජනමත්තං, නාළිමත්තං, පත්ථමත්තං, දොණමත්තං, පලං වුච්චති උම්මානසඞ්ඛාතො පාතිවිසෙසො, පලං පරිමාණං අස්සාති පලමත්තං, පඤ්චමත්තං, පඤ්චමත්තෙහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං [පාරා. 1], තිංසමත්තං, සට්ඨිමත්තං, සතමත්තං, සහස්සමත්තං, කොටිමත්තං, කුම්භමත්තං, වාටිමත්තං, හත්ථිමත්තං, පබ්බතමත්තං ඉච්චාදි.

‘මත්තා’ති වා පරිමාණවාචිසද්දන්තරං, හත්ථො මත්තා එතස්සාති හත්ථමත්තං. එවං ද්විහත්ථමත්තං, ඉච්චාදිනා සමාසොපි යුජ්ජති. අභෙදූපචාරෙන පන හත්ථපරිමාණං හත්ථොති කත්වා ‘‘ද්විහත්ථං වත්ථං, දොණො වීහි, දොණො මාසො’’ති සිජ්ඣති.

502. **තග්ඝො චුද්ධං** [ක. 328; රූ. 352; නී. 708; චං. 4.2.39; පා. 5.2.37].

උද්ධංමානෙ පවත්තා සද්දා තමස්ස පරිමාණන්ති අත්ථෙ තග්ඝපච්චයො හොති මත්තො ච.

ජණ්ණු පරිමාණමස්සාති ජණ්ණුතග්ඝං, ජණ්ණුමත්තං.

503. **ණො ච පුරිසා** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 4.2.40 …පෙ.… 5.2.38].

උද්ධංමානෙ පවත්තා පුරිසම්හා ණො ච හොති තග්ඝො ච මත්තො ච.

චතුහත්ථො පුරිසො පරිමාණමස්සාති පොරිසං, තිපොරිසං, සතපොරිසං, ගම්භීරං. එවං පුරිසතග්ඝං, පුරිසමත්තං, උද්ධං පසාරිතහත්ථෙන සද්ධිං පඤ්චහත්ථං පුරිසපමාණං පොරිසන්ති වදන්ති, ‘‘එකූනතීසො වයසා’’ති [දී. නි. 2.214 (එකූනතිංසො)] එත්ථ එකූනතීස වස්සානි ආයුපරිමාණං අස්සාති එකූනතීසො. එවං වීසො, තීසො, චත්තාලීසො, පඤ්ඤාසො, සහස්සො බ්‍රහ්මා, ද්විසහස්සො බ්‍රහ්මා, දසසහස්සො බ්‍රහ්මා. එත්ථ ච ‘‘සහස්සපරිමාණං චක්කවාළං අස්සාති සහස්සො’’-ඉච්චාදිනා ණපච්චයෙන සිජ්ඣති.

පරිමාණරාසි නිට්ඨිතො.

සඞ්ඛ්‍යාරාසි

504. **එකා කාක්‍යසහායෙ** [ක. 391; රූ. 423; නී. 835; චං. 4.2.67; පා. 5.3.52].

අසහායත්ථෙ එකම්හා ක, ආකී හොන්ති වා.

අසහායො එකො, එකකො, එකාකී, එකො වා.

ඉත්ථියං එකිකා, එකාකිනී, එකා වා, ‘අධාතුස්ස කෙ’ති සුත්තෙන ඉත්ථියං කම්හි පරෙ අස්ස ඉත්තං.

505. **ද්විති චතූහි තීයත්ථා** [ක. 385; රූ. 409; නී. 817; තිසත්ථා?].

තෙහි තස්ස පූරණන්ති අත්ථෙ තීයො ච ත්ථො ච හොන්ති.

506. **ද්විතීනං දුතා තීයෙ** [ක. 386, 410; නී. 818; තියෙ?].

තීයෙ පරෙ ද්වි, තිසද්දානං දු, තාදෙසා හොන්ති.

ද්වින්නං පූරණො දුතීයො [ඡට්ඨසංගීති පාඨෙසු දුතියොත්‍යාදිනා දිස්සන්ති], ද්වින්නං පූරණී දුතීයා, ද්වින්නං පූරණං දුතීයං. එවං තතීයො, තතීයා, තතීයං. චතුන්නං පූරණො චතුත්ථො, චතුත්ථී, චතුත්ථං.

507. **ම පඤ්චාදිකතිහි** [ක. 373; රූ. 406; නී. 802; චං. 4.2.55; පා. 5.2.49].

පඤ්චාදීහි ච කතිම්හා ච තස්ස පූරණන්ති අත්ථෙ මො හොති.

පඤ්චමො, පඤ්චමී, පඤ්චමං. එවං සත්තම, අට්ඨම, නවම, දසම, එකාදසමාදි. කතින්නං පූරණො කතිමො, කතිමී, තිථී.

508. **තස්ස පූරණෙකාදසාදිතො වා** [ක. 374; රූ. 412; නී. 805; චං. 4.2.51; පා. 5.2.48].

පූරතෙ අනෙනාති පූරණං, එකාදසාදිතො තස්ස පූරණන්ති අත්ථෙ ටානුබන්ධො අපච්චයො හොති වා.

එකාදසන්නං පූරණො එකාදසො, එකාදසී, එකාදසං, එකාදසමො වා. එවං ද්වාදසො, ද්වාදසමො, තෙරසො, තෙරසමො, චුද්දසො, චුද්දසමො, පඤ්චදසො, පඤ්චදසමො, පන්නරසො, පන්නරසමො, සොළසො, සොළසමො, සත්තරසො, සත්තරසමො, අට්ඨාරසො, අට්ඨාරසමො.

509. **ටෙ සතිස්ස තිස්ස** [ක. 389; රූ. 413; නී. 824].

ටෙ පරෙ සතිස්ස ති-කාරස්ස ලොපො හොතීති වීසති, තිංසතීනං තිස්ස ලොපො.

එකූනවීසො, එකූනවීසතිමො, වීසො, වීසතිමො, තිංසො, තිංසතිමො, චත්තාලීසො, චත්තාලීසමො, පඤ්ඤාසො, පඤ්ඤාසමො. සට්ඨ්‍යාදිතො පුරිමසුත්තෙන මො, සට්ඨිමො, සත්තතිමො, අසීතිමො, නවුතිමො.

510. **සතාදීනමි ච** [ක. 373; රූ. 406; නී. 802; චං. 4.2.53 …පෙ…. 5.2.57].

සතාදිතො තස්ස පූරණත්ථෙ මො හොති, සතාදීනං අන්තස්ස ඉත්තඤ්ච හොති.

සතස්ස පූරණො සතිමො, ද්විසතිමො, තිසතිමො, සහස්සිමො.

511. **ඡා ට්ඨට්ඨමා** [ක. 384; රූ. 407; නී. 803].

ඡම්හා තස්ස පූරණන්ති අත්ථෙ ට්ඨ, ට්ඨමා හොන්ති.

ඡට්ඨො, ඡට්ඨී, ඡට්ඨං, ඡට්ඨමො, ඡට්ඨමී, ඡට්ඨමං.

512. **සඞ්ඛ්‍යාය සච්චුතීසාසදසන්තායාධිකාස්මිං සතසහස්සෙ ට** [ක. 328; රූ. 352; නී. 701; චං. 4.2.50 …පෙ…. 5.2.45, 46; '…ඩො' (බහුසු)].

සති, උති, ඊස, ආස, දසන්තාහි සඞ්ඛ්‍යාහි තෙ අධිකා අස්මිං සතසහස්සෙති අත්ථෙ ටානුබන්ධො අපච්චයො හොති.

එත්ථ ච 'සතසහස්සෙ'ති සතෙ වා සහස්සෙ වාති අත්ථො.

තත්ථ සහස්සසද්දෙන සහස්සං දසසහස්සං සතසහස්සං දසසතසහස්සඤ්ච ගය්හති.

දසන්ත, සත්‍යන්ත, ඊසන්ත, ආසන්ත, උත්‍යන්තාති එවං අනුක්කමො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ දස, එකාදසතො පට්ඨාය යාව අට්ඨාරසා නවසඞ්ඛ්‍යා **දසන්තා** නාම.

වීසති, එකවීසතිතො පට්ඨාය යාව අට්ඨවීසතියා නවසඞ්ඛ්‍යා ච තිංසති, එකතිංසතිතො පට්ඨාය යාව අට්ඨතිංසතියා නවසඞ්ඛ්‍යා ච **සත්‍යන්තා** නාම.

චත්තාලීස, එකචත්තාලීසතො පට්ඨාය යාව අට්ඨචත්තාලීසාය නවසඞ්ඛ්‍යා **ඊසන්තා** නාම.

පඤ්ඤාස, එකපඤ්ඤාසතො පට්ඨාය යාව අට්ඨපඤ්ඤාසාය නවසඞ්ඛ්‍යා **ආසන්තා** නාම.

නවුති, එකනවුතිතො පට්ඨාය යාව අට්ඨනවුතියා නව සඞ්ඛ්‍යා **උත්‍යන්තා** නාම.

සෙසා ට්ඨුන්ත, ත්‍යන්තාපි ඉධ සඞ්ගය්හන්ති. **ට්ඨුන්තා** නාම සට්ඨී,- එකසට්ඨ්‍යාදිකා නවසඞ්ඛ්‍යා. **ත්‍යන්තා** නාම සත්තති, එකසත්තත්‍යාදිකා නවසඞ්ඛ්‍යා ච අසීති, එකාසීත්‍යාදිකා නවසඞ්ඛ්‍යා ච.

දසන්තාසු තාව – දස අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං දසසතං. එවං දසසහස්සං, දසසතසහස්සං, එකාදස අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං එකාදසසතං. එවං එකාදසසහස්සං, එකාදසසතසහස්සං. එවං ද්වාදසසතමිච්චාදීනි.

සතායන්තාසු – ටම්හි ති-කාරලොපො, වීසති අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං වීසසතං. එවං එකවීසසතං, ද්වාවීසසතං ඉච්චාදි, තිංසති අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං තිංසසතං. එවං එකතිංසසතං, ද්වත්තිංසසතං ඉච්චාදි. එස නයො සහස්සෙපි.

ඊසන්තාසු – චත්තාලීසං අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං චත්තාලීසසතං. එවං එකචත්තාලීසසතං, ද්වෙචත්තාලීසසතං ඉච්චාදි. එස නයො සහස්සෙපි.

ආසන්තාසු – පඤ්ඤාසං අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං පඤ්ඤාසසතං. එවං එකපඤ්ඤාසසතං, ද්වෙපඤ්ඤාසසතං ඉච්චාදි. එස නයො සහස්සෙපි.

ට්ඨුන්තාසු – සට්ඨී අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං සට්ඨීසතං. එවං එකසට්ඨීසතං, ද්වාසට්ඨීසතං ඉච්චාදි. එස නයො සහස්සෙපි.

තායන්තාසු – සත්තති අධිකා, එකසත්තති අධිකා, අසීති අධිකා, එකාසීති අධිකා ඉච්චාදිනා වත්තබ්බා.

උතායන්තාසු – නවුති අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං නවුතිසතං. එවං එකනවුතිසතං, ද්වෙනවුතිසතං ඉච්චාදි. එස නයො සහස්සෙපි.

අථ වා **දසන්තා** නාම එකතො පට්ඨාය දසසඞ්ඛ්‍යා.

සතායන්තා නාම එකාදසතො පට්ඨාය වීසසඞ්ඛ්‍යා.

ඊසන්තා නාම එකතිංසතො පට්ඨාය දසසඞ්ඛ්‍යා.

ආසන්තා නාම එකචත්තාලීසතො පට්ඨාය දසසඞ්ඛ්‍යා.

එවං **ට්ඨුන්ත, තායන්ත, උතායන්තාපි** වෙදිතබ්බා.

එකො අධිකො යස්මිං සතෙ තයිදං එකසතං, ''අපෙත්පෙකසතං ඛත්‍යා, අනුයන්තා යසස්සිනො''ති [ජා. 2.22.594] පාළි. ''ද්වෙ අධිකා යස්මිං සතෙ තයිදං ද්විසතං'' ඉච්චාදිනා සබ්බං වත්තබ්බං, සුවිචිත්තමිදං විධානන්ති.

යථා පන ''එකො ච දස ච එකාදස, එකාධිකා වා දස එකාදසා''ති සිජ්ඣති, තථා ඉධපි ''දස ච සතඤ්ච දසසතං, දසාධිකං වා සතං දසසත''න්තිආදිනා වුත්තෙ සබ්බං තං විධානං සමාසවසෙන සිජ්ඣති.

තත්ථ පන ''ද්වෙ සතානි ද්විසතං, තීණි සතානි තිසත''මිච්චාදීනි ච ''ද්වෙ සහස්සානි ද්විසහස්සං, තීණි සහස්සානි තිසහස්ස''මිච්චාදීනි ච ''ද්වෙ සතසහස්සානි ද්විසතසහස්සං, තීණි සතසහස්සානි තිසතසහස්ස''මිච්චාදීනි ච දිගුසමාසෙ සිජ්ඣන්ති.

513. **වාරසඞ්ඛ්‍යායක්ඛත්තුං** [ක. 646; රූ. 419; නී. 1282; චං. 4.4.5; පා. 5.4.17].

වාරසම්බන්ධිභූතා සඞ්ඛ්‍යාසද්දා ක්ඛත්තුංපච්චයො හොති.

ද්වෙ වාරා ද්වික්ඛත්තුං. එවං තික්ඛත්තුං, චතුක්ඛත්තුං, පඤ්චක්ඛත්තුං, දසක්ඛත්තුං, සතක්ඛත්තුං, සහස්සක්ඛත්තුං.

514. **කතිම්හා** [ක. 646; රූ. 419; නී. 1282; චං. 4.4.6; පා. 5.4.20].

වාරසම්බන්ධිභූතා කතිසද්දා ක්ඛත්තුං හොති. කති වාරා කතික්ඛත්තුං.

515. **බහුම්හා ධා ච පච්චාසත්තියා** [ක. 646; රූ. 419; නී. 1282; ‘පච්චාසත්තියං’ (බහූසු)].

වාරසම්බන්ධිභූතා බහුසද්දා පච්චාසත්තියා සති ධා ච හොති ක්ඛත්තුඤ්ච.

බහුවාරා බහුක්ඛත්තුං, බහුසද්දෙන අනෙකවාරං උපලක්ඛෙති, අනෙකවාරා අනෙකක්ඛත්තුං. එවං බහුවාරා බහුධා, අනෙකවාරා අනෙකධා. පච්චාසත්ති නාම වාරානං අච්චාසන්නතා වුච්චති, දිවසස්ස බහුක්ඛත්තුං භුඤ්ජති, බහුධා භුඤ්ජති, වාරානං දූරභාවෙ සති තෙ පච්චයා න හොන්ති, මාසස්ස බහුවාරෙ භුඤ්ජති.

516. **සකිං වා** [ක. 646; රූ. 419; නී. 1282; චං. 4.4.8; පා. 5.4.19].

එකවාරන්ති අත්ථෙ සකින්ති නිපච්චතෙ වා.

සකිං භුඤ්ජති, එකවාරං භුඤ්ජති.

සඞ්ඛ්‍යාරාසි නිට්ඨිතො.

ඛුද්දකරාසි

පකාරරාසි

517. **ධා සඞ්ඛ්‍යාහි** [ක. 397; රූ. 420; නී. 836; චං. 4.3.20; පා. 5.3.42].

සඞ්ඛ්‍යාවාචීහි පකාරෙ ධා හොති.

ද්වීහි පකාරෙහි ද්විධා. එවං තිධා, චතුධා, පඤ්චධා, දසධා, සතධා, සහස්සධා, බහුධා, එකධා, අනෙකධා.

518. **වෙකා ජ්ඣං** [ක. 397; රූ. 420; නී. 837; චං. 4.3.24; පා. 5.3.46].

එකම්හා පකාරෙ ජ්ඣං හොති වා.

එකෙන පකාරෙන එකජ්ඣං, එකධා වා.

519. ද්විතීහෙධා [ක. 404; රූ. 420-370; නී. 859; චං. 4.3.24; පා. 5.3.46].

ද්විතිසද්දෙහි පකාරෙ එධා හොති වා.

ද්වෙධා, තෙධා, ද්විධා, තිධා වා.

520. සබ්බාදීහි පකාරෙ ථා [ක. 398; රූ. 421; නී. 844; චං. 4.3.26; පා. 5.3.69].

බහුභෙදො වා සාමඤ්ඤස්ස භෙදකො විසෙසො වා පකාරො, සබ්බාදීහි පකාරෙ ථා හොති.

සබ්බෙන පකාරෙන සබ්බථා, සබ්බෙහි පකාරෙහි සබ්බථා, යාදිසෙන පකාරෙන යථා, යාදිසෙහි පකාරෙහි යථා. එවං තථා, අඤ්ඤථා, උභයථා, ඉතරථා.

521. කථමිත්ථං [ක. 399; රූ. 422; නී. 845; පා. 5.3.24, 25].

එතෙ සද්දා පකාරෙ නිපච්චන්ති.

කෙන පකාරෙන කථං, ඉමිනා පකාරෙන ඉත්ථං. ඉමිනා සුත්තෙන කිං, ඉමසද්දෙහි ථං, ත්ථංපච්චයෙ කත්වා කිංස්ස කත්තං, ඉමස්ස ඉත්තඤ්ච කරියති.

522. තබ්බති ජාතියො [ක. 398; රූ. 421; නී. 844; චං. 4.3.26; පා. 5.3.69].

සො පකාරො අස්ස අත්ථීති තබ්බා, තස්මිං තබ්බති, පකාරවන්තෙ දබ්බෙති අත්ථො. තංසාමඤ්ඤවාචිම්හා තබ්බති ජාතියපච්චයො හොති.

විසෙසෙන පටුරූපො පණ්ඩිතො පටුජාතියො. විසෙසෙන මුදුරූපං වත්ථු මුදුජාතියං.

523. සො වීච්ඡාප්පකාරෙසු [ක. 397; රූ. 420; නී. 836; චං. 4.4.2 …පෙ.… 5.4.43].

වීච්ඡායං පකාරෙ ච සොපච්චයො හොති.

වීච්ඡායං –

පදං පදං වාචෙති පදසො වාචෙති. ඛණ්ඩං ඛණ්ඩං කරොති ඛණ්ඩසො කරොති, බිලං බිලං විභජ්ජති බිලසො විභජ්ජති ඉච්චාදි. එත්ථ ච ‘පදං පදං’ ඉච්චාදීසු ක්‍රියාවිසෙසනෙ දුතියා.

පකාරෙ –

බහූහි පකාරෙහි පුථුසො, සබ්බෙහි පකාරෙහි සබ්බසො ඉච්චාදි.

‘‘යොනිසො උපායසො, ඨානසො, හෙතුසො, අත්ථසො, ධම්මසො, සුත්තසො, අනුබ්‍යඤ්ජනසො’’ ඉච්චාදීසු පන මහාවුත්තිනා තතියෙකවචනස්ස සොත්තං. තථා දීඝසො, ඔරසො ඉච්චාදි.

ඉති පකාරරාසි.

කුලරාසි

524. පිතිතො භාතරි රෙය්‍යණ [ක. 352; රූ. 376; නී. 765].

පිතුසද්දම්හා තස්ස භාතාති අත්ථෙ රෙය්‍යණ හොති.

පිතු භාතා පෙත්තෙය්‍යො [අ. නි. 6.44]. ‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති උස්ස ලොපො, තස්ස ද්විත්තං.

525. මාතිතො ච භගිනියං ඡො [ක. 352; රූ. 376; නී. 765].

මාතිතො පිතිතො ච භගිනියං ඡො හොති.

මාතු භගිනී මාතුච්ඡා [උදා. 22], පිතු භගිනී පිතුච්ඡා [සං. නි. 2.243].

526. මාතාපිතූස්වාමහො [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.1.60; පා. 4.2.36].

මාතාපිතූහි තෙසං මාතාපිතූසු ආමහො හොති.

මාතු මාතා මාතාමහී, මාතු පිතා මාතාමහො [ම. නි. 2.411], පිතු මාතා පිතාමහී, පිතු පිතා පිතාමහො.

ඉති කුලරාසි.

හිත, සාධු, අරහරාසි

527. හිතෙ රෙය්‍යණ [ක. 352; රූ. 376; නී. 765].

මාතාපිතූහි තෙසං හිතෙ රෙය්‍යණ හොති.

මාතු හිතො මෙත්තෙය්‍යො, පිතු හිතො පෙත්තෙය්‍යො. මාතාපිතූසු සුප්පටිපන්නො.

528. **ඉය්‍යො හිතෙ** [ක. 356; රූ. 381; නී. 773].

තස්ස හිතන්ති අත්ථෙ ඉය්‍යො හොති.

උපාදානානං හිතං උපාදානියං. එවං ඔඝනියං, යොගනියං, ගන්ථනියං, නීවරණියං, සුත්තවිභත්තියා අඤ්ඤත්ථෙසුපි ඉය්‍යො, සමානොදරෙ සයිතො සොදරිය්‍යො.

529. **චක්ඛ්වාදිතො ස්සො** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767].

තස්ස හිතන්ති අත්ථෙ චක්ඛ්වාදීහි ස්සො හොති.

චක්ඛුස්ස හිතං චක්ඛුස්සං [අ. නි. 5.208], සුභරූපං චක්ඛුභෙසජ්ජඤ්ච. ආයුනො හිතං ආයුස්සං [අ. නි. 5.231], ආයුවඩ්ඪනවිධි.

530. **ණ්‍යො තත්ථ සාධු** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767; චං. 3.4.100, 103; පා. 4.4.98, 103, 105].

තස්මිං සාධූති අත්ථෙ ණ්‍යො හොති.

සභායං සාධු සබ්භො, 'සාධූ'ති කුසලො යොග්‍යො හිතො වා. මිත්තානං හිතං මෙත්තං. සුත්තවිභාගා අඤ්ඤත්‍රපි ණ්‍යො, රථං වහතීති රච්ඡා, රථවීථි.

531. **කම්මානියඤ්ඤා** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767].

තස්මිං සාධූති අත්ථෙ කම්මම්හා නිය, ඤ්ඤා හොන්ති.

කම්මෙ සාධු කම්මනියං, කම්මඤ්ඤං.

532. **කථාදිතිකො** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767; චං. 3.4.104; පා. 4.4.102].

තත්ථ සාධූති අත්ථෙ කථාදීහි ඉකො හොති.

කථායං සාධු කථිකො, ධම්මකථායං සාධු ධම්මකථිකො, සඞ්ගාමෙ සාධු සඞ්ගාමිකො, ගාමවාසෙ සාධු ගාමවාසිකො, උපවාසෙ සාධු උපවාසිකො.

533. **පථාදීහි ණෙය්‍යො** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 3.4.105; පා. 4.4.104].

තත්ථ සාධූති අත්ථෙ පථාදීහි ණෙය්‍යො හොති.

පථෙ සාධු පාථෙය්‍යං, සං වුච්චති ධනං, තස්ස පති සපති, සපතිම්හි සාධු සාපතෙය්‍යං.

534. **දක්ඛිණායාරහෙ** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; චං. 4.1.80; පා. 5.1.69].

දක්ඛිණාසද්දම්හා අරහත්ථෙ ණෙය්‍යො හොති.

දක්ඛිණං අරහතීති දක්ඛිණෙය්‍යො.

535. **ආයො තුමන්තා** [ක. 352; රූ. 376; නී. 765; ‘රායො තුමන්තා’ (බහූසු)].

තුමන්තම්හා අරහත්ථෙ ආයො හොති.

සාතෙතුං අරහතීති සාතෙතායො, ඣාපෙතුං අරහතීති ඣාපෙතායො, ‘ඣාපෙතු’න්ති හාපෙතුං, පබ්බාජෙතුං අරහතීති පබ්බාජෙතායො, මහාවුත්තිනා ආයම්හි සබින්දුනො උස්ස ලොපො.

ඉති හිත, සාධු, අරහරාසි.

විකතිරාසි

536. **තස්ස විකාරාවයවෙසු ණ ණික ණෙය්‍යමයා** [ක. 352, 351, 372; රූ. 376, 374, 385; නී. 765, 764, 798; චං. 3.3.103; පා. 4.3.134].

තස්ස විකාරො, තස්ස අවයවොති අත්ථෙසු ණාදයො හොන්ති, පකතියා උත්තරි අවත්ථන්තරාපත්ති විකාරො.

උදුම්බරස්ස විකති ඔදුම්බරං, භස්මා, උදුම්බරස්ස අවයවො ඔදුම්බරං, පණ්ණාදි. කපොතාවයවො කාපොතං, මංසලොහිතපත්තාදි.

ණිකම්හි-කප්පාසස්ස විකති කප්පාසිකං, සුත්තං වත්ථඤ්ච.

ණෙය්‍යම්හි-එණිස්ස අවයවො එණෙය්‍යං, මංසං. කොසකිමීනං විකති කොසෙය්‍යං, සුත්තං වත්ථඤ්ච.

මයම්හි-තිණානං විකති තිණමයං. එවං දාරුමයං, නළමයං, මත්තිකාමයං, ගුන්නං විකති ගොමයං, කරීසං.

537. **ජතුතො මයණ වා** [ක. 372; රූ. 385; නී. 798; චං. 3.3.108; පා. 4.3.138; ජතුතො සණ වා (බහූසු)].

තස්ස විකාරාවයවෙසු ජතුතො මයණ හොති වා.

ජතුනො විකාරො ජතුමයං.

ඉති විකතිරාසි.

විසෙසරාසි

538. තරතමිස්සිකියිට්ඨාතිසයෙ [ක. 363; රූ. 390; නී. 786; චං. 4.3.45; පා. 5.3.55, 57].

අතිසයත්ථෙ එතෙ පච්චයා භවන්ති.

පාපානං අතිසයෙන පාපොති පාපතරො, පාපතමො, පාපිස්සිකො, පාපියො, පාපිට්ඨො, ඉත්ථියං පාපතරා, අතිසයතොපි අතිසයපච්චයො හොති, අතිසයෙන පාපිට්ඨො පාපිට්ඨතරො.

539. වච්ඡාදීහි තනුත්තෙ තරො [ක. 363; රූ. 390; නී. 786; චං. 4.3.74; පා. 5.3.91].

වච්ඡාදීහි සබ්බතනුභාවෙ තරො හොති.

අතිතරුණො වච්ඡො වච්ඡතරො, ඉත්ථියං වච්ඡතරී. යොබ්බනස්ස තනුත්තෙ යොබ්බනපත්තානං සුසුත්තස්ස තනුත්තෙ අතිතරුණො උසභො උක්ඛතරො, අස්සභාවස්ස තනුත්තෙ තරුණඅස්සො අස්සතරො, ඉත්ථියං අස්සතරී. සාමත්ථියස්ස තනුත්තෙ තරුණඋසභො උසභතරො.

540. කිංම්හා නිද්ධාරණෙ තරතමා [ක. 363; රූ. 390; නී. 786; චං. 4.3.77; පා. 5.3.92, 93; '…රතර රතමා' (බහූසු)].

කිංසද්දා නිද්ධාරණෙ ගම්‍යමානෙ තර, තමා හොන්ති.

කතරො භවතං දෙවදත්තො, කතරො භවතං යඤ්ඤදත්තො, කතමො භවතං දෙවදත්තො, කතමො භවතං යඤ්ඤදත්තො, 'කිස්ස කො'ති සුත්තෙන තර, තමෙසු කිස්ස කත්තං.

ඉති විසෙසරාසි.

සමූහරාසි

541. සමූහෙ කණණණිකා [ක. 354; රූ. 379; නී. 771; චං. 3.1.43-47; පා. 4.2.37-42].

තස්ස සමූහොති අත්ථෙ කණ, ණ, ණිකා හොන්ති.

ගොත්තපච්චයන්තෙහි තාව – රාජඤ්ඤානං සමූහො රාජඤ්ඤකං, මානුස්සකං.

උක්ඛාදීහි-උක්ඛානං උසභානං සමූහො ඔක්ඛකං, ඔට්ඨානං සමූහො ඔට්ඨකං, උරබ්භානං සමූහො ඔරබ්භකං. එවං රාජකං, රාජපුත්තකං, හත්ථිකං, ධෙනුකං, සසං අදෙන්ති භක්ඛන්තීති සසාදකා, තෙසං සමූහො සසාදකකං. ඉක්ඛණිකං.

ණම්හි-අමිත්තානං සමූහො අමිත්තං.

ණිකම්හි-අපූපානං සමූහො ආපූපිකං, සකුණානං සමූහො සාකුණිකො [සංකුලානං සමූහො සංකුලිකං?].

542. **ජනාදීහි තා** [ක. 355; රූ. 380; නී. 771; චං. 3.1.69; පා. 4.2.43].

තස්ස සමූහොති අත්ථෙ තා හොති.

ජනතා, රාජතා, බන්ධුතා, ගාමතා, සහායතා, නගරවාසීනං සමූහො නාගරතා ඉච්චාදි.

543. **අයුභද්විතීහංසෙ** [ක. 354; රූ. 379; නී. 771; චං. 4.2.47, 48; පා. 5.2.43, 44].

උභ, ද්වි, තීහි තස්ස අංසත්ථෙ අයො හොති.

උභො අංසා භාගා අස්සාති උභයං, ද්වෙ අංසා අස්සාති ද්වයං, තයො අංසා අස්සාති තයං, චතුත්තයං, රතනත්තයං, ද්වෙ වා තයො වා අංසා අස්සාති ද්වත්තයං.

ඉති සමූහරාසි.

දත්ත, නිබ්බත්තරාසි

544. **තෙන දත්තෙ ලියා** [ක. 358, 356; රූ. 383, 381; නී. 778, 773].

තෙන දත්තොති අත්ථෙ ල, ඉයා හොන්ති. මහාවුත්තිනා දින්නසද්දස්ස දත්තත්තං.

දෙවෙන දත්තොති දෙවලො [ජා. 1.8.65]. ‘දෙවිලො’තිපි [දෙවීලො?] පාළි. දෙවියො, දෙවදත්තො වා.

එවං බ්‍රහ්මලො, බ්‍රහ්මියො, බ්‍රහ්මදත්තො, සිවෙන බිස්සනුදෙවරාජෙන දත්තො සීවලො, සීවියො, ඉත්ථියං සීවලි, සීවියි, සිස්ස දීසො.

545. **තෙන නිබ්බත්තෙ** [ක. 353; රූ. 378; නී. 767; ‘තෙන නිබ්බත්තෙ ඉමො’?].

තෙන නිබ්බත්තෙ ඉමො හොති.

පාකෙන නිබ්බත්තං පාකිමං, ඵෙණෙන නිබ්බත්තං ඵෙණිමං, වෙධනෙන නිබ්බත්තං වෙධිමං. එවං වෙධිමං, ගොප්ඵනෙන නිබ්බත්තං ගොප්ඵිමං [පාරා. අට්ඨ. 2.431], පුප්ඵදාමං, කරණෙන නිබ්බත්තං කිත්තිමං, කුත්තිමං වා, මහාවුත්තිනා කරණස්ස කිත්තං කුත්තඤ්ච. සුත්තවිභත්තෙන සංහාරිමං, ආහාරිමං ඉච්චාදීනි සිජ්ඣන්ති.

ඉති දත්ත, නිබ්බත්තරාසි.

ල, ඉත, කරාසි

546. තන්නිස්සිතෙ ලො [ක. 358; රූ. 383; නී. 778; 'ල්ලො' (බහූසු)].

තන්නිස්සිතත්ථෙ ලො හොති.

වෙදං ඤාණං නිස්සිතං වෙදල්ලං, ලස්ස ද්විත්තං, දුට්ඨු නිස්සිතං දුට්ඨුල්ලං. ''මදනීයං, බන්ධනීයං, මුච්ඡනීයං, රජනීයං, ගමනීයං, දස්සනීයං'' ඉච්චාදීනි කරණෙ වා අධිකරණෙ වා අනීයපච්චයෙන සිජ්ඣන්ති.

'ධූමායිතත්ත'න්තිආදීසු ධූමො විය අත්තානං ආචරතීති ධූමායිතං, ගගනං, ධූමායිතං එව ධූමායිතත්තං, සකත්ථෙ ත්ත. එවං තිමිරායිතත්තං, නාමධාතුතො [සං. නි. 3.87] ආයපච්චයෙන සිද්ධං.

547. සඤ්ජාතා තාරකාද්‍යිත්විතො [ක. 555; රූ. 612; නී. 1142; චං. 4.2.37 ...පෙ.... 5.2.36; 'සඤ්ජාතං...' (බහූසු)].

තාරකාදීහි තෙ අස්ස සඤ්ජාතාති අත්ථෙ ඉතො හොති.

තාරකා සඤ්ජාතා අස්සාති තාරකිතං, ගගනං. පුප්ඵානි සඤ්ජාතානි අස්සාති පුප්ඵිතො. එවං ඵලිතො, රුක්ඛො. පල්ලවානි සඤ්ජාතානි අස්සාති පල්ලවිතා, ලතා. දුක්ඛං සඤ්ජාතං අස්සාති දුක්ඛිතො, සුඛං සඤ්ජාතං අස්සාති සුඛිතො.

පණ්ඩා වුච්චති පඤ්ඤා, පණ්ඩා සඤ්ජාතා අස්සාති පණ්ඩිතො, දණ්ඩො සඤ්ජාතො අස්සාති දණ්ඩිතො. මහාවුත්තිනා තස්ස නත්තෙ මලං සඤ්ජාතං අස්සාති මලිනං. තථා පිපාසා සඤ්ජාතා අස්සාති පිපාසිතො, ජිඝච්ඡා සඤ්ජාතා අස්සාති ජිඝච්ඡිතො, බුභුක්ඛා සඤ්ජාතා අස්සාති බුභුක්ඛිතො, මුච්ඡා සඤ්ජාතා අස්සාති මුච්ඡිතො, විසඤ්ඤා සඤ්ජාතා අස්සාති විසඤ්ඤිතො, නින්දා සඤ්ජාතා අස්සාති නින්දිතො.

එවං ගබ්බ-ථම්භෙ ගබ්බිතො. දබ්බ-පාටවෙ දබ්බිතො. අන්තරං සඤ්ජාතං අස්සාති අන්තරිතො, වච්චං සඤ්ජාතං අස්සාති වච්චිතො.

548. නින්දාඤ්ඤාතප්පපටිභාගරස්සදයාසඤ්ඤාසු කො [ක. 391; රූ. 423; නී. 835; චං. 4.3.62, 63, 64; පා. 5.3.73-79, 96, 97].

නින්දාදීසු ජොතනියෙසු නාමස්මා කො හොති.

නින්දායං – කුච්ඡිතො සමණො සමණකො. එවං මුණ්ඩකො, අස්සකො, උද්ධුමාතකං, විනීලකං, විපුබ්බකං, අට්ඨිකං ඉච්චාදි.

අඤ්ඤාතෙ – අඤ්ඤාතො අස්සො අස්සකො, කස්ස අයං අස්සොති වා අස්සකො ඉච්චාදි.

අප්පත්ථෙ – අප්පකං තෙලං තෙලකං. එවං ඝතකං, ඛුද්දකං ධනු ධනුකං, රථකං, ගාමකං ඉච්චාදි.

පටිභාගත්ථෙ – හත්ථිරූපකං හත්ථිකං. එවං අස්සකං, බලිබද්දකො ඉච්චාදි.

රස්සෙ-රස්සො මනුස්සො මනුස්සකො. එවං රුක්ඛකො, පිලක්ඛකො ඉච්චාදි.

දයායං-අනුකම්පිතො පුත්තො පුත්තකො. එවං වච්ඡකො, ඉත්ථිකා, අම්බකා, කුමාරිකා ඉච්චාදි.

සඤ්ඤායං-නාමමත්තෙන මොරො විය මොරකො ඉච්චාදි.

ඉති ල, ඉත, ක රාසි.

අභූතතබ්භාවරාසි

549. අභූතතබ්භාවෙ කරාසභූයොගෙ විකාරාචී [ක. 391; රූ. 423; නී. 835; චං. 4.4.35; පා. 5.4.50].

පුබ්බෙ තස්ස අභූතස්ස වත්ථුනො කදාචි තථා භවනං අභූතතබ්භාවො, තස්මිං අභූතතබ්භාවෙ ජොතනියෙ සති කරා'ස, භූධාතූනං යොගෙ විකාරවාචිම්හා නාමස්මා වානුබන්ධො ඊපච්චයො හොති.

අධවලං ධවලං කරොති ධවලීකරොති, අධවලො ධවලො සියා ධවලීසියා, අධවලො ධවලො භවති ධවලීභවති. එවං ධවලීකාරො, ධවලීභූතො.

අභූතතබ්භාවෙති කිං? ඝටං කරොති, ඝටො අත්ථි, ඝටො භවති.

කරාසභූයොගෙති කිං? අධවලො ධවලො ජායතෙ.

විකාරාති කිං? පකතියා මා හොතු, සුවණ්ණං කුණ්ඩලං කරොති, සුවණ්ණස්ස කුණ්ඩලකරණං නාම ලොකෙ පකතිරූපන්ති වුත්තං හොති. එවං සුවණ්ණං කුණ්ඩලං සියා, සුවණ්ණං කුණ්ඩලං භවතීති.

ඉති අභූතතබ්භාවරාසි.

සකත්ථරාසි

550. සකත්ථෙ [ක. 178, 360, 372; රූ. 224, 387, 385, 378; නී. 364, 780, 798, 767].

සකත්ථෙපි පච්චයා දිස්සන්ති. 'සකත්ථො'ති සකපදත්ථො, පකතිලිඞ්ගපදත්ථොති වුත්තං හොති.

හීනො එව හීනකො, පොතො එව පොතකො, දෙවො එව දෙවතා, යථාභූතමෙව යථාභුච්චං, කරුණා එව කාරුඤ්ඤං, පත්තකාලමෙව පත්තකල්ලං, ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං, පාගුඤ්ඤමෙව පාගුඤ්ඤතා, කම්මඤ්ඤමෙව කම්මඤ්ඤතා, දානං එව දානමයං, සීලං එව සීලමයං. එවං භාවනාමයං ඉච්චාදි.

යථා ච අමච්චපුත්තා එව 'අමච්චපුත්තියා'ති වුච්චන්ති, එවං ''සක්‍යපුත්තො එව සක්‍යපුත්තියො, අසමණො හොති අසක්‍යපුත්තියො [පාරා. 55], එවං නාටපුත්තියො, දාසපුත්තියො''තිපි යුජ්ජති.

'භයදස්සිවා, අත්ථදස්සිමා'ති වන්තු, මන්තුපච්චයාසකත්ථෙපි යුජ්ජන්ති. 'බ්‍රහ්මවණ්ණී, දෙවවණ්ණී'ති එත්ථ බ්‍රහ්මුනො වණ්ණො බ්‍රහ්මවණ්ණො, බ්‍රහ්මවණ්ණො විය වණ්ණො අස්ස අත්ථීති අත්ථෙ සති ඊපච්චයො පච්චයත්ථො එව හොති, න සකත්ථො. බ්‍රහ්මවණ්ණො විය වණ්ණො යස්ස සොයං බ්‍රහ්මවණ්ණීති අත්ථෙ සති සකත්ථොයෙව. අපි ච එකස්මිං අඤ්ඤපදත්ථෙ ද්වෙ සමාස, තද්ධිතා වත්තන්තීතිපි යුජ්ජති, තථා 'පගුණස්ස භාවො පාගුඤ්ඤතා'තිආදීසු ද්වෙ තද්ධිතපච්චයා භාවත්ථෙති.

ඉති සකත්ථරාසි.

නිද්දිට්ඨපච්චයරාසි

551. අඤ්ඤස්මිං [ක. 352; රූ. 376; නී. 765].

පුබ්බෙ නිද්දිට්ඨා ණාදයො පච්චයා නිද්දිට්ඨත්ථතො අඤ්ඤෙසුපි අත්ථෙසු දිස්සන්ති.

මගධෙසු ජාතො මාගධො, මගධෙසු සංවඩ්ඪිතො මාගධො, මගධෙසු නිවුත්ථො මාගධො, මගධානං මගධෙසු වා ඉස්සරො මාගධො ඉච්චාදි, ණො.

කාසිං අග්ඝතීති කාසියො [චූළව. 376], ‘කාසී’ති සතං වා සහස්සං වා වුච්චති, ඉයො.

එවමඤ්ඤෙපි පච්චයා යථානුරූපං වෙදිතබ්බා.

552. දිස්සන්තඤ්ඤෙපි පච්චයා [ක. 351, 352; රූ. 374, 376; නී. 764, 765].

පුබ්බෙ නිද්දිට්ඨපච්චයෙහි අඤ්ඤෙපි පච්චයා නිද්දිට්ඨෙසු අනිද්දිට්ඨෙසු ච අත්ථෙසු දිස්සන්ති.

විසදිසා [විවිධා (මොග.)] මාතරො විමාතරො, තාසං පුත්තා වෙමාතිකා [නෙත්ති 95], ඉකණ.

පථෙ ගච්ඡන්තීති පථාවිනො [ම. නි. 2.347], අසං දුක්ඛං පාපං වා ගච්ඡතීති අසාවී, ආවී.

ඉස්සා අස්ස අත්ථීති ඉස්සුකී [ජා. 1.6.43], උකී.

ධුරං වහන්තීති ධොරය්හා [අ. නි. 3.58], ය්හණ.

ලොභස්ස හිතා ලොභනෙය්‍යා. එවං දොසනෙය්‍යා, මොහනෙය්‍යා, අනෙය්‍යා.

දස්සනං අරහතීති දස්සනෙය්‍යො. එවං වන්දනෙය්‍යො, පූජනෙය්‍යො, නමස්සනෙය්‍යො, එය්‍යො.

ඔසානං හිතා ඔසනියා, යොගනියා, ගන්ථනියා, කම්මනියං, අත්තනියං, දස්සනියං, පූජනියො, නමස්සනියො ඉච්චාදි, අනියො.

යං පරිමාණං අස්සාති යාවං, යාවන්තස්ස භාවො යාවත්වං. එවං තාවත්වං, ත්ව.

පරමානං උත්තමපුරිසානං භාවො කම්මං වා පාරමී, සමග්ගානං භාවො කම්මං වා සාමග්ගී, ණී.

‘‘නාගවතා, සීහවතා, ආජඤ්ඤවතා’’ ඉච්චාදීසු භාවෙ වන්තුපච්චයං ඉච්ඡන්ති.

මාතු භාතා මාතුලො, උලො.

ඉති නිද්දිට්ඨපච්චයරාසි.

වුද්ධිරාසි

'පදානමාදිස්සායුවණ්ණස්සාඑඔ ණානුබන්ධෙ'ති පදාදිභූතානං අකාර, ඉවණ්ණු'වණ්ණානං ආ, එ, ඔවුද්ධි.

ආදිච්චො, වාසිට්ඨො, වෙනතෙය්‍යො, මෙනිකො, පෙත්තිකං, ඔදුම්බරං, ඔළුම්පිකො, ඔදග්‍යං, දොහග්ගං, සොහග්ගං ඉච්චාදි.

ණානුබන්ධෙති කිං? නාමකො, පදකො, පුරාතනො.

'මජ්ඣෙ'ති සුත්තෙන පදමජ්ඣෙපි වුද්ධි, වාසෙට්ඨො, අඬ්ඪතෙය්‍යො ඉච්චාදි.

553. සංයොගෙපි ක්වචි [ක. 405; රූ. 365; නී. 864; 'පි' (බහූසු නත්ථි)].

ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ සංයොගෙපි ක්වචි වුද්ධි හොති.

පෙත්තෙය්‍යො, පෙත්තිකං, දෙච්චො, පමුඛෙ සාධු පාමොක්ඛං, පමුදිතස්ස භාවො පාමොජ්ජං, වත්තබ්බන්ති වාක්‍යං, භජිතබ්බන්ති භාග්‍යං, භොග්ගං, යොග්ගං ඉච්චාදි.

ඉති වුද්ධිරාසි.

ලොපරාසි

'ලොපොවණ්ණිවණ්ණාන'න්ති සුත්තෙන ණ්‍යම්හි පරෙ අවණ්ණි'වණ්ණානං ලොපො.

තත්ථ අවණ්ණෙ-පණ්ඩිච්චං, තච්ඡං, දායජ්ජං, ද්විධා භාවො ද්වෙජ්ඣං, කරුණායෙව කාරුඤ්ඤං ඉච්චාදි.

ඉවණ්ණෙ-අධිපතිස්ස භාවො ආධිපච්චං. එවං ආදිච්චො, කොණ්ඩඤ්ඤො ඉච්චාදි.

'උවණ්ණස්සාවඩ සරෙ'ති සරෙ පරෙ උවණ්ණස්ස අවඩ හොති.

ණම්හි-ලහුනො භාවො ලාඝවං, රාඝවං, ජම්බුරුක්ඛෙ භවං ජම්බවං. තථා කපිලවත්ථුම්හි භවං කාපිලවත්ථවං, වනං. භාතුනො අපච්චං භාතබ්‍යො, ගබ්‍යං, දබ්‍යං.

'ටෙ සතිස්සා...'ති ටම්හි පච්චයෙ වීසති, තිංසතීනං තිලොපො.

වීසතියා පූරණො වීසො, එකූනවීසො. එවං තිංසො, එකූනතිංසො.

‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති රානුබන්ධෙ පච්චයෙ පදන්තසරාදීනං ලොපො.

මෙත්තෙය්‍යො, පෙත්තෙය්‍යො, කිවං, කිත්තකං, ඊදී, ඊදික්ඛො, ඊදිසො, ආහච්ච, උපහච්ච, සක්කච්ච, අධිකිච්ච, කිරියා, වෙදගූ, පාරගූ ඉච්චාදි.

554. පච්චයානං ලොපො [ක. 391; රූ. 423; නී. 830; මොග්ගල්ලානෙ ‘ලොපො’ ත්වෙව දිස්සති].

පච්චයානං ක්වචි ලොපො හොති.

බුද්ධෙ රතනං පණීතං, චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා [සං. නි. 4.85]. එත්ථ ච රතනස්ස භාවො රතනං, අත්තනො භාවො අත්තා, අත්තනො සකස්ස භාවො අත්තනියන්ති එවං භාවපච්චයලොපො.

‘‘බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති’’ආදීසු ‘‘බුද්ධස්ස භාවො බුද්ධො, බුද්ධස්ස අයං ගුණො බුද්ධො’’තිආදිනා නයෙන පච්චයලොපො වෙදිතබ්බො.

555. ලොපො වීමන්තුවන්තූනං [ක. 268; රූ. 397; නී. 518].

ඉයි’ට්ඨෙසු පරෙසු වී, මන්තු, වන්තූනං ලොපො හොති.

මෙධාවීනං අතිසයෙන මෙධාවීති මෙධියො, මෙධිට්ඨො, සතිමන්තානං අතිසයෙන සතිමාති සතියො, සතිට්ඨො, ගුණවන්තානං අතිසයෙන ගුණවාති ගුණියො, ගුණිට්ඨො.

ඉති ලොපරාසි.

බුද්ධදකරාසි නිට්ඨිතො.

නානාත්තරාසි

556. ජො වුද්ධස්සියිට්ඨෙසු [ක. 262; රූ. 391; නී. 513; චං. 4.3.50; පා. 5.3.61, 62].

ඉයි’ට්ඨපච්චයෙසු පරෙසු වුද්ධසද්දස්ස ජො හොති.

වුද්ධානං අතිසයෙන වුද්ධොති ජෙය්‍යො, ජෙට්ඨො.

557. බාළ්හන්තිකපසත්ථානං සාධනෙදසජා [ක. 263, 264, 265; රූ. 392, 393, 394; නී. 512, 514, 515; චං. 4.3.49, 51; පා. 5.3.60, 63; ‘… දසා’ (බහූසු)].

ඉය, ඉට්ඨපච්චයෙසු පරෙසු බාළ්හ, අන්තික, පසත්ථසද්දානං සාධ, නෙද, ස, ජාදෙසා හොන්ති.

බාළ්හානං අතිසයෙන බාළ්හොති සාධියො, සාධිට්ඨො, අන්තිකානං අතිසයෙන අන්තිකොති නෙදියො, නෙදිට්ඨො, පසත්ථානං අතිසයෙන පසත්ථොති සෙයෝ‍යා, සෙට්ඨො, ජෙයෝ‍යා, ජෙට්ඨො.

558. **කණකන අප්පයුවානං** [ක. 266, 267; රූ. 395, 396; නී. 516, 517; චං. 4.3.53; පා. 5.3.64].

ඉය, ඉට්ඨපච්චයෙසු පරෙසු අප්ප, යුවසද්දානං කණ, කනආදෙසා හොන්ති.

අප්පානං නවානං අතිසයෙන අප්පො නවොති කණියො, කණිට්ඨො, යුවානං තරුණානං අතිසයෙන යුවා තරුණොති කනියො, කනිට්ඨො, කනියෙ වයෙ භවා කඤ්ඤා.

559. **කොසජ්ජාජ්ජව පාරිසජ්ජ සුහජ්ජ මද්දවාරිස්‍යාසභාජඤ්ඤථෙය්‍යබාහුසච්චා** [ක. 360, 361; රූ. 387, 388; නී. 780, 781; ‘…රිස්සා…’’ (බහූසු)].

භාව, කම්මෙසු ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ එතෙ සද්දා නිපච්චන්තෙ. තත්ථ අජ්ජව, මද්දවා’සභසද්දා ණම්හි සිජ්ඣන්ති, සෙසා ණ්‍යම්හි.

තත්ථ උජුනො භාවො අජ්ජවං, ඉමිනා සුත්තෙන ණම්හි උස්ස අත්තං, ‘උවණ්ණස්සාවඩ…’ ඉති උස්ස අවත්තං. එවං මුදුනො භාවො මද්දවං, උසභස්ස භාවො ආසභං, උස්ස ආත්තං. කුසිතස්ස [කුසීතස්ස?] භාවො කොසජ්ජං, ඉමිනා ඉලොපො, ත්‍යස්ස ජ්ජත්තං, පරිසාසු උප්පන්නො පාරිසජ්ජො [දී. නි. 2.215], දාගමො, සුහදයොව සුහදො, යලොපො, සුහදස්ස භාවො සොහජ්ජං [ජා. 1.5.23], ඉසිනො ඉදං ආරිස්‍යං, ඉස්ස ආරිත්තං, ආජානියස්ස [ආජානීයස්සාතිපි දිස්සති] භාවො ආජඤ්ඤං, යලොපො, පුන ‘ලොපොවණ්ණිවණ්ණානං’න්ති ඉලොපො, තතො පරං සන්ධිරූපං, ආජානියො එව වා ආජඤ්ඤො [ජා. 1.1.24], සකත්ථෙ ණෝ‍යා, ථෙනස්ස භාවො, කම්මං වා ථෙය්‍යං, නස්ස යත්තං, බහුසුතස්ස භාවො බාහුසච්චං, උස්ස අත්තං, පුන සන්ධිරූපං.

560. **අධාතුස්ස කෙ** [පාණිනියෙ, චන්දෙ ච ‘කාක’ඉති පඤ්චමාන්තං දිස්සතෙ] **ස්‍යාදිතො සෙස්සි** [ක. 404; රූ. 370; නී. 859].

‘සෙස්සී’ති සෙ+අස්ස+ඉ, ඡපදමිදං සුත්තං.

අධාතුස්ස අවයවභූතෙ කකාරෙ පරෙ පුබ්බස්ස අකාරස්ස බහුලං ඉ හොති කනිස්සිතෙ සෙ අසයාදිතො පරෙ සති.

බාලිකා, එකිකා, හත්ථිපොතිකා, මහල්ලිකා, කුම්භකාරිකා, කම්මකාරිකා, අන්නදායිකා, උපාසිකා, සාවිකා, ධම්මවාචිකා.

අධාතුස්සාති කිං? කුලුපකා- භික්ඛුනී, ධෙනුපකා, ඛීරූපකා-වච්ඡී, ඉධ ධාත්වාදෙසොපි කකාරො ධාතුසඤ්ඤං ලභතියෙව.

කෙති කිං? වෙදනා, චෙතනා.

අසයාදිතොති කිං? බහුපරිබ්බාජකා-රාජධානී.

අස්සාති කිං? බහුකත්තුකා-සාලා.

එත්ථ ච බහවො පරිබ්බාජකා යස්සා සා බහුපරිබ්බාජකාති විග්ගහො. පරිබ්බාජකසද්දො පකතිසයාදිසද්දො හොති, තස්මා කනිස්සිතස්ස සසඤ්ඤස්ස ආකාරස්ස සයාදිතො පරත්තා පුබ්බස්ස අස්ස ඉත්තං න භවති. යදි භවෙය්‍ය, බහුකා පරිබ්බාජිකායො යස්සන්ති අත්ථප්පසඞ්ගො සියාති.

ඉති නානාත්තරාසි නිට්ඨිතො.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානබ්‍යාකරණ-

දීපනියා තද්ධිතකණ්ඩො පඤ්චමො.

6. ආඛ්‍යාතකණ්ඩ

සුද්ධකත්තුරූප

අථ ධාතුපච්චයසංසිද්ධං කාල, කාරක, පුරිස, සඞ්ඛ්‍යාභෙදදීපකං ලිඞ්ගභෙදරහිතං ක්‍රියාපධානවාචකං ත්‍යාද්‍යන්තනාමකං ආඛ්‍යාතපදං දීපියතෙ.

තත්ථ ක්‍රියං ධාරෙතීති **ධාතු**. සා පකතිධාතු, විකතිධාතු, නාමධාතුවසෙන තිවිධා.

තත්ථ භූ, හූ, ගමු, පච ඉච්චාදි **පකතිධාතු** නාම සභාවෙන සිද්ධත්තා.

තිතික්ඛ, තිකිච්ඡ, බුභුක්ඛ, ජිඝච්ඡඉච්චාදි **විකතිධාතු** නාම සඞ්ඛතවසෙන සිද්ධත්තා.

පුත්තීය, පබ්බතාය ඉච්චාදි **නාමධාතු** නාම නාමභූතස්ස සතො ක්‍රියවාචීපච්චයයොගෙන ධාතුට්ඨානෙ ඨිතත්තා.

පකතිධාතු ච සකම්මිකා’කම්මිකවසෙන දුවිධා.

තත්ථයා ධාතු කම්මාපෙක්ඛං ක්‍රියං වදති, සා **සකම්මිකා** නාම. ගාමං ගච්ඡති, ඔදනං පචති ඉච්චාදි.

යා කම්මනිරපෙක්ඛං ක්‍රියං වදති, සා **අකම්මිකා** නාම. භවති, හොති, තිට්ඨති, සෙති ඉච්චාදි.

සකම්මිකා ච එකකම්මික, ද්විකම්මිකවසෙන දුවිධා.

තත්ථ යා එකකම්මාපෙක්ඛං ක්‍රියං වදති, සා එකකම්මිකා නාම. ගාමං ගච්ඡති, ඔදනං පචති ඉච්චාදි.

යා පධානා’පධානවසෙන කම්මද්වයාපෙක්ඛං ක්‍රියං වදති, සා ද්විකම්මිකා නාම.

සා ච න්‍යාදි, දුහාදිවසෙන දුවිධා.

තත්ථ යා ධාතු පාපනත්ථා හොති, සා න්‍යාදි නාම. අජං ගාමං නෙති, භාරං ගාමං වහති, සාඛං ගාමං ආකඩ්ඪති.

සෙසා ද්විකම්මිකා දුහාදි නාම. ගාවිං ඛීරං දුහති, බ්‍රාහ්මණං කම්බලං යාචති, දායකං භික්ඛං භික්ඛති, ගොණං වජං රුන්ධති, භගවන්තං පඤ්හං පුච්ඡති, සිස්සං ධම්මං අනුසාසති, භගවා භික්ඛූ එතං [වචනං] අවොච, රාජා අමච්චං වචනං බ්‍රවීති ඉච්චාදි.

තත්ථ යදා කම්මස්මිං රූපං සිජ්ඣති, තදා විභත්ති, පච්චයා ත්‍යාදිම්හි පධානකම්මං වදන්ති, දුහාදිම්හි අපධානකම්මං, සබ්බධාතූසු කාරිතයොගෙ කාරිතකම්මන්ති, සබ්බඤ්චෙතං ධාතූනං පකතිඅත්ථවසෙන වුත්තං, අනෙකත්ථත්තා පන ධාතූනං අත්ථන්තරවචනෙ වා නානුපසග්ගයොගෙ වා අකම්මිකාපි සකම්මිකා හොන්ති, සකම්මිකාපි අකම්මිකා හොන්ති.

අත්ථන්තරවචනෙ තාව –

විද – සත්තායං, ධම්මො විජ්ජති, සංවිජ්ජති.

විද – ඤාණෙ, ධම්මං විදති.

විද – ලාභෙ, ධනං වින්දති.

විද – අනුභවනෙ, සුඛං වෙදෙති, විපාකං පටිසංවෙදෙති [ම. නි. 3.303].

විද – ආරොචනෙ, වෙදයාමහං භන්තෙ වෙදයතීති මං ධාරෙතු [චූළව. අට්ඨ. 102], කාරණං නිවෙදෙති, ධම්මං පටිවෙදෙති ඉච්චාදි.

නානුපසග්ගයොගෙ –

පද-ගතියං, මග්ගං පජ්ජති, පටිපජ්ජති, මග්ගො උප්පජ්ජති, නිපජ්ජති, සම්පජ්ජති, භොගො භවති, සම්භවති, භොගං අනුභවති, තණ්හං අභිභවති, පරිභවති, අධිභවති, අරඤ්ඤං අභිසම්භවති, අජ්ඣොගාහතීති අත්ථො. ගච්ඡන්තං මග්ගෙ අභිසම්භවති, සම්පාපුණාතීති අත්ථො ඉච්චාදි.

පදානං බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා වා අත්ථසම්පත්තියා වා උපකාරකා විභත්ති, පච්චයා පච්චයා නාම.

තත්ථ විභත්තියො ත්‍යාදි, ත්වාදිඉච්චාදිනා අට්ඨවිධා භවන්ති, සරූපතො ඡන්නවුතිවිධා.

තත්ථ පුබ්බඡක්කභූතානි අට්ඨවත්තාලීසරූපානි **පරස්සපදානි** නාම. පරඡක්කභූතානි අට්ඨවත්තාලීසරූපානි **අත්තනොපදානි** නාම.

තත්ථ පරහිතපටිසංයුත්තෙසු ඨානෙසු පවත්තිබහුලානි පදානි පරස්සපදානි නාම. අත්තහිතපටිසංයුත්තෙසු පවත්තිබහුලානි අත්තනොපදානි නාමාති **එකෙ**.

පරො වුච්චති කත්තා සබ්බක්‍රියාසාධාරණත්තා, අත්තා වුච්චති කම්මං සකසකක්‍රියාසාධාරණත්තා, පරස්ස අභිධායකානි පදානි පරස්සපදානි, අත්තනො අභිධායකානි පදානි අත්තනොපදානීති **අඤ්ඤෙ**.

අත්තා වුච්චති පදත්ථානං සරීරභූතා ක්‍රියා, කත්තුනා පන සාධ්‍යට්ඨෙන ක්‍රියරූපානි භාව, කම්මානිපි අත්තාති වුච්චන්ති. සාධකට්ඨෙන තෙහි පරභූතො කත්තා පරො නාමාති **අපරෙ**.

අත්තා වුච්චති අම්හත්ථො, පරො වුච්චති තුම්හ, නාමත්ථො, පුබ්බඡක්කානි පරබහුලත්තා පරස්සපදානි නාම, පරඡක්කානි පන රුළ්හීවසෙන අත්තනොපදානි නාමාතිපි වදන්ති. ඉදං න යුජ්ජති පරඡක්කෙසු තබ්බහුලමත්තස්සාපි අසිද්ධත්තා. පාළිභාසං පන පත්වා ද්වින්නං ඡක්කානං අත්තහිත, පරහිතෙසු වා තීසු කාරකෙසු වා පවත්තිනානාත්තං න දිස්සතියෙව, තස්මා ඉමස්මිං ගන්ථෙ තං නාමද්වයං න ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

පච්චයා පන චතුබ්බිධා විකරණ, කිච්ච, කාරිත, ධාතුපච්චයවසෙන.

තත්ථ යෙ ධාතුසිද්ධානි ත්‍යාදිපදානි තබ්බාදිපදානි ච ගණවිභාගවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසරූපානි කරොන්ති, තෙ **විකරණපච්චයා** නාම, ල, ය, ණොඉච්චාදයො.

භාව, කම්මවිසයො ක්‍යො **කිච්චපච්චයො** නාම.

පරෙසං ආණාපනසඞ්ඛාතෙ පයොජකබ්‍යාපාරෙ පවත්තා ණි, ණාපිපච්චයා **කාරිතපච්චයා** නාම.

විසුං තංතංක්‍රියවාචීභාවෙන ධාතුරූපා ඛ, ඡ, සඉච්චාදිකා පච්චයා **ධාතුපච්චයා** නාම.

‘‘කාල, කාරක, පුරිස, සඞ්ඛ්‍යාභෙදදීපක’’න්ති එත්ථ අතීත, පච්චුප්පන්නා’නාගත, කාලවිමුත්තවසෙන කාලභෙදො චතුබ්බිධො.

තත්ථ හියත්තනී, අජ්ජත්තනී [අජ්ජතනී (බහූසු)], පරොක්ඛාති ඉමා තිස්සො විභත්තියො අතීතෙ කාලෙ වත්තන්ති.

වත්තමානා, පඤ්චමීති ද්වෙ පච්චුප්පන්නෙ.

එකා භවිස්සන්ති අනාගතෙ.

සත්තමී, කාලාතිපත්තීති ද්වෙ කාලවිමුත්තෙ වත්තන්ති, අයං කිර පොරාණිකො විභත්තීනං කමො, සො ච පාළියා සමෙතියෙව.

‘‘සබ්බෙ සද්ධම්මගරුනො, විහංසු විහරන්ති ච.

අථොපි විහරිස්සන්ති, එසා බුද්ධාන ධම්මතා’’ති [අ. නි. 4.21] ච –

‘‘අබ්භතීතා ච යෙ බුද්ධා, වත්තමානා අනාගතා’’ති ච [අප. ථෙර 1.1.588] පාළි. ඉමස්මිං කමෙ පඤ්චමී, සත්තමීති නාමද්වයම්පි අන්වත්ථවසෙන සිද්ධං භවති. පච්ඡා පන ගරුනො වත්තිච්ඡාවසෙන විභත්තීනං නානාකමං කරොන්ති.

කත්තු, කම්ම, භාවා පන කාරකභෙදො නාම. තත්ථ භාවො දුවිධො සාධ්‍ය, සාධනවසෙන විසෙසන, විසෙස්‍යවසෙන ච. තත්ථ ධාත්වත්ථක්‍රියා **සාධ්‍යභාවො** නාම. පච්චයත්ථක්‍රියා **සාධනභාවො** නාම.

තෙසු සාධ්‍යභාවො නානාධාතූනං වසෙන නානාවිධො හොති. සාධනභාවො නානාධාත්වත්ථානං පවත්තාකාරසඞ්ඛාතෙන එකට්ඨෙන එකොව හොති. සො පන යථා ජාති නාම අනුප්පන්නපක්ඛෙ ඨිතෙ සඞ්ඛතධම්මෙ උප්පාදෙන්තී විය ඛායති, තථා වොහාරවිසයමත්තෙ ඨිතෙ සබ්බධාත්වත්ථෙ පාතුභොන්තෙ කරොන්තො විය ඛායති, තස්මා සො සාධනන්ති ච කාරකන්ති ච වුච්චති. යථා ච ජාතිවසෙන උප්පන්නා සඞ්ඛතධම්මා ‘‘චින්තනං ජාතං, ඵුසනං ජාත’’ මිච්චාදිනා එකන්තමෙව ජාතිං විසෙසෙන්ති, තථා පච්චයත්ථවසෙන පාතුභොන්තා නානාධාත්වත්ථාපි ‘‘භූයතෙ, ගම්‍යතෙ, පච්චතෙ, භවනං, ගමනං, පචන’’ මිච්චාදිනා එකන්තමෙව පච්චයත්ථං විසෙසෙන්ති. වත්තිච්ඡාවසෙන පන භාවසාධනපදෙසු ධාත්වත්ථ, පච්චයත්ථානං අභෙදොපි වත්තුං යුජ්ජතියෙව. ඉධ පන ද්වීසු භාවෙසු සාධනභාවො අධිප්පෙතොති.

පඨම, මජ්ඣිමු’ත්තමපුරිසා පුරිසභෙදො. ‘පුරිසො’ති ච ‘‘යංකිඤ්චායං පුරිසපුග්ගලො පටිසංවෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා’’ති [ම. නි. 3.1] එත්ථ අත්තා එව වුච්චති, සො ච අත්තා ‘‘සො කරොති, සො පටිසංවෙදෙතී’’ති [අ. නි. 6.43; විසුද්ධි. 2.580] එත්ථ කාරකොති වුච්චති. ඉති ‘පුරිසො’ති කාරකො එව.

සො ච තිවිධො නාමත්ථො, තුම්හත්ථො, අම්හත්ථො චාති. තත්ථ අත්තනො අජ්ඣත්තසන්තානභූතත්තා අම්හත්ථො උත්තමපුරිසො නාම, සෙසා පන කමෙන පඨමපුරිසො, මජ්ඣිමපුරිසොති වුච්චන්ති. විභත්තියො පන තද්දීපකත්තා පඨමපුරිසාදිනාමං ලභන්ති. ඉදඤ්ච නාමං කාරකභෙදෙ අන්තොගධමෙවාති කත්වා ඉමස්මිං ගන්ථෙ න ගහිතන්ති.

සඞ්ඛ්‍යාභෙදො දුවිධො එකත්ත, බහුත්තවසෙන.

‘ලිඞ්ගභෙදරහිත’න්ති ‘‘පුරිසො ගච්ඡති, ඉත්ථී ගච්ඡති, කුලං ගච්ඡති’’ ඉච්චාදීසු ‘පුරිසො’ඉච්චාදීනං අභිධෙය්‍යපදානං ලිඞ්ගානුගතො රූපභෙදො ආඛ්‍යාතපදෙ නත්ථි.

‘ක්‍රියාපධානවාචක’න්ති එත්ථ ක්‍රියං එව පධානතො අභිධාති, න නාමපදං විය දබ්බං පධානතො අභිධාතීති අධිප්පායො.

තත්ථ ක්‍රියා නාම ධාත්වත්ථභාවො වුච්චති, සා ච කාලවසෙන අතීතක්‍රියා, පච්චුප්පන්නක්‍රියා, අනාගතක්‍රියා, කාලවිමුත්තක්‍රියාති චතුබ්බිධා හොති.

ආණත්තික්‍රියා, ආසිට්ඨක්‍රියා, අනුමතික්‍රියා, පරිකප්පක්‍රියා, අරහ, සක්ක, විධි, නිමන්තනා’මන්තනාදික්‍රියාති බහුවිධො ක්‍රියාභෙදොති.

භූ-සත්තායං, සන්තස්ස භාවො සත්තා, තස්සං සත්තායං, භූධාතු සත්තායමත්ථෙ වත්තතෙ, සබ්බපදත්ථානං සද්ද, බුද්ධිවිසයභාවෙන විජ්ජමානභාවෙ වත්තතෙත්‍යත්ථො.

561. **ක්‍රියත්ථා** [ක. 432, 455; රූ. 362, 530; නී. 905, 936; පා. 3.1.91].

අධිකාරසුත්තමිදං, ක්‍රියත්ථා පරං විභත්ති, පච්චයා භවන්තීති අත්ථො. ක්‍රියා අත්ථො යස්සාති ක්‍රියත්ථො. පකතිධාතු, විකතිධාතු, නාමධාතුවසෙන තිවිධො ධාතු, කාරිතපච්චයන්තරූපම්පි විකතිධාතුම්හි සඞ්ගය්හති.

562. **වත්තමානෙති අන්ති සි ථ මි ම තෙ අන්තෙ සෙ ව්හෙ එ ම්හෙ** [ක. 414; රූ. 428; නී. 872; චං. 1.2.82; පා. 3.2.123].

ආරභිත්වා නිට්ඨං අනුපගතො භාවො වත්තමානො නාම, තංසම්බන්ධීකාලොපි තදුපචාරෙන වත්තමානොති වුච්චති. වත්තමානෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං ත්‍යාදිවිභත්තියො භවන්ති. අයඤ්ච විභත්ති ත්‍යාදීති ච වත්තමානකාලවිසයත්තා වත්තමානාති ච සිජ්ඣති.

563. **පුබ්බාපරඡක්කානමෙකානෙකෙසු තුම්හම්හසෙසෙසු ද්වෙ ද්වෙ මජ්ඣිමුත්තමපඨමා** [ක. 408; රූ. 431; නී. 867].

තුම්හනාමං, අම්හනාමං, තදුභයතො සෙසනාමන්ති තීසු නාමෙසු පයුජ්ජමානෙසු වා ගම්‍යමානෙසු වා එකස්මිං වා අනෙකෙසු වා අත්ථෙසු පුබ්බඡක්ක, පරඡක්කානං ද්වෙ ද්වෙ මජ්ඣිම, උත්තම, පඨමා විභත්තියො භවන්ති. ‘‘උත්තමන්ති උත්තරං අන්තිම’’න්ති චූළමොග්ගල්ලානෙ වුත්තං.

එත්ථ ච විභත්තිවිධානමුඛෙන තංතංසඤ්ඤාවිධානම්පි සිද්ධං හොති.

කථං?ති, අන්ති, සි, ථ, මි, ම ඉති පුබ්බඡක්කං නාම.

තෙ, අන්තෙ, සෙ, ව්හෙ, එ, ම්හෙ ඉති පරඡක්කං නාම.

පුබ්බඡක්කෙ ච-ති, අන්තිද්වයං පඨමදුකං නාම, සි, ථද්වයං මජ්ඣිමදුකං නාම, මි, මද්වයං උත්තමදුකං නාම. එවං පරඡක්කෙ.

තත්ථ තුල්‍යාධිකරණභූතෙ සෙසනාමෙ පයුජ්ජමානෙ වා ගම්‍යමානෙ වා පඨමදුකං භවති. තථා තුම්හනාමෙ මජ්ඣිමදුකං, අම්හනාමෙ උත්තමදුකං. දුකෙසු ච එකස්මිං අත්ථෙ වත්තබ්බෙ එකවචනං, බහුම්හි වත්තබ්බෙ බහුවචනං.

එත්ථ ච නාමානං අත්ථනිස්සිතා කත්වත්ථ, කම්මත්ථා ඉධ නාමත්ථාති වුච්චන්ති. කත්තු, කම්මසඞ්ඛාතෙ යස්මිං නාමත්ථෙ ත්‍යාදිවිභත්තියො භවන්ති, සො නාමත්ථො ත්‍යාදිවාචකානං එව වාච්චභූතො වුත්තත්ථො නාම හොති, න ස්‍යාදිවිභත්තීනං.

වුත්තකත්තු, කම්මාධිට්ඨානස්ස ච ලිඞ්ගත්ථස්ස වාචකං නාමපදං අභිධෙය්‍යපදං නාම, එතදෙව තුල්‍යාධිකරණපදන්ති ච වුච්චති.

අම්‍යාදයො ච අත්ථවාචකවිභත්තියො එතස්මිං ඔකාසං න ලභන්ති, ලිඞ්ගත්ථමත්තජොතිකා පඨමාවිභත්ති එව ඔකාසං ලභති. එවරූපානි තුල්‍යාධිකරණභූතානි අභිධෙය්‍යපදානි සන්ධාය සුත්තෙ ‘තුම්හම්හසෙසෙසූ’ති වුත්තං.

ඉදඤ්ච සුත්තං සුද්ධෙහි තුම්හ’ම්හ, සෙසනාමෙහි යුත්තවාක්‍යෙ ච මිස්සකෙහි යුත්තවාක්‍යෙ චාති ද්වීසු ද්වීසු වාක්‍යෙසු වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සුද්ධෙහි යුත්තෙ පච්චෙකං දුකානි වත්තන්ති. යථා? සො ගච්ඡති, තෙ ගච්ඡන්ති, ත්වං ගච්ඡසි, තුම්හෙ ගච්ඡථ, අහං ගච්ඡාමි, මයං ගච්ඡාමාති.

තථා සුද්ධද්වන්දෙපි. යථා? සො ච සො ච ගච්ඡති, ගච්ඡන්ති වා. තෙ ච තෙ ච ගච්ඡන්ති, සො ච තෙ ච ගච්ඡන්ති, ත්වඤ්ච ත්වඤ්ච ගච්ඡසි, ගච්ඡථ වා. තුම්හෙ ච තුම්හෙ ච ගච්ඡථ, ත්වඤ්ච තුම්හෙ ච ගච්ඡථාති.

මිස්සකෙහි යුත්තෙ ද්වන්දවාක්‍යෙ පන ‘විප්පටිසෙධෙ’ති සඞ්කෙතත්තා පරදුකානි එව ඔකාසං ලභන්ති, තෙසු ච බහුවචනානි එව. යථා? සො ච ත්වඤ්ච ගච්ඡථ, සො ච අහඤ්ච ගච්ඡාම, ත්වඤ්ච අහඤ්ච ගච්ඡාම, සො ච ත්වඤ්ච අහඤ්ච ගච්ඡාම. එකවචනචතුක්කං.

තෙ ච තුම්හෙ ච ගච්ඡථ, තෙ ච මයඤ්ච ගච්ඡාම, තුම්හෙ ච මයඤ්ච ගච්ඡාම, තෙ ච තුම්හෙ ච මයඤ්ච ගච්ඡාම. බහුවචනචතුක්කං.

සො ච තුම්හෙ ච ගච්ඡථ, සො ච මයඤ්ච ගච්ඡාම, ත්වඤ්ච මයඤ්ච ගච්ඡාම, සො ච ත්වඤ්ච මයඤ්ච ගච්ඡාම. එකවචනමූලචතුක්කං.

තෙ ච ත්වඤ්ච ගච්ඡථ, තෙ ච අහඤ්ච ගච්ඡාම, තුම්හෙ ච අහඤ්ච ගච්ඡාම, තෙ ච තුම්හෙ ච අහඤ්ච ගච්ඡාම. බහුවචනමූලචතුක්කං.

අපි ච ත්වඤ්ච සො ච ගච්ඡථ, අහඤ්ච සො ච ගච්ඡාම, ත්වඤ්ච අහඤ්ච සො ච ගච්ඡාම, තුම්හෙ ච සො ච ගච්ඡථ, මයඤ්ච සො ච ගච්ඡාම, ත්වඤ්ච තෙ ච ගච්ඡථ, අහඤ්ච තෙ ච ගච්ඡාමඉච්චාදීනිපි චතුක්කානි වෙදිතබ්බානි.

අත්‍රිමා පාළි – තුවඤ්ච පුත්තො සුණිසා ච නත්තා, සම්මොදමානා සරමාවසෙථ [ජා. 1.8.7]. අහඤ්ච පුත්තො සුණිසා ච නත්තා, සම්මොදමානා සරමාවසෙම [ජා. 1.8.7].

අහඤ්ච දානි ආයස්මා ච සාරිපුත්තො භික්ඛුසඞ්ඝං පරිහරිස්සාම [ම. නි. 2.160].

අහඤ්ච ඉමෙ ච භික්ඛූ සමාධිනා නිසීදිම්හා.

අහඤ්ච භරියා ච දානපතී අහුම්හා [ජා. 2.22.1593].

අහඤ්ච සාමිකො ච දානපතී අහුම්හා [ජා. 2.22.1617] ඉච්චාදි.

යං පන ''සො ච ගච්ඡති, ත්වඤ්ච ගච්ඡසී''ති වත්තබ්බෙ ''තුම්හෙ ගච්ඡථා''ති වා ''සො ච ගච්ඡති, අහඤ්ච ගච්ඡාමී''ති වත්තබ්බෙ ''මයං ගච්ඡාමා''ති වා වචනං, තං පකතිබහුවචනමෙව, න පරොපුරිසබහුවචනං.

යඤ්ච කච්චායනෙ – ''සබ්බෙසමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො''ති [නී. 216 පිට්ඨෙ] සුත්තං, තත්ථපි සබ්බෙසං ද්වින්නං වා තිණ්ණං වා මිස්සකභූතානං නාම, තුම්හ'ම්හානං එකතො අභිධානෙ මිස්සකද්වන්දවාක්‍යෙ පරො පුරිසො යොජෙතබ්බොති අත්ථො න න සම්භවතීති.

564. කත්තරි ලො [ක. 455; රූ. 433; නී. 925].

අපරොක්ඛෙසු මාන, න්ත, ත්‍යාදීසු පරෙසු ක්‍රියත්ථා පරං කත්තරි ලානුබන්ධො අපච්චයො හොති. ලානුබන්ධො 'ඌලස්සෙ'ති සුත්තෙ විසෙසනත්ථො.

එතෙන යත්ථ මාන, න්ත, ත්‍යාදයො කත්තරි වත්තන්ති, තත්ථ අයං ලපච්චයොති ලපච්චයෙන තෙසං කත්තුවාචකභාවං ඤාපෙති, එස නයො ''ක්‍යො භාවකම්මෙසු...'' ඉච්චාදීසුපි.

එත්ථ ච විකරණපච්චයා නාම බ්‍යඤ්ජනපූරණා එව හොන්ති, න අත්ථපූරණා, තස්මා යස්මිං පයොගෙ තෙහි විනා පදරූපං න සිජ්ඣති, තත්ථෙව තෙ වත්තන්ති. යත්ථ සිජ්ඣති, තත්ථ න වත්තන්ති, අයම්පි ලපච්චයො ධාතුතො පරං විභත්තිසරෙ වා ආගමසරෙ වා අසන්තෙ වත්තති, සන්තෙ පන ''පචාමි, පචාම, පචාහි, ගමෙති, ගමෙන්ති, වජ්ජෙති, වජ්ජෙන්ති''-ඉච්චාදීසු කාරියන්තරත්ථාය වත්තති. යත්ථ ච පච්චයානං

ලොපො විහිතො, තත්ථ ගණන්තර, රූපන්තරප්පසඞ්ගපටිසිද්ධාය වත්තති, අඤ්ඤත්ථ න වත්තති.

565. **යුවණ්ණානමෙඔ පච්චයෙ** [ක. 485; රූ. 434; නී. 975; චං. 1.1.82; පා. 3.1.60].

විභත්ති, පච්චයා පච්චයො නාම. ඉ, කී, ඛි, චි, ජි ඉච්චාදයො ඉවණ්ණා නාම. චු, ජු, භූ, හූ ඉච්චාදයො උවණ්ණා නාම. පච්චයෙ පරෙ එකක්ඛරධාත්වන්තානං ඉවණ්ණු’වණ්ණානං කමෙන එ, ඔවුද්ධියො හොන්ති. ‘පරො ක්වචී’ති පරසරලොපො.

සංපුබ්බො-සම්භොති, සම්භොන්ති, සම්භොසි, සම්භොථ, සම්භොමි, සම්භොම.

අනුපුබ්බො-අනුභවනෙ, සො භොගං අනුභොති, තෙ භොගං අනුභොන්ති, ත්වං භොගං අනුභොසි, තුම්හෙ භොගං අනුභොථ, අහං භොගං අනුභොමි, මයං භොගං අනුභොම.

තත්ථ යථා ‘‘නීලො පටො’’ති එත්ථ නීලසද්දස්ස අත්ථො දුවිධො වාච්චත්ථො, අභිධෙය්‍යත්ථොති.

තත්ථ ගුණසඞ්ඛාතො සකත්ථො වාච්චත්ථො නාම.

ගුණනිස්සයො දබ්බත්ථො අභිධෙය්‍යත්ථො නාම.

නීලසද්දො පන වච්චාත්ථමෙව උජුං වදති, නීලසද්දමත්තං සුණන්තො නීලගුණමෙව උජුං ජානාති, තස්මා ‘‘පටො’’ ඉති පදන්තරෙන නීලසද්දස්ස අභිධෙය්‍යත්ථො ආචික්ඛීයති.

තථා ‘‘අනුභොතී’’ති එත්ථ තිසද්දස්ස අත්ථො දුවිධො වාච්චත්ථො, අභිධෙය්‍යත්ථොති.

තත්ථ කත්තුසත්තිසඞ්ඛාතො සකත්ථො **වාච්චත්ථො** නාම.

සත්තිනිස්සයො ලිඞ්ගත්ථො **අභිධෙය්‍යත්ථො** නාම.

තිසද්දො පන වාච්චත්ථමෙව උජුං වදති, න අභිධෙය්‍යත්ථං. ‘‘අනුභොතී’’ති සුණන්තොසාධ්‍යක්‍රියාසහිතං කත්තාරමෙව උජුං ජානාති, න කිඤ්චි දබ්බන්ති අත්ථො. තස්මා ‘‘සො’’ ඉති පදන්තරෙන තිසද්දස්ස අභිධෙය්‍යත්ථො ආචික්ඛීයති, වාච්චත්ථස්ස පන තිසද්දෙනෙව උජුං වුත්තත්තා තතියාවිභත්තියා පුන ආචික්ඛිතබ්බකිච්චං නත්ථි, ලිඞ්ගත්ථජොතනත්ථං අභිධෙය්‍යපදෙ පඨමාවිභත්ති එව පවත්තතීති. එස නයො සබ්බත්ථ.

566. එඔනමයවා සරෙ [ක. 513, 514; රූ. 435, 491; නී. 1027, 1028].

සරෙ පරෙ එ, ඔනං කමෙන අය, අවා හොන්ති. ය, වෙසු අ-කාරො උච්චාරණත්ථො.

හවති, හවන්ති, හවසි, හවථ.

567. හිමිමෙස්වස්ස [ක. 478; රූ. 438; නී. 959].

හි, මි, මෙසු පරෙසු අ-කාරස්ස දීඝො හොති.

හවාමි, හවාම.

පරඡක්කෙ – හවතෙ, හවන්තෙ, හවසෙ, හවව්හෙ, හවෙ, හවම්හෙ.

පපුබ්බො භූ-පවත්තියං, නදී පභවති.

අධ්‍යා'භි, පරිපුබ්බො හිංසායං, අධිභවති, අභිභවති, පරිභවති.

විපුබ්බො විනාසෙ, පාකටෙ, සොභණෙ ච, විභවති.

පරාපුබ්බො පරාජයෙ, පරාභවති.

අභි, සංපුබ්බො පත්තියං, අජ්ඣොගාහෙ ච, අභිසම්භවති, තථා පාතුබ්භවති, ආවිභවති ඉච්චාදි.

ඉති සුද්ධකත්තුරූපං.

සුද්ධභාවකම්මරූප

568. ක්‍යො භාවකම්මෙස්වපරොක්ඛෙසු මාන න්ත ත්‍යාදීසු [ක. 440; රූ. 445; නී. 920; චං. 1.1.80; පා. 3.1.67].

පරොක්ඛාවජ්ජිතෙසු මාන, න්තපච්චයෙසු ත්‍යාදීසු ච පරෙසු ක්‍රියත්ථා භාවස්මිං කම්මනි ච කානුබන්ධො යපච්චයො හොති, බහුලාධිකාරා ක්වචි කත්තරි ච.

රූපං විභූයාති, සො පභීයිස්සති [සං. නි. 1.249], භත්තං පච්චති, ගිම්හෙ උදකං ඡිජ්ජති, කුසූලො භිජ්ජති.

569. න තෙ කානුබන්ධනාගමෙසු.

කානුබන්ධෙ නාගමෙ ච ඉවණ්ණු'වණ්ණානං අස්ස ච තෙ එ, ඔ,-ආ න හොන්තීති කාම්හි වුද්ධි නත්ථි.

කම්මෙ-තෙන පුරිසෙන භොගො අනුභූයති, තෙන භොගා අනුභූයන්ති, තෙන ත්වං අනුභූයසි, තෙන තුම්හෙ අනුභූයථ, තෙන අහං අනුභූයාමි, තෙන මයං අනුභූයාම. යස්ස ද්විත්තං රස්සත්තඤ්ච, අනුභුය්‍යති, අනුභුය්‍යන්ති.

තත්ථ ''අනුභූයතී''ති එත්ථ ක්‍යපච්චයසහිතස්ස තිසද්දස්ස අත්ථො දුවිධො වාච්චත්ථො, අභිධෙය්‍යත්ථොති.

තත්ථ කම්මසත්තිසඞ්ඛාතො සකත්ථො **වාච්චත්ථො** නාම.

සත්තිනිස්සයො ලිඞ්ගත්ථො **අභිධෙය්‍යත්ථො** නාම.

තිසද්දො පන ක්‍යපච්චයසහිතො වාච්චත්ථමෙව උජුං වදති, න අභිධෙය්‍යත්ථං. ''අනුභූයතී''ති සුණන්තො සාධ්‍යක්‍රියාසහිතං කම්මසත්තිං එව උජුං ජානාති, න කිඤ්චි දබ්බන්ති වුත්තං හොති. සෙසං පුබ්බෙ වුත්තනයමෙව.

අනුභූයතෙ, අනුභුය්‍යතෙ, අනුභූයන්තෙ, අනුභුය්‍යන්තෙ, අනුභූයසෙ, අනුභූයව්හෙ, අනුභූයෙ, අනුභුය්‍යෙ, අනුභූයම්හෙ, අනුභුය්‍යම්හෙ.

570. **ගරුපුබ්බා රස්සා රෙ න්තෙන්තීනං** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; 'ගුරූ...' (බහූසු)].

ගරුපුබ්බම්හා රස්සතො න්තෙ, න්තීනං රෙආදෙසො හොති.

ජායරෙ, ජායන්ති, ජායරෙ, ජායන්තෙ, ගච්ඡරෙ, ගච්ඡන්ති, ගච්ඡරෙ, ගච්ඡන්තෙ, ගමිස්සරෙ, ගමිස්සන්ති, ගමිස්සරෙ, ගමිස්සන්තෙ.

ගරුපුබ්බාති කිං? පචන්ති, පචන්තෙ.

රස්සාති කිං? පාචෙන්ති, පාචන්තෙ.

එත්ථ ච සුත්තවිභාගෙන ''සබ්බං හිදං හඤ්ඤරෙ කාලපරියායං [ජා. 1.15.370], මුඤ්චරෙ බන්ධනස්මා [ජා. 2.22.1648], ජීවරෙ' වාපි සුස්සතී''ති [ජා. 2.22.840] එතානි පාළිපදානි සිජ්ඣන්ති.

තත්ථ 'හඤ්ඤරෙ'ති හිඤ්ඤති, 'මුඤ්චරෙ'ති මුඤ්චන්තු, 'ජීවරෙ' වාපී'ති ජීවන්තො'වාපි. අනුභූයරෙ, අනුභූයන්ති, අනුභූයරෙ, අනුභූයන්තෙ.

භාවො නාම භවන, ගමනාදිකො ක්‍රියාකාරො, සො ධාතුනා එව තුල්‍යාධිකරණභාවෙන විසෙසීයති, න නාමපදෙන, තස්මා තත්ථ තුම්හ'ම්හ, සෙසනාමවසෙන ත්‍යාදිදුකවිසෙසයොගො නාම නත්ථි, පඨමදුකමෙව තත්ථ භවති, දබ්බස්සෙව ච තස්ස අබ්‍යත්තසරූපත්තා සඞ්ඛ්‍යාභෙදොපි නත්ථි, එකවචනමෙව භවති.

තෙන භොගං අනුභූයති, අනුභූයායති, අනුභූයතෙ, අනුභූයායතෙ, අනුභවනං හොතීති අත්ථො.

ඉති සුද්ධභාවකම්මරූපානි.

හෙතුකත්තුරූප

571. පයොජකබ්‍යාපාරෙ ණාපි ච [ක. 438; රූ. 540; නී. 914].

යො සුද්ධකත්තාරං පයොජෙති, තස්ස පයොජකස්ස කත්තුනො බ්‍යාපාරෙ ක්‍රියත්ථා ණි ච ණාපි ච හොන්ති. ණානුබන්ධා වුද්ධ්‍යත්ථා.

තෙසු ච ආකාරන්තතො [‘අතො’ (මොග.)] ණාපියෙව හොති, දාපෙති, දාපයති.

උවණ්ණන්තතො ණියෙව, සාවෙති, සාවයති.

සෙසතො ද්වෙපි, පාචෙති, පාචයති, පාචාපෙති, පාචාපයති.

පයොජකබ්‍යාපාරොපි ක්‍රියා එවාති තදත්ථවාචීහි ණි,-ණාපීහි පරං විභත්ති, පච්චයා භවන්ති, ධාත්වන්තස්ස ච ණි, ණාපීනඤ්ච වුද්ධි.

සො මග්ගං භාවෙති, තෙ මග්ගං භාවෙන්ති, ත්වං මග්ගං භාවෙසි, තුම්හෙ මග්ගං භාවෙථ, අහං මග්ගං භාවෙමි, මයං මග්ගං භාවෙම.

572. ආයාවා ණානුබන්ධෙ [ක. 515; රූ. 541; නී. 1029].

එ, ඔනං කමෙන ආය, ආවා හොන්ති සරාදෙො ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ, සුත්තවිභත්තියා අණානුබන්ධෙපි ආයා’වා හොන්ති.

ගෙ-සද්දෙ, ගායති, ගායන්ති.

අපපුබ්බො වෙ-පූජායං, අපචායති, අපචායන්ති.

ඣෙ-චින්තායං, ඣායති, ඣායන්ති, උජ්ඣායති, නිජ්ඣායති ඉච්චාදි.

573. ණිණාපායාපීහි ච [“…වා” (බහූසු)].

ණි, ණාපි, ආපීහි ච කත්තරි ලො හොති වා.

කාරයති, කාරාපයති, සද්දාපයති.

ඉමිනා අසරෙ ඨානෙ අයාදෙසතො පරං අකාරො හොති, සො මග්ගං භාවයති, භාවයන්ති, භාවයසි, භාවයථ, භාවයාමි, භාවයාම.

ඉති හෙතුකත්තුරූපානි.

ත්‍යාදි

‘ක්‍යො භාවකම්මෙසු…’ති ණ්‍ය, ණ්‍යාපිපච්චයන්තතො යො.

574. **ක්‍යස්ස** [ක. 442; රූ. 448; නී. 922].

ක්‍රියත්ථා පරස්ස ක්‍යස්ස ආදිම්හි ඊඤ හොති.

තෙන මග්ගො භාවීයති, තෙන මග්ගා භාවීයන්ති, තෙන ත්වං භාවීයසි, තෙන තුම්හෙ භාවීයථ, තෙන අහං භාවීයාමි, තෙන මයං භාවීයාම.

රස්සත්තෙ-භාවියති, භාවියන්ති.

ද්විත්තෙ-භාවිය්‍යති, භාවිය්‍යන්ති. තථා භාවයීයති, භාවයීයන්ති.

රස්සත්තෙ-භාවයියති, භාවයියන්ති.

ද්විත්තෙ-භාවයිය්‍යති, භාවයිය්‍යන්ති.

> අකම්මිකාපි යා ධාතු, කාරිතෙ ත්වෙ’කකම්මිකා;
> එකකම්මා ද්විකම්මා ච, ද්විකම්මා ච තිකම්මකා.

ඉති සුද්ධකත්තුරූපං, සුද්ධකම්මරූපං, හෙතුකත්තුරූපං, හෙතුකම්මරූපන්ති එකධාතුම්හි චත්තාරි නිප්ඵන්නරූපානි ලබ්භන්ති.

කත්තුරූපෙන චෙත්ථ කම්මකත්තුරූපම්පි සඞ්ගය්හති. කුසූලො භිජ්ජති, භිජ්ජනධම්මො භිජ්ජති.

කම්මරූපෙන ච කත්තුකම්මරූපම්පි සඞ්ගය්හති. තත්ථ යං පදං කත්තුවාචකං සමානං සද්දරූපෙන කම්මරූපං භවති, තං කත්තුකම්මරූපං නාම, තං පාළියං බහුලං දිස්සති.

රූපං විභාවිය්‍යති [මහානි. 108], අතික්කමිය්‍යති, සමතික්කමිය්‍යති, වීතිවත්තිය්‍යති, නිමිත්තං අභිභුය්‍යතීති ගොත්‍රභු [පටි. ම. 1.59], පවත්තං අභිභුය්‍යති [පටි. ම. 1.59], චුතිං අභිභුය්‍යති, උපපත්තිං අභිභුය්‍යතීති [පටි. ම. 1.59] ගොත්‍රභු ඉච්චාදි.

තථා සො පහීයෙථාපි නොපි පහීයෙථ [සං. නි. 1.249], සො පහීයිස්සති [සං. නි. 1.249], නිහිය්‍යති යසො තස්ස [දී. නි. 3.246], හියොයාති හිය්‍යති පොසො, පරෙති පරිහායති [ජා. 1.15.348], ආජානීයා හසීයන්ති [ජා. 2.22.2369], විධුරස්ස හදයං ධනියති [ජා. 2.22.1350] ඉච්චාදි.

යඤ්ච 'යම්හි දා ධා මා ඨා හා පා මහ මථාදීනමී'ති කච්චායනෙ සුත්තං, තං කම්මනි ඉච්ඡන්ති, කත්තරි එව යුජ්ජති කම්මනි ඉවණ්ණාගමස්ස සබ්භාවා. සද්දනීතියං පන ''සො පහීයිස්සතී''ති පදානං භාවරූපත්තං දළ්හං වදති, තානි පන කත්තුකම්මරූපානි එවාති.

එත්ථ ච වත්තමානං චතුබ්බිධං නිච්චපවත්තං, පවත්තාවිරතං, පවත්තුපරතං, සමීපවත්තමානන්ති.

තත්ථ **නිච්චපවත්තෙ** – ඉධායං පබ්බතො තිට්ඨති, චන්දිමසූරියා පරියායන්ති, දිසා භන්ති විරොචමානා [අ. නි. 4.69].

පවත්තාවිරතෙ – අපි නු තෙ ගහපති කුලෙ දානං දීයතීති, දීයති මෙ භන්තෙ කුලෙ දානං [අ. නි. 9.20].

එත්ථ ච යාව දානෙ සඋස්සාහො, තාව යථාපවත්තා දානක්‍රියා වත්තමානා එව නාම හොති උස්සාහස්ස අවිරතත්තා.

පවත්තුපරතෙ – න ඛාදති අයං මංසං, නෙව පාණං හනති [අ. නි. 3.67], න අදින්නං ආදියති [අ. නි. 3.67]. එත්ථ යාව තබ්බිපක්ඛක්‍රියං න කරොති, තාව විරමණක්‍රියා වත්තමානා එව නාම හොති.

සමීපෙ – අතීතෙ – කුතො නු ත්වං ආගච්ඡසි [සං. නි. 1.130], රාජගහතො ආගච්ඡාමීති. අනාගතෙ – ධම්මං තෙ දෙසෙමි, සාධුකං සුණොහි.

සුත්තවිභත්තෙන තදායොගෙ අතීතෙපි අයං විභත්ති හොති, වාකචීරානි ධුනන්තො, ගච්ඡාමි අම්බරෙ තදා [බු. වං. 2.37].

යාව, පුරෙ, පුරායොගෙ අනාගතෙපි-ඉධෙව තාව තිට්ඨාහි, යාවාහං ආගච්ඡාමි, යංනූනාහං ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ගායෙය්‍යාං [පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා], පුරෙ අධම්මො දිබ්බති, ධම්මො පටිබාහියාති [චූළව. 437], දන්තෙ ඉමෙ ඡින්ද පුරා මරාමි [ජා. 1.16.127].

එකංසත්ථෙපි-නිරයං නූනගච්ඡාමි, එත්ථ මෙ නත්ථි සංසයො [ජා. 2.22.331]. අවස්සම්භාවියත්ථෙපි-ධුවං බුද්ධො භවාමහං [බු. වං. 2.109], ධුවං බුද්ධො භවිස්සති [බු. වං. 2.81] වා.

අනියමත්ථෙපි-මනසා චෙ පසන්නෙන, භාසති වා කරොති වා [ධ. ප. 2] චින්තෙතීති චිත්තං [ධ. ස. අට්ඨ. 1], ඵුසතීති ඵස්සො [ධ. ස. අට්ඨ. 1], බුජ්ඣතීති බුද්ධො.

කදා කරහියොගෙපි-කදා ගච්ඡති, කරහි ගච්ඡති, ගමිස්සති වා.

ඉති තාාදි.

ත්වාදි

අථ ත්වාදි වුච්චතෙ.

575. තු අන්තු හි ථ මි ම තං අන්තං සු ව්හො එ ආමසෙ [ක. 424; රූ. 450; නී. 897; චං. 1.3.122; පා. 3.3.162].

වත්තමානෙ කාලෙ පඤ්හ, පත්ථනා, විධීසු ක්‍රියත්ථා ත්වාදයො හොන්ති.

පඤ්හෙ-ධම්මං වා ත්වං අධියස්සු විනයං වා [පාචි. 471 (අත්ථතො සදිසං)].

පත්ථනාසද්දෙන ආසීසාදයොපි සඞ්ගය්හන්ති.

තත්ථ පත්ථනායං-භවාභවෙ සංසරන්තො, සද්ධො හොමි අමච්ඡරී.

ආසීසායං-එතෙන සච්චවජ්ජෙන, පජ්ජුන්නො අභිවස්සතු [චරියා. 3.89], සබ්බෙ භද්‍රානි පස්සන්තු [ජා. 1.2.105], සබ්බෙ සත්තා අවෙරා හොන්තු [පටි. ම. 2.22].

යාචනෙ-එකං මෙ නයනං දෙහි [චරියා. 1.59].

ආයාචනෙ-දෙසෙතු භන්තෙ භගවා ධම්මං [දී. නි. 2.68], ඔවදතු මං භගවා [සං. නි. 3.1], අනුසාසතු මං සුගත [සං. නි. 3.1], උල්ලුම්පතු මං භන්තෙ සඞ්ඝො [මහාව. 71], අස්මාකං අධිපන්නානං, ඛමස්සු රාජකුඤ්ජර [ජා. 2.21.181], එථ බ්‍යග්ඝා නිවත්තව්හො [ජා. 1.3.66].

විධිසද්දෙන නියොජනාදයොපි සඞ්ගය්හන්ති.

තත්ථ විධිම්හි-අකුසලං පජහථ, කුසලං උපසම්පජ්ජ විහරථ [පටි. ම. 3.30; පාරා. 19], එවං විතක්කෙථ, මා එවං විතක්කෙථ [පටි. ම. 3.30].

නියොජනෙ-එථ භික්ඛවෙ සීලවා හොථ [අ. නි. 5.114], අප්පමාදෙන සම්පාදෙථ [දී. නි. 2.185], එථ ගණ්හථ බන්ධථ [දී. නි. 2.342], මා වො මුඤ්චිත්ථ කිඤ්චනං [දී. නි. 2.342].

අජ්ඣෙසනෙ-උද්දිසතු භන්තෙ ථෙරො පාතිමොක්ඛං [මහාව. 155].

ආණත්තියං-සුණාතු මෙ භන්තෙ සඞ්ඝො [පාරා. 368].

පෙසනෙ-ගච්ඡථ තුම්හෙ සාරිපුත්තා [පාරා. 432].

පවාරණායං-වදතු මං භන්තෙ සඞ්ඝො [මහාව. අට්ඨ. 213], වදෙථ භන්තෙ යෙනත්ථො [පාරා. 290].

අනුමතියං-පරිභුඤ්ජ වා විස්සජ්ජෙහි වා යථාපච්චයං වා කරොහි [පාචි. 374].

වරදානෙ-වුස්සති වරවණ්ණාභෙ, වරස්සු දසධා වරෙ [ජා. 2.22.1655], ඉච්ඡිතං පත්ථිතං තුය්හං, ඛිප්පමෙව සමිජ්ඣතු [අ. නි. අට්ඨ. 1.1.192].

අනුඤ්ඤායං-පුච්ඡ වාසව මං පඤ්හං, යං කිඤ්චි මනසිච්ඡසි [දී. නි. 2.356].

කතාවකාසා පුච්ඡච්ඡො [සු. නි. 1036].

සම්පටිච්ඡනෙ-එවං හොතු [දී. නි. 2.419].

අක්කොසෙ-මුද්ධා තෙ ඵලතු සත්තධා [ජා. 1.16.295], චොරා තං ඛණ්ඩාඛණ්ඩිකං ඡින්දන්තු [ම. නි. අට්ඨ. 1].

සපථෙ-එතෙන සච්චවජ්ජෙන, පුත්තො උප්පජ්ජතං ඉසෙ [ජා. 1.14.104], මුසා මෙ භණමානාය, මුද්ධා ඵලතු සත්තධා [ජා. 1.14.104].

ආමන්තනෙ-එතු වෙස්සන්තරො රාජා [ජා. 2.22.2341], ‘‘එහි භික්ඛු චර බ්‍රහ්මචරියං [මහාව. 28], එථ භික්ඛවෙ සීලවා හොථ’’ ඉච්චාදීසුපි එහි, එථසද්දා ආමන්තනෙ තිට්ඨන්ති.

නිමන්තනෙ-අධිවාසෙතු මෙ භන්තෙ භගවා ස්වාතනාය භත්තං [පාරා. 77].

පවෙදනෙ-වෙදයතීති මං සඞ්ඝො ධාරෙතු [චූළව. අට්ඨ. 102], උපාසකං මං භවං ගොතමො ධාරෙතු [දී. නි. 1.299], පුනාරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිස [දී. නි. 2.369].

පත්තකාලෙ-පරිනිබ්බාතු භන්තෙ භගවා, පරිනිබ්බාතු සුගතො, පරිනිබ්බානකාලො භන්තෙ භගවතො [දී. නි. 2.168], කාලො ඛො තෙ මහාවීර, උප්පජ්ජ මාතුකුච්ඡියං [බු. වං. 1.67], බ්‍යාකරොහි අග්ගිවෙස්සන න දානි තෙ තුණ්හීභාවස්ස කාලො [ම. නි. 1.357].

අනුහොතු, අනුහොන්තු, අනුහොහි, අනුහොථ, අනුහොමි, අනුහොම, භවතු, භවන්තු, ‘හිමිමෙස්වස්සා’ති හි, මි, මෙසු අස්ස දීඝො, ත්වං පණ්ඩිතො භවාහි.

576. හිස්සතො ලොපො [ක. 479; රූ. 452; නී. 960; චං. 5.3.99; පා. 6.4.105].

අකාරතො පරස්ස හිස්ස ලොපො හොති.

අතොති කිං? බ්‍රූහි, දෙහි, හොහි.

ඉමිනා අතො හිස්ස ලොපො, ත්වං පණ්ඩිතො භව.

තුම්හෙ පණ්ඩිතා භවථ, භවාමි, භවාම.

පරඡක්කෙ-සො භවතං, තෙ භවන්තං, ත්වං භවස්සු, තුම්හෙ භවව්හො, අහං භවෙ, මයං භවාමසෙ, ඉමානි සුද්ධකත්තුරූපානි.

අනුභූයතු, අනුභූයන්තු, අනුභූයායතු, අනුභූයායන්තු ඉච්චාදි සුද්ධකම්මරූපං.

භාවෙතු, භාවෙන්තු, භාවයතු, භාවයන්තු ඉච්චාදි හෙතුකත්තුරූපං.

භාවීයතු, භාවීයන්තු. රස්සත්තෙ-භාවියතු, භාවියන්තු. ද්විත්තෙ-භාවියායතු, භාවියායන්තු. තථා භාවයීයතු, භාවයීයන්තුඉච්චාදි හෙතුකම්මරූපං.

'එය්‍යාථස්සෙ'ඉච්චාදිසුත්තෙන ථස්ස ව්හො, තුම්හෙ භවව්හො, භවථ වා.

ඉති ත්වාදි.

එය්‍යාදි

අථ එය්‍යාදි වුච්චතෙ.

577. හෙතුඵලෙස්වෙය්‍ය එය්‍යුං එය්‍යාසි එය්‍යාථ එය්‍යාමි එය්‍යාම එථ එරං එථො එය්‍යාව්හො [එය්‍යව්හො (මොග්ගල්ලානාදීසු)] **එය්‍යං එය්‍යාම්හෙ වා** [ක. 416; රූ. 454; නී. 880; චං. 1.3.120; පා. 3.3.156].

අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධිනියා හෙතුක්‍රියායඤ්ච ඵලක්‍රියායඤ්ච ක්‍රියත්ථා එය්‍යාදයො හොන්ති වා. හෙතුඵලෙසුපි කදාචි අඤ්ඤවිභත්තුප්පත්තිදීපනත්ථො වාසද්දො, සචෙ සො යානං ලභිස්සති, ගමිස්සති, සචෙ න ලභිස්සති, න ගමිස්සති ඉච්චාදි.

සචෙ සඞ්ඛාරො නිච්චො භවෙය්‍ය, සුඛො නාම භවෙය්‍ය, සචෙ සො පණ්ඩිතො භවෙය්‍ය, සුඛිතො භවෙය්‍ය.

578. **පඤ්හපත්ථනාවිධීසු** [චං. 1.3.121; පා. 3.3.161].

එතෙසු එය්‍යාදයො හොන්ති.

පඤ්හෙ-කින්නු ඛො ත්වං විනයං වා අධියොය්‍යාසි ධම්මං වා.

පත්ථනායං-භවෙය්‍යං ජාතිජාතියං.

විධිම්හි-පාණං න හනෙය්‍ය, අදින්නං න ආදියෙය්‍ය, දානං දදෙය්‍ය, සීලං රක්ඛෙය්‍ය.

579. **සත්තාරහෙස්වෙය්‍යාදී** [ක. 416; රූ. 454; නී. 881-4; චං. 1.3.128; පා. 3.3.169-172; සත්‍යරහෙස්වෙය්‍යාදී (බහූසු)].

සත්තියං අරහත්ථෙ ච එය්‍යාදයො හොන්ති.

භවං රජ්ජං කරෙය්‍ය, භවං රජ්ජං කාතුං සක්කො, කාතුං අරහොති අත්ථො.

සො ඉමං විජටයෙ ජටං [සං. නි. 1.23].

580. **සම්භාවනෙ වා** [ක. 416; රූ. 854; නී. 881, 883-4; චං. 1.3.118-9; පා. 3.3.154-5].

සම්භාවනෙපි එය්‍යාදයො හොන්ති වා.

පබ්බතමපි සිරසා භින්දෙය්‍ය, භවෙය්‍ය, භවෙය්‍යුං, භවෙය්‍යාසි, භවෙය්‍යාථ, භවෙය්‍යාමි, භවෙය්‍යාම.

පරඡක්කෙ-සො භවෙථ, තෙ භවෙරං, ත්වං භවෙථො, තුම්හෙ භවෙය්‍යාව්හො, අහං භවෙය්‍යං, මයං භවෙය්‍යාම්හෙ, ඉති සුද්ධකත්තුරූපානි.

අනුභූයෙය්‍ය, අනුභූයෙය්‍යුං. ද්විත්තෙ රස්සත්තං, අනුභුය්‍යෙය්‍ය, අනුභුය්‍යෙය්‍යුං ඉච්චාදි සුද්ධකම්මරූපං.

භාවෙය්‍ය, භාවෙය්‍යුං, භාවයෙය්‍ය, භාවයෙය්‍යුං ඉච්චාදි හෙතුකත්තුරූපං.

භාවීයෙය්‍ය, භාවීයෙය්‍යුං. රස්සත්තෙ-භාවයියෙය්‍ය, භාවයියෙය්‍යුං. ද්විත්තෙ-භාවිය්‍යෙය්‍ය, භාවිය්‍යෙය්‍යුං. තථා භාවයීයෙය්‍ය, භාවයීයෙය්‍යුං ඉච්චාදි හෙතුකම්මරූපං.

581. **එය්‍යෙය්‍යාසෙය්‍යංනං ටෙ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

එය්‍ය, එය්‍යාසි, එය්‍යමිච්චෙතෙසං ටෙ හොති වා.

අත්‍රිමා පාළී-වජෙ මත්තා සුඛං ධීරො, පස්සෙ වෙ විපුලං සුඛං [ධ. ප. 290]. කිං ත්වං සුතසොමා'නුතප්පෙ [ජා. 2.21.399], ධීරං පස්සෙ සුණෙ ධීරං, ධීරෙන සහ සංවසෙ [ජා. 1.13.94] ඉච්චාදි.

සො භවෙ, භවෙය්‍ය, ත්වං භවෙ, භවෙය්‍යාසි, අහං භවෙ, භවෙය්‍යං.

582. **එය්‍යුංස්සුං** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

එය්‍යුංස්ස උං හොති වා.

අත්‍රිමා පාළී-වජ්ජුං වා තෙ න වා වජ්ජුං, නත්ථි නාසාය රූහනා [ජා. 1.3.33], උපයානානි මෙ දජ්ජුං, රාජපුත්ත තයී ගතෙති [ජා. 2.22.26].

583. **එය්‍යාමස්සෙමු ච** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

එය්‍යාමස්ස එමු ච හොති, අන්තස්ස උ ච.

අත්‍රිමා පාළී-කථං ජානෙමු තං මයං [දී. නි. 2.318], මුඤ්චෙමු නං උරගං බන්ධනස්මා [ජා. 1.15.252], දක්ඛෙමු තෙ නාග නිවෙසනානි [ජා. 1.15.254], ගන්ත්වාන තං පටිකරෙමු අච්චයං, අප්පෙව නං පුත්ත ලභෙමු ජීවිතං [ජා. 1.15.13], දජ්ජෙමු ඛො පඤ්චසතානි භොතො [ජා. 2.22.1302], පඤ්හං පුච්ඡෙමු මාරිස [දී. නි. 2.354], විහරෙමු අවෙරිනො [දී. නි. 2.357], තයාජ්ජ ගුත්තා විහරෙමු රත්තින්ති [ජා. 1.2.18]. භවෙය්‍යාමු, භවෙය්‍යාම.

මහාවුත්තිනා ක්වචි මජ්ඣෙ ය්‍යා-කාරස්ස ලොපො, අත්ථං ධම්මඤ්ච පුච්ඡෙසි [ජා. 1.16.150], උරෙගණ්ඩායො බුජ්ඣෙසි, තායො බුජ්ඣෙසි මාණව [ජා. 2.17.132-133], යථා ගතිං මෙ අභිසම්භවෙථ [ජා. 2.17.87-89], යථා ගතිං තෙ අභිසම්භවෙම [ජා. 2.17.87-89], ඔකාසං සම්පජානාථ, වනෙ යත්ථ වසෙමසෙති [ජා. 2.22.1885 'වසාමසෙ'].

'එය්‍යාථස්සෙ'ඉච්චාදිසුත්තෙන එය්‍යාථස්ස ඔ ච, තුම්හෙ භවෙය්‍යාථො, භවෙය්‍යාථ වා.

එත්ථ ච පුබ්බෙ වුත්තා පඤ්හ, පත්ථනා, විධිප්පභෙදා ඉධපි යථාපයොගං වෙදිතබ්බා. පඤ්හසද්දෙන පරිපඤ්හ, පරිපුච්ඡා, පරිවිතක්ක, පරිවීමංසාදයො සඞ්ගය්හන්ති.

පරිපඤ්හෙ-ධම්මං වා පඨමං සඞ්ගායෙය්‍යාම විනයං වා.

පරිපුච්ඡායං-වදෙථ භන්තෙ කිමහං කරෙය්‍යං, කො ඉමස්ස අත්ථො, කථඤ්චස්ස අත්ථං අහං ජානෙය්‍යං.

පරිවිතක්කෙ-කස්සාහං පඨමං ධම්මං දෙසෙය්‍යං [දී. නි. 2.72], යංනූනාහං ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ගායෙය්‍යං [පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා].

පරිවීමංසායං-ගච්ඡෙය්‍යං වා අහං උපොසථං, න වාගච්ඡෙය්‍යං [මහාව. 137].

පත්ථනායං-එවංරූපො සියං අහං අනාගතමද්ධානං [ම. නි. 3.274], උම්මාදන්ත්‍යා රමිත්වාන, සිවිරාජා තතො සියං [ජා. 2.18.70], පස්සෙය්‍ය තං වස්සසතං අරොගං [ජා. 2.21.453].

ආයාචනෙ-ලභෙය්‍යාහං භන්තෙ භගවතො සන්තිකෙ පබ්බජ්ජං, ලභෙය්‍යං උපසම්පදං [මහාව. 28; සං. නි. 2.17].

විධිම්හි-චරෙය්‍ය ධම්මං [ජා. 1.14.63].

නියොජනෙ-චරෙය්‍යාදිත්තසීසොව, නත්ථි මච්චුස්ස නා ගමො [සං. නි. 1.145].

අජ්ඣෙසනෙ-යස්ස සියා ආපත්ති, සො ආවිකරෙය්‍ය [මහාව. 132], යස්ස නක්ඛමති, සො භාසෙය්‍ය [මහාව. 70].

පවාරණායං-වදෙය්‍යාථ භන්තෙ යෙනත්ථො [පාරා. 290].

අනුමතියං-තං ජනො හරෙය්‍ය වා දහෙය්‍ය වා යථාපච්චයං වා කරෙය්‍ය [ම. නි. 1.247].

අනුඤ්ඤායං-ආකඞ්ඛමානො සඞ්ඝො කම්මං කරෙය්‍ය [චූළව. 6].

ආමන්තනෙ-යදා තෙ පහිණෙය්‍යාමි, තදා එය්‍යාසි ඛත්තිය [ජා. 2.22.635].

නිමන්තනෙ-ඉධ භවං නිසීදෙය්‍ය.

පත්තකාලෙ-සඞ්ඝො උපොසථං කරෙය්‍ය, පාතිමොක්ඛං උද්දිසෙය්‍ය [මහාව. 167].

‘සම්භාවනෙ වා’ති වාසද්දො අවුත්තවිකප්පනත්ථො, තෙන පරිකප්ප, ක්‍රියාතිපන්නාදයො සඞ්ගය්හන්ති.

තත්ථ පරිකප්පො දුවිධො භූතා’භූතවසෙන.

තත්ථ භූතපරිකප්පෙ-යො බාලං සෙවෙය්‍ය, සොපි බාලො භවෙය්‍ය.

අභූතපරිකප්පෙ-යදා කච්ඡපලොමානං, පාවාරො තිවිධො සියා [ජා. 1.8.78]. යදා සසවිසාණානං, නිස්සෙණී සුකතා සියා [ජා. 1.8.79].

ක්‍රියාතිපන්නෙ-සචෙ සො අගාරං අජ්ඣාවසෙය්‍ය, රාජා අස්ස චක්කවත්තී [දී. නි. 3.136].

ඉති එය්‍යාදි.

හිය්‍යත්තනී

අථ හිය්‍යත්තනී වුච්චතෙ.

584. **අනජ්ජත්තනෙ ආ ඌ ඔ ත්ථ අ ම්හා ත්ථ ත්ථුං සෙ ව්හං ඉං ම්හසෙ** [ක. 418; රූ. 456; නී. 886; චං. 1.2.77; පා. 3.2.111].

අජ්ජතො අඤ්ඤස්මිං භූතෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං ආඉච්චාදයො හොන්ති.

585. **ආ ඊ ස්සාදීස්වඋ වා** [ක. 519; රූ. 457; නී. 1032].

ආඉච්චාදීසු ඊඉච්චාදීසු ස්සාදීසු ච තෙසං ආදිම්හි අඋ හොති වා.

සො අභවා, භවා, තෙ අභවූ, භවූ, ත්වං අභවො, භවො, තුම්හෙ අභවත්ථ, භවත්ථ, අහං අභව, භව, මයං අභවම්හා, භවම්හා.

පරඡක්කෙ-අභවත්ථ, භවත්ථ, අභවත්ථුං, භවත්ථුං, අභවසෙ, භවසෙ, අභවව්හං, භවව්හං, අභවිං, භවිං, අභවම්හසෙ, භවම්හසෙ.

586. **ආ ඊ ඌ ම්හා ස්සා ස්සාම්හානං වා** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

එතෙසං රස්සො හොති වා.

සො අභව, තෙ අභවු, මයං අභවම්හ.

'එය්‍යාථස්සෙ'ඉච්චාදිනා ආස්ස ත්ථත්තං, අස්ස ච අං, සො අභවත්ථ, භවත්ථ, අභවා, භවා වා, අහං අභවං, භවං, අභව, භව වා, ඉමානි සුද්ධකත්තුරූපානි.

එත්ථ ච මහාවුත්තිනා ආ-විභත්තියා ථාදෙසො බහුලං දිස්සති, මෙදනී සම්පකම්පථ [ජා. 2.22.1672], විසඤ්ඤී සමපජ්ජථ [ජා. 2.22.328], ඉමා ගාථා අභාසථ [ජා. 2.22.328], තුච්ඡො කායො අදිස්සථ [ථෙරගා. 172], නිබ්බිදා සමතිට්ඨථ [ථෙරගා. 273], එකො රහසි ඣායථ [ජා. 1.15.286] ඉච්චාදි. තථා ඔ-විභත්තියා ච, දුබ්භෙය්‍යං මං අමඤ්ඤථ ඉච්චාදි.

ඉති හිය්‍යත්තනී.

අජ්ජත්තනී

අථ අජ්ජත්තනී වුච්චතෙ.

587. **භූතෙ ඊ උං ඔ ත්ථ ඉං ම්හා ආ ඌ සෙ វ්හං අං ම්හෙ** [ක. 419; රූ. 469; නී. 887].

අභවීති භූතො, අතීතොති අත්ථො, භූතෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං ඊඉච්චාදයො හොන්ති.

588. **අ ඊ ස්සා ස්සත්‍යාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඋ** [ක. 516; රූ. 466; නී. 1030; චං. 1.2.76; පා. 3.2.110 අඊස්සආදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඋ (බහූසු)].

අආදිස්ස ඊආදිස්ස ස්සාආදිස්ස ස්සතිආදිස්ස ච බ්‍යඤ්ජනස්ස ආදිම්හි ඉඋ හොති. ‘බ්‍යඤ්ජනස්සා’ති එතෙන අආදිම්හි පඤ්ච, ඊආදිම්හි සත්තාති ද්වාදස සුද්ධසරවිභත්තියො පටික්ඛිපති.

‘ආඊස්සාදීස්වඋ වා’ඉති සුත්තෙන විකප්පෙන ධාත්වාදිම්හි අකාරො.

සො අභවී, භවී, තෙ අභවුං, භවුං, ත්වං අභවො, භවො, තුම්හෙ අභවිත්ථ, භවිත්ථ, අහං අභවිං, භවිං, මයං අභවිම්හා, භවිම්හා, සො අභවා, භවා, තෙ අභවූ, භවූ, ත්වං අභවිසෙ, භවිසෙ, තුම්හෙ අභවිව්හං, භවිව්හං, අහං අභවං, භවං, මයං අභවිම්හෙ, භවිම්හෙ.

‘ආඊඌ’ඉච්චාදිනා ඊ, ම්හා, ආ, ඌනං රස්සත්තෙ-සො අභවි, භවි, මයං අභවිම්හ, භවිම්හ, සො අභව, භව, තෙ අභවු, භවු.

589. **එය්‍යාථස්සෙඅආඊථානං ඔ අ අං ත්ථ ත්ථො ව්හො වා** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; ‘…ව්හොක’ (බහූසු)].

එය්‍යාථාදීනං යථාක්කමං ඔආදයො හොන්ති වා.

තුම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාථො, ගච්ඡෙය්‍යාථ වා, ත්වං අගච්ඡිස්ස, අගච්ඡිස්සෙ වා, අහං අගමං, ගමං, අගම, ගම වා, සො අගමිත්ථ, ගමිත්ථ, අගමා, ගමා වා, සො අගමිත්ථො, ගමිත්ථො, අගමී, ගමී වා, තුම්හෙ ගච්ඡව්හො, ගච්ඡථ වාති.

ඉමිනා ඊ, ආ, අවචනානං ත්ථො, ත්ථ, අංආදෙසා හොන්ති, සො අභවිත්ථො, භවිත්ථො, සො අභවිත්ථ, භවිත්ථ, අහං අභවං, භවං.

අත්‍රිමා පාළී – ඊම්හි-පඞ්කො ච මා විසියිත්ථො [ජා. 1.13.44], සඤ්ජග්ඝිත්ථො මයා සහ [ජා. 1.16.241]. ආම්හි-අනුමොදිත්ථ වාසවො [ජා. 2.22.1667], නිමන්තයිත්ථ වාසවො [ජා. 2.22.1667], බුබ්භිත්ථ නගරං තදා

[ජා. 2.22.1673], සුභූතිත්ථෙරො ගාථං අභාසිත්ථ [ථෙරගා. 1]. අම්හි-ඉධාහං මල්ලිකං දෙවිං එතදවොචං [සං. නි. 1.119], අජානමෙවං ආවුසො අවචං ජානාමීති [පාරා. 195], අහං කාමානං වසමන්වගං [ජා. 2.19.45], අජ්ඣගං අමතං සන්තිං ඉච්චාදි.

590. **උංස්සිංස්වංසු** [ක. 504, 517; රූ. 470-488; නී. 1016-1105].

උම්ච්චස්ස ඉංසු, අංසු හොන්ති.

අගමිංසු, අගමංසු, අගමුං. ඉමිනා උංස්ස ඉංසු, අභවිංසු, භවිංසු.

591. **ඔස්ස අ ඉ ත්ථ ත්ථො** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ඔස්ස අඉච්චාදයො හොන්ති.

ත්වං අභව, ත්වං අභවි, ත්වං අභවිත්ථ, ත්වං අභවිත්ථො.

අත්‍රිමා පාළී-ඔස්ස අත්තෙ-මා හෙවං ආනන්ද අවච [දී. නි. 2.95], ත්වමෙව දානි’මකර, යං කාමො බ්‍යගමා තයි [ජා. 1.2.167]. ඉත්තෙ-මා ත්වං භායි මහාරාජ, මා ත්වං භායි රථෙසභ [ජා. 2.22.684], මා චින්තෙසි මා ත්වං සොචි, යාචාමි ලුද්දකං අහං [ගවෙසිතබ්බං]. ත්ථත්තෙමාස්සු තිණ්ණො අමඤ්ඤිත්ථ [ජා. 2.22.255], මා කිලිත්ථ මයා විනා [ජා. 2.22.1713], මාස්සු කුජ්ඣිත්ථ නාවික [ජා. 1.6.5]. ත්ථොත්තෙ-මා පුරාණෙ අමඤ්ඤිත්ථො [ථෙරගා. 280], මා දය්හිත්ථො පුනප්පුනං [සං. නි. 1.212], තිණමත්තෙ අසජ්ජිත්ථො [ජා. 1.1.89], මා ත්වං බ්‍රහ්මුනො වචනං උපාතිවත්තිත්ථො [ම. නි. 1.502], මා ත්වං මඤ්ඤිත්ථො න මං ජානාතී [ම. නි. 1.502] ති.

තත්ථ ‘මා දය්හිත්ථො’ඉච්චාදීනි පරොක්ඛාවචනෙනපි සිජ්ඣන්ති.

සුත්තවිභත්තෙන ත්ථස්ස ත්ථො හොති, තං වො වදාමි භද්දන්තෙ, යාවන්තෙත්ථ සමාගතා [අප. ථෙර 1.1.367], මස්සු මිත්තානං දුබ්භිත්ථො. මිත්තදුබ්භො හි පාපකොති [ජා. 1.16.222].

මහාවුත්තිනා ඔස්ස ක්වචි ලොපො, පුන දානං අදා තුවං [ජා. 2.22.1786], මා නො ත්වං තාත අදදා [ජා. 2.22.2126], මා හොති කුපිතා අහු [ජා. 2.22.1931], මාහු පච්ඡානුතාපිනී [සං. නි. 1.162; ථෙරීගා. 57].

592. **සි** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ඔස්ස සි හොති වා.

ත්වං අභවසි, භවසි, ත්වං අනුභොසි.

593. **මිහාත්ථානමුළ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

මිහා, ත්ථානං ආදිම්හි උළ හොති.

අස්සොසුම්හා, අහෙසුම්හා, අවොචුම්හා, අවොචුත්ථ ඉච්චාදීනි දිස්සන්ති.

තුම්හෙ අහවුත්ථ, හවුත්ථ, අහවිත්ථ, හවිත්ථ වා, මයං අහවුම්හා, හවුම්හා, අහවිම්හා, හවිම්හා වා.

594. **ඉංස්ස ච සුළ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; ''...සිළ'' (බහූසු)].

ඉම්ච්චස්ස මිහා, ත්ථානඤ්ච ආදිම්හි සුළ හොති, සාගමො හොතීති අත්ථො. චසද්දෙන ඊආදීනම්පි ආදිම්හි සාගමො හොති, සාගමෙ ච සති බ්‍යඤ්ජනං හොති, තස්ස ආදිම්හි ඉආගමො ලබ්භති. තෙන ''ඉමා ගාථා අභාසිසුං [ගවෙසිතබ්බං], තෙ මෙ අස්සෙ අයාචිසුං, යථාභූතං විපස්සිසුං'' [ජා. 2.22.1863] ඉච්චාදීනි [දී. නි. 3.277] සිජ්ඣන්ති.

සො භොගං අනුභොසි, අනුභවි වා, තුම්හෙ අනුභොසිත්ථ, අනුභවිත්ථ වා, අහං අනුභොසි, අනුභවිං වා. මයං අනුභොසිම්හා අනුභවිම්හා වා.

595. **එඔන්තා සුං** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; 'එඔත්තා සුං'' (බහූසු)].

එදන්තතො ඔදන්තතො ච පරස්ස උංවචනස්ස සුං හොති වා.

ආනෙසුං, සායෙසුං, චින්තෙසුං, පච්චනුභොසුං, පරිභොසුං, අධිභොසුං, අභිභොසුං.

සුත්තවිභත්තෙන ආදන්තතොපි ච, විහාසුං විහරන්ති ච [සං. නි. 1.173], තෙ අනුභොසුං, ඉමානි සුද්ධකත්තුරූපානි.

තෙන භොගො අන්වභූයි, අනුභූයි.

රස්සත්තෙ-අන්වභුයි, අනුභුයි.

ද්විත්තෙ-අන්වභුයියි, අනුභුයියි.

තෙන භොගා අන්වභූයුං, අනුභූයුං, අන්වභූයිංසු, අනුභූයිංසු ඉච්චාදි සුද්ධකම්මරූපං.

සො මග්ගං අභාවි, භාවි, අභාවෙසි, භාවෙසි, අභාවයි, භාවයි, තෙ මග්ගං අභාවිංසු, භාවිංසු.

'එඔන්තාසු'න්ති එදන්තම්හා සුං. තෙ මග්ගං අභාවෙසුං, භාවෙසුං, අභාවයිංසු, භාවයිංසු, ත්වං මග්ගං අභාවය, භාවය, අභාවයි, භාවයි, ත්වං

මග්ගං අභාවිත්ථ, භාවිත්ථ, අභාවයිත්ථ, භාවයිත්ථ, ත්වං මග්ගං අභාවයිත්ථො, භාවයිත්ථො, ත්වං මග්ගං අභාවෙසි, භාවෙසි, තුම්හෙ මග්ගං අභාවිත්ථ, භාවිත්ථ, අභාවයිත්ථ, භාවයිත්ථ, අහං මග්ගං අභාවිං, භාවිං, අභාවෙසිං, භාවෙසිං, අභාවයිං, භාවයිං, මයං මග්ගං අභාවිම්හා, භාවිම්හා, අභාවිම්හ, භාවිම්හ, අභාවයිම්හා, භාවයිම්හා, අභාවයිම්හ, භාවයිම්හ.

සො මග්ගං අභාවා, භාවා, අභාවිත්ථ, භාවිත්ථ, අභාවයිත්ථ, භාවයිත්ථ ඉච්චාදි හෙතුකත්තුරූපං.

තෙන මග්ගො අභාවියි, භාවියි, තෙන මග්ගා අභාවියිංසු, භාවියිංසු ඉච්චාදි හෙතුකම්මරූපං.

ඉති අජ්ජත්තනී.

පරොක්ඛා

අථ පරොක්ඛා වුච්චතෙ.

596. **පරොක්ඛෙ අ උ එ ථ අ ං ම්හ ත්ථ රෙ ත්ථො ව්හො ඉං ම්හෙ** [ක. 417; රූ. 460; නී. 887; චං. 1.2.81; පා. 3.2.115].

අක්ඛානං ඉන්ද්‍රියානං පරං පරොක්ඛං, අපච්චක්ඛන්ති අත්ථො. භූතෙ කාලෙ අත්තනො පරොක්ඛක්‍රියාය වත්තබ්බාය ක්‍රියත්ථා අආදයො හොන්ති.

මහාවුත්තිනා ගස්ස දීඝො වා, සො කිර ජගාම, තෙ කිර ජගාමු, ත්වං කිර ජගාමෙ, තුම්හෙ කිර ජගාමිත්ථ, අහං කිර ජගාමං, මයං කිර ජගාමිම්හ ඉච්චාදි.

එත්ථ ච ‘සො කිර ජගාම’ ඉච්චාදීනි **අනුස්සවපරොක්ඛානි** නාම.

‘අහං කිර ජගාමං, මයං කිර ජගාමිම්හා’ති ඉදං අත්තනා ගන්ත්වාපි ගමනං පමුට්ඨස්ස වා අසම්පටිච්ඡිතුකාමස්ස වා **පටිවචනපරොක්ඛං** නාම.

597. **පරොක්ඛායඤ්ච** [ක. 458; රූ. 461; නී. 939; චං. 5.1.3; පා. 6.1.2].

පරොක්ඛම්හි පුබ්බක්ඛරං එකස්සරං ද්වෙරූපං හොති, චසද්දෙන අඤ්ඤස්මිම්පි ද්වෙද්වෙරූපං සිජ්ඣති.

චඞ්කමති, දද්දල්ලති, දදාති, ජහාති, ජුහොති, ලොලුපො, මොමූහො.

598. **දුතියචතුත්ථානං පඨමතතියා** [ක. 461; රූ. 464; නී. 942].

ද්විත්තෙ පුබ්බෙසං දුතිය, චතුත්ථානං කමෙන පඨම, තතියා හොන්ති.

599. පුබ්බස්ස අ [ක. 450; රූ. 463; නී. 946; චං. 6.2.126; පා. 7.4.73].

ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස හ‍ූස්ස අන්තො අ හොති.

600. හූස්ස වුක [ක. 475; රූ. 465; නී. 956; චං. 5.3.92; පා. 6.4.88].

ද්විත්තෙ හූධාතුස්ස අන්තෙ වුක හොති, වාගමො හොතීති අත්ථො.

‘‘තත්ථප්පනාදො තුමුලො බභූවා’’ති [ජා. 2.22.1437] පාළි.

සො කිර රාජා බභූව, තෙ කිර රාජානො බභූවු, ත්වං බභූවෙ.

‘අ ඊ ස්සා ස්සත්‍යාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඋ’ ඉති සුත්තෙන බ්‍යඤ්ජනාදිම්හි ඉආගමො, තුම්හෙ බභූවිත්ථ, අහං බභූවං, මයං බභූවිම්හ, සො බභූවිත්ථ, තෙ බභූවිරෙ, ත්වං බභූවිත්ථො, තුම්හෙ බභූවිව්හො, අහං බභූවිං, මයං බභූවිම්හෙ, ඉමානි සුද්ධකත්තුරූපානි.

‘ක්‍යො භාවකම්මෙස්වපරොක්ඛෙසූ’ති පටිසිද්ධත්තා පරොක්ඛම්හි භාවකම්මෙසු යපච්චයො න හොති, ‘තෙන කිර හොගො අනුබභූවිත්ථ, තෙන හොගො අනුබභූවිරෙ’තිආදිනා යොජෙතබ්බං.

ඉති පරොක්ඛා.

ස්සත්‍යාදි

අථ ස්සත්‍යාදි වුච්චතෙ.

601. භවිස්සති ස්සති ස්සන්ති ස්සසි ස්සථ ස්සාමි ස්සාම ස්සතෙ ස්සන්තෙ ස්සසෙ ස්සව්හෙ ස්සං ස්සාම්හෙ [ක. 421; රූ. 473; නී. 892; චං. 1.3.2; පා. 3.3.13].

භවිස්සතීති භවිස්සන්තො, අනාගතකාලො, තස්මිං භවිස්සති කාලෙ ක්‍රියත්ථස්ස ත්‍යාදයො හොන්ති.

602. නාමෙ ගරහාවිම්හයෙසු [ක. 421; රූ. 473; නී. 893; චං. 1.3.109, 115; පා. 3.3.143, 150].

නිපාතනාමයොගෙ ගරහායඤ්ච විම්හයෙ ච ස්සත්‍යාදයො හොන්ති, අතීතකාලෙපි ස්සත්‍යාදීනං උප්පත්තිදීපනත්ථමිදං සුත්තං, අනුත්ථුනන, පච්චානුතාප, පච්චානුමොදනාදීනිපි එත්ථ සඞ්ගය්හන්ති.

තත්ථ ගරහායං-අත්ථි නාම තාත සුදින්න ආභිදොසිකං කුම්මාසං පරිභුඤ්ජිස්සසි [පාරා. 32].

විම්හයෙ-යත්‍ර හි නාම සඞ්ඝී සමානො පඤ්චමත්තානං සකටසතානං සද්දං න සොස්සති [දී. නි. 2.192].

අනුත්ථුනනාදීසු-න අත්තනා පටිචොදෙස්සං, න ගණස්ස ආරොචෙස්සං [පාචි. 665], න පුබ්බෙ ධනමෙසිස්සං [ජා. 1.12.50], ඉති පච්ඡානුතප්පති [ජා. 1.12.53], භූතානං නාපචායිස්සං, පහු සන්තො න පොසිස්සං, පරදාරං අසෙවිස්සං [ජා. 1.12.54], න පුබ්බෙ පයිරුපාසිස්සං [ජා. 1.12.58], ඉති පච්ඡානුතප්පති [ජා. 1.12.50], අනෙකජාතිසංසාරං, සන්ධාවිස්සං අනිබ්බිසං [ධ. ප. 153].

කත්ථචි පන ගාථාවසෙන එකසකාරලොපො, මිත්තො මිත්තස්ස පානියං, අදින්නං පරිභුඤ්ජිසං [ජා. 1.11.59], නිරයම්හි අපච්චිසං [ථෙරීගා. 438], ගච්ඡන්තො නං උදක්ඛිසං [ගවෙසිතබ්බං], යොනිසො පච්චවෙක්ඛිසං [ථෙරගා. 347] ඉච්චාදි.

‘අ ඊ ස්සා ස්සත්‍යාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඋ’ ඉති ඉආගමො, භවිස්සති, භවිස්සන්ති, භවිස්සරෙ, භවිස්සසි, භවිස්සථ, භවිස්සාමි, භවිස්සාම, භවිස්සතෙ, භවිස්සන්තෙ, භවිස්සරෙ, භවිස්සසෙ, භවිස්සව්හෙ, භවිස්සං, භවිස්සාම්හෙ.

අනුභොස්සති, අනුභොස්සන්ති, අනුභොස්සරෙ ඉච්චාදි සුද්ධකත්තුරූපං.

අනුභූයිස්සති, අනුභූයිස්සන්ති, අනුභූයිස්සරෙ.

603. **ක්‍යස්ස ස්සෙ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ක්‍යස්ස ලොපො හොති වා ස්සකාරවති විභත්තිම්හි.

තෙන මග්ගො ගමිස්සති, ගමීයිස්සති වා, තෙන මග්ගො අගමිස්සා, අගමීයිස්සා වාති විකප්පෙන ක්‍යස්ස ලොපො.

තෙන භොගො අනුභවිස්සති, අනුභූයිස්සති වා, තෙන භොගා අනුභවිස්සන්ති, අනුභූයිස්සන්ති වා ඉච්චාදි සුද්ධකම්මරූපං.

භාවිස්සති, ‘ඌලස්සෙ’ති ඉස්ස එ, භාවෙස්සති, භාවයිස්සතිඉච්චාදි හෙතුකත්තුරූපං.

තෙන මග්ගො භාවීයිස්සති, මග්ගා භාවීයිස්සන්ති ඉච්චාදි හෙතුකම්මරූපං.

ඉති ස්සත්‍යාදි.

ස්සාදි

අථ ස්සාදි වුච්චතෙ.

604. එය්‍යාදොතිපත්තියං ස්සා ස්සංසු ස්සෙ ස්සථ ස්සං ස්සාම්හා ස්සථ ස්සිංසු ස්සසෙ ස්සව්හෙ ස්සිං ස්සාම්හසෙ [ක. 422; රූ. 475; නී. 895; චං. 1.3.107; පා. 3.3.139; එය්‍යාදො වාතිපත්තියං (බහුසු)].

එය්‍යාදිවිසයෙ ක්‍රියාතිපත්තියං ස්සාදයො භවන්ති. එය්‍යාදිවිසයො නාම හෙතුඵලක්‍රියාසම්භවො, තදුභයක්‍රියාය අභාවො ක්‍රියාතිපත්ති.

සා දුවිධා අතීතා ච අනාගතා ච.

තත්ථ අතීතායං-සචෙ සො පඨමවයෙ පබ්බජ්ජං අලභිස්සා, අරහා අභවිස්සා [‘සචෙ පන නික්ඛමිත්වා පබ්බජිස්ස, අරහත්තං පාපුණිස්ස’ (ධම්මපද අට්ඨ. 1)] ඉච්චාදි.

අනාගතායං-සචාහං න ගමිස්සං, මහාජානියො සො අභවිස්සා ඉච්චාදි.

‘ආර්ස්සාදීස්වඋ වා’ඉති ධාත්වාදිම්හි විකප්පෙන අකාරාගමො,‘අ ර්ස්සා ස්සත්‍යාදීනං බ්‍යඤ්ජනස්සිඋ’ ඉති ස්සාදීසු ඉආගමො, අභවිස්සා, භවිස්සා, අභවිස්සංසු, භවිස්සංසු, අභවිස්සෙ, භවිස්සෙ, අභවිස්සථ, භවිස්සථ, අභවිස්සං, භවිස්සං, අභවිස්සාම්හා, භවිස්සාම්හා, අභවිස්සථ, භවිස්සථ, අභවිස්සිංසු, භවිස්සිංසු, අභවිස්සසෙ, භවිස්සසෙ, අභවිස්සව්හෙ, භවිස්සව්හෙ, අභවිස්සිං, භවිස්සිං, අභවිස්සාම්හසෙ, භවිස්සාම්හසෙ.

‘ආර්උෟ’ඉච්චාදිනා ස්සා, ස්සාම්හානං රස්සත්තෙ-සො අභවිස්ස, භවිස්ස, මයං අභවිස්සාම්හ, භවිස්සාම්හ. ‘එය්‍යාථස්සෙ’ඉච්චාදිනා ස්සෙස්ස අත්තෙ-ත්වං අභවිස්ස, භවිස්ස ඉච්චාදීනි රූපචතුක්කානි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි.

ඉතිස්සාදි.

භූධාතුරූපං නිට්ඨිතං.

අට්ඨවිභත්තුප්පත්තිරාසි නිට්ඨිතො.

භූවාදිගණ

සරන්තධාතු

ආකාරන්තධාතුරූප

ඉතො පට්ඨාය සරන්තධාතුයො සරානුක්කමෙන, බ්‍යඤ්ජනන්තධාතුයො අක්ඛරානුක්කමෙන වුච්චන්තෙ.

කච්චායනගන්ථෙ අනෙකස්සරධාතුයො ඉධ ඛ්‍යඤ්ජනන්තධාතුයො නාම. තස්මා ඉධ ධාත්වන්තසරලොපකිච්චං නාම නත්ථි.

ඛා, ඛ්‍යා-කථනෙ, ගා-සද්දෙ, ඝා-ගන්ධොපාදානෙ, ඤා-පඤ්ඤායනෙ අවබොධනෙ ච, ඨා-ගතිනිවත්තියං, තා-පාලනෙ, ථා-ඨානෙ, දා-දානෙ, ධා-ධාරණෙ, පා-පානෙ, ඵා-වුද්ධියං, භා-දිත්තියං, මා-මානෙ, යා-ගතියං, ලා-ආදානෙ ඡෙදනෙ ච, වා-ගති, බන්ධ, ගන්ධනෙසු, සා-අස්සාදනෙ තනුකරණෙ අන්තකම්මනි ච, හා-චාගෙ, න්හා-සොචෙය්‍යෙ.

ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති, කත්තරිලො, මහාවුත්තිනා සරෙ පරෙ ආදන්තම්හා ක්වචි යාගමො, අක්ඛාති. පරස්සරලොපො, අක්ඛායති, ක්‍රියං ආඛ්‍යාති, ආඛ්‍යායති, ජාතිං අක්ඛාහි පුච්ඡිතො [සු. නි. 423], සඞ්ගායති, සඞ්ගායිංසු මහෙසයො [වි. ව. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා], ගන්ධං ඝායති, පඤ්ඤායති, පඤ්ඤායන්ති, පඤ්ඤායතු, පඤ්ඤායන්තු.

කම්මෙ ක්‍යො, ධම්මො ඤායති, ධම්මා ඤායන්ති, විඤ්ඤායති, විඤ්ඤායන්ති.

පයොජකබ්‍යාපාරෙ-ණාපි, ඤාපෙති, ඤාපෙන්ති, ඤාපයති, ඤාපයන්ති.

කම්මෙ-ඤාපීයති, ඤාපීයන්ති, ඨාති, ඨාන්ති, ඔපුප්ඵා පද්මා ඨාන්ති, මාලාව ගන්ථිතා ඨාන්ති, ධජග්ගානෙව දිස්සරෙ [ජා. 2.22.1989].

605. ඤ්ඤීලස්සෙ [ක. 510; රූ. 487; නී. 1023].

ඤානුබන්ධස්ස ඊආගමස්ස ච කත්තරි විහිතස්ස ලපච්චයස්ස ච ක්වචි එත්තං හොතීති ලස්ස එත්තං.

අධිට්ඨෙති, අධිට්ඨෙන්ති.

606. ඨාපානං තිට්ඨපිවා [ක. 468-9; රූ. 492-4; නී. 949].

ඨා, පානං තිට්ඨ, පිවා හොන්ති න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු.

තිට්ඨති, තිට්ඨන්ති.

607. පාදිතො ඨාස්ස වා ඨහො ක්වචි [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

පාදයො උපසග්ගා පාදි නාම, පාදිතො පරස්ස ඨාස්ස ඨහො හොති වා ක්වචි.

සණ්ඨහති, සණ්ඨහන්ති, සණ්ඨාති, සණ්ඨාන්ති, උපට්ඨහති, උපට්ඨහන්ති, උපට්ඨාති, උපට්ඨාන්ති.

කම්මෙ –

608. **අඤ්ඤාදිස්සි ක්‍යො** [ක. 502; රූ. 493; නී. 1015; ‘අඤ්ඤාදිස්සාසීක්‍යො’ (බහූසු)].

ඤාදිතො අඤ්ඤස්ස ආකාරන්තක්‍රියත්ථස්ස ඉ හොති ක්‍යො පරම්හි.

අධිට්ඨීයති, අධිට්ඨීයන්ති, උපට්ඨීයති, උපට්ඨීයන්ති.

අඤ්ඤාදිස්සාති කිං? ඤායති, ඤායන්ති, ආක්ඛායති, ආක්ඛායන්ති, ආඛ්‍යායති, ආඛ්‍යායන්ති.

ණාපිම්හි-පතිට්ඨාපෙති, පතිට්ඨාපෙන්ති, පතිට්ඨාපයති, පතිට්ඨාපයන්ති.

අජ්ඣත්තනිම්හි විකප්පෙන සාගමො, අට්ඨාසි, පතිට්ඨාසි, අධිට්ඨහි, අධිට්ඨාසි, අධිට්ඨෙසි, සණ්ඨහි, සණ්ඨාසි, උපට්ඨහි, උපට්ඨාසි.

‘උංස්සිංස්වංසූ’ති උංස්ස ඉංසු, අංසු, අධිට්ඨහිංසු, සණ්ඨහිංසු, උපට්ඨහිංසු. අත්ථමෙන්තම්හි සූරියෙ, වාළා පන්ථෙ උපට්ඨහුං [ජා. 2.22.2186]. අට්ඨංසු, උපට්ඨහංසු.

පරොක්ඛෙ-අට්ඨා බුද්ධස්ස සන්තිකෙ [සු. නි. 431].

කම්මෙ-අධිට්ඨීයි, අධිට්ඨීයිංසු, උපට්ඨීයි, උපට්ඨීයිංසු.

ණාපිම්හි-පතිට්ඨාපෙසි, පතිට්ඨාපයි, සණ්ඨාපෙසි, සණ්ඨාපයි.

‘එඔන්තාසූ’න්ති උංස්සසුං, සරලොපො, අට්ඨාසුං, උපට්ඨාසුං, පතිට්ඨාපෙසුං, සණ්ඨාපෙසුං, පතිට්ඨාපයුං, සණ්ඨාපයුං, පතිට්ඨාපයිංසු, සණ්ඨාපයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ඨස්සති, ඨස්සන්ති, රස්සත්තං, උපට්ඨිස්සති, උපට්ඨිස්සන්ති, අහං භොතිං උපට්ඨිස්සං [ජා. 2.22.1934], සණ්ඨහිස්සති, සණ්ඨහිස්සන්ති.

ණාපිම්හි-පතිට්ඨාපෙස්සති, පතිට්ඨාපෙස්සන්ති.

තා-පාලනෙ, භයං තායති.

ථා-ඨානෙ, අවත්ථාති, අවත්ථායති, විත්ථායති, විත්ථායන්ති, මා ඛො විත්ථාසි [මහාව. 126].

දා-දානෙ, ‘උඑලස්සෙ’ති ලස්ස එත්තං, දෙති, දෙන්ති, දෙසි, දෙථ, දෙමි, දෙම.

'පරොක්ඛායඤ්චා'ති සුත්තෙ චසද්දෙන දාස්ස ද්විත්තං. 'රස්සො පුබ්බස්සා'ති පුබ්බස්ස රස්සත්තං, දදාති, දදන්ති, දදාසි, දදාථ, දදාමි, දදාම.

609. **දාස්ස දං වා මිමෙස්වද්විත්තෙ** [ක. 482; රූ. 508; නී. 972].

අද්විත්තෙ දාස්ස දං හොති වා මි, මෙසු, නිග්ගහීතස්ස වග්ගන්තත්තං.

දම්මි, දම්ම.

අද්විත්තෙති කිං? දදාමි, දදාම.

610. **දාස්සියඞ** [ක. 502; රූ. 493; නී. 1014].

පාදිතො පරස්ස දාස්ස ඉයඞ හොති ක්වචි.

'ඉයඞ' ඉති සුත්තවිභත්තෙන අඤ්ඤධාතූනම්පි. ජා-හානියං, අප්පෙන බහුං ජීයාම [ජා. 1.2.52], තස්සෙවා'නුවිධියාති [ජා. 1.2.67], විධුරස්ස හදයං ධනියති [ජා. 2.22.1350], නිහීයති තස්ස යසො [ජා. 1.10.60; අ. නි. 4.17], එකො රාජා විහියාසි [ජා. 2.22.1750], සො පහීයිස්සති [සං. නි. 1.249] ඉච්චාදි.

ආදියති, ආදියන්ති, උපාදියති, උපාදියන්ති, සමාදියති, සමාදියන්ති, සික්ඛාපදං සමාදියාමි [ඛු. පා. 2.1], වත්තං සමාදියාමි [චූළව. 85].

611. **ගම වද දානං ඝම්ම වජ්ජ දජ්ජා** [ක. 499-500-1; රූ. 443-486-507; නී. 1013, 1005-1006].

එතෙසං ඝම්ම, වජ්ජ, දජ්ජා හොන්ති වා න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු.

දජ්ජති, දජ්ජන්ති, දජ්ජසි, දජ්ජථ, දජ්ජාමි, දජ්ජාම.

'ඌලස්සෙ'ති ලස්ස එත්තං, දජ්ජෙති, දජ්ජෙන්ති.

කම්මෙ 'අඤ්ඤාදිස්සි ක්‍යෙ'ති ක්‍යම්හි ආස්ස ඉත්තං, දියති, දියන්ති.

දීඝත්තෙ-දීයති, දීයන්ති.

ද්විත්තෙ-දිය්‍යති, දිය්‍යන්ති, දජ්ජීයති, දජ්ජීයන්ති.

ණාපිම්හි-දාපෙති, දාපෙන්ති, දාපයති, දාපයන්ති.

පාදිපුබ්බෙ රස්සො, සමාදපෙති [ම. නි. 2.387; 3.276], සමාදපෙන්ති, සමාදපයති, සමාදපයන්ති.

කම්මෙ-දාපීයති, දාපීයන්ති, සමාදපීයති, සමාදපීයන්ති.

එය්‍යාදිම්හි මහාවුත්තිනා දජ්ජතො එය්‍යාදීනං අන්තස්ස එය්‍යස්ස ලොපො වා, දානං දජ්ජා, දදෙය්‍ය, දජ්ජුං, දදෙය්‍යුං, දජ්ජාසි, දදෙය්‍යාසි, දජ්ජාථ, දදෙය්‍යාථ, දජ්ජාමි, දදෙය්‍යාමි, දජ්ජාම, දදෙය්‍යාම, අහං දජ්ජං, දදෙය්‍යං, මයං දජ්ජාම්හෙ, දදෙය්‍යාම්හෙ.

අත්‍රිමා පාළී-දජ්ජා සප්පුරිසො දානං [ජා. 2.22.2261], උපායනානි මෙ දජ්ජුං [ජා. 2.22.24], මාතරං කෙන දොසෙන, දජ්ජාසි දකරක්ඛිනො [ජා 1.16.227]. තානි අම්මාය දජ්ජෙසි [ජා. 2.22.2149], ඡට්ඨාහං දජ්ජමත්තානං, නෙව දජ්ජං මහොසධං [ජා. 1.16.225].

අජ්ඣත්තනිම්හි-අදදි, අදාසි, අදදුං, අදංසු, අදජ්ජි, අදජ්ජුං, ත්වං අදදො. වරඤ්චෙ මෙ අදො සක්ක [ජා. 2.17.142].

පරොක්ඛෙ-සො දානං අදා, බ්‍රාහ්මණස්ස අදා දානං, සිවීනං රට්ඨවඩ්ඪනො [ජා. 2.22.2117].

ස්සත්‍යාදිම්හි-දාස්සති, දාස්සන්ති, දදිස්සති, දදිස්සන්ති, දජ්ජිස්සති, දජ්ජිස්සන්ති.

දාඉච්චස්ස දිච්ඡ, පවෙච්ඡාදෙසම්පි ඉච්ඡන්ති, විපුලං අන්නං පානඤ්ච, සමණානං පවෙච්ඡසි [පෙථෙරීගා. 272]. අප්පස්මෙකෙ පවෙච්ඡන්ති, බහුනෙකෙ න දිච්ඡරෙ [සං. නි. 1.33]. දෙවො සම්මා ධාරං පවෙච්ඡතු. භොජනං භොජනත්ථීනං, සම්මදෙව පවෙච්ඡථ.

ධා-ධාරණෙ, සන්ධාති, විධාති, නිධෙති, නිධෙන්ති. විධෙති, විධෙන්ති.

‘පරොක්ඛායඤ්චා’ති චසද්දෙන ද්විත්තං. ‘දුතියචතුත්ථාන...’න්ති ධස්ස දත්තං. ‘රස්සො පුබ්බස්සා’ති පුබ්බස්ස රස්සො.

612. ධාස්ස හො [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ද්විත්තෙ පරස්ස ධාස්ස හො හොති.

සද්දහාති, සද්දහති වා. සද්දහාති තථාගතස්ස බොධිං. විදහාති, නිදහාති, සද්දහන්ති, විදහන්ති, නිදහන්ති.

‘මයදා සරෙ’ති සුත්තෙ ‘මයදා’ති සුත්තවිභත්තියා බ්‍යඤ්ජනෙපි නිග්ගහීතස්ස දත්තං, කම්මං සද්දහාති, කම්මඵලං සද්දහාති, සද්දහන්ති, වත්ථං පරිදහාති, පරිදහන්ති.

කම්මෙ-සන්ධීයති, සන්ධීයන්ති, සන්ධියාති, සන්ධියාන්ති, විධියාති. නවෙන සුඛදුක්ඛෙන, පොරාණං අපිධියාති [ජා. 1.2.114].

ණාපිම්හි-නිධාපෙති, නිධාපෙන්ති, නිධාපයති, නිධාපයන්ති.

කම්මෙ-නිධාපීයති, නිධාපීයන්ති.

එය්‍යාදිම්හි-සද්දහෙය්‍යං, සද්දහෙය්‍යුං.

ඊආදිම්හි-සද්දහි, සද්දහිංසු. තත්‍ර භික්ඛවො සමාදහිංසු [දී. නි. 2.332], සමාදහංසු වා.

පා-පානෙ, පාති, පාන්ති.

'ඨාපානං තිට්ඨපිවා'ති පාස්ස පිවො, පිවති, පිවන්ති.

කම්මෙ-පීයති, පීයන්ති.

ණිම්හි-'ආස්සා ණාපිම්හි යුක' ඉති සුත්තෙන ණානුබන්ධෙ ආස්ස අන්තෙ යාගමො, පුත්තං ථඤ්ඤං පායෙති, පායෙන්ති, පායයති, පායයන්ති.

කම්මෙ-පායීයති, පායීයන්ති.

ස්සත්‍යාදිම්හි-පස්සති, පස්සන්ති, පිස්සති, පිස්සන්ති.

අත්‍රිමා පාළී-අයඤ්හි තෙ මයා'රුළ්හො, සරො පිස්සති ලොහිතං [ජා. 2.22.1968],අග්ගොදකානි පිස්සාමි, යූථස්ස පුරතො වජං [ජා. 1.8.14]. නළෙන වාරිං පිස්සාම, න ච මං ත්වං වධිස්සසි [ජා. 1.1.20].

භා-දිත්තියං, භාති, රත්තිමාභාති චන්දිමා [ධ. ප. 387], දිසා භන්ති විරොචමානා [ම. නි. 1.503], දද්දල්ලමානා ආභන්ති [වි. ව. 738; ජා. 2.22.508], පටිභාති, පටිභන්ති, පටිභාතු, පටිභන්තු තං චුන්ද බොජ්ඣඞ්ගා [සං. නි. 5.197], තිස්සො මං උපමායො පටිභංසු [ම. නි. 1.374], රත්ති විභාති, විභායති.

මා-මානෙ, ද්විත්තං රස්සො ච, මමායති, මමායන්ති. යෙමං කායං මමායන්ති, අන්ධා බාලා පුථුජ්ජනා [ථෙරගා. 575].

යා-ගතියං, යාති, යන්ති, යායති, යායන්ති, යායන්ත' මනුයායන්ති [ජා. 2.22.1753], උය්‍යාති, උය්‍යන්ති, නිය්‍යාති, නිය්‍යන්ති ධීරා ලොකම්හා, හිත්වා මාරං සවාහනං. අනුයාති, අනුයන්ති, අනුපරියායති, අනුපරියායන්ති.

ලා-ආදානෙ, ලාති.

වා-ගති, ගන්ධනෙසු, වාති දෙවෙසු උත්තමො [ධ. ප. 56], වාතො වායති, වායන්ති, නිබ්බාති, නිබ්බන්ති, නිබ්බායති, නිබ්බායන්ති, පරිනිබ්බාති, පරිනිබ්බායති.

ණාපිම්හි-නිබ්බාපෙති, නිබ්බාපයති.

ඊආදිම්හි-පරිනිබ්බායි, පරිනිබ්බායිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-පරිනිබ්බිස්සති, පරිනිබ්බිස්සන්ති, පරිනිබ්බායිස්සති, පරිනිබ්බායිස්සන්ති.

සා-අස්සාදන, තනුකරණ, අන්තක්‍රියාසු, සාති, සායති, සායන්ති, පරියොසායන්ති.

ණාපිම්හි-ඔසාපෙති, පරියොසාපෙති, ඔසාපයති, පරියොසාපයති.

කම්මෙ-ඔසාපීයති, පරියොසාපීයති.

හා-චාගෙ, පහාති, පහායති, පහායන්ති.

කත්තු, කම්මනි ක්‍යො, ඊඋආගමො, හියොාති හියාති පොසො [ජා. 1.15.348], නිහියාති තස්ස යසො [අ. නි. 4.17; ජා. 1.10.60], ත්වං එකො අවහියාසි, ද්විත්තං රස්සො ච.

613. **කවග්ගහානං චවග්ගජා** [ක. 462-4; රූ. 467-504; නී. 943-5; චං. 6.2.116; පා. 7.4.62].

ද්විත්තෙ පුබ්බෙසං කවග්ග, හානං චවග්ග, ජා හොන්ති.

ජහාති, පජහාති, ජහන්ති, පජහන්ති.

කම්මෙ-පහීයති, පහීයන්ති.

රස්සත්තෙ-පහියති, පහියන්ති.

ද්විත්තෙ-පහියාති, පහියාන්ති, පජහීයති, පජහීයන්ති.

ණාපිම්හි-හාපෙති, හාපෙන්ති, හාපයති, හාපයන්ති, ජහාපෙති, ජහාපෙන්ති, ජහාපයති, ජහාපයන්ති.

කම්මෙ-හාපීයති, ජහාපීයති.

ඊආදිම්හි-පහාසි, පහාසුං, පජහි, පජහිංසු.

614. **හාතො හ** [ක. 480; රූ. 490; නී. 961].

හාතො පරස්ස ස්ස-කාරස්ස හ හොති වා.

‘‘හාහිසි ත්වං ජීවලොක’’න්ති [ජා. 1.5.36] පාළි, හාහිති, හාහින්ති, හාහති, හාහන්ති, ජහිස්සති, හිස්සති, අඤ්ඤමඤ්ඤං වධිත්වාන, ඛිප්පං හිස්සාම ජීවිතං [ජා. 2.22.673].

න්හා-සොචෙය්‍යෙ, න්හාති, න්හායති, න්හායන්ති.

මහාවුත්තිනා බ්‍යඤ්ජනවඩ්ඪනෙ, නහාති, නහායති, නහායන්ති.

ඉති භූවාදිගණෙ ආකාරන්තධාතුරූපං.

ඉවණ්ණන්තධාතුරූප

ඉ-ගතියං අජ්ඣායනෙ ච, ඛි-ඛයෙ පකාසනෙ ච, චිචයෙ, ජි-ජයෙ, ඩී-වෙහාසගතියං, නී-නයෙ, භී-භයෙ, ලී-ලයෙ, සී-සයෙ, මිහි-හාසෙ.

ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති, කත්තරි ලො, එති, එන්ති, එසි, එථ, එමි, එම, වෙති, වෙන්ති, සමෙති, සමෙන්ති, අබ්භෙති, අබ්භෙන්ති, අභිසමෙති, අභිසමෙන්ති, අවෙති, අවෙන්ති, සමවෙති, සමවෙන්ති, අපෙති, අපෙන්ති, උපෙති, උපෙන්ති, අන්වෙති, අන්වෙන්ති, අච්චෙති, අච්චෙන්ති, පච්චෙති, පච්චෙන්ති, අජ්ඣෙති, අජ්ඣෙන්ති, උදෙති, උදෙන්ති, සමුදෙති, සමුදෙන්ති, පරියෙති, පරියෙන්ති, උපයති, උපයන්ති, අච්චයති, අච්චයන්ති, උදයති, සමුදයති.

එතු, සමෙතු, එන්තු, සමෙන්තු, එහි, සමෙහි, එථ, සමෙථ, එථ බ්‍යග්ඝා නිවත්තවිහො, පච්චුපෙථ මහාවනං [ජා. 1.3.66].

මහාවුත්තිනා ඉධාතුම්හා එය්‍යාදීනං එකාරස්ස ලොපො, න ච අපත්වා දුක්ඛස්සන්තං [සං. නි. 1.107], විස්සාසං එය්‍ය පණ්ඩිතො, යදා තෙ පහිණෙය්‍යාමි, තදා එය්‍යාසි ඛත්තිය [ජා. 2.22.635].

ඊආදිම්හි ‘පරො ක්වචී’ති විභත්තිසරලොපො, ධම්මං අභිසමි, අභිසමිංසු.

‘එඔන්තා සු’න්ති උංස්ස සුං, අභිසමෙසුං, අභිසමයුං, අභිසමයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි –

615. **එතිස්මා** [ක. 480; රූ. 490; නී. 961].

‘එතී’ති ධාතුනිද්දෙසො තිසද්දො, ඉධාතුම්හා පරස්ස ස්සකාරස්ස හි හොති වා.

එහිති, එස්සති. බොධිරුක්ඛමුපෙහිති [බු. වං. 2.63], නෙරඤ්ජරමුපෙහිති [බු. වං. 2.63], උපෙස්සති, තදා එහින්ති මෙ වසං [ජා. 1.1.33], තතො නිබ්බානමෙහිසි [චූළව. 382 තස්සුද්දානං], න පුනං ජාතිජරං උපෙහිසි [ධ. ප. 238]. සුත්තවිභත්තෙන අඤ්ඤධාතූහිපි, කථං ජීවිහිසි ත්වං [අප. ථෙර 1.3.13], ජායිහිතිප්පසාදො [ජා. 2.17.145], පඤ්ඤායිහින්ති එතා දහරා [ජා. 2.17.197].

ස්සාදිම්හි ''සවෙ පුත්තං සිඞ්ගාලානං, කුක්කුරානං අදාහිසී''ති [ගවෙසිතබ්බං] පාළි, 'අදාහිසී'ති ච අදදිස්සසෙත්‍යත්ථො.

ඛි-ඛයෙ අවණ්ණපකාසනෙ ච, ඛයති, ඛයන්ති.

ඛිතො යාගමො, විකප්පෙන යස්ස ද්විත්තං, කප්පො ඛීයෙථ, වණ්ණො න ඛීයෙථ තථාගතස්ස [දී. නි. අට්ඨ. 1.304], උජ්ඣායන්ති ඛීයන්ති [පාරා. 88], අවණ්ණං පකාසෙන්තීති අත්ථො. ඛියාති, ඛියාන්ති, ආයු ඛියාති මච්චානං, කුන්නදීනංව ඔදකං [සං. නි. 1.146].

චි-චයෙ, සමුච්චෙති, සමුච්චයති.

616. **නිතො චිස්ස ඡො** [ක. 20; රූ. 27; නී. 50].

නිතො පරස්ස චිස්ස ච-කාරස්ස ඡො හොති.

නිච්ඡයති, විනිච්ඡයති, විනිච්ඡයන්ති, විනිච්ඡෙති, විනිච්ඡෙන්ති,

කම්මෙ ක්‍යො –

617. **දීඝො සරස්ස** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

සරන්තස්ස ධාතුස්ස දීඝො හොති ක්‍යම්හීති ඉකාරු'කාරානං ක්‍යම්හි විකප්පෙන දීඝො.

සමුච්චීයති සමුච්චීයන්ති, විනිච්ඡීයති, විනිච්ඡීයන්ති.

ජි-ජයෙ, ජෙති, ජෙන්ති, විජෙති, විජෙන්ති, පරාජෙති, පරාජෙන්ති, ජයති, ජයන්ති, විජයති, විජයන්ති, පරාජයති, පරාජයන්ති.

කම්මෙ ක්‍යම්හි දීඝො, න තං ජිතං සාධු ජිතං, යං ජිතං අවජීයති. තං ඛො ජිතං සාධු ජිතං, යං ජිතං නාවජීයති [ජා. 1.1.70].

ණාපිම්හි පුබ්බස්සරලොපො වා, ජාපෙති, ජාපයති. යො න හන්ති න ඝාතෙති, න ජිනාති න ජාපයෙ [ජා. 1.10.144]. ජයාපෙති, ජයාපයති, ජයාපීයති, ජයාපීයන්ති, ජයතු, ජයන්තු.

ඊආදිම්හි-අජෙසි, අජෙසුං, විජෙසි, විජෙසුං, අජයි, අජයුං, අජයිංසු, විජයි, විජයුං, විජයිංසු, ජෙස්සති, විජෙස්සති, පරාජෙස්සති, ජයිස්සති, විජයිස්සති, පරාජයිස්සති.

ඩී-වෙහාසගතියං, සකුණො ඩෙති, ඩෙන්ති [දී. නි. 1.215; අ. නි. 4.198]. පාසං ඔඩ්ඩෙති, ඔඩ්ඩෙන්ති.

නී-නයෙ, නෙති, නෙන්ති, විනෙති, විනෙන්ති, නයති, නයන්ති, විනයති, විනයන්ති.

කම්මෙ-නීයති, නීයන්ති.

ද්විත්තෙ-නියාති, නියාන්ති, නියාරෙ.

ණාපිම්හි ආයාදෙසස්ස රස්සො, නයාපෙති, නයාපෙන්ති, නයාපයති, නයාපයන්ති.

කම්මෙ-නයාපීයති, නයාපීයන්ති.

ඊආදිම්හි-නෙසි, නෙසුං, විනෙසි, විනෙසුං, ආනෙසි, ආනෙසුං, අනයි, නයි, අනයිංසු, නයිංසු, ආනයි, ආනයිංසු, විනයි, විනයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-නෙස්සති, නෙස්සන්ති, නයිස්සති, නයිස්සන්ති.

භී-භයෙ, භෙති. මා භෙථ කිං සොචථ මොදථව්හො [ජා. 1.12.27], විභෙමි එතං අසාධුං, උග්ගතෙජො හි බ්‍රාහ්මණො [ජා. 2.17.103]. භායති, භායන්ති.

කාරිතෙ මහාවුත්තිනා සාගමො වා, භීසෙති, භීසයති, භීසාපෙති, භීසාපයති. භික්ඛුං භීසෙය්‍ය වා භීසාපෙය්‍ය වා [පාචි. 346-347].

සී-සයෙ, සෙති, සෙන්ති, අතිසෙති, අතිසෙන්ති, සයති, සයන්ති.

කම්මෙ-අතිසීයති, අතිසීයන්ති.

ණාපිම්හි රස්සො, සයාපෙති, සයාපයති.

ණිම්හි-සායෙති, සායයති, සායෙසුං දීනමානසා [අප. ථෙර 2.54.48].

ම්හි-හාසෙ, උම්හෙති, උම්හයති, විම්හෙති, විම්හයති, න නං උම්හයතෙ දිස්වා, න ච නං පටිනන්දති [ජා. 1.2.93].

කම්මෙ-උම්හීයති, විම්හීයති.

කාරිතෙ පුබ්බස්සරලොපො, සචෙ මං නාගනාසූරූ, උම්භායෙය්‍ය පභාවතී. සචෙ මං නාගනාසූරූ, පම්භායෙය්‍ය පභාවතී [ජා. 2.20.17].

ඉති භූවාදිගණෙ ඉවණ්ණන්තධාරූපං.

උවණ්ණන්තධාතුරූප

චු-චවනෙ, ජු-සීඝගමනෙ, ථු-අභිත්ථවනෙ, දු-ගතියං උපතාපෙ ච, භූ-සත්තායං, යු-මිස්සනෙ ගතියඤ්ච, රූ-සද්දෙ, බ්‍රූ-වියත්තියං වාචායං, සු-සන්දනෙ ජනනෙ ච, සූ-පසවනෙ, හු-දානෙ භක්ඛනෙ පූජායං සත්තියඤ්ච, හූ-සත්තායං.

ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති, ‘කත්තරි ලො’ති ලපච්චයො, උවණ්ණස්ස අවාදෙසො, ‘දීඝො සරස්සා’ති සකම්මිකධාතූනං ක්‍යම්හි දීඝො.

චු-චවනෙ, චවති, චවන්ති.

ණිම්හි-චාවෙති, චාවයති.

ජු-සීඝගමනෙ, ජවති, ජවන්ති.

ථු-අභිත්ථවනෙ, අභිත්ථවති, අභිත්ථවන්ති.

‘බහුල’න්ති අධිකතත්තා ක්‍යම්හි ක්වචි වුද්ධි, අවාදෙසො, අභිත්ථවීයති, අභිත්ථවීයන්ති, අභිත්ථවියායති, අභිත්ථවියායන්ති.

දු-උපතාපෙ, උපද්දවති, උපද්දවන්ති.

භූ-සත්තායං, සම්භොති, සම්භවති.

යු-ගතියං, යවති.

රු-සද්දෙ, රවති, රවන්ති, විරවති, විරවන්ති.

බ්‍රූ-වියත්තියං වාචායං –

618. **න බ්‍රූස්සො.**

බ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ බ්‍රූස්ස ඔ න හොති.

බ්‍රූති.

619. **බ්‍රූතො තිස්සීඋ** [ක. 520; රූ. 502; නී. 1033; චං. 6.2.34; පා. 7.3.93].

බ්‍රූතො තිස්ස ආදිම්හි ඊද හොති. ඊම්හි පුබ්බලොපො.

බ්‍රවීති.

620. **යුවණ්ණානමියඞුවඞ සරෙ** [ක. 70; රූ. 30; නී. 220; …මියවුවඞ… (බහූසු)].

ඉවණ්ණු'වණ්ණන්තානං ධාතූනං ක්වචි ඉයඞ, උවඞ හොන්ති සරෙ.

බ්‍රුවන්ති, බ්‍රූන්ති වා. ''අජානන්තා නො පබ්‍රූන්තී''ති පාළි. බ්‍රූසි, බ්‍රූථ, බ්‍රූමි, බ්‍රූම.

621. **ත්‍යන්තීනං** ටටූ [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; චං. 1.4.13; පා. 3.4.84].

ති, අන්තීසු බ්‍රූස්ස ආහ හොති, තෙසඤ්ච ට, ටූ හොන්ති.

සො ආහ, තෙ ආහු.

අත්‍රිමා පාළී-නිබ්බානං භගවා ආහ, සබ්බගන්ථපමොචනං, ආහ තෙසඤ්ච යො නිරොධො [මහාව. 60], යං පරෙ සුඛතො ආහු, තදරියා ආහු දුක්ඛතො. යං පරෙ දුක්ඛතො ආහු, තදරියා සුඛතො විදූ [සු. නි. 767]. තත්ථ 'ආහා'ති කථෙති. 'ආහු'ති කථෙන්ති.

බ්‍රූතු, බ්‍රුවන්තු, බ්‍රූහි මඞ්ගලමුත්තමං [ඛු. පා. 5.2], බ්‍රූථ, බ්‍රූමි, බ්‍රූම.

එය්‍යාදිම්හි-බ්‍රූස්ස උවඞ හොති, බ්‍රුවෙය්‍ය, බ්‍රුවෙය්‍යුං.

ඊආදිම්හි සරෙ පරෙ බ්‍රූස්ස ඔත්තං, ඔස්ස ච අවාදෙසො, අබ්‍රවි, අබ්‍රවුං, අබ්‍රවිංසු.

උවාදෙසෙ-අබ්‍රුවි, අබ්‍රුවුං, අබ්‍රුවිංසු.

පරොක්ඛම්හි –

622. **අආදීස්වාහො බ්‍රූස්ස** [ක. 475; රූ. 465; නී. 956].

අආදීසු බ්‍රූස්ස ආහ භවති.

සො ආහ, තෙ ආහු.

623. **උස්සංස්වාහා වා** [නී. 1036].

ආහාදෙසම්හා පරස්ස උවචනස්ස අංසු හොති වා.

තෙ ආහංසු, සච්චං කිරෙවමාහංසු, නරා එකච්චියා ඉධ [ජා. 1.13.123].

සු-සන්දනෙ, නදී සවති, සවන්ති, ආභවග්ගා සවන්ති.

සූ-පසවනෙ, පුඤ්ඤං පසවති [චූළව. 354], පසවන්ති.

හු-පූජායං, ‘පරොක්ඛායඤ්චා’ති ද්විත්තං, ‘කවග්ගහානං චවග්ගජා’ති හස්ස ජො, ජුහොති, ජුහොන්ති.

කම්මෙ-තෙන අග්ගි හූයතෙ.

ණිම්හි-ජුහාවෙති, ජුහාවයති.

ණාපිම්හි-ජුහාපෙති, ජුහාපයති.

හු-සත්තියං, පහොති, සම්පහොති, පහොන්ති, සම්පහොන්ති.

හූ-සත්තායං, හොති, හොන්ති, හොතු, හොන්තු.

එය්‍යාදිම්හි- ‘යුවණ්ණානමියඞුවඞ සරෙ’ති ධාත්වන්තස්ස උවාදෙසො, හුවෙය්‍ය, හුවෙය්‍යුං.

ආආදිම්හි-සො අහුවා. වණ්ණගන්ධඵලූපෙතො, අම්බොයං අහුවා පුරෙ [ජා. 1.2.71]. අහුවා තෙ පුරෙ සඛා [සං. නි. 1.50], තෙ අහුවූ, ත්වං අහුවො, තුම්හෙ අහුවත්ථ [ම. නි. 1.215], ඣායථ භික්ඛවෙ මා පමාදත්ථ, මා පච්ඡා විප්පටිසාරිනො අහුවත්ථ, අහුව, අහුවං වා, අහුවම්හා. ‘‘අකරම්හස තෙ කිච්චං, යං බලං අහුවම්හසෙ [ජා. 1.4.29]. අහුවම්හෙව මයං පුබ්බෙ, න නාහුවම්හා’’ති [ම. නි. 1.180] පාළියො.

ඊආදිම්හි සාගමො, අහොසි, පාතුරහොසි.

මහාවුත්තිනා ඊලොපො රස්සො ච. අහුදෙව භයං අහු ඡම්භිතත්තං. අහුදෙව කුක්කුච්චං, අහු විප්පටිසාරො [පාරා. 38]. ආදීනවො පාතුරහු [ථෙරගා. 269], දිබ්බො රථො පාතුරහු.

624. හූතො රෙසුං [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

හූතො ඌංවචනස්ස රෙසුං හොති. සුත්තවිභත්තෙන ම්හාස්ස රෙසුම්හා ච. ‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති ධාත්වන්තලොපො.

තෙ පුබ්බෙ අහෙසුං. උවාදෙසෙ අහුවුං, පුබ්බස්සරලොපෙ අහුං.

අත්‍රිමා පාළී- සබ්බම්හි තං අරඤ්ඤම්හි, යාවන්තෙත්ථ දිජා අහුං [ජා. 2.22.2425]. කූටාගාරසහස්සානි, සබ්බසොණ්ණමයා අහුං [අප. ථෙර 1.1.407].

ඔස්ස සි, ඉත්ථ, ත්ථො. ත්වං අහොසි, අහුවි, අහුවිත්ථ, අහුවිත්ථො.

මහාවුත්තිනා ඔලොපො රස්සො, මා හොති කුපිතා අහු [ජා. 2.22.1931], මාහු පච්ඡානුතාපිනී [සං. නි. 1.162], අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං, කින්නු ඛො අහොසිං, කථං නු ඛො අහොසිං [සං. නි. 2.20; ම. නි. 1.18], අහං අහුවිං, මයං අහොසිම්හා, අහොසිම්හ වා. අහෙසුම්හා නු ඛො මයං අතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහෙසුම්හා, කින්නු ඛො අහෙසුම්හා, කථං නු ඛො අහෙසුම්හා [ම. නි. 1.407]. මයං පුබ්බෙ අහුවිම්හා, අහුම්හා වා. ''මයං පුබ්බෙ දානපතිනො අහුම්හා''ති [ජා. 2.22.1617] පාළි.

රස්සත්තෙ-අහුම්හ.

මහාවුත්තිනා ම්හාස්ස උඤ්ච. ''පඤ්චසතා මයං සබ්බා, තාවතිංසූපගා අහු''න්ති පාළි.

පරඡක්කෙ අස්ස අං, අහං පුබ්බෙ අහුවං, අහුව වා.

'පරො ක්වචී'ති පරලොපො, අහුං.

අත්‍රිමා පාළී- ''අහං කෙවට්ටගාමස්මිං, අහුං කෙවට්ටදාරකො [අප. ථෙර 1.39.86], චක්කවත්තී අහුං රාජා, ජම්බුමණ්ඩස්ස ඉස්සරො. සත්තක්ඛත්තුං මහාබ්‍රහ්මා, වසවත්තී තදා අහුං. මුද්ධාභිසිත්තො ඛත්තියො, මනුස්සාධිපතී අහු''න්ති. මයං අහුවිම්හෙ.

ස්සත්‍යාදිම්හි –

625. **හූස්ස හෙහෙහිහොහි ස්සච්චාදො** [ක. 480; රූ. 490; නී. 961; '...ස්සත්‍යාදො' (බහූසු)].

ස්සත්‍යාදිම්හි හූධාතුස්ස හෙ ච හොහි ච හොහි ච හොන්ති.

හෙස්සති, හෙස්සන්ති, හෙහිස්සති, හෙහිස්සන්ති, හොහිස්සති, හොහිස්සන්ති. බුද්ධො හෙස්සං සදෙවකෙ [බු. වං. 2.55], අනාගතම්හි අද්ධානෙ, හෙස්සාම සම්මුඛා ඉමං [බු. වං. 2.74].

626. **දක්ඛ සක්ඛ හෙහි හොහීහි ලොපො** [ක. 480; රූ. 490; නී. 961; 'දක්ඛා හෙහිහොහිලොපො' (බහූසු)].

එතෙහි ආදෙසෙහි ස්සස්ස ලොපො හොති වා. සුත්තවිභත්තෙන අඤ්ඤෙහිපි ස්සලොපො.

සක්ඛිසි ත්වං කුණ්ඩලිනි, මඤ්ඤිසි බත්තබන්ධුනි [ජා. 2.17.14]. න හි සක්ඛින්ති ඡෙත්තුං [සු. නි. 28], අධම්මො හඤ්ඤිති ධම්මමජ්ජ [ජා. 1.11.31], බ්‍රහ්මදත්තො පලායිති ඉච්චාදි.

හෙහිති, හෙහින්ති, හොහිති, හොහින්ති.

අත්‍රිමා පාළී-පියො ච මෙ හෙහිති මාලභාරී, අහඤ්ච නං මාලිනී අජ්ඣුපෙස්සං [ජා. 1.15.197], තිලොදනො හෙහිති සාධුපක්කො [ජා. 1.8.2]. දොසො පෙමඤ්ච හෙහිති [ථෙරගා. 719]. මම ත්වං හෙහිසි භරියා [ජා. 1.14.27]. තතො සුඛී හොහිසි වීතරාගො. ඛිප්පං හොහිසි අනාසවො [දී. නි. 2.207] ඉච්චාදි.

ඉති භූවාදිගණෙ උවණ්ණන්තධාතුරූපං.

එදන්තධාතුරූප

එ-ආගතියං ගතියඤ්ච, කෙ-සද්දෙ, ඛෙ-ඛාදනු'පට්ඨානෙසු, ගෙ-සද්දෙ, අපපුබ්බ චෙ-පූජායං, ඣෙ-චින්තායං දාහ'ජ්ඣානෙසු ච, තෙ-පාලනෙ, ථෙ-සද්ද, සඞ්ඝාතෙසු, දෙ-සුද්ධි, නිද්දාසු, පෙ-වුද්ධියං, භෙ-භයෙ, ලෙ-ඡෙදනෙ, වෙ-ගතියං තන්තසන්තානෙ ච, සෙ-අන්තක්‍රියායං, හරෙ-ලජ්ජායං, ගිලෙ-කිලමනෙ, පලෙ-ගතියං, මිලෙ-හානියං.

ණානුබන්ධපච්චයෙන විනා යෙසං ධාතූනං ආයාදෙසො ලබ්භති, තෙ එදන්තා නාම. මහාවුත්තිනා යලොපෙ සති ආදන්තෙහි සමානරූපං, ආදන්තානඤ්ච යාගමෙ සති එදන්තෙහි සමානරූපං, තස්මා ආදන්ත, එදන්තා යෙභුයොන සමානරූපා භවන්ති.

මහාවුත්තිනා එදන්තානං ත්‍යාදීසු තබ්බාදීසු ච ආයාදෙසො, ක්වචි යලොපො, එ-ආගතියං. අයං සො සාරථී එති [ජා. 2.22.51], සචෙ එන්ති මනුස්සත්තං [සං. නි. 1.49], ලක්ඛණං පස්ස ආයන්තං, මිගසඞ්ඝපුරක්ඛතං [ජා. 1.1.11], යොග'මායන්ති මච්චුනො [සං. නි. 1.20], ආයාමාවුසො [පාරා. 228], ආයාමානන්ද [දී. නි. 2.186; පාරා. 22; ම. නි. 1.273].

එත්ථ එධාතු ආගච්ඡ, ගච්ඡාමාති අත්ථද්වයං වදති, යාධාතුවසෙන ආගච්ඡ, යාමාතිපි අත්ථං වදන්ති.

එ-වුද්ධියං වා, ''කායො, අපායො, උපායො, සමුදායො''තිආදීසු –

කුච්ඡිතා ධම්මා ආයන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථාති කායො, ‘ආයො’ති වුච්චති වඩ්ඪි, තතො අපෙතො අපායො, තෙන උපෙතො උපායො, අවයවධම්මා සමුදෙන්ති එත්ථාති සමුදායො, පරිඛ්‍යත්තං ආයන්ති එතෙනාති පරියායො.

කෙ-සද්දෙ, කායති.

කම්මෙ-කියාති.

ඛෙ-ඛාදනෙ, තිණං ඛායති, වික්ඛායති, උන්දූරා ඛායන්ති, වික්ඛායන්ති.

ඛෙ-උපට්ඨානෙ, ඛායති, පක්ඛායති, අලක්ඛී විය ඛායති.

ගෙ-සද්දෙ, ගායති, ගායන්ති.

අපපුබ්බ චෙ-පූජායං, අපචායති, යෙ වුද්ධ’මපචායන්ති [ජා. 1.1.37].

ඣෙ-චින්තායං, ඣායති, ඣායන්ති, පජ්ඣායති, පජ්ඣායන්ති, අභිජ්ඣායති, අභිජ්ඣායන්ති.

ඣෙ-ඔලොකනෙ, නිජ්ඣායති, නිජ්ඣායන්ති, උපනිජ්ඣායති, උපනිජ්ඣායන්ති, උජ්ඣායති, උජ්ඣායන්ති.

ඣෙ-දය්හනෙ, පදීපො ඣායති, පරිජ්ඣායති.

කම්මෙ-ඣායීයති.

ණාපිම්හි යලොපො, කට්ඨං ඣාපෙති, ඣාපෙන්ති, ඣාපයති, ඣාපයන්ති.

ඣෙ-අජ්ඣයනෙ සංපුබ්බො, මහාවුත්තිනා නිග්ගහීතස්ස ජාදෙසො, සජ්ඣායති, සජ්ඣායන්ති, මන්තං සජ්ඣායති.

තෙ-පාලනෙ, තායති, තායන්ති.

ඨෙ-සද්ද, සඞ්ඝාතෙසු, ඨායති.

දෙ-සුද්ධියං, වොදායති, වොදායන්ති.

දෙ-සොප්පනෙ, නිද්දායති, නිද්දායන්ති.

පෙ-වුද්ධියං, අප්පායති, අප්පායන්ති.

හෙ-භයෙ, භායති, භායන්ති, සබ්බෙ භායන්ති මච්චුනො [ධ. ප. 129], භායසි, සචෙ භායථ දුක්ඛස්ස [උදා. 44], කින්නු ඛො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමි [ම. නි. 1.381], නතං භායාමි ආවුසො, භායාම [අප. ථෙරී. 2.2.458].

ණාපිම්හි-භයාපෙති, භායාපෙති, භායාපයති.

ඊආදිම්හි-මා භායි, මා සොචි [දී. නි. 2.207], මා චින්තයි.

ස්සත්‍යාදිම්හි-භායිස්සති, භායිස්සන්ති.

ලෙ-ඡෙදනෙ, තිණං ලායති, සාලිං ලායති, ලායන්ති.

වෙ-ගතියං, වාතො වායති, වාතා වායන්ති.

වෙ-තන්තසන්තානෙ, තන්තං වායති, වායන්ති.

කම්මෙ-වායීයති, පුබ්බලොපෙ වීයති, වියාති.

ණාපිම්හි-චීවරං වායාපෙති [පාරා. 638], වායාපෙන්ති.

සෙ-අන්තක්‍රියායං, ඔසායති, පරියොසායති, අජ්ඣොසායති.

කම්මෙ-පරියොසීයති.

ණාපිම්හි-පරියොසාපෙති.

627. ණිණාපීනං තෙසු.

ණි, ණාපීනං ලොපො හොති තෙසුණි, ණාපීසු පරෙසු.

භික්ඛු අත්තනා විප්පකතං කුටිං පරෙහි පරියොසාපෙති [පාරා. 363]. එත්ථ අකම්මකත්තා ධාතුස්ස ‘කුටි’න්ති ච ‘පරෙහී’ති ච ද්වෙ කම්මානි ද්වික්ඛත්තුං පවත්තෙහි කාරිතෙහි සිජ්ඣන්ති.

අනෙකස්සරඑදන්තම්පි කිඤ්චි ඉධ වුච්චති.

හරෙ-ලජ්ජායං, හරායති, හරායන්ති, අට්ටියාමි හරායාමි [සං. නි. 1.165], හරායාම, හරායතීති හිරී, මහාවුත්තිනා උපන්තස්ස ඉත්තං.

ගිලෙ-රුජ්ජනෙ, ගිලායති, පිට්ඨි මෙ ආගිලායති [චූළව. 345; දී. නි. 3.300], ගිලායන්ති.

පලෙ-ගතියං, පලායති, පලායන්ති.

මිලෙ-හානියං, මිලායති, මිලායන්ති.

‘‘ඣානං, උජ්ඣානං, නිජ්ඣානං, තාණං, පරිත්තාණං, වොදානං, නිද්දානං, ගිලානො, පලාතො, මිලාතන්ති’’ආදීසු යලොපො.

ඉති භූවාදිගණෙ එදන්තධාතුරූපං.

භූවාදිගණෙ සරන්තධාතූනං ත්‍යාදයන්තරූපානි නිට්ඨිතානි.

බ්‍යඤ්ජනන්තධාතු

අවුද්ධිකරූප

තුදාදිගණ

අථ බ්‍යඤ්ජනන්තධාතුරූපානි වුච්චන්තෙ. තානි ච අවුද්ධික, සවුද්ධිකවසෙන දුවිධානි හොන්ති. තත්ථ අවුද්ධිකානි තාව වුච්චන්තෙ.

ඛිප, ගුහ, තුද, දිස, පිස, ඵුස, ලිඛ, වධාදි.

ඉධ ධාතූනං අන්තස්සරො උච්චාරණත්ථො, සො රූපවිධානෙ නප්පයුජ්ජතෙ.

628. තුදාදීහි කො [ක. 445; රූ. 433; නී. 925; චං. 1.1.92; පා. 3.1.77].

තුදාදීහි කානුබන්ධො අපච්චයො හොති. කානුබන්ධො අවුද්ධිදීපනත්ථො.

ඛිප-ඛිපනෙ, ඛිපති, පක්ඛිපති, උක්ඛිපති, ඔක්ඛිපති, නික්ඛිපති, වික්ඛිපති, පටික්ඛිපති, සංඛිපති.

කම්මෙ-ඛිපීයති.

කාරිතෙ-ඛිපෙති, ඛිපයති, ඛිපාපෙති, ඛිපාපයති, ඛෙපෙති, ඛෙපයති වා, උදකං ඛෙපෙති, තණ්හං ඛෙපෙති, ඛයාපෙතීති අත්ථො.

ගුහ-සංවරණෙ, ගුහති, නිග්ගුහති.

කම්මෙ-ගුහියති.

කාරිතෙ ගුස්ස දීඝො, ගූහෙති, ගූහයති, ගූහාපෙති, ගූහාපයති.

කම්මෙ-ගූහාපීයති.

සට-වෙතායං, සටති.

කම්මෙ-සටීයති.

කාරිතෙ-සටෙති, සටයති, සටාපෙති, සටාපයති.

තුද-බ්‍යධනෙ, බ්‍යධනං විජ්ඣනං, තුදති, විතුදති.

අස්ස එත්තෙ-තුදෙති, තුදෙන්ති.

කම්මෙ-තුදීයති.

‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති දස්ස ජත්තං. ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති යස්ස පුබ්බරූපත්තං, තුජ්ජති.

කාරිතෙ-තුදෙති, තුදයති, තුදාපෙති, තුදාපයති.

දිසී-උද්දිසනෙ, උද්දිසනං සරූපතො කථනං. උද්දිසති, පාතිමොක්ඛං උද්දිසන්ති [මහාව. 152], නිද්දිසති, නිද්දිසන්ති, අපදිසති, අපදිසන්ති.

කම්මෙ-උද්දිසීයති, උද්දිසීයන්ති.

කාරිතෙ-ආචරියො සිස්සං පාළිධම්මං උද්දිසාපෙති, උද්දිසාපයති, වාචෙතීති අත්ථො. පාඨෙසු පන සද්වයම්පි දිස්සති.

නුද-ඛිපනෙ, නුදති, පනුදති, විනොදෙති, පටිවිනොදෙති වා.

කම්මෙ-පනුදීයති, පනුජ්ජති.

කාරිතෙ-පනුදෙති, පනුදයති, පනුදාපෙති, පනුදාපයති.

පිස-සංචුණ්ණෙ, පිසති.

කම්මෙ-පිසීයති.

කාරිතෙ-පිසෙති, පිසයති, පිසාපෙති, පිසාපයති.

ඵුස-සම්ඵස්සෙ පත්තියඤ්ච, ඵුසති, ඵුසන්ති ධීරා නිබ්බානං [ධ. ප. 23], වජ්ජං නං ඵුසෙය්‍ය [පාරා. 409; චූළව. 344].

කම්මෙ-ඵුසීයති.

කාරිතෙ-ඵුසෙති, ඵුසයති, ඵුසාපෙති, ඵුසාපයති.

ලිඛ-ලෙඛනෙ, ලිඛති, සල්ලිඛති, විලිඛති.

කාරිතෙ-ලිඛෙති, සල්ලිඛෙති, විලිඛෙති.

වධ-හිංසායං, වධති, වධෙති.

කම්මෙ-වධීයති.

යම්හි ධස්ස ඣත්තං, යස්ස පුබ්බරූපං. ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙසං තතියපඨමා’ති ඣස්ස තතියජත්තං, වජ්ඣති, වජ්ඣන්ති, වජ්ඣරෙ. ඉමෙ සත්තා හඤ්ඤන්තු වා වජ්ඣන්තු වා [ම. නි. 1.60].

කාරිතෙ-වධෙති, වධයති, වධාපෙති, වධාපයති, සාමිකො පුරිසං මග්ගං ගමෙති, ගමයති, ගමාපෙති, ගමාපයති ඉච්චාදීනිපි ඉධ වත්තබ්බානි.

ඉති තුදාදිගණො.

සවුද්ධිකරූප

අථ සවුද්ධිකරූපානි වුච්චන්තෙ.

අස-භුවි, ආස-නිවාසෙ උපවෙසනෙ ච, ඉසු-ඉච්ඡා, කන්තීසු, කමු-පදගමනෙ, කුස-අක්කොසෙ, ගමු-ගතිම්හි, ජරවයොහානිම්හි, ජන-ජනනෙ, මර-පාණචාගෙ, යමු-උපරමෙ, රුද-අස්සුවිමොචනෙ කන්දනෙ ච, රුහ-ජනනෙ, ලභ-ලාභෙ, වච, වද-වියත්තියං වාචායං, විද-ඤාණෙ, වස-නිවාසෙ, විසපවෙසනෙ, සද-ගත්‍යා’වසානෙ, හන-හිංසායං, හරහරණෙ.

ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති, කත්තරි ලො, අස-භුවි, සත්තායන්ති අත්ථො.

629. **තස්ස ථො** [ක. 494; රූ. 495, 500; නී. 989, 991].

අත්ථීතො පරස්සති, තූනං තස්ස ථො හොති.

‘පරරූපමයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ’ති සුත්තෙන බ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං, ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙසං තතියපඨමා’ති සුත්තෙන පරරූපස්ස දුතියස්ස පඨමත්තං.

ධනං මෙ අත්ථි.

එත්ථ ච ‘‘අත්ථි ත්වං එතරහි, න ත්වං නත්ථි, අත්ථි අහං එතරහි, නාහං නත්ථි, පුත්තා මත්ථි ධනා මත්ථි [ධ. ප. 62], අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා’’ති [ඛු. පා. 3.ද්වත්තිංසාකාර] ආදීසු අත්ථිසද්දො ආඛ්‍යාතපටිරූපකො කත්තුවාචකො නිපාතො.

‘‘අත්ථීති ඛො කච්චායන අයමෙකො අන්තො, නත්ථීති දුතියො අන්තො’’ති [සං. නි. 2.15] ච ‘‘අත්ථිපච්චයො, නත්ථිපච්චයො’’ති [පට්ඨා. 1.1.පච්චයුද්දෙස] ච එවමාදීසු නාමපටිරූපකො. තථා නත්ථිසද්දො.

තුම්හි-විපස්සිස්ස ච නමත්ථු [දී. නි. 3.287], නමො තෙ බුද්ධ වීරත්ථු [සං. නි. 1.90], එත්ථ ච ‘‘ධිරත්ථුමං පූතිකාය’’න්ති ආදීසු අත්ථුසද්දො නිපාතො.

630. **න්තමානන්තන්තියියුංස්වාදිලොපො** [ක. 494-5; රූ. 496; නී. 1019; ‘න්තමානාන්ති…’ (බහූසු)].

න්ත, මාන, අන්ති, අන්තු, ඉයා, ඉයුංසු අත්ථිස්ස ආදිලොපො හොති.

සන්ති, සන්තු.

631. **සිහිස්වට** [ක. 506; රූ. 497; නී. 992].

අත්ථිස්ස අට හොති සි, හිසු.

මනුස්සොසි [මහාව. 126], පුරිසොසි [මහාව. 126]. හිම්හි දීඝො, ත්වං පණ්ඩිතො ආහි, භවාහීති අත්ථො. තවිභත්තීසු ධාත්වන්තස්ස පරරූපං, තුම්හෙ අත්ථ, කච්චිත්ථ පරිසුද්ධා [පාරා. 233]. ත්වාදිම්හි-මා පමාදත්ථ [ම. නි. 1.88, 215], තුම්හෙ සමග්ගා අත්ථ.

632. **මිමානං වා ම්හිම්හා ච** [ක. 492; රූ. 499; නී. 987; ‘සිහිස්වට’ (බහූසු)].

අත්ථිතො පරෙසං මි, මානං ම්හි, ම්හා හොන්ති වා, අත්ථිස්ස ච අට හොති.

අහං පසන්නොම්හි, මයං පසන්නාම්හ.

ත්වාදිම්හි-අහං ඉමිනා පුඤ්ඤෙන අනාගතෙ පඤ්ඤවා අම්හි, මයං පඤ්ඤවන්තො අම්හ.

633. **එසු ස** [ක. 492; රූ. 499; නී. 987].

එතෙසු මි, මෙසු අත්ථිස්ස සස්ස සො හොති. පරරූපනිසෙධනත්ථමිදං සුත්තං.

අහං පණ්ඩිතො අස්මි, මයං පණ්ඩිතා අස්ම.

ත්වාදිම්හි-අහං අනාගතෙ පඤ්ඤවා අස්මි, මයං පඤ්ඤවන්තො අස්ම.

එයාාදිම්හි –

634. **අත්ථිතෙයාාදිඡන්නං ස සු සසි සථ සංසාම** [ක. 571, 517; රූ. 624, 488; නී. 830, 1105; 'අත්ථිතෙයාාදිච්ඡන්නං සසුසසථ සං සාම' (බහූසු)].

'අත්ථි'ති ධාතුනිද්දෙසො ති-කාරො, අත්ථිතො පරෙසං එයාාදීනං ඡන්නං සාදයො හොන්ති.

එවමස්ස වචනීයො [පාරා. 411], එවමස්සු වචනීයා [පාරා 418], ත්වං අස්සසි, තුම්හෙ අස්සථ, අහං අස්සං, මයං අස්සාම.

අස්සුනිපාතොපි බහුං දිස්සති, තයස්සු ධම්මා ජහිතා භවන්ති [ඛු. පා. 6.10], කෙනස්සු තරතී ඔඝං, කෙනස්සු තරති අණ්ණවං [සං. නි. 1.246]. ''කිංසු ඡෙත්වා සුඛං සෙති, කිංසු ඡෙත්වා න සොචති''ති [සං. නි. 1.71] එත්ථ නිග්ගහීතම්හා සංයොගාදිලොපො.

635. **ආදිද්වින්නමියාමියුං** [ක. 517; රූ. 488; නී. 993; '...මියා ඉයුං' (බහූසු)].

අත්ථිතො එයාාදීසු ආදිම්හි ද්වින්නං ඉයා, ඉයුං හොන්ති. 'න්තමානන්තන්තියියුංසු...'තිආදිලොපො.

සො සියා, තෙ සියුං, එතෙ ද්වෙ නිපාතාපි හොන්ති. ''වෙදනාක්ඛන්ධො සියා කුසලො, සියා අකුසලො, සියා අබ්‍යාකතො''ති [විභ. 152] ආදීසු එකච්චොති අත්ථො.

''සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙයා හෙතුපච්චයා''ති [පට්ඨා. 1.1.35-38] ආදීසු කින්නූති අත්ථො.

''ද්වාදසාකුසලා සියු''න්ති [අභිධම්මත්ථසඞ්ගහ 2] ආදීසු භවන්තීති අත්ථො.

මහාවුත්තිනා එයාුං, එයාමිච්චෙතෙසං ඉයංසු, ඉයං හොන්ති, ආදිලොපො, සියංසු ද්වෙ භික්ඛූ අභිධම්මෙ නානාවාදා [ම. නි. 3.35], එවංරූපො සියං අහං අනාගතමද්ධානං, එවංවෙදනො සියං, එවංසඤ්ඤො සියං [ම. නි. 3.274].

අජ්ජත්තනිම්හි –

636. **ඊආදො දීඝො** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1001].

අත්ථිස්ස දීඝො හොති ඊආදීසු.

සො ආසි, තෙ ආසුං, ආසිංසු, ත්වං ආසි, තුම්හෙ ආසිත්ථ, අහං ආසිං. තත්‍රාපාසිං එවංවණ්ණො [දී. නි. 1.245; ම. නි. 1.68]. මයං ආසිම්හ, ආසිම්හා.

637. **අආස්සාදීසු** [ක. 507; රූ. 501; නී. 1020; චං. 5.4.79; පා. 2.4.52].

අආදිපරොක්ඛායඤ්ච ආආදිහියත්තනියඤ්ච ස්සාදීසු භවිස්සන්ති, කාලාතිපත්තීසු ච අත්ථිස්ස භූ හොති. ඉදඤ්ච සුත්තං අත්ථිස්ස එතාසං විභත්තීනම්පි සාධාරණකරණත්ථං. රූපම්පි භූරූපමෙව.

සො බභූව, තෙ බභූවු, සො අභවා, තෙ අභවූ, සො භවිස්සති, තෙ භවිස්සන්ති, සො අභවිස්සා, තෙ අභවිස්සංසු ඉච්චාදි.

638. **අත්‍යාදින්තෙස්වත්ථිස්ස භූ** [ක. 517; රූ. 500; නී. 1020; චං. 5.4.79; පා. 2.4.52].

ත්‍යාදිවජ්ජිතෙසු න්තවජ්ජිතෙසු ච පච්චයෙසු අත්ථිස්ස භූ හොති. එතෙන ත්‍යාදි, ත්වාදි, එය්‍යාදි, ඊආදිසඞ්ඛාතාසු චතූසු විභත්තීසු න්තපච්චයෙ ච අත්ථිස්ස භූආදෙසො නත්ථි, සෙසාසු චතූසු විභත්තීසු ච න්තවජ්ජිතෙසු තබ්බාදීසු ච අත්ථිස්ස භූආදෙසො ලබ්භතීති වෙදිතබ්බො.

ආස-උපවෙසනෙ. ගුරුං උපාසති, පයිරුපාසති, උපාසන්ති, පයිරුපාසන්ති.

කම්මෙ-උපාසීයති, පයිරුපාසීයති.

කාරිතෙ-මාතා පුත්තං ගුරුං උපාසෙති, පයිරුපාසෙති, උපාසයති, පයිරුපාසයති.

ඊආදිම්හි-උපාසි, පයිරුපාසි, උපාසිංසු, පයිරුපාසිංසු, උපාසුං, පයිරුපාසුං.

ආස-නිවාසෙ.

639. **ගමයමිසාසදිසානං වා ච්ඡඞ** [ක. 476, 522; රූ. 442, 476; නී. 957, 1035].

ගමු, යමු, ඉසු, ආස, දිසානං අන්තො බ්‍යඤ්ජනො ඞානුබන්ධො ච්ඡො හොති වා න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු.

ගච්ඡන්තො, නියච්ඡන්තො, ඉච්ඡන්තො, අච්ඡන්තො, දිච්ඡන්තොති ඉමිනා ත්‍යාදීසු ආසස්ස ච්ඡො, අච්ඡති, අච්ඡන්ති, සො අච්ඡි, තෙ අච්ඡිංසු.

ඉසු-එසනායං.

640. **ලහුස්සුපන්තස්ස** [ක. 485; රූ. 434; නී. 975; චං. 6.1.105-106 …පෙ…. 7.3.77-78].

අන්තස්ස සමීපෙ පවත්තතීති උපන්තො, බ්‍යඤ්ජනන්තධාතූනං පුබ්බස්සරො ‘උපන්තො’ති වුච්චති, ලහුභූතස්ස උපන්තභූතස්ස ච ඉවණ්ණු’වණ්ණස්ස එ, ඔවුද්ධී හොන්ති.

ඉර-කම්පනෙ, එරති, මොදති.

ලහුස්සාති කිං? ජීවති, ධූපති, ඉක්ඛති, සුක්ඛති.

උපන්තස්සාති කිං? සිඤ්චති, භුඤ්ජති, නිග්ගහීතාගමෙන බ්‍යවහිතත්තා උපන්තො න හොති.

ඉවණ්ණුවණ්ණස්සාත්වෙවං? පචති, වදති.

ඉමිනා ඉස්ස එවුද්ධි හොති, එසති, අන්වෙසති, පරියෙසති.

අධිපුබ්බො ඉසු-ආයාචනෙ, අජ්ඣෙසති.

කම්මෙ-එසීයති, පරියෙසීයති, අන්වෙසීයති, අජ්ඣෙසීයති.

කාරිතෙ-එසෙති, එසයති, එසාපෙති, එසාපයති.

ඉසු-ඉච්ඡායං, ච්ඡාදෙසො, ඉච්ඡති, ඉච්ඡන්ති, සම්පටිච්ඡති, සම්පටිච්ඡන්ති.

කම්මෙ-ඉච්ඡීයති.

කාරිතෙ-ඉච්ඡාපෙති, ඉච්ඡාපයති, සම්පටිච්ඡාපෙති, සම්පටිච්ඡාපයති.

කම්මෙ-ඉච්ඡාපීයති, ඉච්ඡාපයීයති, සො ඉච්ඡි, තෙ ඉච්ඡිංසු, ඉච්ඡිස්සති, ඉච්ඡිස්සන්ති.

කමු-විජ්ඣනෙ, ගම්භීරෙසු ඨානෙසු ඤාණං කමති, න සත්ථං කමති, න විසං කමති, න අග්ගි කමති [අ. නි. 8.1], න විජ්ඣතීති අත්ථො.

කමු-පදගමනෙ, පක්කමති, අපක්කමති, උපක්කමති, වික්කමති, අභික්කමති, පටික්කමති, අතික්කමති, සඞ්කමති, ඔක්කමති.

641. **නිතො කමස්ස** [ක. 20; රූ. 27; නී. 50].

නිම්හා පරස්ස කමස්ස කස්ස ඛො හොති. ‘ආදිස්සා’ති සඞ්කෙතත්තා කස්සාති ඤායති.

නික්ඛමති, නික්ඛමන්ති.

කාරිතෙ –

642. **අස්සා ණානුබන්ධෙ** [ක. 483; රූ. 527; නී. 973].

බ්‍යඤ්ජනන්තස්ස ධාතුස්ස ආදිම්හි අ-කාරස්ස ආවුද්ධි හොති ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ. ‘බහුල’න්ති අධිකතත්තා ණාපිම්හි ආවුද්ධි නත්ථි.

පක්කාමෙති, පක්කාමයති, නික්ඛාමෙති, නික්ඛාමයති, නික්ඛමාපෙති, නික්ඛමාපයති.

ඊආදිම්හි මහාවුත්තිනා ආදිදීඝො වා හොති, සො පක්කමි, පක්කාමි, ඉදං වත්වාන පක්කාමි, මද්දී සබ්බඞ්ගසොභණා [ජා. 2.22.1857], පක්කමුං, පක්කාමුං, සම්මොදමානා පක්කාමුං, අඤ්ඤමඤ්ඤං පියංවදා [ජා. 2.22.1868], පක්කමිංසු, පක්කාමිංසු, පක්කමංසු, පක්කාමංසු, පක්කමිස්සති, පක්කමිස්සන්ති, පක්කමිස්සරෙ.

ආපුබ්බො කුස-අක්කොසෙ, ලහුපන්තත්තා වුද්ධි, අක්කොසති, අක්කොසන්ති. පපුබ්බො ආමන්තනෙ, පක්කොසති, පක්කොසන්ති. විපුබ්බො උච්චසද්දෙ, වික්කොසති, වික්කොසන්ති. පටිපුබ්බො නිවාරණෙ, පටික්කොසති, පටික්කොසන්ති.

ඊආදිම්හි –

643. **කුසරුහීස්සච්ඡි** [ක. 498; රූ. 480; නී. 1114; ‘කුසරුහෙහීස්ස ඡි’ (බහූසු)].

කුසතො රුහතො ච පරස්ස ඊස්ස ඡි හොති.

අක්කොච්ඡි මං අවධි මං [ධ. ප. 3-4], ඉදඤ්ච රූපං කුධ, කුපධාතූහිපි සාධෙන්ති, එවං සති ‘‘අක්කොච්ඡි මෙ’’ති පාඨො සියා. අක්කොසි, අක්කොසිංසු.

ගමු ගතිම්හි, කත්තරි ලො, ‘ඌලස්සෙ’ති ලස්ස එත්තං, ගමෙති, ගමෙන්ති. අවපුබ්බො ඤාණෙ, අවගමෙති, අවගමෙන්ති, අධිපුබ්බො ඤාණෙ ලාභෙ ච, අධිගමෙති, අධිගමෙන්ති. විපුබ්බො විගමෙ, විගමෙති, විගමෙන්ති.

කම්මෙ-ගමීයති, ගමියති, ගමියාති.

පුබ්බරූපත්තෙ-ගම්මති, ගම්මන්ති, අධිගම්මති, අධිගම්මන්ති, අධිගම්මරෙ, අධිගම්මතෙ, අධිගම්මන්තෙ, අධිගම්මරෙ.

කාරිතෙ වුද්ධි නත්ථි, ගමෙති, ගමයති, ගමාපෙති, ගමාපයති.

කම්මෙ-ගමයීයති, ගමයීයන්ති, ගමාපීයති, ගමාපීයන්ති.

හියත්තනිම්හි-සො අගමා, ගමා, තෙ අගමූ, ගමූ, ත්වං අගමො, අගම, අගමි, තුම්හෙ අගමුත්ථ, අහං අගමිං, ගමිං, මයං අගමම්හා, ගමම්හා, අගමුම්හා, ගමුම්හා, සො අගමත්ථ, තෙ අගමත්ථුං, ත්වං අගමසෙ, තුම්හෙ අගමව්හං, අහං අගමං, මයං අගමම්හසෙ.

අජ්ඣත්තනිම්හි ඊආදීසු ඉකාරාගමො, සො අගමී, ගමී.

රස්සත්තෙ-අගමි, ගමි.

මහාවුත්තිනා ආකාරෙන සහ සාගමො, සො අගමාසි, ගාමං අගමාසි, නගරං අගමාසි.

‘එය්‍යාථස්සෙ’ඉච්චාදිනා ඊස්ස ත්ථො, සො ගාමං අගමිත්ථො, ගමිත්ථො, තෙ අගමුං, ගමුං.

‘උංස්සිංස්වංසූ’ති ඉංසු, අංසු, තෙ අගමිංසු, ගමිංසු, අගමංසු, ගමංසු, ත්වං අගමො, ගමො.

‘ඔස්ස අ ඉ ත්ථ ත්ථො’ ‘සී’ති සුත්තානි, ත්වං අගම, ගම, අගමි, ගමි, අගමිත්ථ, ගමිත්ථ, අගමිත්ථො, ගමිත්ථො, අගමාසි, ගමාසි, තුම්හෙ අගමිත්ථ.

‘ම්හාත්ථානමුඋ’ඉති උත්තං, තුම්හෙ අගමුත්ථ, ගමුත්ථ, අහං අගමිං, ගමිං, අගමාසිං, ගමාසිං, මයං අගමිම්හා, ගමිම්හා.

රස්සත්තෙ-අගමිම්හ, ගමිම්හ, අගමුම්හා, ගමුම්හා, අගමුම්හ, ගමුම්හ, අගමාසිම්හා, ගමාසිම්හා, අගමාසිම්හ, ගමාසිම්හ.

පරොක්ඛෙ-සො අගමා, ගමා.

රස්සත්තෙ-අගම, ගම.

‘එය්‍යාථස්සෙ’ඉච්චාදිනා ත්ථත්තෙ-සො අගමිත්ථ, ගමිත්ථ, තෙ අගමූ, ගමූ.

රස්සත්තෙ-අගමු, ගමු, ත්වං අගමිසෙ, ගමිසෙ, තුම්හෙ අගමිව්හං, ගමිව්හං, අහං අගම, ගම, අගමං, ගමං වා, අගමිම්හෙ, ගමිම්හෙ.

කම්මෙ-අගමීයි, අගම්මි, අගමීයිත්ථො, අගම්මිත්ථො, අගමීයුං, ගමීයුං, අගමීයිංසු, ගමීයිංසු, අගම්මුං, ගම්මුං, අගම්මිංසු, ගම්මිංසු.

පරඡක්කෙ-අගමීයිත්ථ, ගමීයිත්ථ, අගම්මිත්ථ, ගම්මිත්ථ.

කාරිතෙ-අගමාපයි, ගමාපයි, අගමාපෙසි, ගමාපෙසි, අගමාපයුං, ගමාපයුං, අගමාපයිංසු, ගමාපයිංසු.

644. **ගමිස්ස** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ආආදිම්හි ඊආදිම්හි ච ගමිස්ස මස්ස අා හොති. සරලොපො.

සො අගා, තෙ අගූ, ත්වං අගො, තුම්හෙ අගුත්ථ, අහං අගං, මයං අගුම්හා.

ඊආදිම්හි ඊසරලොපො, අගා දෙවාන සන්තිකෙ [ජා. 1.14.205], වායසො අනුපරියගා [සු. නි. 449].

ආපුබ්බො ආගමනෙ, අනවිහිතො තතො ආගා [ජා. 1.5.21], සොපා’ගා සමිතිං වනං [දී. නි. 2.335].

අධිපුබ්බො පටිලාභෙ, අජ්ඣගා අමතං සන්තිං [වි. ව. 846], තණ්හානං ඛයමජ්ඣගා [ධ. ප. 154].

අතිපුබ්බො උපාධිපුබ්බො ච තිතික්කමෙ, නක්ඛත්තං පටිමානෙන්තං, අත්ථො බාලං උපජ්ඣගා [ජා. 1.1.49]. බණො වෙ මා උපජ්ඣගා.

එතානි ඔ, අවචනානං ලොපෙ සති තුම්හ’ම්හයොගෙපි ලභන්ති, අගුං, අගිංසු, අගංසු. සමන්තා විජ්ජුතා ආගුං [ජා. 2.22.2264], තෙපා’ගුංසමිතිං වනං [(ගවෙසිතබ්බං)], විසෙසං අජ්ඣගංසුතෙ [දී. නි. 2.354], අසෙසං පරිනිබ්බන්ති, අසෙසං දුක්ඛමජ්ඣගුං [ඉතිවු. 93], සබ්බං දුක්ඛං උපජ්ඣගුං [පටි. ම. 1.236; ම. නි. 3.271]. අජ්ඣගො, අජ්ඣග, අජ්ඣගි, අජ්ඣගුත්ථ, අජ්ඣගිං, අජ්ඣගිම්හා, අජ්ඣගුම්හා, අගා, ආගා, අන්වගා, අජ්ඣගා, උපජ්ඣගා, අගූ, ආගූ. ආගූ දෙවා යසස්සිනො [දී. නි. 2.340], චිත්තස්ස එකධම්මස්ස, සබ්බෙව වසමන්වගූ [සං. නි. 1.61]. චෙතා හනිංසු වෙදබ්බං, සබ්බෙ තෙ බ්‍යසනමජ්ඣගූ [ජා. 1.1.48].

පරොක්ඛායං ආදිස්ස ද්විත්තං, ‘කවග්ගහානං චවග්ගජා’ති පුබ්බස්ස චවග්ගො. සො ජගම, මහාවුත්තිනා උපන්තස්ස දීඝො, ක්වචි අස්ස ඉත්තං, ‘‘රාජා දුදීපො ජගාමි මග්ග’’න්ති [ජා. 2.22.911; ‘රාජා දුදීපොපි ජගාම සග්ගං’] පාළි. සො ජගාම, තෙ ජගාමු, ත්වං ජගමෙ.

බ්‍යඤ්ජනාදිම්හි ඉකාරාගමො, තුම්හෙ ජගමිත්ථ, අහං ජගමං, මයං ජගමිම්හ, සො ජගමිත්ථ, තෙ ජගමිරෙ, ත්වං ජගමිත්ථො, තුම්හෙ ජගමිව්හො, අහං ජගමිං, මයං ජගමිම්හෙ.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ගමිස්සති, ගමිස්සන්ති, ගමිස්සරෙ.

පරොක්ඛෙ-සො ගමිස්සතෙ, තෙ ගමිස්සන්තෙ, ගමිස්සරෙ, ත්වං ගමිස්සසෙ, තුම්හෙ ගමිස්සව්හෙ, අහං ගමිස්සං, මයං ගමිස්සාම්හෙ.

ස්සාදිම්හි-සො අගමිස්සා, ගමිස්සා.

‘ආඊඌම්හාස්සාස්සාම්හානං වා’ති ස්සා, ස්සාම්හානං රස්සො, අගමිස්ස, ගමිස්ස, තෙ අගමිස්සංසු, ගමිස්සංසු, ත්වං අගමිස්සෙ, ගමිස්සෙ.

‘එය්‍යාථස්සෙ’ ඉච්චාදිනා ස්සෙස්ස අත්තං, ත්වං අගමිස්ස, ගමිස්ස, තුම්හෙ අගමිස්සථ, ගමිස්සථ, අහං අගමිස්සං, ගමිස්සං, මයං අගමිස්සාම්හා, ගමිස්සාම්හා, අගමිස්සාම්හ, ගමිස්සාම්හ.

‘ගම වද දානං සම්මවජ්ජදජ්ජා’ති සබ්බවිභත්තීසු ගමිස්ස සම්මො, සම්මති, සම්මන්ති.

කම්මෙ-සම්මීයති, සම්මීයන්ති.

මහාවුත්තිනා ගග්සාදෙසො වා, ත්වං යෙන යෙනෙව ගග්ඝසි, ඵාසුංයෙව ගග්ඝසි [අ. නි. 8.63].

‘ගමයමිසාසදිසානං වාච්ඡඞ’ ඉති සුත්තෙන සබ්බවිභත්තීසු ගමිස්ස මස්ස ච්ඡො, ගච්ඡති, ගච්ඡන්ති, ගච්ඡරෙ.

කම්මෙ-ගච්ඡීයති, ගච්ඡීයන්ති, ගච්ඡියාති, ගච්ඡියාන්ති, ගච්ඡියාරෙ.

කාරිතෙ-ගච්ඡාපෙති, ගච්ඡාපයති. ගච්ඡතු, ගච්ඡන්තු, ගච්ඡෙය්‍ය, ගච්ඡෙය්‍යුං.

‘එය්‍යුංස්සුං’ඉති උංත්තං, ගච්ඡුං.

‘එයොය්‍යාසෙය්‍යංනං ටෙ’ඉති සුත්තෙන එය්‍ය, එය්‍යාසි, එය්‍යංවිභත්තීනං එත්තං, සො ගච්ඡෙ, ත්වං ගච්ඡෙ, අහං ගච්ඡෙ.

‘එය්‍යාථස්සෙ’ ඉච්චාදිනා එය්‍යාථස්ස ඔත්තං, තුම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාථො.

ආආදිම්හි-අගච්ඡා, ගච්ඡා, අගච්ඡ, ගච්ඡ වා.

ඊආදිම්හි-අගච්ඡි, ගච්ඡි, අගච්ඡුං, ගච්ඡුං, අගච්ඡිංසු, ගච්ඡිංසු.

645. ඞංසස්ස ච ඤ්ඡඞ [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; ‘ඡඞ’ (බහූසු)].

ආආදීසු ඊආදීසු ච ඞංසස්ස ච අන්තො බ්‍යඤ්ජනො ඤ්ඡඞ හොති.

සො අගඤ්ඡා, ගඤ්ඡා. තථා අගඤ්ඡු, ගච්ඡු.

ඊආදිම්හි-සො අගඤ්ඡි, ගඤ්ඡි.

තස්මිං පටිපවිට්ඨම්හි, අඤ්ඤො ආගඤ්ඡි බ්‍රාහ්මණො [සු. නි. 985]. ඛිප්පමෙව උපාගඤ්ඡි, යත්ථ සම්මති තෙමියො [ජා. 2.22.73]. තෙ අගඤ්ඡුං, ගඤ්ඡුං.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ගච්ඡිස්සති, ගච්ඡිස්සන්ති, ගච්ඡිස්සරෙ.

646. **ලභ වස ඡිද ගම භිද රුදානං ච්ඡඞ** [ක. 481; රූ. 524; නී. 966, 968].

ස්සෙන සහ එතෙසං ච්ඡඞ හොති වා ස්සයුත්තාසු විභත්තීසු, සුත්තවිභත්තෙන සුසස්ස ච, ‘‘නදීව අවසුච්ඡතී’’ති [ජා. 2.22.2140] පාළි.

ලච්ඡති, ලභිස්සති, අලච්ඡා, අලභිස්සා, වච්ඡති, වසිස්සති, අවච්ඡා, අවසිස්සා, ඡෙච්ඡති, ඡින්දිස්සති, අච්ඡෙච්ඡා, අච්ඡින්දිස්සා, භෙච්ඡති, භින්දිස්සති, අභෙච්ඡා, අභින්දිස්සා, රුච්ඡති, රොදිස්සති, අරුච්ඡා, අරොදිස්සාති.

ඉමිනා ස්සයුත්තාසු ද්වීසු විභත්තීසු ස්සෙන සහ ගමිස්ස මස්ස ච්ඡො, ගච්ඡති, ගච්ඡිස්සති, ගච්ඡන්ති, ගච්ඡිස්සන්ති, අහං ගච්ඡං, ගච්ඡිස්සං.

අත්‍රිමා පාළී-ගච්ඡං පාරං සමුද්දස්ස, කස්සං පුරිසකාරියං [ජා. 2.22.131], තස්සාහං සන්තිකං ගච්ඡං, සො මෙ සත්ථා භවිස්සති, සබ්බානි අභිසම්භොස්සං, ගච්ඡඤ්ඤෙව රථෙසභ [ජා. 2.22.1832], වෙධබ්‍යං කටුකං ලොකෙ, ගච්ඡඤ්ඤෙව රථෙසභ [ජා. 2.22.1835].

ස්සාදිම්හි-අගච්ඡා, අගච්ඡිස්සා, අගච්ඡංසු, අගච්ඡිස්සංසු.

ජර-වයොහානිම්හි –

647. **ජරසදානමීම වා** [ක. 505, 609; රූ. 482, 484; නී. 1018, 1213].

ජර, සදානං සරම්හා ඊමආගමො හොති වාති ඊමආගමො.

ජීරති, ජීරන්ති.

කාරිතෙ-ජීරාපෙති, ජීරාපයති.

648. **ජරමරානමියඞ** [ක. 505; රූ. 482; නී. 1018; ‘…මීයඞ’ (බහූසු)].

එතෙසං ඉයඞ හොති වා න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු.

ජියති, ජියන්ති.

දීඝත්තෙ-ජීයති, ජීයන්ති.

ද්විත්තෙ-ජිය්‍යති, ජිය්‍යන්ති.

කාරිතෙ-ජියාපෙති, ජියාපයති.

ජනී-පාතුභාවෙ, මහාවුත්තිනා සබ්බවිභත්තීසු නස්ස යාදෙසො ආදිදීඝො ච, ජායති, උපජායති, විජායති, ජායන්ති, ජායරෙ, පජායන්ති, පජායරෙ, උපජායන්ති, උපජායරෙ.

කාරිතෙ වුද්ධි නත්ථි, ජනෙති, ජනෙන්ති, ජනයති, ජනයන්ති.

කම්මෙ-ජනීයති, ජනීයන්ති, ජායතු, ජායන්තු, ජායෙය්‍ය, ජායෙය්‍යුං.

කාරිතෙ-ජනෙය්‍ය, ජනෙය්‍යුං, ජනයෙය්‍ය, ජනයෙය්‍යුං.

ඊආදිම්හි-අජායි, අජායිංසු, විජායි, විජායිංසු, අජනි, ජනි වා.

කාරිතෙ-අජනෙසි, ජනෙසි, අජනයි, ජනයි, අජනෙසුං, ජනෙසුං, අජනයුං, ජනයුං, අජනයිංසු, ජනයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ජායිස්සති, විජායිස්සති.

ස්සාදිම්හි-අජායිස්සා, ජායිස්සා.

ධංස-ධංසනෙ, ධංසති, ධංසන්ති.

කාරිතෙ-ධංසෙති, ධංසයති, ධංසාපෙති, ධංසාපයති.

ආ, ඊආදීසු ‘ධංසස්ස ච ඣජ්ඣ’ ඉති සුත්තං, නිග්ගහීතලොපො, අධඣ්ඣා, ධඣ්ඣා, අධඣ්ඣි, ධඣ්ඣි.

දහ-දාහෙ, දහති, දහන්ති.

කම්මෙ යම්හි ‘හස්ස විපල්ලාසො’ති පුබ්බාපරවිපල්ලාසො, අග්ගිනා ගාමො දය්හති, දය්හන්ති.

කාරිතෙ-දාහෙති, දාහයති, දහාපෙති, දහාපයති.

649. දහස්ස දස්ස ඩො [ක. 20; රූ. 27; නී. 50; ‘...දසද්දක්ඛා’ (බහූසු)].

දහධාතුස්ස දස්ස ඩො හොති වා.

ඩහති, ඩහන්ති.

දිස-පෙක්ඛනෙ, තයාදායුප්පත්ති, කත්තරි ලො.

650. දිසස්ස පස්සදස්සදසදදක්ඛා [ක. 471; රූ. 483; නී. 951].

දිසධාතුස්ස පස්ස ච දස්ස ච දස ච ද ච දක්ඛ චාති එතෙ ආදෙසා හොන්ති වා.

විපස්සනා, විපස්සී භගවා, සුදස්සී, පියදස්සී, අත්ථදස්සී, ධම්මදස්සී, සුදස්සං වජ්ජමඤ්ඤෙසං [ධ. ප. 252], සුදස්සනනගරං, මහාසුදස්සනො නාම රාජා [දී. නි. 2.242].

දසාදෙසෙ-චතුසච්චදද්දසො නාථො [විභ. අට්ඨ. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා], දුද්දසො ධම්මො [මහාව. 7; දී. නි. 2.64], අත්තනො පන දුද්දසං [ධ. ප. 252], සො වෙ භික්ඛු ධම්මදසොති වුච්චති [ගවෙසිතබ්බං]. පස්ස ධම්මං දුරාජානං, සම්මුළ්හෙත්ථ අවිද්දසූ. දට්ඨබ්බං, දට්ඨා, දට්ඨුන්ති.

ඉමිනා සුත්තෙන දිසස්ස සබ්බවිභත්තීසු යථාරහං පස්ස, දස්ස, දක්ඛාදෙසා හොන්ති, ආ, ඊආදීසු දස, දාදෙසා හොන්ති, ''දිස්සති, දිස්සන්ති''ති රූපානි පන යස්ස පුබ්බරූපත්තෙන ඉධ කම්මෙ සිජ්ඣන්ති, දිවාදිගණෙ කත්තරි සිජ්ඣන්ති. මහාවුත්තිනා අද්දස්ස, දිස්සාදෙසාපි හොන්ති. අත්‍රිමා පාළී-යං වාසවං අද්දස්සාමං [ජා. 1.6.112; 'අද්දසාම'], යෙ මයං භගවන්තං අද්දස්සාම [ගවෙසිතබ්බං], අපි මෙ මාතරං අදස්සථ [ම. නි. 2.356], දිස්සන්ති බාලා අබ්‍යත්තා [මහාව. 82], මයි ඉමෙ ධම්මා සන්දිස්සන්ති, අහඤ්ච ඉමෙසු ධම්මෙසු සන්දිස්සාමි [ම. නි. 3.253], නිමිත්තානි පදිස්සන්ති, තානි අජ්ජ පදිස්සරෙති [බු. වං. 2.82], තස්මා තයාදීසුපි ''අදස්සති, අදස්සන්ති, අදස්සසි, අදස්සථ, අදස්සාමි, අද්දස්සාමා''ති යුජ්ජන්ති.

කාරිතෙ ණිම්හි දස්සාදෙසො, දස්සෙති, දස්සයති, නිදස්සෙති, නිදස්සයති, සන්දස්සෙති, සන්දස්සයති.

කම්මෙ-දස්සීයති, දස්සීයන්ති, නිදස්සියති, නිදස්සීයන්ති, සන්දස්සීයති, සන්දස්සීයන්ති, දක්ඛති, දක්ඛන්ති.

කම්මෙ-දක්ඛීයති, දක්ඛීයන්ති.

'ගමයමිසාසදිසානං වාඡඩ' ඉති ච්ඡාදෙසෙ- දිච්ඡති, දිච්ඡන්ති ඉච්චාදි.

පස්සති, පස්සන්ති, දක්ඛති, දක්ඛන්ති, පස්සීයති, පස්සීයන්ති, දක්ඛීයති, දක්ඛීයන්ති.

යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ-දිස්සති, දිස්සන්ති, දිස්සතෙ, දිස්සන්තෙ, උද්දිස්සතෙ, උද්දිස්සන්තෙ, නිද්දිස්සතෙ, නිද්දිස්සන්තෙ, අපදිස්සතෙ, අපදිස්සන්තෙ.

කාරිතෙ-පස්සාපෙති, පස්සාපයති, දක්ඛාපෙති, දක්ඛාපයති.

කම්මෙ-පස්සාපීයති, දස්සීයති, නිදස්සීයති, සන්දස්සීයති, දක්ඛාපීයති.

පස්සතු, පස්සන්තු, දක්ඛතු, දක්ඛන්තු, පස්සෙය්‍ය, පස්සෙය්‍යුං, දක්ඛෙය්‍ය, දක්ඛෙය්‍යුං.

එය්‍යාමස්ස එමු ච අන්තස්ස උ ච හොන්ති. ‘‘කත්ථ පස්සෙමු ඛත්තියං [ජා. 2.2.1947], දක්ඛෙමු තෙ නිවෙසන’’න්ති [ජා. 1.15.254 (…නිවෙසනානි)] පාළි. පස්සෙය්‍යාම, පස්සෙය්‍යාමු, දක්ඛෙය්‍යාම, දක්ඛෙය්‍යාමු.

ආආදිම්හි-අපස්සා, අදක්ඛා.

දස, දාදෙසෙසු දකාරස්ස ද්විත්තං, අද්දසා ඛො භගවා [මහාව. 9; දී. නි. 2.69; සං. නි. 1.159], අද්දසා ඛො ආයස්මා ආනන්දො [ම. නි. 1.364].

රස්සත්තෙ-තමද්දස මහාබ්‍රහ්මා, නිසින්නං සම්හි වෙස්මනි [ජා. 1.16.148]. තෙ අද්දසු. රස්සත්තෙ-අද්දසු, ආමන්තයස්සු වො පුත්තෙ, මා තෙ මාතරමද්දසු [ජාතකෙ ‘‘ආමන්තයස්සු තෙ පුත්තෙ, මා තෙ මාතර මද්දසුං’’].

දාදෙසෙ-සො අද්දා.

රස්සත්තෙ-අද්ද. යායමානො මහාරාජා, අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ [ජා. 2.22.2105]. යො දුක්ඛං සුඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො [දී. නි. 2.368].

ඊආදිම්හි-අපස්සි, පස්සි, අපස්සී, පස්සී, අපස්සිංසු, පස්සිංසු, අපස්සි, පස්සි, අපස්සිත්ථ, පස්සිත්ථ, අපස්සිං, පස්සිං, අපස්සිම්හා, පස්සිම්හා.

දස්සාදෙසෙ-අද්දස්සි, අද්දස්සුං, අද්දස්සිංසු, අද්දස්සංසු, අද්දස්සි, අද්දස්සිත්ථ, අද්දස්සිං, අද්දස්සිම්හා.

දක්ඛාදෙසෙ-අදක්ඛි, දක්ඛි ඉච්චාදි.

දසාදෙසෙ ගාථාසු-අද්දසි, අද්දසුං, අද්දසිංසු, අද්දසංසු.

පරොක්ඛෙ-අද්දසා, අද්දසු, අහං අද්දසං, මයං අද්දස්සිම්හෙ. අද්දසං කාම තෙ මූලං, සඞ්කප්පා කාම ජායසි [ජා. 1.8.39].

ක්වචි සාගමෙ ආකාරාගමො, සො අද්දසාසි, තෙ අද්දසාසුං, අහං අද්දසාසිං, මයං අදසාසිම්හ. යං අද්දසාසිං සම්බුද්ධං, දෙසෙන්තං ධම්මමුත්තමං [ථෙරගා. 287]. අථද්දසාසිං සම්බුද්ධං, සත්ථාරමකුතොභයං [ථෙරගා. 912].

මහාවුත්තිනා ඉංස්ස ඉම්හි හොති, පථෙ අද්දසාසිම්හි භොජපුත්තෙ [ජා. 2.17.146].

ස්සත්‍යාදිම්හි-පස්සිස්සති, පස්සිස්සන්ති.

දක්ඛාදෙසෙ‘දක්ඛ සක්ඛ හෙහි’ඉච්චාදිනා ස්සස්සලොපො, දක්ඛති, දක්ඛන්ති, දක්ඛිති, දක්ඛින්ති, දක්ඛිස්සති, දක්ඛිස්සන්ති.

ස්සාදිම්හි-අපස්සිස්සා, අදක්ඛිස්සා ඉච්චාදි.

මර-පාණචාගෙ, මරති, මරන්ති.

‘ජරමරානමියඞ’ඉති ඉයාදෙසො, මියති, මියන්ති, අම්හං දහරා න මියාරෙ [ජා. 1.10.97].

කාරිතෙ ‘අස්සා ණානුබන්ධෙ’ති ආවුද්ධි, මාරෙති, මාරෙන්ති, මාරයති, මාරයන්ති, මාරාපෙති, මාරාපෙන්ති, මාරාපයති, මාරාපයන්ති.

යමු-උපරමෙ, යමති, යමන්ති. පරෙ ච න විජානන්ති, මයමෙත්ථ යමාමසෙ. එත්ථ ච ‘යමාමසෙ’ති විරමාමසෙ, මරණං ගච්ඡාමසෙති අත්ථො.

සංපුබ්බො සංයමෙ, සංයමති, සංයමන්ති.

නිග්ගහීතස්ස ඤාදෙසෙ-සඤ්ඤමති, සඤ්ඤමන්ති.

නිපුබ්බො නියමෙ, නියමති, නියමන්ති.

‘ගමයමිසාසදිසානං වා ච්ඡඞ’ඉති මස්ස ච්ඡාදෙසො, නියච්ඡති, නියච්ඡන්ති.

කම්මෙ-නියමීයති, නියමීයන්ති.

පුබ්බරූපෙ-නියම්මති, නියම්මන්ති.

කාරිතෙ-නියාමෙති, නියාමයති.

ණාපිම්හි න වුද්ධි, නියමාපෙති, නියමාපයති, වචත්ථපෙතීති අත්ථො.

රුද-අස්සුවිමොචනෙ, රොදති, රොදන්ති.

ස්සත්‍යාදිම්හි-‘ලභවසඡිදගමභිදානං ච්ඡඞ’ඉති ස්සෙන සහ දස්ස ච්ඡාදෙසො, සා නූන කපණා අම්මා, චිරරත්තාය රුච්ඡති [ජා. 2.22.2136]. කොඤ්ජී සමුද්දතීරෙව, කපණා නූන රුච්ඡති [ජා. 2.21.113]. සා නූන කපණා අම්මා, චිරං රුච්ඡති අස්සමෙ [ජා. 2.22.2138], කං න්ව’ජ්ජ ඡාතා තසිතා, උපරුච්ඡන්ති දාරකා [ජා. 2.22.2153]. රොදිස්සති, රොදිස්සන්ති, රුච්ඡති, රුච්ඡන්ති.

ස්සාදීසු-අරුච්ඡා, අරුච්ඡංසු, අරොදිස්සා, අරොදිස්සංසු.

රුහ-පාපුණනෙ, රුහති, රුහන්ති, ආරුහති, ආරුහන්ති, ආරොහති, ආරොහන්ති, අභිරුහති, අභිරුහන්ති, ඔරුහති, ඔරුහන්ති, ඔරොහති, ඔරොහන්ති.

කම්මෙ-ආරොහීයති.

‘හස්ස විපල්ලාසො’ති හ, යානං විපරියායො, ආරුය්හති, ඔරුය්හති.

ඊආදිම්හි-රුහි, ආරුහි, ඔරුහි.

‘කුසරුහිස්ස ච්ඡී’ති සුත්තං, අභිරුච්ඡි, අභිරුහි වා.

ලභ-ලාභෙ, ලභති, ලභන්ති.

යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙසං තතියපඨමා’ති සංයොගාදිස්ස චතුත්ථස්ස තතියත්තං, ලබ්භති, ලබ්භන්ති, ලබ්භරෙ.

ඊආදිම්හි-අලභි, අලභිංසු.

651. **ලභා ඉංඊනං ථංථා වා** [ක. 497; රූ. 477; නී. 1013].

ලභම්හා පරෙසං ඉං, ඊනං කමෙන ථං, ථා හොන්ති වා, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං, සංයොගාදිස්ස දුතියස්ස පඨමත්තං.

අහං අලත්ථං, අලභිං වා, සො අලත්ථ, අලභි වා.

මහාවුත්තිනා උංස්ස ථුං, ථංසු හොන්ති, ම්හාස්ස ච ථම්හා, ථුංම්හා හොන්ති, තෙ භගවතො සන්තිකෙ පබ්බජ්ජඤ්ච උපසම්පදඤ්ච අලත්ථුං [දී. නි. 2.77], සතිං පච්චලත්ථුං, විපරීතසඤ්ඤං පච්චලත්ථුං, තෙ සතිං පච්චලත්ථංසු, අගමම්හා බො තව ගෙහං, තත්ථ නෙව දානං අලත්ථම්හා [ම. නි. 2.300 (ථොකං විසදිසං)], අක්කොසමෙව අලත්ථම්හා, මයඤ්ච

අලත්ථම්හා සවනාය, අලත්ථුම්හා වා. ධාත්වන්තස්ස ච්ඡො ච. තදාහං පාපිකං දිට්ඨිං, පටිලච්ඡිං අයොනිසො [ජා. 1.16.204].

ස්සත්‍යාදිම්හි-‘ලභවස ඡිද ගම භිද රුදානං ච්ඡඞ’ඉති සුත්තෙන ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ච්ඡාදෙසො, ලච්ඡති, ලභිස්සති, ලච්ඡන්ති, ලභිස්සන්ති, ලච්ඡසි, ලභිස්සසි, ලච්ඡථ, ලභිස්සථ, ලච්ඡාමි, ලභිස්සාමි, ලච්ඡාම, ලභිස්සාම. ලච්ඡාම පුත්තෙ ජීවන්තා, අරොගා ච භවාමසෙ [ජා. 2.22.2260].

ස්සාදිම්හි-අලච්ඡා, අලභිස්සා, අලච්ඡංසු, අලභිස්සංසු.

වච-වියත්තියං වාචායං, වචති, වචන්ති.

කම්මෙ-වචීයති, වචීයන්ති.

යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ ‘අස්සු’ති සුත්තෙන ආදිම්හි අකාරස්ස උත්තං, වුච්චති, වුච්චන්ති, වුච්චරෙ, වුච්චතෙ, වුච්චන්තෙ, වුච්චරෙ.

කාරිතෙ-වාචෙති, වාචෙන්ති, වාචයති, වාචයන්ති, වාචාපෙති, වාචාපෙන්ති, වාචාපයති, වාචාපයන්ති.

ඊආදිම්හි-අවචි, වචි.

මහාවුත්තිනා ආකාරෙන සහ සාගමො, අවචාසි, වචාසි, අවචුං, වචුං, අවචිංසු, වචිංසු, ත්වං අවචො, අවච, අවචි, අවචාසි, අවචිත්ථ, අවචිත්ථො, තුම්හෙ අවචිත්ථ.

‘ම්හාථානමුඃ’ඉති සුත්තං, තුම්හෙ අවචුත්ථ, වචුත්ථ, අහං අවචිං, වචිං, අවචාසිං, වචාසිං, මයං අවචිම්හා, වචිම්හා, අවචිම්හ, වචිම්හ වා, මයං අවචුම්හා, වචුම්හා, සො අවචා, වචා.

රස්සත්තෙ-අවච, අවචිත්ථ, වචිත්ථ වා, අහං අවචං, අවච, වච වා, මයං අවචිම්හෙ, වචිම්හෙ.

652. **ඊආදො වචස්සොම** [ක. 477; රූ. 479; නී. 958; චං. 6.2.69; පා. 7.4.20].

ඊආදීසු වචස්ස මානුබන්ධො ඔ හොති.

සො අවොචි, තෙ අවොචුං, අවොචිංසු, ත්වං අවොචි, තුම්හෙ අවොචුත්ථ, අහං අවොචිං, මයං අවොචුම්හා, සො අවොච, රස්සො, භගවා එතදවොච [උදා. 20].

ස්සත්‍යාදිම්හි –

653. **වචභුජමුචවිසානං ක්ඛඩ** [ක. 481; රූ. 524; නී. 963; 'භුජ මුච වච විසානං ක්ඛඩ (බහූසු)].

ස්සෙන සහ වචාදීනං අන්තො බ්‍යඤ්ජනො ක්ඛඩ හොති වා ස්සයුත්තාසු විභත්තීසු.

වක්ඛති, වචිස්සති, වක්ඛන්ති, වක්ඛරෙ, වචිස්සන්ති, වචිස්සරෙ, වක්ඛසි, වක්ඛථ, වක්ඛාමි, වක්ඛාම, වක්ඛතෙ, වක්ඛන්තෙ, වක්ඛසෙ, වක්ඛව්හෙ, අහං වක්ඛං, වචිස්සං, මයං වක්ඛාම්හෙ, වචිස්සාම්හෙ.

'ස්සෙනා'ති අධිකාරෙන විනා ධාත්වන්තස්ස ක්ඛාදෙසොපි ලබ්භති, වක්ඛිස්සති, වක්ඛිස්සන්ති.

ස්සාදිම්හි-අවක්ඛා, අවචිස්සා, අවක්ඛංසු, අවචිස්සංසු.

වද-වියත්තියං වාචායං, වදති, වදන්ති, ඔවදති, ඔවදන්ති, වදසි, වදථ, වදාමි, වදාම.

ලස්ස එත්තෙ-වදෙති, වදෙන්ති, වදෙසි, වදෙථ, වදෙමි, වදෙම.

කම්මෙ-වදීයති, වදියාති, ඔවදීයති, ඔවදියාති.

දස්ස චවග්ගත්තෙ යස්ස පුබ්බරූපත්තං, වජ්ජති, වජ්ජන්ති, ඔවජ්ජති, ඔවජ්ජන්ති.

කාරිතෙ-හෙරිං වාදෙති, වාදෙන්ති, වාදයති, වාදයන්ති, ගුරුං අභිවාදෙති, අභිවාදෙන්ති, අභිවාදෙසි, අභිවාදෙථ, අභිවාදෙමි, අභිවාදෙම.

මහාවුත්තිනා අස්ස ඉත්තං, අභිවාදියාමි, අභිවාදියාම, අභිවාදයාමි, අභිවාදයාම වා, අභිවන්දාමි, අභිවන්දාමාති අත්ථො. වන්දන්තො හි ''සුඛී හොතූ''ති අභිමඞ්ගලවචනං වදාපෙති නාම, තථාවචනඤ්ච වන්දනීයස්ස වත්තං.

ණාපිම්හි න වුද්ධි, වදාපෙති, වදාපයති.

'ගමවදදානං ඝම්මවජ්ජදජ්ජා වා'ති වජ්ජාදෙසො, 'ඌලස්සෙ'ති ලස්ස එත්තං, වජ්ජෙති, වජ්ජෙන්ති.

කම්මෙ-වජ්ජීයති, වජ්ජීයන්ති.

කාරිතෙ-වජ්ජාපෙති, වජ්ජාපයති.

එය්‍යාදිම්හි-'එය්‍යෙය්‍යාසෙය්‍යාංනංටෙ'ඉති එය්‍යාදීනං එකවචනානං එත්තං, වදෙ, වදෙය්‍ය, වජ්ජෙ, වජ්ජෙය්‍ය, වදෙය්‍යුං, වජ්ජෙය්‍යුං.

වජ්ජාදෙසෙ මහාවුත්තිනා එය්‍යස්ස ආත්තං, එය්‍යුමාදීනං එය්‍යසද්දස්ස ලොපො, සො වජ්ජා, තෙ වජ්ජුං.

එය්‍යාදීනං ය්‍යාසද්දස්ස ලොපො වා, ත්වං වජ්ජාසි, වජ්ජෙසි, තුම්හෙ වජ්ජාථ, වජ්ජෙථ, අහං වජ්ජාමි, වජ්ජෙමි, මයං වජ්ජාම, වජ්ජෙම, අහං වජ්ජං, මයං වජ්ජාම්හෙ, වජ්ජෙය්‍යාම්හෙ.

අත්‍රිමා පාළී-වජ්ජුං වා තෙ න වා වජ්ජුං, නත්ථි නාසාය රූහනා [ජා. 1.3.33], අම්මං ආරොග්‍යං වජ්ජාසි, ත්වඤ්ච තාත සුඛී භව [ජා. 2.22.2148], අම්මං ආරොග්‍යං වජ්ජාථ, අයං නො නෙති බ්‍රාහ්මණො [ජා. 2.22.2174] ඉච්චාදි.

හිය්‍යත්තනියං-සො අවදා, වදා, අවජ්ජා, වජ්ජා, තෙ අවදූ, වදූ, අවජ්ජූ, වජ්ජූ.

අජ්ජත්තනියං-සො අවදි, වදි, අවජ්ජි, වජ්ජි, තෙ අවදුං, වදුං, අවජ්ජුං, වජ්ජුං, අවදිංසු, වදිංසු, අවජ්ජිංසු, වජ්ජිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-වදිස්සති, වජ්ජිස්සති.

ස්සාදිම්හි-අවදිස්සා, අවජ්ජිස්සා ඉච්චාදි.

විද-ඤාණෙ, විදති.

'යුවණ්ණානමියඞුවඞ සරෙ'ති සරම්හි ඉයාදෙසො, තෙ විදියන්ති.

කාරිතෙ-නිවෙදෙති, පටිවෙදෙති, නිවෙදයති, පටිවෙදයති, පටිවෙදයාමි වො භික්ඛවෙ [ම. නි. 1.416], ජානාපෙමීති අත්ථො. වෙදයාමහං භන්තෙ, වෙදයතීති මං සඞ්ඝො ධාරෙතූති [චූළව. අට්ඨ. 102] ජානාපෙමි, පාකටං කරොමීති වා අත්ථො.

''වෙදියාමහං භන්තෙ, වෙදියතීති මං සඞ්ඝො ධාරෙතූ''තිපි [චූළව. අට්ඨ. 102] පාඨො, තත්ථ අපච්චයෙ පරෙ ඉයාදෙසො යුජ්ජති.

එය්‍යාදිම්හි-විදෙය්‍ය, විදියෙය්‍ය, විදෙය්‍යුං, විදියෙය්‍යුං.

ඊආදිම්හි-පච්චයානං ඛයං අවෙදි, තෙ විදුං, විදිංසු.

කාරිතෙ-නිවෙදෙසි, නිවෙදයි, පටිවෙදෙසි, පටිවෙදයි, නිවෙදයුං, නිවෙදයිංසු, පටිවෙදයුං, පටිවෙදයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-විදිස්සති, වෙදිස්සති, පරිසුද්ධාති වෙදිස්සාමි [මහාව. 134] ඉච්චාදි.

වස-නිවාසෙ, වසති, වසන්ති, නිවසති, නිවසන්ති.

කම්මෙ-අධි, ආපුබ්බො, තෙන ගාමො අධිවසීයති, ආවසීයති, අජ්ඣාවසීයති.

'අස්සූ'ති සුත්තෙන අකාරස්ස උත්තං, වුස්සති, වුස්සන්ති, වුස්සරෙ, ''භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී''ති [ම. නි. 1.257] පාළි.

කාරිතෙ-වාසෙති, අධිවාසෙති, වාසයති, අධිවාසයති.

ණාපිම්හි වුද්ධි නත්ථි, වසාපෙති, වසාපයති.

ඊආදිම්හි-අවසි, වසි, අවසුං, වසුං, අවසිංසු, වසිංසු.

ස්සත්‍යාදීසු-'ලභ වස ඡිද ගම භිද රුදානං ච්ඡඞ'ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ච්ඡාදෙසො, වච්ඡති, වසිස්සති, වච්ඡන්ති, වසිස්සන්ති, ආයස්මතො නිස්සාය වච්ඡාමි [මහාව. 77], න තෙ වච්ඡාමි සන්තිකෙ [ජා. 2.22.1933], අවච්ඡා, අවසිස්සා, අවච්ඡංසු, අවසිස්සංසු.

විස-පවිසනෙ, පවිසති, පවිසන්ති.

කම්මෙ-පවිසීයති, පවිසීයන්ති, පවිසීයතෙ, පවිසීයන්තෙ.

යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ-පවිස්සති, පවිස්සන්ති, පවිස්සරෙ, පවිස්සතෙ, පවිස්සන්තෙ, පවිස්සරෙ.

කාරිතෙ-පවෙසෙති, පවෙසයති.

කම්මෙ-පවෙසීයති, පවෙසීයන්ති.

ඊආදිම්හි උපසග්ගස්ස දීඝො වා, පාවිසි.

මහාවුත්තිනා ධාත්වන්තස්ස ක්ඛො හොති, පාවෙක්ඛි පඨවිං චෙච්චො [ජා. 1.19.98], සො පාවෙක්ඛි කාසිරාජා [ජා. 1.15.266], සො තස්ස ගෙහං පාවෙක්ඛි [ජා. 1.15.303], පාවිසුං, පාවිසිංසු, පාවෙක්ඛිංසු.

ස්සත්‍යාදීසු 'වච භුජ මුච විසානං ක්ඛඞ'ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ක්ඛො, පවෙක්ඛති, පවිසිස්සති, පවෙක්ඛන්ති, පවිසිස්සන්ති, එස භියෙ‍්‍යා පවෙක්ඛාමි, වම්මිකං සතපොරිසං [ජා. 1.4.100], පාවෙක්ඛා, පවිසිස්සා, පාවෙක්ඛංසු, පවිසිස්සංසු.

සද-සංසීදනෙ, 'ජරසදානමීම වා'තිආදිසරම්හා ඊමආගමො හොති වා, සීදති, සීදන්ති, ලාබූනි සීදන්ති, සිලා ප්ලවන්ති [ජා. 1.1.77], සංසීදති, විසීදති, ඔසීදති, අවසීදති.

නිපුබ්බො නිසජ්ජායං, නිසීදති, නිසීදන්ති.

පපුබ්බො පසාදෙ, පසීදති, පසීදන්ති.

කාරිතෙපි න වුද්ධි ආදෙසන්තරත්තා, සීදෙති, සීදයති, සංසීදෙති, සංසීදයති, ඔසීදෙති, ඔසීදයති, ඔසීදාපෙති, ඔසීදාපයති, නිසීදාපෙති, නිසීදාපයති.

පපුබ්බම්හි ඊම න හොති, පිතා පුත්තං බුද්ධෙ පසාදෙති, පසාදයති, පසාදෙන්ති, පසාදයන්ති.

කම්මෙ-පසාදීයති, පසාදීයන්ති.

හන-හිංසා, ගතීසු, හනති, හනන්ති.

'ක්වචි විකරණාන'න්ති සුත්තෙන ලවිකරණස්ස ලොපෙ හන්ති, එලං වෙ කදලිං හන්ති, සක්කාරො කාපුරිසං හන්ති [චූළව. 335], හන්ති කුද්ධො පුථුජ්ජනො [අ. නි. 7.64].

මහාවුත්තිනා ක්වචි ධාත්වන්තලොපො, වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හන්ති නෙසං වරං වරං [ජා. 2.22.2370], ලුද්දකා මිගං හන්ති, කෙවට්ටා මච්ඡං හන්ති.

කම්මෙ-හඤීයති, හඤීයන්ති.

ධාත්වන්තස්ස චවග්ගත්තෙ යස්ස පුබ්බරූපත්තං, හඤ්ඤති, හඤ්ඤන්ති.

කාරිතෙ –

654. **හනස්ස සාතො ණානුබන්ධෙ** [ක. 591; රූ. 544; නී. 1195].

හනස්ස සාතො හොති ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ.

සාතෙති, සාතයති, සාතාපෙති, සාතාපයති.

කම්මෙ-සාතීයති, සාතාපීයති.

ඊආදිම්හි-අහනි, හනි, අහනිංසු, හනිංසු.

කම්මෙ-අහඤ්ඤි, හඤ්ඤි, අහඤ්ඤිංසු, හඤ්ඤිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි –

655. හනා ජෙඛා [ක. 481; රූ. 524; නී. 967, 969? '...ඡඛා' (බහූසු) 'ජෙඛා' (කත්ථචි)].

හනම්හා පරස්ස ස්සකාරස්ස ජෙ, ඛාදෙසා හොන්ති වා, මහාවුත්තිනා ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං.

හඡ්ජෙති, හනිස්සති, හඡ්ජෙන්ති, හඡ්ජෙසි, හඡ්ජෙථ, හඡ්ජෙමි, හනිස්සාමි, හඡ්ජෙම, හනිස්සාම.

ඛාදෙසෙ මහාවුත්තිනා ධාත්වන්තස්ස වග්ගන්තත්තං, පටිහඞ්ඛති, පටිහනිස්සති, පටිහඞ්ඛන්ති, පටිහඞ්ඛසි, පටිහඞ්ඛාමි, පටිහඞ්ඛාම, පටිහනිස්සාම.

හර-හරණෙ, හරති, හරන්ති.

කම්මෙ-හරීයති, හරීයන්ති.

කාරිතෙ-හාරෙති, හාරයති.

ණාපිම්හි න වුද්ධි, හරාපෙති, හරාපයති.

කම්මෙ-හාරීයති, හරාපීයති.

ආ, ඊආදීසු –

656. ආඊආදීසු හරස්සා.

ආආදීසු ඊආදීසු ච හරස්ස රකාරස්ස ආ හොති වා, සො අහා, අහරා.

ඊආදිම්හි-සො අහාසි, අජිනි මං අහාසි මෙ [ධ. ප. 3-4], අත්තානං උපසංහාසි, ආසනං අභිහාසි, සාසනෙ විහාසි, විහාසි පුරිසුත්තමො [ගවෙසිතබ්බං], ධම්මං පයිරුදාහාසි, අහරි, හරි, විහාසුං, ආහිංසු, විහිංසු වා, ''මා මෙ තතො මූලඵලං ආහංසූ''ති [ජා. 2.18.22] පාළි, අහාසුං, අහරුං, හරුං, අහරිංසු, හරිංසු, ත්වං අහාසි, අහරි, තුම්හෙ අහාසිත්ථ, අහරිත්ථ, අහං අහාසිං, අහරිං, විහාසිං සාසනෙ රතො [අප. ථෙර 1.2.84], මයං අහාසිම්හා, අහරිම්හා.

පරඡක්කෙ අස්ස ත්ථත්තං, සො අහාසිත්ථ, අහරිත්ථ.

ස්සත්‍යාදීසු –

657. හරස්ස වාහඞ ස්සෙ ['යාස්ස වාහඞ ස්සෙන' (බහූසු)].

ස්සකාරවතීසු විභත්තීසු ස්සෙන සහ හරස්ස ච කරස්ස ච රකාරස්ස ආහඩ හොති වා.

ඉධ ආගමෙ-හාහිති, ඛාරිකාජඤ්ච හාහිති [ජා. 2.22.1759]. හාහති වා, හරිස්සති, හාහින්ති, හාහන්ති, හරිස්සන්ති, හාහසි, සුඛං භික්ඛු විහාහිසි [ධ. ප. 379]. හාහථ, හාහාමි, හාහාම, හරිස්සාම.

මහාවුත්තිනා හරස්ස ධාත්වන්තස්ස ලොපො ච, ‘‘යො ඉමස්මිං ධම්මවිනයෙ අප්පමත්තො විහස්සති [සං. නි. 1.185], පුරක්ඛත්වා විහස්සාම [ථෙරීගා. 121], අහං උදකමාහිස්ස’’න්ති [ජා. 2.22.1931] පාළී.

ස්සාදිම්හි-අහාහා, අහරිස්සා, අහාහංසු, අහරිස්සංසු.

ආපුබ්බ සීස-පත්ථනායං, ආසීසති, ආසීසන්ති, පච්චාසීසති, පච්චාසීසන්ති.

658. ආදිස්මා සරා [චං. 5.1.3; පා. 6.1.2].

ආදිභූතා සරම්හා පරං පඨමසද්දරූපං එකස්සරං ද්වෙරූපං හොති, ඉමිනා සරපුබ්බානං ධාතුපදානං පදද්විත්තෙ ආසීස, සීස ඉති රූපද්වයං භවති.

659. ලොපොනාදිබ්‍යඤ්ජනස්ස [චං. 6.2.112; පා. 7.4.60].

ද්විත්තෙ අනාදිභූතස්ස එකස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො හොතීති පුරිමෙ සීසරූපෙ සකාරලොපො.

ආසිසීසති, ආසිසීසන්ති ඉච්චාදි.

තථා ‘පරොක්ඛායඤ්චා’ති සුත්තෙ චසද්දෙන කමාදීනං ධාතුපදානං පදද්විත්තෙ කතෙ ‘ලොපොනාදිබ්‍යඤ්ජනස්සා’ති පුරිමෙ පදරූපෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපො, ‘කවග්ගහානං චවග්ගජා’ති සෙසස්ස කවග්ගස්ස චවග්ගත්තං, ‘නිග්ගහීතඤ්චා’ති නිග්ගහීතාගමො, චඞ්කමති, චඞ්කමන්ති, චඞ්කමතු, චඞ්කමන්තු, චඞ්කමෙය්‍ය, චඞ්කමෙය්‍යුං ඉච්චාදි.

කුච-සඞ්කොචනෙ, චඞ්කොචති, චඞ්කොචන්ති.

චල-චලනෙ, චඤ්චලති, චඤ්චලන්ති.

මහාවුත්තිනා නිග්ගහීතස්ස පරරූපත්තෙ ජර-භිජ්ජනෙ, ජජ්ජරති ජජ්ජරන්ති.

දළ-දිත්තියං, දද්දල්ලති, දද්දල්ලන්ති.

මුහ-වෙචිත්තෙ, මොමුහති, මොමුහන්ති, මහාවුත්තිනා උස්ස ඔත්තං.

තථා රු-සද්දෙ, රොරුවති, රොරුවන්ති.

ලුප-ගිද්ධෙ, ලොලුප්පති, ලොලුප්පන්ති ඉච්චාදි.

පදද්විත්තං නාම පදත්ථානං අතිසයතාදීපනත්ථං, විච්ඡායං පන පොනොපුඤ්ඤෙ, සම්භමාදීසු ච ද්විත්තෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපො නත්ථි, ගාමො ගාමො රමණීයො. තථා ක්වචි අතිසයදීපනෙපි, රූපරූපං, දුක්ඛදුක්ඛං, අජ්ඣත්තජ්ඣත්තං, දෙවදෙවො, මුනිමුනි, රාජරාජා, බ්‍රහ්මබ්‍රහ්මා, වරවරො, අග්ගඅග්ගො, ජෙට්ඨජෙට්ඨො, සෙට්ඨසෙට්ඨො, පසත්ථපසත්ථො, උග්ගතඋග්ගතො, උක්කට්ඨුක්කට්ඨො, ඔමකොමකො, දුබ්බලදුබ්බලො, අබලඅබලො, මහන්තමහන්තො ඉච්චාදි.

භූවාදිගණො නිට්ඨිතො.

රුධාදිගණ

අථ රුධාදිගණො වුච්චතෙ.

‘කත්තරී’ති පදං වත්තතෙ, තඤ්ච බහුලාධිකාරා විකරණානං කත්තරි නිබන්ධං භාව, කම්මෙසු අනිබන්ධං විකප්පෙන පවත්තිං දීපෙති, තස්මා භාව, කම්මෙසු ච කාරිතරූපෙසු ච විකරණානං පවත්ති වෙදිතබ්බා හොතීති.

ඡිද, භිද, භුජ, මුච, යුජ, රිච, රුධ, ලිප, විද, සිච, සුභ.

660. මඤ්ච රුධාදීනං [ක. 446; රූ. 509; නී. 926; චං. 1.1.93; පා. 3.1.78].

රුධාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි කත්තරි ලො හොති, තෙසඤ්ච රුධාදීනං පුබ්බන්තසරම්හා පරං නිග්ගහීතං ආගච්ඡති, මානුබන්ධො පුබ්බන්තදීපනත්ථො, අකාරො උච්චාරණත්ථො, චසද්දෙන රුධ, සුභාදීහි ඉ, ඊ, එ, ඔපච්චයෙ සඞ්ගණ්හාති, නිග්ගහීතස්ස වග්ගන්තත්තං.

රුන්ධති.

ඡිද-ද්විධාකරණෙ, ඡින්දති, ඡින්දන්ති.

කම්මෙ ක්‍යො, ‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති යම්හි ධාත්වන්තස්ස චවග්ගත්තං, ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති යස්ස පුබ්බරූපත්තං. ඡිජ්ජති, ඡිජ්ජන්ති.

‘ගරුපුබ්බා රස්සා රෙ න්තෙන්තීන’න්ති චතුන්නං න්තෙ, න්තීනං රෙත්තං, ඡින්දතෙ, ඡිජ්ජතෙ, ඡිජ්ජන්තෙ, ඡිජ්ජරෙ.

ඉමිනා නිග්ගහීතාගමො, ඡින්දීයති, ඡින්දීයන්ති, ඡින්දීයතෙ, ඡින්දීයන්තෙ.

කාරිතෙ-ඡෙදෙති, ඡෙදයති, ඡෙදාපෙති, ඡෙදාපයති, ඡින්දෙති, ඡින්දයති, ඡින්දාපෙති, ඡින්දාපයති.

ඊආදිම්හි-අච්ඡින්දි, ඡින්දි, අච්ඡින්දුං, ඡින්දුං, අච්ඡින්දිංසු, ඡින්දිංසු.

මහාවුත්තිනා ධාත්වන්තස්ස ච්ඡො පුබ්බස්ස ද්විත්තඤ්ච, අච්ඡෙච්ඡි තණ්හං, විවත්තයි සංයොජනං [ඉතිවු. 53], ‘‘අච්ඡෙජ්ජී’’තිපි දිවාදිපායො දිස්සති, අච්ඡෙච්ඡුං වත භො රුක්ඛං [ජා. 2.22.1788].

කම්මෙ-අච්ඡිජ්ජි, ඡිජ්ජි, අච්ඡින්දියි, ඡින්දියි.

කාරිතෙ-ඡෙදෙසි, කණ්ණනාසඤ්ච ඡෙදයි [ජා. 1.4.49], ඡින්දෙසි, ඡින්දයි.

ස්සත්‍යාදිම්හි-‘ලභවසඡිදගමභිදරුදානං ච්ඡඞ’ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ච්ඡො, ඡෙච්ඡති, ඡින්දිස්සති, ඡෙච්ඡන්ති, ඡින්දිස්සන්ති, ඡෙච්ඡසි, ඡෙච්ඡථ, ඡෙච්ඡාමි, ඡෙච්ඡාම, ඡින්දිස්සාම.

ස්සාදිම්හි-අච්ඡෙච්ඡා, අච්ඡින්දිස්සා, අච්ඡෙච්ඡංසු, අච්ඡින්දිස්සංසු.

භිද-විදාරණෙ, භින්දති, භින්දන්ති.

කම්මෙ-භිජ්ජති, භිජ්ජන්ති, භිජ්ජරෙ, භින්දියති, භින්දියන්ති.

කාරිතෙ-භික්ඛූ භික්ඛූහි භෙදෙති [මහාව. 107], භෙදයති, භෙදාපෙති, භෙදාපයති, භින්දෙති, භින්දයති, භින්දාපෙති, භින්දාපයති.

කම්මෙ-භෙදීයති, භෙදාපීයති.

ඊආදිම්හි-අභින්දි, භින්දි, අභින්දුං, භින්දුං, අභින්දිංසු, භින්දිංසු.

කම්මෙ-අභිජ්ජි, භිජ්ජි, අභින්දියි, භින්දියි.

කාරිතෙ-අභෙදෙසි, භෙදෙසි, අභෙදයි, භෙදයි, භෙදාපෙසි, භෙදාපයි.

ස්සත්‍යාදිම්හි-‘ලභවස...’ඉච්චාදිනා ස්සෙන සහ දස්ස ච්ඡො, භෙච්ඡති, භින්දිස්සති, භෙච්ඡන්ති, භින්දිස්සන්ති, භෙච්ඡසි, භෙච්ඡථ, භෙච්ඡාමි, භෙච්ඡාම, භින්දිස්සාම, ‘‘තං තෙ පඤ්ඤාය භෙච්ඡාමී’’ති [සු. නි. 445] පාළි.

ස්සාදිම්හි-අභෙච්ඡා, අභින්දිස්සාඉච්චාදි.

භුජ-පාලන, බ්‍යවහරණෙසු, භුඤ්ජති, භුඤ්ජන්ති.

කම්මෙ-භුජ්ජති, භුජ්ජන්ති.

කාරිතෙ-භොජෙති, භොජයති, භොජාපෙති, භොජාපයති.

කම්මෙ-භොජීයති, භොජාපීයති.

ස්සත්‍යාදිම්හි-'වචභුජමුචවිසානං ක්ඛඩ'ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ක්ඛො, ආදිවුද්ධි, භොක්ඛති, භුඤ්ජිස්සති, භොක්ඛන්ති, භොක්ඛසි, භොක්ඛථ, භොක්ඛාමි, භොක්ඛාම, භුඤ්ජිස්සාම.

ස්සාදිම්හි-අභොක්ඛා, අභුඤ්ජිස්සා, අභොක්ඛංසු, අභුඤ්ජිස්සංසු ඉච්චාදි.

මුච-මොචනෙ, මුඤ්චති, මුඤ්චන්ති, මුඤ්චරෙ.

කම්මෙ-මුච්චති, මුච්චන්ති, මුඤ්චීයති, මුඤ්චීයන්ති.

කාරිතෙ-මොචාපෙති, මොචාපයති.

ඊආදිම්හි-අමුඤ්චි, මුඤ්චි, අමුඤ්චිංසු, මුඤ්චිංසු.

කාරිතෙ-අමොචෙසි, මොචෙසි, අමොචයි, මොචයි, අමොචෙසුං, මොචෙසුං, අමොචයුං, මොචයුං, අමොචිංසු, මොචිංසු, අමොචයිංසු, මොචයිංසු.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ස්සෙන සහ චස්ස ක්ඛො, මොක්ඛති, මුඤ්චිස්සති, මොක්ඛන්ති මාරබන්ධනා [ධ. ප. 37]. න මෙ සමණ මොක්ඛසි [සං. නි. 1.140]. මොක්ඛථ, මොක්ඛාමි, මොක්ඛාම, මුඤ්චිස්සාම.

ස්සාදිම්හි-අමොක්ඛා, මොක්ඛා, අමුඤ්චිස්සා, මුඤ්චිස්සා, අමොක්ඛංසු, මොක්ඛංසු, අමුඤ්චිස්සංසු, මුඤ්චිස්සංසු.

යුජ-යොගෙ, යුඤ්ජති බුද්ධසාසනෙ, ආරභතීති අත්ථො, යුඤ්ජන්ති, පමාදමනුයුඤ්ජන්ති, බාලා දුම්මෙධිනො ජනා [ධ. ප. 26]. යුඤ්ජසි, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ [සං. නි. 1.185]. යුඤ්ජාමි, යුඤ්ජාම.

කම්මෙ-යුඤ්ජීයති, යුඤ්ජීයන්ති.

කාරිතෙ-යොජෙති, පයොජෙති, නියොජෙති, උය්‍යොජෙති, යොජයති, පයොජයති, නියොජයති, උය්‍යොජයති.

කම්මෙ-යොජීයති, පයොජීයති, නියොජීයති, උය්‍යොජීයති.

රුධ-ආවරණෙ, රුන්ධති, රුන්ධිති, රුන්ධීති, රුන්ධෙති, රුන්ධොති, රුන්ධන්ති, ඔරුන්ධති, අවරුන්ධති, රුන්ධාපෙති, රුන්ධාපයති, අවරොධෙති, අවරොධයති, උපරොධෙති, උපරොධයති, රොධාපෙති, රොධාපයති.

කම්මෙ-අවරොධීයති ඉච්චාදි.

ලිප-ලිම්පනෙ, ලිම්පති, ලිම්පන්ති.

කම්මෙ-ලිම්පීයති.

කාරිතෙ-ලිම්පෙති, ලිම්පයති, ලිම්පාපෙති, ලිම්පාපයති, ලෙපෙති, ලෙපයති, ලෙපාපෙති, ලෙපාපයති ඉච්චාදි.

විද-පටිලාභෙ, වින්දති, වින්දන්ති.

කම්මෙ-වින්දීයති, වින්දීයන්ති.

කාරිතෙ-වින්දෙති, වින්දයති, වින්දාපෙති, වින්දාපයති.

ඊආදිම්හි-අවින්දි, වින්දි, උදඞ්ගණෙ තත්ථ පපං අවින්දුං [ජා. 1.1.2], අවින්දිංසු, වින්දිංසු ඉච්චාදි.

සිව-සෙවනෙ, සිබ්බති, සිබ්බන්ති.

කම්මෙ-සිබ්බීයති, සිබ්බීයන්ති.

කාරිතෙ-සිබ්බෙති, සිබ්බයති, සිබ්බාපෙති, සිබ්බාපයති, සිබ්බෙය්‍ය වා සිබ්බාපෙය්‍ය වා [පාචි. 140] ඉච්චාදි.

සුභ-සම්පහාරෙ, යො නො ගාවොව සුම්භති [ජා. 2.22.2132]. සුම්භන්ති, සුම්භසි, සුම්භථ, භූමිං සුම්භාමි වෙගසා [ජා. 1.5.51], සුම්භාම, සුම්භිති, සුම්භීති, සුම්භෙති, සුම්භොති ඉච්චාදි.

ගහධාතුපි ඉධ සඞ්ගහිතා. ගහ-උපාදානෙ. 'මඤ්ච රුධාදින'න්ති නිග්ගහීතෙන සහ ලපච්චයො.

661. ණො නිග්ගහීතස්ස [ක. 490; රූ. 518; නී. 982].

ගහධාතුම්හි ආගතස්ස නිග්ගහීතස්ස ණො හොති. මහාවුත්තිනා විකප්පෙන ලස්ස දීඝො.

ගණ්හාති, ගණ්හති වා, ගණ්හන්ති, ගණ්හසි, ගණ්හථ, ගණ්හාමි, ගණ්හාම.

කම්මෙ-ගණ්හීයති, ගණ්හීයන්ති.

‘හස්ස විපල්ලාසො’ති හ, යානං විපරියායො, ගය්හති, ගය්හන්ති, ගය්හරෙ.

කාරිතෙ-ගාහෙති, ගාහයති, ගාහාපෙති, ගාහාපයති ඉච්චාදි.

662. ගහස්ස ඝෙප්පො [ක. 489; රූ. 519; නී. 901].

න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු ගහස්ස ඝෙප්පාදෙසො හොති වා.

ඝෙප්පති, ඝෙප්පන්ති.

කම්මෙ-ඝෙප්පීයති, ඝෙප්පීයන්ති.

ඊආදිම්හි-අගණ්හි, ගණ්හි.

මහාවුත්තිනා නිග්ගහීතලොපො, ඉඋආගමස්ස එත්තං, අග්ගහෙසි, පටිග්ගහෙසි, අනුග්ගහෙසි, අග්ගණ්හිංසු, ගණ්හිංසු. අග්ගහෙසුං, පටිග්ගහෙසුං, අනුග්ගහෙසුං.

ස්සත්‍යාදිම්හි-ගණ්හිස්සති, ගහෙස්සති, ගණ්හිස්සන්ති, ගහෙස්සන්ති ඉච්චාදි.

රුධාදිගණො නිට්ඨිතො.

දිවාදිගණ

අථ දිවාදිගණො වුච්චතෙ.

ඉධ ධාතූනං කමො අන්තක්ඛරවසෙන වත්තබ්බො සබ්බසො සදිසරූපත්තා.

මුච, විච, යුජ, ලුජ, විජ, ගද, පද, මද, විද, ඉධ, කුධ, ගිධ, බුධ, යුධ, විධ, සිධ, සුධ මන, හන, කුප, දීප, ලුප, වප, සුප, දිවු, සිවු, තස, තුස, දිස, දුස, සිස, සුස, දහ, නහ, මුහ.

663. දිවාදීහි යක [ක. 447; රූ. 510; නී. 928; චං. 1.1.87; පා. 3.1.69].

දිවාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි කත්තරි කානුබන්ධො යපච්චයො හොති.

දිබ්බති.

මුච-මුත්තියං, යස්ස පුබ්බරූපත්තං, මුච්චති, විමුච්චති. අකම්මකත්තා සුද්ධකම්මරූපං න ලබ්භති.

කාරිතෙ-මොචෙති, මොචයති, මොචාපෙති, මොචාපයති.

කම්මෙ-මොචීයති, මොචාපීයති, මුච්චතු, දුක්ඛා මුච්චන්තු.

ස්සත්‍යාදිම්හි ධාත්වන්තස්ස ක්ඛො, මොක්ඛති, මොක්ඛන්ති.

විච-විවෙකෙ, විවිච්චති, විවිච්චන්ති.

කාරිතෙ-විවෙචෙති, විවෙචයති, විවෙචාපෙති, විවෙචාපයති.

කම්මෙ-විවෙචීයති, විවෙචාපීයති ඉච්චාදි.

යුජ-යුත්තියං, යුජ්ජති, යුජ්ජන්ති.

ලුජ-විනාසෙ, ලුජ්ජති, ලුජ්ජන්ති.

විජ-භය, චලනෙසු, සංවිජ්ජති, සංවිජ්ජන්ති.

කාරිතෙ-සංවෙජෙති, සංවෙජයති, සංවෙජෙන්ති, සංවෙජයන්ති ඉච්චාදි.

ගද-ගජ්ජනෙ, මෙඝො ගජ්ජති, ගජ්ජන්ති.

පද-ගතිම්හි, උප්පජ්ජති, උප්පජ්ජන්ති, නිපජ්ජති, විපජ්ජති, සම්පජ්ජති, ආපජ්ජති, සමාපජ්ජති, පටිපජ්ජති.

කම්මෙ-තෙන ආපත්ති ආපජ්ජති, ඣානං සමාපජ්ජති, මග්ගො පටිපජ්ජති.

ක්‍යම්හි පරෙපි යක හොති, තෙන ආපත්ති ආපජ්ජීයති. ඣානං සමාපජ්ජීයති, මග්ගො පටිපජ්ජීයති.

කාරිතෙ-උප්පාදෙති, උප්පාදයති, නිප්ඵාදෙති, නිප්ඵාදයති. සම්පාදෙති, සම්පාදයති, ආපාදෙති, ආපාදයති, පටිපාදෙති, පටිපාදයති, පටිපජ්ජාපෙති, පටිපජ්ජාපයති.

කම්මෙ-උප්පාදීයති, නිප්ඵාදීයති, සම්පාදීයති, ආපාදීයති, පටිපාදීයති.

උප්පජ්ජතු, උප්පජ්ජන්තු, උප්පජ්ජෙය්‍ය, උප්පජ්ජෙය්‍යුං, කින්ති නු ඛො සද්ධිවිහාරිකස්ස පත්තො උප්පජ්ජියෙථ, චීවරං උප්පජ්ජියෙථ, පරික්ඛාරො උප්පජ්ජියෙථාති [මහාව. 67] ඉමානි පන කත්තු, කම්මරූපානි.

ඊආදිම්හි-උප්පජ්ජි, නිපජ්ජි, විපජ්ජි, සම්පජ්ජි, ආපජ්ජි, සමාපජ්ජි, පටිපජ්ජි.

664. ක්වචි විකරණානං [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

විකරණානං ක්වචි ලොපො හොති.

චක්ඛුං උදපාදි, ඤාණං උදපාදි, විජ්ජා උදපාදි, ආලොකො උදපාදි [සං. නි. 5.1081] ඉච්චාදි, උප්පජ්ජිංසු, නිපජ්ජිංසු.

මද-උම්මාදෙ, මජ්ජති, මජ්ජන්ති.

විද-සත්තායං, විජ්ජති, සංවිජ්ජති.

ඉධ-සමිද්ධියං, ඉජ්ඣති, සමිජ්ඣති.

කුධ-කොපෙ, කුජ්ඣති, කුජ්ඣන්ති.

බුධ-අවගමනෙ, බුජ්ඣති, සම්බුජ්ඣති.

පටිපුබ්බො නිද්දක්ඛයෙ විකසනෙ ච, පටිබුජ්ඣති.

කම්මෙ-තෙන ධම්මො බුජ්ඣති, ධම්මා බුජ්ඣන්ති, බුජ්ඣරෙ, බුජ්ඣීයති, බුජ්ඣීයන්ති.

කාරිතෙ-බොධෙති, බොධයති, බොධාපෙති, බොධාපයති, බුජ්ඣාපෙති, බුජ්ඣාපයති.

යුධ-සම්පහාරෙ, මල්ලො මල්ලෙන සද්ධිං යුජ්ඣති, ද්වෙ සෙනා යුජ්ඣන්ති, ද්වෙ මෙණ්ඩා යුජ්ඣන්ති, ද්වෙ උසභා යුජ්ඣන්ති, ද්වෙ හත්ථිනො යුජ්ඣන්ති, ද්වෙ කුක්කුටා යුජ්ඣන්ති.

කම්මෙ-යුජ්ඣීයති, යුජ්ඣීයන්ති.

කාරිතෙ-යොධෙති, යොධයති, යුජ්ඣාපෙති, යුජ්ඣාපයති, ‘‘යොධෙථ මාරං පඤ්ඤාවුධෙනා’’ති [ධ. ප. 40] පාළි.

විධ-තාළනෙ, සරෙන මිගං විජ්ඣති, ධම්මං පටිවිජ්ඣති, පටිවිජ්ඣන්ති.

කම්මෙ කත්තුසදිසම්පි රූපං හොති, තෙන ධම්මො පටිවිජ්ඣති, ධම්මා පටිවිජ්ඣන්ති, පටිවිජ්ඣීයති, පටිවිජ්ඣීයන්ති.

කාරිතෙ-වෙධෙති, වෙධයති, පටිවෙධෙති, පටිවෙධයති, ඉච්චාදි.

සිධ-සංසිද්ධියං, සිජ්ඣති, සිජ්ඣන්ති, සිජ්ඣරෙ.

කාරිතෙ මහාවුත්තිනා ඉස්ස ආත්තං, සාධෙති, සාධයති, සාධෙන්ති, සාධයන්ති.

කම්මෙ-සාධීයති, සාධීයන්ති ඉච්චාදි.

සුධ-සුද්ධියං, සුජ්ඣති, සුජ්ඣන්ති, විසුජ්ඣති, පරිසුජ්ඣති.

කාරිතෙ-සොධෙති, සොධයති.

මන-මඤ්ඤනායං, මඤ්ඤති, අවමඤ්ඤති, අතිමඤ්ඤති, මඤ්ඤන්ති, අවමඤ්ඤන්ති, අතිමඤ්ඤන්ති ඉච්චාදි.

හන-විඝාත, සඞ්ඝාතෙසු, හඤ්ඤති, විහඤ්ඤති, හඤ්ඤන්ති, විහඤ්ඤන්ති ඉච්චාදි.

කුප-කොපෙ, පරො පරස්ස කුප්පති, කුච්ඡිවාතො කුප්පති, රොගො කුප්පති, පටිකුප්පති, තෙජොධාතු පකුප්පති [ම. නි. 1.305].

කාරිතෙ-කොපෙති, කොපයති ඉච්චාදි.

දීප-දිත්තියං, දිප්පති, දිප්පන්ති, පුරෙ අධම්මො දිප්පති [චූළව. 437].

කම්මෙ-දීපීයති, දීපීයන්ති.

කාරිතෙ ගරුපන්තත්තා න වුද්ධි, දීපෙති, දීපයති, දීපෙන්ති, දීපයන්ති ඉච්චාදි.

ලුප-අදස්සනෙ, ලුප්පති, ලුප්පන්ති.

කාරිතෙ-ලොපෙති, ලොපයති ඉච්චාදි.

වප-බීජනික්ඛෙපෙ, වප්පති, වප්පන්ති ඉච්චාදි.

සුප-සුප්පනෙ, සුප්පති, සුප්පන්ති.

මහාවුත්තිනා ආදිවුද්ධි, සොප්පති, සොප්පන්ති.

සමු-උපසමෙ නිවාසෙ ච, සම්මති, විසම්මති, උපසම්මති, වූපසම්මති, අස්සමෙ සම්මති, යත්ථ සම්මති තෙමියො [ජා. 2.22.73], සම්මන්ති. කාරිතෙ න වුද්ධි, සමෙති, වූපසමෙති ඉච්චාදි.

දිවු-කීළායං විජිගීසායං බ්‍යවහාරෙ ජුති, කන්ති, ගති, සත්තීසු ච, ‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති යම්හි වස්ස බත්තං, ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති යස්ස බත්තං, දිබ්බති, දිබ්බන්ති ඉච්චාදි.

සිවු-සංසිබ්බනෙ, සිබ්බති, සිබ්බන්ති, සිබ්බෙය්‍ය වා සිබ්බාපෙය්‍ය වා [පාචි. 176] ඉච්චාදි.

තස-සන්තාසෙ, තස්සති.

මහාවුත්තිනා තස්ස ත්‍රත්තං, උත්‍රස්සති, උබ්බිජ්ජතීති අත්ථො. තස්සති, පරිතස්සති, පිපාසතීති අත්ථො.

කාරිතෙ-තාසෙති, තාසයති ඉච්චාදි.

තුස-පීතිම්හි, තුස්සති, සන්තුස්සති.

කම්මෙපි-තුස්සති, සන්තුස්සති, තුස්සීයති.

කාරිතෙ-තොසෙති, තොසයති ඉච්චාදි.

දිස-පඤ්ඤායනෙ, දිස්සති, පදිස්සති, සන්දිස්සති. දිස්සන්ති බාලා අබ්‍යත්තා [මහාව. 76], නිමිත්තානි පදිස්සන්ති [බු. වං. 2.82], ඉමෙ ධම්මා මයි සන්දිස්සන්ති, අහඤ්ච ඉමෙසු ධම්මෙසු සන්දිස්සාමි [ම. නි. 3.253 (ථොකං විසදිසං)].

දුස-පටිඝාතෙ, දුස්සති. දොසනෙය්‍යෙසු දුස්සති. පදුස්සති, දුස්සන්ති, පදුස්සන්ති.

කාරිතෙ දීඝො, දූසෙති, දූසයති.

කම්මෙ-දූසීයති ඉච්චාදි.

සිස-අසබ්බයොගෙ, සිස්සති, අවසිස්සති. සරීරානි අවසිස්සන්ති.

කාරිතෙ-සෙසෙති, සෙසයති ඉච්චාදි.

සුස-සුස්සනෙ, සුස්සති. අට්ඨි ච න්හාරු ච චම්මඤ්ච අවසිස්සතු, උපසුස්සතු මෙ සරීරෙ මංසලොහිතං [ම. නි. 2.184 (ථොකං විසදිසං)] ඉච්චාදි.

දහ-දාහෙ, හ, යානං විපරියායො, දය්හති, දය්හන්ති, එකචිතකම්හි දය්හරෙ.

කාරිතෙ-දාහෙති, දාහයති ඉච්චාදි.

නහ-බන්ධනෙ, සන්නය්හති, සන්නය්හන්ති ඉච්චාදි.

මුහ-මුය්හනෙ, මුය්හති, සම්මුය්හති, සම්මුය්හාමි, පමුය්හාමි. සබ්බා මුය්හන්ති මෙ දිසා [ජා. 2.22.2185].

කාරිතෙ-මොහෙති, මොහයති ඉච්චාදි.

දිවාදිගණො නිට්ඨිතො.

ස්වාදිගණ

අථ ස්වාදිගණො වුච්චතෙ.

ගි, චි, මි, වු, සු, හි, ආප, සක.

‘කා’ති වත්තතෙ.

665. **ස්වාදිතො ක්ණො** [ක. 448; රූ. 512; නී. 929; චං. 1.1.95; පා. 3.1.74; ‘ස්වාදීහි…’ (බහූසු)].

ස්වාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි පරං කානුබන්ධා ණා, ණො ඉති ද්වෙ පච්චයා හොන්ති.

666. **න තෙ කානුබන්ධනාගමෙසු**.

ඉවණ්ණු’වණ්ණානං අකාරස්ස ච තෙ එ, ඔ, ආ න හොන්ති කානුබන්ධනාගමෙසු පරෙසූති වුද්ධිපටිසෙධො.

සුණාති, සුණොති.

ගි-සද්දෙ, ගිණාති, ගිණොති, අනුගිණාති, පටිගිණාති.

පුබ්බස්සරලොපො, අනුගිණන්ති, පටිගිණන්ති.

චි-චයෙ, මහාවුත්තිනා ණස්ස නත්තං, වඩ්ඪකී පාකාරං චිනාති, චිනොති, ආචිනාති, ආචිනොති, අපචිනාති, අපචිනොති, විද්ධංසෙතීති අත්ථො.

පුබ්බස්සරලොපො, චිනන්ති, ආචිනන්ති, අපචිනන්ති.

කම්මෙ-චීයති, ආචීයති, අපචීයති, චිනීයති, ආචිනීයති, අපචිනීයති.

කාරිතෙ-චයාපෙති, චයාපයති, චිනාපෙති, චිනාපයති ඉච්චාදි.

මි-පක්ඛෙපෙ, මිණාති, මිණොති, මිනාති, මිනොති වා.

වු-සංවරණෙ, සංවුණාති, සංවුණොති, ආවුණාති, ආවුණොති.

සු-සවනෙ, සුණාති, සුණොති, සුණන්ති, සුණාසි, සුණොසි.

රස්සත්තෙ-සුණසි නාග [මහාව. 126]. සුණාථ, සුණොථ, සුණාමි, සුණොමි, සුණාම, සුණොම.

කම්මෙ ‘දීඝො සරස්සා’ති ක්‍යම්හි දීඝො, සූයති, සුය්‍යති, සූයන්ති, සුය්‍යන්ති, සුණීයති, සුණීයන්ති.

කාරිතෙ-සාවෙති, අනුසාවෙති, සාවයති, අනුසාවයති, සුණාපෙති, සුණාපයති.

කම්මෙ-සාවීයති, අනුසාවීයති.

සුණාතු, සුණන්තු, සුය්‍යතු, සුය්‍යන්තු, සාවෙතු, සාවෙන්තු, සුණෙ, සුණෙය්‍ය, සුණෙය්‍යුං, සූයෙය්‍ය, සුය්‍යෙය්‍ය, සූයෙය්‍යුං, සුය්‍යෙය්‍යුං, සාවෙය්‍ය, සාවෙය්‍යුං.

ඊආදිම්හි-අසුණි, සුණි.

667. **තෙසු සුතො ක්ණොක්ණානං රොට** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

තෙසු ඊආදීසු ස්සකාරවන්තෙසු ච වචනෙසු සුධාතුතො පරෙසං ක්ණො, ක්ණානං රොට හොති, රානුබන්ධො සබ්බාදෙසදීපනත්ථො. ‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති සුත්තෙන ආදිසරස්ස ලොපො, ද්විත්තං.

අස්සොසි, අස්සොසුං, අස්සොසි, අස්සොසිත්ථ, අස්සොසිං, අස්සොසිම්හා, අස්සොසුම්හා, අස්සොසිත්ථ ඉච්චාදි.

ස්සත්‍යාදිම්හි-සුණිස්සති, සොස්සති, සුණිස්සන්ති, සොස්සන්ති, සුණිස්සසි, සොස්සසි, සුණිස්සථ, සොස්සථ, සුණිස්සාමි, සොස්සාමි, සුණිස්සාම, සොස්සාම. එවං පරඡක්කෙ.

ස්සාදිම්හි-අසුණිස්සා, අසොස්සා, අසුණිස්සංසු, සොස්සංසු ඉච්චාදි.

පපුබ්බො හි-පෙසනෙ, පහිණාති, පහිණොති, පහිණන්ති.

ඊආදිම්හි-දූතං පහිණි, පහිණිංසු, ‘ක්වචි විකරණාන’න්ති විකරණලොපො, මහාවුත්තිනා පස්ස දීඝො, දූතං පාහෙසි [පාරා. 297; මහාව. 198], පාහෙසුං ඉච්චාදි.

ආප-පාපුණනෙ පපුබ්බො –

668. **සකාපානං කුක්කු ක්ණෙ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; ‘‘…කුකකූ ණෙ’’ (බහූසු)].

සක, ආපධාතූනං කානුබන්ධා කුකාර, උකාරා කමෙන ආගමා හොන්ති ක්ණම්හි පච්චයෙ.

පාපුණොති, පාපුණන්ති, සම්පාපුණන්ති.

පරිපුබ්බො පරියත්තියං, පරියාපුණාති, පරියාපුණන්ති.

සංපුබ්බො-සමාපුණාති, පරිසමාපුණාති, නිට්ඨානං ගච්ඡතීති අත්ථො.

ක්ණෙති කිං? පප්පොති.

කම්මෙ-පාපීයති, පාපීයන්ති.

කාරිතෙ-පාපෙති, පාපයති, පාපෙන්ති, පාපයන්ති.

කම්මෙ-පාපීයති, පාපීයන්ති.

ඊආදිම්හි-පාපුණි, පාපුණිංසු ඉච්චාදි.

සක-සත්තියං, සක්කුණොති, සක්කුණාති.

ක්ණෙති කිං? සක්කොති, සක්කුණන්ති.

ඊආදිම්හි-අසක්කුණි, සක්කුණි, අසක්කුණිංසු, සක්කුණිංසු.

669. සකා ක්ණාස්ස ඛො ඊආදො [‘…ණාස්ස ඛ…’’ (බහූසු)].

සකම්හා පරස්ස ක්ණාස්ස ඛො හොති ඊආදිම්හි.

අසක්ඛි, සක්ඛි, අසක්ඛිංසු, සක්ඛිංසු ඉච්චාදි.

670. ස්සෙ වා [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

සකම්හා පරස්ස ක්ණස්ස ඛො හොති වා ස්සෙ පරෙ.

සක්ඛිස්සති, සක්කුණිස්සති, සක්ඛිස්සන්ති, සක්කුණිස්සන්ති, සක්ඛිස්සසි, සක්ඛිස්සථ, සක්ඛිස්සාමි, සක්ඛිස්සාම, සක්කුණිස්සාම.

‘දක්ඛ සක්ඛ හෙහි හොහිහි ලොපො’ති ස්සස්ස විකප්පෙන ලොපො, සක්ඛිති, සක්ඛිස්සති, සක්ඛින්ති, සක්ඛිස්සන්ති.

ස්සාදිම්හි-අසක්ඛිස්සා, සක්ඛිස්සා, අසක්කුණිස්සා, සක්කුණිස්සා ඉච්චාදි.

ස්වාදිගණො නිට්ඨිතො.

ක්‍යාදිගණ

අථ ක්‍යාදිගණො වුච්චතෙ.

කී, ජි, ඤා, ධූ, පු, භූ, මා, මූ, ලූ.

671. ක්‍යාදීහි ක්ණා [ක. 449; රූ. 513; නී. 930; චං. 1.1.101 …පෙ…. 3.1.81].

කීඉච්චාදීහි ක්‍රියත්ථෙහි පරං කත්තරි කානුබන්ධො ණාපච්චයො හොති.

672. ක්ණාක්නාසු රස්සො [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; චං. 6.1.108; පා. 7.3.80].

එතෙසු දීඝධාතූනං රස්සො හොති.

කී-දබ්බවිනිමයෙ, කිණාති, කිණන්ති, වික්කිණාති, වික්කිණන්ති.

කම්මෙ-කීයති, කියාති, වික්කීයති, වික්කියාති, වික්කියාන්ති.

කාරිතෙ-වික්කායෙති, වික්කායයති, කීණාපෙති, කීණාපයති ඉච්චාදි.

673. ජ්‍යාදීහි ක්නා [ක. 449; රූ. 513; නී. 930].

ජිඉච්චාදීහි කත්තරි කානුබන්ධො නාපච්චයො හොති.

ජිනාති, ජිනන්ති.

කම්මෙ-ජීයති, ජියාති, ජිනීයති, ජිනියාති.

කාරිතෙ-ජයාපෙති, ජයාපයති, පරාජෙති, පරාජයති, පරාජෙන්ති, පරාජයන්ති, ජිනාපෙති, ජිනාපයති, අජිනි, ජිනි, අජිනිංසු, ජිනිංසු, ජිනිස්සති, ජිනිස්සන්ති ඉච්චාදි.

ඤා-අවබොධනෙ.

674. ඤාස්ස නෙ ජා [ක. 470; රූ. 514; නී. 950; චං. 6.1.107; පා. 7.3.70, 79].

නාපච්චයෙ පරෙ ඤාස්ස ජා හොති.

ජානාති, පජානාති, ආජානාති, සඤ්ජානාති, විජානාති, අභිජානාති, පරිජානාති, පටිජානාති, ජානන්ති.

කම්මෙ-ඤායති, පඤ්ඤායති, අඤ්ඤායති, සඤ්ඤායති, විඤ්ඤායති, අභිඤ්ඤායති, පරිඤ්ඤායති, පටිඤ්ඤායති, ඤායන්ති.

කාරිතෙ-ඤාපෙති, ඤාපයති, ඤාපෙන්ති, ඤාපයන්ති, ජානාපෙති, ජානාපයති, ජානාපෙන්ති, ජානාපයන්ති.

කම්මෙ-ඤාපීයති, සඤ්ඤාපීයති, ජානාපීයති.

675. ඤාස්ස සනාස්ස නායො තිම්හි [ක. 509; රූ. 516; නී. 1022].

නාසහිතස්ස ඤාස්ස නායො හොති තිම්හි, සුත්තවිභත්තියා අන්ති, අන්තෙසු ච.

නායති. විචෙය්‍ය විචෙය්‍ය අත්ථෙ පනායතීති බො භික්ඛවෙ විපස්සීති වුච්චති [දී. නි. 2.41-44]. නායන්ති. ‘‘අනිමිත්තා න නායරෙ’’ති [විසුද්ධි 1.174] පාළි.

එය්‍යාදිම්හි-ජානෙය්‍ය, ජානෙය්‍යුං, ජානෙය්‍යාසි, ජානෙය්‍යාථ, ජානෙය්‍යාමි, ජානෙය්‍යාම.

උත්තෙ-ජානෙය්‍යාමු.

එය්‍යාමස්ස එමුත්තෙ ‘‘කථං ජානෙමු තං මය’’න්ති [ජා. 2.22.7] පාළි.

676. එය්‍යස්සියාඤා වා [ක. 508; රූ. 515; නී. 1021].

ඤාතො එය්‍යස්ස ඉයා, ඤා හොන්ති, වාසද්දෙන එය්‍යුමාදීනම්පි ඤු, ඤාසි, ඤාථ, ඤාමි, ඤාමාදෙසා හොන්ති, එය්‍යමිච්චස්ස ඤඤ්ච.

ජානියා.

677. ඤාම්හි ජං [ක. 470; රූ. 514; නී. 950].

ඤාදෙසෙ පරෙ සනාස්ස ඤාස්ස ජං හොති.

ජඤ්ඤා, විජඤ්ඤා.

සුත්තවිභත්තෙන ඤුආදීසුපි ජං හොති. ‘‘පාපං කත්වා මා මං ජඤ්ඤූති ඉච්ඡති [සු. නි. 127; විභ. 894 ‘ජඤ්ඤා’ති], විවෙකධම්මං අහං විජඤ්ඤං [ගවෙසිතබ්බං], ජඤ්ඤාමු චෙ සීලවන්තං වදඤ්ඤු’’න්ති [ජා. 2.22.1301] පාළි. ‘ජඤ්ඤාසි, ජඤ්ඤාථ, ජඤ්ඤාමි, ජඤ්ඤාමා’තිපි යුජ්ජති.

678. ඊස්සත්‍යාදීසු ක්නාලොපො [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ක්නාස්ස ලොපො හොති වා ඊආදිම්හි ස්සත්‍යාදිම්හි ච.

අඤ්ඤාසි, අබ්භඤ්ඤාසි, අජානි, අඤ්ඤාසුං, අඤ්ඤංසු, අබ්භඤ්ඤංසු, ජානිංසු, අඤ්ඤාසි, අබ්භඤ්ඤාසි, අජානි, අඤ්ඤිත්ථ, ජානිත්ථ, අඤ්ඤාසිං, අබ්භඤ්ඤාසිං, අජානිං, ජානිං, අඤ්ඤාසිම්හා, අජානිම්හා, ජානිම්හා, ඤාස්සති, ජානිස්සති, ඤාස්සන්ති, ජානිස්සන්ති.

කම්මෙ-විඤ්ඤායිස්සති, විඤ්ඤායිස්සන්ති.

679. **ස්සස්ස හි කම්මෙ** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ඤාතො ස්සස්ස හි හොති වා කම්මෙ.

පඤ්ඤායිහි. ‘‘පඤ්ඤායිහින්ති එතා, දහරා’’ති [ජා. 2.17.197] පාළි. පඤ්ඤායිස්සති, පඤ්ඤායිස්සන්ති ඉච්චාදි.

ධූ-විධුනනෙ, ක්නාම්හි රස්සො, ධුනාති, ධුනන්ති.

කම්මෙ-ධුනීයති, ධුනීයන්ති.

කාරිතෙ-ධුනාපෙති, ධුනාපයති.

පූ-සොධනෙ, පුනාති, පුනන්ති.

භූ-පත්තියං, රස්සො, අභිසම්භුනාති, අභිසම්භුනන්ති. නාස්ස ණත්තෙ-අභිසම්භුණාති, අභිසම්භුණන්ති.

මා-පරිමාණෙ, මහාවුත්තිනා ධාත්වන්තස්ස ඉත්තං, මිනාති, නිම්මිනාති.

කම්මෙ-උපමීයති, උපමීයන්ති, නිම්මීයති, නිම්මීයන්ති.

කාරිතෙ-නගරං මාපෙති, මාපයති, මාපීයති, මාපීයන්ති, නිම්මිනි, නිම්මිනිංසු, මාපෙසි, මාපයි, මාපෙසුං, මාපයුං, නිම්මිනිස්සති, නිම්මිනිස්සන්ති, මාපෙස්සති, මාපෙස්සන්ති ඉච්චාදි.

මූ-බන්ධනෙ, මුනාති.

ලූ-ඡෙදනෙ, රස්සත්තං, ලුනාති, ලුනන්ති.

කම්මෙ-ලූයති, ලූයන්ති.

කාරිතෙ-ලාවයති, ලාවයන්ති.

කම්මෙ-ලාවීයති ඉච්චාදි.

කයාදිගණො නිට්ඨිතො.

තනාදිගණ

අථ තනාදිගණො වුච්චතෙ.

ආප, කර, තන, සක.

680. තනාදිත්වො [ක. 451; රූ. 520; නී. 932; චං. 1.1.97; පා. 3.1.79].

තනාදීහි පරං ඔපච්චයො හොති.

තනොති.

ආප-පාපුණනෙ පපුබ්බො. ධාත්වන්තස්ස ද්විත්තං රස්සො ච, පප්පොති, පප්පොන්ති.

කම්මෙ-පාපීයති, පාපීයන්ති.

කාරිතෙ-පාපෙති, පාපයති.

කම්මෙ-පාපීයති පාපීයන්ති ඉච්චාදි.

කර-කරණෙ, කරොති, කරොන්ති.

කම්මෙ-කරීයති, කරීයන්ති.

'තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා'ති යම්හි ධාත්වන්තස්ස යත්තං, කය්‍යති, කය්‍යන්ති, කය්‍යරෙ, කය්‍යතෙ, කය්‍යන්තෙ.

කාරිතෙ-කාරෙති, කාරයති, කාරෙන්ති, කාරයන්ති, කාරාපෙති, කාරාපයති, කාරාපෙන්ති, කාරාපයන්ති.

681. කරස්ස සොස්ස කුං [ක. 511; රූ. 521; නී. 1124].

ඔ-කාරසහිතස්ස කරස්ස කුං හොති මි, මෙසු පරෙසු.

කුම්මි, කුම්ම, ''හත්තු අපචිතිං කුම්මි [ජා. 1.3.126], ධම්මස්සාපචිතිං කුම්මී''ති [ජා. 2.22.1752] පාළි.

682. කරොතිස්ස ඛො [ක. 594; රූ. 582; නී. 1198].

පාදිතො පරස්ස කරධාතුස්ස ක්වචි ඛො හොති.

සඞ්ඛරොති, සඞ්ඛරොන්ති, අභිසඞ්ඛරොති, අභිසඞ්ඛරොන්ති.

කම්මෙ-සඞ්ඛරීයති, සඞ්ඛරීයන්ති.

කාරිතෙ-සඞ්ඛාරෙති, සඞ්ඛාරයති.

ණාපිම්හි න වුද්ධි, සඞ්ඛරාපෙති, සඞ්ඛරාපයති.

කම්මෙ-සඞ්ඛාරීයති, සඞ්ඛරාපීයති.

683. **කරස්ස සොස්ස කුබ්බකුරුකයිරා** [ක. 511-2; රූ. 521-2; නී. 1077-8-9-10; චං. 5.2.103; පා. 6.4.110].

ඔ-කාරසහිතස්ස කරස්ස කුබ්බ, කුරු, කයිරා හොන්ති වා න්ත, මාන, ත්‍යාදීසු, මහාවුත්තිනා විකප්පෙන කුස්ස ක්‍රුත්තං.

කුබ්බති කුබ්බන්ති, ක්‍රුබ්බති, ක්‍රුබ්බන්ති.

පරඡක්කෙ-කුබ්බතෙ, ක්‍රුබ්බතෙ, කුබ්බන්තෙ, ක්‍රුබ්බන්තෙ, කුරුතෙ, කයිරති, කයිරන්ති, කයිරසි, කයිරථ, කයිරාමි, කයිරාම, කයිරතෙ, කයිරන්තෙ.

කරොතු, සඞ්ඛරොතු, කුබ්බතු, ක්‍රුබ්බතු, කුරුතු, අග්ඝං කුරුතු නො භවං [දී. නි. 2.318], කයිරතු.

කරෙය්‍ය, සඞ්ඛරෙය්‍ය, කුබ්බෙය්‍ය, ක්‍රුබ්බෙය්‍ය, කයිරෙය්‍ය.

684. ටා [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

කයිරාදෙසතො පරස්ස එය්‍යාවිභත්තිස්ස ටානුබන්ධො ආ හොති වා.

සො පුඤ්ඤං කයිරා, පුඤ්ඤං චෙ පුරිසො කයිරා [ධ. ප. 118], කයිරා නං පුනප්පුනං [ධ. ප. 118].

685. **කයිරෙය්‍යස්සෙය්‍යුමාදීනං** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1083-4-5-6-7].

කයිරාදෙසතො පරස්ස එය්‍යුංආදීනං එය්‍යසද්දස්ස ලොපො හොති.

කයිරුං, කයිරෙය්‍යුං, කයිරාසි, කයිරෙය්‍යාසි, කයිරාථ, කයිරෙය්‍යාථ, කයිරාමි, කයිරෙය්‍යාමි, කයිරාම, කයිරෙය්‍යාම.

686. **එථස්සා** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1082].

කයිරාදෙසතො පරස්ස එථස්ස එ-කාරස්ස ආ හොති වා.

සො කයිරාථ, දීපං කයිරාථ පණ්ඩිතො [ධ. ප. 28], කයිරා චෙ කයිරාථෙනං [ධ. ප. 313; සං. නි. 1.89].

ඊආදිම්හි-අකරි, කරි, සඞ්ඛරි, අභිසඞ්ඛරි, අකුබ්බි, කුබ්බි, අක්‍රුබ්බි, ක්‍රුබ්බි, අකයිරි, කයිරි, අකරුං, කරුං, සඞ්ඛරුං, අභි, සඞ්ඛරුං, අකරිංසු, කරිංසු, සඞ්ඛරිංසු, අභිසඞ්ඛරිංසු, අකුබ්බිංසු, කුබ්බිංසු, අක්‍රුබ්බිංසු, ක්‍රුබ්බිංසු, අකයිරිංසු, කයිරිංසු, අකයිරුං, කයිරුං.

687. **කා ඊආදීසු** [ක. 491; රූ. 523; නී. 983].

ඊආදීසු සඹකාරස්ස කරස්ස කා හොති වා.

688. **දීඝා ඊස්ස** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ආ, එ, ඌදීඝෙහි පරස්ස ඊවචනස්ස සි හොති වා.

අට්ඨාසි, අදාසි, වදෙසි, වජ්ජෙසි, භාවෙසි, කාරෙසිඅනුභොසි, අභොසි ඉච්චාදි.

සො අකාසි, තෙ අකංසු, ගාථායං ''අකංසු සත්ථුවචන''න්ති [ජා. 2.22.564] පාළි. අකාසුං, ත්වං අකාසි. මා තුම්හෙ එවරූපං අකත්ථ [ගවෙසිතබ්බං], මාකත්ථ පාපකං කම්මං, ආවී වා යදි වා රහො [උදා. 44]. අකාසිත්ථ, අහං අකාසිං, මයං අකාසිම්හා, අකම්හා. භොගෙසු විජ්ජමානෙසු, දීපං නාකම්හ අත්තනො [ජා. 1.4.53]. සො අකා. ''තතො එකසතං ඛත්‍යෙ, අනුයන්තෙ භවං අකා''ති [ජා. 2.20.94] පාළි. අකාසිත්ථ වා, අහං අකං, අකරං වා. ''තස්සාහං වචනං නාකං, පිතු වුද්ධස්ස භාසිත''න්ති [ජා. 2.17.134] පාළි.

කාරිතෙ-සො කාරෙසි, කාරයි, කාරාපෙසි, කාරාපයි, තෙ කාරෙසුං, කාරයුං, කාරාපෙසුං, කාරාපයුං ඉච්චාදි.

කරිස්සති සඞ්ඛරිස්සති, කුබ්බිස්සති, ක්‍රුබ්බිස්සති, කයිරිස්සති ඉච්චාදි.

''හරස්ස චාහඞ ස්සෙ'ති ස්සෙන සහ කරස්ස රකාරස්ස ආහඞ හොති, කාහති, කාහන්ති, කථං කාහන්ති දාරකා [ජා. 2.22.1849].

ඉඤාගමෙ-කාහිති, කාහින්ති ඉච්චාදි. කාහසි, කාහථ. කාහාමි කුසලං බහුං [ජා. 1.4.56], කාහාම පුඤ්ඤසඤ්චයං [අප. ථෙර 1.1.401].

'ආඊආදීසු'ති සුත්තෙ යොගවිභාගෙන ස්සත්‍යාදීසුපි කා හොති, සංයොගෙ රස්සත්තං, කස්සති, කස්සන්ති, කස්සසි, කස්සථ, කස්සාමි, කස්සාම, කස්සං පුරිසකාරියං [ජා. 2.22.131].

ස්සාදිම්හි-අකාහා, අකරිස්සා ඉච්චාදි.

තනු-විත්ථාරෙ, තනොති.

පරස්සරලොපො-තනොන්ති.

689. **ඔවිකරණස්සු පරඡක්කෙ** [ක. 511; රූ. 521; නී. 1024].

පරඡක්කෙ පරෙ ඔවිකරණස්ස උ හොති.

තනුතෙ, තනුන්තෙ.

'යවා සරෙ'ති උස්ස වත්තෙ-තන්වන්තෙ.

690. **පුබ්බඡක්කෙ වා ක්වචි** [ක. 511; රූ. 521; නී. 1024].

පුබ්බඡක්කෙ ඔවිකරණස්ස ක්වචි උ හොති වා.

තනුති, කුරුතු.

ක්වචීති කිං? කරොති.

වාති කිං? තනොති.

කම්මෙ-තනීයති, තඤ්ඤති.

691. **තනස්සා වා** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

තනධාතුස්ස න-කාරස්ස ආ හොති වා කායම්හි.

තායති, තායන්ති, පතායති, පතායන්ති. ''ඉතො'දානි පතායන්ති, සූචියො බලිසානි වා''ති [ජා. 1.6.84] පාළි. තායතෙ, තායන්තෙ.

සක-සත්තියං, සක්කොති, සක්කොන්ති, සක්කොසි, සක්කොථ, සක්කොමි, සක්කොම.

තනාදිගණො නිට්ඨිතො.

චුරාදිගණ

අථ චුරාදිගණො වුච්චතෙ.

ආප, කමු, ගණ, සට, චින්ත, චෙත, චුර, ධර, පාල, පූජ, මන්ත, මාන, විද.

692. චුරාදීහිණි [ක. 452; රූ. 525; නී. 933; චං. 1.1.45; පා. 3.1.25; ‘චුරාදිතො ණි’ (බහූසු)].

චුරාදීහි ක්‍රියත්‍ථෙහි පරං සකත්‍ථෙ ණිපච්චයො හොති.

චොරෙති, චොරයති.

විපුබ්බො ආප-බ්‍යාපනෙ, බ්‍යාපෙති, බ්‍යාපයති.

කමු-ඉච්ඡායං, කාමෙති, කාමයති, කාමෙන්ති, කාමයන්ති, නිකාමෙති, නිකාමයති, නිකාමෙන්ති, නිකාමයන්ති.

කම්මෙ-කාමීයති, කාමීයන්ති.

කාරිතෙ ණාපි එව, කාමාපෙති, කාමාපයති.

කම්මෙ-කාමාපීයති, කාමාපයීයති.

ගණ-සඞ්ඛ්‍යානෙ, ගණ, සටානං තුදාදිත්තා න වුද්ධි, ගණෙති, ගණයති.

සට-චෙතායං, සටෙති, සටයති.

චින්ත-චින්තායං, ගරුපන්තත්තා න වුද්ධි, චින්තෙති, චින්තයති.

කම්මෙ-චින්තීයති, චින්තීයන්ති.

කාරිතෙ-චින්තාපෙති, චින්තාපයති.

කම්මෙ-චින්තාපීයති, චින්තාපයීයති.

ඊආදිම්හි-චින්තෙසි, චින්තයි, චින්තෙයුං, චින්තයුං, චින්තෙසි, චින්තයි, චින්තයිත්‍ථ, චින්තෙසිං, චින්තයිං, චින්තෙසිම්හා, චින්තයිම්හා.

චෙත-චෙතායං, චෙතෙති, චෙතයති, චෙතෙන්ති, චෙතයන්ති.

චුර-ථෙය්‍යෙ, චොරෙති, චොරයති, චොරෙන්ති, චොරයන්ති.

ධර-ධාරණෙ, ධාරෙති, ධාරයති, ධාරෙන්ති, ධාරයන්ති.

පාල-පාලනෙ, පාලෙති, පාලයති, පාලෙන්ති, පාලයන්ති.

පූජ-පූජායං, ගරුපන්තත්තා න වුද්ධි, පූජෙති, පූජයති, පූජෙන්ති, පූජයන්ති.

මන්ත-ගුත්තභාසනෙ, මන්තෙති, මන්තයති, මන්තෙන්ති, මන්තයන්ති.

ආපුබ්බො කථනෙ ආමන්තනෙ ච. ආමන්තයාමි වො භික්ඛවෙ [දී. නි. 2.218], භගවා භික්ඛූ ආමන්තෙසි [දී. නි. 2.208].

නිපුබ්බො-නිමන්තනෙ, නිමන්තෙති, නිමන්තයති.

ඊආදිම්හි-මන්තෙසි, මන්තයි, ආමන්තෙසි, ආමන්තයි, නිමන්තෙසි, නිමන්තයි, මන්තෙසුං, මන්තයුං, මන්තයිංසු රහොගතා [ජා. 2.22.1918], මන්තෙස්සති, ආමන්තෙස්සති, නිමන්තෙස්සති, මන්තයිස්සති, ආමන්තයිස්සති, නිමන්තයිස්සති ඉච්චාදි.

මාන-පූජායං, මානෙති, මානයති, මානෙන්ති, මානයන්ති ඉච්චාදි.

විද-අනුභවනෙ, වෙදෙති, වෙදයති, පටිසංවෙදෙති, පටිසංවෙදයති.

පටි, නි, පපුබ්බො ආචික්ඛනෙ, පටිවෙදෙති, පටිවෙදයති, නිවෙදෙති, නිවෙදයති, පවෙදෙති, පවෙදයති ඉච්චාදි.

චුරාදිගණො නිට්ඨිතො.

විකරණපච්චයරාසි නිට්ඨිතො.

සාමඤ්ඤ ඛ, ඡ, සරාසි

අථ ධාතුපච්චයා වුච්චන්තෙ.

ක්‍රියාවාචීභාවෙන ධාතුරූපා පච්චයා **ධාතුපච්චයා,** ක්‍රියත්ථපච්චයාති වුත්තං හොති, තස්මා තෙහිපි සබ්බෙසං ත්‍යාදි, තබ්බාදිවිභත්ති, පච්චයානං සම්භවො.

තිජ, මාන, කිත, ගුප, බධ.

693. තිජමානෙහි ඛසා ඛමාවීමංසාසු [ක. 433; රූ. 528; නී. 906-9; චං. 1.1.17, 28; පා. 3.1.5].

ඛමායං වීමංසායඤ්ච පවත්තෙහි තිජ, මානධාතූහි පරං කමෙන ඛ, සපච්චයා හොන්ති.

තිජ-ඛමායං, ඉමිනා ඛපච්චයො.

694. ඛඡසානමෙකස්සරං ද්වෙ [ක. 458; රූ. 461; නී. 939; චං. 5.1.1; පා. 6.1.1, 9; '…මෙකසරොදි…' (බහූසු)].

ඛ, ඡ, සපච්චයන්තානං ධාතුරූපානං පඨමං සද්දරූපං එකස්සරං ද්වෙරූපං හොතීති 'තිජ, තිජ' ඉති ද්විරූපෙ කතෙ

‘ලොපොනාදිබ්‍යඤ්ජනස්සා’ති අනාදිබ්‍යඤ්ජනභූතස්ස ජ-කාරස්ස ලොපො, ‘පරරූපමයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ’ති ධාත්වන්තජකාරස්ස පරරූපත්තං. ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙසං තතියපඨමා’ති සංයොගාදිස්ස ඛස්ස කත්තං, ‘තිතික්ඛ’ඉති ධාතුපච්චයන්තරූපං, තතො ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති.

තිතික්ඛති, තිතික්ඛන්ති.

කම්මෙ-තිතික්ඛීයති.

කාරිතෙ-තිතික්ඛෙති, තිතික්ඛයති, තිතික්ඛාපෙති, තිතික්ඛාපයති.

කම්මෙ-තිතික්ඛාපීයති, තිතික්ඛාපීයන්ති.

තිතික්ඛතු, තිතික්ඛන්තු, තිතික්ඛෙය්‍ය, තිතික්ඛෙය්‍යුං ඉච්චාදි.

ඛමායන්ති කිං? තිජ-නිසානෙ, තෙජෙති, තෙජෙන්ති.

කාරිතෙ-තෙජෙති. ‘‘සමුත්තෙජෙති සම්පහංසෙතී’’ති [ම. නි. 3.276] පාළි.

මාන-වීමංසායං, තතො සපච්චයො. ‘ඛඡසානමෙකස්සරං ද්වෙ’ති ‘මාන, මාන’ඉති ද්විරූපෙ කතෙ –

695. **මානස්ස වී පරස්ස ච මං** [ක. 463-7; රූ. 532-3; නී. 944].

ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස මානස්ස වී හොති, පරස්ස ච සබ්බස්ස මානස්ස මං හොති.

වීමංසති, වීමංසන්ති.

කම්මෙ-වීමංසීයති, වීමංසීයන්ති.

කාරිතෙ-වීමංසෙති, වීමංසයති, වීමංසාපෙති, වීමංසාපයති.

කම්මෙ-වීමංසාපීයති, වීමංසාපීයන්ති.

වීමංසායන්ති කිං? මාන-පූජායං, මානෙති, සම්මානෙති, අභිමානෙති, පූජෙතීති අත්ථො.

කිත-රොගාපනයනෙ සංසයෙ ච.

696. **කිතා තිකිච්ඡාසංසයෙසු ඡො** [ක. 433; රූ. 528; නී. 906-9; චං. 1.1.18; පා. 3.1.5 කා].

තිකිච්ඡායං සංසයෙ ච පවත්තකිතධාතුතො පරං ඡො හොති.

‘කිත, කිත’ ඉති ද්විරූපෙ කතෙ –

697. කිතස්සාසංසයෙති වා [ක. 463; රූ. 532; නී. 944].

සංසයම්හා අඤ්ඤස්මිං තිකිච්ඡත්ථෙ පවත්තස්ස කිතධාතුස්ස ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස කිතස්සති හොති වා. ‘පරරූපමයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ’ති පරරූපත්තං, සංයොගාදිස්ස චකාරත්තං.

තිකිච්ඡති, තිකිච්ඡන්ති. දෙවාපි නං තිකිච්ඡන්ති, මාතාපෙත්තිභරං නරං [ජා. 2.22.408].

කම්මෙ-තිකිච්ඡීයති, තිකිච්ඡීයන්ති.

කාරිතෙ-තිකිච්ඡෙති, තිකිච්ඡයති, තිකිච්ඡාපෙති, තිකිච්ඡාපයති.

වාසද්දෙන තිකාරාභාවෙ ‘කවග්ගහානං චවග්ගජා’ති ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස චවග්ගො, චිකිච්ඡති, චිකිච්ඡන්ති, චිකිච්ඡීයති, චිකිච්ඡීයන්ති.

අසංසයෙති කිං? විචිකිච්ඡති, විචිකිච්ඡන්ති.

තිකිච්ඡත්ථ, සංසයත්ථතො අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙ –

කිත-ඤාණෙ නිවාසෙ ච, කෙතති, සංකෙතති, නිකෙතති.

ගුප-නින්දායං.

698. නින්දායං ගුපබධා බස්ස භො ච [ක. 433; රූ. 528; චං. 1.1.19, 20; පා. 3.1.5, 6 කා].

නින්දායං පවත්තෙහි ගුප, බධෙහි පරං ඡපච්චයො හොති, බස්ස ච භො හොති. ද්විරූපෙ කතෙ අනාදිබ්‍යඤ්ජනලොපො.

699. ගුපිස්සි [ක. 465; රූ. 463; නී. 946; ‘ගුපිස්සුස්ස’ (බහූසු)].

ගුපිස්ස ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස උ-කාරස්ස ඉ හොති. ගස්ස චවග්ගත්තං, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං, සංයොගාදිස්ස පඨමත්තං.

ජිගුච්ඡති, ජිගුච්ඡන්ති.

කම්මෙ-ජිගුච්ඡීයති, ජිගුච්ඡීයන්ති.

කාරිතෙ-ජිගුච්ඡෙති, ජිගුච්ඡයති, ජිගුච්ඡාපෙති, ජිගුච්ඡාපයති. ජිගුච්ඡතු, ජිගුච්ඡන්තු ඉච්චාදි.

නින්දායන්ති කිං? ගුප-සංවරණෙ, ගොපෙති, ගොපයති.

බධ-නින්දායං, ද්විරූපාදිම්හි කතෙ –

700. බඡසෙස්සි [ක. 465; රූ. 463; නී. 946; ‘බඡසෙස්වස්සි’ (බහූසු)].

ද්වින්තෙ පුබ්බස්ස අස්ස ඉ හොති බ, ඡ, සෙසූති අස්ස ඉත්තං, පරබකාරස්ස ච භත්තං, ධාත්වන්තස්ස පරරූපාදි.

බිභච්ඡති, විරූපො හොතීති අත්ථො. බිභච්ඡන්ති.

නින්දායන්ති කිං? බධ-බන්ධන, හිංසාසු, බාධෙති, බාධයති. වාතං ජාලෙන බාධෙසි [ජා. 1.12.8].

කම්මෙ-බාධීයති, බාධීයන්ති, බජ්ඣති, බජ්ඣන්ති.

ඉති සාමඤ්ඤෙ බ, ඡ, සරාසි.

තුමිච්ඡත්ථෙ බඡසරාසි

701. තුංස්මා ලොපො චිච්ඡායං තෙ [ක. 434; රූ. 534; නී. 910; චං. 1.1.22; පා. 3.1.7].

තුමන්තෙහි ඉච්ඡත්ථෙ තෙ බ, ඡ, සා හොන්ති, තුංපච්චයස්ස ච ලොපො හොති. ඉදඤ්ච සුත්තං තුමිච්ඡත්ථසම්භවෙ සති සබ්බධාතුපදෙහිපි බ, ඡ, සානං පවත්තිදීපනත්ථං. තෙන තුමිච්ඡත්ථෙ ස, ඡපච්චයෙ කත්වා ‘ඌ බ්‍යඤ්ජනස්සා’ති ස, ඡානං ආදිම්හි ඊආගමං කත්වා ‘‘අපුත්තං පුත්තමිව ආචරිතුං ඉච්ඡති පුත්තීයිසති, පබ්බතො විය අත්තානං ආචරිතුං ඉච්ඡති පබ්බතායීසති, දාතුං ඉච්ඡති දිච්ඡති’’ ඉච්චාදීනි සිජ්ඣන්ති.

භුජ, ඝස, හන, ජි, හර, පා, සු.

භුඤ්ජිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ-භුජතො ඛපච්චයො, තුංපච්චයලොපො, ද්විත්තං, පුබ්බස්ස අනාදිලොපො, පරරූපත්තෙ සංයොගාදිස්ස පඨමත්තං, පුබ්බස්ස භස්ස බත්තං, බුභුක්ඛති, බුභුක්ඛන්ති, බුභුක්ඛීයති, බුභුක්ඛීයන්ති, බුභුක්ඛෙති, බුභුක්ඛයති, බුභුක්ඛාපෙති, බුභුක්ඛාපයති, බුභුක්ඛාපීයති, බුභුක්ඛාපීයන්ති, බුභුක්ඛතු, බුභුක්ඛන්තු, බුභුක්ඛෙය්‍ය, බුභුක්ඛෙය්‍යුං, බුභුක්ඛි, බුභුක්ඛිංසු, බුභුක්ඛිස්සති, බුභුක්ඛිස්සන්ති, බුභුක්ඛිස්සා, බුභුක්ඛිස්සංසු.

සස-අදනෙ, සසිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – ඡපච්චයො, ද්විත්තාදි, පුබ්බස්ස සස්ස ගත්තං, ගස්ස ජත්තං, අස්ස ඉත්තං, ජිඝච්ඡති, ජිඝච්ඡන්ති, ජිඝච්ඡීයති, ජිඝච්ඡීයන්ති, ජිඝච්ඡෙති, ජිඝච්ඡාපෙති ඉච්චාදි.

හන-හිංසායං, හන්තුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – ඡපච්චයො, ද්විත්තාදි, 'කවග්ගහානං චවග්ගජා'ති පුබ්බස්ස හස්ස ජො, අස්ස ඉත්තං.

702. **පරස්ස සං සෙ.**

ද්වික්තෙ පරස්ස හනස්ස සං හොති සෙ පරෙ.

ජිඝංසති, ජිඝංසන්ති.

ජි-ජයෙ, ජෙතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – සපච්චයො, ද්විත්තං.

703. **ජිහරානං ගී** [ක. 462, 474; රූ. 467, 535; නී. 943-954].

ජි, හරානං ද්වික්තෙ පරස්ස ජිස්ස හරස්ස ච ගී හොති සෙ පරෙ.

ජිගීසති, ජිගීසන්ති, විජිගීසති, විජිගීසන්ති.

හර-හරණෙ, ද්විත්තාදි, පරස්ස ගී, පුබ්බස්ස හස්ස ජො, අස්ස ඉත්තං, ජිගීසති, හරිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථො, ජිගීසන්ති.

පා-පානෙ, පිවිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – සපච්චයො, ද්විත්තං, 'රස්සො පුබ්බස්සා'ති රස්සො, අස්ස ඉත්තං, පිපාසති, පිපාසන්ති, පිපාසීයති, පිපාසීයන්ති.

සු-සවනෙ, සොතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – ද්වික්තෙ පරස්ස ද්විත්තං, සුස්සූසති [සුස්සූසති (බහූසු)], සුස්සූසන්ති, සුස්සූසීයති, සුස්සූසීයන්ති, සුස්සූසෙති, සුස්සූසයති, සුස්සූසාපෙති, සුස්සූසාපයති, සුස්සූසාපීයති, සුස්සූසාපීයන්ති, සුස්සූසතු, සුස්සූසන්තු ඉච්චාදි.

තිතික්ඛිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ – තිතික්ඛතො සපච්චයො, සපච්චයපරත්තා පුන ද්විත්තප්පසඞ්ගෙ –

704. **න පුන** [චං. 5.1.6].

සකිං ද්වික්තෙ කතෙ පුන ද්විත්තං න ආපජ්ජතීති පුන ද්විත්තාභාවො, 'ඌ බ්‍යඤ්ජනස්සා'ති ඌ ආගමො.

තිතික්ඛිසති, තිතික්ඛිසන්ති ඉච්චාදි. එවං තිකිච්ඡිතුං ඉච්ඡතීති තිකිච්ඡිසති, තිකිච්ඡිසන්ති, විකිච්ඡිසති, විකිච්ඡිසන්ති ඉච්චාදි.

ඉති තුම්විච්ඡත්ථෙ ඛ, ඡ, ස රාසි.

නාමධාතුරාසි

පුත්තං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ –

705. ඊයො කම්මා [ක. 437; රූ. 538; නී. 912; චං. 1.1.23, 24; පා. 3.1.8, 9].

කම්මත්ථා නාමපදම්හා ඉච්ඡත්ථෙ ඊයො හොතීති කම්මභූතා පුත්තසද්දතො ඉච්ඡායං ඊයො, ‘පුත්තීය’ඉති ධාතුපච්චයන්තරූපං, තතො ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති.

පුත්තීයති, පුත්තීයන්ති, පුත්තීයෙති, පුත්තීයයති, පුත්තීයාපෙති, පුත්තීයාපයති, පුත්තීයාපීයති, පුත්තීයාපීයන්ති. එවං චීවරීයති, චීවරීයන්ති, පත්තීයති, පත්තීයන්ති, පරික්ඛාරීයති, පරික්ඛාරීයන්ති ඉච්චාදි.

අපුත්තං සිස්සං පුත්තමිව ආචරතීති අත්ථෙ –

706. උපමාණාචාරෙ [ක. 436; රූ. 537; නී. 912; චං. 1.1.25; පා. 3.1.10].

උපමීයති උපමෙතබ්බො අත්ථො එතෙනාති උපමානං, උපමානභූතා කම්මපදතො ආචාරත්ථෙ ඊයො හොති.

පුත්තීයති, පුත්තීයන්ති සිස්සං.

කම්මෙ-අපුත්තොපි පුත්තො විය ආචරීයති පුත්තීයීයති, පුත්තීයීයන්ති, පුත්තීයෙති, පුත්තීයයති, පුත්තීයාපෙති, පුත්තීයාපයති, පුත්තීයාපීයති, පුත්තීයාපීයන්ති. එවං සිස්සීයති, සිස්සීයන්ති.

කුටියං විය පාසාදෙ ආචරතීති අත්ථෙ –

707. ආධාරා [ක. 436; රූ. 537; නී. 912; චං. 1.1.26; පා. 3.1.10].

උපමානභූතා ආධාරභූතා ච නාමම්හා ආචාරත්ථෙ ඊයො හොති.

කුටීයති, කුටීයන්ති පාසාදෙ, නදියං විය සමුද්දෙ ආචරති නදීයති, නදීයන්ති ඉච්චාදි.

අරඤ්ඤෙ විය නගරෙ ආචරති අරඤ්ඤීයති, අරඤ්ඤීයන්ති නගරෙ. එවං ගෙහීයති විහාරෙ.

ලොකධම්මෙහි අකම්පනීයට්ඨෙන පබ්බතො විය අත්තානං ආචරතීති අත්ථෙ –

708. කත්තුතායො [ක. 435; රූ. 536; නී. 911; චං. 1.1.27; පා. 3.1.11].

උපමානභූතා කත්තුභූතා ච නාමම්හා ආචාරත්ථෙ ආයො හොතීති පබ්බතසද්දතො ආයො. තතො ත්‍යාද්‍යුප්පත්ති.

පබ්බතායති සඞ්ඝො, පබ්බතායන්ති, චිච්චිටො විය අත්තානං ආචරති චිච්චිටායති, සද්දො. එවං පටපටායති, කටකටායති, ධූමධූමායති, ධූපායති, සන්ධූපායති.

අභූසම්පි භූසං භවතීති අත්ථෙ –

709. ඣත්ථෙ [ක. 435; රූ. 536; නී. 911; චං. 1.1.30; පා. 3.1.12, 13].

චීපච්චයස්ස අත්ථො අබ්භූතතබ්භාවො **ඣත්ථො** නාම. කත්තුතො ඣත්ථෙ ආයො හොති.

භූසායති, භූසායන්ති, අපටොපි පටො භවති පටායති, පටායන්ති, අලොහිතම්පි ලොහිතං භවති ලොහිතායති. එවං නීලායති, කමලායති, චන්දායති, චන්දනායති, කඤ්චනායති, වජිරායති.

කත්තුතොත්වෙව? භූසං කරොති.

සද්දං කරොතීති අත්ථෙ –

710. සද්දාදීහි කරොති [ක. 435; රූ. 536; නී. 911; චං. 1.1.36; පා. 3.1.17, 18; ‘සද්දාදීනි’ (බහූසු)].

සද්දාදීහි දුතියන්තෙහි නාමෙහි කරොත්‍යත්ථෙ ආයො හොති.

සද්දායති, සද්දායන්ති, වෙරං කරොති වෙරායති, වෙරායන්ති, කලහං කරොති කලහායති, කලහායන්ති, මෙත්තං කරොති මෙත්තායති, මෙත්තායන්ති, කරුණං කරොති කරුණායති, කරුණායන්ති, මුදිතං කරොති මුදිතායති, මුදිතායන්ති, උපෙක්ඛං කරොති උපෙක්ඛායති, උපෙක්ඛායන්ති, කුක්කුච්චං කරොති කුක්කුච්චායති, කුක්කුච්චායන්ති, පියං කරොති පියායති, පියායන්ති, පච්චයං සද්දහනං කරොති පත්තියායති, පත්තියායන්ති, තණ්හං කරොති තණ්හායති, තණ්හායන්ති, තණ්හීයති, තණ්හීයන්ති වා, කරොත්‍යත්ථෙ ඊයො. මම ඉදන්ති කරොති මමායති, මමායන්ති.

නමො කරොතීති අත්ථෙ –

711. **නමොත්වස්සො** [චං. 1.1.37; පා. 3.1.19].

නමොසද්දතො කරොත්‍යත්ථෙ අස්සො හොති.

නමස්සති, නමස්සන්ති.

සමානං සදිසං කරොතීති අත්ථෙ –

712. **ධාත්වත්ථෙ නාමස්මි** [පා. 3.1.21, 25].

ධාත්වත්ථො වුච්චති යා කාචි ක්‍රියා. නාමස්මා ධාත්වත්ථෙ ඉ හොති. ‘යුවණ්ණානමෙඔ පච්චයෙ’ති ඉස්ස එත්තං.

සමානෙති, සමානෙන්ති.

‘එඔනමයාවා සරෙ’ති එස්ස අයාදෙසො. ‘ණිණාපාප්‍යාපීහි වා’ති එත්ථ වාසද්දෙන ලපච්චයො, සමානයති, සමානයන්ති, පිණ්ඩං කරොති පිණ්ඩෙති, පිණ්ඩයති, කුසලං පුච්ඡති කුසලෙති, කුසලයති, විසුද්ධං හොති විසුද්ධෙති, විසුද්ධයති, වීණාය උපගායති උපවීණෙති, උපවීණායති, පඤ්ඤාය අතික්කමති අතිපඤ්ඤෙති, අතිපඤ්ඤායති, වච්චං කරොති වච්චෙති, වච්චයති, මුත්තං කරොති මුත්තෙති, මුත්තයති, බලෙන පීළෙති බලෙති, බලයති.

අස්ස ඉත්තෙ-බලීයති, බලීයන්ති. ‘‘අබලානං බලීයන්තී’’ති පාළි.

සච්චං කරොතීති අත්ථෙ –

713. **සච්චාදීහාපි** [සංයුත්තනිකායෙ; රූ. 540; නී. 914; පා. 3.1.25].

සච්චාදීහි නාමෙහි ධාත්වත්ථෙ ආපි හොති.

සච්චාපෙති, සච්චාපෙන්ති, අත්ථවිභාගං කරොති අත්ථාපෙති, අත්ථාපෙන්ති, බෙදසත්ථං කරොති බෙදාපෙති, බෙදාපෙන්ති, සුක්ඛං කරොති සුක්ඛාපෙති, සුක්ඛාපෙන්ති, සුඛං කරොති සුඛාපෙති, සුඛාපෙන්ති, දුක්ඛං කරොති දුක්ඛාපෙති, දුක්ඛාපෙන්ති, උණ්හං කරොති උණ්හාපෙති, උණ්හාපෙන්ති ඉච්චාදි.

අපුත්තං පුත්තමිව ආචරති පුත්තීයති, පුත්තීයිතුං ඉච්ඡතීති අත්ථෙ ‘තුංස්මා ලොපො චිච්ඡායං තෙ’ති සපච්චයො.

714. **යථිච්ඡං ඝාාදිනො** [ක. 458; රූ. 461; නී. 939; චං. 5.1.8; පා. 6.1.3].

ඉච්ඡීයතීති ඉට්ඨං, යං යං ඉට්ඨං යථිට්ඨං. ‘‘යමිට්ඨ’’න්තිපි පාඨො. ස්‍යාද්‍යන්තස්ස යථිට්ඨං එකස්සරං ආදිභූත’මඤ්ඤං වා ද්වෙරූපං හොති, න ත්‍යාදිස්ස විය ආදිභූතමෙවාති අත්ථො. ‘ඌ බ්‍යඤ්ජනස්සා’ති ඌ ආගමො.

ආදිම්හි ද්විත්තෙ-පුප්පුත්තීයිසති.

මජ්ඣෙ ද්විත්තෙ-පුත්තිත්තීයිසති.

අකමලං කමලං භවති කමලායති, කමලායිතුං ඉච්ඡතීති කකමලායිසති, කමමලායිසති, කමලලායිසති ඉච්චාදි.

ඉති නාමධාතුරාසි.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානදීපනියා

ත්‍යාදිකණ්ඩො නාම ආඛ්‍යාතකණ්ඩො

නිට්ඨිතො.

7. කිතකණ්ඩ

ධාත්වන්තවිකාරරාසි

විසංයොගරූපරාසි

අථ ධාතුපච්චයසංසිද්ධං කාල, කාරක, ලිඞ්ග, සඞ්ඛ්‍යා, ක්‍රියාභෙදදීපකං දබ්බප්පධානවාචකං කිතකපදං දීපියතෙ.

තත්ථ අතීතාදයො කාලභෙදො නාම.

කත්තා ච කම්මඤ්ච කරණඤ්ච සම්පදානඤ්ච අපාදානඤ්ච අධිකරණඤ්ච භාවො චාති සත්ත සාධනානි කාරකභෙදො නාම.

ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි ලිඞ්ගභෙදො නාම.

එකත්ත, බහුත්තභෙදො සඞ්ඛ්‍යාභෙදො නාම.

තස්සීලක්‍රියා, තද්ධම්මක්‍රියා, තස්සාධුකාරක්‍රියා, අත්තමානක්‍රියා, අභික්ඛඤ්ඤක්‍රියා, අරහක්‍රියා, සක්කක්‍රියා, පෙසනක්‍රියා, අතිසග්ගක්‍රියා, පත්තකාලාරොචනක්‍රියා, අවස්සම්භාවීක්‍රියාදයො ක්‍රියාභෙදො නාම.

''ගමනං භවති, පචනං ජානාති'' ඉච්චාදීසු පච්චයත්ථභූතො භාවො නාම සාධනරූපො හොති. ජාති විය සඞ්ඛතධම්මස්ස ධාත්වත්ථභූතාය සාධ්‍යක්‍රියාය සාධකත්තා ලිඞ්ගත්තයයුත්තො ච හොති, ක්‍රියා, කාරො, කරණන්ති සිද්ධත්තා සඞ්ඛ්‍යාභෙදයුත්තො ච හොති-නානාධාත්වත්ථානඤ්ච කත්තු, කම්මානඤ්ච කාලාදීනඤ්ච භෙදෙන සරූපභෙදසබ්භවතො, තස්මා සොපි දබ්බෙ එව සඞ්ගය්හතීති කත්වා 'දබ්බප්පධානවාචක'න්ති වුත්තං. සෙසං සබ්බං ත්‍යාදිකණ්ඩෙ භාවසාධනවිනිච්ඡයෙ වුත්තමෙව.

'බහුල'න්ති ච 'ක්‍රියත්ථා'ති ච වත්තන්තෙ –

715. කත්තරි භූතෙ ක්ත ක්තවන්තු ක්තාවී [ක. 555; රූ. 612; නී. 1142; චං. 1.2.66 …පෙ.… 3.2.102].

අභවීති භූතො, අතීතො, භූතෙ වත්තබ්බෙ ක්‍රියත්ථා කත්තරි කානුබන්ධා ත, තවන්තු, තාවීපච්චයා හොන්ති, කානුබන්ධා 'න තෙ කානුබන්ධනාගමෙසූ'ති සුත්තෙ විසෙසනත්ථා.

716. ක්තො භාවකම්මෙසු [ක. 556; රූ. 622; නී. 1143; චං. 1.2.67 …පෙ.… 3.2.102; 3.4.70].

භූතෙ වත්තබ්බෙ ක්‍රියත්ථා භාව, කම්මෙසු කානුබන්ධො තපච්චයො හොති.

අභවීති භූතො-පුරිසො, භූතා-ඉත්ථී, භූතං-කුලං, කාරිතෙ ධාතුතො ණානුබන්ධානං පඨමං සම්පත්තත්තා 'න තෙ කානුබන්ධනාගමෙසූ'ති පටිසෙධො න පාපුණාති, 'යුවණ්ණානමෙඔ පච්චයෙ'ති ඔවුද්ධි, 'ආවායා ණානුබන්ධෙ'ති ඔස්ස ආවත්තං, තතො තපච්චයො.

717. **ඤී බ්‍යඤ්ජනස්ස** [ක. 605; රූ. 547; නී. 1210].

බ්‍යඤ්ජනාදිපච්චයස්ස ආදිම්හි ඤානුබන්ධො ඊකාරො ආගච්ඡති.

කත්තරි-අභාවයිත්ථාති භාවිතො-පුරිසො, භාවිතාඉත්ථී, භාවිතං-කුලං.

කම්මෙ-අනුභූයිත්ථාති අනුභූතො-භොගො, අනුභූතාසම්පත්ති, අනුභූතං-සුඛං.

කාරිතෙ-භාවීයිත්ථාති භාවිතො-මග්ගො, භාවිතාපටිපදා, භාවිතං-චිත්තං.

තවන්තු, තාවීසු-අභවීති භූතවා-පුරිසො, භූතවන්තී, භූතවතී-ඉත්ථී, භූතවං-කුලං, ගුණවන්තුසමං. භූතාවී-පුරිසො. භූතාවිනී-ඉත්ථී, භූතාවි-චිත්තං, දණ්ඩී, දණ්ඩිනීසමං. පුරිසො භොගං අනුභූතො, පුරිසෙන භොගො අනුභූතො.

එත්ථ ච කිතපච්චයානං අත්ථො දුවිධො වාච්චත්ථො, අභිධෙය්‍යත්ථො චාති සබ්බං ත්‍යාදිකණ්ඩෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං.

පුරිමෙසු පන ඡසු සාධනෙසු පච්චයානං අභිධෙය්‍යත්ථො පදන්තරෙන ආවික්ඛීයති, භාවසාධනෙ පන අත්තනො ධාතුනා එව.

තත්ථ ච කත්තුසත්ති, කම්මසත්ති, කරණසත්ති, සම්පදානසත්ති, අපාදානසත්ති, අධිකරණසත්තිසඞ්ඛාතං වාච්චත්ථං උජුං වදන්තා කිතපච්චයා අත්තනො අභිධෙය්‍යපදෙන සමානලිඞ්ග, විභත්ති, සඞ්ඛ්‍යායුත්තා හුත්වා වදන්ති.

තං යථා? –

කත්තරි තාව-පුරිසො භොගං අනුභූතො, පුරිසා භොගං අනුභූතා…පෙ…. පුරිසෙසු භොගං අනුභූතෙසු, ඉත්ථී භොගං අනුභූතා, ඉත්ථියො භොගං අනුභූතායො…පෙ…. ඉත්ථීසු භොගං අනුභූතාසු, කුලං භොගං අනුභූතං, කුලානි භොගං අනභූතානි…පෙ…. කුලෙසු භොගං අනුභූතෙසු.

කම්මෙ-භොගො පුරිසෙන අනුභූතො, භොගා පුරිසෙන අනුභූතා…පෙ…. භොගෙසු පුරිසෙන අනුභූතෙසු, සම්පත්ති පුරිසෙන අනුභූතා, සම්පත්තියො පුරිසෙන අනුභූතායො…පෙ…. සම්පත්තීසු පුරිසෙන

අනුභූතාසු, සුඛං පුරිසෙන අනුභූතං, සුඛානි පුරිසෙන අනුභූතානි…පෙ…. සුඛෙසු පුරිසෙන අනුභූතෙසු. එස නයො කරණාදීසුපි.

එවං කිතවාචකා අත්තනො අභිධෙය්‍යපදෙන සමානලිඞ්ග, විභත්ති, සඞ්ඛ්‍යායුත්තා හුත්වා තං තං සාධනං වදන්ති.

‘ඉත්ථියමණතිකයකය්‍යා වා’ති ඉත්ථියං තිපච්චයො, අනුභවනං, අනුභූයතෙ වා අනුභූති. ‘‘තිස්සස්ස අනුභූති, ඵුස්සස්ස අනුභූති’’ ඉච්චාදිකා බහූ අනුභූතියොපි සිජ්ඣන්ති, තස්මා ‘‘අනුභූති, අනුභූතියො, අනුභූතිං, අනුභූතියො…පෙ…. අනුභූතීසූ’’ති යුජ්ජති.

503 718. **කත්තරි ල්තුණකා** [ක. 527, 530; රූ. 568, 590; නී. 1109, 1114; චං. 1.1.139; පා. 3.1.133, 134].

කත්තුකාරකෙ ක්‍රියත්ථා ල්තු, ණකා හොන්ති, ලානුබන්ධො තුස්ස කත්තරි නිබන්ධනත්ථො, ‘ල්තුපිතාදීනමා’ති විසෙසනත්ථො ච.

අනුභවතීති අනුභූතා, අනුභූතාරො, සත්ථුසමං.

සාමඤ්ඤවිධානත්තා අරහත්ථෙ සත්තිඅත්ථෙ තස්සීල, තද්ධම්ම, තස්සාධුකාර, අත්තමානෙසු ච කාලත්තයෙ ච භවන්ති.

අරහත්ථෙ-බ්‍රහ්මණො බ්‍රහ්මණියා පරිග්ගහිතා.

සත්තිඅත්ථෙ-භගවා අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතා.

තස්සීලාදීසු-පසය්හපවත්තා.

අත්තමානෙ-අත්තානං පණ්ඩිතං මඤ්ඤතීති පණ්ඩිතමානිතා.

719. **පුබ්බෙකකත්තුකානං** [ක. 564; රූ. 640; නීති. 1150-6; චං. 1.3.131; පා. 3.4.21].

යාසං විසෙසන, විසෙස්‍යානං ද්වින්නං පුබ්බා’පරක්‍රියානං කත්තා එකොව හොති. තාසු පුබ්බක්‍රියායං භාවත්ථෙ තුන, ත්වාන, ත්වාපච්චයා හොන්ති. ‘එඔනමයවා සරෙ’ති ඊකාරෙ පරෙ ඔවුද්ධියා අවත්තං.

භොගං අනුභවිතුන, අනුභුත්වාන, අනුභුත්වා.

එකකත්තුකානන්ති කිං? දෙවදත්තො භුඤ්ජි, යඤ්ඤදත්තො ගච්ඡති.

පුබ්බෙති කිං? පච්ඡා භුඤ්ජති, පඨමං පචති.

බහුලාධිකාරා සමානා’පරක්‍රියාසුපි නානාකත්තුකාසුපි තුනාදයො භවන්ති. ඵක්කච්ච දණ්ඩො පතති, ද්වාරං සංවරිත්වා නික්ඛමති, පුරිසො සීහං දිස්වා භයං උප්පජ්ජතීති.

යස්මිං වාක්‍යෙ අපරක්‍රියාපදං න දිස්සති. යථා? පබ්බතං අතික්කම්ම නදී, අතික්කම්ම නදිං පබ්බතො, යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ අරූපාති, තත්ථපි සත්තාක්‍රියා විඤ්ඤායතෙව සබ්බපදත්ථානං සත්තානාතිවත්තනතො. අපරක්‍රියාරහිතෙ අසමානකත්තුකෙ ච වාක්‍යෙ පඨමන්තයොගස්ස දිට්ඨත්තා කත්තරිපි තුනාදීනං සම්භවො යුත්තො.

720. පටිසෙධාලංඛලූනං තුන ත්වාන ත්වා වා [පටිසෙධෙලංඛලූනං තුනත්ත්වාන ත්ත්වා වා’ (බහූසු)].

පටිසෙධත්ථානං අලං, ඛලූනං යොගෙ තුනාදයො හොන්ති වා.

අලං භුත්වා, ඛලු භුත්වා, අලං භුත්තෙන, ඛලු භුත්තෙන වා.

721. තුංතායෙතවෙ භාවෙ භවිස්සතික්‍රියායං තදත්ථායං [ක. 561-2-3; රූ. 636, 638-9; නී. 1148-9].

තස්සා තස්සා ක්‍රියාය අත්ථභූතාය භවිස්සමානක්‍රියාය ගම්‍යමානාය භාවත්ථෙ තුං, තායෙ, තවෙපච්චයා භවන්ති. සුත්තපදවඩ්ඪනෙන තුයෙපච්චයොපි.

අනුභවිතුං ගච්ඡති, අනුභවිතායෙ ගච්ඡති, අනුභවිතවෙ ගච්ඡති, අනුභවිතුං ඉච්ඡති, කාමෙති, සක්කොති, ජානාති. තථා කාලො අනුභවිතුං, සමයො අනුභවිතුං, වෙලා අනුභවිතුං. තථා අනුභවිතුං මනො, අනුභවිතුං සොකො, චක්ඛු දට්ඨුං, සොතං සොතුං, මනො විඤ්ඤාතුං, හත්ථො කාතුං, පාදො ගන්තුං, ධනු යුජ්ඣිතුං, ජළො වත්තුං, මන්දො ගන්තුං, අලසො කත්තුන්ති.

එත්ථ ච ‘‘කාලො අනුභවිතු’’න්තිආදීසු සත්තාවසෙන හෙතුක්‍රියා සිජ්ඣති, තස්මා ‘‘අනුභවිතුං කාලො භවතී’’තිආදිනා අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉමෙ පනෙත්ථ තායෙ, තුයෙපයොගා – ආගතාම්භ ඉමං ධම්මසමයං, දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඞ්ඝං [දී. නි. 2.332]. අලඤ්හි තෙ ජග්ඝිතායෙ, මමං දිස්වාන එදිසං [ජා. 1.5.137]. කො තාදිසං අරහති ඛාදිතායෙ [ජා. 1.16.92], අත්ථි හෙහිති සො මග්ගො, න සො සක්කා න හොතුයෙ [බු. වං. 2.9 ‘හෙතුයෙ’], අරහසි නං යාචිතුයෙ තුවම්පි, අරහසි නො ජානිතුයෙ කතානි ඉච්චාදි.

722. භාවකම්මෙසු තබ්බානීයා [ක. 540; රූ. 545; නී. 1125].

භාවෙ කම්මනි ච තබ්බ, අනීයා හොන්ති. සුත්තපදවඩ්ඪනෙන තබ්‍ය, තාය, තෙය්‍යපච්චයාපි හොන්ති.

අනුභවිතබ්බො-භොගො, අනුභවිතබ්බා-සම්පත්ති, අනුභවිතබ්බං-සුඛං.

බහුලාධිකාරා කත්තාදීස්වපි භවන්ති, තපන්තීති තපනීයාපාපධම්මා, උපට්ඨාතීති උපට්ඨානීයො-සිස්සො. පවුච්චති එතෙනාති පවචනීයො-උපජ්ඣායො, නියන්ති එතෙනාති නියානීයො, සො එව නියානිකො.

සිනා-සොචෙය්‍යො, සිනායන්ති එතෙනාති සිනානීයංචුණ්ණං, දීයතෙ අස්සාති දානීයො-බ්‍රාහ්මණො. සම්මා වත්තති එත්ථාති සම්මාවත්තනීයො-ගුරු.

ඉධ ගාථා වුච්චති –

> අරහත්ථෙ ච සක්කත්ථෙ, පත්තකාලෙ ච පෙසනෙ;
> තබ්බාදයො අතිසග්ගෙ, අවස්සාධම්ණෙසු ච.

තත්ථ ‘‘අරහ සක්ක විසිට්ඨෙ කත්තරී’’ති වුත්තියං වුත්තං, තස්මා භවතීති භබ්බො, භවිතුං අරහතීති අත්ථො, මජ්ජතීති මජ්ජං, මදනීයං, මජ්ජිතුං සක්කොතීති අත්ථො, එවම්පි යුජ්ජති.

පත්තකාලෙ-කත්තබ්බො භවතා කටො, එස කාලො කටකරණස්සාති දීපෙති.

පෙසනෙ-ගන්තබ්බො භවතා ගාමො, ගච්ඡතු භවං ගාමන්ති දීපෙති.

අතිසජ්ජනං සම්බොධනං අතිසග්ගො, උපදෙසො චෙව විධි ච. තත්ථ කත්තබ්බා’කත්තබ්බස්ස කම්මස්ස ආචික්ඛණං **උපදෙසො,** දානං දාතබ්බං, සීලං රක්ඛිතබ්බං, පාණො න හන්තබ්බො, අදින්නං න ආදාතබ්බං [දී. නි. 3.85]. කත්තබ්බා’කත්තබ්බාකාරදස්සනං **විධි,** සක්කච්චං දානං දාතබ්බං, නො අසක්කච්චං.

අවස්සකෙ-ගමනීයො අභිසම්පරායො, අවස්සං ගන්තබ්බොති අත්ථො.

යං ඉණං අදෙන්තස්ස දණ්ඩො ආගච්ඡති, ඉදං අධම්ණං නාම, සතං මෙ දාතබ්බං භවතාති.

ඉමෙ පනෙත්ථ තබ්‍ය, තාය, තෙය්‍යපයොගා – න බ්‍රාහ්මණෙ අද්ධිකෙ තිට්ඨමානෙ, ගන්තබ්‍යමාහු ද්විපදින්ද සෙට්ඨ [ජා. 1.10.13 (ගන්තබ්බ)]. භූතගාමපාතබ්‍යතා, කාමෙසු පාතබ්‍යතා [පාචි. 90], අලජ්ජිතායෙ ලජ්ජන්ති [ධ. ප. 316], ලජ්ජිතායෙ න ලජ්ජරෙ. සාතෙතායං වා සාතෙතුං,

පබ්බාජෙතායං වා පබ්බාජෙතුං [ම. නි. 1.357], ඤාතෙයාං, දිට්ඨෙයාං, පත්තෙයාං, විද්ධෙයාං මං අමඤ්ඤථ [ජා. 2.22.297].

ත,ති, තු, තවන්තු, තාවී, ත්වා, ත්වාන, තුන, තුං, තවෙ, තායෙ, තුයෙ, තබ්බ. ඉමෙ තකාරපච්චයා නාම.

කර, බනු, ගා, ගමු, ජන, ඣා, තනු, ථර, ධා, ධර, නමු, පා, ඵර, භර, මන, මර, රමු, සර, හර, හන.

723. **ගමාදිරානං ලොපොන්තස්ස** [ක. 586-7; රූ. 600, 632; නී. 1190, 1191].

ගමාදීනං මකාර, නකාරන්තානං රකාරන්තානඤ්ච ධාතූනං අන්තස්ස ලොපො හොති කානුබන්ධෙ තපච්චයෙ පරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

කර-කරණෙ, කරීයිත්ථාති කතො-විහාරො, කතාගුහා, කතං-ගෙහං, සක්කරීයිත්ථාති සක්කතො, මහාවුත්තිනා සන්තස්ස සො.

‘කරොතිස්ස ඛො’ති පාදිතො කරස්ස කස්ස ඛො, සඞ්ඛරීයිත්ථාති සඞ්ඛතො, අභිසඞ්ඛතො, විසඞ්ඛරිත්ථ විකිරීයිත්ථාති විසඞ්ඛතො, උපකරීයිත්ථ සජ්ජීයිත්ථාති උපක්ඛටො, ‘තථනරානං ටඨණලා’ති තස්ස ටො. එවං දුක්කටං.

පරිතො කරීයිත්ථාති පරික්ඛතො, පුරතො කරීයිත්ථාති පුරක්ඛතො, පුරෙක්ඛතො වා, මහාවුත්තිනා පුරස්ස එත්තං.

ඛනු-අවදාරණෙ, ඛඤ්ඤිත්ථාති ඛතො-ආවාටො.

ගා-සද්දෙ.

724. **ගාපානමී** [ක. 588; රූ. 620; නී. 1192].

ගා, පානං අන්තො ඊකාරො හොති කානුබන්ධෙ තපච්චයෙ පරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

ගායිත්ථාති ගීතං, සමොධානෙත්වා ගායිත්ථාති සඞ්ගීතොපරියත්තිධම්මො.

ගමු-ගතිම්හි අගච්ඡීති ගතො, අගච්ඡීයිත්ථාති වා ගතො. එවං ආගතො, උග්ගතො, දුග්ගතො, නිග්ගතො, විගතො, සුගතො, සඞ්ගතො, අනුගතො, අපගතො, අවගතො, උපගතො, අධිගතො.

ජන-ජාතියං.

725. **ජනිස්සා** [ක. 585; රූ. 619; නී. 1189].

ජනිස්ස නස්ස ආ හොති කානුබන්ධෙ තපච්චයෙ පරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

අජායිත්ථාති ජාතො, දුජ්ජාතො, සුජාතො, සඤ්ජාතො, අනුජාතො, අවජාතො, අතිජාතො.

සුත්තවිභත්තෙන අඤ්ඤස්මිම්පි වණ්ණෙ පරෙ නස්ස ආ හොති, පුත්තං විජායිත්වා, විජායිතුං, විජායනං, විජායන්තී-ඉත්ථී, විජායමානා, පුත්තං ජනෙතීති ජායා ඉච්චාදි, සබ්බත්ථ මහාවුත්තිනා සරෙ පරෙ යාගමො, මහාවුත්තිනා වා සබ්බත්ථ නස්ස යාදෙසො ආදිදීඝො ච.

ඨා-ගතිනිවත්තියං.

726. **ඨාස්සි** [ක. 588; රූ. 620; නී. 1192].

ඨාස්ස ඉ හොති කානුබන්ධෙ තකාරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

අට්ඨාසීති ඨිතො, උට්ඨිතො, නිට්ඨිතො, සණ්ඨිතො, අධිට්ඨිතො.

තනු-විත්ථාරෙ, ආතඤ්ඤිත්ථාති ආතතං, විතතං, ආතතවිතතං, තූරියභෙදො.

ථර-සන්ථරණෙ, සන්ථරීයිත්ථාති සන්ථතො, වින්ථතො.

ධා-ධාරණෙ.

727. **ධාස්ස හි** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

ධාධාතුස්ස ධස්ස හි හොති කානුබන්ධෙ තකාරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

ආධීයිත්ථාති ආහිතො, ආගාහිතො, විධීයිත්ථාති විහිතො, නිධීයිත්ථාති නිහිතො, සන්ධීයිත්ථාති සංහිතො, ඔධීයිත්ථාති ඔහිතො, අභිධීයිත්ථාති අභිහිතො, පිධීයිත්ථාති පිහිතො, අපිහිතො. ද්විත්තෙ පුබ්බස්ස තතියත්තං, ‘ධාස්ස හො’ති සුත්තෙන පරස්ස හත්තං, ආදහිතො, විදහිතො, නිදහිතො, සංදහිතො, සද්දහිතො වා, සන්නිදහිතො, ඔදහිතො, පිදහිතො, අපිදහිතො, පරිදහිතො.

ධර-ධාරණෙ, උද්ධරීයිත්ථාති උද්ධටො, සමුද්ධටො, නිද්ධටො, තස්ස ටත්තං.

නමු-නමනෙ, නමිත්ථාති නතො, උන්නතො, සමුන්නතො, ඔනතො, අවනතො.

පා-පානෙ, ‘ගාපානමී’ති ඊත්තං, පියිත්ථාති පීතං.

ඵර-ඵරණෙ, ඵරිත්ථ, ඵරීයිත්ථාති වා ඵුටො, විප්ඵුටො, සම්ඵුටො, ඔඵුටො, මහාවුත්තිනා ඵස්ස උත්තං, තස්ස ටත්තං.

හර-ධාරණෙ, හරීයිත්ථාති හතො, ආහතො, ආහටො වා. උදකාතලමුබ්භතො, උබ්භතං සඞ්ඝෙන කඨිනං [මහාව. 317], සම්භතං ධනං.

මන-ඤාණෙ, මතො, මහාජනෙන සම්මතොති මහාසම්මතො, සම්මතා සීමා [මහාව. 139], අනුමතො, අභිමතො.

මර-පාණචාගෙ, මරිත්ථාති මතො, කාලඞ්කතො.

රමු-කීළායං, රමිත්ථාති රතො, අභිරතො.

රමු-උපරමෙ, විරතො, පටිවිරතො, උපරතො.

සර-ගති, චින්තාසු, බහුලාධිකාරා කාලත්තයෙපි තපච්චයො, සරති, අසරි, සරිස්සතීති සතො, අනුස්සතො, පතිස්සතො.

හර-හරණෙ, හරීයිත්ථාති හතො, ආහතො, නිහතො.

තස්ස ටත්තෙ-ආහටො, නිහටො, උදාහටො, සමුදාහටො, අවහටො.

හන-හිංසායං, හඤ්ඤිත්ථාති හතො, විහතො, සමූහතො අවිප්පවාසො [මහාව. 145], සමූහතා සීමා [මහාව. 146].

තිපච්චයම්හි බහුලාධිකාරා අකානුබන්ධෙපි අන්තලොපො. පඨමං කරීයතීති පකති, ආකාරො ආකති, විකාරො විකති, ගායනං ගීති, උග්ගීති, සඞ්ගීති, අනුගායනං අනුගීති, ගමනං ගති, ගන්තබ්බාති වා ගති, ගච්ඡන්ති එත්ථාති වා ගති, ආගමනං ආගති, සුගති, දුග්ගති, සමාගමනං සඞ්ගති, ජනනං ජාති, ජායන්ති එතායා, එත්ථාති වා ජාති, ඨානං ඨිති, සණ්ඨිති, අවට්ඨිති, පුනප්පුනං තනනං සන්තති, ධාරෙන්ති එතායාති ධීති, මහාවුත්තිනා ඊත්තං.

නමනං නති, උන්නති, සමුන්නති, ඔනති, අවනති, හරිතබ්බාති හති, මනති ජානාති එතායාති මති, විවිධා මති විමති, රමණං රති, ආරමණං ආරති, විරමණං විරති, අභිරමණං අභිරති, පටිවිරමණං පතිවිරති, සරණං සති, සරන්ති එතායාති වා සති, අනුස්සති, පටිස්සති, උපහනනං උපහති.

තවන්තුපච්චයම්හි-අකාසීති කතවා, අහනීති හතවා.

තාවීපච්චයම්හි-කතාවී, හතාවී.

ත්වාදීසු –

728. තුංතුනතබ්බෙසු වා.

කරධාතුස්ස ර-කාරස්ස ආ හොති වා තුං, තුන, තබ්බෙසු. තුනසද්දෙන ත්වාන, ත්වාපි සඞ්ගය්හන්ති.

729. කරස්සා තවෙ.

කරස්ස ර-කාරස්ස ආ හොති තවෙපච්චයම්හි.

කාතුං, කාතවෙ, කාතුන, කාතබ්බං.

යථා කරස්ස, තථා මහාවුත්තිනා හරස්ස රූපං සිජ්ඣති, හාතුං, හාතවෙ, හාතුන. තෙසං තුණ්ඩෙන හාතූන, මුඤ්චෙ පුබ්බකතං ඉණං [ජා. 1.14.10].

ත්වාම්හි ආස්ස ඉත්තං, ආහිත්වා, සොණ්ඩායුදකමාහිත්වා [ජා. 1.10.9 (…හත්වා)].

ඉති විසංයොගරූපරාසි.

සදිසසංයොගරූපරාසි

අථ සදිසසංයොගරූපරාසි වුච්චතෙ.

තුපච්චයම්හි –

730. පරරූපමයකාරෙ බ්‍යඤ්ජනෙ.

යකාරවජ්ජිතෙ බ්‍යඤ්ජනපච්චයෙ පරෙ සබ්බධාතූනං අන්තබ්‍යඤ්ජනො පරරූපං ආපජ්ජතෙ.

කරොතීති කත්තා, කාතුං අරහති, කාතුං සක්කොති, කරණසීලො, කරණධම්මො, සක්කච්චං වා කරොතීති අත්ථො. හරතීති හත්තා, හරතීති හත්තා.

ත්වාදීසු ර-කාරස්ස ආත්තං, සංයොගෙ පරෙ රස්සත්තඤ්ච, කත්වා, කත්වාන.

පරරූපත්තං, කත්තුන, කත්තුං, කත්තබ්බං, හරණං හත්තුං, හත්තවෙ, හරණං හත්තුං, අභිහත්තුං, හත්තවෙ.

ආප, ඤාප, ඛිප, ගුප, චජ, ඤප, ඤාප, තප, දීප, ධූප, පද, භජ, භුජ, මද, මිද, යුජ, රිච, රන්ජ, ලිප, ලුප, වච, වතු, වද, වප, විච, සන්ජ, සිච, සම්භු, සුච, සූද, සුප.

ධාත්වන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස පරරූපත්තං, තපච්චයම්හි විපුබ්බො ආපබ්‍යාපනෙ, බ්‍යාපයති ඛිප්පං ඤාණබ්‍යාපනෙන බ්‍යාපිතුං සක්කොතීති බ්‍යත්තො, වියත්තො.

පරිපුබ්බො පරියාපුණනෙ පහුත්තෙ ච, පරියත්තො.

සංපුබ්බො පරිපුණ්ණභාවෙ, සමාපයිත්ථාති සමත්තො, පරිසමත්තො.

ආපුබ්බො ඤාප-පෙසනෙ, ආණාපියිත්ථාති ආණත්තො.

ඛිප-ඛිපනෙ, ඛිපියිත්ථාති ඛිත්තො-දණ්ඩො, ඛිත්තා-මත්තිකා, ඛිත්තං-ලෙඩ්ඩු. එවං සබ්බත්ථ. පක්ඛිත්තො, උක්ඛිත්තො, නික්ඛිත්තො, වික්ඛිත්තො, ඔක්ඛිත්තො, සංඛිත්තො.

ගුප-ගුත්තියං, ගොපියිත්ථාති ගුත්තො, සංගුත්තො.

චජ-චාගෙ, චජියිත්ථාති චත්තො.

ඤප-පඤ්ඤාපනෙ, පඤ්ඤපියිත්ථාති පඤ්ඤත්තො-විනයො, පඤ්ඤත්තංසික්ඛාපදං, පඤ්ඤත්තං-ආසනං.

ඤාප-ඤාපනෙ, විකතිධාතු නාමෙසා කාරිතන්තත්තා, පඤ්ඤාපියිත්ථාති පඤ්ඤත්තො, සඤ්ඤාපියිත්ථාති සඤ්ඤත්තො, විඤ්ඤාපියිත්ථාති විඤ්ඤත්තො.

තප-සන්තාපෙ, අතප්පීති තත්තො, සන්තත්තො.

දීප-දිත්තියං, අදීපිත්ථාති දිත්තො, පදිත්තො, ආදිත්තො.

ධූප-සොණ්ඩියෙ, ධූපති, අධූපි, ධූපිස්සතීති ධුත්තො, සුරාධුත්තො, අක්ඛධුත්තො [සු. නි. 106].

පද-ගතියං, අපජ්ජීති පත්තො, නිපත්තො, සම්පත්තො.

භජ-සම්භත්තියං, භජතීති භත්තො, සම්භත්තො.

විපුබ්බො පුථක්කරණෙ, විභජිත්ථාති විභත්තො.

භුජ-පාලන, බ්‍යවහරණෙසු, භුඤ්ජිත්ථ, භුඤ්ජියිත්ථාති වා භුත්තො, පරිභුත්තො.

මද-උම්මාදෙ, මජ්ජිත්ථාති මත්තො, සම්මත්තො, පමත්තො, උම්මත්තො.

මිද-සිනෙහනෙ, මිජ්ජතීති මිත්තො.

යුජ-යොගෙ, යුඤ්ජතීති යුත්තො, පයුත්තො, උයායුත්තො, නියුත්තො, වියුත්තො, සංයුත්තො, සඤ්ඤුත්තො.

රිච-විරිඤ්චනෙ, රිඤ්චතීති රිත්තො.

රන්ජ-රාගෙ, රඤ්ජතීති රත්තො, සාරත්තො, විරත්තො.

ලිප-ලිම්පනෙ, ලිම්පීයිත්ථාති ලිත්තො, උල්ලිත්තො, අවලිත්තො.

ලුප-අදස්සනෙ, ලුප්පතීති ලුත්තො.

වච-වියත්තියං වාචායං.

731. වචාදීනං වස්සුට වා [ක. 579; රූ. 629; නී. 1182].

වචාදීනං වස්ස උට හොති වා කානුබන්ධෙ ත-කාරපච්චයෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

වුච්චිත්ථාති උත්තො-ධම්මො, උත්තා-කථා, උත්තං-වචනං, නිරුත්තො, නිරුත්තා, නිරුත්තං, රාගමො.

732. අස්සු.

වචාදීනං අස්ස උ හොති කානුබන්ධෙ ත-කාරපච්චයෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

වුත්තො-ධම්මො, වුත්තා-කථා, වුත්තං-වචනං.

වතු-වත්තනෙ, වත්තතීති වත්තො, පවත්තො, නිවත්තො.

වප-බීජනික්ඛෙපෙ, වපීයිත්ථාති වුත්තං-බීජං, ‘අස්සූ’ති උත්තං.

විච-විවෙචනෙ, විවිච්චිත්ථාති විවිත්තො.

සන්ජ-සඞ්ගෙ, සඤ්ජතීති සත්තො, ආසත්තො, විසත්තො.

සිව-සෙවනෙ, සිඤ්ච්ීයිත්ථාති සිත්තො, ආසිත්තො, අවසිත්තො, අභිසිත්තො.

සූච-සූචනෙ, අත්ථං සූචෙතීති සුත්තං.

සූද-පග්ඝරණෙ, අත්ථං සූදතීති සුත්තං.

සුප-සොප්පනෙ, සුපතීති සුත්තො ඉච්චාදි.

තිපච්චයම්හි-බ්‍යාපනං බ්‍යත්ති, වියත්ති, පරියාපුණනං පරියත්ති, සමාපනං සමත්ති, පරිසමත්ති, ආණාපනං ආණත්ති, ගොපනං ගුත්ති, ඤාපනං ඤත්ති, පඤ්ඤාපනං පඤ්ඤත්ති, සඤ්ඤාපනං සඤ්ඤත්ති, විඤ්ඤාපනං විඤ්ඤත්ති.

තප-තප්පනෙ, තප්පනං තිත්ති, මහාවුත්තිනා අස්ස ඉත්තං. දීපනං දිත්ති, පජ්ජනං පත්ති, ආපත්ති, උප්පත්ති, නිප්පත්ති, විපත්ති, සම්පත්ති, භජනං භත්ති, සම්භත්ති, භුඤ්ජනං භුත්ති, යුඤ්ජනං යුත්ති, රිඤ්චනං රිත්ති, නිද්ධාරෙත්වා වුච්චති අත්ථො එතායාති නිරුත්ති, වුච්චති සුත්තස්ස අත්ථො එතායාති වුත්ති. ''විවරීයති සුත්තස්ස අත්ථො එතායාති වුත්ති''තිපි වදන්ති. වත්තනං වුත්ති, ජීවිතවුත්ති, තදායත්තවුත්ති, 'අස්සූ'ති අස්ස උත්තං. විවෙචනං විවිත්ති, සජ්ජනං සත්ති, ආසත්ති, විසත්ති ඉච්චාදි.

තුපච්චයම්හි-ඛිපතීති ඛිත්තා, ගොපෙතීති ගුත්තා, වපතීති වත්තා.

ඉධ ඡිද, භිදාදයොපි වත්තබ්බා, ඡින්දතීති ඡෙත්තා, භින්දතීති භෙත්තා, භජතීති භත්තා, භුඤ්ජතීති භුත්තා, භොත්තා, යුත්තා, රිත්තා, ලිත්තා, ලුත්තා, වචති වදතීති වා වත්තා, විවිච්චතීති විවිත්තා, සඤ්ජතීති සත්තා, සුප්පතීති සුත්තා ඉච්චාදි.

තවන්තුපච්චයම්හි-ඛිපිත්ථාති ඛිත්තවා, ගොපිත්ථාති ගුත්තවා, වපිත්ථාති වත්තවා, ඡින්දිත්ථාති ඡෙත්තවා.

භජ-පුථක්කරණෙ, භාජිත්ථාති භත්තවා, විභත්තවා, අභුඤ්ජීති භුත්තවා, අයුඤ්ජීති යුත්තවා ඉච්චාදි.

තාවීපච්චයම්හි-ඛිත්තාවී, ගුත්තාවී, වත්තාවී, ඡෙත්තාවී, විභත්තාවී, භෙත්තාවී, භුත්තාවී, යුත්තාවී ඉච්චාදි.

ත්වාදීසු පරරූපත්තෙ මහාවුත්තිනා තිණ්ණං බ්‍යඤ්ජනානං ආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො, ඡෙත්වා, ඡෙත්වාන, ඡෙත්තුන, විභත්වා, විභත්වාන, විභත්තුන, භුත්වා, භුත්වාන, භුත්තුන ඉච්චාදි.

තුං, තවෙසු-ඡෙත්තුං, ඡෙත්තවෙ, ඡෙතුං, ඡෙතවෙ වා, ආදිබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො. විභත්තුං, විභත්තවෙ, භෙත්තුං, භෙත්තවෙ, භොත්තුං, භොත්තවෙ, ආදිවුද්ධි ඉච්චාදි.

තබ්බපච්චයෙ-ඡෙත්තබ්බං, ඡෙතබ්බං වා, භෙත්තබ්බං, භොත්තබ්බං, වුච්චතීති වත්තබ්බං ඉච්චාදි.

ඉති සදිසසංයොගරූපරාසි.

වග්ගන්තරූපරාසි

අථ වග්ගන්තරූපරාසි වුච්චතෙ.

කමු, කිලමු, ඛනු, ඛමු, ගමු, තනු, තිමු, දමු, හමු, මන, යමු, වමු, සමු, හන.

733. **මනානං නිග්ගහීතං.**

මකාර, නකාරන්තානං ධාතූනං අන්තො මකාරො නකාරො ච නිග්ගහීතං හොති යකාරවජ්ජිතෙ බ්‍යඤ්ජනෙ පරෙ. 'වග්ගෙ වග්ගන්තො'ති නිග්ගහීතස්ස වග්ගන්තත්තං.

කමු-පාදගමනෙ, පක්කමිත්ථාති පක්කන්තො, පාදෙන අක්කමිත්ථාති අක්කන්තො, උක්කන්තො, වික්කන්තො, නික්ඛන්තො, 'නිතො කමස්සා'ති කස්ස ඛත්තං, සඞ්කන්තො, ඔක්කන්තො, අවක්කන්තො, අපක්කන්තො, අතික්කන්තො, පටික්කන්තො, කස්ස ද්විත්තානි.

කිලමු-ඛෙදෙ, කිලමිත්ථාති කිලන්තො.

තිමු-අද්දභාවෙ, තෙමයිත්තාති තින්තො.

දමු-දමනෙ, දමිත්ථාති දන්තො.

හමු-අනවත්ථානෙ, හමිත්ථාති හන්තො, විබ්භන්තො.

මන-ඤාණෙ, මනතීති මන්තො.

වමු-උග්ගිලනෙ, වමිත්ථාති වන්තො.

සමු-සන්තියං, සම්මතීති සන්තො, උපසන්තො, වූපසන්තො.

සමු-ඛෙදෙ, සම්මති ඛිජ්ජතීති සන්තො ඉච්චාදි.

තිපච්චයම්හි-කාමනං කන්ති, නිකාමනං නිකන්ති, පක්කමනං පක්කන්ති, ඛමනං ඛන්ති, තනනං තන්ති, දමනං දන්ති, හමනං හන්ති, විබ්භන්ති, මනනං මන්ති, සමනං සන්ති ඉච්චාදි.

තුපච්චයෙ-පක්කමතීති පක්කන්තා, ඛනතීති ඛන්තා, ඛමතීති ඛන්තා, ගච්ඡතීති ගන්තා, තනොතීති තන්තා, තෙමයතීති තින්තා, දමයතීති දන්තා, හමතීති හන්තා, මනතීති මන්තා.

නිපුබ්බො යමු-නියමනෙ, නියාමෙතීති නියන්තා, වමතීති වන්තා, සමතීති සන්තා, හනතීති හන්තා ඉච්චාදි.

ත්වාදීසු-ගන්ත්වා, ගන්ත්වාන, ගන්තුන, මන්ත්වා, මන්ත්වාන, මන්තුන, හන්ත්වා, හන්ත්වාන, හන්තුන ඉච්චාදි.

තුං, තවෙසු-පක්කන්තුං, පක්කන්තවෙ, ඛනනං ඛන්තුං, ඛන්තවෙ, ගමනං ගන්තුං, ගන්තවෙ, මනනං මන්තුං, මන්තවෙ, හනනං හන්තුං, හන්තවෙ ඉච්චාදි.

තබ්බම්හි-අභික්කන්තබ්බං, පටික්කන්තබ්බං, ඛඤ්ඤතෙති ඛන්තබ්බං, ගච්ඡීයතෙති ගන්තබ්බං, මඤ්ඤතෙති මන්තබ්බං, වමීයතෙති වන්තබ්බං, හඤ්ඤතෙති හන්තබ්බං ඉච්චාදි.

ඉති වග්ගන්තරූපරාසි.

ධාත්වන්තවිකාරරාසි නිට්ඨිතො.

පච්චයවිකාරරාසි

කාදෙසරාසි

අථ පච්චයවිකාරරාසි වුච්චතෙ.

734. **පචා කො** [ක. 583; රූ. 617; නී. 1186].

පචම්හා ත, තවන්තූනං තස්ස කො හොති.

පච්චිත්ථාති පක්කො, පක්කවා.

බහුලාධිකාරා තපච්චයො කාලත්තයෙපි හොති, අසක්ඛි, සක්ඛති, සක්ඛිස්සතීති සක්කො, මහාවුත්තිනා තපච්චයස්ස කො.

මුච-මොචනෙ.

735. **මුචා වා** [ක. 583; රූ. 617; නී. 1186].

මුචම්හා ත, තවන්තූනං තස්ස අනන්තරස්ස කො හොති වා.

ඔමුච්චිත්ථාති ඔමුක්කො, ඔමුක්කවා, පටිමුක්කො, පටිමුක්කවා.

සුස-සොසනෙ.

736. **සුසා ඛො** [ක. 583; රූ. 617; නී. 1186].

සුසම්හා ත, තවන්තූනං තස්ස ඛො හොති.

සුස්සිත්ථාති සුක්ඛො, සුක්ඛවා.

737. **ගො හන්ජාදීහි** [ක. 577; රූ. 628; නී. 1180].

හන්ජාදීහි ත, තවන්තූනං තස්ස ගො හොති.

අභඤ්ජිත්ථාති භග්ගො, භග්ගවා, ඔභග්ගො, සම්භග්ගො, පලිභග්ගො.

ලග-ලග්ගනෙ, ලගිත්ථාති ලග්ගො, ලග්ගවා, විලග්ගො, විලග්ගවා.

මුජ-මුජ්ජනෙ, මුජ්ජිත්ථාති මුග්ගො, මුග්ගවා, නිම්මුග්ගො, උම්මුග්ගො.

විජ-භය, චලනෙසු, සංවිජිත්ථාති සංවිග්ගො, සංවිග්ගවා, උබ්බිග්ගො, උබ්බිග්ගවා.

ලුජ-විනාසෙ, පලුජිත්ථාති පලුග්ගො, පලුග්ගවා, ඔලුග්ගො, ඔලුග්ගවා, විලුග්ගො, විලුග්ගවා ඉච්චාදි.

ඉති කාදෙසරාසි.

ය්‍යාදෙසරාසි

ඉසු, ආස, එස, කස, කිස, කිලිස, කුස, ඝුස, ජුස, තුස, දිස, දුස, දංස, නස, පිස, පුස, පුච්ඡ, ඵුස, භස්ස, භජ්ජ, මජ, මස, මුස, වස්ස, විස, සජ, සිස, සිලිස, හස, හස්ස, හංස.

738. **සානන්තරස්ස තස්ස ඨො** [ක. 573; රූ. 626; නී. 1176 (ඨොකං විසදිසං)].

සකාරන්තෙහි ධාතූහි පරස්ස අනන්තරස්ස පච්චයතකාරස්ස ඨො හොති, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං, ‘චතුත්ථදුතියෙස්වෙස’න්ති සංයොගාදිස්ස පඨමත්තං.

ඉසු-ඉච්ඡා, කන්තීසු, ඉච්ඡීයතෙති ඉට්ඨො, පරියිට්ඨො.

ආස-උපවෙසනෙ, විපරිතතො ආසති උපවිසතීති විපල්ලට්ඨො.

කස-වප්පනෙ විලෙඛනෙ ච.

739. **කසස්සිම ච වා** [ක. 573; රූ. 626; නී. 1176 (ඨොකං විසදිසං)].

කසම්හා පරස්ස පච්චයතකාරස්ස ඨො හොති, කසස්ස ආදිසරම්හා පරං ඉම ච හොති වා.

කස්සිත්ථාති කිට්ඨං-සස්සං, කට්ඨං වා.

උපපුබ්බො ආසන්නෙ, උපකට්ඨො.

විපුබ්බො පවාසෙ, වූපකට්ඨො.

කිස-හානිම්හි, පටිකිට්ඨො, නිහීනොති අත්ථො.

කිලිස-විබාධනෙ උපතාපෙ ච, කිලිස්සතීති කිලිට්ඨො, සංකිලිට්ඨො, උපක්කිලිට්ඨො.

කුස-අක්කොසෙ, අක්කොසීයිත්ථාති අක්කුට්ඨො. අක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙන.

ඝුස-සද්දෙ, ඝොසීයිත්ථාති ඝුට්ඨො, සඞ්ඝුට්ඨො. අච්ඡරාගණසඞ්ඝුට්ඨං [සං. නි. 1.46]. උග්ඝුට්ඨො.

ජුස-සෙවායං, ජුසීයිත්ථාති ජුට්ඨො.

තුස-පීතිම්හි, තුස්සිත්ථාති තුට්ඨො, සන්තුට්ඨො.

දිස-පෙක්ඛනෙ, පස්සීයිත්ථාති දිට්ඨො, සන්දිට්ඨො.

දිසී-කථනෙ, උද්දිසීයිත්ථාති උද්දිට්ඨො, නිද්දිසීයිත්ථාති නිද්දිට්ඨො, අපදිසීයිත්ථාති අපදිට්ඨො.

දුස-දූසනෙ, දුසීයිත්ථාති දුට්ඨො.

දංස-දංසනෙ, දංසීයිත්ථාති දට්ඨො, නිග්ගහීතලොපො.

නස-අදස්සනෙ, නස්සිත්ථාති නට්ඨො, විනට්ඨො.

පිස-චුණ්ණියෙ, පිසීයිත්ථාති පිට්ඨං.

පුස-පොසනෙ, පොසීයිත්ථාති පුට්ඨො, පරපුට්ඨො.

ඵුස-සම්ඵස්සෙ, ඵුසීයිත්ථාති ඵුට්ඨො, සම්ඵුට්ඨො.

හස්ස-කථනෙ වචනෙ ච, හස්සිත්ථාති හට්ඨො, ආහට්ඨො.

මස-ආමසනෙ විජ්ඣනෙ ච, මසීයිත්ථාති මට්ඨො, ආමට්ඨො, ඔමට්ඨො, උම්මට්ඨො. සත්තියා විය ඔමට්ඨො [සං. නි. 1.21].

මුස-නස්සනෙ, මුස්සිත්ථාති මුට්ඨො, පමුට්ඨො, සම්මුට්ඨො.

වස්ස-සෙචනෙ, වස්සිත්ථාති වුට්ඨො-දෙවො, 'අස්සූ'ති උත්තං.

විස-පවෙසනෙ, පවිසිත්ථාති පවිට්ඨො, නිවිට්ඨො, උපවිට්ඨො.

සිස-සෙසෙ, අවසෙසිත්ථාති අවසිට්ඨො.

විපුබ්බො විසෙසනෙ, විසෙසිත්ථාති විසිට්ඨො.

සිලිස-සිලෙසනෙ, සිලිස්සිත්ථාති සිලිට්ඨො.

හස-හාසෙ, හසිත්ථාති හට්ඨො, පහට්ඨො.

හස්ස, හංසධාතුයො සදිසා එව.

පුච්ඡ-පුච්ඡායං.

740. **පුච්ඡාදිතො** [ක. 571; රූ. 626; නී. 1176].

පුච්ඡාදීහි පරස්ස අන්තරස්ස පච්චයතකාරස්ස ඨො හොති.

පුච්ඡීයිත්ථාති පුට්ඨො.

භජ්ජ-භජ්ජනෙ, භජ්ජිත්ථාති භට්ඨං-ධඤ්ඤං.

මජ-සුද්ධියං, සුට්ඨු මජ්ජිත්ථාති සම්මට්ඨො-භූමිභාගො.

සජ-සංසග්ගාදීසු, සංසජ්ජිත්ථාති සංසට්ඨො, විසට්ඨො, නිසට්ඨො, ඔසට්ඨො.

යජ-පූජායං.

741. **යජස්ස යස්ස ටියී** [ක. 610; රූ. 627; නී. 1215].

යජස්ස යකාරස්ස ටි, යිආදෙසා හොන්ති කානුබන්ධෙ පච්චයතකාරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

යජිත්ථාති ඉට්ඨො, යිට්ඨො.

තිපච්චයම්හි-පරියෙසනං පරියෙට්ඨි.

එස-ගවෙසනෙ, එසනං එට්ඨි, පරියෙට්ඨි, තුස්සනං තුට්ඨි, සන්තුට්ඨි, දස්සනං දිට්ඨි, සන්දිට්ඨි, වස්සනං වුට්ඨි, ‘අස්සූ’ති උත්තං. විසජ්ජනං විසට්ඨි.

ත්වාදීසු-දිස-පෙක්ඛනෙ, ‘දිසස්ස පස්සදස්සදසාදදක්ඛා’ති සුත්තෙන දිසස්ස දසාදෙසො, මහාවුත්තිනා වකාරලොපො, දට්ඨා, දට්ඨාන, දට්ඨුන.

‘තුංයානා’ති ත්වාපච්චයස්ස තුංආදෙසො. නෙක්ඛම්මං දට්ඨු ඛෙමතො [සු. නි. 426], ගාථාවසෙන නිග්ගහීතලොපො.

තුං, තවෙසු-දට්ඨුං, දට්ඨබ්බෙ, පුච්ඡනං පුට්ඨුං, පුට්ඨබ්බෙ.

තබ්බම්හි-තුස්සිතබ්බන්ති තුට්ඨබ්බං, තොට්ඨබ්බං, පස්සිතබ්බන්ති දට්ඨබ්බං, පුච්ඡිතබ්බන්ති පුට්ඨබ්බං, ඵුසිතබ්බන්ති ඵොට්ඨබ්බං.

ඉති ඨාදෙසරාසි.

ඪාදෙසරාසි

742. දහා ඪො [ක. 576; රූ. 607; නී. 1179].

දහම්හා පරස්ස අනන්තරස්ස පච්චයතකාරස්ස ඪො හොති, පරරූපත්තෙ සංයොගාදිස්ස තතියත්තං.

දහ-දය්හනෙ, දය්හිත්ථාති දඩ්ඪො.

743. බහස්සුම ච [ක. 576; රූ. 607; නී. 1179].

බහම්හා පරස්ස අනන්තරස්ස තස්ස ඪො හොති, බහස්ස ආදිසරම්හා උම ච හොති.

බහ-වුද්ධියං, අබහීති බුඩ්ඪො, බස්ස වො, වුඩ්ඪො.

තිම්හි-බහනං වුඩ්ඪී.

744. ලොපො වඩ්ඪා තිස්ස [‘ත්තිස්ස’ (බහූසු)].

වඩ්ඪම්හා පරස්ස තිපච්චයස්ස තකාරස්ස ලොපො හොති.

වඩ්ඪ-වඩ්ඪනෙ, වඩ්ඪනං වුඩ්ඪී.

ඉති ඪාදෙසරාසි.

ණාදෙසරාසි

කිර කී, චර, ජර, තර, ථර, පූර.

745. කිරාදීහි ණො.

කිරාදීහි පරෙසං ත, තවන්තූනං තකාරස්ස අනන්තරභූතස්ස ණො හොති, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං.

කිර-ආකිරණෙ සම්මිස්සන, ඛිපනෙසු ච, කිරිත්ථාති කිණ්ණො, පකිණ්ණො, ආකිණ්ණො, වික්කිණ්ණො, සංකිණ්ණො, සමාකිණ්ණො.

පූර-පූරණෙ, පූරිත්ථාති පුණ්ණො, සම්පුණ්ණො, පරිපුණ්ණො.

ඛී-ඛයෙ, ඛියිත්ථාති ඛීණො.

කිණ්ණවා, පුණ්ණවා, ඛීණවා.

746. තරාදීහි රිණ්ණො [ක. 581; රූ. 616; නී. 1184].

තරාදීහි පරෙසං ත, තවන්තූනං තකාරස්ස අනන්තරභූතස්ස රිණ්ණො හොති. 'රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා'ති ධාත්වන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස ආදිසරස්ස ච ලොපො.

චර-ගති, භක්ඛනෙසු, චරිත්ථ, චරීයිත්ථාති වා චිණ්ණො, ආචිණ්ණො, සමාචිණ්ණො.

ජර-ජීරණෙ, ජියයිත්ථාති ජිණ්ණො, අනුජිණ්ණො, පරිජිණ්ණො.

තර-තරණෙ, තරිත්ථාති තිණ්ණො, උත්තිණ්ණො, නිත්තිණ්ණො, විතිණ්ණො, ඔතිණ්ණො, සමොතිණ්ණො.

ථර-විත්ථාරෙ, විත්ථරිත්ථාති විත්ථිණ්ණො.

චිණ්ණවා, ජිණ්ණවා, තිණ්ණවා, විත්ථිණ්ණවා.

ඉති ණාදෙසරාසි.

ථාදෙසරාසි

747. ධස්තොඔස්තා.

ධස්තො, උත්‍රස්තොති එතෙ සද්දා තපච්චයන්තා සිජ්ඣන්ති.

ධංස-විද්ධංසනෙ, විද්ධංසතීති විද්ධස්තො, විද්ධංසිතො වා.

තස-සන්තාසෙ, උත්‍රසතීති උත්‍රස්තො, උත්තසිතො වා.

භස-භස්මීකරණෙ, භසන්ති භස්මිං කරොන්ති එතෙනාති භස්තා, භස්ත්‍රා වා, කම්මාරගග්ගරී, එවමාදීනිපි ඉධ වෙදිතබ්බානි.

748. සාස වස සංස හංසා ථො ['...සංස සසා ථො' (බහූසු)].

එතෙහි පරස්ස අනන්තරස්ස පච්චයතකාරස්ස ථො හොති.

සාස-අනුසිට්ඨියම්හි.

749. සාසස්ස සිසා ['සාසස්ස සිස වා' (බහූසු)].

සාසස්ස සිසා හොන්ති කානුබන්ධෙ පච්චයතකාරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං සංයොගාදිස්ස ච පඨමත්තං.

සාසීයතීති සිත්ථො, අනුසාසීයතීති අනුසිට්ඨො. ‘‘අනුසිට්ඨො සො මයා’’ති [මහාව. 126] එත්ථ පන ත්ථකාරස්ස ට්ඨකාරොති වුත්තියං වුත්තො. තං තං අත්ථං සාසති එත්ථ, එතෙනාති වා සත්ථං, සද්දසත්ථං, වෙදසත්ථං.

වස-නිවාසෙ, ‘අස්සු’ති උත්තං, අවසීති වුත්ථො, වසීයිත්ථාති වා වුත්ථො, වස්සං වසිත්ථාති වස්සංවුත්ථො, ආවසීයිත්ථාති ආවුත්ථං-ජෙතවනං, නිවසිත්ථාති නිවුත්ථො, අජ්ඣාවසිත්ථාති අජ්ඣාවුත්ථො. බහුලාධිකාරා ‘‘රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා’’ති [පාචි. 86] එත්ථ උත්තං නත්ථි. උපොසථං උපවසිත්ථාති උපොසථංඋපවුත්ථො, උපවසීයිත්ථාති වා උපවුත්ථොඋපොසථො, පරිවාසං පරිවසිත්ථාති පරිවාසංපරිවුත්ථො, පරිවසීයිත්ථාති වා පරිවුත්ථො-පරිවාසො.

සංස-පසංසනෙ, පසංසීයිත්ථාති පසත්ථො.

හංස-පහංසනෙ, හංසීයිත්ථාති හත්ථො, නිග්ගහීතලොපො, පහත්ථො.

තිපච්චයම්හි-අනුසාසනං අනුසිත්ථි, අනුසිට්ඨි වා, නිවසනං නිවුත්ථි.

තුපච්චයම්හි-සදෙවකං ලොකං සාසති අනුසාසතීති සත්ථා.

තවන්තුපච්චයම්හි-නිවසිත්ථාති නිවුත්ථවා.

තාවීම්හි-නිවුත්ථාවී.

තුං, තවෙසු-වසනං වත්ථුං, වත්ථවෙ.

තබ්බම්හි-ද්වාරමූලෙ වත්ථබ්බං, සභායෙ වත්ථබ්බං.

වස-පරිදහනෙ, බහුලාධිකාරා උත්තං නත්ථි, වාසිතබ්බන්ති වත්ථං, නිවාසීයිත්ථාති නිවත්ථං, වත්ථබ්බං, නිවත්ථබ්බං.

ඉති ථාදෙසරාසි.

ධාදෙසරාසි

ඉධ, කුධ, ගිධ, බධ, බුධ, බුධි, මිධ, යුධ, රාධ, රුධ, විධ, සිධ, සුධ, ථභි, රභ, ලභ, ලුභ, සම්භූ, දුහ, නහ, මුහ.

750. ධො ධභහෙහි [ක. 576; රූ. 607; නී. 1179; ‘ධො ධහභෙහි’ (බහූසු)].

එතෙහි පරස්ස අනන්තරස්ස තස්ස ධො හොති.

ඉධ-ඉජ්ඣනෙ, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං සංයොගාදිස්ස ච තතියත්තං, සමිජ්ඣිත්ථාති සමිද්ධො-මහද්ධනො.

කුධ-කොපෙ, කුජ්ඣතීති කුද්ධො, සංකුද්ධො.

ගිධ-ගෙධෙ, ගිජ්ඣිත්ථාති ගිද්ධො, අනුගිද්ධො, අභිගිද්ධො.

බධ-බන්ධනෙ, බජ්ඣිත්ථාති බද්ධො, පබද්ධො, ආබද්ධො, නිබද්ධො.

බුධ-ඤාණෙ ජාගරෙ විකසනෙ ච, බුජ්ඣති ජානාතීති බුද්ධො, සම්බුද්ධො, සම්මාසම්බුද්ධො, පබුජ්ඣති ජාගරොතීති වා පබුද්ධො, පටිබුද්ධො.

බුධි-නිවාරණෙ, පරිබුන්ධීයතීති පලිබුද්ධො. වාතපලිබුද්ධො, පිත්තපලිබුද්ධො, සෙම්හපලිබුද්ධො.

මිධ-මිජ්ඣනෙ, මිජ්ඣතීති මිද්ධං, මිද්ධො. කපිමිද්ධො.

යුධ-සම්පහාරෙ, යුජ්ඣීයතෙති යුද්ධං. මල්ලයුද්ධං, මෙණ්ඩයුද්ධං, හත්ථියුද්ධං, කුක්කුටයුද්ධං.

රාධ-ආරාධනෙ, ආරාධයිත්ථාති ආරද්ධො, අභිරද්ධො.

විපුබ්බො-විරජ්ඣනෙ, විරද්ධො.

රුධ-ආවරණෙ, රුන්ධීයිත්ථාති රුද්ධො, ඔරුද්ධො, අවරුද්ධො.

නිපුබ්බො-නිරොධෙ, නිරුජ්ඣිත්ථාති නිරුද්ධො.

විපුබ්බො-විරොධෙ, විරුජ්ඣිත්ථාති විරුද්ධො, පටිවිරුද්ධො.

අනුපුබ්බො-කන්තියං, අනුරුද්ධො.

විධ-විජ්ඣනෙ, විජ්ඣිත්ථාති විද්ධො. සල්ලවිද්ධො.

සිධ-නිප්ඵත්තියං, සිජ්ඣිත්ථාති සිද්ධො.

පපුබ්බො-පාකටභාවෙ, පසිද්ධො.

නි, පටිපුබ්බො නිවාරණෙ, නිසිද්ධො, පටිසිද්ධො.

සුධ-සුජ්ඣනෙ, සුජ්ඣතීති සුද්ධො, විසුද්ධො, පරිසුද්ධො.

ථභි-ථම්භනෙ, ථම්භතීති ථද්ධො, පත්ථද්ධො, උපත්ථද්ධො.

රභ-ආරම්භෙ, ආරභිත්ථාති ආරද්ධො, ආරබ්භිත්ථාති වා ආරද්ධො, සමාරද්ධො.

ලභ-ලාභෙ, අලභීති ලද්ධො, ලබ්භිත්ථාති වා ලද්ධො, පටිලද්ධො, උපලද්ධො.

ලුභ-ගිද්ධියං, ලුබ්භතීති ලුද්ධො, පලුද්ධො, විලුද්ධො.

සම්භූ-පස්සද්ධියං, පස්සම්භිත්ථාති පස්සද්ධො.

දුහ-දොහනෙ, දුය්හිත්ථාති දුද්ධා-ගාවී.

නහ-බන්ධනෙ, සන්නය්හිත්ථාති සන්නද්ධො, ඔනද්ධො, අවනද්ධො.

මුහ-අන්ධභාවෙ, මුය්හතීති මුද්ධො-බාලො.

තිපච්චයම්හි-ඉජ්ඣනං ඉද්ධි, ඉජ්ඣන්ති එතායාති වා ඉද්ධි, සමිජ්ඣනං සමිද්ධි, ගිජ්ඣනං ගිද්ධි, මිජ්ඣනං මිද්ධි, අභිරාධනං අභිරද්ධි, විරුජ්ඣනං විරුද්ධි, පටිවිරුද්ධි, සිජ්ඣනං සිද්ධි, සංසිද්ධි, පටිසිද්ධි, සුජ්ඣනං සුද්ධි, විසුද්ධි, පාරිසුද්ධි, ලභනං ලද්ධි, උපලද්ධි, ලුබ්භනං ලුද්ධි, පස්සම්භනං පස්සද්ධි, මුය්හනං මුද්ධි.

තවන්තු, තාවීසු- ''සමිද්ධා, සමිද්ධාවී''තිආදිනා වත්තබ්බං.

ත්වාදීසු-රභ-ආරම්භෙ, ආරද්ධා, ආරද්ධාන.

ලභ-ලාභෙ, ලද්ධා, ලද්ධාන, පටිලද්ධා, පටිලද්ධාන.

තුං, තවෙසු-බුධ-ඤාණෙ, බුද්ධුං, බුද්ධවෙ, සුබුද්ධුං, සුබුද්ධවෙ, බොද්ධුං, බොද්ධවෙ, ලද්ධුං, ලද්ධවෙ, පටිලද්ධුං, පටිලද්ධවෙ.

තබ්බම්හි-බොද්ධබ්බං, ලද්ධබ්බං, පටිලද්ධබ්බං.

751. වද්ධස්ස වා.

වද්ධස්ස උ හොති වා කානුබන්ධෙ පච්චයතකාරෙ ත්වාදිවජ්ජිතෙ.

වද්ධිත්ථාති වුද්ධො, වද්ධො වා, වද්ධනං වුද්ධි, මහාවුත්තිනා උත්තං. තිපච්චයස්ස ච තස්ස ලොපො.

ඉති ධාදෙසරාසි.

විසංයොගනාදෙසරාසි

හා, ඉ, චි, ජි, ඩි, ඡී, දී,පී, මි, ලී, ථු, දූ, ධූ, පූ, භූ, ලූ, වු, සු, හු, ආස, කථ, කුප, පල, මල, සුප, පළ.

752. හිදාදිතො නො ක්ත, ක්තවන්තූනං.

හිදාදිම්හා පරෙසං ක්ත, ක්තවන්තූනං තකාරස්ස අනන්තරභූතස්ස නො හොති.

හා-චාගෙ, හීයිත්ථාති හීනො, පහීනො, නිහීනො, ඔහීනො. එත්ථ ච නොආදෙසං කත්වා පච්ඡා 'ඌබ්‍යඤ්ජනස්සා'ති ඊආගමො, තස්ස ච ක්වචි රස්සො. එවං පරත්ථ.

අධිපුබ්බො-ඉ-ආයත්තෙ, අධිච්ච එතීති අධිනො.

චි-චයෙ, චයිත්ථාති චිනො, ආචිනො.

ජි-ජයෙ, පඤ්චමාරෙ ජිනාතීති ජිනො.

ඩි-ගතියං, ඩෙතීති ඩිනො.

ඡී-සඞ්ඝාතෙ, ඡීයතීති ඡීනං.

දී-ඛයෙ, අනුක්කමෙන දීයති ඛියාතීති දිනො-දිවසො.

පී-තප්පනෙ, පීනිත්ථාති පීනො.

මි-පක්ඛෙපෙ, මිනාතීති මිනො.

ලී-ලයෙ, ලීයිත්ථාති ලීනො, අල්ලීයිත්ථාති අල්ලීනො. නිලීයිත්ථාති නිලීනො, පටිලීයිත්ථාති පටිලීනො, පටිලීනචරො භික්ඛු, පටිසල්ලීයිත්ථාති පටිසල්ලීනො.

ථු-නිත්ථුනනෙ, නිත්ථුනාතීති නිත්ථුනො.

දූ-ඛෙදෙ, දූයතෙති දූනො.

ධූ-නිද්ධූනනෙ, අහිතෙ ධම්මෙ ධුනාතීති ධුනො, ධොනොපඤ්ඤවා.

පූ-සොධනෙ, පුනාතීති පුනො, දන්තං පුනන්ති එතෙනාති දන්තපොණො, නස්ස ණත්තං.

භූ-වුද්ධියං, භවති වඩ්ඪතීති භූනො-හිතරාසි.

ලූ-ඡෙදනෙ, ලුනාතීති ලූනො.

වු-සංවරණෙ, ආවුණාතීති ආවුණො.

සු-සවනෙ, සුණාතීති සුනො, සොණො, නස්ස ණත්තං.

සු-පසවනෙ වා, පසවති වඩ්ඪතීති සුනං-උද්ධුමාතං.

හු-පූජා, දානෙසු, ආහුතබ්බන්ති ආහුනං, පාහුතබ්බන්ති පාහුනං-දාතබ්බවත්ථු.

ආස-උපවෙසනෙ, අච්ඡතීති ආසිනො, තුණ්හී අච්ඡතීති තුණ්හීමාසිනො.

කඨ-ඵද්ධෙ ථෙරියෙ ච, කඨතීති කඨිනං.

කුප-කොපෙ, හිරි කුප්පති එතෙනාති හිරිකොපිනං.

පල-ගතියං, පලෙතීති පලිනො.

මල-මලිනභාවෙ, මලතීති මලිනො, මලිනං-වත්ථං.

සුප-සොප්පනෙ, සුපතීති සුපිනො.

පළ-ගතියං, පළෙතීති පළිනො, පළිනා ජම්බුදීපාතෙ [පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසංගීතිකථා].

ඉති විසංයොගනාදෙසරාසි.

සසංයොගනාදෙසරාසි

ඛිද, ඡිද, තුද, දා, නුද, පත, පද, භිද, විද, සද.

‘භිදාදිතො නො ක්තක්තවන්තූන’න්ති තස්ස නො, ධාත්වන්තස්ස පරරූපත්තං, ඛිජ්ජිත්ථාති ඛින්නො, ඡිජ්ජිත්ථාති ඡින්නො, සඤ්ඡින්නො, තුදිත්ථාති තුන්නො, පතුන්නො, නිතුන්නො, විතුන්නො.

නුද-ඛෙපෙ, නුදිත්ථාති නුන්නො, පනුන්නො.

පත-පතනෙ, පතතීති පන්නො, පන්නධජො, න්නස්ස ණ්ණත්තෙරුක්ඛපණ්ණං, පත්තං වා.

පද-ගතියං, පජ්ජිත්ථාති පන්නො, ආපන්නො, උප්පන්නො, නිපන්නො, විපන්නො, සම්පන්නො, උපපන්නො, සමුපපන්නො, පරියාපන්නො.

භිද-විදාරණෙ, භිජ්ජිත්ථාති භින්නො, පභින්නො, සම්භින්නො, පරිභින්නො, විභින්නො.

විද-තුට්ඨියං, නිබ්බින්දතීති නිබ්බින්නො.

සද විසරණ, ගත්‍යා’වසානෙසු, සීදිත්ථාති සන්නො, ඔසන්නො, පසීදිත්ථාති පසන්නො, අභිප්පසන්නො, නිසීදිත්ථාති නිසින්නො, සන්නිසින්නො, ‘සදජරානමීම’ඉති ඊම, සංයොගෙ රස්සො ච.

තවන්තුම්හි-ඛින්නවා, ඡින්නවා, සඤ්ඡින්නවා, තුන්නවා, පතුන්නවා, පනුන්නවා, පන්නවා, ආපන්නවා, භින්නවා, සම්භින්නවා, සන්නවා, පසන්නවා, නිසින්නවා.

753. දාත්වින්නො [ක. 582; රූ. 631; නී. 1185].

දාධාතුම්හා පරෙසං ත, තවන්තූනං තස්ස ඉන්නො හොති.

දීයිත්ථාති දින්නො, පදින්නො, ආදින්නො, සමාදින්නො, උපාදින්නො, පරියාදින්නො, න්නස්ස ණ්ණත්තෙ උපාදිණ්ණො.

ඉති සසංයොගනාදෙසරාසි.

හාදෙසරාසි

ඌහ, ගාහු, ගුහ, බහ, බාහ, බුහ, මුහ, රුහ, වහ.

754. රුහාදීහි හො ළො ච [ක. 589; රූ. 621; නී. 1192; ‘…ළ ච’ (බහූසු)].

රුහාදීහි පරස්ස අනන්තරභූතස්ස තපච්චයස්ස තකාරස්ස හො හොති, ධාත්වන්තස්ස ළො හොති.

ඌහ-සඤ්චයෙ, බ්‍යූහිත්ථාති බ්‍යූළ්හො, වියූළ්හො, පරිබ්‍යූළ්හො, දෙවාසුරසඞ්ගාමො සමුපබ්‍යූළ්හො අහොසි [සං. නි. 1.249].

ගාහු-භුසත්ථෙ විලොලනෙ ච, මා ගාළ්හං පරිදෙවයි. ආගාළ්හාය චෙතෙති. ගාහිත්ථාති ගාළ්හො, පගාළ්හො, ආගාළ්හො, ඔගාළ්හො, අජ්ඣොගාළ්හො [පාරා. අට්ඨ. 1.1].

බහ-වුද්ධිම්හි.

755. මුහබහබුහානඤ්ච තෙ කානුබන්ධෙත්වෙ [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105; ‘‘මුහබහානඤ්ච…’’ (බහූසු)].

ත්වාදිවජ්ජිතෙ කානුබන්ධෙ පච්චයතකාරෙ පරෙ මුහ, බහ, බුහානඤ්ච ගුහස්ස ච දීඝො හොති.

‘රුහාදීහිහො ළො වා’ති ධාත්වන්තස්සළො, තපච්චයස්ස හො, අබහීති බාළ්හං.

බුහ-උද්ධරණෙ, අබුහිත්ථාති බූළ්හො, අබ්බූළ්හො, අබූළ්හසල්ලො [සු. නි. 785].

මුහ-අන්ධභාවෙ.

756. මුහා වා.

මුහම්හා පරස්ස අනන්තරභූතස්ස තකාරස්ස හො හොති, ධාත්වන්තස්ස ච ළො හොති වා.

මුය්හිත්ථාති මූළ්හො, මුද්ධො වා.

රුහ-ජනනෙ, ගතියඤ්ච, රුහිත්ථාති රූළ්හො, පරූළ්හො, ආරූළ්හො, ඔරූළ්හො, විරූළ්හො, නිරූළ්හො.

වහ-පාපනෙ, වහිත්ථාති වූළ්හො, ‘අස්සූ’ති උත්තං.

තිපච්චයම්හි-රුහනං රූළ්හි, නිරුහනං නිරූළ්හි, විරුහනං විරූළ්හි.

ත්වාදීසු –

757. පොය්‍යා වා ත්වාස්ස සමාසෙ.

සමාසට්ඨානෙ ත්වාපච්චයස්ස පානුබන්ධො යො හොති වා. පානුබන්ධො ‘පොය සිස්සා’ති විසෙසනත්ථො. ‘හස්ස විපල්ලාසො’ති හ, යානං විපරියායො.

බ්‍යූය්හ, පරිබ්‍යූය්හ. බ්‍යූහිත්වා, වියූහිත්වා වා, විගාය්හ, විගාහිත්වා, ඔගාය්හ, ඔගාහිත්වා, අජ්ඣොගාය්හ, අජ්ඣොගාහිත්වා.

බහුලාධිකාරා අසමාසෙපි පොය්‍යා හොති, ගුය්හ, ගූහිත්වා, නිගුය්හ, නිගූහිත්වා, ඔගුය්හ, ඔගූහිත්වා.

නහ-බන්ධනෙ, සන්නය්හ, සන්නාහිත්වා.

බාහ-නිවාරණෙ, දීඝො, බාය්හ, බාහිත්වා, පටිබාය්හ, පටිබාහිත්වා.

බුහ-උද්ධරණෙ පපුබ්බො, පබ්බුය්හ. සමූලං තණ්හං පබ්බුය්හ [සං. නි. 1.159 (තණ්හමබ්බුම්හ)].

ආපුබ්බො-අබ්බුය්හ, ‘‘අබ්බුහෙ සල්ලමත්තනො’’ති ආදීසු විය. පමුය්හ, පමුය්හිත්වා, විමුය්හ, විමුය්හිත්වා, සම්මුය්හ, සම්මුය්හිත්වා, ආරුය්හ, ආරුහිත්වා, ආරොහිත්වා, ඔරුය්හ, ඔරොහිත්වා.

සහ-සහනෙ, පසය්හ, පසහිත්වා වා.

ඉති හාදෙසරාසි.

ත්වාදිවිකාරරාසි

අථ ත්වා, ත්වාන, තුනානං විකාරො වුච්චතෙ.

ඉ, කර, හන.

758. ඉතොච්චො.

ඉධාතුම්හා පරස්ස ත්වාස්ස ච්චො හොති වා.

පෙච්ච, සමෙච්ච, අභිසමෙච්ච, අවෙච්ච, අන්වෙච්ච, අපෙච්ච, උපෙච්ච, සමුපෙච්ච, අධිච්ච, අතිච්ච, පටිච්ච.

වාති කිං? උපෙත්වා, සමුපෙත්වා, අධියිත්වා.

759. සාධිකරා රච්චරිච්චා [ක. 598; රූ. 643; නී. 1203; ‘සාසාධිකරා චචරිච්චා’ (බහූසු)].

සන්ත, අධිපරා කරම්හා ත්වාස්ස රච්ච, රිච්චා හොන්ති වා, සුත්තවිභත්තං ඉධ ලබ්භති.

සක්කච්ච, ‘සක්කච්ච’න්ති බින්දාගමො, අධිකිච්ච.

වාති කිං? සක්කත්වා, සක්කරිත්වා, අධිකරිත්වා.

සුත්තවිභත්තෙ-අත්තං නිරංකච්ච පියානි සෙවති [ජා. 2.21.461], අභිසඞ්ඛච්ච භොජනං.

760. හනා රච්චො [ක. 598; රූ. 643; නී. 1203. ‘සාසාධිකරා චචරිච්චා’ (බහූසු)].

හනම්හා ත්වාස්ස රච්චො හොති වා සමාසෙ. සුත්තවිභත්තෙන හරම්හාපි.

ආහච්ච, උහච්ච, විහච්ච, සංහච්ච, උපහච්ච.

වාති කිං? ආහනිත්වා, උහනිත්වා, විහනිත්වා, සංහනිත්වා.

හරම්හි-සා නො ආහච්ච පොසෙති [ජා. 2.22.2334 (ආහත්ච)], තතො උදකමාහච්ච.

දිස-පෙක්ඛනෙ.

761. **දිසා වානවා ස ච** [ක. 599; රූ. 644; නී. 1204; '…ස ච' (බහූසු)].

දිසම්හා ත්වාස්ස වාන, වා හොන්ති වා, දිසස්ස ච සස්ස ස හොති, පරරූපනිසෙධනමිදං.

දිස්වාන, දිස්වා.

වාති කිං? පස්සිත්වා.

ඛා, ඤා, දා, ධා, හා, කි, ඛි, චි, ජී, නී, ලී, සි, හූ.

'පෙය්‍යා වා ත්වාස්ස සමාසෙ'ති ත්වාස්ස යො, මහාවුත්තිනා විකප්පෙන ක්වචි යලොපො, සංපුබ්බො ඛා-ඤාණෙ, සඞ්ඛාය, සඞ්ඛා, පටිසඞ්ඛාය, පටිසඞ්ඛා, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤා, අභිඤ්ඤාය, අභිඤ්ඤා, පරිඤ්ඤාය, පරිඤ්ඤා.

සමාසෙති කිං? ඤත්වා.

වාති කිං? ආජානිත්වා, අභිජානිත්වා, පරිජානිත්වා.

අධිට්ඨාය, අධිට්ඨා, පතිට්ඨාය, පතිට්ඨා.

සමාසෙති කිං? ඨත්වා.

වාති කිං? අධිට්ඨහිත්වා, පතිට්ඨහිත්වා. මහාවුත්තිනා ඉත්තං, උපට්ඨිත්වා.

ආදාය, උපාදාය, උපාදා.

සමාසෙති කිං? දත්වා.

වාති කිං? ආදියිත්වා, සමාදියිත්වා, 'ඌ බ්‍යඤ්ජනස්සා'ති ඊආගමො, 'දාස්සියඞ'ඉති සුත්තෙන සරෙ පරෙ සමාසෙ ඉයාදෙසො.

762. **තුංයානා**.

ත්වාස්ස තුඤ්ච යානඤ්ච හොන්ති ක්වචි සමාසෙ.

පටුන

බහුලාධිකාරා ගාථායං අසමාසෙපි, නෙක්ඛමං දට්ඨු ඛෙමතො [සු. නි. 426], කිමබ්භුතං දට්ඨු මරූ පමොදිතා, බින්දුලොපො.

අභිහත්තුං පවාරෙය්‍ය, ‘‘අභිහට්ඨු’’න්තිපි පාඨො, සංයොගාදිස්ස ලොපො තස්ස ටත්තං. ‘‘අභිහට්ඨු’’න්තිපි [පාචි. 2.243] පඨන්ති. බ්‍යඤ්ජනං න සමෙති.

ආදියාන, උපාදියාන. විධාය, නිධාය, සන්ධාය, ඔධාය, සමොධාය, විදහිත්වා, නිදහිත්වා, ඔදහිත්වා, සමොදහිත්වා. පහාය, විහාය, ඔහාය, හිත්වා, ජහිත්වා.

ඉවණ්ණෙසු පාස්ස ද්විත්තං, වික්කිය්‍ය, වික්කිණිත්වා.

විචෙය්‍ය දානං දාතබ්බං [පෙ. ව. 329], ‘ඌලස්සෙ’ති ඉස්ස එත්තං, විචිනිත්වා, විනෙය්‍ය, විනෙත්වා, විනයිත්වා, අල්ලීය, අල්ලීයිත්වා, පටිසල්ලීය, පටිසල්ලීයිත්වා, යාගමො.

763. **පෙය්‍ය සිස්සා** [ක. 517; රූ. 488; නී. 1105].

පෙය්‍ය පරෙ සිස්ස ආ හොති.

නිස්සාය, උපනිස්සාය, අපස්සාය, අපස්සයිත්වා, අවස්සාය, අවස්සයිත්වා.

වාති කිං? අධිසෙත්වා, අධිසයිත්වා.

භූ-සත්තායං, රස්සත්තං, සම්භුය්‍ය, විභුය්‍ය, අනුභුය්‍ය, අධිභුය්‍ය, පරිභුය්‍ය, අභිභුය්‍ය.

සමාසෙති කිං? භුත්වා, එදන්තෙසු මහාවුත්තිනා එස්ස ආත්තං, නිජ්ඣාය, නිජ්ඣායිත්වා, උපනිජ්ඣාය, උපනිජ්ඣායිත්වා, අභිජ්ඣාය, අභිජ්ඣායිත්වා.

බ්‍යඤ්ජනන්තධාතූසු ‘වග්ගලලෙහි තෙ’ති සුත්තෙන චවග්ග, පවග්ග, සකාරෙහි යස්ස පුබ්බරූපත්තං. තවග්ගෙ ‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති තවග්ගස්ස චවග්ගො, තතො යස්ස පුබ්බරූපත්තං, විපච්ච, පරිපච්ච, විමුච්ච, අධිමුච්ච.

මහාවුත්තිනා යලොපො දීඝො ච, ආපුච්ඡා, අනාපුච්ඡා, විභජ්ජ, සංවිභජ්ජ, විසජ්ජ, නිසජ්ජ, පටිනිසජ්ජ.

උජ්ඣ-විසග්ගෙ, යලොපො, උජ්ඣ, උජ්ඣිය, උජ්ඣිත්වා.

කති-ඡෙදනෙ, කච්ච, විකච්ච, කන්තිත්වා, විකන්තිත්වා.

නිකර-වඤ්චනෙ, නිකච්ච කිතවස්සෙව [සං. නි. 1.35].

පත-ගතියං, පච්ච, නිපච්ච, පතිත්වා, නිපතිත්වා.

කථ-කථනෙ, සාකච්ඡ.

පද-ගතියං, පජ්ජ, ආපජ්ජ, නිපජ්ජ, විපජ්ජ, සම්පජ්ජ, උපසම්පජ්ජ, පටිපජ්ජ.

‘උං බ්‍යඤ්ජනස්සා’ති ඊආගමෙ ‘පදාදීනං යුක’ඉති යාගමො, පුබ්බරූපං, පජ්ජිය, පජ්ජියාන, ආපජ්ජිය, ආපජ්ජියාන, නිපජ්ජිය, විපජ්ජිය, සම්පජ්ජිය, පටිපජ්ජිය.

ආපුබ්බ සද-සට්ටනෙ, ආසජ්ජ නං තථාගතං [ඉතිවු. 89], කාකොව සෙලමාසජ්ජ. ඡෙජ්ජ, ඡිජ්ජ, ඡින්දිය, අච්ඡිජ්ජ, අච්ඡින්දිය, විච්ඡිජ්ජ, විච්ඡින්දිය, පරිච්ඡිජ්ජ, පරිච්ඡින්දිය, භෙජ්ජ, භිජ්ජ, සම්භිජ්ජ, පටිසම්භිජ්ජ, භින්දිය, සම්භින්දිය.

බුධ-ඤාණෙ, බුජ්ඣ, සම්බුජ්ඣ, අභිසම්බුජ්ඣ, බුජ්ඣිය, බුජ්ඣියාන, ‘‘මරීචිකූපමං අභිසම්බුද්ධානො’’ති පාළි, දාදෙසෙ අස්ස ඔත්තං කත්වා සිද්ධා යථා ‘අනුපාදියානො’ති.

වධ-හිංසායං, වජ්ඣ, වජ්ඣිය.

විධ-තාළනෙ, විජ්ඣ, විජ්ඣිය.

බන-විලෙබනෙ, බඤ්ඤ, බණිය, නාස්ස ණත්තං.

පවග්ගෙ –

ඛිප්ප, නිඛිප්ප, සංඛිප්ප, ඛිපිය, සංඛිපිය.

ලබි-අවසංසනෙ, යලොපො, ආලම්බ, විලම්බ, අවලම්බ.

ලුබි-සන්ථම්භනෙ, දණ්ඩමොලුම්බ තිට්ඨති, ඣානමොලුම්බ වත්තති.

උපුබ්බො උද්ධරණෙ ‘‘උල්ලුම්බතු මං භන්තෙ සඞ්ඝො’’ති [මහාව. 71 (උල්ලුම්පතු)] ආදීසු විය, උල්ලුම්බ, ආරබ්භ, සමාරබ්භ, ලබ්භා, උපලබ්භා, දීඝො.

පක්කම්ම, අක්කම්ම, වික්කම්ම, නික්ඛම්ම, ඔක්කම්ම, අභික්කම්ම, අතික්කම්ම, පටික්කම්ම, ආගම්ම, සඞ්ගම්ම.

සම-උපධාරණෙ. නිසම්ම රාජ කයිරා, නානිසම්ම දිසම්පති [ජා. 1.4.128 (නිසම්ම ඛත්තියො)].

සමු-සන්තියං ඛෙදෙ ච, උපසම්ම, වූපසම්ම, විස්සම්ම.

කස-කඩ්ඪනෙ, අපකස්ස.

දිස-පෙක්ඛනෙ, ආදිස්ස, උද්දිස්ස, ඔදිස්ස, අපදිස්ස.

ඵුස-සම්ඵස්සෙ. ඵුස්ස ඵුස්ස බ්‍යන්තීකරොති [අ. නි. 4.195].

වස-නිවාසෙ. උපවස්සං ඛො පන කත්තිකතෙමාසපුණ්ණමං [පාරා. 653 (කත්තිකපුණ්ණමං)], බින්දාගමො.

විස-පවෙසනෙ, පවිස්ස, නිවිස්ස, අභිනිවිස්ස ඉච්චාදි.

ඉති ත්වාදිවිකාරරාසි.

පච්චයවිකාරරාසි නිට්ඨිතො.

පකතිරූපරාසි

තාදිපච්චයරාසි

අථ පකතිරූපරාසි වුච්චතෙ.

ත,ති, තු, තවන්තු, තාවී, ත්වා, ත්වාන, තුන, තුං, තවෙ, තායෙ, තබ්බ.

දා, ඛ්‍යා, ගා, ඤා, ඨා, ඨා, තා, ථා, දා, ධා, පා, ඵා, භා, මා, යා, ලා, වා, සා, හා.

අක්ඛාතො, ස්වාක්ඛාතො, ආඛ්‍යාතො, විඛ්‍යාතො.

‘ඌ බ්‍යඤ්ජනස්සා’ති ක්වචි ඊආගමො රස්සො ච, සඞ්ගායිතො, ඤායිතො, ඤාතො.

‘ජ්‍යාදීහි ක්නා’ති නාපච්චයො, ජානිතො.

කාරිතෙ-ඤාපිතො, ඤාපයිතො. පුත්තං තායති රක්ඛතීති තාතො-පිතා. දත්තො, ද්විත්තං රස්සත්තඤ්ච. දෙවදත්තො, බ්‍රහ්මදත්තො, යඤ්ඤදත්තො, දාපිතො, දාපයිතො.

මහාවුත්තිනා පස්ස පිවො, පිවිතො.

ඵා-වුද්ධියං, ඵීතො පභාතා රත්ති.

මා-මානෙ, මිතො, සම්මිතො, උපමිතො, නිම්මිතො, යාතො, ලාතො, වාතො.

මහාවුත්තිනා වාස්සුත්තං, නිබ්බුතො, පරිනිබ්බුතො, නිබ්බාපිතො, පරිනිබ්බාපිතො, ඔසිතො, පරියොසිතො, ඔසාපිතො, පරියොසාපිතො, පහිතො, පජහිතො, හාපිතො.

තිම්හි-ඤත්ති, දත්ති, පාති, ඵාති, නිබ්බුති, පරිනිබ්බුති.

තුම්හි-සඞ්ඛාතා සබ්බධම්මානං [ජා. 2.22.1451], අක්ඛාතාරො තථාගතා [ධ. ප. 276] අඤ්ඤාතාරො භවිස්සන්ති [දී. නි. 2.68], ඤාපෙතා, ඤාපයිතා. උට්ඨාතා වින්දතෙ ධනං [සං. නි. 1.246].

'ඌ ලස්සෙ'ති ක්වචි ඊස්ස එත්තං, උට්ඨාපෙතා, සමුට්ඨාපෙතා, අසස්ස තාතා, තායිතා, දාතා, දාපෙතා, සන්ධාතා, සන්ධාපෙතා, මාපිතා, මාපයිතා, නිබ්බාපෙතා, නිබ්බාපයිතා, හාපෙතා, හාපයිතා.

තවන්තු, තාවීසු-අක්ඛතා, අක්ඛාතාවී ඉච්චාදි.

ත්වාදීසු සංයොගෙ රස්සත්තං, ඤත්වා, ජානිත්වා, ඤාපෙත්වා, ජානාපෙත්වා, ඨත්වා.

පාදිතො ඨාස්ස ඨහො, සණ්ඨහිත්වා, පතිට්ඨහිත්වා.

කාරිතෙ ක්වචි රස්සත්තං, ඨපෙත්වා, පට්ඨපෙත්වා, පතිට්ඨාපෙත්වා, දත්වා, ආදියිත්වා, සමාදියිත්වා, දජ්ජිත්වා.

දද-දානෙ, ත්වාස්ස පොයා, යම්හි දස්ස ජො, යස්ස පුබ්බරූපං දීඝො, දජ්ජා, දාපෙත්වා.

පාදිතො රස්සො, සමාදපෙත්වා.

ධා-ධාරණෙ, ද්විත්තං, පුබ්බස්ස තතියත්තං රස්සො ච, පරස්ස 'ධාස්ස හො'ති හො, පදහිත්වා, විදහිත්වා, නිදහිත්වා, සද්දහිත්වා, ඔදහිත්වා, පිදහිත්වා, පරිදහිත්වා.

කාරිතෙ-ආධපෙත්වා, සන්නිධාපෙත්වා, පිවිත්වා, පිත්වා වා, පායෙත්වා, මාපෙත්වා, ඔසාපෙත්වා, පරියොසාපෙත්වා, හිත්වා, පජහිත්වා, හාපෙත්වා, පජහාපෙත්වා.

තුං, තවෙසු-අක්ඛාතුං, අක්ඛාතවෙ, සඞ්ඛාතුං, සඞ්ඛාතවෙ, ඤාතුං, ඤාතවෙ, ජානිතුං, ජානිතවෙ, ඤාපෙතුං, ඤාපෙතවෙ, ජානාපෙතුං, ජානාපෙතවෙ, ඨාතුං, ඨාතවෙ, සණ්ඨාතුං, සණ්ඨාතවෙ, සණ්ඨහිතුං,

සණ්ඨහිතවෙ, ඨපෙතුං, ඨපෙතවෙ, සණ්ඨාපෙතුං, සණ්ඨාපෙතවෙ, දාතුං, දාතවෙ, පදාතුං, පදාතවෙ, ආදාතුං, ආදාතවෙ, දජ්ජිතුං, දජ්ජිතවෙ, දාපෙතුං, දාපෙතවෙ, සමාදපෙතුං, සමාදපෙතවෙ, සන්ධාතුං, සන්ධාතවෙ, සද්දහිතුං, සද්දහෙතුං, සද්දහෙතවෙ, නිධෙතුං, නිධෙතවෙ සන්ධාපෙතුං, නිධාපෙතුං, පාතුං, පිවිතුං, පාතවෙ, පිවෙතවෙ, මාතුං, මිනිතුං, පමෙතුං, උපමෙතුං, යාතුං, යායිතුං, යාතවෙ, ඔසායෙතුං, ඔසාපෙතුං, පරියොසාපෙතුං, හාතුං, පහාතුං, මාරධෙය්‍යං පහාතවෙ [ධ. ප. 34], ජහිතුං, පජහිතුං, හාපෙතුං, පහාපෙතුං, ජහාපෙතුං.

තබ්බම්හි-අක්ඛාතබ්බං, සඞ්ඛාතබ්බං, සඞ්ඛ්‍යාතබ්බං, ගායිතබ්බං, ඤාතබ්බං, ජානිතබ්බං, ඤාපෙතබ්බං, ජානාපෙතබ්බං, ඨාතබ්බං, ඨපෙතබ්බං, දාතබ්බං, ආදාතබ්බං, සමාදාතබ්බං, දාපෙතබ්බං, සමාදපෙතබ්බං, විධාතබ්බං, විදහිතබ්බං, පාතබ්බං, පිවිතබ්බං, මිනිතබ්බං, මිනෙතබ්බං, යාතබ්බං, ලාතබ්බං, පහාතබ්බං.

ඉවණ්ණෙසු විපුබ්බො ඉ-ගත්‍යං, වීතො, වීතදොසො වීතමොහො [සං. නි. 1.249], උදිතො, සමුදිතො, දාගමො.

සමිතො, සමෙතො, සමවෙතො, අපෙතො, උපෙතො, සමුපෙතො, අභිතො, කීතො, කයිතො, කිණිතො, චිතො, චිනිතො, ආචිතො, උපචිතො, සඤ්චිතො, ජිතො, පරාජිතො, ඩිතො, ඔඩ්ඩිතො, නීතො, ආනීතො, විනීතො, ඔණීතො, පණීතො, නස්ස ණත්තං.

පීතො, භීතො, මිතො, සිතො, නිස්සිතො, පහිතො.

තිම්හි-සමිති, විචිති, නීති, ද්විත්තෙ ආදිවුද්ධි, නෙත්ති, සද්ධම්මනෙත්ති, භීති.

තුම්හි-සමෙතා, අභිසමෙතා, විචෙතා, ජෙතා, නෙතා, විනෙතා, නින්නෙතා.

තවන්තු, තාවීසු-සමෙතවා, සමෙතාවී, අභිසමෙතවා, අභිසමෙතාවී ඉච්චාදි.

ත්වාදීසු-සමෙත්වා, උපෙත්වා, කිණිත්වා, විචිනිත්වා, ජෙත්වා, විජෙත්වා, ජිනිත්වා, විජිනිත්වා, පරාජෙත්වා, නෙත්වා, ආනෙත්වා විනෙත්වා, නයිත්වා, ආනයිත්වා, විනයිත්වා, අල්ලීයිත්වා, පටිසල්ලීයිත්වා, සයිත්වා.

තුං, තවෙසු-සමෙතුං, උපෙතුං, සමුපෙතුං, සමෙතවෙ, කෙතුං, කිණිතුං, කෙතවෙ, විචෙතුං, විචිනිතුං, ජෙතුං, විජෙතුං, නිතුං, ආනිතුං, විනිතුං, නෙතුං, ආනෙතුං, විනෙතුං, නයිතුං, ආනයිතුං, විනයිතුං, නෙතවෙ.

තබ්බම්හි-සමෙතබ්බං, කෙතබ්බං, කිණිතබ්බං ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු-චුතො, චවිතො.

කාරිතෙ-චාවිතො.

ජුතො, ජවිතො, ඵුතො, අභිත්ඵුතො, අභිත්ථවිතො,

සංපුබ්බො ධු-චල්ලනෙ, සන්ධුතො-මිත්තො. ''අසණ්ඨුතං චිරසණ්ඨුතෙනා''තිපි පාළි.

දු-ගතියං හිංසායඤ්ච, දුතො, උපද්දුතො.

ධූ-කම්පනෙ, ධුතො, නිද්ධුතො.

භූතො, සම්භූතො.

කාරිතෙ-භාවිතො, සම්භාවිතො, විභාවිතො, පරිභාවිතො.

යු-මිස්සනෙ, සංයුතො.

රු-සද්දෙ, රුතො, ලුතො, වුතො, සංවුතො, සුසංවුතො, සුතො, විස්සුතො.

හු-පූජායං, හුතො.

තිම්හි-චවනං චුති, ථවනං ථුති, භූති, විභූති, සවනං සුති,

තුම්හි-චවිතා, චාවෙතා, ජවිතා, ථවිතා, සන්ථවිතා, සොතා, සාවෙතා.

තවන්තු තාවීසු-චුතවා, චුතාවී, චාවෙතවා, චාවෙතාවී ඉච්චාදි.

ත්වාදීසු-චවිත්වා, චවිත්වාන, චවිතුන, ජවිත්වා, අභිත්ථවිත්වා, භූත්වා, අනුභවිත්වා, භාවෙත්වා, භාවයිත්වා, සුත්වා, සුණිත්වා, සාවෙත්වා, සාවයිත්වා.

තුං, තවෙසු-චවිතුං, චාවෙතුං, හොතුං, භවිතුං, අනුභවිතුං, භාවෙතුං, භාවයිතුං, සොතුං, සාවෙතුං.

හූ-සත්තායං, හොතුං. ''යා ඉච්ඡෙ පුරිසො හොතුං [ජා. 2.22.1282]. න සො සක්කා න හොතුයෙ''ති [බු. වං. 2.9 '…හෙතුයෙ'] පාළි.

තබ්බම්හි-චවිතබ්බං, භවිතබ්බං, අනුභවිතබ්බං, භාවෙතබ්බං, සොතබ්බං. ද්විත්තෙ-සොත්තබ්බං, සාවෙතබ්බං.

එදන්තෙසු මහාවුත්තිනා ක්වචි එකාරස්ස ඉත්තං, ගායිතො, අපචායිතො, අපචිතො වා, උජ්ඣායිතො, නිජ්ඣායිතො, අභිජ්ඣායිතො.

ගායනං ගීති, අපචායනං අපචිති.

තුම්හි-ගායිතා, අපචායිතා, උජ්ඣායිතා.

තවන්තු, තාවීසු-ගායිතවා, ගායිතාවී ඉච්චාදි.

ගායිත්වා, ඣායිත්වා, අභිජ්ඣායිත්වා.

ගායිතුං, ගායිතවෙ, අපචායිතුං, අපචායිතවෙ, ඣායිතුං, ඣායිතවෙ, අභිජ්ඣායිතුං, අභිජ්ඣායිතවෙ.

ගායිතබ්බං, අපචායිතබ්බං, උජ්ඣායිතබ්බං.

ඉති එකබ්‍යඤ්ජනධාතූනං පකතිරූපරාසි.

භූවාදිගණ

අනෙකබ්‍යඤ්ජනධාතූනං පකතිරූපානි ත්‍යාදිකණ්ඩෙ විභාගනයෙන භූවාදීහි සත්තහි ධාතුගණෙහි ච කාරිතපච්චයෙහි ච ධාතුපච්චයෙහි ච යථාලාභං විභජිත්වා විත්ථාරෙතබ්බානි.

අත්රිදං නයදස්සනං –

ආස, ඉස, ගමු, දිස.

ආස-උපවෙසනෙ, ඞ්ඣාදෙසසුත්තෙ ‘න්ත මාන ත්‍යාදීසූ’ති අධිකතත්තා තපච්චයෙසුඞ්ඣාදෙසො නත්ථි, ගරුං උපාසිතො, පයිරුපාසිතො.

තුම්හි-උපාසිතා, උපාසෙතා වා, උපාසිතවා, උපාසිතාවී, උපාසිත්වා, උපාසිත්වාන, උපාසිතූන. ‘පෙ‍්‍යා වා ත්වාස්ස සමාසෙ’ති ප්‍යාදෙසෙ-උපාසිය, පයිරුපාසිය, උපසියාන, උපාසිතුං, උපාසිතවෙ, උපාසිතබ්බො.

ඉසු-ඉච්ඡා, කත්තීසු, බහුලාධිකාරා ඡාදෙසො, ඉච්ඡිතො, ඉච්ඡිතා, ඉච්ඡිතවා, ඉච්ඡිතාවී, ඉච්ඡිතුං, ඉච්ඡිතවෙ, ඉච්ඡිතබ්බං.

කාරිතෙ-ඉච්ඡාපිතො, ඉච්ඡාපිතා, ඉච්ඡාපිතාවී, ඉච්ඡාපෙත්වා, ඉච්ඡාපෙතුං, ඉච්ඡාපෙතවෙ, ඉච්ඡාපෙතබ්බං.

එසධාතුම්හි-එසිතො, පරියෙසිතො, එසිතා, පරියෙසිතා, එසිතවා, පරියෙසිතවා, එසිත්වා, පරියෙසිත්වා, එසිත්වාන, පරියෙසිත්වාන, එසිතුං, පරියෙසිතුං, එසිතවෙ, පරියෙසිතවෙ, එසිතබ්බං, පරියෙසිතබ්බං.

ගමු-ගතිම්හි, ගමිතො, ගමිතා, ගමිතවා, ගමිතාවී, ගමිත්වා, ගමිත්වාන, ගමිතුන, ගමිතුං, ගමිතවෙ, ගමිතබ්බං.

කාරිතෙ-ගමාපිතො, ගමාපෙතා ඉච්චාදි.

දිස-පෙක්ඛනෙ පස්සිතො, පස්සිතා, පස්සෙතා වා, පස්සිත්වා, පස්සිත්වාන, පස්සිතුන, පස්සිතුං, පස්සිතවෙ, පස්සිතබ්බං.

කාරිතෙ-දස්සිතො, දස්සයිතො, දස්සිතා, දස්සෙතා, දස්සයිතා, දස්සිතවා, දස්සිතාවී, දස්සෙත්වා, දස්සයිත්වා, දස්සෙත්වාන, දස්සයිත්වාන, දස්සෙතුං, දස්සයිතුං, දස්සෙතබ්බං.

දක්ඛාදෙසෙ-දක්ඛිතො, දක්ඛිතා, දක්ඛිතවා, දක්ඛිතාවී, දක්ඛිත්වා, දක්ඛිතුං, දක්ඛිතවෙ, ''දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඞ්ඝ''න්ති [දී. නි. 2.332] පාළි, දක්ඛිතබ්බං.

දුස-නාසෙ, කාරිතෙ ණිපච්චයෙ –

764. ණිම්හි දීඝො දූසස්ස [ක. 486; රූ. 543; නී. 977].

ණිම්හි පරෙ දුසස්ස දීඝො හොති.

දූසිතො, දූසිතා, දූසෙතා, දූසිතවා, දූසිතාවී, දූසෙත්වා, දූසෙත්වාන, දූසිතුන, දූසෙතුං, දූසෙතවෙ.

ණිම්හීති කිං? දුට්ඨො.

ඉති භූවාදිගණො.

රුධාදිගණ

භුජ, යුජ, ඡිද, භිද, රුධ.

765. මං වා රුධාදීනං [ක. 446; රූ. 509; නී. 926].

රුධාදීනං පුබ්බන්තසරා පරං මානුබන්ධො නිග්ගහීතාගමො හොති වා.

භුඤ්ජිතො, භුඤ්ජිතා, භුඤ්ජිතවා, භුඤ්ජිතාවී, භුඤ්ජිත්වා, භුඤ්ජිත්වාන, භුඤ්ජිතුන, භුඤ්ජිතුං, භුඤ්ජිතවෙ, භුඤ්ජිතබ්බං.

කාරිතෙ-භොජිතො, භොජිතා, භොජෙතා වා, භොජිතවා, භොජිතාවී, භොජෙත්වා, භොජයිත්වා, භොජෙතුං, භොජෙතවෙ, භොජෙතබ්බං, යුඤ්ජිතො, අනුයුඤ්ජිතො, භුජධාතුසදිසං.

ජින්දිතො, ජින්දිතා, ජින්දෙතා වා, ජින්දිතවා, ජින්දිතාවී, ජින්දිත්වා, ජින්දිත්වාන, ජින්දිතුන. පයාදෙසෙ-ලතං දන්තෙහි ජින්දිය [ගවෙසිතබ්බං], ජින්දියාන, සඤ්ජින්දිය, සඤ්ජින්දියාන, ජින්දිතබ්බං.

කාරිතෙ-ජින්දාපිතො, ජින්දාපෙතා ඉච්චාදි.

හින්දිතො, හින්දිතා, හින්දෙතා වා, ජිදධාතුසදිසං.

රුන්ධිතො, රුන්ධිතා, රුන්ධෙතා, රුන්ධිතවා, රුන්ධිතාවී, රුන්ධිත්වා, රුන්ධිත්වාන, රුන්ධිතුං, රුන්ධිතවෙ, රුන්ධිතබ්බං.

කාරිතෙ-රුන්ධාපිතො, රුන්ධාපයිතො ඉච්චාදි.

ඉති රුධාදිගණො.

දිවාදිගණ

පද, බුධ, තුස, දිවු.

766. පදාදීනං ක්වචි.

පදාදීනං ක්වචි යුක හොති, යාගමො, ‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති චවග්ගත්තං, ‘වග්ගලසෙහි තෙ’ති යස්ස පුබ්බරූපත්තං.

පජ්ජිතො, ආපජ්ජිතො, පටිපජ්ජිතො, පටිපජ්ජිතා, පටිපජ්ජිතවා, පටිපජ්ජිතාවී, පටිපජ්ජිත්වා, පටිපජ්ජිත්වාන, පටිපජ්ජිතුන, පටිපජ්ජිතුං, පටිපජ්ජිතවෙ, පටිපජ්ජිතබ්බං.

කාරිතෙ-ආපාදිතො, උප්පාදිතො, නිප්ඵාදිතො, සම්පාදිතො, පටිපාදිතො, ආපාදිතා, ආපාදෙතා, උප්පාදිතා, අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතා [අප. ථෙරී 2.3.135], නිප්ඵාදිතා, නිප්ඵාදෙතා, සම්පාදිතා, සම්පාදෙතා, පටිපාදිතා, පටිපාදෙතා, ආපාදෙත්වා, උප්පාදෙත්වා, නිප්ඵාදෙත්වා, සම්පාදෙත්වා, පටිපාදෙත්වා, ආපාදෙතුං, උප්පාදෙතුං, නිප්ඵාදෙතුං, සම්පාදෙතුං, පටිපාදෙතුං, ආපාදෙතබ්බං, උප්පාදෙතබ්බං, නිප්ඵාදෙතබ්බං, සම්පාදෙතබ්බං, පටිපාදෙතබ්බං, බුජ්ඣිතො, බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො [මහානි. 192], බුජ්ඣිතවා, බුජ්ඣිතාවී, බුජ්ඣිත්වා, බුජ්ඣිත්වාන, බුජ්ඣිතුන, බුජ්ඣිතුං, බුජ්ඣිතවෙ, බුජ්ඣිතබ්බං.

කාරිතෙ-බොධිතො, බොධෙතා පජායාති බුද්ධො [මහානි. 192], බොධෙතවා, බොධෙතාවී, බොධයිත්වා, බොධයිත්වාන, බොධෙතුං, බොධෙතවෙ, බොධෙතබ්බං, තුස්සිතො, සන්තුස්සිතො, තුස්සිතා, තුස්සිතවා, තුස්සිතාවී, තුස්සිත්වා, තුස්සිතුං, තුස්සිතබ්බං.

කාරිතෙ-තොසිතො, තොසිතා, තොසෙතා වා, තොසිතවා, තොසිතාවී, තොසෙත්වා, තොසෙතුං, තොසෙතබ්බං, දිබ්බිතො, දිබ්බිතා, දිබ්බිතවා, දිබ්බිතාවී, දිබ්බිත්වා, දිබ්බිතුං, දිබ්බිතබ්බං.

ඉති දිවාදිගණො.

ස්වාදිගණ

සු, වු, ආප.

සුණිතො, සුණිතා, සොතා වා, සුණිතවා, සුණිතාවී, සුණිත්වා, සුණිතුං, සුණිතබ්බං.

කාරිතෙ-සාවිතො, සාවෙතා, සාවෙතවා, සාවෙතාවී, සාවෙත්වා, සාවෙතුං, සාවෙතබ්බං, සංවුණිතො, ආවුණිතො, සංවුණිතා, සංවුණිත්වා, සංවුණිතුං, සංවුණිතබ්බං, පාපුණිතො, පරියාපුණිතො, පාපුණිතා, පරියාපුණිතා, පාපුණිතවා, පරියාපුණිතවා, පාපුණිතාවී, පරියාපුණිතාවී, පාපුණිත්වා පරියාපුණිත්වා, පාපුණිතුං, පරියාපුණිතුං, පාපුණිතබ්බො, පරියාපුණිතබ්බො.

කාරිතෙ-පාපිතො, පාපිතා, පාපෙතා වා, පාපෙත්වා, පාපෙතුං ඉච්චාදි.

ඉති ස්වාදිගණො.

කියාදිගණො එකබ්‍යඤ්ජනෙසු වුත්තො එව.

තනාදිගණ

කර, තන.

‘කරොතිස්ස ඛො’ති කස්ස ඛො, අභිසඞ්ඛරිතො, අභිසඞ්ඛරිතා, අභිසඞ්ඛරිතවා, අභිසඞ්ඛරිතාවී, කරිත්වා, කරිත්වාන, අභිසඞ්ඛරිත්වා, අභිසඞ්ඛරිත්වාන, අභිසඞ්ඛරිතුං, අභිසඞ්ඛරිතබ්බං.

කාරිතෙ-කාරිතො, කාරාපිතො, කාරිතා, කාරෙතා, කාරාපිතා, කාරාපෙතා, කාරිතවා, කාරිතාවී, කාරෙත්වා, කාරාපෙත්වා, කාරෙතුං, කාරාපෙතුං, කාරෙතබ්බං, කාරාපෙතබ්බං.

තනිතො, තනිත්වා, තනිතුං ඉච්චාදි.

ඉති තනාදිගණො.

චුරාදිගණ

කප්ප, චින්ත, චුර, චිද.

කප්ප-සඞ්කප්පනෙ, කප්පිතො, සඞ්කප්පිතො, කප්පයිතො, සඞ්කප්පෙතා, සඞ්කප්පයිතා, කප්පෙතවා, කප්පෙතාවී, කප්පෙත්වා, කප්පයිත්වා, කප්පෙතුං, කප්පයිතුං, කප්පෙතබ්බං, කප්පයිතබ්බං.

කාරිතෙ-කප්පාපිතො ඉච්චාදි.

චින්තිතො, චින්තයිතො, චින්තෙතා, චින්තයිතා, චින්තිතවා, චින්තිතාවී, චින්තෙත්වා, චින්තයිත්වා, චින්තිතුං, චින්තෙතුං, චින්තයිතුං, චින්තිතබ්බං, චින්තෙතබ්බං.

කාරිතෙ-චින්තාපිතො ඉච්චාදි.

චොරිතො, චොරයිතො, චොරෙතා, චොරයිතා ඉච්චාදි.

වෙදිතො, වෙදයිතො, වෙදෙතා, වෙදයිතා ඉච්චාදි.

ඉති චුරාදිගණො.

තිතික්ඛ, වීමංස, බුභුක්ඛ, පබ්බතාය.

තිතික්ඛිතො, තිතික්ඛිතා, තිතික්ඛිතවා, තිතික්ඛිතාවී, තිතික්ඛිත්වා, තිතික්ඛිතුං, තිතික්ඛිතබ්බො.

කාරිතෙ-තිතික්ඛාපිතො ඉච්චාදි.

වීමංසිතො, වීමංසෙතා, වීමංසිතවා, වීමංසිතාවී, වීමංසිත්වා, වීමංසිතුං, වීමංසිතබ්බං.

කාරිතෙ-වීමංසාපිතො ඉච්චාදි.

බුභුක්ඛිතො, බුභුක්ඛිතා, බුභුක්ඛිතවා, බුභුක්ඛිතාවී, බුභුක්ඛිත්වා, බුභුක්ඛිතුං, බුභුක්ඛිතබ්බං.

කාරිතෙ-බුභුක්ඛාපිතො ඉච්චාදි.

පබ්බතායිතො, පබ්බතායිතා, පබ්බතායිතවා, පබ්බතායිතාවී, පබ්බතායිත්වා, පබ්බතායිතුං, පබ්බතායිතබ්බො.

කාරිතෙ-පබ්බතායාපිතො ඉච්චාදි.

එවං කුක්කුච්චායිතො, කුක්කුච්චායිතා, කුක්කුච්චායිතවා, කුක්කුච්චායිතාවී, කුක්කුච්චායිත්වා, කුක්කුච්චායිතුං, කුක්කුච්චායිතබ්බං, පියායිතො, පියායිත්වා, පියායිතුං ඉච්චාදීනි ච යොජෙතබ්බානි.

අථ විසෙසරාසි වුච්චතෙ.

767. **කත්තරි චාරම්භෙ** [ක. 556-7; රූ. 606, 622; නී. 1143-4].

ආරම්භො නාම ආදික්‍රියා-පඨමාරම්භො. ක්‍රියාරම්භෙ වත්තබ්බෙ කත්තරි ච භාව, කම්මෙසු ච ක්තො හොති, එතෙන පච්චුප්පන්නෙපි ක්‍රියාසන්තානෙ පඨමාරම්භං පටිච්ච අතීතවිසයො තපච්චයො විහිතො, යථා? භුත්තාවී පවාරිතොති [පාචි. 238].

පුරිසො කටං පකතො, පුරිසෙන කටො පකතො.

768. **ඨාසවසසිලිසසීරුහජරජනීහි** [ක. 556; රූ. 606, 622; නී. 1143-4].

ඨාදීහි කත්තරි ච භාව, කම්මෙසු ච ක්තො හොති.

ඨාම්හි-උපට්ඨිතො ගරුං සිස්සො, උපට්ඨිතො ගරු සිස්සෙන.

ආසම්හි-උපාසිතො ගරුං සිස්සො, උපාසිතො ගරු සිස්සෙන.

වසම්හි-අනුවුසිතො ගරුං සිස්සො, අනුවුසිතො ගරු සිස්සෙන.

සිලිස-ආලිඞ්ගනෙ, ආසිලිට්ඨො පිතරං පුත්තො, ආසිලිට්ඨො පිතා පුත්තෙන.

සීම්හි-අධිසයිතො උක්ඛලිං ජනො, අධිසයිතා උක්ඛලි ජනෙන, උද්ධනං ආරොපිතාති අත්ථො.

රුහම්හි-ආරූළ්හො රුක්ඛං ජනො, ආරූළ්හො රුක්ඛො ජනෙන.

ජරම්හි-අනුජිණ්ණො වසලිං දෙවදත්තො, අනුජිණ්ණා වසලී දෙවදත්තෙන, අනුජාතො මාණවිකං මාණවො, අනුජාතා මාණවිකා මාණවෙන.

769. **ගමනත්ථාකම්මකාධාරෙ ච** [ක. 556-7; රූ. 606, 622; නී. 1143-4].

ගමනත්ථධාතූහි අකම්මකධාතූහි ච පරං ආධාරෙ ච කත්තරි ච භාව, කම්මෙසු ච ක්තො හොති.

යන්ති එත්ථාති යාතං, ඉදං තෙසං යාතං. පදං අක්කමති එත්ථාති පදක්කන්තං, ඉදං තෙසං පදක්කන්තං. ඉහ තෙ යාතා, අයං තෙහි යාතො මග්ගො, ඉහ තෙහි යාතං.

අකම්මකම්හි-ඉදං තෙසං ආසිතං ඨානං, ඉහ තෙ ආසිතා, ඉදං තෙහි ආසිතං ඨානං, ඉධ තෙහි ආසිතං.

770. **ආහාරත්ථා** [ක. 556-7; රූ. 606, 622; නී. 1143-4].

අජ්ඣොහරණත්ථධාතුතො කත්තරි ච භාව, කම්මෙසු ච ආධාරෙ ච ක්තො හොති.

ඉහ තෙ භුත්තා, අසිතා, පීතා, ඛායිතා, සායිතා. ඉමානි තෙහි භුත්තානි, අසිතානි, පීතානි, ඛායිතානි, සායිතානි. ඉහ තෙසං භුත්තං, අසිතං, පීතං, ඛායිතං, සායිතං. ඉදං තෙසං භුත්තං ඨානං, අසිතං ඨානං, පීතං ඨානං, ඛායිතං ඨානං, සායිතං ඨානං.

ඉති තාදිපච්චයරාසි.

අනීයපච්චයරාසි

'භාවකම්මෙසු තබ්බානීයා'ති අනීයො, අනුභුයාතීති අනුභවනීයො.

ආකාරන්තෙසු පරස්සරලොපො, ක්වචි යාගමො, උපට්ඨානීයො, දානීයො, පදහතීති පධානීයො-යොගාවචරො, පාතබ්බන්ති පානීයං, සායිතුං අරහතීති සායනීයං, පටිසායනීයං, පහානීයං, අභිත්ථවනීයං, සොතබ්බන්ති සවනීයං, භුතබ්බන්ති භවනීයං, උපාසනීයො, අභික්කමිතබ්බොති අභික්කමනීයො, රඤ්ජෙතීති රජ්ජනීයො, ගන්තබ්බොති ගමනීයො, වුච්චතීති වචනීයො.

කර, තර, ථර, ධර, සර, හර.

771. **රා නස්ස ණො** [ක. 549; රූ. 550; නී. 1135].

රකාරන්තධාතුම්හා පරස්ස පච්චයනකාරස්ස ණො හොති.

කත්තබ්බන්ති කරණීයං, තරිතබ්බන්ති තරණීයං, අත්ථරිතබ්බන්ති අත්ථරණීයං, ධාරෙතබ්බන්ති ධාරණීයං, සාරෙතබ්බන්ති සාරණීයං, හරිතබ්බන්ති හරණීයං ඉච්චාදි.

රුන්ධිතබ්බන්ති රුන්ධනීයං, භුඤ්ජිතබ්බන්ති භුඤ්ජනීයං, භොජනීයං, පරිභොජනීයං, යොජෙතබ්බන්ති යොජනීයං, දිබ්බිතබ්බන්ති දිබ්බනීයං, බුජ්ඣිතබ්බන්ති බුජ්ඣනීයං, පාපුණිතබ්බන්ති පාපනීයං, ඤාපෙතබ්බන්ති ඤාපනීයං, චින්තෙතබ්බන්ති චින්තනීයං, වජ්ජෙතබ්බන්ති වජ්ජනීයං, තිතික්ඛිතබ්බන්ති තිතික්ඛනීයං, වීමංසිතබ්බන්ති වීමංසනීයං ඉච්චාදි.

ඉති අනීයපච්චයරාසි.

න්ත, මානපච්චයරාසි

අථ න්ත, මානපච්චයා වුච්චන්තෙ.

772. න්තො කත්තරි වත්තමානෙ [ක. 565; රූ. 646; නී. 1157].

වත්තමානො වුච්චති පච්චුප්පන්නො, වත්තමානෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං කත්තරි න්තො හොති.

භූ-සත්තායං, ‘කත්තරි ලො’ති අපච්චයො, ‘යුවණ්ණානමෙඔපච්චයෙ’ති ඔවුද්ධි, භවතීති හොන්තො-පුරිසො, හොන්තංකුලං, හොන්තී-ඉත්ථී.

පුන ‘එඔනමයවා සරෙ’ති ඔස්ස අවාදෙසො, භවංපුරිසො, භවන්තං-කුලං, භවන්තී, භවතී, හොතී වා-ඉත්ථී.

773. මානො [ක. 565; රූ. 646; නී. 1157].

වත්තමානෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං කත්තරි මානො හොති.

භවමානො-පුරිසො, භවමානං-කුලං, භවමානා-ඉත්ථී.

774. භාවකම්මෙසු ච [ක. 565; රූ. 646; නී. 1157].

වත්තමානෙ කාලෙ ක්‍රියත්ථා පරං භාව, කම්මෙසු ච මානො හොති. ‘ක්‍යො භාවකම්මෙසු…’ති යපච්චයො.

අනුභූයතෙති අනුභූයමානො හොගො පුරිසෙන, අනුභූයමානා සම්පත්ති, අනුභූයමානං සුඛං.

යස්ස ද්විත්තං, අනුභුය්‍යමානො.

775. තෙ ස්සපුබ්බානාගතෙ.

අනාගතෙ කාලෙ වත්තබ්බෙ තෙ න්ත, මානපච්චයා ස්සපුබ්බා හොන්ති.

භවිස්සතීති භවිස්සන්තො [රූ. 403-පිට්ඨෙ රූපවිධි පස්සිතබ්බො] - පුරිසො, භවිස්සන්තං-කුලං, භවිස්සන්තී-විභත්ති, භවිස්සතී වා, භවිස්සමානො, භවිස්සමානං, භවිස්සමානා.

කම්මෙ-අනුභූයිස්සමානො.

776. මානස්ස මස්ස.

මානපච්චයස්ස මස්ස ක්වචි ලොපො හොති.

නිසින්නො වා සයානො [බු. පා. 9.9] වා, සතො සම්පජානො [දී. නි. 1.217], නිච්චං නලොපො.

පඤ්ඤායන්තො, පඤ්ඤායමානො.

කම්මෙ-විඤ්ඤායමානො.

කාරිතෙ-ඤාපෙන්තො, ඤාපයන්තො, ඤාපයමානො.

කම්මෙ-ඤාපීයමානො.

කියාදිගණෙ-ජානන්තො, ජානමානො.

කාරිතෙ-ජානාපෙන්තො, ජානාපයමානො.

කම්මෙ-ජානාපීයමානො.

තිට්ඨං, තිට්ඨන්තො, තිට්ඨමානො, සණ්ඨහං, සණ්ඨහන්තො, සණ්ඨහමානො.

කම්මෙ-උපට්ඨීයමානො.

කාරිතෙ-පතිට්ඨාපෙන්තො, පතිට්ඨාපයන්තො, පතිට්ඨාපයමානො.

කම්මෙ-පතිට්ඨාපීයමානො.

දෙන්තො, දදන්තො, දජ්ජන්තො, සමාදියන්තො, දදමානො, දජ්ජමානො, සමාදීයමානො.

කම්මෙ-දීයමානො, දියාමානො.

කාරිතෙ-දාපෙන්තො, දාපයන්තො, සමාදපයන්තො, රස්සො.

කම්මෙ-දාපීයමානො, සමාදාපීයමානො.

නිධෙන්තො, නිදහන්තො, නිදහමානො, නිධියාමානො, නිධාපෙන්තො, නිධාපයන්තො, නිධාපයමානො, නිධාපීයමානො, යායන්තො. යායන්ත’මනුයායන්ති [ජා. 2.22.1753], යායමානො මහාරාජා, අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ [ජා. 2.22.566]. වායන්තො, වායමානො, නිබ්බායන්තො, පරිනිබ්බායන්තො, නිබ්බායමානො, නිබ්බාපෙන්තො, නිබ්බාපයමානො, නිබ්බාපීයමානො, ඔසායන්තො, ඔසාපෙන්තො, ඔසාපයන්තො, පහායන්තො, පහායමානො, ජහන්තො, ජහමානො, පහීයමානො, පහියාමානො, ජහීයමානො, හාපෙන්තො, හාපයන්තො, හාපයමානො,

ජහාපෙන්තො, ජහාපයන්තො, ජහාපයමානො, හාපීයමානො, ජහාපීයමානො.

ඉවණ්ණෙසු-වික්කයන්තො, වික්කිණන්තො, විනිච්ඡයන්තො, විනිච්ඡිනන්තො, නිතො චස්ස ඡො.

ආචයන්තො, ආචිනන්තො, ජයන්තො, ජිනන්තො, ඩෙන්තො, ඩෙමානො, නෙන්තො, විනෙන්තො, නයන්තො, විනයන්තො, නයමානො, නියාමානො, නයාපෙන්තො, නයාපයමානො, සෙන්තො, සයන්තො, සෙමානො, සයමානො, සයානො වා, පහිණන්තො, පහිණමානො.

උවණ්ණෙසු-චවන්තො, චවමානො, ඨානා චාවන්තො, චාවයන්තො, චාවයමානො, ජවන්තො, ජවමානො, අභිත්ථවන්තො, අභිත්ථවමානො, අභිත්ථවීයමානො, සන්ධවන්තො, සන්ධවමානො, ධුනන්තො, නිද්ධුනන්තො, ධුනමානො, නිද්ධුනමානො, පුනන්තො, රවන්තො, ලුනන්තො, ආවුණන්තො, පසවන්තො, විස්සවන්තො.

කම්මෙ-සුයාමානො.

කාරිතෙ-සාවෙන්තො, සාවයන්තො.

ස්වාදිගණෙ-සුණන්තො, සුණමානො.

කාරිතෙ-සුණාපෙන්තො, සුණාපයන්තො.

හු-පූජායං, ජුහොන්තො.

පපුබ්බො පහුත්තෙ, පහොන්තො, සම්පහොන්තො.

හූ-සත්තායං, හොන්තො.

එදන්තෙසු-එන්තො. අත්ථං එන්තම්හි සූරියෙ [ජා. 2.22.2187 (අත්ථඞ්ගතම්හි)], සමෙන්තො, අභිසමෙන්තො, ඛායන්තො, ඛායමානො, ගායන්තො, ගායමානො, ගායීයමානො, ගායාපෙන්තො, ගායාපයන්තො, අපචායන්තො, ධම්මං අපචායමානො, ඣායන්තො, ඣායමානො, පජ්ඣායන්තො, උජ්ඣායන්තො, නිජ්ඣායන්තො, අභිජ්ඣායන්තො.

කාරිතෙ-ඣාපෙන්තො, උජ්ඣාපෙන්තො, යලොපො.

හායන්තො, හායමානො, සාලිං ලායන්තො, ලායමානො, චීවරං වායන්තො, වායමානො.

කිලෙ-කීළායං පෙමනෙ ච, කෙලායන්තො, කෙලායමානො, වාලෙන්තො පියායන්තොති වා අත්ථො.

ගිලෙ-ගෙලඤ්ඤෙ, ගිලායන්තො.

චිනෙ-අවමඤ්ඤනෙ, චිනායන්තො.

පලෙ-ගතියං, පලායන්තො.

මිලෙ-හානියං, මිලායන්තො.

සඞ්කසෙ-නිවාසෙ, සඞ්කසායන්තො ඉච්චාදි.

අනෙකබ්‍යඤ්ජනෙසු-අස-භුවි, ‘‘න්තමානාන්තන්තියියුංස්වාදිලොපො’’ති න්ත, මානෙසු ආදිලොපො, සන්තො, සමානො, උපාසන්තො, උපාසමානො, උපාසීයමානො, ඉච්ඡන්තො, ඉච්ඡමානො, ඉච්ඡීයමානො, ගච්ඡන්තො, ගච්ඡමානො, ගච්ඡීයමානො.

යස්ස පුබ්බරූපත්තෙ-ගම්මමානො, අධිගම්මමානො, අනාගතෙ ස්සපුබ්බො- ‘‘ලභ වස ඡිද ගම භිද රුදානං ච්ඡඞ’’ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ච්ඡො, ගච්ඡන්තො, ගමිස්සන්තො, ගච්ඡමානො, ගමිස්සමානො, ජිරන්තො, ජිරමානො, ජියාන්තො, ජියාමානො, දහන්තො, දහමානො.

දහස්ස දස්ස ඩො, ඩහන්තො, ඩහමානො.

කම්මෙ-ඩය්හමානො.

දිස-පෙක්ඛනෙ, පස්සන්තො, පස්සමානො, පස්සීයමානො.

කාරිතෙ-දස්සෙන්තො, දස්සයන්තො, දස්සයමානො.

ලභන්තො, ලභමානො.

කම්මෙ පුබ්බරූපං, ලබ්භමානො, උපලබ්භමානො.

අනාගතෙ-ලච්ඡන්තො, ලභිස්සන්තො, ලච්ඡමානො, ලභිස්සමානො.

මරන්තො, මරමානො, මියන්තො, මියමානො.

යමු-උපරමෙ, නියමන්තො, සඤ්ඤමන්තො, සඤ්ඤමමානො, නියච්ඡන්තො.

කාරිතෙ-නියාමෙන්තො.

රුදන්තො, රොදන්තො, රොදමානො.

අනාගතෙ-රුච්ඡන්තො, රොදිස්සන්තො, රුච්ඡමානො, රොදිස්සමානො.

වචන්තො, වචමානො.

කම්මෙ ‘අස්සූ’ති උත්තං, වුච්චමානො.

කාරිතෙ-වාචෙන්තො, වාචයන්තො, වාචයමානො.

කම්මෙ-වාචීයමානො.

අනාගතෙ-‘වච භුජ මුච විසානං ක්ඛඩ’ඉති ස්සෙන සහ ධාත්වන්තස්ස ක්ඛාදෙසො, වක්ඛන්තො, වක්ඛමානො, වදන්තො, වදමානො, ඔවදන්තො, ඔවදමානො, වජ්ජන්තො, වජ්ජමානො.

කම්මෙ-වදීයමානො, ඔවදීයමානො, ඔවජ්ජමානො.

කාරිතෙ-භෙරිං වාදෙන්තො, වාදයමානො.

වසන්තො වසමානො.

කම්මෙ පුබ්බරූපත්තං, උපවස්සමානො.

වාසෙන්තො, වාසයන්තො.

අනාගතෙ-වච්ඡන්තො, වසිස්සන්තො, වච්ඡමානො, වසිස්සමානො.

පවිසන්තො, පවිසමානො.

කම්මෙ-පවිසීයමානො.

අනාගතෙ-පවෙක්ඛන්තො, පවිසිස්සන්තො, පවෙක්ඛමානො, පවිසිස්සමානො ඉච්චාදි.

රුධාදිම්හි-රුන්ධන්තො, රුන්ධමානො.

කම්මෙ-රුන්ධීයමානො.

පුබ්බරූපත්තෙ-රුජ්ඣමානො.

රොධෙන්තො, රොධමානො, රොධීයමානො.

ඡින්දන්තො, ඡින්දමානො, ඡින්දීයමානො, ඡිජ්ජමානො, ඡින්දාපෙන්තො, ඡින්දාපයන්තො.

අනාගතෙ-ඡෙච්ඡන්තො, ඡින්දිස්සන්තො, ඡෙච්ඡමානො, ඡින්දිස්සමානො.

භින්දන්තො, භින්දමානො, භින්දීයමානො, භිජ්ජමානො, භෙච්ඡන්තො, භින්දිස්සන්තො, භෙච්ඡමානො, භින්දිස්සමානො.

භුඤ්ජන්තො, භුඤ්ජමානො.

කම්මෙ-භුඤ්ජීයමානො.

පුබ්බරූපත්තෙ-භුජ්ජමානො.

භොජෙන්තො, භොජයන්තො, භොජයමානො, භොජීයමානො.

අනාගතෙ-භොක්ඛන්තො, භුඤ්ජිස්සන්තො, භොක්ඛමානො, භුඤ්ජිස්සමානො.

මුඤ්චන්තො, මුඤ්චමානො, මුඤ්චීයමානො, මුච්චමානො.

අනාගතෙ-මොක්ඛන්තො, මුඤ්චිස්සන්තො, මොක්ඛමානො, මුඤ්චිස්සමානො ඉච්චාදි.

දිවාදිම්හි සුද්ධකත්තුරූපං සුද්ධකම්මරූපඤ්ච පුබ්බරූපෙ සදිසමෙව, දිබ්බන්තො, දිබ්බමානො, දිබ්බීයමානො.

පුබ්බරූපත්තෙ-දිබ්බමානො.

ඡිජ්ජන්තො, ඡිජ්ජමානො, ඡෙදාපෙන්තො, ඡෙදාපයමානො.

බුජ්ඣන්තො, බුජ්ඣමානො, බුජ්ඣීයමානො, බොධෙන්තො, බොධයන්තො, බොධයමානො.

මුච්චන්තො, මුච්චමානො, මොචෙන්තො, මොචයන්තො, මොචයමානො, මොචීයමානො.

යුජ්ජන්තො, යුජ්ජමානො ඉච්චාදි.

ස්වාදිම්හි-සුණන්තො, සුණමානො.

කම්මෙ-සුයයාමානො.

කාරිතෙ-සාවෙන්තො, සාවයන්තො, සාවයමානො.

පාපුණන්තො, ධම්මං පරියාපුණන්තො, පරියාපුණමානො, පාපුණීයමානො, පාපීයමානො.

කාරිතෙ-පාපෙන්තො, පාපයන්තො, පාපයමානො.

පරි, සංපුබ්බො-පරිසමාපෙන්තො, පරිසමාපයන්තො, පරිසමාපයමානො, පරිසමාපීයමානො.

සක්කුණන්තො, ආවුණන්තො ඉච්චාදි.

කියාදිම්හි-කිණන්තො, කිණාපෙන්තො, වික්කයන්තො ඉච්චාදි.

තනාදිම්හි-තනොන්තො, කරොන්තො, කුබ්බන්තො, කුබ්බමානො, ක්‍රුබ්බන්තො, ක්‍රුබ්බමානො, කුරුමානො, කයිරන්තො, කයිරමානො.

කම්මෙ-කරීයමානො, කය්‍යමානො, ‘තවග්ගවරණානං යෙ චවග්ගබයඤා’ති ධාත්වන්තස්ස යාදෙසො.

සඞ්ඛරොන්තො, අභිසඞ්ඛරොන්තො.

කාරිතෙ-කාරෙන්තො, කාරයන්තො, කාරයමානො, කාරීයමානො.

සක්කොන්තො ඉච්චාදි.

චුරාදිම්හි-චොරෙන්තො, චොරයන්තො, චොරයමානො, ථෙනෙන්තො, ථෙනයන්තො, ථෙනයමානො, චින්තෙන්තො, චින්තයන්තො, චින්තයමානො, චින්තීයමානො, චින්තාපෙන්තො, චින්තාපයන්තො, චින්තාපයමානො, චින්තාපීයමානො ඉච්චාදි.

තිතික්ඛන්තො, තිතික්ඛමානො, තිතික්ඛීයමානො, තිතික්ඛාපෙන්තො, තිතික්ඛාපයන්තො, තිතික්ඛාපයමානො, වීමංසන්තො, තිකිච්ඡන්තො, චිකිච්ඡන්තො, විචිකිච්ඡන්තො.

භුඤ්ජිතුං ඉච්ඡතීති බුභුක්ඛන්තො, ඝසිතුං ඉච්ඡතීති ජිඝච්ඡන්තො, පාතුං පරිභුඤ්ජිතුං ඉච්ඡතීති පිපාසන්තො, ගොත්තුං සංවරිතුං ඉච්ඡතීති ජිගුච්ඡන්තො, හරිතුං පරියෙසිතුං ඉච්ඡතීති ජිගීසන්තො, විජෙතුං ඉච්ඡතීති විජිගීසන්තො.

පබ්බතො විය අත්තානං චරතීති පබ්බතායන්තො, පබ්බතායමානො, පියායන්තො, මෙත්තායන්තොඉච්චාදීනි ච යොජෙතබ්බානි.

ඉති න්ත, මානපච්චයරාසි.

ණ්‍යාදිපච්චයරාසි

අථ ණ්‍ය, ය, යකපච්චයන්තා වුච්චන්තෙ.

777. **ඝ්‍යණ**.

භාව, කම්මෙසු ඝ, ණානුබන්ධො යපච්චයො හොති. ඝානුබන්ධො ‘කගාචජානං ඝානුබන්ධෙ’තිආදීසු විසෙසනත්ථො. ණානුබන්ධො වුද්ධිදීපනත්ථො. එවං සබ්බත්ථ.

අනුභවිතබ්බොති අනුභාවියො භොගො පුරිසෙන, අනුභාවියං සුඛං, අනුභාවියා සම්පත්ති.

778. **ආස්සෙ ච**.

ආදන්තධාතූනං ආස්ස එ හොති ඝ්‍යණම්හි. චසද්දෙන ඉවණ්ණධාතූනං ආගමඊකාරස්ස ච එත්තං.

අක්ඛාතබ්බං කථෙතබ්බන්ති අක්ඛෙය්‍යං.

යස්ස ද්විත්තං, සඞ්ඛාතබ්බන්ති සඞ්ඛෙය්‍යං, සඞ්ඛාතුං අසක්කුණෙය්‍යන්ති අසඞ්ඛෙය්‍යං, ගායිතබ්බන්ති ගෙය්‍යං-සගාථකං සුත්තං, සායිතුං අරහතීති සෙය්‍යං, සායනීයං, අපචායිතුං අරහතීති අපචෙය්‍යං, ඤාතුං අරහතීති ඤෙය්‍යං, ආජානිතුං අරහතීති අඤ්ඤෙය්‍යං, විඤ්ඤෙය්‍යං, අභිඤ්ඤෙය්‍යං, පරිඤ්ඤෙය්‍යං.

ඊආගමෙ-ජානියං, විජානියං, ඊස්ස රස්සො.

ජානෙය්‍යං, විජානෙය්‍යං, අධිට්ඨාතබ්බන්ති අධිට්ඨෙය්‍යං, අධිට්ඨහෙය්‍යං, දාතබ්බන්ති දෙය්‍යං, ආදාතබ්බන්ති ආදෙය්‍යං, සද්දහිතුං අරහතීති සද්දහෙය්‍යං, විධාතුං අරහතීති විධෙය්‍යං, න විධෙය්‍යං අවිධෙය්‍යං-අනත්තලක්ඛණං, මාරස්ස ආණා දහති එත්ථාති මාරධෙය්‍යං, මච්චුධෙය්‍යං, සන්නිහිතබ්බන්ති සන්නිධෙය්‍යං, අභිධාතබ්බං කථෙතබ්බන්ති අභිධෙය්‍යං, පිදහිතබ්බන්ති පිධෙය්‍යං, අලොපො, අපිධෙය්‍යං වා, පාතබ්බන්ති පෙය්‍යං, මිනෙතබ්බන්ති මෙය්‍යං, පමෙතබ්බන්ති පමෙය්‍යං, උපෙච්ච මිනිතුං අරහතීති උපමෙය්‍යං, හාතබ්බන්ති හෙය්‍යං, පහෙය්‍යං, පජහෙය්‍යං.

ඉවණ්ණෙසු-අජ්ඣායිතබ්බන්ති අජ්ඣෙය්‍යං, අධියෙය්‍යං, උපෙතබ්බන්ති උපෙය්‍යං, වික්කිණිතබ්බන්ති වික්කෙය්‍යං, වික්කායියං, වික්කායෙය්‍යං, වික්කිණෙය්‍යං වා, විචිනිතබ්බන්ති විචෙය්‍යං, විචිනෙය්‍යං, ජෙතබ්බන්ති ජෙය්‍යං, විජෙය්‍යං, නෙතබ්බන්ති නෙය්‍යං, විනෙය්‍යං, අධිසයිතබ්බන්ති අධිසෙය්‍යං, පහිතබ්බන්ති පාහෙය්‍යං, පහිණෙය්‍යං වා.

උවණ්ණෙසු වුද්ධිආවාදෙසො, කු-සද්දෙ, කුය්‍යතීති කාවෙය්‍යං.

ඊස්ස අභාවෙ වස්ස බත්තං රස්සො ච, කබ්‍යං.

පුබ්බරූපත්තෙ කබ්බං, වාවෙතබ්බන්ති වාවෙය්‍යං, ජවිතබ්බන්ති ජවෙය්‍යං, අභිත්ථවිතබ්බන්ති අභිත්ථවෙය්‍යං, භවිතුං අරහතීති භබ්බං. ජුහොතබ්බන්ති හබ්‍යං-සප්පි.

එදන්තෙසු-අපචායිතබ්බන්ති අපචෙය්‍යං, අපචායියං.

වෙ-තන්තසන්තානෙ, වෙතබ්බන්ති වෙය්‍යං.

වච, භජ, භුජ, යුජාදීහි ඝ්‍යණ්පච්චයො.

779. **කගා චජානං ඝානුබන්ධෙ** [ක. 623; රූ. 554; නී. 1229].

ච, ජානං ධාත්වන්තානං ක, ගා හොන්ති ඝානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ.

වත්තබ්බන්ති වාක්‍යං, වාක්කං, වාච්චං, වාචෙය්‍යං වා.

භජ-සෙවායං, භජිතබ්බන්ති භාග්‍යං, භග්ගං, භුඤ්ජිතබ්බන්ති භොග්‍යං, භොග්ගං, යුඤ්ජිතබ්බන්ති යොග්‍යං, යොග්ගං.

780. **වදාදීහි යො** [ක. 541; රූ. 552; නී. 1126].

වදාදීහි භාව, කම්මෙසු බහුලං යො හොති.

භුඤ්ජිතබ්බන්ති භොජ්ජං, ඛාදිතබ්බන්ති ඛජ්ජං, විතුදිතබ්බන්ති විතුජ්ජං, පනුදිතබ්බන්ති පනුජ්ජං, පජ්ජිතබ්බන්ති පජ්ජං, මජ්ජති එතෙනාති මජ්ජං.

මුද-හාසෙ, පමොදති එතෙනාති පාමොජ්ජං, වදීයතීති වජ්ජං.

වධ-හිංසායං, වධිතබ්බන්ති වජ්ඣං, විජ්ඣිතබ්බන්ති විජ්ඣං, පුනන්ති සුජ්ඣන්ති සත්තා එතෙනාති පුඤ්ඤං, නාගමො.

විහඤ්ඤතෙ විහඤ්ඤං, වපියතෙති වප්පං, සුපනං සොප්පං, ලභිතබ්බන්ති ලබ්භං, ගන්තබ්බන්ති ගම්මං, දමිතුං අරහතීති දම්මං, රමිතබ්බන්ති රම්මං, අභිරම්මං, නිසාමීයතෙ නිසම්මං, විසමීයතෙ විසම්මං, වුසීයතෙති එස්සො, උස්ස අත්තං.

සාසිතබ්බොති සිස්සො, ‘සාසස්ස සිසා’ති සිත්තං.

ගහ, ගුහ, ගරහ, දුහ, වහ, සහ.

781. **ගුහාදීහි යක** [ක. 541; රූ. 552; නී. 1126].

එතෙහි භාව, කම්මෙසු බහුලං යක හොති, හස්ස විපල්ලාසො.

ගහෙතබ්බන්ති ගය්හං, ගුහිතබ්බන්ති ගුය්හං.

ගරහ-නින්දායං, ගරහිතබ්බන්ති ගාරය්හං, දුහිතබ්බන්ති දුය්හං, වහිතබ්බන්ති වය්හං.

සහ-සාහසෙ, සහිතබ්බන්ති සය්හං, පසය්හං.

782. **කිච්ච සච්ච හච්ච ගබ්බ ලායා** [‘…බබ්බලෙය්‍යා’ (බහූසු)].

එතෙ සද්දා යපච්චයන්තා සිජ්ඣන්ති, ඉමිනා යපච්චයං කත්වා තෙන සහ කරස්ස කිච්චං, හනස්ස සච්චං, හරස්ස හච්චං, ගුස්ස ගබ්බං, ලිස්ස ලායත්තං කත්වා සිජ්ඣන්ති.

කරීයතෙති කිච්චං, කිච්චයං වා, හඤ්ඤතෙති සච්චං, හච්චං වා, හරීයතෙති හච්චං.

ගු-දබ්බෙ, ගුයතෙ ගබ්බං, පටිසල්ලීයතෙ පටිසලායං.

විසෙසවිධානං –

හර-හරණෙ, හරිතබ්බන්ති හාරියං, හරිතබ්බන්ති හාරියං, භාජෙතබ්බන්ති භාජියං, භාජෙය්‍යං, උපාසිතබ්බන්ති උපාසියං, ඉච්ඡිතබ්බන්ති ඉච්ඡෙය්‍යං, අධිගන්තබ්බන්ති අධිගමෙය්‍යං ඉච්චාදි.

රුන්ධිතබ්බන්ති රුන්ධෙය්‍යං, ජින්දිතබ්බන්ති ජින්දෙය්‍යං, ඡෙජ්ජං ඉච්චාදි.

දිබ්බිතබ්බන්ති දිබ්බෙය්‍යං, දිබ්බං, බුජ්ඣිතබ්බන්ති බුජ්ඣෙය්‍යං, බොධෙය්‍යං, බොජ්ඣං ඉච්චාදි.

සොතබ්බන්ති සුණෙය්‍යං, පාපුණිතබ්බන්ති පාපුණෙය්‍යං, සක්කුණිතබ්බන්ති සක්කුණෙය්‍යං, න සක්කුණෙය්‍යං අසක්කුණෙය්‍යං ඉච්චාදි.

තනිතබ්බන්ති තානෙය්‍යං, තඤ්ඤං, කාතබ්බන්ති කාරියං, කය්‍යං.

චොරෙතබ්බන්ති චොරෙය්‍යං, ථෙනීයතෙ ථෙය්‍යං, නස්ස පරරූපත්තං, චින්තෙතබ්බන්ති චින්තෙය්‍යං, න චින්තෙය්‍යං අචින්තෙය්‍යං, අචින්තියං, මන්තෙය්‍යං, මන්තියං, වෙදියං, වෙදෙය්‍යං ඉච්චාදි.

තිතික්ඛෙය්‍යං, වීමංසෙය්‍යං ඉච්චාදි ච යොජෙතබ්බානි.

ඉති ණ්‍යාදිපච්චයරාසි.

අආදිපච්චයරාසි

අථ අ, අණ, ඝක, ඝණපච්චයන්තා වුච්චන්තෙ.

783. භාවකාරකෙස්වඝණඝක [‘භාවකාරකෙස්වඝණඝකා’ (බහූසු)].

භාවෙ ඡසු කාරකෙසු ච ක්‍රියත්ථා පරං අ, ඝණ, ඝකපච්චයා හොන්ති කම්මාදිම්හි වා අකම්මාදිම්හි වා.

784. ක්වචණ.

කම්මුපපදම්හා ක්‍රියත්ථා පරං කත්තරි එව ක්වචි අණ හොති.

අ, අණ, ඝක, ඝණ.

අම්හි තාව –

අග්ගං ජානාතීති අග්ගඤ්ඤො, වංසං ජානාතීති වංසඤ්ඤො, මග්ගෙ තිට්ඨතීති මග්ගට්ඨො-පුරිසො, මග්ගට්ඨා-ඉත්ථී, මග්ගට්ඨං-ඤාණං. එවං එලට්ඨො, ථලට්ඨො, ජලට්ඨො, පබ්බතට්ඨො, භූමට්ඨො.

ගො වුච්චති ඤාණං සද්දො ච, ගවං තායති රක්ඛතීති ගොත්තං, පරිතො භයං තායති රක්ඛතීති පරිත්තං, අන්නං දෙතීති අන්නදො. එවං වත්ථදො, වණ්ණදො, යානදො, සුඛදො, දීපදො, චක්ඛුදො, දායං ආදදාතීති දායාදො, පාරං ගන්තුං දෙතීති පාරදො-රසො.

අන්නං දදාතීති අන්නදදො, ද්විත්තං පුබ්බස්ස රස්සො ච.

පුරින්දදො, මහාවුත්තිනා පුරසද්දෙ අස්ස ඉත්තං බින්දාගමො ච.

සබ්බං දදාතීති සබ්බදදො, සච්චං සන්ධෙතීති සච්චසන්ධො, ජනං සන්ධෙතීති ජනසන්ධො.

කකු වුච්චති ගුණරාසි, කකුං සන්ධෙතීති කකුසන්ධො, ගාවොපාති රක්ඛතීති ගොපො-පුරිසො, ගොපස්ස භරියා ගොපී.

කස්සං වුච්චති ඛෙත්තං, කස්සං පාති රක්ඛතීති කස්සපො.

භූ වුච්චති පථවී, භුං පාති රක්ඛතීති භූපො. එවං භූමිපො.

පාදෙන මූලෙන පථවීරසං ආපොරසඤ්ච පිවතීති පාදපො, සුට්ඨු භාති දිබ්බතීති සුභො, න මමායතීති අමමො, ද්වෙ අනත්ථෙ ලාති ගණ්හාතීති

බාලො, බහුං ලාති ගණ්හාතීති බහුලො, රාහු විය ලාති ගණ්හාතීති රාහුලො, ආදීනං

දුක්ඛං වාති බන්ධතීතිආදීනවො, අණ්ණං උදකරාසිං වාති බන්ධතීති අණ්ණවො ඉච්චාදි.

අණම්හි –

785. ආස්සාණාපිම්හි යුක.

ණාපිවජ්ජිතෙ ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ ආදන්තස්ස ධාතුස්ස අන්තෙ යුක හොති, යාගමොති අත්ථො.

ඤාතබ්බො බුජ්ඣිතබ්බොති ඤායො-යුත්ති, ඤායති අමතං පදං එතෙනාති ඤායො-අරියමග්ගො, පටිච්ච තිට්ඨතීති පතිට්ඨායො, දාතබ්බොති දායො-ආමිසදායො, ධම්මදායො, ඛීරං පිවතීති ඛීරපායො, ධඤ්ඤං මිනාතීති ධඤ්ඤමායො, වාති ගච්ඡතීති වායො ඉච්චාදි.

ඉවණ්ණෙසු අම්හි තාව –

එති පවත්තතීති ආයො, සමෙතීති සමයො, වෙති විනස්සතීති වයො-මන්දාදි, විගමනං විනස්සනං වයො-භඞ්ගො, උදයනං උදයො, සමුදයනං සමුදයො, සමුදෙති ඵලං එතෙනාති වා සමුදයො, අතිච්ච අයනං පවත්තනං අච්චයො, පටිච්ච ඵලං එති එතස්මාති පච්චයො, කිණනං කයො, වික්කිණනං වික්කයො, ඛීයනං ඛයො, ඛීයන්ති එත්ථාති වා ඛයො, රාගස්ස ඛයො රාගක්ඛයො, චයනං චයො, ආචයො, උච්චයො, සමුච්චයො, උපචයො, ධම්මං විචිනන්ති එතෙනාති ධම්මවිචයො, ජයනං ජයො, විජයො, පරාජයො, නියාති එතෙනාති නයො-විධි, විනෙති එත්ථ, එතෙනාති වා විනයො, සුඛෙන නෙතබ්බො ඤාතබ්බොති සුනයො, දුක්ඛෙන නෙතබ්බො ඤාතබ්බොති දුන්නයො, පාතබ්බොති පයො-ජලං ඛීරඤ්ච.

රි-කම්පනෙ, නිච්චං රයන්ති එන්දන්ති දුක්ඛප්පත්තා සත්තා එත්ථාති නිරයො, අල්ලීයනං ආලයො, නිලීයනං නිලයො, සයනං සයො, භුසො සෙන්ති එත්ථාති ආසයො, අජ්ඣාසයො, විසෙසෙන සෙන්ති එත්ථාති විසයො, නිස්සාය නං සෙති පවත්තති එත්ථාති නිස්සයො, උපනිස්සයො, අනුසෙතීති අනුසයො ඉච්චාදි.

අණම්හි –

අයනං වඩ්ඪනං ආයො, ආයම්හා අපෙතො අපායො, ආයෙන උපෙතො උපායො, සමුදෙති එත්ථාති සමුදායො, සමවෙති එත්ථාති සමවායො, පරියායො, විපරියායො, නෙතබ්බොති නායො [ඤායො?], නීයති එතෙනාති වා නායො, භූමියං සෙතීති භූමිසායො ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු අම්හි තාව –

චවනං චවො, ජවනං ජවො, අභිත්ථවනං අභිත්ථවො, භුසං දවති හිංසතීති උපද්දවො, සන්ධවනං සන්ධවො, මිත්තභාවෙන සන්ධවො මිත්තසන්ධවො, භවතීති භාවො, විභවනං විභවො, සම්භවනං සම්භවො, සම්භවති එතස්මාති වා සම්භවො, අධිභවනං අධිභවො, අභිභවො, පරිභවො, පරාභවනං විනස්සනං පරාභවො, රවතීති රවො-සද්දො, ලුනනං ලවො, පසවතීති පස්සාවො, ආසවතීති ආසවො, පටිමුඛං සවනං පටිස්සවො ඉච්චාදි.

අණම්හි –

භවනං භාවො, භවන්ති සද්ද, බුද්ධියො එතෙනාති භාවො, සාලිං ලුනාතීති සාලිලාවො, කුච්ඡිතෙන සවති සන්දතීති කසාවො ඉච්චාදි.

එදන්තෙසු අණම්හි –

මහාවුත්තිනා එස්ස ආයත්තං, මන්තං අජ්ඣෙධතීති මන්තජ්ඣායො, වජ්ජාවජ්ජං උපෙච්ච ඣායතීති උපජ්ඣායො-ථෙරො, උපජ්ඣායිනීථෙරී.

දෙ-පාලනෙ, අත්තනි නිලීනං දයති රක්ඛතීති දායො, මිගදායො, තන්තං වායතීති තන්තවායො.

විහෙ-අවිභානෙ, **විභීයතීති** විහයො-නාමං, රස්සත්තං, ආපුබ්බො අව්හයො ඉච්චාදි.

අනෙකබ්‍යඤ්ජනෙසු අම්හි තාව –

කමනං කමො, පක්කමො, අභික්කමො, පටික්කමො, චඞ්කමති එත්ථාති චඞ්කමො, හිතං කරොතීති හිතක්කරො, දුක්ඛෙන කාතබ්බොති දුක්කරො-අත්ථො, දුක්කරා-පටිපදා, දුක්කරං-කම්මං, සුඛෙන කාතබ්බොති සුකරො, ඊසං කාතබ්බොති ඊසක්කරො, දීපං කරොතීති දීපඞ්කරො, අලුත්තසමාසො.

ආගච්ඡතීති ආගමො, ආගමනං වා ආගමො, සඞ්ගමනං සඞ්ගමො, සමාගමො, පග්ගණ්හනං පග්ගහො, සඞ්ගණ්හනං සඞ්ගහො, සඞ්ගය්හන්ති එත්ථ, එතෙනාති වා සඞ්ගහො, අනුග්ගහො, පටිග්ගහො, ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, කාමෙ අවචරතීති කාමාවචරො, උරං ඡාදෙතීති උරච්ඡදො, ජීරති එතෙනාති ජරො, වෙස්සං තරතීති වෙස්සන්තරො, අලුත්තසමාසො.

රථෙ අත්ථරතීති රථත්ථරො, අස්සත්ථරො, අරිං දමෙතීති අරින්දමො, භගං දරති භින්දතීති භගන්දරො, යුගං රවි'න්දුද්වයං ධාරෙතීති යුගන්ධරො, ධම්මං ධාරෙතීති ධම්මධරො, පජ්ජතෙති පදං, සික්ඛා එව පදං සික්ඛාපදං, සුඛෙන හරිතබ්බොති සුභරො, දුක්ඛෙන හරිතබ්බොති දුබ්භරො, න මරතීති

අමරො-දෙවො, නියමනං නියමො, සංයමනං සංයමො, සිරස්මිං රුහතීති සිරොරුහො, සුඛෙන ලබ්භතීති සුලභො, දුක්ඛෙන ලබ්භතීති දුල්ලභො, සංවරිතබ්බොති සංවරො, වුච්චතීති වචො, සුබ්බචො, දුබ්බචො, වාරිං වහතීති වාරිවහො, සරති ගච්ඡතීති සරො, මනං හරතීති මනොහරො ඉච්චාදි.

අණම්හි –

කමු-ඉච්ඡා, කන්තීසු, කාමෙතීති කාමො, කාමීයතීති වා කාමො, අත්ථං කාමෙතීති අත්ථකාමො, කරණං කාරො, පකාරො, ආකාරො, විකාරො, උපකාරො, අපකාරො, කුම්භං කරොතීති කුම්භකාරො, රථකාරො, මාලකාරො, සඞ්ඛරණං සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛරීයතීති වා සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛරොතීති වා සඞ්ඛාරො, පරික්ඛාරො, පුරක්ඛාරො, ගච්ඡන්ති පවත්තන්ති කාමා එත්ථාති ගාමො, ගණ්හාතීති ගාහො, පත්තං ගණ්හාතීති පත්තගාහො, රස්මිං ගණ්හාතීති රස්මිගාහො, විචරණං විචාරො, උපෙච්ච චරතීති උපචාරො, ගාමං උපෙච්ච චරතීති ගාමූපචාරො, ජීරති හිරී හිජ්ජති එතෙනාති ජාරො, කිච්ඡෙන තරිතබ්බොති කන්තාරො, මහාවුත්තිනා කිච්ඡස්ස කත්තං, ඛින්දාගමො, වාළකන්තාරො, යක්ඛකන්තාරො, අත්ථරණං අත්ථාරො, කඨිනස්ස අත්ථාරො කඨිනත්ථාරො, දරති භින්දති කුලවිභාගං ගච්ඡති එතෙන ජනෙනාති දාරො, කුං පථවිං දාරෙතීති කුදාරො, රස්ස ලො, කුදාලො.

භුසො ක්‍රියං ධාරෙතීති ආධාරො, පත්තාධාරො, පටිසන්ධාරණං පටිසන්ධාරො, පජ්ජති එතෙනාති පාදො, උප්පජ්ජනං උප්පාදො, පටිච්ච සමුප්පජ්ජනං පටිච්චසමුප්පාදො, හරිතබ්බො වහිතබ්බොති භාරො, සම්භරීයති සන්නිචීයතීති සම්භාරො, බොධිසම්භාරො, දබ්බසම්භාරො, මාරෙතීති මාරො, කිලෙසමාරො, ඛන්ධමාරො, මච්චුමාරො, නියාමෙතීති නියාමො, ධම්මනියාමො, කම්මනියාමො, ආරුහතීති ආරොහො, රුක්ඛං ආරුහතීති රුක්ඛාරොහො, හත්ථාරොහො, අස්සාරොහො, රථාරොහො, ලබ්භතීති ලාභො, පටිලාභො, නිවරණං නිවාරො, පරිවාරෙතීති පරිවාරො, වහතීති වාහො, ආවාහො, විවාහො, සරති අද්ධානං පවත්තතීති සාරො, විරූපෙන පටිසරණං පුනප්පුනං චින්තනං විප්පටිසාරො, පහරණං පහාරො, ආහාරො, නීහාරො, විහාරො, අභිහාරො, පරිහාරො.

786. **හනස්ස සාතො ණානුබන්ධෙ** [ක. 591; රූ. 544; නී. 1195].

ණානුබන්ධෙ පච්චයෙ පරෙ හනස්ස සාතො හොති.

හනනං සාතො, විහඤ්ඤනං විසාතො, උපහනනං උපසාතො, පටිහනනං පටිසාතො.

සකපච්චයෙ වුද්ධි නත්ථි, ‘මනානං නිග්ගහීත’න්ති ධාත්වානුබන්ධස්සපි නස්ස නිග්ගහීතං වග්ගන්තො ච, ‘කගා චජානං සානුබන්ධෙ’ති සානුබන්ධෙ

පච්චයෙ පරෙ ධාත්වන්තානඤ්ච, ජානං ක, ගා හොන්ති, නිපච්චතීති නිපකො.

හන්ජ-භිජ්ජනෙ විභාගෙ ච, භඤ්ජනං භඞ්ගො, විභජ්ජනං විභඞ්ගො, විභජීයන්ති ධම්මා එත්ථ, එතෙනාති වා විභඞ්ගො, ඛන්ධවිභඞ්ගො, ධාතුවිභඞ්ගො.

රන්ජ-රාගෙ, රඤ්ජනං රඞ්ගො, රඤ්ජන්ති සත්තා එත්ථාති රඞ්ගො.

සන්ජ-සඞ්ගෙ, සඤ්ජනං සඞ්ගො, පසජ්ජනං ලග්ගනං පසඞ්ගො, ආසජ්ජතීති ආසඞ්ගො, උත්තරි ආසඞ්ගො උත්තරාසඞ්ගො.

සජ-සජ්ජනෙ, අතිසජ්ජනං සම්බොධනං අතිසග්ගො, ගස්ස ද්විත්තං.

නිස්සජ්ජනං නිස්සග්ගො, පටිනිස්සග්ගො, විස්සජ්ජනං විස්සග්ගො, සංසජ්ජනං මිස්සීකරණං සංසග්ගො, යුජ්ජති එත්ථාති යුගං, කලියුගං, සකටයුගං, පිතාමහයුගං, නිතුදනං නිතුදො, පනුදනං පනුදො, උද්ධං භිජ්ජතීති උබ්භිදො, කොවිදතීති කොවිදො, පකාරෙන කුජ්ඣතීති පකුධො, බුජ්ඣතීති බුධො-පණ්ඩිතො, මුය්හතීති මොමූහො, ලොලුප්පතීති ලොලුප්පො, ආදිද්විත්තං ඔත්තඤ්ච ඉච්චාදි.

ඝණපච්චයෙ-පචනං පාකො, පච්චතීති වා පාකො, විපාකො, විවිච්චනං විවෙකො, සිඤ්චනං සෙකො, අභිසෙකො, සොචනං සොකො, චජනං චාගො, භජනං භාගො, භුඤ්ජනං භොගො, සහ භොගො සම්භොගො, පරිභොගො, ආභුජනං ආභොගො, ඔභුජනං ඔභොගො.

යජ-පූජායං, යජනං යාගො, ආමිසයාගො, ධම්මයාගො, යුජ්ජනං යොගො, පයොගො, ආයොගො, වියොගො, අනුයොගො, උපයුජ්ජිතබ්බොති උපයොගො, ලුජ්ජතීති ලොකො, මහාවුත්තිනා ගස්ස කත්තං, කාමලොකො, රූපලොකො, සංවිජ්ජනං සංවෙගො ඉච්චාදි.

787. අනඝණස්වාපරීහි ළො [ක. 614; රූ. 581; නී. 1219].

ආ, පරීහි පරස්ස දහස්ස ළො හොති අන, ඝණපච්චයෙසු.

පරිදය්හනං පරිළාහො, 'දහස්ස දස්ස ඩො'ති විකප්පෙන ඩාදෙසො, දය්හනං ඩාහො, දාහො වා.

ඉති අආදිපච්චයරාසි.

අනපච්චයරාසි

අථ අනපච්චයන්තා වුච්චන්තෙ.

788. අනො.

භාවෙ ච ඡසු කාරකෙසු ච ක්‍රියත්ථා අනපච්චයො හොති, ආදන්තෙසු පරස්සරලොපො, අලොපෙ යාගමො.

අක්ඛායතෙ අක්ඛානං, අක්ඛායති එතෙනාති වා අක්ඛානං, ධම්මස්ස අක්ඛානන්ති ධම්මක්ඛානං, පටිසඞ්ඛායති පජානාති එතෙනාති පටිසඞ්ඛානං, සහ ගායනං සඞ්ගායනං, සහ ගායන්ති සජ්ඣායන්ති එත්ථාති වා සඞ්ගායනං, ඤායතෙ ඤාණං, ජානාතීති වා ඤාණං, ජානන්ති එතෙනාති වා ඤාණං, පඤ්ඤායතීති පඤ්ඤාණං, විජානාතීති විඤ්ඤාණං, සඤ්ඤාණං, නස්ස ණත්තං.

කාරිතෙ-ඤාපනං, පඤ්ඤාපනං, විඤ්ඤාපනං, සඤ්ඤාපනං.

ජානනං, පජානනං, විජානනං, සඤ්ජානනං, පුබ්බස්සරලොපො, ඨීයතෙ ඨානං, තිට්ඨති එත්ථාති වා ඨානං.

කාරිතෙ-ඨාපනං, පතිට්ඨාපනං.

තායති රක්ඛතීති තාණං, පරිත්තාණං, නස්ස ණත්තං.

අවත්ථායති එත්ථාති අවත්ථානං, දීයතෙ දානං, දියාති එතෙනාති වා දානං, සම්මා පදීයති අස්සාති සම්පදානං, අපෙච්ච ආදදාති එතස්මාති අපාදානං.

කාරිතෙ-දාපනං, සමාදපනං.

පදහීයතෙ පධානං, පදහන්ති එතෙනාති වා පධානං, ආධානං, විධානං, නිධානං, සන්නිධානං.

කාරිතෙ-සන්නිධාපනං.

පානං, පටිභානං, මාණං, පමාණං, උපමාණං, පරිමාණං, නස්ස ණත්තං.

යායති එතෙනාති යානං, උය්‍යානං, නිය්‍යානං, වායන්ති භවාභවං ගච්ඡන්ති එතෙනාති වානං, නත්ථි වානං එත්ථාති නිබ්බානං, නිබ්බායන්ති එත්ථාති වා නිබ්බානං.

කාරිතෙ-නිබ්බාපනං.

අවසානං, ඔසානං, පරියොසානං, පහානං, පරිහානං.

කාරිතෙ-හාපනං, පරිහාපනං.

ඉවණ්ණෙසු-අයනං වික්කයනං, වික්කිණනං, බයනං, බියනං, බියානං, ඉය, ඉයාාදෙසො, චයනං, චිනනං, ආචිනනං, විචිනනං, ජයනං, විජයනං, ලීයන්ති එත්ථාති ලෙණං, නස්ස ණත්තං.

පටිසල්ලීයන්ති එත්ථාති පටිසල්ලානං, ඉස්ස ආත්තං. සෙති එත්ථාති සෙනං, සයනං.

කාරිතෙ-සයාපනං ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු-චවනං, ජවනං, අභිත්ථවනං, ධුනනං, විද්ධුනනං, නිද්ධුනනං, භවනං, අභිභවනං, ලවනං, ලුනනං, සවනං, පසවනං ඉච්චාදි.

එදන්තෙසු-අජ්ඣෙනං, අජ්ඣායනං, අපචායනං, ඣායතෙ ඣානං, ඣායති එතෙනාති වා ඣානං, පඨමජ්ඣානං, දුතියජ්ඣානං, උජ්ඣානං, නිජ්ඣානං, අභිජ්ඣානං, සාලිලායනං, චීවරවායනං, ගිලායතීති ගිලානො ඉච්චාදි.

'රා නස්ස ණො'ති සුත්තෙන රකාරම්හා පරස්ස නස්ස ණො, කාරණං, අධිකරීයති එත්ථාති අධිකරණං, සඞ්ඛරණං, අභිසඞ්ඛරණං.

කාරිතෙ-කාරාපනං.

ආකිරණං, වික්කිරණං, චරණං, ජිරණං, තරණං, කඞ්ඛාවිතරණං, අත්ථරණං, ආගන්ත්වා දහන්ති එත්ථ මතසරීරන්ති ආළහනංසුසානං, දස්ස ළො.

පස්සියතෙ පස්සනං, දස්සනං, සුට්ඨු පස්සතීති සුදස්සනොරාජා, සුට්ඨු පස්සිතබ්බන්ති සුදස්සනං-දෙවනගරං, සන්දස්සනං, නිදස්සනං, ධාරණං, උද්ධාරණං, නිද්ධාරණං, ආදිදීසො.

පූරණං, පරිපූරණං, ඵරණං, විප්ඵරණං.

කාරිතෙ-මාරණං.

නිවාරණං, සරණං, නිස්සරණං, හරණං, ආහරණං, නීහරණං ඉච්චාදි.

සාමඤ්ඤවිධානත්තා සද්දත්ථ, කුජ්ඣනත්ථ, චලනත්ථධාතූහි රුච, ජුත, වඩ්ඪාදිධාතූහි ච තස්සීලාදීසු අනො හොති, ඝොසති සීලෙනාති ඝොසනො, ඝොසති ධම්මෙනාති ඝොසනො, ඝොසති සාධුකාරෙනාති ඝොසනො, කොධනො, දූසනො, පදූසනො, කොපනො, චලනො, ඵන්දනො, කම්පනො, මණ්ඩනො, භූසනො, විභූසනො, රොචනො, විරොචනො, වෙරොචනො, ජොතනො, උජ්ජොතනො, වඩ්ඪනො, කරොති සීලෙනාති කරණො. රාගො

නිමිත්තකරණො, දොසො නිමිත්තකරණො, මොහො නිමිත්තකරණො [සං. නි. 4.349] ඉච්චාදි.

789. කරා ණනො.

කරම්හා කත්තරි ණානුබන්ධො අනො හොති.

කරොති අත්තනො ඵලන්ති කාරණං.

790. හාතො වීහිකාලෙසු.

වීහිස්මිං කාලෙ ච වත්තබ්බෙ හාධාතුම්හා කත්තරි ණානුබන්ධො අනො හොති.

හාපෙතීති හායනො, වීහිවිසෙසො වස්සඤ්ච. ''කුඤ්ජරං සට්ඨිහායන''න්ති එත්ථ වස්සං හායනන්ති වුච්චති.

ඉති අනපච්චයරාසි.

අකපච්චයරාසි

අථ අකපච්චයන්තා වුච්චන්තෙ.

791. ආසීසායමකො [‘ආසිංසාමකො’ (බහූසු)].

ආසීසා වුච්චති පත්ථනා, ආසීසායං ගම්‍යමානායං අකො හොති කත්තරි.

ජීවතූති ජීවකො, නන්දතූති නන්දකො. ''ජිනබුද්ධි, ධනභූති, භූතො, ධම්මදින්නො, වඩ්ඪමානො''ති එතෙ සද්දා අඤ්ඤත්ථා සිජ්ඣන්ති, ජිනො ඉමං බුජ්ඣතූති ජිනබුද්ධි, ධනං එතස්ස භවති වඩ්ඪතීති ධනභූති, භවති වඩ්ඪතීති භූතො, ධම්මෙන දින්නො ධම්මදින්නො, යථා දෙවදත්තො, බ්‍රහ්මදත්තො, වඩ්ඪතීති වඩ්ඪමානොති.

‘කත්තරි ල්තුණකා’ති ණකො, සො ච සාමඤ්ඤවිධානත්තා අරහෙ සත්තියං සීලෙ ධම්මෙ සාධුකාරෙ ච සිජ්ඣති, අක්ඛායතීති අක්ඛායකො, ‘ආස්සාණාපිම්හි යුක’ඉති යාගමො, අක්ඛාතුං අරහති, සක්කොති, අක්ඛානමස්ස සීලං, ධම්මො, අක්ඛානං සක්කච්චං කරොතීති අත්ථො. කාලත්තයෙපි සිජ්ඣති, පුබ්බෙපි අක්ඛාසි, අජ්ජපි අක්ඛාති, පච්ඡාපි අක්ඛායිස්සතීති අත්ථො. එවං සෙසෙසු සාමඤ්ඤවිධීසු යථාරහං වෙදිතබ්බො.

ඉත්ථියං-‘අධාතුස්ස කෙ…’ති සුත්තෙන අකස්ස අස්ස ඉත්තං, අක්ඛායිකා-ඉත්ථී, අක්ඛායකං-කුලං, සඞ්ගායකො, ජානාතීති ජානකො.

විකරණපච්චයතො පරං නාගමෙ සති විකරණස්ස රස්සො, ජානනකො, ආජානනකො, විජානනකො, සඤ්ජානනකො.

කාරිතෙ-ඤාපෙතීති ඤාපකො, විඤ්ඤාපකො, සඤ්ඤාපකො.

නාගමෙ-ඤාපනකො, විඤ්ඤාපනකො, සඤ්ඤාපනකො, අධිට්ඨාතීති අධිට්ඨායකො, අධිට්ඨාපෙතීති අධිට්ඨාපකො, දෙතීති දායකො, දාපෙතීති දාපකො.

ණාපිම්හි යාගමො නත්ථි, සමාදපෙතීති සමාදපකො, උභයත්ථ රස්සො. විධෙතීති විධායකො, පජහතීති පජහායකො, අවහියාතීති ඔහියකො, ආස්ස ඉත්තං ඉච්චාදි.

ඉවණ්ණෙසු-අජ්ඣෙතීති අජ්ඣායකො, මන්තං අජ්ඣෙතීති මන්තජ්ඣායකො, කිණාතීති කායකො, කිණාපෙතීති කායාපකො, ආචිනාතීති ආචිනකො, විචිනකො, පරාජයතීති පාරාජිකො, අලොපො, පුග්ගලො, පරාජෙතීති පාරාජිකො, අලොපො කාරිතලොපො ච, ධම්මො, භායාපෙතීති භයානකො, නාගමො ආදිරස්සො ච.

භූමියං සෙතීති භූමිසායකො, සයාපෙතීති සයාපකො, පාහෙතීති පහිණකො ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු-පුනාති සොධෙතීති පාවකො-අග්ගි, භවතීති භාවකො, විභාවෙතීති විභාවකො, ලුනාතීති ලාවකො, සුණාතීති සාවකො-පුරිසො, සාවිකා-ඉත්ථී, ජුහොතීති හාවකො ඉච්චාදි.

අප-පාපුණනෙ, පාපෙතීති පාපකො, සම්පාපෙතීති සම්පාපකො, උපාසතීති උපාසකො-පුරිසො, උපාසිකා-ඉත්ථී, උපාසකං-කුලං, කරොතීති කාරකො, කාරිකා, කාරකං, උපකාරකො, කාරෙතීති කාරාපකො, සඞ්ඛරොතීති සඞ්ඛාරකො, අභිසඞ්ඛාරකො, ඛිපතීති ඛිපකො, උක්ඛිපකො, නික්ඛිපකො, ඛෙපකො, උක්ඛෙපකො, නික්ඛෙපකො, නාගමෙඛිපනකො.

ගණ්හාතීති ගාහකො, ගණ්හාපෙතීති ගාහාපකො. එවං ගොපකො, පාදමූලෙ චරතීති පාදචාරකො, පුප්ඵං ඔචිනායතීති ඔචිනායකො, එදන්තො ධාතු.

ඡින්දතීති ඡෙදකො, ඡින්දකො, ඡෙදාපෙතීති ඡෙදාපකො, ඡින්දාපකො, ජනෙතීති ජනකො-පුරිසො, ජනිකාමාතා, ජනකං-කම්මං, කාරිතලොපො.

ඣාප-දාහෙ, ඣාපෙතීති ඣාපකො.

ඤප-පඤ්ඤාපනෙ, පඤ්ඤපෙතීති පඤ්ඤාපකො.

ඨාප-ඨානෙ, පතිට්ඨාපෙතීති පතිට්ඨාපකො.

ඤාප-පෙසනෙ, ආණාපෙතීති ආණාපකො, තුදතීති තුදකො, සන්තුස්සතීති සන්තුස්සකො, විසෙසෙන පස්සතීති විපස්සකො, සන්දස්සෙතීති සන්දස්සකො, දූසෙතීති දූසකො, ආදිදීසො.

පචතීති පාචකො, පාචෙතීති පාචාපකො, ආපාදෙතීති ආපාදකො, නිප්ඵාදකො, සම්පාදකො, පටිපජ්ජකො, පටිපාදකො, පූරෙතීති පූරකො, ගරුපන්තත්තා න වුද්ධි.

ඵුසතීති ඵුසකො, තුදාදිත්තා න වුද්ධි.

භාජෙතීති භාජකො, භින්දතීති භින්දකො, භෙදකො, කාරභෙදකො, භුඤ්ජතීති භුඤ්ජකො, භොජකො, ගාමභොජකො, බුජ්ඣතීති බුජ්ඣකො, බොධකො, මරතීති මියාකො, මාරෙතීති මාරකො, මුඤ්චතීති මුඤ්චකො, මොචකො, යාචතීති යාචකො, යජතීති යාජකො, යුඤ්ජතීති යුඤ්ජකො, අනුයුඤ්ජකො, යොජකො, පයොජකො, යුජ්ඣතීති යුජ්ඣකො, යොධකො, රුන්ධතීති රුන්ධකො, අවරොධකො, වචතීති වාචකො, ඔවදතීති ඔවාදකො, ඔවජ්ජකො, වීණං වාදෙතීති වීණාවාදකො, භෙරිවාදකො, ගරුං අභිවාදෙතීති අභිවාදකො, විදතිජානාතීති වෙදකො, වින්දති පටිලභතීති වින්දකො, අනුවිජ්ජති විචාරෙතීති අනුවිජ්ජකො, පටිසංවෙදෙතීති පටිසංවෙදකො, විජ්ඣතීති වෙධකො, අට්ඨිං විජ්ඣතීති අට්ඨිවෙධකො, පත්තං විජ්ඣතීති පත්තවෙධකො.

බහුලාධිකාරා කම්මෙපි දිස්සති, අන්තරෙ වාසීයති නිවාසීයතීති අන්තරවාසකො, පසීදතීති පසීදකො, පසාදකො වා, දීපප්පසාදකො, උදකප්පසාදකො, සිබ්බතීති සිබ්බකො, සෙවතීති සෙවකො, හනතීති ඝාතකො, ගාවො හනතීති ගොඝාතකො, හනස්ස ඝාතො. හරතීති හාරකො.

කම්මෙ – ''පාදෙහි පහරීයතීති පාදපහාරකො''ති වුත්තියං වුත්තං. තිතික්ඛතීති තිතික්ඛකො, තිකිච්ඡතීති තිකිච්ඡකො, වීමංසතීති වීමංසකො, බුභුක්ඛතීති බුභුක්ඛකො, පබ්බතායතීති පබ්බතායකො ඉච්චාදි.

ඉති අකපච්චයරාසි.

ඉවණ්ණන්තරූපරාසි

අථ ඉවණ්ණන්තරූපානි වුච්චන්තෙ.

792. දාධාත්වි [ක. 551; රූ. 598; නී. 1138].

දා, ධාහි භාවකාරකෙසු ඉපච්චයො හොති.

පඨමං චිත්තෙන ආදීයතීතිආදි, තණ්හාදිට්ඨීහි උපාදීයතීති උපාදි, බන්ධුපාදි, කිලෙසුපාදි, විධානං විධි, විධියාති එතෙනාති විධි, නිධියාතීති නිධි, සන්ධියතෙ සන්ධි, අභිසන්ධි, පටිසන්ධි, සන්නිදහනං සන්නිධි, සමාධානං සමාධි, සමාදහන්ති එතෙනාති සමාධි, පණිදහනං පණිධි, ඔධි, අවධි, උපනිධි, පටිනිධි, උදකං දහති තිට්ඨති එත්ථාති උදධි, මහන්තො උදධි මහොදධි, වාලානි දහන්ති තිට්ඨන්ති එත්ථාති වාලධි.

793. ඉකිතී සරූපෙ [ක. 669; රූ. 679; නී. 1315].

ධාතූනං සුතිසඞ්ඛාතෙ සරූපෙ වත්තබ්බෙ ක්‍රියත්ථා පරං ඉ, කි, තිපච්චයා හොන්ති.

අවණ්ණුපන්තෙහි ඉ, ගමි, පචි ඉච්චාදි.

උවණ්ණුපන්තෙහි කි, බුධි, රුධි ඉච්චාදි.

කෙහිචිති, කරොතිස්ස, අත්ථිස්ස ඉච්චාදි.

794. සීලාභික්ඛඤ්ඤාවස්සකෙසු ණී [ක. 532, 636; රූ. 590, 659; නී. 1114, 1245].

සීලං වුච්චති පකතිචරියා, අභික්ඛණමෙව අභික්ඛඤ්ඤං, පුනප්පුනක්‍රියා, ආයතිං අවස්සංභාවී අවස්සකං නාම, සීලග්ගහණෙන ධම්ම, සාධුකාරාපි සඞ්ගය්හන්ති, එතෙසු සීලාදීසු ක්‍රියාවිසෙසෙසු ගම්‍යමානෙසු කත්තරි ණී හොති. ආදන්තෙසු ‘ආස්සාණාපිම්හි යුක’ඉති යාගමො.

අක්ඛායතීති අක්ඛායී, අක්ඛායනසීලො, අක්ඛායනධම්මො, අක්ඛානෙ සක්කච්චකාරිතා යුත්තොති අත්ථො. කාලත්තයෙපි සිජ්ඣති සාමඤ්ඤවිධානත්තා.

අවස්සකං පන අනාගතමෙව, ධම්මක්ඛායී-පුරිසො, ධම්මක්ඛායිනී-ඉත්ථී, ධම්මක්ඛායි-කුලං, ගීතං අභිණ්හං ගායතීති ගීතගායී, කප්පං අවස්සං ඨාස්සතීති කප්පට්ඨායී, සංවට්ටමානං අසඞ්ඛෙය්‍යං ඨාස්සතීති සංවට්ටට්ඨායී. එවං විවට්ටට්ඨායී.

අදින්නං ආදදාති සීලෙනාති අදින්නාදායී. තථා දින්නමෙව ආදදාතීති දින්නාදායී, අන්නං දදාති සීලෙනාති අන්නදායී.

දා-සුපනෙ. නිද්දායනසීලො නිද්දායී, මජ්ජං පිවනසීලො මජ්ජපායී, මජ්ජං අභිණ්හං පිවතීති මජ්ජපායී, සීඝං යායනසීලො සීඝයායී, සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන අවස්සං පරිනිබ්බායිස්සතීති සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී. තථා අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී, ආයුකප්පස්ස අන්තරෙ වෙමජ්ඣෙ අවස්සං

පරිනිබ්බායිස්සතීති අන්තරාපරිනිබ්බායී, ආයුකප්පපරියොසානං උපහච්ච අවස්සං පරිනිබ්බායිස්සතීති උපහච්චපරිනිබ්බායී ඉච්චාදි.

ඉවණ්ණෙසු-මන්තං නිච්චකාලං අජ්ඣායතීති මන්තජ්ඣායී, ධම්මජ්ඣායී, ධඤ්ඤං නිච්චකාලං වික්කිණාතීති ධඤ්ඤවික්කායී, භායනසීලො භායී, භූමියං සයනසීලො, භූමියං වා නිච්චකාලං සයතීති භූමිසායී, කණ්ටකෙ අපස්සයනසීලො කණ්ටකාපස්සයී ඉච්චාදි.

එදන්තාපි ඉධ වත්තබ්බා, උද්ධං වඩ්ඪනසීලො උදායී, වුද්ධෙසු අපචායනසීලො වුද්ධාපචායී. එවං ජෙට්ඨාපචායී, ඣායනසීලො, ඣායනධම්මො, ඣායනෙ සක්කච්චක්‍රියායුත්තොති ඣායී, නිච්චකාලං ඣායතීති වා ඣායී, පජ්ඣායී, උජ්ඣායී, නිජ්ඣායී, අභිජ්ඣායී, භායනසීලො භායී, තිණං අභිණ්හං ලායතීති තිණලායී, තන්තං නිච්චකාලං වායතීති තන්තවායී, පලායනසීලො පලායී, න පලායී අපලායී ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු-යථාභූතං අත්ථං විභාවනසීලො විභාවීපුරිසො, විභාවිනී-ඉත්ථී, ආයතිං අවස්සං භවිස්සතීති භාවී, සාලිං ලුනාති සීලෙනාති සාලිලාවී ඉච්චාදි.

බ්‍යාපනසීලො බ්‍යාපී, කාමෙති ඉච්ඡති සීලෙනාති කාමී, ධම්මකාමී, අත්ථකාමී, කරණසීලො කාරී, පාපකාරී, පුඤ්ඤකාරී.

අවස්සං ආගමිස්සතීති ආගාමී. රස්සත්තෙ-ආගමිනීරත්ති, ආගමිනී-පුණ්ණමාසී, ආචයං වට්ටං ගච්ඡති සීලෙනාති ආචයගාමී, අපචයං විවට්ටං ගච්ඡති සීලෙනාති අපචයගාමී, සකිං අවස්සං ආගමිස්සතීති සකදාගාමී. තථා න ආගමිස්සතීති අනාගාමී.

ආධානං වුච්චති දළ්හට්ඨීති, ආධානං කත්වා ගහණසීලො ආධානගාහී, දළ්හගාහී, ධම්මං චරති සීලෙනාති ධම්මචාරී, බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං චරති සීලෙනාති බ්‍රහ්මචාරී.

අපිචෙත්ථ ධම්මො නාම කුලාචාරධම්මො, තං ධම්මං චරාමීති දළ්හං ගණ්හිත්වා යාව න විජහති, තාව අවීතික්කමනට්ඨෙන ධම්මං චරති සීලෙනාති ධම්මචාරී නාම. තථාචරන්තො ච අන්තරාවීතික්කමනීයවත්ථුසමායොගෙ සති තං ධම්මං අපතමානං කත්වා ධාරෙන්තො සංවරණට්ඨෙන ධම්මං චරති ධම්මෙනාති ධම්මචාරී නාම, තථාධාරෙන්තො ච තං ධම්මං අත්තුක්කංසන, පරවම්භනාදීහි පාපධම්මෙහි අනුපක්කිලිට්ඨඤ්ච අප්පිච්ඡතාදීහි සන්තගුණෙහි සුපරියොදාතඤ්ච කරොන්තො පරියොදාපනට්ඨෙන ධම්මං චරති සාධුකාරෙනාති ධම්මචාරී නාම.

බ්‍රහ්මං වුච්චති තතො සෙට්ඨතරං සික්ඛාපදසීලං, තම්පි ගණ්හිත්වා අවිජහන්තො අන්තරා ච අපතමානං කත්වා ධාරෙන්තො අනුපක්කිලිට්ඨං සුපරියොදාතඤ්ච කරොන්තො තිවිධෙන අත්ථෙන බ්‍රහ්මචාරී නාම, සමාදාන, සම්පත්ත, සමුච්ඡෙදවිරතීනං වසෙන වියොජෙතුං වට්ටති, යො පන ගණ්හන්තො තථා න ධාරෙති, ධාරෙන්තො වා උපක්කිලිට්ඨං කරොති, සො එකදෙසෙන අත්ථෙන බ්‍රහ්මචාරී නාම.

යො පන තිවිධෙන අත්ථෙන මුත්තො හුත්වා කදාචි තං ධම්මං චරති, තස්ස චරණක්‍රියා තස්සීලක්‍රියා න හොති, සො ධම්මචාරීති න වුච්චති, එතෙනුපායෙන සෙසෙසු පාප, කල්‍යාණභූතෙසු තස්සීලපදෙසු අත්ථවිභාගො වෙදිතබ්බො.

බ්‍රහ්මචාරිනී-ඉත්ථී, විසෙසෙන දස්සනසීලො විපස්සී, අත්ථදස්සී, ධම්මදස්සී, පියදස්සී, සුදස්සී, දුස්සනසීලො දුස්සීමාරො, ධාරණසීලො ධාරී, ඉණධාරී, ඡත්තධාරී, භුසං නහනසීලො උපනාහී, පරිනිට්ඨිතපච්චයෙකදෙසත්තා ආයතිං අවස්සං උප්පජ්ජිස්සතීති උප්පාදී, උප්පාදිනො ධම්මා [ධ. ස. තිකමාතිකා 17].

හර-ධාරණෙ, මාලං නිච්චකාලං හරතීති මාලහාරී, භාජනසීලො භාජී, උණ්හං භුඤ්ජනසීලො උණ්හභොජී, අත්තානං මඤ්ඤති සීලෙනාති අත්තමානී, අත්තානං පණ්ඩිතං මඤ්ඤතීති පණ්ඩිතමානී, ලභනසීලො ලාභී, වචනසීලො වාචී. එවං වාදී, අත්ථවාදී, ධම්මවාදී, යුත්තවාදී, මුත්තවාදී, විභජ්ජවාදී, නිච්චං වසතීති වාසී, ගාමවාසී, නගරවාසී, භාරං වහනසීලො භාරවාහී, ධම්මං පඤ්ඤං අනුසරති අනුගච්ඡතීති ධම්මානුසාරී. එවං සද්ධානුසාරී, විරූපං පාපපක්ඛං පටිමුඛං අභිණ්හං සරති චින්තෙතීති විප්පටිසාරී, පාණං හනති සීලෙනාති පාණඝාතී, හනස්ස ඝාතො.

හරිතබ්බං සබ්බං හරති සීලෙනාති භාරහාරී ඉච්චාදි.

'කගා චජාන'න්ති සුත්තවිභත්තියා අසානුබන්ධෙපි චජානං කගාදෙසො, සමං විපාචෙතීති සමවෙපාකී-උදරග්ගි, සමවෙපාකිනී-ගහණී, උපධි ඵලං විපච්චතීති උපධිවෙපාකිනී, සොචනසීලො සොකී, සොකිනී-පජා, මුත්තො හුත්වා චජනසීලො මුත්තචාගී, සංවිභාජනසීලො සංවිභාගී, කාමසුඛං භුඤ්ජනසීලො කාමභොගී, විසුං අවිභත්තං භොගං භුඤ්ජනසීලො අපටිවිභත්තභොගී, යුඤ්ජනසීලො යොගී ඉච්චාදි.

795. ආවී [ක. 532; රූ. 590; නී. 1114].

ආවී හොති කත්තරි.

භයං දස්සනසීලො භයදස්සාවී.

ඉති ඉවණ්ණන්තරූපරාසි.

උවණ්ණන්තරූපරාසි

796. භඞ්ගු භීරූ භාසු අස්සවා.

එතෙ සද්දා මහාවුත්තිනා සීලාදීසු නිපච්චන්තෙ.

භන්ජ-විනාසෙ, පභඤ්ජනසීලො පභඞ්ගු-සඞ්ඛතධම්මො.

භී-භයෙ, භායනසීලො භීරූ.

භා-දිත්තියං, ඔභාසනසීලො භාසු-පභා, ජෙට්ඨවචනං ආදරෙන සුණාති සීලෙනාති අස්සවො-පුත්තො, අස්සවාභරියා.

797. විදා කූ [ක. 535; රූ. 593; නී. 1119].

විදම්හා කූ හොති කත්තරි.

විදති සීලෙනාති විදූ, ලොකවිදූ, පරචිත්තවිදූ. ඉත්ථියං පරචිත්තවිදුනී.

798. විතො ඤාතො [ක. 535; රූ. 593; නී. 1119].

විපුබ්බා ඤාතො කූ හොති කත්තරි.

විජානනසීලො විඤ්ඤූ.

799. කම්මා [ක. 535; රූ. 593; නී. 1119].

කම්මුපපදා ඤාතො කූ හොති කත්තරි.

සබ්බං ජානාති සීලෙනාති සබ්බඤ්ඤූ, රත්තඤ්ඤූ, අත්ථඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූ, කාලඤ්ඤූ, සමයඤ්ඤූ.

780. ගමා රූ [ක. 534; රූ. 592; නී. 1118].

කම්මුපපදා ගමම්හා රූ හොති කත්තරි. ‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති සබ්බධාත්වන්තලොපො.

පාරං ගච්ඡති සීලෙනාති පාරගූ, වෙදං වුච්චති අග්ගමග්ගඤාණං, වෙදං ගච්ඡතීති වෙදගූ, අද්ධානං ගච්ඡතීති අද්ධගූ.

ඉති උවණ්ණන්තරූපරාසි.

ඉත්ථිලිඞ්ගරූපරාසි

අථ ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි වුච්චන්තෙ.

801. ඉත්ථියමණතිකයකයා ච [ක. 553; රූ. 599; නී. 1140; '...ක්ති...' (බහූසු)].

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ භාවකාරකෙසු අ, ණ,ති, ක, යක, යපච්චයා ච අනො ච හොති.

ක, අ, ණ, යක, ය, අනඉච්චෙතෙහි 'ඉත්ථියමත්වා'ති ආපච්චයො.

කම්හි තාව-අත්තනි නිසින්නං ගූහති සංවරතීති ගුහා, අත්තානං වා පරං වා දූසෙතීති දූසා-ධුත්තිත්ථී.

මුද-හාසෙ, මොදනං මුදා, පමුදා, සුජ්ඣති එතායාති සුධා, වසුං රතනං ධාරෙතීති වසුධා ඉච්චාදි.

අම්හි-සඞ්ඛායන්ති එතායාති සඞ්ඛා. තථා සඞ්ඛ්‍යා, පජානාතීති පඤ්ඤා, ආජානාතීති අඤ්ඤා, සඤ්ජානාතීති සඤ්ඤා, සඤ්ජානන්ති එතායාති වා සඤ්ඤා, සඤ්ජානනං වා සඤ්ඤා, අභිජානනං අභිඤ්ඤා, පටිජානනං පටිඤ්ඤා, පරිච්ඡිජ්ජ ජානනං පරිඤ්ඤා, පටිච්ච තිට්ඨති එත්ථාති පතිට්ඨා.

ඨා-ඨානෙ, අවධිභාවෙන ඨාති තිට්ඨතීති අවත්ථා, උපාදීයතීති උපාදා-පඤ්ඤත්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං උපෙච්ච නිස්සාය ච ධියාතීති උපනිධා-පඤ්ඤත්තියෙව, සද්දහනං සද්ධා, සද්දහන්ති එතායාති වා සද්ධා, විසිට්ඨං කත්වා අත්තානං දහන්ති එතායාති විධා-මානො, භාති දිබ්බතීති භා-නක්ඛත්තං, පභා, ආභා, නිභා, උපමීයතෙ උපමා.

ඣෙ-චින්තායං, පජ්ඣායනං පජ්ඣා, වජ්ජාවජ්ජං උපජ්ඣායති පෙක්ඛතීති උපජ්ඣා, අභිමුඛං ඣායනං අභිජ්ඣා.

ආස-පත්ථනායං, ආසීසනං ආසා, පච්චාසීසනං පච්චාසා.

ආස-උපවෙසනෙ, අච්ඡනං අච්ඡා.

ඉක්ඛ-දස්සන'ඞ්කෙසු, අපෙක්ඛනං අපෙක්ඛා, උපෙක්ඛනං උපෙක්ඛා, උපපරික්ඛනං උපපරික්ඛා, ඉච්ඡනං ඉච්ඡා, බ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා විච්ඡා.

ඉස්ස-උස්සුයියෙ, ඉස්සනං ඉස්සා.

ඊහ-බ්‍යාපාරෙ, ඊහනං ඊහා.

උඡි-උච්ඡෙ, උච්ඡනං උච්ඡා.

එල-කම්පනෙ, එලයතීති එලා-දොසො.

ඔජ-ථම්භනෙ තෙජනෙ ච, ඔජෙති තංසමඞ්ගිනෙ සත්තෙ සඞ්ඛාරෙ ච සමුපත්ථම්භති සමුත්තෙජෙතීති වා ඔජා.

කල-සඞ්ඛ්‍යානෙ, කලීයතීති කලා, ඛමනං ඛමා, ගජ්ජන්ති එතායාති ගදා, ගිරීයති කථීයතීති ගිරා-වාචා, සටීයති සඞ්ඝටීයති එත්ථාති ඝටා-යූථො, භුසො චාරෙති පරිචාරෙතීති අච්ඡරා-දෙවී, මහාවුත්තිනා චස්ස ඡො, ජටතීති ජටා, අන්තොජටා බහිජටා [සං. නි. 1.23], ජීයන්ති එතායාති ජරා, ජීරණං වා ජරා, ආපජ්ජති අජ්ඣාපජ්ජතීති ආපදා, සම්පජ්ජනං සම්පදා, උපරිභාවං සුට්ඨු පජ්ජන්ති පාපුණන්ති එතායාති උපසම්පදා, පටිපජ්ජනං පටිපදා, පටිපජ්ජන්ති උපරිවිසෙසං එතායාති වා පටිපදා, සුඛප්පටිපදා, දුක්ඛප්පටිපදා, පටිසංභිජ්ජන්ති අත්ථාදීසු ඤාණප්පභෙදං ගච්ඡන්ති එතායාති පටිසම්භිදා, අත්ථපටිසම්භිදා, ධම්මපටිසම්භිදා, නිරුත්තිපටිසම්භිදා, පටිභානපටිසම්භිදා.

භික්ඛ-යාචනෙ, භික්ඛීයතෙති භික්ඛා.

සික්ඛ-ඝටනෙ, සික්ඛනං සික්ඛා, සික්ඛන්ති ඝටෙන්ති සෙක්ඛා ජනා එත්ථාති සික්ඛා, අධිසීලසික්ඛා, අධිචිත්තසික්ඛා, අධිපඤ්ඤාසික්ඛා ඉච්චාදි.

තිතික්ඛනං තිතික්ඛා, වීමංසනං වීමංසා, තිකිච්ඡනං තිකිච්ඡා, විගතා තිකිච්ඡා එතිස්සාති විචිකිච්ඡා, භොත්තුං ඉච්ඡා බුභුක්ඛා, බුභොක්ඛා වා, ඝසිතුං ඉච්ඡා ජිඝච්ඡා, පාතුං පරිභුඤ්ජිතුං ඉච්ඡා පිපාසා, හරිතුං ඉච්ඡා ජිගීසා, විජෙතුං ඉච්ඡා විජිගීසා, හන්තුං ඉච්ඡා ජිඝංසා ඉච්චාදි.

ණම්හි-අර-ගතියං, අරති සීඝං විජ්ඣමානා ගච්ඡතීති ආරාවෙධකො, කරොන්ති නානාකම්මකාරණායො එත්ථාති කාරා-අද්දු, ජීයන්ති එතායාති ජාරා, තරති සීඝතරං ගච්ඡතීති තාරා, භාසන්ති එතායාති භාසා, ධාරෙති සීඝං වහතීති ධාරා, ඛග්ගධාරා, වුට්ඨිධාරා, මයති විවිධාකාරං ගච්ඡති එතායාති මායා, ලිඛීයතෙ ලෙඛා, වුච්චතෙති වාචා, හරති මනොරමං පවත්තෙතීති හාරා-මුත්තාවලි ඉච්චාදි.

යක්පච්චයෙ-ඝභ කථනං සාකච්ඡා, තථනං තච්ඡා, නිපජ්ජනං නිපජ්ජා, විදති ජානාතීති විජ්ජා, විදන්ති ජානන්ති එතායාති වා විජ්ජා, විජ්ජාපටිපක්ඛා අවිජ්ජා, නිසජ්ජනං නිසජ්ජා.

ඉධ-ඉජ්ඣනෙ, සමිජ්ඣනං සමිජ්ඣා.

සිධ-නිප්ඵත්තියං, සිජ්ඣනං සිජ්ඣා ඉච්චාදි.

යම්හි-මජ-සංසුද්ධියං, සම්මජ්ජනං සම්මජ්ජා, අපෙච්ච වජනං ගමනං පබ්බජ්ජා, චරණං චරියා, පරිචරණං පාරිචරියා, ‘ඌබ්‍යඤ්ජනස්සා’ති ඊආගමො රස්සො ච.

ජාගර-නිද්දක්ඛයෙ, ජාගරණං ජාගරියා, සෙති එත්ථාති සෙය්‍යා, ද්විත්තං.

අනම්හි-සහ ගායන්ති සජ්ඣායන්ති එත්ථාති සඞ්ගායනා, ඨාපීයතෙ පතිට්ඨීයතෙ පතිට්ඨානා, පාපීයතෙ පාපනා, සම්පාපනා, පරිසමාපනා, උපාසීයතෙ උපාසනා, පයිරුපාසනා, එසීයතෙ එසනා, පරියෙසනා, කාමෙසනා, භවෙසනා, බ්‍රහ්මචරියෙසනා, ඡෙජ්ජභෙජ්ජාදිකස්ස කම්මස්ස කරණං කම්මකාරණා, ආදිවුද්ධි, ද්වත්තිංස කම්මකාරණා.

චිති-චෙතායං, චෙතෙන්ති සම්පයුත්තා ධම්මා එතායාති චෙතනා, චින්තීයතෙ චින්තනා, ඨපීයතෙ ඨපනා, දීපීයතෙ දීපනා, විපස්සන්ති එතායාති විපස්සනා, සන්දස්සීයතෙ සන්දස්සනා, දෙසීයතෙ දෙසනා, දෙසීයති එතායාති වා දෙසනා, පත්ථීයතෙ පත්ථනා, ඵරීයතෙ ඵරණා, ඵුසීයතෙ ඵුසනා, භාවීයතෙ භාවනා, විභාවනා, සම්භාවනා, මන්තීයතෙ මන්තනා, නිමන්තනා, ආමන්තනා, පුනප්පුනං මොදන්ති එතායාති අනුමොදනා, යාචීයතෙ යාචනා, ආදරෙන යාචනා ආයාචනා, යොජීයතෙ යොජනා.

රච-විධානෙ, රචීයතෙ රචනා, ආරචනා, විරචනා.

වට්ට-වට්ටනෙ, ආවට්ටනා, විවට්ටනා, වෙදීයතෙ වෙදනා.

වර-ඉච්ඡායං, පවාරීයතෙ ඉච්ඡාපීයතෙ පවාරණා, වාසීයතෙ වාසනා, ආසීසීයතෙ ආසීසනා, හිංසීයතෙ හිංසනා ඉච්චාදි.

තිම්හි-බහුලාධිකාරා අනිත්ථියම්පිති හොති, ගායනං ගීති, සහ ගායනං සඞ්ගීති, දුග්ගීති, අනුගීති, අයං අම්හාකං අබ්භන්තරිමොති ඤායතීති ඤාති, ජානනං ඤත්ති, ද්විත්තං, ඨානං ඨිති.

දා-අවඛණ්ඩනෙ, දීයති එතායාති දත්ති, ද්විත්තං, ධාරෙතීති ධාති, දහනං අකම්පනං ධීති, සමාදහනං සමාධීති, මහාවුත්තිනා ආස්සං ඊත්තං, ද්විත්තෙ ධස්ස දත්තං රස්සො ච, දීධිති-රංසි.

නිබ්බායනං නිබ්බුති, ආස්ස උත්තං, සහ අයනං සමිති, එති ආගච්ඡතීති ඊති-උපද්දවො, විචිනනං විචිති, විජයනං විජිති, නීයති ඤායති එතායාති නීති, ලොකනීති, ධම්මනීති, සද්දනීති, භවං නෙතීති භවනෙත්ති, වුද්ධි ද්විත්තඤ්ච, සද්ධම්මනෙත්ති, පිනයතීති පීති, භායනං භීති, චවනං චුති, ජවනං ජුති, ථවනං ථුති, අභිත්ථුති, පවනං පූති, භවනං භූති, සුට්ඨු භවතීති සුභූති, විභවනං විභූති, සුට්ඨු මුනනං බන්ධනං සම්මුති, සවනං සුති, සුය්‍යතෙති වා සුති, පසුති, උපසුති, හූයතෙති හුති, ආනෙත්වා හුතබ්බාති ආහුති, චායනං පූජනං චිති, ද්විත්තෙ-චිත්ති, අපචිති, එස්ස අත්තං, නිජ්ඣායනං නිජ්ඣත්ති.

මහාවුත්තිනා තකාරෙ කරස්ස කුත්තං, ක්‍රියා කුත්ති, සරකුත්ති, ඉත්ථීකුත්තං, පුරිසකුත්තං, ජනෙතීති ජනෙත්ති, ඊආගමස්ස එත්තං, බන්ධියතෙති බන්ධති, පජ්ජතීති පත්ති, පදාති වා, ඊආගමස්ස ආත්තං, වසන්ති එත්ථාති වසති-ගෙහං, වසනං වා වසති ඉච්චාදි.

802. **ජාහාහි නි.**

එතෙහි නි හොති.

ජා-හානියං, ජීයාතෙ ජානි, ධනජානි, භොගජානි, මහන්තී ජානි අස්සාති මහාජානියො, හියාතෙ හානි, වණ්ණහානි, බලහානි, ආයුහානි, අවහානි, පරිහානි.

803. **කරා රිරියො** [ක. 554; රූ. 601; නී. 1141].

කරම්හා ඉත්ථියං රිරියො හොති.

කරීයතෙ කිරියා, නිපාතනෙන ක්‍රියාති සිජ්ඣති.

ඉති ඉත්ථිලිඞ්ගරූපරාසි.

රීරික්ඛාදිපච්චයරාසි

804. **සමානඤ්ඤභවන්තයාදිතූපමානා දිසා කම්මෙ රීරික්ඛකා** [ක. 642; රූ. 588; නී. 1269].

සමානො ච අඤ්ඤො ච භවන්තො ච යාදි ච එතෙහි උපමානභූතෙහි පරං දිසම්හා කම්මෙරී ච රික්ඛො ච කො වාති එතෙ පච්චයා හොන්ති, රී, රික්ඛෙසු ‘රානුබන්ධෙන්තසරාදිස්සා’ති සුත්තෙන දිසස්ස අන්තස්සරාදීනං ලොපො, කානුබන්ධො අවුද්ධත්ථො, ‘රීරික්ඛකෙසු’ඉච්චාදීහි සමාසසුත්තෙහි පුබ්බපදානං රූපං සාධෙතබ්බං.

ය, ත, එත, ඉම, කිං, තුම්හ, අම්හ, භවන්ත, සමාන, අඤ්ඤ.

යො විය දිස්සතීති යාදී, යාදික්ඛො, යාදිසො, යං විය නං පස්සන්තීති යාදී, යෙ විය දිස්සන්තීති යාදිනො, ඉත්ථියං-යා විය දිස්සතීති යාදිනී, යාදික්ඛා, යාදික්ඛී, යාදිසා, යාදිසී, යා විය දිස්සන්තීති යාදිනියො, යාදික්ඛායො, යාදික්ඛියො, යාදිසායො, යාදිසියො. එවං සෙසෙසුපි.

සො විය දිස්සතීති තාදී, තාදික්ඛො, තාදිසො.

එසො විය දිස්සතීති එදී, එදික්ඛො, එදිසො, එතාදී, එතාදික්ඛො, එතාදිසො වා.

අයං විය දිස්සතීති ඊදී, ඊදික්ඛො, ඊදිසො.

කො විය දිස්සතීති කීදී, කීදික්ඛො, කීදිසො.

ත්වං විය දිස්සතීති තාදී, තාදික්ඛො, තාදිසො.

අහං විය දිස්සතීති මාදී, මාදික්ඛො, මාදිසො.

බහුත්තෙ පන තුම්හෙ විය දිස්සන්තීති තුම්හාදී, තුම්හාදික්ඛො, තුම්හාදිසො.

අම්හෙ විය දිස්සන්තීති අම්හාදී, අම්හාදික්ඛො, අම්හාදිසො.

භවං විය දිස්සතීති භවාදී, භවාදික්ඛො, භවාදිසො.

සමානො විය දිස්සතීති සදී, සදික්ඛො, සදිසො.

අඤ්ඤො විය දිස්සතීති අඤ්ඤාදී, අඤ්ඤාදික්ඛො, අඤ්ඤාදිසො.

ඉත්ථියං-යා විය දිස්සතීති යාදිසා-ඉත්ථී, යාදිසී-ඉත්ථී. තාදිසා-ඉත්ථී, තාදිසී-ඉත්ථී ඉච්චාදි.

805. **වමාදීහි ථු** [ක. 644; රූ. 661; නී. 1271-3; 'වමාදීහ්‍යථු' (බහූසු)].

වමාදීහි භාවකාරකෙසු ථු හොති.

වමීයතෙති වමථු, දවීයතෙති දවථු ඉච්චාදි.

806. **ක්වි** [ක. 530; රූ. 584; නී. 1112].

භාවකාරකෙසු ක්වි හොති.

807. **ක්විස්ස** [ක. 639; රූ. 585; නී. 1266].

ක්විස්ස ලොපො හොති.

ඉවණ්ණෙසු තාව-භුසො වයති වඩ්ඪතීති අච්චි, ද්විත්තං රස්සත්තඤ්ච, විවිධෙන වයති වඩ්ඪතීති වීචි, පඤ්ච මාරෙ ජිනාතීති මාරජී, භද්දං ජිනාතීති භද්දජී. එවං පුණ්ණජී, ගාමං සමූහං නෙතීති ගාමණී, නස්ස ණත්තං. සෙනං නෙතීති සෙනානී ඉච්චාදි.

උවණ්ණෙසු-මාරෙති චාවෙති චාති මච්චු, මහාවුත්තිනා රස්ස පරරූපත්තං, විවිධෙන ජවති සීඝං චරතීති විජ්ජු, භවන්ති එත්ථාති භූ-භූමි,

පභවති ඉස්සරං කරොතීති පභූ, විභවනං විභූ, අභිභවතීති අභිභූ, සයං භවතීති සයම්භූ, ගොත්තං අභිභවතීති ගොත්තභූ, ගොත්‍රභූ ඉච්චාදි.

බ්‍යඤ්ජනන්තෙසු –

808. **ක්විම්හි ලොපොන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස** [ක. 615; රූ. 586; නී. 1220].

ධාතූනං අන්තබ්‍යඤ්ජනස්ස ලොපො හොති ක්විම්හි.

අන්තං කරොතීති අන්තකො, නන්දං කරොතීති නන්දකො, ජීවං කරොතීති ජීවකො, චිත්තං විචිත්තං කරොතීති චිත්තකො, සුඛෙන ඛමිතබ්බන්ති සුඛං, දුක්ඛෙන ඛමිතබ්බන්ති දුක්ඛං, පරිතො ඛඤ්ඤතෙති පරික්ඛා, සං අත්තානං ඛනතීති සඞ්ඛො, න ගච්ඡතීති අගො-නගො, සීඝං උපගච්ඡතීති සීඝූපගො. එවං ගීවූපගො, නින්නට්ඨානං ගච්ඡතීති නින්නගා-නදී, තුරං සීඝං ගච්ඡතීති තුරඞ්ගො, මජ්ඣෙ ඛින්දාගමො.

භුජෙන කුටිලෙන ගච්ඡතීති භුජගො, උරෙන ගච්ඡතීති උරගො, ඛෙන ආකාසෙන ගච්ඡතීති ඛගො, වෙහාසෙ ගච්ඡතීති විහගො, මහාවුත්තිනා වෙහාසස්ස විහාදෙසො.

‘‘ගො ගච්ඡති, ගාවො ගච්ඡන්තී’’තිආදීසු පන ‘‘ගොචරො, ගොධනො, ගොත්තං, ගොත්‍රභූ’’තිආදීසු ච ක්විම්හි අන්තබ්‍යඤ්ජනලොපෙ ක්විලොපෙ ච කතෙ මහාවුත්තිනා උපන්තස්ස ඔත්තං කත්වා ගොඉති පකතිරූපං වෙදිතබ්බං, බලං ගණ්හාතීති එත්ථාති බලග්ගං, භත්තං ගණ්හන්ති එත්ථාති භත්තග්ගං. එවං සලාකග්ගං, උපොසථග්ගං.

කම්මෙන ජායතීති කම්මජො. එවං චිත්තජො, උතුජො, අත්තනි ජාතොති අත්‍රජො, පුබ්බෙ ජාතො පුබ්බජො, පච්ඡා ජාතො අනුජො, සහ ජායතීති සහජො, ථලෙ ජායතීති ථලජං. එවං දකජං, වාරිජං, අම්බුජං. අණ්ඩෙ ජායතීති අණ්ඩජො, ද්වික්ඛත්තුං ජායතීති ද්විජො, සහ භාසන්ති එත්ථාති සභා, කුඤ්ජෙ රමතීති කුඤ්ජරො ඉච්චාදි.

809. **ක්විම්හි ඝො පරිපච්චාසමොහි** [ක. 538; රූ. 595; නී. 1123; ‘…පච්ච…’ (බහූසු)].

පරි ච පති ච ආ ච සඤ්ච ඔ ච එතෙහි පරස්ස හනස්ස ඝො හොති ක්විම්හි.

පරිහඤ්ඤතීති පලිඝො, රස්ස ලත්තං. පතිහනතීති පටිඝො, තස්ස ටත්තං. භුසො හනති බාධතීති අඝං-දුක්ඛං පාපඤ්ච, විසෙසෙන භුසො හනතීති බ්‍යග්ඝො, දිට්ඨී, සීලසාමඤ්ඤෙන සංහතොති සඞ්ඝො-සමූහො, දෙවසඞ්ඝො, බ්‍රහ්මසඞ්ඝො, මිගසඞ්ඝො, ඔහනති අධොභාගං කත්වා මාරෙතීති ඔඝො, කිලෙසොඝො, සංසාරොඝො, උදකොඝො.

සුත්තවිභත්තියා අඤ්ඤතොපි සො හොති, මාතරං හනතීති මාතුඝො. එවං පිතුඝො ඉච්චාදි.

810. **ණ්වාදයො** [ක. 650; රූ. 651; නී. 1288].

ක්‍රියත්ථා භාවකාරකෙසු ණුආදයො හොන්ති, උපරි වුච්චමානො සබ්බො ණ්වාදිකණ්ඩො ඉමස්ස සුත්තස්ස නිද්දෙසො හොති, තස්මා ඉධ කිඤ්චිමත්තං වුච්චතෙ.

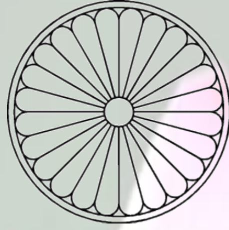
කරොතීති කාරු-සිප්පී, අයති වඩ්ඪතීති ආයු, අයන්ති වඩ්ඪන්ති සත්තා එතෙනාති වා ආයු-ජීවිතං, සොභාවිසෙසං රහන්ති ජහන්ති චන්ද, සූරියා එතෙනාති රාහු-අසුරින්දො, හිතසුඛං සාධෙතීති සාධු-සප්පුරිසො, වායතීති වායුවාතො ඉච්චාදි.

ඉති රීරික්ඛාදිපච්චයරාසි.

පකතිරූපරාසි නිට්ඨිතො.

ඉති නිරුත්තිදීපනියා නාම මොග්ගල්ලානදීපනියා

තබ්බාදිකණ්ඩො නාම කිතකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

සබ්බදානං ධම්ම දානං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතිං ධම්ම රතිං ජිනාති
තණ්හක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං අනුවිචින්තයං;
ධම්මං අනුස්සරං භික්ඛු - සද්ධම්මා න පරිහායති.

(ධම්මපදය භික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පනෙසො සුගතප්පසත්ථො,
තරණීව සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීහි නමස්සනීයො,
රසො රසානං පරමො තිලොකෙ.

මහාගදො මච්චුජරා පහානො,
සබ්බීතිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බත්ථි දානෙන ච කප්පරැක්ඛො,
චින්තාමණී භද්දඝටොව ධම්මො.

ධම්මං විනා නත්ථි පිතාව මාතා,
තමෙව තාණං සරණං පතිට්ඨා;
තස්මා හි භො කිච්චමඤ්ඤප්පහාය,
සුණාථ ධාරෙථ චරාථ ධම්මෙ.

(රසවාහිනී)

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම දානය පිණිසයි.........